

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

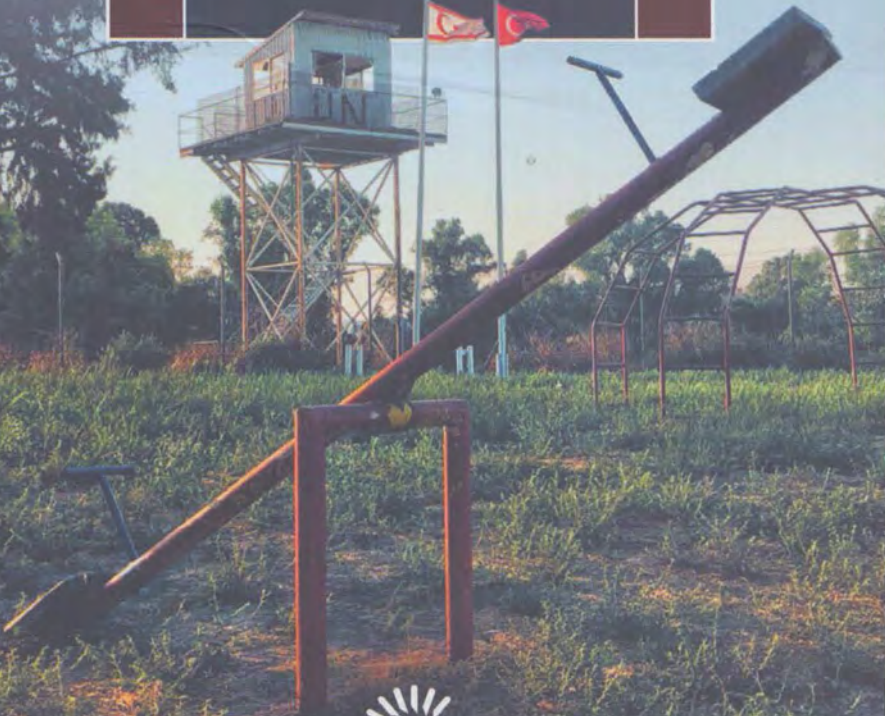
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Rebecca Bryant - Mete Hatay

Askıdaki Egemenlik

Kuzey Kıbrıs'ta
De Facto
Devletin İnşası

Sovereignty Suspended. Building the So-Called State

© 2020 University of Pennsylvania Press

İletişim Yayınları 3087 • Araştırma-İnceleme Dizisi 507

ISBN-13: 978-975-05-3222-1

© 2021 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2021, İstanbul

EDITÖR Ahmet İnsel

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

DİZİN Berkay Üzüm

BASKI Ayhan Matbaası SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

REBECCA BRYANT

METE HATAY

Askıdaki Egemenlik

Kuzey Kıbrıs'ta

De Facto Devletin İnşası

Sovereignty Suspended

Building the So-Called State

ÇEVİREN *Mehmet Ratip*

iletisim

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

REBECCA BRYANT 1967'de doğdu. Halen Utrecht Üniversitesi'nde Kültürel Antropoloji Profesörü olarak çalışıyor ve London School of Economics'in Avrupa Enstitüsü'nde de araştırmalar yapmaya devam ediyor. Chicago Üniversitesi'nde antropoloji doktorası yapan siyaset ve hukuk antropolog Bryant'ın araştırma alanı daha çok Kıbrıs ve Türkiye'deki etnik çatışmalar ve yerinden edilme; sınır uygulamaları; çatışma sonrası yakınlaşmalar ve adanın iki tarafında devam eden egemenlik iddiaları üzerine yoğunlaşmaktadır. Kahire'deki Amerikan Üniversitesi, ABD'de Cornell ve George Mason Üniversitesi, İngiltere'deki London School of Economics'in yanında Türkiye'de Boğaziçi Üniversitesi ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin Kıbrıs Kampüsü'nde ders verdi. Yayımlanmış kitapları: *Tebaadan Vatandaşa: Kıbrıs'ta Modernite ve Milliyetçilik* (İletişim, 2007); *The Past in Pieces: Belonging in the New Cyprus* (University of Pennsylvania Press, 2010) ve *The Anthropology of the Future* (Cambridge, 2019).

METE HATAY Araştırmacı yazar. 2 Kasım 1962'de Lefkoşa'da doğdu. 2003 yılından beri Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü, Oslo'nun (PRIO) Kıbrıs Merkezi'nde kıdemli araştırmacı ve danışman olarak çalışmaktadır. *Havadis* gazetesi başta olmak üzere yerli ve yabancı basında çıkan birçok araştırma yazısı yanında, *American Ethnologist*, *Journal of Modern Greek Studies*, *Journal of Refugee Studies* ve *Ethnic and Racial Studies* gibi akademik dergilerde yayımlanan makaleleri, başta PRIO'da olmak üzere yayımlanmış raporları vardır. Aynı zamanda sivil toplum aktivisti olan Hatay, Kıbrıs Türk İnsan Hakları Vakfı, Eğitim Vakfı, Mülteci Hakları gibi birçok sivil toplum örgütünün kuruluşunda veya idaresinde yer almıştır. Hatay'ın, *Eşikteki Meseleler* (Söylem Yayınevi, 2020) ve *Kıbrıs'ın En Uzun Yüzyılı* (Kalkedon Yayınları, 2021) adlı iki kitabı vardır.

Özer Hatay'ın (1937-2013) anısına...

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	9
ÖNSÖZ	13
YER ADLARI	19
GİRİŞ	
Aporetik Devlet	23
BİRİNCİ KISIM	
SINIR OLMAYAN SINIR	61
BİRİNCİ BÖLÜM	
"Sınır" İnşası	69
İKİNCİ BÖLÜM	
Sahip Çıkılan Peyzaj	101
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
"İnsan Ekmekteyiz"	135
İKİNCİ KISIM	
APORETİK DEVLET SAHNEDE	163
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
De Facto Devlet	171

BEŞİNCİ BÖLÜM

Ganimetin Politik Ekonomisi	201

ALTINCI BÖLÜM

Federalizm Fetişi.....	233

ÜÇÜNCÜ KISIM

APORETİK UYRUK	267

YEDİNCİ BÖLÜM

Mağdur ve Vatandaş.....	273

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Muğlak Bir Tahakküm	299

DOKUZUNCU BÖLÜM

Taklit ve Gizleme Siyaseti.....	329

SONUÇ

<i>Aporia'nın Absürtlüğü</i>	361

EK

KIBRIS TÜRK KURUMLARI	375

KAYNAKÇA	377

DİZİN	399

TEŞEKKÜR

Uzun yıllar süren her araştırma ve yazı çalışmasında olduğu gibi, bizim durumumuzda da birçok kişiye teşekkür borcumuz birikti. Rebecca, öncelikle London School of Economics European Institute'e, özellikle de kendisine A.N. Hadjiyanis Associate Professorial Research Fellowship vererek bu kitabın büyük bir kısmının yazılmasına olanak tanıyan Hellenic Observatory'ye teşekkürü borç bilir. Rebecca, aynı zamanda, Norwegian Research Council tarafından fonlanan "Imagined Sovereignties" projesinde araştırmacı olarak çalıştığı 2012-2016 döneminde, Oslo Barış Araştırmaları Enstitüsü'nde (PRIO) de araştırmacıydı. Bu kitap ve Rebecca'nın yayına hazırlanmakta olan diğer kitabı, bahsekonu fon sayesinde mümkün olabilmıştır. Rebecca, bu projede birlikte çalıştığı PRIO'dan Åshild Kolås'a teşekkür eder.

Buna ilaveten, Friedrich Ebert Stiftung ve Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV), Rebecca'nın Christalla Yakinthou ile birlikte yazdığı, Kıbrıs'taki Türkiye algıları raporunu desteklemiştir. Bu araştırma kapsamında, Rebecca, Kıbrıslı Türklerin hami devletlerin Türkiye'yle ilişkilerini konu alan otuz mülakat gerçekleştirmiştir. Gerek Mete gerek Rebecca, Avrupa Birliği'nin fonladığı, PRIO'nun yürüttüğü "Internal Displa-

cement in Cyprus: Mapping the Consequences of Civil and Military Strife” adlı projenin farklı bölümlerinde yer aldılar. Mete, bu proje kapsamında, adadaki her bir köy ve kasaba için yerinden olma güzergâhlarını konumlandırıp hikâyelendirerek Kıbrıs’ta ülke içi yerinden edilmenin kapsamlı bir haritasını çıkardı. Rebecca ise, bir dizi sözlü tarih mülakatı gerçekleştirerek Kıbrıs Türk yerinden olma deneyimleri hakkında bir rapor ve birkaç kısa belgesel film üretti. Bu projedeki katkılarından dolayı PRIO’dan Greg Reichberg’e teşekkür ediyoruz. Mete, ayrıca, beklenenden uzun süren nihai yazım sürecindeki desteğinden ötürü PRIO Kıbrıs Merkezi’nin direktörü Harry Tzimitras’a teşekkür eder. Friedrich Ebert Vakfı’ndan Hubert Faustmann da Mete’nin PRIO Kıbrıs Merkezi’nde yürüttüğü, bu projeyi de besleyen araştırmasının bazı kısımlarına fon sağlamıştır.

Bu teşekkür borçlarının yanı sıra, on yılı aşkın bir sürede biriken kişisel ve entelektüel borçlarımız vardır. İlk olarak Kıbrıs’taki dost ve muhataplarımıza teşekkür etmeliyiz. İsmen anmak istediklerimiz, Kudret Akay, Mustafa Akıncı, Erdal Andız, Hakkı Atun, Fatma Azgın, Mutlu Azgın, Umut Bozkurt, Emin Çizenel, Taner Derviş, Öntaç Düzgün, Erhan Erçin, Tufan Erhürman, İsmet Ersoy, Oğuz Etçi, Tamer Gazioğlu, Halil Giray, Ayla Gürel, Müzeyyen Hatay, Serden Hoca, Turhan Korun, Nahide Merlen, Layık Mesutoğlu, Cenk Mutluyakalı, Zaim Necatigil, Münür Rahvancıoğlu, Sami Saygun, Sertaç Sonan, Ferdi Sabit Soyer, Hürrem Tulga, Eşref Vaiz ve Hakkı Yücel’dir. Kıbrıs Türk Millî Arşivi’nde önceden incelenmemiş materyalleri kullanımımıza sunduğu için Gökhan Şengör’e ve KKTC Cumhuriyet Meclisi arşivini bize açtığı için Sibel Siber’e çok teşekkür ederiz. Hikâyelerini ve gözlemlerini isimlerini vermemek kaydıyla bu kitaba aktardığımız çok sayıda kişiye de müteşekkirimiz.

Rebecca’nın diğer projeleriyle ve bu projeler bağlamında üretilen sunumlarla, edilen sohbetlerle iç içe geçen bu kitabın büyük bir kısmı, teori bakımından, dünyanın dört bir yanında bulunan meslektaşlarımızla diyalog halinde şekillenmiştir. Rebecca, bu itibarla, özellikle Madeleine Reeves’e teşekkür etmek ister. Her daim parlak zekâsı ve entelektüel enerjisi, o farkında

olmasa da, kavramları geliştirmemize yardımcı olmuştur. Jens Bartelson, Cynthia Weber ve Lisa Wedeen'le sohbetler, bir tarihsel etnografi çalışmasının siyaset teorisine yapabileceği katkıyı saptamaya yaramıştır. Bu vesileyle, Rebecca, Lund Üniversitesi Siyaset Bilimi Departmanı'na kendisini devlet inşası üzerine bir çalıştaya davet ettikleri ve oradaki tek antropolog olarak bu sorular üzerine düşünmeye teşvik ettikleri için bilhassa teşekkür etmek ister. Benzer bir şekilde, Elizabeth Davis ve Carol Greenhouse'la sohbetleri, onu, bu eseri ve eserin antropolojiye katkısını rötuşlama hususunda yüreklendirmiştir. Gyan Pandey'le uzun, Ted Svensson'la daha kısa sohbetler ise, taksim hakkında yazılması gerekenler konusunda daha esaslı düşünmemize yardımcı olmuştur. Abhazya'daki yol arkadaşımız Tom de Waal'a, bizi bu seyahate davet ettiği ve diğer egemenlik çatışmaları ile diğer tanınmamış vatandaşların hayatları hakkındaki bilgilerini bizimle paylaştığı için minnettarız.

Bu kitabı yazdığımız süre zarfında, üzerimizde tesiri bulunan iki dostumuzu kaybettik. Rebecca, tarihi Rolandos Katsiaounis'le adadaki ilk günlerinde, aynı arşivlerde aylar boyunca birlikte çalışırken dost olmuştu. Rolandos'un ada tarihine dair engin bilgisi, çalışmamızı sağlam bir zemine oturtmamızı sağladı. şair Filiz Naldöven, Rebecca'nın yakın arkadaşıydı. Filiz'le tam da bu kitabın konusu olan absrtlkler hakkında çokça uzun sohbeti olmuştu. Filiz yıllar yılı kitabı okumak için sabırsızlandığını söylüyordu. Kitabı tamamlamamız için gereken srenin onun bu dünyada geçirdiği zamanı aşmış olmasından üzüntü duyuyoruz.

Bu kitabı nasıl yazacağımızı düşünüp taşınırken Mete'nin babasını, Kıbrıs tarihi meraklısı gazeteci zer Hatay'ı kaybettik. Onunla eser hakkında konuşabilecek zamanımız olmasını çok isterdik. Güzel ruhunun varlığını bu kitap üzerinde hep hissettik. Nktedanlığı, ilkeleri ve Kıbrıs siyasetine ironik bakışı, yokluğunda dahi bu çalışmaya rehberlik etmiştir.

ÖNSÖZ

Bu kitabı bir işbirliği olarak adlandırmak asla kâfi değildir. Buradaki her bir gözlem, her bir fikir, her argüman tanınmamış bir devlette yaşamanın getirdiği müşterek bir tecrübeden, ortak bir tasavvurdan doğdu. İşin başında, bu tecrübeye dair görme ve düşünme biçimlerimizin benzeştiğini fark etmenin hazzı ve bu tecrübe üzerine birlikte düşündüğümüz takdirde çok daha fazlasını başarabileceğimiz hissi vardı. Rebecca, yönetimsellik ve egemenlik çatışmaları üzerine bir projenin araştırmasına başlamak üzere 2006 yılında ders vermekte olduğu George Mason Üniversitesi'nin fonundan destek aldı. Böylece, birlikte düşünme sürecimiz başladı. Rebecca o dönemde, *de facto* devletlerin kurumsal tahkimatının, çözümsüz kalmış çatışmaların bugününe nasıl tesir ettiğiyle ve çözüm için yürütülen müzakereleri nasıl kısıtladığıyla ilgileniyordu. Bu vesileyle Sri Lanka ve Abhazya'da keşif maksatlı araştırmalar yürüttü, fakat nihayetinde bir antropolog olarak en iyi bildiği vakaya, Kuzey Kıbrıs'a geri döndü.

Bahsolunan dönemde, Rebecca ada hakkında halihazırda bir kitap yazmıştı ve bir ikincisini bitirmek üzereydi. Mete'yle işbirliği ise, 2007 senesinde, Kıbrıs'ta ücretli izinde olduğu esnada ilk makalelerini birlikte yazmalarıyla başladı. O makale,

Rebecca'yı uzun süredir cezbeden bir konuya, Kıbrıslı Türklerin askerîleştirilmiş enklavlarda yaşadıkları ve beş yılını kuşatma altında geçirdikleri 1963-1974 dönemini toplu olarak unutmalarına eğiliyordu. Anılan dönem ekseriyetle Kıbrıs Türk tarihinin en kritik dönemi olarak kabul görse de, bırakın herhangi bir anı yahut sözlü tarih kitabını, dönemi tarif eden bir öykü ya da şiire dahi rastlanmıyordu. Rebecca'nın ilgisi bu sosyal unutmaya sürecine odaklanmışken, Mete o dönemin günümüzdeki yankılarına dikkat çekti. Sonuç olarak, Kıbrıslı Türklerin 2000'lerin başında giriştikleri protesto ve siyasal eylemlere dair birçok standart yorumu tersine çeviren bir makale ortaya çıktı (Hatay ve Bryant, 2008). Türkiye'ye karşı ve adanın yeniden birleşmesi lehinde cereyan eden bu eylemlilik devresinin, hem yoksunluğun hem de güçlü bir dayanışmanın hâkim olduğu enklav dönemine atıfta bulunduğunu gördük. Bu tezi geliştirerek, enklav döneminin ilk beş yılında tecrübe edilen kuşatma altındaki faaliyete baktık ve bunun egemenlik inşası ve taklidi hakkında bize öğretebileceklerini sorguladığımız ikinci bir makale yayımladık (Bryant ve Hatay, 2011). Söz konusu iki makale neticesinde, bu kitap da enklavlardaki devlet inşası hakkında bir inceleme olarak başlamış oldu.

Gelgelelim, söz edilen dönemde karşımıza çıkan devlet içindeki devleti irdelemek için tarihte daha geriye gitmek şarttı. Kıbrıslı Türklerin İngiliz sömürge yönetimi altındaki azınlık statüsünün bir kurumsal temsil mücadelesiyle ve sonunda *de facto* devletin oluşumuna yol açan egemen faillik adını verdiğimiz olguyla irtibatlandırılması gerekiyordu. Tanınmamış bir devlette yaşamın getirdiği çelişki ve paradoksları incelerken, soybilimsel bir yaklaşım sergilemeyi uygun bulduk. Ne de olsa, ikimiz de geçmişte ayrı ayrı, Kıbrıs'a dair tarihsel ve etnografik araştırmalar yapmıştık. Gündelik hayatta karşımıza çıkan birçok çelişki ve paradoksun görünenden çok daha uzun bir geçmişe sahip olduğunu biliyorduk. Örneğin, ilk makalemizde ele aldığımız, günümüzde de geçerliliğini koruyan azınlık olma ve yok olma söylemi esasen 19. yüzyıl sonuna uzanan çok daha uzun bir tarihe sahipti. Elinizdeki kitap için özel olarak yü-

rütülen arşiv ve etnografya araştırmaları yaklaşık yedi yıl sürdü ve kitabı yazdığımız üç yıl boyunca devam etti. Bununla birlikte, araştırmanın geniş bir zamana yayıldığı ve önceki çalışmalarımızın birikimi üzerine bina edildiği gözden kaçmamalıdır. Bu külliyat içerisinde Kıbrıs, İstanbul, Atina ve Londra'daki muhtelif arşivlerde yapılan araştırmalar ve 1990'ların başına dek uzanan röportajlar ve etnografik incelemeler mevcuttur. Buna, Rebecca'nın ikinci kitabı *The Past in Pieces: Belonging in the New Cyprus* [Parçalanmış Geçmiş: Yeni Kıbrıs'ta Aidiyet] için yapmış olduğu etnografya ve arşiv araştırmaları da dâhildir. Söz konusu kitap, adanın kuzeyindeki belirli bir bölgeye ve adayı bölen sınır kontrol noktalarının açıldığı 2003 yılı akabinde bu bölgenin yaşadığı değişimlere odaklanmıştı.

Öte yandan, Kıbrıslı Türklerin on yıllara yayılmış kurumsal faaliyetinin izini sürerken karşımıza çıkan 1950'lerin Kıbrıs Türk Kurumlar Federasyonu arşivleri ve 1970'lerin Kıbrıs Türk Meclisi tutanakları gibi evvelce incelenmemiş kaynaklar bizi uzunca bir yeni araştırma sürecine soktu. Buna ilave-ten, 1950'lerden günümüze Kıbrıs'ta ve Türkiye'de yayımlanmış binlerce sayfalık gazetelere daldık. Tanınmamış devletin kuruluşunda ve siyasi partilerinde, bilhassa 1974 sonrasındaki ilk mal dağıtım sürecinde rol almış kişilerle onlarca mülakat yaptık. Adadaki çatışma sebebiyle yerinden edilmiş ve sonunda adanın kuzeyine yeniden yerleştirilmiş kişilerle üç yüze yakın yapılandırılmış ve serbest mülakatın yanı sıra, Kıbrıslı Türklerin Türkiyeli nüfus ve Türkiye devletiyle ilişkileri hakkında gazeteciler, sendika liderleri ve sivil toplum temsilcileriyle otuz mülakat gerçekleştirdik.

En önemli kaynaklardan biri de on yılı aşkın bir süredir devam eden katılımlı gözlem süreciydi. Bu sayede bir sürü anekdotu, dostlarımızın gözlemlerini, dâhil olduğumuz tartışmaları ve diğer birçok etnografik malzemeyi dikkate alabildik. Bu tür etnografik örnekler metin içerisinde büyük ölçüde kaynağına atıfta bulunmadan yer verdik. Bunun iki sebebi var: İlki, Kıbrıs Türk toplumunun küçüklüğünün insanların tarif yoluyla tespit edilmesini bir hayli kolaylaştırması; ikincisi, uzun

vadeli saha çalışmasının bize muhataplarımızın fikirlerini, tutumlarını ve siyasi bağlarını zaman içerisinde nasıl değiştirdiklerini gözlemleme fırsatı sunması. Bunun yanı sıra, insanlar zaman zaman halk içinde, kaynağı anlaşılacak şekilde duyulmasını istemedikleri görüşlerini özel ortamda paylaşabilmektedirler. Kitabın ilerleyen bölümlerinde daha iyi anlaşılacağı üzere, bu tür çelişkiler devlet olmaması beklenen bir devlette yaşamının ayrılmaz parçasıdır. Biz de yılın en az yarısını Kıbrıs'ta geçirdiğimiz için, bu paradokslarla birlikte yaşadık, dostlarımızın ve ailelerimizin bu çelişkilerle mücadelesini gözlemledik. Onların sözde devletin vatandaşları olarak, hayat kurarken, geleceği planlarken, statülerini müzakere ederken verdikleri mücadeleleri izledik. Tanınmamış bir devlette yaşamının, zihnimizi meşgul eden çelişki ve paradokslarını daha iyi irdeleyebilmek için 1974 sonrası dönemde girilen *de facto* devlet inşasına odaklanmak gerektiğini fark edince, elinizdeki kitap yavaşça şekil almaya başladı.

Bu kitabı nasıl kaleme aldığımızdan da söz etmemiz gerekiyor. Kitabın yapısının, çerçevesinin ve anlatısının oluşumunda, ana dili İngilizce, uzmanlık alanı antropoloji teorisi olan Rebecca büyük rol üstlendi. Bununla birlikte, mesele bu kadar basit değildi. Evli olduğumuz için, bu kitabın yaratım süreci günlük hayatımıza nüfuz etti ve birlikte sürdürdüğümüz hayatın öğelerinden biri haline geldi. Uyandığımızda fikir alışverişinde bulunuyor, yürüyüşlere çıktığımızda kitabın bölümlerinin nasıl olacağı üzerine sohbet ediyor, tatillerimizde karşılaştırmalar yapıyor, sokakta argümanımızı yeni bir açıdan düşünmemize vesile olacak birisiyle karşılaşıyorduk. İlişkimize yeni bir gözlemin yahut yeni bir kavramın girmediği tek bir gün geçirmedik. Bu bakımdan, kitap, hayatımızın ayrılmaz bir parçası oldu.

Bu durum, farklı öz geçmişlere sahip ve farklı okur kitlelerine sesleniyor olmamız bakımından da anlaşılırdır. Rebecca kültürel antropoloji eğitimi almıştı ve Kıbrıs'a ilk kez bir doktora öğrencisi olarak 1990'ların başında geldi. Diğer taraftan, Mete, adada doğmuş ve 1960'ların askerileştirilmiş Kıbrıs Türk enklavlarında büyümüştü. Babası, *Hürriyet* gazetesinin

uzun süre Kıbrıs muhabirliğini yapan tanınmış bir gazeteci-ydi. Kitaptaki birçok fotoğraf onun kişisel arşivindendir. Mete kariyerine, 1980'lerin başında adadaki genç erkeklerin değeri-lendirebileceği imkânlarla uygun olarak, turizm ve işletme ala-nında başlamıştı. Okurun da göreceği üzere, Mete'nin edindiği bu iş tecrübesi, kitapta ele alınan kurumların işleyişine dair bi-ze bulgu ve bilgi sağladı. Gelgelelim, on yıl sonra, Mete babası-nın izinden giderek araştırmacı, yazar ve kamusal aydın oldu.

Öz geçmişlerin bu denli farklılaşmasının sonucu şuydu: Me-te analizi, içinde yaşadığı topluma doğru çekme derdindey-ken, Rebecca mevcut vakanın diğer tanınmamış devlet vakala-rı ve devlet antropolojisi bakımından aydınatabilecekleriyle il-giliydi. Dolayısıyla, projenin başından itibaren, düşüncelerimiz farklı yönlerle meylediyordu. Mete gördüklerimizi açıklayabile-cek kavramlar bulmakla alakadarken, Rebecca mevcut kavram-ların eldeki vakaya uymayacağına ve yeni kavramlar icat etmek lazım geleceğine kani olmuştu. Böylece, son derece verimli bir sinerji meydana geldi: Mete etnografik olarak tecrübe ettikle-rimize denk düştüğünü gördüğü eşiksellik (*liminality*) ve enk-lavizm (*enclavism*) gibi kavramların kullanımında ısrarcı olur-ken, Rebecca bu kavramların niye tam olarak uygun olmadığı-nı açıklamak gibi zor bir işin üstesinden gelmeye mecbur ka-lıyordu.

Bununla birlikte, yazım yöntemi bakımından kitabın son şeklini almasına, en az Rebecca'nın akademik disiplin odaklı biçim ve çerçeve ısrarı kadar, Mete'nin gazeteci ve kamusal ay-dın olarak ürettikleri katkıda bulundu. Mete, haftalık araştır-ma makaleleri, Kuzey Kıbrıs'ta yayımlanan *Havadis* gazetesin-de haftada iki kez yer alan köşe yazıları, çok sayıda radyo ve te-levizyon mülakatı aracılığıyla yorumlarımızı sinama ve analizi geliştirmeye yönelik dönütler alma imkânı elde etti. Bu dönüt-ler ışığında tartıştık, çekiştik, rötuş ettik, bazen de başa dön-dük. Bazen de yorumlarımızın kök saldıklarını, kendi söylem-sel hayatlarına kavuştuklarını ve sözde bir devlette yaşamının anlamına dair kamusal söylemin bir parçası haline geldikleri-ni gördük.

Neticede, bu kitap, konu üzerine yazdıklarımızın veya yazmayı düşündüklerimizin yalnızca bir bölümünü temsil etmektedir. Çok daha geniş kapsamlı, tarihsel olarak daha zengin bir tartışmanın yoğunlaşmış halidir. Büyük projelerde genellikle vaki olduğu üzere, yazılı ürünlerin envaiçesit muhatabı vardır. Bu ürünlerden biri elinizdeki kitap, diğeri de Rebecca'nın 2003 sonrası dönem hakkında yayımlayacağı, mevcut kitabın bıraktığı yerden devam eden tek yazarlı etnografya çalışmasıdır.

Kitap üslup olarak bizi gramere dair bir zorlukla da karşı karşıya bıraktı. Bazen birinci şahıs “biz” olarak konuşmak, bazen de yalnızca birimizin tecrübe ettiği etnografik olayları tarif ederken kullandığımız kendi isimlerimizi üçüncü şahıs perspektifinden yazmak durumunda kaldık. Kitap boyunca, ilk üslubu daha çok kullanmaya, ikincisini de asgari düzeye çekmeye çalıştık, ancak üçüncü şahıs perspektifinden kaçınmak yine de mümkün olmadı. Bu zorluğu aşmak için, kitabın öyküleme sesini, sohbetimizin bir parçası olmasına karşın geride durup her birimiz hakkında yazabilen üçüncü bir ses olarak görmemiz gerekti. Okurun da bu sesi bu şekilde, birlikte düşünüp taşınmamızın sesi olarak meydana çıkan karma bir öykücü adanmasını umuyoruz.

20. yüzyılın büyük bir kısmı boyunca, yer adları Kıbrıs'ta mekânın etnik niteliğini belirlemek bakımından önemli bir rol oynadı. Yer adları üzerindeki mücadele, İngiliz sömürge idarecilerinin, Osmanlı isimlerinin yerine İngiliz adlar vermesiyle başladı. Örneğin, Arabahmet Sokağı Victoria Street'e dönüştü. Yeni yapılmış yollara da İngiliz yöneticilerin isimleri veriliyordu. 1930'larla birlikte, mekâna etnik bir nitelik kazandırma ya yönelik çabalar, Osmanlı yer isimlerinin Rumcaya, Rum yer isimlerinin Türkçeye değiştirilmesini tetikledi. İlkine, yer ismi değiştirme yetkisine sahip, genellikle çoğunluk konumundaki Kıbrıs Rum toplumu denetimindeki belediyeler aracı oldu. Şehirlerdeki yer adları Helenleştirildi. Örneğin Cenktepe Akropolis'e, Bayraktar Meydanı Plateia Venizelou'ya, yani Venizelos Meydanı'na dönüştürüldü. Kentsel mekânların Helenleştirilmesine tepki olarak, dönemin Kıbrıs Türk liderliği, 1958 yılında Türk çoğunluğa sahip köy ve mahallelere Türkçe yer adları verilmesini kararlaştırdı.

Bu süreci, 1974 sonrasında Kuzey Kıbrıs'ın peyzajını Türkleştiren yer adı değişiklikleriyle beraber, kitabın İkinci Bölümünde açıklıyoruz. Kıbrıs Cumhuriyeti hükümeti 1958'de yapılan yer adı değişikliklerini hiçbir zaman kabul etmemiş ol-

sa da, konu hakkındaki akademik incelemeler bu değişiklikleri kısmen meşru görme eğilimindedir. Bu bakış açısına göre, 1958 değişiklikleri, 1974'ten sonra vuku bulan gelişmeler gibi, bir toprak parçasının etnik temizliğe ve Türkleştirmeye tabi tutulmasının sonucu değil, ait olunan bir muhitin Türkleştirilmesi çabasının neticesidir. Buna karşın, Kıbrıs Cumhuriyeti Meclisi, 2013 yılında, Kıbrıs Cumhuriyeti hükümetinin resmî olarak kabul etmediği ve kayıt altına almadığı isimlerin kullanımının suç olduğuna hükmetmiştir. Bu kanuna göre, “Kıbrıs adasında izin verilen isimler haricinde coğrafi ad ve yer ismi içeren basılı veya dijital harita, kitap yahut herhangi bir belgeyi yayımlayan, ithal eden, dağıtan veya satan birisi üç yıla kadar hapis cezası, 50.000 avroya varan para cezası veya her ikisiyle cezalandırılabilir” (United States Department of State, 2019; Pancyprian Bar Association, 2013).

Orijinal İngilizce yazılan kitapta, mevcut olması ve yaygın bir biçimde kullanılması halinde, şehir ve bölge isimlerinin İngilizce versiyonlarını kullanmayı tercih ettik. Örneğin, “Kyrenia”, Osmanlı devrinden bu yana Türkçede Girne olarak bilinen bir şehrin İngilizcede sık kullanılan ismidir. Yaygın kullanılan İngilizce adların bulunmaması halinde, tarihsel teamüle uygun olarak Türkçe isimleri kullandık. Bu kitapta ise hem adanın Osmanlı yönetiminde olduğu dönemden bu yana var olan Türkçe isimlerin yanında 1958 ve 1974 yıllarından sonra Kıbrıs Türk liderliği tarafından değiştirilen isimleri de kullandık. İlkine örnek, Osmanlı devrinden bu yana kullanılan bir köy ismi olan ve Rumcada Kythrea olarak bilinen Değirmenlik'tir. İkincisine örnek, Rumcada Kokkina olarak adlandırılan ve Türkçe ismini 1958 yılında alan bir köy olan Erenköy'dür.

Bununla birlikte, hem Türkçe hem Rumca yer adlarını kullandığımız durumlar da mevcuttur. Bu yönetime bilhassa Türkçe kaynaklardan alıntı yaparken veya günümüzde hangi isimlerin yaygın kullanıldığını belirtirken başvuruyoruz.

Bölünmüş Kıbrıs haritası (CIA Factbook, Creative Commons).

Aporetik Devlet

2016 yılının başında, İsviçre'nin Davos şehrinde düzenlenen Dünya Ekonomi Forumu, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) denilen *de facto* devletin *de facto* cumhurbaşkanını ağırladı. Sol siyasetten gelen bir siyasi lider olan Mustafa Akıncı birkaç ay önce seçimi kazanmış, bölünmüş adayı yeniden birleştirmeye yönelik yeni bir müzakere turunun başlamasına vesile olmuştu. Akıncı'nın dünya liderleriyle el sıkıştığı anlar kameralara yansımış, Kıbrıslı Rum mevkidaşı Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Nicos Anastasiades'le bir araya gelişinin ulaşılması zor bir barışa doğru atılmış bir adımı müjdelediği fikri medyada işlenmişti. Esasında bu ikili Davos'a, orada hazır bulunan devlet başkanlarından ricacı olmaya gitmişlerdi. Çoğunun orta sınıf bir çatışma olarak gördüğü bir meselenin fazlasıyla pahalıya patlayacağı anlaşılan potansiyel çözümüne kaynak ayırmaları istenecekti.

Kıbrıs, şu an savaşta olan bir yer değildir. Bu kitabı yazdığımız sırada, kırk yıldan uzun bir süredir bölünmüş durumda olan ada, uluslararası basında, ya plajlarını konu eden seyahat dergileri aracılığıyla ya da, daha yakınlarda, Rusya kaynaklı paraları aklayan Kıbrıs Rum bankaları sebebiyle gündeme gelmişti. Adanın her iki tarafında yaşayan Kıbrıslıların hali vakti nispeten yerinde-

dir ve fiilen adanın güneyine kapatılmış, tanınmış Kıbrıs Cumhuriyeti (KC), Avrupa Birliği'nin (AB) tam oy hakkına sahip bir üyesidir. Dolayısıyla, bir çatışmadan ne dereceye kadar söz edilebileceği açık değildir. Adanın her iki tarafında da, Kıbrıslılar güzel evlere, düzgün arabalara sahiptirler ve iyi eğitimlidirler. Orta direk aileler İtalya'ya ve Tayland'a tatile giderler. Neticede, basitçe "Kıbrıs Sorunu" olarak bilinen bir çatışmanın çözümüne yardımcı olmak için diplomasi mesaisi yapan uluslararası aktörler, ellerini ceplerine götürmekte gönülsüz olmuşlardır.

Elbette adadaki refah algısı yanıltıcıdır. Ne de olsa, bütün Kıbrıslılar neredeyse yarım yüzyıldır çözüme kavuşmamış bir çatışmanın ve bölünmüş bir adanın politik, ekonomik ve psikolojik sonuçlarıyla yaşamak durumunda kalmışlardır. Dahası, tanınmamış bir devletin vatandaşları olan Kıbrıslı Türklerin iyi durumda olma ve kalma kabiliyeti hep bir doğaçlamanın eseridir. Sürekli olarak, ticaret yapma, eğitim görme ve seyahat etme kapasitelerine getirilen yeni kısıtlamalara uyum sağlama gayreti içerisindeyler. Öte yandan, tanınmış KC'nin vatandaşları, çatışmaya rağmen, gerek kendi gerek çocuklarının hayatlarını, tanınmış, AB üyesi bir devlet içerisinde yaşamayı sürdürecekleri varsayımıyla planlayabilmektedirler. KKTC denilen devletin vatandaşları ise, günlük hayatlarını istisnasız bir biçimde *belirsizlik* adını verdikleri durum içerisinde geçirirler. Bu belirsizlik, dünyadaki yerini bilememekten, "görünmemekten", tanınmamaktan ve devlet adını verdikleri yapının şeklinin ve içeriğinin bir kalem darbesiyle değişebileceği bilgisinden kaynaklanır.

Bu nedenle, Davos ziyaretinin önemi, yerel basında uluslararası basından farklı işlenmişti. Akıncı, Kıbrıslı Türk gazetecilere verdiği demeçte şöyle demişti: "İlk defa bir Kıbrıslı Türk Cumhurbaşkanı buraya gelmiştir. Dünya KKTC'yi tanımamış olsa da Kıbrıs Türk halkı bir varlıktır. Herkes bunun farkında. Kıbrıs Türk halkının seçtiği liderin ve halkın katkısı olmadan Kıbrıs'ta bir sonuca gidilemeyeceğini herkes biliyor."¹

1 "KKTC tanınmamış olsa da Kıbrıslı Türkler 'tanındı'", *Milliyet*, 24 Ocak 2016, www.milliyet.com.tr/kkctc-taninmamis-olsa-da-kibrisli/dunya/detay/2183428/default.htm.

Akıncı, bu açıklamasında, Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs'ta işgalci ve sömürgeci bir kuvvet, tanınmamış KKTC'nin de Türkiye'nin bir kuklası yahut vasalı olduğu yönündeki yaygın kanıya gönderme yapmıştı. Bu yaygın kanının bir diğer sonucu Kıbrıslı Türklerin egemen failliğinin ortadan kaldırılmasıdır. Kıbrıslı Rum liderlerin, müzakerelerdeki muhataplarının Kıbrıslı Türk (kukla) lider değil, Türkiye olması gerektiği yönündeki, sıkça dile getirdikleri serzenişin kaynağı da bu kanıdır.

Akıncı, yukarıdaki demeciyle, bu kanının aksine, Kıbrıslı Türklerin bir halk olarak varlık gösterdiklerinin ve kendi iradelerine sahip olduklarının dünya tarafından görülmeye başlandığını vurgular. Kullandığı *varlık* kelimesinin, birçok Kıbrıslı Türkün çatışmanın sebebi olarak gördüğü meseleyi, yani adadaki Kıbrıs Rum çoğunluk toplumunun 20. yüzyılın uzunca bir kısmı boyunca bütün adanın geleceğini tayin etme hakkına sahip olduğu ısrarını –uzaktan ve dolaylı da olsa– akla getiren bir yönü vardır. Kıbrıslı Türkler, bir azınlık olarak verdikleri, kendi denetimlerinde bir toprak parçasına sahip olma mücadelesini hem bir *varoluş mücadelesi* hem de bir *var olma mücadelesi* olarak adlandırmışlardır. Davos'ta Kıbrıs Türk halkının bir “varlık” olduğunu söylemenin ardında, esasen, devletleri tanınmamış olsa da, Kıbrıslı Türklerin var olma mücadelesinde yol katettiklerini hatırlatan bir teselli vardır.

“Cumhurbaşkanı” burada muharebeyi kaybettiklerini, fakat savaşı kazandıklarını söyler gibidir. Sözcüsü Barış Burcu ise, birkaç hafta sonra yaptığı açıklamada, çözümle birlikte Kıbrıslı Türklerin statüsünün “devrimsel nitelikte bir değişikliğe uğrayacağını” ifade ederken, bir bakıma aynı savı tekrarlar. Burcu, “Çözümle birlikte tanınmış bir devletin eşit kurucu ortakları olarak dünyadaki yerimizi alacağız. Uluslararası hukukun içine gireceğiz,” der.² Sağ cenahtan yorumcular, bu açıklamaya sosyal medyada hemen saldırmışlardı. Birey veya toplum olarak değil, yalnızca devlet olarak bir statüye sahip olunabilece-

2 “Burcu: Çözümle Statümüz Yükselinecek”, *Gündem Kıbrıs*, 22 Ocak 2016, <https://www.gundemkibris.com/mansetler/burcu-cozumle-statumuz-yukselecek162485.html>.

ğini, federal bir çözümde KKTC'nin tanınmak yerine dağılacığını, yalnızca bir federasyonun kurucu devleti olmaya razı gelineceğini söylüyorlardı. Bir yorumcunun ifade ettiği gibi, kurucu devlet “bir mahalli idare özelliğini taşımaktadır, o kadar.” Gerçekte Kıbrıslı Türklerin statüsünü düşürecek olan bir kurucu devlet uğruna “33 yıllık KKTC bağımsız, egemen devletinden vazgeçilmesi” kabul edilemezdi.³

Cumhurbaşkanı denilen kişinin, onun pot kırmaya meyilli sözcüsünün ve her ikisine cevap yetiştiren sivri dilli yorumcuların paylaştıkları, egemenlik kaygısıdır. Bunun bir diğer ismi, burada *aporetik devlet* adını verdiğimiz, gerçek olan ile gerçekleştirilebilir olan arasındaki boşluğu gidermeye yönelik gündelik bir gailedir.⁴ Jacques Derrida, *Aporia'lar* adlı kısa kitabında, geçişin mümkün olmadığı mekân olan *aporia* mefhumunu, geçilmemesi gerektiğini bilsek dahi geçebildiğimiz sınır mefhumunun karşısına koyar. *Aporia*, sınırla gerilim içerisindedir, çünkü bizi durduracak bir sınır bulunmamasına rağmen geçişin imkânsızlaştığı ânı temsil eder. *Aporia*, “geçilmesi zor yahut elverişli olmayan, buradaki anlamıyla geçilmesi imkânsız olan geçiştir, reddedilmiş, engellenmiş yahut menedilmiş geçiştir” (Derrida, 1993: 8). Derrida açısından kayda değer olan, *aporia*'nın sınırın aksine, imkânsız bir olanağı, hem bilinen hem açıklanamayan, görünüşte keyfî bir reddi yahut yasağı temsil etmesidir.

Bu kitapta *aporia*, *de facto* devletlerde kuruldukları andan itibaren mevcut olan bilindik bir ayrımı, *gerçek olan* ile *gerçekleştirilebilir olan* arasındaki ayrımı temsil eder. KKTC gibi *de facto* devletler, devlet gibi görünen, devlet gibi eyleyen, fakat hukuken, yani *de jure* devlet olmalarına imkân tanıyacak uluslararası tanınmadan mahrum kalan varlıklardır. Bunlar, iyi tanımlanmış ve iyi korunan sınırlara, seçim tertipleyen, kimlik kartı veren memurlara ve emeklilere maaş bağlayan, yol yapan ve su dağıtan gelişmiş politik ve bürokratik sistemlere sahip varlıklardır. Aynı zamanda, liderlerinden uzak durulan ve her da-

3 Arman Ratip, “İki açıklama”, *Halkın Sesi*, 14 Şubat 2016.

4 Egemenlik kaygıları hakkında bkz. Friedman (2015).

im farklı düzeylerde ambargo ve izolasyona maruz kalan devletlerdir. Akademik yazında, uzmanların genelde tanınmamış veya informal devlet (Isachenko, 2012) diye bahsettikleri, bazı-
larının da “tam olmayan” (*quasi*) gibi sıfatlarla (örneğin, Jackson, 1990) nitelermeye çalıştıkları devletlerdir. halihazırda, siyaset bilimi literatüründe, bu devletleri nasıl adlandırmamız ve tespit etmemiz gerektiği konusunda canlı bir tartışma devam etmektedir. Bu konuya eğilen çalışmaların birçoğu, bu varlıkların tanınmamış veya *de facto* olarak sınıflandırılabilmeleri için karşılamaları gereken kriterleri belirlemeye koyulur (mesela Harvey ve Stansfield, 2010; Kolstø, 2000, 2006; Lynch, 2004; Pegg, 1998). Örneğin, Nina Caspersen’in *Unrecognized States [Tanınmamış Devletler]* (2012) adlı kitabı, bu alana öncülük etmiş eserlerden biridir. Caspersen kitabında, bir ülkenin sınırları içindeki toprağını kontrol altında tutmak, üç yıldan daha uzun bir süre boyunca varlığını sürdürmek gibi betimsel kriterler belirlemeye çalışır.

Bu gibi çalışmalar uluslararası ilişkiler disiplininin yeni bir alt dalını teşkil etmeye yardımcı olmuş, hatta burada incelediğimiz vakaya dair fikir yürütme bakımından bize yol göstermişlerdir. Bununla birlikte, biz incelememize farklı bir noktadan başlıyoruz. Bir *de facto* devleti gördüğümüzde tanımamızı sağlayacak kriterler geliştirmeye çalışmıyor, bilakis bir *de facto* devleti gördüğümüzde onu zaten tanıdığımız varsayımından hareket ediyoruz ve bunun niye böyle olduğunu ve ne anlama geldiğini sorguluyoruz.

Kitap iki amaçla, bir *de facto* devlet üzerine kapsamlı bir arşiv ve etnografya araştırmasına girişiyor: Birincisi, *de facto* devlet inşasının bize genel anlamda devlet inşası hakkında neler söyleyebileceğiyle ilgiliyiz. İkincisi, mevcut vakayı *de facto*’nun tekilliğini soruşturmak için kullanma niyetindeyiz. İlk amacımızla, devletin ve egemenliğin gündelik söylem ve pratikler vasıtasıyla inşasını inceleyen politik teori, uluslararası ilişkiler, antropoloji ve coğrafya literatürü üzerine bir şeyler bina etmeyi hedefliyoruz. Nitekim, bu literatürün gelişmesinde egemenlik anomalileri önemli bir rol oynadı. Söz konusu yazın, Sov-

yet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin ve Yugoslavya'nın şiddetli çatışmalar eşliğinde dağılmaları ve birçok grubun beklenmedik bir şekilde self-determinasyon talep etmesi üzerine ayrılıkçı devletlerin çoğalması üzerine filizlendi (örneğin, Cornell, 2002a, 2002b; Kolstø, 2000; Kolstø ve Blakkisrud, 2008; Meadwell, 1999; Pegg, 1998; Richmond, 2002; ayrıca karşılaştırma için bkz. Grant, 2009). Bu devletlerin self-determinasyon iddialarına karşın tanınma elde edememeleri, bazı araştırmacıları Westphalia egemenlik anlayışını esas alan normatif çerçeveyi sorgulamaya itti. Daha da ileriye giden bir araştırmacıya göre ise, Westphalia anlayışı "örgütlü riyakârlık"tan ibaretti (Krasner, 1999; ayrıca bkz. Paul, 1999; Strange, 1999).⁵

Bizim araştırmamız açısından son derece önem arz eden husus, Westphalia çerçevesine yönelik eleştiriler arasında hem devletin hem egemenliğin şeyleştirilmesini sorgulayan önemli bir literatürün bulunmasıdır. Örneğin, egemenliği bir "şey" olarak görme eğilimini eleştirenlerden birisi, egemenliği "mekânın, zamanın ve kimliğin söylemde çerçevelenmesi" olarak tarif etmeyi yeğlemiştir (Walker, 1996: 16). Bu görüşe göre, egemen devlet, egemenliği eş zamanlı olarak "yapan" ve yaratan hem dâhilî hem uluslararası söylemsel iddia ve pratiklerden doğar (bkz. Howland ve White, 2009). Bu gibi tarifler, Timothy Mitchell'in evvelce ileri sürdüğü, devleti yapısal bir etki, "bu gibi yapıları varmış gibi gösteren pratiklerin güçlü, metafiziksel etkisi" olarak görmeyi salık veren tezini anımsatmaktadır (1991: 94; ayrıca bkz. 1990). Benzer bir şekilde, Cynthia Weber egemenliği, devletlerin bir başka devletin işlerine müdahale etmeme konusundaki mutabakatından türeyen bir simülasyon olarak tanımlamaktadır. "Devletin kimliğinin –yani

5 Bu konuda kaleme alınmış diğer önemli eleştirel eserler, çağdaş egemenlik mefhumlarımızın ortaya çıkışındaki tarihî olumsuzluğa dikkat çekerler (Bartelson, 1995; Spruyt, 1994). Başkaları ise, egemenliğe dair anlayışların zaman içerisinde değiştiğini (Barkin ve Cronin, 1994; Crawford, 2007; Jackson, 2007); bütün devletlere uygulanabilecek tanımlanabilir standartlara indirgenemeyeceğini (Fowler ve Bunck, 1996; Freeman, 1999; Østerud 1997; Thomson, 1995); kayda değer çelişkiler barındırdığını (Walker, 1993, 2010), örneğin pratikte her daim altı oyulan bir egemen eşitlik ilkesine inancı teşvik ettiğini (Simpson, 2004; Ashley, 1998; James, 1992) tespit etmişlerdir.

halk, teritorya, hükümet ve sair unsurların maddiyatını anlama biçimlerimizin—devletin ve hatta egemenliğin edimle ifade edilışinden önce var olduğu söylenemez,” der Weber (1998: 92). Dolayısıyla, politik teorinin nüfuzlu bir kesiti, *devlet gibi davranmanın* devleti var ettiği ve gerçekte salt bir fikirden ibaret olan bir şeyin dünyada gerçek bir şeymiş gibi görünmesine sebep olan bir tür metafiziksel hileden söz edilebileceği hususunda mutabık gibidir. Dahası, bu görüş, gündelik devlet pratiklerini (örneğin, Corbridge ve diğerleri, 2009, İsmail, 2006, Wilson, 2016) ve dünyevi bir görünürlüğe sahip (Thrift, 2000) alelade devlet (Painter, 2006) fikrini inceleyen antropoloji ve coğrafya literatürü tarafından da desteklenmektedir.

Netice itibarıyla, devlet pratiklerine dair yaklaşımımız özgün değildir. Son zamanlarda üretilen birtakım önemli etnografik çalışmalar da özellikle devletin sınırlarının ve anayasasının ihtilaflı olduğu yerlerdeki devlet ve egemenlik konularına edimsel bir yaklaşımla eğilirler (örneğin, Reeves, Jasanayagam ve Beier, 2014; McConnell, 2016; Reeves, 2014; Wilson, 2016; ayrıca bkz. McConnell ve Wilson, 2015). Gelgelelim, bütün bu literatür, ihtilaflı olsalar dahi, halihazırda mevcut olan devletlerin işleyişleriyle ilgilidir. Bu eserler, her zaman çok iyi çalışmasalar, hatta çalışma izinleri sorgulansa bile, çark ve motorları halihazırda çalışan idarelerden söz ederler.

Bizim incelediğimiz vaka ise, önceden var olmayan ve etnik temizlikten geçip yeniden iskân edilmesi gereken bir mekânda yoktan inşa edilen, teritoryal bir devlettir. Dahası, yalnızca Kıbrıs Cumhuriyeti’nin Kıbrıs Rum hükümetiyle müzakere edilmiş bir çözümün bu yeni varlığın tanınmasına ve meşruiyet kazanmasına imkân vereceği bütün açıklığıyla bilinmesine rağmen inşa edilmiş bir idareden bahsediyoruz. Dolayısıyla, devleti *gerçekleştirmek*, çözüm sonrasına ertelenmiş, hep geleceğe yönelik bir projeydi (bkz. McConnell, 2016: 20-24). Kitap boyunca vurgulayacağımız üzere, bu koşullar nedeniyle, Kıbrıslı Türklerin yeni “devlet”lerinin zamanı ve mekânıyla ilişkileri başından beri *aporetik* idi ve hep bir “çözüm” beklentisiyle muallakta kalmıştı.

Kitap boyunca, *de facto* devlet kurucularının, dünyanın geriye kalanının var olmaması gerektiğini ve hiçbir zaman devlet olma ayrıcalığına erişemeyeceğini söylediği bir varlığı meydana getirirken neler düşündüklerini sorguluyoruz. Bu, kurulduğu andan itibaren egemenliği muallakta kalan, nihai şekli ve buna eşlik edeceği düşünülen egemenliği süresiz olarak ertelenen bir devlettir. Birinci amacımıza geri dönecek olursak; vatandaşlarının *uyduruk* diye dalga geçtiği bir varlığa arzu duymalarından, itiraz etmelerinden, ihtiyaç duymalarından ve inanmalarından anlaşılacağı üzere, *de facto* devletler aslında devlet mefhumunun kendisine ışık tutmaktadır. Vatandaşlar *de facto* devletin siyasetinde yer alırlar, mahkemelerinde çekişirler, okullarında çocuklarını yetiştirirler ve genel olarak bu devletin kurallarına uyum gösterirler, fakat dünyanın tanıyıp kabul ettiği bir pasaport ve koçan⁶ hamili olmak gibi hayatlarının önemli bir kısmına hükmeden konular askıdadır. Bu bağlamda, *de facto* devletlerin bize genel olarak devlet hakkında ne söylediği üzerine düşünmeye matuf birinci amacımız, tabiatıyla ikinci amacımızla, yani *de facto*'nun tekilliğine yönelik soruşturmamızla doğrudan bağlantılıdır.

Kitapta, bu tür varlıkları tarif etmek için kullanılan tanınmamış, tam olmayan (*quasi*), informal gibi terimler yerine *de facto* terimini kullanmayı tercih ediyoruz. *De facto* teriminin bu tür devletlere dair muammaları tespit etmede analitik olarak bize en çok yardımı dokunan terim olduğunu gördük. Bunu, ilk olarak, KKTC'yi ve diğer benzeri varlıkları etnografik açıdan incelediğimizde fark ettik. Günlük hayatın bütün veçhelelerine yayılmış bir eğilim, yani bu devletler hakkındaki her şeyi *de facto* olarak niteleme temayülü bir hayli dikkatimizi çekmişti. Polisi, mahkemesi, memuru, siyasetçisi, hepsi *de facto*'ydu. *De facto* devletler, *de facto* sınırları içerisinde dağıttıkları *de facto* pasaportlara mühür basıyorlardı. Bu devletlerde yaşayan insanlar, *de facto* vatandaşlar, *de facto* uyruklardı ve popüler tasvirilere göre *de facto* hayatlar sürüyorlardı.

Bu örneklerden de anlaşılacağı gibi, *de facto* hem “gerçekte” var olan bir pratik, hem de gerçeği inkâr eden bir yanılsamadır.

6 Kıbrıs Türkçesinde koçan, tapu demektir.

Üstelik bu varlıklara atfedilen *de facto* terimi ile bu varlıkların “sahte” olduğu fikri arasında çok ince bir çizgi vardır. *De facto* devletin koptuğu, ayrıldığı, literatürde “ana devlet” (*parent state*) olarak bilinen devlet, istisnasız bir biçimde *de facto* devletin yasal varlığını inkâr eder ve ısrarla sahte olduğunu vurgular. Ana devletlerin resmî açıklamalarında ve kamusal söylemlerinde ayrılan devlet “sahte devlet”, önceden zikrettiğimiz bütün kurumlar da “sahte” kurumlardır. Polisi, mahkemesi, pasaportu, hepsi sahtedir. Kıbrıs’ta “sahte” sıfatı o kadar sık kullanılır ki kullananlar açısından bile bir espri konusu haline gelmiştir. İnsanlar sahte yollardan, sahte halklardan söz eder olmuşlardır. Örneğin, Güney Lefkoşa’daki bir modern kafenin sahibi, başkenti bölen tampon bölgenin hemen kıyısındaki evinin terasına bir açık hava duşu koydurduğunu anlatmıştı. Birisi ona, “Terasta, tampon bölgenin karşı tarafındaki insanların gözü önünde çıplak duş almaktan utanmıyor musun?” diye sorunca, o da alay edercesine “Hangi insanlar?” diye sormuş ve eklemiştir: “Orası sahte bir yer, insanları nasıl gerçek olsun!”

De facto ile “sahte” arasındaki ince ayrım şudur: “Sahte”, tabiatıyla, bir şeyin yalan olmasını, olmadığı bir şey gibi görünmesini vurgular. Bu sayede ana devlet ayrılıkçı varlığın meşruiyetini inkâr etmekle kalmaz, aynı zamanda gerçekte yokmuş gibi davranır. Buna karşılık, *de facto*, “sahadaki bir gerçeği” (*fact on the ground*) aynı anda hem teslim hem inkâr eder. *De facto*, bu bakımdan, bir demezcilik, *apophasis* örneğidir; konuşmacının bir şeyi açık bir biçimde söylemeyi, o şeyi dolaylı bir biçimde söyleyerek reddetmesini sağlayan bir retorik aracıdır. Dolayısıyla, bir muhabir “Rusya’nın Ukrayna’daki *de facto* savaşı”ndan söz ederse, Rusya buna savaş demek istemiyor olsa bile bunun gerçekte bir savaş olduğunu söylemektedir. Benzer bir şekilde, *de facto* devletlerden söz ederken, hem varlıklarından hem de varlıklarının inkârından söz ederiz. Bu devletler *de facto*’dur, çünkü var olmamaları gerekirken vardırlar.

O halde, *de facto*’nun “gerçeği” gerçekliğini, paradoksal bir biçimde, varlığının inkârından alır. *De facto*, bir kuşkuya delalet eder. Sanki bir dolap çevriliyordur, ama biz buna kanmı-

yoruzdur. Aynı zamanda, bir şey olmuştur, ve bu teslim edilir. Ortada, olduğunu iddia ettiği şeyin ismiyle anılmayı hak edecek derecede inandırıcı bir edim vardır. Bunun böyle olamayacağını yahut olmaması gerektiğini bilsek dahi, bu böyledir. Bu manada, *de facto*'da ifadesini bulan inanmama hali, aynı zamanda olduğu iddia edilen şeyi taklit eden pratik ve performanslara işaret eder. Sonuç itibarıyla, *de facto*, hem bir “gerçeğe” –devlet denilen şeyi meydana getiren pratik ve düzenlere– hem de bir kuşkuyla, yani bu gerçeğin etrafında kurulmuş bir söyleme başvurur. İngilizcedeki *so-called* nitelemesinde de aynı durumla karşılaşırız. Bu, hem bir durumla ilgili şüphe bildirmek için kullanılabilen (mesela, *a so-called doctor*, yani sözde doktor) hem de bir şeyin yaygın olarak kullanılan ismini ifade eden bir terimdir (mesela, *the so-called Lover's Lane of this town*, yani şehrin Âşıklar Yolu denilen sokağı).

Söz konusu sahtelik söyleminin yaygınlığı dolayısıyla, bu devletlerin vatandaşları başından itibaren hayatlarını devletin hem varlığının hem yokluğunun bilinciyle sürdürürler. *De facto*'yu soruştururken, kitap boyunca, Kıbrıslı Türklerin günlük hayatlarını devlet ve vatandaş pratiklerini sahneleyerek geçirdiklerini, ancak bunu her daim o pek gerçek devletlerinin dünyanın gözünde bir gerçekliğe tekabül etmediği bilgisiyle yaptıklarını göstereceğiz. Ayrıca, devletin imkânsız olanaklılığının yalnızca ona yakıştırılan “sözde”, “sahte” gibi nitelemelerde görünür olmadığını, kanunlarında yazılı, pratiklerinde görünür olduğunu ortaya koyacağız. Devlet idaresi, devlet olmanın imkânsızlığının etrafından dolanan taktiklerle gelişir. Vatandaşlar hayatlarını devletlerinin potansiyel (fakat ihtimal dışı) dağılışını bekleyerek planlarlar. Aporetik devlet kavramıyla, devletlerin ve hayatların nasıl imkânsızın olanaklılığı üzerine kurulduğunu irdeleyeceğiz.

Aporia'ya varış

Akıncı'nın 2015 yılındaki seçimi kazanması, yalnızca Kuzey Kıbrıs'ta değil, belki de daha çok uluslararası toplumda ve ada-

nın güneyinde hatırı sayılır bir heyecanla karşılanmıştı. O, birçok Kıbrıslı Rumun gözünde istikrarlı bir biçimde barış için çalışmış bir liderdi. Yeniden başlayan müzakerelerin süratle bir çözümle sonuçlanacağına dair büyük beklentiler mevcuttu. Bu beklentilerin güneydeki çerçevesini esasen Akıncı'nın Ankara'dan bağımsız düşünebildiği varsayımı, hatta Ankara'ya karşı durma konusundaki istekliliği ve sabık sağıc cumhurbaşkanından daha fazla taviz vereceği yönündeki beklenti oluşturuyordu.

Gelgelelim, Akıncı'nın pozisyonundaki çelişkilerin tezahür etmesi uzun sürmedi. O, hem adanın bölünmesine karşı daima federal çözümü desteklemiş bir solcu hem de Kıbrıs Sorunu'yla büyümüş ve gençliğinde *de facto* devletin kuruluşunda yer almış aktörlerden birisiydi. 1947 yılında, Türk ve Yunan milliyetçiliklerinin sembollerinin siyasi özelemlerin kutuplaştırıcı söylemlerine dönüştüğü, adadaki İngiliz devrinin son yıllarında doğmuştu. 20. yüzyılın ilk üç çeyreği boyunca, "anavatan" milliyetçiliği adada hiç sorgulanmamıştı. Rumca konuşan Hristiyan topluluğun Yunan devletinde vücut bulmuş Yunan kültürü ve tarihiyle "doğal" bir bağı vardı. Siyasi liderleri adayı "anavatan"la birleştirme, yani *enosis* hedefi doğrultusunda çalışmaktaydılar. Adada İngiliz idaresinin başladığı 1878 yılı öncesinde, Kıbrıs, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçasıydı. 20. yüzyılın başlarında, Kıbrıslı Türkler, yönetimin el değiştirmesiyle birlikte, hâkim toplum mertebelerinden sayıca azınlık konumuna düşmenin hatırasını hâlâ canlı tutuyorlardı. Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı sonrasında dağılmasını, Anadolu'yu işgal eden Yunan kuvvetlerinin Türk kuvvetleri karşısındaki ricati, ardından yeni bir Türk devletinin kuruluşu takip etti. Adanın Türkçe konuşan Müslüman halkı, zafere ve moderniteyi temsil eden Mustafa Kemal Atatürk'ün seküler Türk milliyetçiliğini benimsedi.

Halktan da destek gören Kıbrıslı Rum gerilla örgütü EO-KA (*Ethniki Organosis Kyprion Agoniston* – Kıbrıslı Savaşçıların Milli Örgütü) 1955 yılında adayı Yunanistan'la birleştirme hedefiyle İngiliz sömürge yönetimine karşı silahlı müca-

dele başlattığında, Akıncı henüz ilkokula gidiyordu. Kıbrıslı Rum siyasi liderler Yunanistan'la birleşme arzularını on yıllardır dile getirmekteydiler. Kıbrıslı Türk liderler ise, bu öneriyi daima reddetmişlerdi. Öte yandan, adanın geleceğini tayin etme beklentisi içerisinde olan % 80'lik bir çoğunluğa karşılık Kıbrıslı Türkler % 18'lik bir azınlıktı. 1955 yılında ilk kurşunun sıkılmasıyla, Kıbrıslı Türk erkekler gizlice, küçük gruplar halinde kendi köylerinin savunmasını örgütlemeye başladılar. İlk gruplar, ya kendilerinin ya babalarının İkinci Dünya Savaşı cephelerinden getirdikleri av tüfekleri ve tabancalarla silahlanmış köy çeteleri şeklinde ortaya çıktı. Bu çeteler intikam amaçlı yahut rastgele şiddet olaylarına karışınca, iç çatışma 1956-1957 yıllarında süratle tırmandı. Örgütlü direniş ancak, aynı dönemde Kıbrıslı Türk liderlerin Türkiye'yi ihtilafın tarafı haline getirmeyi başarmaları sonucunda mümkün olabilmiştir. Böylece, çeteler Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) denetimi altına alınmıştı. TMT ise, Kıbrıslı Türk siyasi liderlerin talebi üzerine adaya gizlice gelen ve çeteleri kısa sürede disipline edip “dava” uğruna çarpışan savaşçılara dönüştüren Türk subaylarının komutası altındaydı (Keser, 2007, 2012; Kızılyürek, 2016).

Türkiye'yi, oluşum sürecindeki Kıbrıs Sorunu'nun içerisine çeken aynı liderler, giderek bir proto-devlet görünümünü veren bir temsilî kurum tesis etmeye de başlamışlardı. Geçmiş on yıllarda, Kıbrıslı Türkler, zengin ve bağımsız Rum Ortodoks Kilisesi'nin adadaki yayılmacı Yunan milliyetçiliğinin başarısının ardındaki temel etken olduğunu gördükçe, kendi temsilî kurumlarını oluşturma çabasına girişmişlerdi. 1950'lerin sonlarına doğru, önceden kurulmuş yapılar Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu (KTKF) adı altında birleştirildi. Anılan kurum, eğitilmiş milliyetçilerin, bilhassa KTKF başkanı Rauf Raif Denktaş'ın önderliğinde, yer adlarının Türkçeleştirilmesi, köylerdeki eğitimin koordinasyonu ve millî günlerde geçit töreni ve kutlama tertibi gibi faaliyetler aracılığıyla toplum içerisinde bir “anavatan” milliyetçiliğinin yayılması ve güçlenmesi için çalışıyordu. KTKF, Kıbrıslı Rumlardan mal satın alanları cezalan-

dıran bir “Türkten Türke” tüketim kampanyası dayatarak adada bir Türk ekonomisi inşa etmeye girişmekle beraber (Keser, 2007), oyunlar ve güzellik yarışmaları gibi etkinliklerle milliyetçi değer ve fiziki idealleri yüceltme gayretindeydi (Bryant ve Hatay, devam eden çalışma a).

Öte yandan, bu kurumsallaşma yaşanırken, artan şiddet Kıbrıs’ın çatışma kaynaklı ilk yer değiştirme sürecini de başlatmış oldu. Kendi köy ve mahallelerinde azınlık olan grupların kendi toplumlarının çoğunluk olduğu bölgelere kaçmaya başlaması, ileride yaşanacak daha büyük çaplı yer değiştirmelerin habercisi olmuştu.⁷ Bu dönemde yerinden edilenlerin çoğu, adanın Kıbrıs Cumhuriyeti adıyla hem bağımsızlığa hem iktidar paylaşımı öngören bir anayasaya kavuştuğu 1960 yılı sonrasında evlerine geri dönebildi. Mevzubahis anayasaya göre, Kıbrıslı Türkler kamu görevlerinin % 30’una sahip olacaklardı. Ahvâl-i şahsiye, dinî konular, eğitim konuları gibi iç işlerine bakacak kendi Cemaat Meclisleri’nin yanı sıra iki toplumlu, elli üyeli Temsilciler Meclisi’ne on beş üye gönderebileceklerdi. Ayrıca, Kıbrıslı Türk bir cumhurbaşkanı yardımcısı olacak ve bu cumhurbaşkanı yardımcısının Temsilciler Meclisi’nin kanunlarına karşı veto hakkı bulunacaktı.

1963 yılında, Akıncı on altı yaşında bir lise öğrencisiyken, Kıbrıs Ortodoks Kilisesi’nin Başepiskoposu olmayı sürdüren Cumhurbaşkanı Makarios, o dönem Kıbrıs Rum toplumunun önemli bir kesiminin uygunsuz bulduğu anayasal düzenlemeleri değiştirme önerisinde bulundu. Kıbrıslı Türkler, tepkilerini, Temsilciler Meclisi’nden ayrılarak gösterdiler. Şiddet baş gösterince, Kıbrıs Türk azınlığı silahlandırılmış enklavlara çekildi. 1964 kışı boyunca, yaklaşık 25.000 Kıbrıslı Türk, karma nüfuslu köy ve mahallelerden ayrılarak tamamıyla Türklerin yaşadığı bölgelere akın etti. Kıbrıs Türk toplumunun yaklaşık % 90’ı, yani takriben 100.000 kişi, kısa süre içerisinde ken-

7 Kıbrıs’taki yerinden edilme süreçlerinin kapsamlı bir değerlendirmesi için bkz. PRIO (Oslo Barış Araştırmaları Enstitüsü) Kıbrıs Merkezi’nin “Internal Displacement in Cyprus: Mapping the Consequences of Civil and Military Strife” [Kıbrıs’ta Ülke İçi Zorunlu Göçler: Sivil ve Askerî Çatışma Sonuçlarının Haritalanması] adlı çalışma, www.prio-cyprus-displacement.net.

dini enklavlarda buldu.⁸ Yerinden edilmiş Kıbrıslı Türkler akrabalarının evlerine ve barınmaları için el konulan diğer binalara, tiyatrolara, depolara, okullara sığındılar. Türk gettoları beş yıl sürecek bir kuşatma altına alınmıştı. Makarios 1968 yılında kuşatmayı tek taraflı olarak kaldırsa da, gettolardaki halkın neredeyse tamamı buralarda yaşamaya devam etti. 1963-1968 döneminde, sadece başka seçeneği kalmayanlar, gettoları çevreleyen Birleşmiş Milletler (BM) Barış Gücü birlikleri ile Yunan ve Kıbrıslı Rum kuvvetleri arasından geçme teşebbüsünde bulundular. Dahası, silah taşıyabilen her erkek *mücahit* olmuştu. Akıncı da adanın güneyindeki liman şehri Limasol'daki mahallesini korumak için silah kuşananlardandı.

Kıbrıslı Türk ortaklarından mahrum kalan iki toplumlu Kıbrıs Cumhuriyeti, süratle Kıbrıslı Rumların kontrolündeki bir devlete dönüştü. Kıbrıslı Türklerin yönetimden çekilmesinden kısa bir süre sonra, Kıbrıslı Rum meclis üyeleri devletin iki toplumlu yapısını tek taraflı olarak ortadan kaldırdılar ve Kıbrıslı Türk üyelerin Temsilciler Meclisi'ne dönmelerine fiilen engel oldular.⁹ 1964'te, Kıbrıs Rum yönetimi BM Barış Gücü kuvvetlerinin adaya girişine, bunun artık Kıbrıslı Rumların kontrolündeki Kıbrıs hükümetinin vereceği bir izne bağlı olduğunu ileri sürerek, izin vermedi. Bu noktada "Kıbrıs hükümeti"nin

8 Sekiz bin Kıbrıslı Türk enklavların dışında kalmış olsa da, Patrick, Kıbrıs hükümetinin kontrolüne girmeyi reddeden bu köylere hükümet tarafından hizmet götürülmediğini belirtir (Patrick, 1976: 463-465).

9 Araştırmacı gazeteci Makarios Druşotis'in belirttiği üzere, Temmuz 1965'te "[Kıbrıs Cumhuriyeti] Bakanlar Kurulu, Cumhurbaşkanı ve Temsilciler Meclisi'nin görev sürelerini bir yıllığına uzatan bir kanun tasarısını onayladı. Ayrıca, seçim kanununda yapılan bir değişikliği onaylayarak Kıbrıslı Türklerin cumhurbaşkanı yardımcısını ve Temsilciler Meclisi'nin Türk üyelerini kendi toplumları içerisinde yapılacak ayrı seçimlerle seçme haklarını ortadan kaldırdı." Dahası, Kıbrıslı Türk üyeler konuyu ele almak için meclise, koruma altında dönmeyi talep ettiklerinde, dönemin Meclis Reisi Glafkos Klerides "bu talebin kabul edilebilmesi için, Kıbrıslı Türklerin azınlık statüsünü kabul etmeleri anlamına gelecek şartlar dayattı." Kıbrıs Türk toplumu, üç yıl sonra yapılan seçimlerde Dr. Fazıl Küçük'ü cumhurbaşkanı yardımcısı olarak seçti. Küçük'ün, ayrıca seçilen Cumhurbaşkanı Başepiskopos Makarios'la birlikte görevine başlarken meclis önünde yemin etme talebine karşılık alınan cevap ise, seçimin, bir toplum tarafından değil, yalnızca devlet tarafından düzenlenebileceği, dolayısıyla seçimin yasa dışı olduğuydu (Druşotis, 2008).

ne manaya geldiği yahut nasıl teşekkül ettiği konusunda sorular dile getirilmeye başlansa da, Kıbrıslı Türklerin cumhuriyetin ortakları olarak kendilerine danışılması gerektiği yönündeki protestoları dikkate alınmadı. Adadaki durum, devlet içinde bir devletin enklavlarda faaliyet gösterdiği, tanınmış hükümetin diğer toplumun anayasanın emrettiği ortaklığı olmaksızın cumhuriyeti yönetmeye koyulduğu, dolayısıyla anayasal düzenin askıya alındığı bir istisna hali olarak benimsendi.

Kıbrıslı Türkler, enklavlar içerisinde, süratle, ayrıldıkları devletin dairelerinin birer kopyasıyla donatılmış “gerçek” bir devletin bütün fonksiyonlarını tekrar tesis ettiler. İlk saldırıların başladığı 21 Aralık 1963 tarihi itibarıyla, yeni idarenin alt yapısını teşkil eden Kıbrıs Türk Genel Komitesi kurulmuştu. Genel Komite, TMT’yle eşgüdüm içerisinde, yeni varlığın bütün yasama ve idare fonksiyonlarını üstlendi ve KC’nin “terk edilmiş” olarak kayıt düştüğü pozisyonlardaki, işlerinden olmuş çok sayıda memuru istihdam etti. halihazırda faal olan idari yapı, bu insanları enklavlar içerisinde gıda, çadır, battaniye ve diğer malzemelerin dağıtımıyla görevlendirdi. 1964 Mart ayına gelindiğinde, Türkiye ilk para yardımını göndermişti. Kısa süre sonra, her bir aile reisi aylık 20 İngiliz sterlinine denk para almaya başladı. Çalışan kadınlara bu tutarın yarısı veriliyordu.

Takip eden yıllarda, TMT, yavaşça, öncelikli olarak güvenlik meseleleriyle ilgilenen, enklavlardaki hayatın diğer yönlerini ise sivil yönetime teslim eden bir daimî ordu niteliği arz etmeye başladı. 28 Aralık 1967 tarihinde, “Temel Kurallar” doğrultusunda “yasama, yürütme ve yargı işlerini tek bir çatı altında toplamak amacıyla” Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi’nin kuruluşu ilan edildi. Söz konusu “Temel Kurallar”ın ilki, “Kıbrıs Cumhuriyetinin 16 Ağustos 1960 tarihli Anayasasının bütün kuralları uygulanıncaya kadar Türk Bölgelerinde yaşayan Türkler Geçici Türk Yönetimine bağlanmışlardır” demektedir (Plümer, 2008: 157). Bir başka deyişle, Türk yönetiminin “geçici” olması, 1960 Anayasası’na dönülmesine bağlıydı. Yine bu dönemde, evvelce gönüllü olarak yapılan askerlik hizmeti zorun-

lu hale getirildi. Kıbrıs Türk toplumunun tarihî olarak temsilcisi niteliğindeki Türk Cemaat Meclisi üyeleri ile KC Temsilciler Meclisi'nin eski Türk üyeleri de bu yeni idare altında güçlerini birleştirerek Yönetim Meclisi'ni meydana getirdiler. 21 Nisan 1971 tarihinde, Yönetim Meclisi bir karar alarak yönetimin adındaki "Geçici" ibaresini kaldırdı. Böylece yeni idarenin adı basitçe Kıbrıs Türk Yönetimi oldu (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhuriyet Meclisi, erişim: 19 Ocak 2011).

1960 sonu itibarıyla, Akıncı gibi gençliklerini gündüzleri derslerine çalışarak, geceleri siperlerde nöbet tutarak geçiren delikanlılar Türkiye'deki üniversitelerde eğitimlerine devam etmek üzere *mücahit bursları* almaya başladılar. Böylece, Akıncı Ankara'daki Orta Doğu Teknik Üniversitesi'ne mimarlık okumaya gitti. Aynı nesilden birçok Kıbrıslı Türk gibi, o da 1968 hareketlerinden, solcu ve anti-militarist fikirlerden etkilendi. 1973 yılında adaya döndü ve Kuzey Lefkoşa'ya yerleşti. Adanın başkenti olan şehir, 1956 yılından beri Rum ve Türk bölgeleri olarak ikiye bölünmüştü. Bununla birlikte, Akıncı adaya döndüğünde barikatlar açılmış, Kıbrıslı Türkler "karşı taraf"a geçerek alışveriş yapabilecek, çalışabilecek duruma gelmişlerdi. Fakat şehrin kuzeyi de diğer enklavlar gibi Kıbrıs Türk Yönetimi'nin kontrolü altındaydı. Dolayısıyla Kıbrıslı Rumların bu raya girişi yasaktı.

1974 yılında, Akıncı yirmi yedi yaşındaydı ve o ana dek bütün hayatı adadaki siyasi çatışmayla şekillenmişti. Geride kalan on yıl boyunca, onun gibi pek çok eğitilmiş, siyaseten aktif genç, sürüncemede kalmış siyasi çıkmazı çözmek amacıyla periyodik olarak yürütülen müzakereleri yakından takip etti. Kıbrıslı Türklerin bu çıkmazın nasıl çözüleceğine dair görüşleri zaman içerisinde önemli ölçüde değişse de, bütün tekliflerinin ortak bir yönü vardı: Kıbrıslı Türklerin özerk ve yetki sahibi oldukları bir bölge yaratılmalıydı. 1940'ların sonlarında, Kıbrıslı Türk liderler taksim önerisini ortaya atmışlardı. Pakistan'daki muhataplarıyla kurdukları yakın temas, geleceklerini Hindistan alt kıtasının bölünmesini esas alan bir modele göre kurma fikrine onları itmişti. 1950'lerde, bu çözüm önerisi biçim değiştirerek

“çifte enosis” talebine dönüştü. Buna göre, adanın yeni oluşturulacak bölgeleri “anavatanlarla”, yani Türkiye ve Yunanistan’la birleştirilecekti.¹⁰ 1960’lara gelindiğinde, Türkiye’yle birleşme fikri artık gündemde değildi. 1964 yılında, Kıbrıslı Türk liderler Kıbrıslı Rum ortaklarıyla kuracakları iki kesimli federasyon tezini resmî olarak kabul ettiler. Bu tutum, Türkiye tarafından da desteklenmekteydi. Söz konusu liderlerin çoğu açısından, federasyon, taksim politikasının devamıydı. O dönemde henüz cevabı bulunamayan soru, iki toplumun dağınık bir biçimde yerleştikleri bir adada iki kesimli bir federasyonun nasıl yaratılacağı sorusuydu.

Cevap, 1974 yılında, Yunanistan’daki cunta hükümetinin desteklediği Kıbrıslı Rum sağ gerilla örgütü EOKA B’nin Cumhurbaşkanı Makarios’a darbe yapıp adayı “anavatan”la birleştirme girişimiyle verilmiş oldu. Bunun karşılığında, Türkiye, adayı bölen bir askerî müdahale gerçekleştirdi. Kuzeydeki Kıbrıslı Rumların güneye kaçmaları sonucunda, daha sonra Kıbrıslı Türklerin yerleşeceği bir “güvenli bölge” yaratıldı.¹¹ İleriki bölümlerde de görüleceği üzere, Kıbrıslı Türkler bu şartlar altında süratle devlet inşasına koyuldular. Akıncı, yeni devletin Kurucu Meclisi’nde görev alan ilk solculardan biriydi. Meclisin görevi ise, Kıbrıslı Türklerin ilk devlet kurma teşebbüsünün, yani Kıbrıs Türk Federe Devleti’nin (KTFD) zeminini oluşturacak bir anayasa hazırlamaktı. KTFD, halihazırda kendi adıyla geçici olduğunu beyan eden ve adanın güneyindeki Kıbrıs Rum devletiyle bir federasyon kurmak için atılan ilk adım olarak nitelenen yeni bir varlıktı.

10 Birçok kaynağa göre, 1950’lerin ortası itibarıyla, İngiliz yönetimi ve Kıbrıslı Türk liderler, federal bir sisteme potansiyel bir zemin oluşturması fikriyle, adanın ikiye bölünmesini, yani taksim edilmesini tasavvur etmekteydiler. Örneğin, 1956 yılında, Hindistan’ın bölünmesinin mimarlarından biri olan Lord Cyril Radcliffe, Kıbrıs’taki yönetime yazdığı bir raporunda, ada toplumlarının ayrı fiziksel mekânlara sahip olmamasından dolayı adada bir federasyon ihdas etmenin mümkün olamayacağından yakınıyordu. Taksim ve federasyon tezlerinin tarihi hakkında daha fazla bilgi için bkz. Hatay (2016).

11 Bu askerî müdahale, Türkiye, Yunanistan ve Birleşik Krallığın, 1960 Garanti Anlaşması’nda öngörülen, adadaki anayasal düzeni koruma yükümlülükleriyle gerekçelendirilmişti.

Gelgelelim, devletin kurucuları askerî zaferin büyük kayıplar pahasına kazanıldığını kısa sürede idrak edeceklerdi. Yeni teritoryaya¹² “sahadaki gerçekler” doğrultusunda biçim vermiş olsalar da, bu “gerçekler”, tanınmış bir devlete sahip Kıbrıslı Rum ortaklarını, kurdukları devletin geçiciliğini sona erdirecek bir federasyona girmeye ikna edene kadar *de facto* kalacaktı. Akıncı’nın kendi cumhurbaşkanlığı görevi sırasında başarısızlığa uğramış müzakere sürecinde öğreneceği gibi, federasyona ulaşmak hiç de kolay bir iş değildi. Eski bir bürokrat bu durumu, “halktan ulus olmaya doğru yükselirken, arada bir yerde asılı kaldık,” diye tabir etmişti. Ezcümle, Kıbrıslı Türkler inşa etmekte oldukları devlet ile hayalini kurdukları federasyon arasındaki boşlukta asılı kalmışlardı. Aporetik devlet, işte bu boşlukta ortaya çıktı.

Devlet olmayan devlet

“Bir devlet kuruyorduk, ama federal devletin bir ayağı olacak bir devlet kuruyorduk.” Akıncı, cumhurbaşkanlığına adaylığını açıklamadan birkaç ay önce gerçekleştirdiğimiz bir mülakatta böyle demişti. O ve diğer solcuların niye bağımsız bir Kıbrıs Türk devletine inanmadıklarını sorduğumuzda şöyle cevap verdi:

Çünkü uzun yıllar boyunca, hatta gençliğimizden beri federasyonu Kıbrıs için bir model olarak gördük. Bu Türk önerisiydi, Sovyetler’in desteklediği Rus önerisiydi, *Kıbrıs’ta mümkün olan, mümkün olabilecek olan buydu*, ve bizi azınlık olmaksızın, Kıbrıs Rum Cumhuriyeti’ne dönüşmüş olan Kıbrıs Cumhuriyeti’nde dağınık bir azınlık olarak yaşamaktan kurtaracak olan da buydu. Bu çözümün Kıbrıs’a barış getireceğine inanmıştık. *Bu çözümün mümkün olan çözüm olduğuna inanmıştık*. Bunun dışındaki diğer çözüm fikirleri, bizim için bir çözüm değildi. *Başka bir alternatif olamıyacağına inanmıştık* (vurgu yazarlara ait).¹³

12 “Ölçülü biçili bir mekânın politik karşılığı olarak teritorya, kendisini oluşturan sınırlardan daha ziyade sınırlamalar [boundaries] olarak sınırların [borders] belirlenmesini ve tahdit edilmesini sağlar” (Özmkas, 2020, 132).

13 Mustafa Akıncı’yla mülakat, 27 Nisan 2015, Lefkoşa.

Akıncı federasyonu *mümkün olan çözüm* olduğu ve başka bir seçenek bulunmadığı için desteklediklerini vurguluyor, bağımsız devlet olmanın önündeki dış engellere atıfta bulunuyordu. Kıbrıslı Rumlarla kurulacak iki kesimli, iki toplumlu bir federasyon, 1960'lardan itibaren "uluslararası toplum"un (Altıncı Bölüm'de bu terimi ele alacağız) muhtelif üyelerinden destek görmeye başlamış, adanın bölünmesinin ardından iyice zemin kazanmış bir çözümdü. Dolayısıyla, Kıbrıslı Türklerin 1974 sonrasında inşa etmeye başladıkları devletin kalıcı bir çözüme giden yolda geçici bir devlet olması bekleniyordu.

Gerek Akıncı'nın sözleri gerek devlet ve egemenlik üzerine kaleme alınmış geniş bir yazın, bir devlete sahip olmanın o devlete sahip olmak isteyenlere bağlı olmadığını gösterir, çünkü "egemenlik doğası gereği sosyal bir kavramdır" (Biersteker ve Weber, 1996: 1). Tanınmayı bahşeden yahut esirgeyen "uluslararası toplum, egemen devletlerin sosyal inşasında rol alır" (6). Egemenliğe dair beyancı (*declaratory*) ve kurucu (*constitutive*) görüşler arasındaki ayrım, politik teori ve uluslararası ilişkiler literatüründe sıklıkla ele alınmıştır. Beyancı görüşe göre, bir devlet "şayet devlet gibi davranıyorsa, o halde devlet olsa gerektir."¹⁴ Kurucu görüş ise, devletin başka devletler tarafından tanınmadan devlet olamayacağını söyler. Benzer bir ayrımı, egemenliğin başkalarının tanınmasıyla inşa edilen bir sosyal yapı olduğu görüşü ile devletin bir performans, bir edim veya pratik olduğu fikri arasındaki gerilimde de görürüz.

Devleti var eden sosyal pratiklere dair oldukça geniş bir literatür bulunmasına karşın, egemenliğe dair beyancı görüşün kurucu görüşe evrilme eğilimi mevcuttur. Jens Bartelson, meşru egemenlik iddialarını söylem üzerinden başarılı bir biçimde ortaya koyma kabiliyetinin siyasi ve hukuki gerçekliği şekillendirdiğini düşünse bile, "başarının ölçütü"nün ister istemez "söz konusu

14 Dov Lynch, *de facto* devletlerin liderleriyle yaptığı röportajlarda, bu liderlerin hepsinin self-determinasyona dair kuralların eninde sonunda değişeceğine inandıklarını belirtir: "Ayrılkı liderler, bir varlığın başka devletler tarafından devlet olarak tanınmasını yorumlarken kurucu yaklaşım yerine beyancı yaklaşımı tercih ederler. Bu hükümetlere göre, tanınma devleti *yaratmaz*, sadece mevcut gerçekliği *yansıtır*" (Lynch 2004: 47; vurgu orijinal eserde).

egemenlik iddialarının benzer başka varlıklar tarafından tanınması” olduğuna işaret eder (2013: 116). Bir başka deyişle, her ne kadar devlet olma performansı sergilense de, bu performans boşlukta gerçekleşmemektedir ve bunu bir devlet performansı olarak görüp kabul edecek bir seyirci kitlesine ihtiyaç vardır.

Bu kitapta, egemenliğin sosyal doğasını ve bu bağlamda tanınmanın oynadığı rolü ciddiye alıyoruz. Fakat bunu yaparken KKTC gibi bir varlığın tanınıp tanınmaması gerektiğine dair bir tartışmaya girmiyoruz. Tanınmanın gerekli olup olmadığı tartışmasının, çoğu zaman, bir varlığın tanınma olmaksızın devlet olup olmadığını belirleme çabasının yarattığı ontolojik bir fasit daireye hapsediğini düşünüyoruz. Bizim odaklanacağımız mesele, insanların –hem tanınmamış devletlerin vatandaşlarının hem de uluslararası aktörlerin– sözde devleti, *gerçekleştirilemeyecek* bir varlık olarak gördüklerinde dahi, dünyada gerçek etkiler yaratan *gerçek* bir varlık olarak kabul etme biçimlerini incelemektir. Dolayısıyla, egemenliğin sosyal doğasının –tanınmanın ve tanımamanın jeopolitiğinin– günlük hayatları ve bu hayatların olanaklarını nasıl şekillendirdiğiyle yakından ilgiliz. Gündelik jeopolitiğin *de facto* devlet kurucuların stratejilerinin yanı sıra, vatandaşların hayatlarını değerlendirme, planlama ve yönetme biçimlerini etkilediğini göstermeyi umuyoruz.

Gündelik jeopolitik, neyin *gerçekçi* olarak benimseneceğini ve hangi seçeneklerin dışlanacağını belirler. İleride de göstereceğimiz gibi, Akıncı gibi birçok Kıbrıslı Türk solcu figür, federasyonu gerçekçi, mümkün olan ve *gerçekleştirilebilecek* çözüm olarak görmekteydi. Kitabın İkinci Kısım’ında, bütün Kıbrıslı Türk siyasetçilerin, hangi ideolojik görüşe mensup olduklarından bağımsız olarak, etnik temizliğe uğramış bir teritorya üzerinde kurulan yeni devletlerinin *de facto* gerçekliğini inşa etme ve şekillendirme sürecine aktif, hatta istekli bir biçimde katıldıklarını göreceğiz. Ancak, bütün bu devlet inşa süreci, bu devletin asla *olmayacağını* bildiren kapsayıcı bir hegemonik gerçekçiliğin gölgesinde yaşanmıştır.

Altıncı Bölüm’de, hegemonik gerçekçilik meselesine döneceğiz, fakat bu konuya bir giriş sunması bakımından, James

Scott'un direniş stratejileri üzerine yazdığı ilk eserlerinden birinde yaptığı yorumu hatırlatmakta yarar görüyoruz. Scott, hegemonik olan ile gerçekçi olan arasında doğrudan bağlantı kurar: "Hegemonyaya dair daha mütevazı bir perspektiften konuşacak olursak, bir tahakküm sisteminin temel işlevinin tam da neyin gerçekçi olup olmadığını belirlemek, belirli hedef ve ölçümlerin imkânsızlığını, boş hayallerden ve hüsnükuruntudan ibaret olduklarını belletmek olduğunu söyleyebiliriz" (Scott, 1985: 326). Gerçek olandan gerçekleştirilebilir olana geçmeye izin vermeyen aporetik sınırı da hegemonik gerçekçiliğin belirlediğini düşünüyoruz. Hegemonik gerçekçilik, Kıbrıslı Türk devlet kurucularına, inşa ettikleri varlığın, her ne kadar bir devlet gibi görünse ve davransa da, "uluslararası toplum"dan asla kabul görmeyeceğini öğretmiştir.

O halde, hegemonik gerçekçiliğin gölgesinde, gerçek olanın gerçekleştirilebilir olması mümkün değildir. Fakat bu, yukarıda da değindiğimiz gibi, gerçek olanın gerçek gibi algılanmadığı anlamına gelmez. Esasında birçok yorumcu, federasyon fikrini destekleyen Kıbrıslı Türk solcu liderlerin bile kuzeyin bir mekân ve bir devlet olarak gerçekliğini vurguladıklarına dikkat çeker. Örneğin, Akıncı, yakın geçmişteki müzakerelerin ardından, muhatabı Anastasiades'in yalnızca Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bir federal devlete dönüştürülebileceği ısrarına itiraz etmişti: "Bu konuda farklılıklarımız olduğu bilinmektedir. Onlara [Kıbrıslı Rumlara] göre sadece Kıbrıs Cumhuriyeti vardır ve onun dönüşümü olacaktır. Çünkü onlara göre KKTC mevcut değildir. Bize göre ise, tanınmasa da elbette KKTC vardır ve çözümle birlikte kurucu devlete dönüşecektir."¹⁵ Bu demeç basında yayımlandıktan sonra, sosyal medyada birçok kişi Akıncı'nın ifade ettiği pozisyon ile kuzeyin bağımsızlığını vurgulayan sağcı milliyetçilerin pozisyonu arasında bir fark bulunmadığı yorumunda bulunmuştu.

15 "Akıncı: İki taraf adına açıklama ancak iki tarafın rızasıyla yapılabilir", *Kıbrıs Postası*, 8 Şubat 2016, https://www.kibrispostasi.com/c35-KIBRIS_HABERLERI/n182489-akinci-iki-taraf-adina-aciklama-ancak-iki-tarafın-rizasiyla-yapilabilir.

Sıradan vatandaşın, gerçek olanın gerçekleştirilebilir olduğunu söyleyen sözde milliyetçi pozisyon ile gerçek olanın güya uluslararası normlara uygun bir hegemonik gerçekçiliğe uyum sağlamada geçici bir adım olduğunu ileri süren sözde barışçı pozisyon arasındaki ince farkı her zaman ayırt edememesi anlaşılırdır. Nitekim sözde milliyetçi yahut muhafazakâr liderlerin bağımsızlığa dair argümanlarının çoğunu, anarşik bir uluslararası sistemde ulus-devletlerin çıkarlarının uluslararası hukuka üstün geleceğini savunan uluslararası ilişkilerin başat teorisi Gerçekçiliğe dayandırdıkları gözden kaçmamalıdır. Bu perspektife göre, halihazırda var olan devletin devlet olma rüşdünü nihai olarak ispat etmesi anlamına gelen tanınma umudu, uluslararası siyasetin tanınmamış bir devletin tanınmasından çok daha garip gelişmelere tanıklık ettiği bilgisiyle kuvvet kazanır.¹⁶

Elbette Akıncı'nın pozisyonunun milliyetçi olduğunu söyleyenler, sözde devletin sözde cumhurbaşkanının barışsever olabilmesi için temsil ettiği varlığı reddetmesi gerektiğine işaret etmektedirler. Böylesi garip bir durumda ise, Akıncı'nın kendini milliyetçilik karşıtı ve barışsever olarak tanımlayabilmesi için, çok partili siyasetin muharebelerinde çarpışabilmesi, hatta çarpışmaya mecbur olması –aylar boyunca bir seçim kampanyası yürütmesi, rakipleriyle garazkâr münakaşalara girmesi, ikinci turda sözde cumhurbaşkanlığını kazanması– ve bunu yaparken de liderliğini üstlenmek için mücadele ettiği devletin var olmadığını hep aklında tutması gerekmektedir. Netice itibarıyla, Akıncı'nın demecinin kamuoyunda yarattığı akıl karışıklığı, gerçek olan ile gerçekleştirilebilir olan arasındaki *aporia*'nın, yani boşluğun –bu “kendi kendini üreten paradoks”un (Aalberts, 2018: 864)– *de facto* vatandaşların hayatlarına şekil veren ilave çelişkiler ürettiğini görmemizi sağlar.

Elinizdeki kitabın merkezinde, sürekli olarak çoğalan bu paradoks ve çelişkiler vardır. Yukarıdaki örnekten de anlaşılaca-

16 Uluslararası hukuk ile *realpolitik* arasındaki çatışmayı tanınma pratikleri bağlamında konu alan çalışmalar için bkz. Kyngaert ve Sobrie, 2011; Kıbrıs özelinde, Nedjati, 1981 (Altıncı Bölüm'de de değineceğiz).

ğı üzere, incelediğimiz aporetik devlet vakasının genel olarak devlet pratikleri veya edimleriyle ilgili bize bir şeyler öğretebileceği kesin olsa da, vakanın kendisi de kendi koşulları içerisinde araştırılmaya değerdir. Bu hususa dikkat çekmek istiyoruz, çünkü egemenlik anomalileri üzerine son dönemde yazılmış olan en iyi eserlerden birçoğu, bu varlıkların müstesnalığını tetkik etmekten açık bir biçimde sakınmıştır. Fiona McConnell, sürgündeki Tibet hükümetine dair aydınlatıcı etnografik çalışmasında, “‘istisnai’ olanın bize ‘normal’ hakkında bir şey söyleyebileceği tezinin” peşinden gittiğini, niyetinin “sözde ‘konvansiyonel’ devletlerdeki siyasi iktidarın temelinde yatan olumsal pratikleri” ifşa etmek olduğunu belirtir (2016: 5). Benzer bir şekilde, Yael Navaro, bizim vakamızı, Kuzey Kıbrıs’ı incelediği etnografya eserinde, tanınmamış bir devletin genel olarak devlet inşasının “kurmaca” olan yönlerini aydınlatmaya yarayacak bir perspektif sunduğunu vurgulamasına rağmen, sözde devletin apaçık uyduruk niteliğine işaret eder (Navaro-Yashin, 2012: loc. 574). Bu düşünceyle, incelediği vakanın başka *de facto* varlıklarla karşılaştırılmasını reddeder, hatta caydırma ya çalışır. Ona göre, bu tür devletlerin ortak yönlerini belirleme çabası, “etnografik bir bakış açısının *de facto* yönetimlere dair kazandırabileceği bilgiye kıyasla, dar kapsamlı bir yoruma” yol açacaktır (loc. 574). Biz ise, bu karşılaştırmaları *yapmama*nın dar bir yoruma yol açacağını düşünüyoruz. Aksi takdirde, *de facto* bir devletin analizinin genel olarak devlet ve tanınmama koşullarında yaşam hakkında bize öğretebilecekleri karanlıkta kalmaktadır (ayrıca bkz. Pelkmans, 2013).

Kıbrıslı Türklerin çelişki dolu yaşamlarını istisnai ve anormal olarak algıladıkları ve kendi tabirleriyle *normalleşmeyi* özledikleri bir gerçektir. *Normalleşme*, onları sonu gelmeyen *belirsizlik*ten kurtaracak “çözüm”ün ardından gerçekleşmesi beklenen şeydir. *Belirsizlik* ise, bir şeyin müphem ve anlaşılmaz oluşundan, kuşku uyandırmasına ve arafta kalma haline uzanan envaiçeşit muğlaklığı kapsar. Genel olarak, Kıbrıslı Türkler bu tabiri dünyadaki konumlarını bilmediklerini ve geleceklerini öngöremediklerini ifade etmek için kullanırlar. Do-

layısıyla, *belirsizlik* hem zaman hem de mekânla ilgilidir; onları hem geleceğe giden açık bir yoldan mahrum bırakır hem de yaşadıkları mekânı uluslararası düzenin “kara delik”lerinden birine dönüştürür.

Yukarıda, kaynaklarımızdan birinin bu mekân-zamansal hapsolmuşluk hissini (Jansen, 2015) “halktan ulus olmaya doğru yükselirken, arada bir yerde asılı kalmak” şeklinde tarif ettiğini söylemiştik. Bu tarif, sıklıkla “devlet olmayı bekleyen devletler” olarak tabir edilen diğer tanınmamış devletler açısından da geçerlidir (Caspersen, 2012; Pegg, 1998). Elbette zamana “sıkışmış” olma hissini yalnızca *de facto* devlet vatandaşları tecrübe etmemektedir (Hage, 2009). Örneğin, Stef Jansen, Bosnalıların, Dayton Anlaşması’nın ardından, bir gün “gerçek” bir devlete sahip olma beklentisiyle olmasa da, bunun özlemiyle tanımlanabilecek bir “Ara Zaman”da (*Meantime*) yaşadıklarını anlatmıştır (2015).¹⁷ Fiona McConnell, sürgündeki Tibet hükümetinin sürüncemede kalmış bir eşiksellik (*liminality*) halinde olduğunu yazmıştır (McConnell, 2016: 20-24). Kalıcı geçicilik, geri dönme hayaliyle yola çıkan, fakat hayallerinin askıya alındığı gerçeğiyle yüzleşmek zorunda kalan mülteci topluluklarında sık rastlanan, mükerrer bir motiftir (Dunn, 2018; Weber ve Peek, 2012). Öte yandan, sürgündeki hükümetler veya mülteci toplulukları acil ihtiyaçlarını karşılamak üzere tesis edilen geçici yapıların giderek kalıcılaştığı bir bekleme halindeyken, *de facto* devlet kalıcı olarak tahayyül ve inşa edilmiş, ancak formu ve ismi “çözüm”e dek muallak bırakılmıştır.

Kıbrıs Türk devletinin vatandaşları, eşikselliğin yanı sıra, uluslararası sahadaki “korsan”, “kukla” yahut “parya” devlet statüleri dolayısıyla bir mekânsal hapsolmuşluk hissiyle yaşarlar. Kitapta, bu hapsolmuşluk hissini zaman içerisinde nasıl değiştiğini ve bu değişikliklere yol açan konjonktürel faktörleri de ele alıyoruz. Burada dikkat çekmek istediğimiz husus, bu varlıkları izole etmeyi meşrulaştıran bütün bu nitelemele-

17 Bekleme mevzuunda da bekleme pratiklerini ve bunun etkilerini irdeleyen, kimin kimi beklediğini soruşturan geniş bir literatür oluşmaktadır (örneğin, Augero, 2012; Crapanzano, 1986; Hage, 2009; Janeja ve Bandak, 2018).

rin (korsan, kukla, parya, haydut, yasa dışı, vs.) onları uluslararası düzenin dışına itecek şekilde tarif ettikleridir. İkinci Kısım'da göstereceğimiz gibi, bunun temel sonuçlarından birisi, *de facto* devletin, ona (ve dolayısıyla vatandaşlarına) söz konusu uluslararası düzen içerisinde haklar kazandırıp, sorumluluklar yükleyecek Uluslararası Hukuk Kişiliği'nden yoksun olmasıdır. Uluslararası düzenin dışında olmak, vatandaşları yalnızca ambargo ve izolasyonlar sonucunda sözde devletlerinde hapsolmaya değil, aynı zamanda dünyanın geriye kalanının gözünde görünmez olmaya mecbur bırakmaktadır. *Var olmaması gereken* devletlerinin görünmesi mümkün değildir.

O halde, *de facto* devletlerin mekân-zamansal hapsolmuşluğunun ayırt edici özelliği, bu kitapta görünmezleşme (*invisibilization*) adını vereceğimiz süreçtir. Aynı zamanda, devletin ve vatandaşlarının dünyanın gözünde algılanır olmak için giriştikleri çeşitli eylemleri de inceleyeceğiz. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Afrikalı Amerikalıların konumuna dair yazan Ralph Ellison, algılanmama meselesini şöyle tarif eder: “Artık şunu anlamalısınız. Sırf insanlar beni görmeyi reddettiği için görünmezim” ([1947] 1995: 3). Tanınmamış devletlerin durumunda da uluslararası kurumlar onları gayet iyi görseler de görmezden gelmeyi tercih ederler. Dahası, ileride daha net bir biçimde göstereceğimiz gibi, sesinizi dünyaya duyurmak için bağırıp haykırırsanız bile, varlığınızı teslim etmeyi reddeden uluslararası aktörler sırtlarını dönecektir. Ellison'un dediği gibi, “fazla görünür olmak, aslında kişiyi daha da görünmez kılar” (ii). *De facto* devlet de görülemeyecek olandır, çünkü onu görmek demek, onunla ilgili bir şey yapmak zorunda kalmak demektir.

Görünmezleşmenin veya görmeyi reddetmenin gündelik hayattaki en bariz örneklerinden birisi, sözde devlete ve orada yaşayan insanlara dair her şeyin tırnak işareti içine alınmasıdır. KKTC, “KKTC”dir ve bir devlet değil, “devlet”tir. Hudutları sınır değil, “sınır”dır ve o “devlet”te yaşayan ve hak arayan kişiler vatandaş değil, “vatandaş”tırlar. Tırnak işareti katlanarak çoğalır. Cumhurbaşkanı “cumhurbaşkanı”dır, milletvekilleri “milletvekilleri”dir, belediye başkanları “belediye

başkanları”dır, kimlik kartları “kimlik kartları”dır. Sonu gelmez. Tırnak işareti, “de facto”, “sözde” veya daha pejoratif “sahte” gibi nispeten biçimsiz sıfatların yerine kullanılır. İnataçı bir gerçekliğe işaret ederken, aynı zamanda bu gerçeklik gerçekte yokmuş gibi davranmaya yardımcı olur.

Sonuç olarak, tırnak işareti bir şeyin hem gerçek olduğunu teslim eder hem de gerçek görülemeyeceğini, görülmemesi gerektiğini söyler. Bu bağlamda, tırnak işaretinin *aporia*’yı tanımladığını söyleyebiliriz. Tırnak işareti, *de facto*’nun kendisine değil, *de facto*’ya dair tariflere eşlik eden kuşku çağrışımlarına dikkat çeker. Tırnak içine alınınca, bu varlıklar heyula (Navarro-Yashin, 2012) veya hayalet (Byman ve King, 2012) gibi görünür, gerçeklikleri şüphe uyandırır. Gelgelelim, hayali olmaları, bu varlıkların doğalarından kaynaklanan bir özellik değil, onları ısrarla, noktalama işaretlerini dahi kullanarak görünmezleştiren hegemonik gerçekçiliğin sonucudur.

Tırnak işareti, sürekli belirsizlik içerisinde yaşayan hayatları çevreleyen bir aporetik sınır işlevi görür. Bu hayatlar için kalıcılık hep geleceğe ertelenen bir projedir. Bunun sonucunda, Üçüncü Kısım’da anlattığımız gibi, *de facto* devletin vatandaşları günlük hayatlarında “idare etmeyi”, kendilerini çevreleyen tırnak işaretlerinin ve dışlayan uluslararası düzenin etrafından dolanmayı öğrenirler. Dolayısıyla, kuruluş ânından itibaren devlet inşasında mevcut olan *aporia*’ları anlamak için *de facto* devletin kökenlerine döndüğümüz ilk iki kısımdan farklı olarak, kitabın son kısmında Kıbrıslı Türklerin hayatlarına devam edebilmek için geliştirdikleri dirençli taktikleri irdeliyoruz. Aporetik devletin çelişki ve paradokslarını gün ışığına çıkarma çabası, tırnak içine alınmış hayatlarını idame ettirmeye çalışan vatandaşları, uyrukları ve failleri anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Muallak egemenlik

Yorumcular Kıbrıs’ı genellikle donmuş bir çatışma bölgesi olarak tasvir ederler. Bununla vurgulanmak istenen, açmazın nispeten huzurlu koşullarda süregittiği ve insanların mevcut du-

rumu değiştirmek için yeterli özendiricilere sahip olmadıklarıdır (Adamides ve Constantinou, 2012). Müzakere edilmiş bir çözüme giden yolda kayda değer bir ilerlemenin yaşanmadığı on yıllar geride kalırken, taraflar pozisyonlarını tahkim edip korumaya meylederler. Bu tahkimat, yalnızca çatışmanın değil, çatışmadan fazlasının donmuş olduğu anlamına gelir. Donmuş çatışmalar, anlamları müphem olduğu ölçüde yaygın kullanılan çok sayıda katılaşmış kavram üretirler. Bu kitapta, “muğlak ve kelimelerle tarif edilmesi zor olup bariz bir şeyi ifade ettikleri” için yaygın kullanılan *statüko* ve *sahadaki gerçekler* (*facts on the ground*) gibi kavramları da soruşturuyoruz (Stolzenberg, 2009: 8-9). Bu tür kavramların en önemlileri, *de facto* ve *egemenlik* kavramlarıdır. Bu terimleri kitap genelinde nasıl kullandığımıza dair birkaç söz söylememizin yararlı olacağı inancındayız. Yukarıda, *de facto*’nun, devletler için kullanıldığı bağlamlarda, halihazırda kendi gerçekliğini inkâr eden aporetik bir tanımlama olduğunu belirtmiştik. Öte yandan, *egemenlik*, anlamı ve içeriği her zaman aşikâr olmasa bile, bu kitabın konu edindiği türdeki çatışmalarda itici güç işlevi gören bir kavramdır.

Egemenliğin anlamını aslında bilmediğimizi teslim eden geniş bir literatür vardır.¹⁸ Benzer bir durum *de facto* kavramı için de geçerlidir. Akliselime dayalı bir gerçekliğe atıfta bulunduğu düşünülse de, *de facto*, sosyal bilimlerin en sık kullanılıp en az incelenen terimlerinden biri olmuştur. Bu nedenle, biz de ilk olarak terimin kendisine değil, işaret ettiği gerçekliğe odaklanmıştık. Devletin bilindik izlerini bulmaya çalıştık (Lombard, 2012). Bilhassa *fait accompli* ile, yani “sahada bir gerçeklik” yaratan, gerçekliği yadsınamayan “kesinleşmiş olgu”yla, oldubittile ilgiliydik (Stolzenberg, 2009). Gelgelelim, zamanla, bu gerçekliğin her aşamada inkâr edildiğini ve bir devleti *de facto* yapanın gerçekliği değil, tam da bu inkâr olduğunu gördük. Böylece, hem büyük ölçüde “gerçek” olarak algılanan bir şeyi saptamamıza yarayan hem de gerçek olanın gerçekleştirilebilir

18 Egemenlik kavramı hakkındaki eleştirel yazının harika bir genel değerlendirmesi için bkz. Kalmo ve Skinner, 2010.

olduğunu peşinen yadsıyan ve bu paradoksu saklayan bir terimle uğraştığımızı anladık.

Dünyanın görmeyi reddettiği bir devlette yaşamının paradokslarını anlamamıza yardımcı olacak kendi kavramlarımızı bulmadan önce, birkaç yıl *de facto*'nun kavramsal labirentinde dolaştık. Kitap boyunca, *de facto*'nun içindeki gerçeğe, olguya, yani *factum*'a, insanların gerçek olarak gördükleri şeyi tarif etmek için *de facto* terimini kullanmalarını açıklamak için başvuruyoruz. Diğer taraftan, *de facto* teriminin sürekli çağrıştırdığı sahtelik unsurunu açıklamak için düzmece (*factitious*) terimini kullanıyoruz. *De facto*'nun *factum*'u, insanların gerçek olarak kabul ettikleri unsurlara –fiillere, eylemlere veya pratiklere– işaret eder. Etimolojik olarak, *de facto* terimi içerisindeki *facto*, Latince fiil veya eylem anlamına gelen *factum* kelimesinin ablatif halidir. Dolayısıyla, *de facto*'nun *factum*'unu devlet inşasına dair pratik ve düzenler meydana getirmektedir. *Factum*, görünce devlet olarak tanıdığımız şeylere işaret eder.¹⁹

Gelgelelim, *de facto*'nun çağrışımları içerisinde sahteliğe, yanlışlığa işaret eden ilave bir anlam vardır. Bu anlama göre, devleti var eden edimlere giren insanlar aslında devlet olmayı taklit etmektedirler. Söylemsel pratiğin bu ikinci düzeyine *düzmece* (*factitious*) diyoruz. Düzmece, kendi yapılışını öne çıkaran bir edimdir. Bu itibarla, bazen gerçekmiş, bazen de düzenlenmiş, uydurulmuş gibi görünür. Aporetik devlet, başka devletlere, Timothy Mitchell'in (1991) tabiriyle, “güçlü, metafiziksel bir etki” veren devlet olma, devletmiş gibi yapma ediminin, bunun bir düzmece olduğu kabulüyle daima halihazırda esir alındığı devlettir. Kitabın geriye kalanında da göreceğimiz gibi, bu, devlet kurucuların devlet inşası işini had safhada ciddiye aldıkları, fakat aynı zamanda yaparken uydurduklarını, kervanı yolda dizdiklerini teslim ettikleri bir devlettir. *De facto* devletin gerçekleştirilebilir olup olmadığı konusundaki çatışma da bu düzmecelik meselesi etrafında şekillenir.

19 Pratikler ve düzenler fikri, özellikle Theodore Schatzki'den ve onun *The Site of the Social* (2002) adlı önemli eserinden etkilenmiştir.

O halde, uyduruk, sözde devleti, düzmeceliğin günlük hayattaki rolünü ciddiye alan ve buradan türeyen paradokslar üzerine kafa yoran bir yaklaşımla ele aldığımızı söyleyebiliriz. Bu itibarla, yaklaşımımız, Kuzey Kıbrıs vakasına odaklanarak tanınmamış bir devletin “uyduruk” doğasını inceleyen, bizimki haricindeki tek etnografik çalışmadan önemli ölçüde farklılaşmaktadır. Yael Navaro’nun 2012 yılında yayımladığı *The Make-Believe State: Affective Geography in a Post-War Polity* [Kurmaca Mekân: Kuzey Kıbrıs’ın Duygu Coğrafyası] adlı eserinde, tanınmamış devletten bir “heyula” olarak söz edilir. “Kurmaca tabiri, *de facto* mefhumu üzerine bir çeşitleme gibidir: var olan, fakat esasında tam da var olmayan bir şey; bir heyula olarak yapılmış ve bina edilmiş, yapılırken inanılmış, hayalde cisimleşmiş bir varlık” söz konusudur (Navaro-Yashin, 2012: loc. 570). Navaro’nun bu eserdeki, devletin sosyal inşasının yalnızca hayalî değil, aynı zamanda maddi olduğu yönündeki tespiti aydınlatıcıdır (loc. 257). Bu tespit, bizim *de facto* devletin maddi inşasının başından itibaren devletin tahayyül edilmesiyle iç içe geçtiği saptamamızla da uyumludur.

Navaro’dan ayrıldığımız nokta, yukarıda da belirttiğimiz gibi, onun incelediği vakadan genel olarak devlet hakkında dersler çıkarması ve istisnai vakanın aslında istisnai olmadığı hususunda ısrarcı olmasıdır. Bilakis biz, çalışmamızın başından bu yana, *de facto* devletleri uyduruk gösteren belli başlı özellikler üzerinde durduk. Bu devleti, bilhassa *bu tür* bir devleti gerçek dışı özellikler sergilemesine sebep verecek ölçüde diğer devletlerden farklı kılan şey nedir? Bu gerçek dışı özellikler daima mevcut mudur, yoksa belirli anlarda mı ortaya çıkmaktadır? Ayrıca, bu özellikler karşısında ne tür gündelik pratikler ve idare etme yöntemleri gelişir? Dahası, yapmak ile inanmak arasındaki ilişkiyi nasıl anlayabiliriz? Bu ilişkinin mevcut vakadaki hali, *hem* benzer vakalardaki durum *hem de* genel olarak devletin sosyal inşası hakkında bize ne söyleyebilir?

De facto devletin hayalî doğasını açıklamakta kullanılan standart yöntem, bizi ikinci müphem kavrama, *egemenliğe* getirir. Bir devletin neden *de facto* olduğu sorusuna genellikle, o devle-

tin egemenliğinin bulunmadığı cevabı verilir. Halbuki, okurun da şimdiye dek söylediklerimizden çıkarsayacağı gibi, egemenlik sorunu, dile getirildiğinde dahi, meseleyi açıklığa kavuştur-maktan ziyade bulanıklaştırır. Gerçekten de *egemenlik* yaygın, bir o kadar da tarifi zor bir kavramdır ve kendi hatırı sayılır kavramsal karmaşa tarihine sahiptir. (Egemenlik kişilere, topluluklara, yoksa yalnızca devletlere mi atfedilmelidir? Nerede konumlanmıştır? Nasıl elde edilir? Ne işe yarar, ne işe yaraması beklenir?) *De facto* gibi bir terimle bir araya gelip de *de facto egemenlik*ten bahsedilecek olursa, ortaya çıkan kavramsal labirentte çıkış yolunu bulmak yıllar sürebilir. Sonuç olarak, egemenlik bu kitapta açılanması gereken kavramlardan biridir.

Kitap, Sonuç Bölümü'nde, egemenliğin antropolojide yeni bir biçimde kullanılmasına imkân tanıyan özel bir izahat sunar. Kıbrıslı Türklerin sahip olamayacakları egemenliği isterken aslında neyi istediklerini etnografik olarak anlamaya çalışırken, ifade ettiklerinin esasen bir *egemen fail* olma arzusu ve dünya içerisinde “var olma” biçimi olduğunu ileri sürüyoruz (ayrıca bkz. Bryant ve Reeves, 2020). Yerel ağızda, bu arzu, “bu memleketin efendisi olmak” olarak ifade edilir. Eskiden küçük bir tımar sahibi, fakat sözü kanun olan birine *efendi* denirdi. Kelime, buna ilaveten, kibar, muteber ve haysiyetli birisini de çağrıştırır. Dolayısıyla, *bu memleketin efendisi olacağız* demek, bir toplumun iradesini özgürce hayata geçirebileceğini ve başkalarının da buna saygı duymasını sağlayacağını ifade etmesidir.

Esasında Kıbrıs Türk azınlık toplumu 20. yüzyılın başından itibaren egemen fail olma kabiliyetini görünür olmaya, kabul edilmeye ve saygı görmeye bağlamıştı (bkz. Bryant, 2004). Evvelce değindiğimiz *var olma mücadelesi* tabiri, son zamanlarda çoğu Kıbrıslı Türk tarafından *siyasi iradelerini* hayata geçirme hakkı olarak tanımlanmaya başlamıştır. Bütün bu tanımlar, Jessica Cattelino'nun etnografyadan mülhem egemenlik mefhumunu hatırlatır: “siyaseten farklılaşmaya dair yaşanmış deneyimler” (2008: loc. 2202); “hem topluluklardan inşa edilen hem de topluluklara ömür katan” bir şey (loc. 2214). Bir başka deyişle, egemen fail olma arzusu farklılaşma tecrübelerinden

doğar, fakat aynı zamanda bu arzuyu gerçekleştirme mücadelesi söz konusu farklılaşma tecrübelerine şekil verir.

20. yüzyılda, birçok Kıbrıslı Türk, böylesi bir egemen failliğin ancak giderek devlete benzemeye başlayan temsilî, toplumsal kurumlar aracılığıyla elde edilebileceğini idrak etmişti. Öte yandan, devlet gibi görünen kurumlara sahip olmak, illaki ayrı bir devlete sahip olma niyetinde oldukları anlamına gelmiyordu. Kitabın ekindeki kurum listesinden görüleceği üzere, bunlar konjonktürel ve doğaçlamayla oluşturulmuş kurumlardı. 1974'ün hemen akabinde kurulan *de facto* devlet bile ileride dağıtılacağı ve –Akıncı'nın sözcüsünün belirttiği gibi, Kıbrıslı Türklerin statüsünü yükseltecek, yani onlara “varlık” bahşedecek– başka bir federal devletin parçası olacağı varsayımıyla kurulmuştu.

Egemen faillik fikrini, politik kuramcı Patchen Markell'in (2003) kişinin istediği şeyi istediği zaman başarmasını sağlayacak hayalî bir etkili faillik veya denetim biçimi olarak tanımladığı durumu tarif etmek için kullanıyoruz. Markell ve diğer araştırmacılar bu failliğin, “kişinin esas durumu ve koşulları” hakkında bir yanılgıya dayanması sebebiyle, daima hüsrana uğrayan bir arzuyu içerdiğini söylemişlerdir (19; ayrıca bkz. Epstein, Lindemann ve Sending, 2018). Charlotte Epstein'ın da benzer bir yorumu vardır: “Bütün insan failliğinin temelinde, devlet olursa bile hiçbir zaman tam anlamıyla gerçekleştirilemeyecek imkânsız bir arzu vardır: egemen bir aktör olarak tanınma arzusu” (Epstein, 2018: 807). Burada, egemen failliğin “devlet olursa bile” daima imkânsız olduğu fikri, *de facto* devletlerde rastlanan egemen fail olmaya özgü engellerin bütün devletlerin muzdarip olduğu bir yanılmadan kaynaklandığını ifade eder gibidir. Bütün fail olma hallerinin birtakım şartlara bağlı olduğunu kabul etsek de, Kuzey Kıbrıs'taki gibi bir devletin devlet olamayacağını söyleyen hegemonik gerçekçilikten kaynaklanan özel yanılma türleri bulunduğunu düşünüyoruz.

Aporetik devleti tanımladığını söylediğimiz gerçek olan ile gerçekleştirilebilir olan arasındaki boşluğa önceden değinmiştik. Gerçek olanı gerçekleştirmek ne anlama gelir? Egemen fa-

illik kavramı bize “gerçekleştirilebilir olan”ı somutlaştırma imkânı tanır. Netice itibarıyla, *de facto* devletin vatandaşları “devletlerini” dünyada etkili failler olmak amacıyla kullanma kabiliyetinden mahrumdur. “Devletlerini” bir heyulaya dönüştüren de bu mahrumiyettir. Gerek birey gerek toplum olarak tam egemen faillğe kavuşmak imkânsız olsa da, devletin egemen bir fail olamayışının *de facto* varlıklara özgü bir tezahürü vardır.

Kitapta, bilhassa, Kıbrıslı Türklerin uluslararası iktidar rejimine tabi olmalarının, egemen fail olmalarına izin verilmeyecek şekilde kabul edildiğini göstereceğiz. Kıbrıslı Türkler bu rejim içerisinde “korsan”, “yasa dışı aktör”, “kukla” gibi sıfatlarla, dolayısıyla iradede yoksun bırakılacak şekilde dışlanmışlardır. Bu, Birinci Kısım’da *algılanabilme aporia*’sı olarak adlandırdığımız duruma yol açar. Bu durum, Kıbrıslı Türklerin dünya gözünde algılanır olmalarını sağlayacak pratik ve düzenlerin onları tersine görünmez kıldığını ifade eder. İkinci Kısım’da, bu tespitler ışığında, *tanınabilme aporia*’sına odaklanıyoruz. Bu durumda ise, Kıbrıslı Türklerin tanınma çabası onları isimsiz kılmaktadır. Devlet inşası ilerleyip de devlet tahkim edildikçe, devletin devlet olarak tanınmasını sağlayacak özellikler, yani devletin *gerçekliği* ile bu devletin asla isimlendirilemeyecek, ismi hep sansürlenip aporetik tırnak işaretleriyle kuşatılacak bir varlık olduğunun daimî bilgisi arasındaki uçurum daha da büyümüştür. Gelgelelim, Üçüncü Kısım’da anlatacağımız üzere, başından beri devlet inşa sürecinin birer parçası olan *algılanabilme* ve *tanınabilme aporia*’ları sonunda uluslararası düzeni “idare etme”nin yollarını üretmiştir. Dolayısıyla, Üçüncü Kısım’da, *faillik aporia*’sını, bir başka deyişle, inkâr edildiği ölçüde mümkün olan failliği inceliyoruz.

De facto devletlerin uyduruk görünmesine neden olan hususiyetlerin bunlar olduğunu düşünüyoruz. Bu *aporia*’ları yaratan koşullar, *de facto* devletlerin nasıl gerçek dışı özellikler edinerek diğer devletlerden farklılaştıklarını anlamamıza yardımcı olur. *Aporia*’ları tartışırken, devletin düzmeceliğinin, yapmacıklığının kâh geri planda kaldığı kâh telaşla meydana çıktığı anları tespit etmeye çalışıyoruz. Böylece, bu paradokslar kar-

şısında geliştirilen taktik ve pratiklerin izini sürüyoruz. Odağımız, spesifik bir vakada gözlemlediğimiz tanınmamış devlet inşasının iç yüzüdür. Bununla birlikte, Abhazya ve Transdinyester'deki karşılaştırmalı etnografik saha çalışmalarımız, burada anlattığımız hikâyenin, aktör olup da fail olamamanın ve herkesin devlet taklidi yaptığını söylediği bir devleti var etmeye çalışmanın paradokslarıyla yaşayan diğer insanları da yakından ilgilendirdiği kanaatindeyiz.

Yazım tarzına dair birkaç söz

Kıbrıs Sorunu üzerine, bu kitabın müellifleri tarafından önceden yazılanlar dâhil olmak üzere, çok şey yazıldı.²⁰ Bazı okurlar sürmekte olan donmuş çatışmanın bu kitabın konusu değil, arka planı olmasına şaşırabilirler. Gerçekten de Kıbrıslı Rumlara bu sayfalarda nadiren rastlayacaksınız. Bu, etnografyanın bir sonucudur. Bölünmüş bir adada birtakım özel yaşam dünyaları ortaya çıkar ve bunlara özgü pratik ve düzenler “karşı taraf” a ve sakinlerine oldukça sınırlı göndermelerde bulunurlar. Bu, kitapta Kıbrıslı Rumlara ve Kıbrıs Cumhuriyeti’ne hiç yer verilmediği anlamına gelmiyor, fakat resme ancak belirli söylem düzeylerinde, özellikle düzmece (*factitious*) adını verdiğimiz düzlemde dâhil oluyorlar. Diğer bir ifadeyle, gerçek olanın gerçekleştirilebilir olacağına, başka bir gerçeklik iddiası dolayısıyla kuşkuyla bakıldığında ve bu iddia uluslararası düzenin hegemonik gerçekçiliği tarafından doğrulandığında resme giriyorlar.

Başka okurlar, Türkiye Cumhuriyeti’nin ve hükümetinin hikâyemizin baş aktörlerinden biri olmamasına şaşırabilirler.

20 Kitap içerisinde atıfta bulunduğumuz kendi eserlerimiz haricinde, Kıbrıs sorunu üzerine İngilizce yazın çoğunlukla siyaset bilimi (örneğin, Constantinou, 2008; Hadjipavlou, 2010; Ker-Lindsay, 2005, 2012; Loizides, 2016; Diez ve Tocci, 2009) ve tarih (örneğin, Asmussen, 2008; Faustmann, 1999; Holland, 1999; Katsiaounis, 1996; Markides, 2001; Nevzat, 2005; Rappas, 2014) alanlarında üretilmiştir, fakat antropoloji (örneğin, Dikomitis, 2012; Loizos, 1981, 2008; Papadakis, 2005; Sant Cassia, 2005) ve sosyoloji (örneğin, Attalides, 2009) disiplinlerinin de konuya ilgisi artmaktadır.

Kıbrıslı Türklerin hami devleti Türkiye'nin 1950'lerden bu yana Kıbrıslı Türklere askerî ve mali yardımda bulunduğu doğrudur. Hatta, Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs'ı kontrol ettiği, adanın kuzeyinin fiilen bir Türkiye kolonisi olduğu yönünde yaygın bir varsayım mevcuttur. Bu algı, yalnızca diğer hükümetlerin eylemlerini değil, adaya dair bilimsel çalışmaları da etkilemektedir. Bu çalışmalardan bazıları, 1974'ü hemen takip eden dönemde Türkiye'nin adayı Türkleştirdiği ve kuzeyi sömürgeleştirdiği iddiasını mütemadiyen yineleyerek Türkiye'nin adaya nüfus taşıdığına, Kıbrıs Rum kültürel mirasını yok ettiğine, yer adlarını değiştirdiğine ve kuzeyi Türk sembolleriyle donattığına dikkat çekerler. Bunların olmadığını söylemiyoruz. Bilakis bunlar yaşandı. Ancak, Birinci Kısım'da göstereceğimiz gibi, Kıbrıslı Türkler bu eylemlere ya önyak oldular ya da aktif bir biçimde iştirak ettiler. Bu nedenle, Türkiye yerine, *de facto* vatandaşların bu failliği üstlenmesini imkânsız kılan koşullara odaklanıyoruz. Kıbrıslı Türkler, bir yandan Türkiye'ye yönelik sömürgeleştirme suçlamalarından dolayı görünmezleşmekte, diğer yandan adanın taksim edilmesindeki rollerini teslim etmek suretiyle faillik kazanmaya çalıştıklarında uluslararası toplum nezdinde kabul görmemektedirler.

Türkiye'nin Kıbrıs'ta belirleyici bir rolü olmadığını söylemiyoruz, fakat sömürgeleştirme suçlamalarının tanınmamış devletlerin işleyişini, nasıl uzun süre var olabildiklerini ve vatandaşlarının devletlerinin istisnai haliyle nasıl baş ettiklerini anlamamıza yardımcı olmadığını ileri sürüyoruz. Kitaptaki iki bölümde, Kıbrıslı Türklerin Türkiye Cumhuriyeti'yle ve vatandaşlarıyla nasıl ilişki kurduklarını inceliyoruz. Ancak bunu yaparken farklı bir amaç güdüyoruz. Türkiye geniş askerî mevcudiyetini korumakta, devleti ayakta tutan mali yardımlar yapmakta, adadaki en büyük göçmen nüfusun kaynağı olmayı sürdürmektedir. Buna karşın, Kıbrıslı Türk bir dostumuzun söylediği gibi, Türkiye "dişlerini gösterebilir, ama bizi ısıramaz." Bu düşüncenin arka planının açıklanması gerekir. Devletmiş gibi yapma edimi, ileriki bölümlerde göstereceğimiz gibi, *de facto* vatandaşların "idare etmeyi" öğrendikleri bir tampon işlevi gö-

rür. Buradaki idare etme, günü kurtarma anlamına gelir; stratejilerle değil, taktiklerle iş görür. Tampon, ilk bakışta dayanıksız görünse de, Türkiye'deki askerî darbeler, Türkiye hükümetinin gitgide dozu artan anti-demokratik tutumu ve bölgesel krizler karşısında şaşırtıcı derecede dirençli çıkmıştır.

Ayrıca, Kıbrıs Türk devlet inşasının ısrarla sömürgeleştirme çerçevesinde değerlendirilmesi, Kıbrıs Sorunu'na dair literatür genişlerken, adanın kuzeyi ve bilhassa bizim konu edindiğimiz dönem hakkında İngilizce pek az şey yazılmasının temel sebebi²¹ Hatta, sınır kapılarının açıldığı 2003 yılına dek, kuzey hakkında ve kuzeyde yapılan araştırmalar siyaseten fazlasıyla kısıtlanmış bir çerçevede yürütölmekteydi. Araştırmacılar, adanın kuzeyindeki varlıkla ilgili olarak devlet, egemenlik veya sınır gibi tabu kelimeleri tırnak içine almadan kullanmaktan sakınmak adına, kullandıkları dili düzenli bir biçimde otosansüre tabi tutmaktaydılar. Kuzeyde veya Kıbrıslı Türklerle birlikte araştırma yapmaya çalışan insanlar, bilhassa adanın güneyinde kınanma riskiyle karşı karşıyaydılar. Akademik konferanslara ve kamusal etkinliklere, anlaşılır bir şekilde, siyasi gösteri yapma ve Kuzey Kıbrıs'ın siyasi hayatını "istila ve işgal" çerçevesi dışında anlamaya yönelik her türlü çabayı ezbere kınama eğilimleri hâkimdi. 1990'ların başında Güney Lefkoşa'dan kuzeye sık sık geçen Rebecca, Kıbrıs Rum polisinin takibine uğra-

21 Antropolog Sarah Ladbury (1977) ve sosyolog Russell King'in (King ve Ladbury, 1982) çalışmaları, adanın bölünmesinin hemen akabindeki dönemi konu alan ilk eserler arasındadır. Sosyal psikolog Vamık Volkan'ın 1979 yılında yayımladığı *Cyprus: War and Adaptation* [Kıbrıs: Savaş ve Uyum] adlı eseri, enklav dönemine ve savaş sonrasına dair birçok değerli etnografik gözlem içeren bir çalışmadır. Birçok doktora tezi ve akademik makale, örneğin, kuzeyde geçmiş hakkındaki ideolojik bölünme (Killoran 1994); kuşaklar arası hafıza (Lyons, 2007); tanınmamış bir devlette turizm ve arsa piyasası (Scott, 1995, 1998) ve bizim Kıbrıslı Türklerin algılanma kaygıları dediğimiz mesele (Fosshagen, 1999) gibi muhtelif konulara eğilmiştir. Özellikle Kıbrıs Türk ve Kıbrıs Rum milliyetçilikleri ve bunların Kıbrıs Sorunu'na yaklaşımlarını inceleyen karşılaştırmalı araştırmalar da mevcuttur (Bryant, 2004; Dikomitis, 2012; Papadakis, 2005). Son dönemde Kuzey Kıbrıs'ın istisnai hali karşılaştırmalı bir perspektifle ve AB bağlamında, hukuk ve uluslararası ilişkiler alanlarında yapılmış çalışmalarda incelenmiştir (Isachenko, 2012; Kyris, 2015; Skoutaris, 2011). Öte yandan, adanın kuzeyindeki devlete ve siyasete dair antropolojik, sosyolojik, hatta tarihsel eserler oldukça azdır.

mişti. Antropolog Yiannis Papadakis de (2005) aşağı yukarı aynı dönemde kuzeyde saha çalışması yapmaya çalıştığında benzer tecrübeler yaşamıştı.

2003'teki açılımı takip eden yıllarda, ortam önemli ölçüde sakinleşti. Günümüzde Yeşil Hat'tın her iki yakası arasında akademik işbirliği artmıştır. Evvelce Kıbrıs Sorunu'na ve etnik milliyetçiliklere –ortaya çıkışlarına, tarih anlatılarına ve günümüzdeki devamlılıklarına– odaklanan akademik yazın, göçmen işçiler (örneğin, Trimikliniotis ve Demetriou, 2011); adadaki dinî ve etnik çeşitlilik (örneğin, Varnava, Coureas ve Elia, 2009; Constantinou ve Skordis, 2011); çevre ve iklim değişikliği, ve tabii kaynak çıkarma siyaseti (örneğin, Gürel, Mullen ve Tzimitras, 2013) gibi envaiçeşit araştırma konusuyla iştigal etmektedir. 2003 sonrasında araştırma alanındaki çeşitliliğin ve Kıbrıslı Türk ve Rum akademisyenler arasındaki etkileşimin artmasıyla birlikte, adanın kuzeyinin “istila ve işgal” çerçevesiyle tarifinin kuzeydeki siyasetin karmaşık yönlerini açıklamak bakımından yetersiz olduğu da teslim edilmeye başlanmıştır. Gelgelelim, adayı bölmeye devam eden egemenlik çatışması, ilginç bir biçimde akademik araştırmaları da kısıtlamayı sürdürmektedir. Bunun bir örneği, kitabın girişindeki yer adlarına dair notumuzda da anlattığımız gibi, Kıbrıs Cumhuriyeti Meclisi'nin 2013 yılında oy birliğiyle Kıbrıslı Türklerin günümüzde kullandıkları yer adlarını yasa dışı ilan etmesi ve bu adların adanın güneyinde kullanılmasına ağır cezalar getirmesidir. Dolayısıyla, akademik araştırmanın önünde, siyasi olanakları da kısıtlayan önemli engeller mevcuttur. Bilgiye dayalı tartışmaların yapılamadığı bir ortamda, adanın bölünmüşlüğüne “gerçekçi” bir çözüm bulmayı nasıl umut edebiliriz?

Okur kitap boyunca Türkçe konuşan, Müslüman sayılan (ancak fiilen seküler olan) ve kendini adanın yerlisi olarak gören kişilerden *Kıbrıslı Türkler* yahut *Kıbrıs Türk toplumu* olarak bahsettiğimizi fark edecektir. Geçtiğimiz on yıllarda, adanın kuzeyinde, kendi kendini yukarıdaki gibi tanımlayan bu toplumla ilgili olarak, akademik yazına da yansıyan canlı bir tartışma yaşanmıştır. Bu uğurda kullanılan tanımlayıcı tabirlerin ta-

mamıyla (Türkiye'yle bağlantılı) Türk kimliğinden, tamamıyla ("kimliğin" Türk yönünü önemsizleştiren) Kıbrıslı kimliğine uzanan geniş bir yelpazesi vardır. Söz konusu toplumun "öz" veya "gerçek" kimliğine dair görüşlerin çeşitliliği sebebiyle, kullandığımız "Kıbrıslı Türk" terimiyle belirleyici bir öze işaret etme niyetimiz olmadığı gibi, bu mümkün değildir. Biz "Kıbrıslı Türk"ü *de facto* devletin "çağrı"sına kulak ve cevap veren insanları ve onların çocuklarını, hattın karşısına geçip oraya yerleşen ve güneye dönmeyi reddeden kişileri tarif etmek için kullanıyoruz. Bu reddediş, Yedinci Bölüm'de tartışacağımız gibi, *de facto* devleti güvenli bir mekân olarak meşrulaştırmıştır. Dolayısıyla, "Kıbrıslı Türkler", *de facto* devletin celbiyle çağrılan (Althusser, 1971) ve siyasi yaşamına aktif bir biçimde katıldıkları bu devletin köklenmesine ve kurulmasına vesile olan insanları tanımlamaktadır.

Kitabın genelinde, *de facto* devletin inşa sürecinde, toplumun ve kurumlarının birlikte nasıl yaratıldıklarını da soruşturuyoruz. Kuzey Kıbrıs'ta toplumun içi ve dışı olarak görülen alanların, büyük ölçüde, devletin alanı olarak adlandırdığımız pratik ve düzenlerin Kıbrıslı Türkler tarafından sahnelenmeleri sonucunda meydana geldiğini bulguluyoruz. Bu itibarla, toplum inşasını (tanınmamış) devlet inşasının özünden ayırmak mümkün değildir. Sınırı oluşturan yerinden edilme ve iskân pratiklerini, ekonomiyi oluşturan el konulmuş Kıbrıs Rum "kaynakları"nın dağıtımını, siyaseti ve partiler arası ayrışmayı oluşturan, kaynaklar üzerindeki çatışmayı incelediğimiz bölümlerde bu husus açıklık kazanacaktır. Kıbrıslı Türklerin hami devletleri Türkiye'yle ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarıyla karmaşık ilişkisini ve bu ilişkinin ganimet politik ekonomisine nasıl dâhil edildiğini de ele alacağız. Kitabın etnografik bir soybilim çalışması olduğunu düşünüyoruz, çünkü incelediğimiz konulara *de facto* vatandaşların günlük hayatlarındaki mevcut sorunlar kaynaklık etmektedir. *De facto* hayatlara dair ikilem ve çelişkilerin yalnızca soybilimsel bir yaklaşımla, yani aporetik devletin kuruluş koşullarına dönerek anlaşılabileceğini gösteriyoruz.

Hikâyemiz, bir bütün olan adanın birden ikiye ayrıldığı, kalabalıkların ateşkes hattının her iki tarafına kaçmaları sonucunda yaşanan etnik homojenleşmeyle adanın bugün bildiğimiz kuzeyinin ve güneyinin yaratıldığı bu kuruluş ânıyla başlıyor. Bir başka deyişle, hikâyemiz, “kuzey”in tanınmamış olsa da somut ve ayrı bir mekân olarak oluşmaya başladığı anla başlıyor. Hikâye, uluslararası kınamalara, varlığının defaatle inkârına ve çok sayıda vatandaşının böyle bir devletin gerçekleştirilebilir olmadığı yönündeki inancına rağmen, “gerçek” bir “kuzey”in nasıl meydana gelebildiğinin hikâyesidir. Hikâye, her daim gerçek sayılma ile tanınma, kesinlik ile belirsizlik, devlet ile onun *de facto* aynası arasındaki eşikte *de facto* hayatlar sürmenin, hatta *de facto* hayaller kurmanın ne anlama geldiğinin hikâyesidir.

BİRİNCİ KISIM

SINIR OLMAYAN SINIR

Kıbrıslı Türkler, 1975 yılında, Kıbrıs'ın güneyindeki Ağrotur üssünde, önce Türkiye'ye, oradan da Kuzey Kıbrıs'a nakledilmeyi bekliyorlar (Özer Hatay'ın arşivinden).

Arkadaşımız Filiz Naldöven'e göre, "Bölünme 1974'te olmadı. Bölünme çok daha önce, insanların zihinlerinde oldu." Filiz, adanın güneyinde büyümüştü. 1974 darbesi başladığında Türkiye'de üniversite öğrencisiydi. Aynı zamanda, şair ve yazardı. Çocukluğunda bile komşularının davranışlarını ve konuşmalarını gözlemleyip notlar alırdı. Bize de anlattığı komşularından birisi, çocukluğunun bir kısmını, babası öğretmen olduğu için adanın kuzeyinde, Girne'de geçirmiş bir kadındı. "Hep bir gün Girne'ye döneceğinden söz ederdi," dedi Filiz. "Planlar yapıyor, malını satmaktan bahsediyordu. Sorduğumda da bana 'Hepimiz bir gün oraya gideceğiz! Burada kalamayız,' demişti. O dönemin mantalitesi buydu."

Gerçekten de Kıbrıs'ı bölen hat *de facto* bir sınıra dönüştüğünde, bölünmüş bir ada fikri çoktan Kıbrıslı Türklerin popüler imgeleminde yer etmişti. 1950'lerin sonuna gelindiğinde, Kıbrıslı Türkler "kahraman" Türk ordusunun müdahalesini ve kendi yerlerinden edilmelerini öngören şiirler ve şarkılar yazmaya başlamışlardı bile. Dönemin popüler imgeleminde ortaya çıkan *taksim* adlı siyasi proje, ilk etapta Türkiye'yle siyaseten birleşeceği hayal edilen ayrı bir mekân öngörüyordu. 1974'e gelindiğinde, bu hayal iki kesimli bir federas-

yonu dönüştü, fakat bu öyle bir federasyon olacaktı ki, içerisinde, farklılığı Türklüğüyle ortaya konan bir mekân yaratılacaktı. Bu, Kıbrıslı Türklerin ait olmaya mecbur oldukları mekândı. Bu toprak parçası, Mustafa Akıncı'nın sözleriyle, "bizi azınlıktan kurtardı. Yani bir Rum cumhuriyetine dönüştürülmüş bulunan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin içindeki dağınık yaşayan bir azınlık." Bir başka deyişle, bu toprak sayesinde bu küçük topluluğun bir egemen faillik kazanması ve siyasi bir aktör olarak görünür ve algılanır olması umuluyordu.

Birinci Kısım'da, *algılanabilme aporia'sı*, yani Kıbrıslı Türkleri dünyanın gözünde daha görünür kılması, onlara varlık kazandırması beklenen pratik ve düzenlerin onları nasıl daha görünmez kıldığı meselesi ele alınacak. Hikâyemiz sınır olamayan sınırla,¹ yalnızca "sınır" veya ateşkes hattı olabilen, fakat bir "devlet" in hududu olamayan sınırla başlar. Kıbrıslı Rumların tercih ettikleri terim, Türk ordusunun müdahaleye Atilla Harekâtı adını verdiğini öğrendikten sonra sınıra verdikleri ad olan Atilla Hattı'dır. Bu ad kısa sürede uluslararası kamusal imgelemdeki yerini buldu. *Oxford Reference Dictionary*'de dahi kaydı var: "Atilla Hattı: 1974'teki Türk istilasının ardından Kıbrıs Rum tarafını Kıbrıs Türk tarafından ayıran hat. Hun imparatoru Atilla'nın seferine benzetilen bu istilayla, Türkiye Kıbrıs'ı taksim etme planını uygulamaya koymuştur."² Elbette bu isimle barbarlık imgeleri çağrıştırılmak ve adanın âdeta bir kılıçla kesildiği fikri uyandırılmak istenmektedir. Kıbrıs Rum Enformasyon Dairesi, 1974'ten kısa bir süre sonra, ortasındaki derin

1 Bazı okurlar, kitabın bu kısmına verdiğimiz "Sınır Olamayan Sınır" [*The Border That Is Not One*] isminin Luce Irigaray'ın 1985 yılında yayımladığı *This Sex Which Is Not One* kitabına gönderme yaptığını fark edebilirler. Irigaray, bu eserinde, Freud'un ve Lacan'ın kadının ataerkil düzen içerisindeki konumunun ve cinselliğinin fallusa bağlı oluşu dolayısıyla, kadın cinselliğini bir eksiklik olarak kavradıklarını anlatır. Fallus bariz bir cinsel organdır ve onun karşısında kadının cinsel organları görünmez kılınır, eksik kalır. Sonraki bölümlerde anlaşılabacağı üzere, Irigaray'ın bu argümanına yaptığımız zımni gönderme şu fikre dayanır: Somut ve hatta geçilmesi mümkün olmayan bir sınır, "uluslararası toplum" un hegemonik gerçekliği bağlamında kendi kendinin hayaleti (bir "sınır") olarak görünebilir.

2 *Oxford Reference Dictionary* (Oxford: Oxford University Press, 2019), www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803095433488..

yaradan kan akan Kıbrıs haritaları dağıtmaya başlamıştı. Bu tür görseller hâlâ, özellikle sosyal medyada dolaşımdadır.

Öte yandan, Birinci Bölüm’de göreceğimiz gibi, bu hat aynı zamanda binlerce Kıbrıslı Türkün canları pahasına geçtikleri bir hattı. Hat, halk arasında *özgür bölge* adını alan yeni bir bölgenin sınırını çiziyordu. Bu bölgede, gerek hattı geçenler gerek halihazırda kuzeyde bulunanlar süratle enklavlardaki devlet inşası tecrübelerini devreye sokup etkin bir idareyi ve kısa süre sonra da çok partili, demokratik bir siyasi sistemi kurmaya başlayacaklardı. Bir bürokratin ifade ettiği gibi, “ ‘Artık kuzeydeyiz’ fikri hâkimdi.” Birçokları, ilk yıllarda, ata topraklarını kaybetmenin ve yeni hayatlarının getirdiği belirsizliklerin zorluğunu yaşamış olsalar da, sonraki bölümlerde göstereceğimiz gibi, her şeye rağmen yeni bir ülkede yeni hayatlarına uyum sağlama başlamışlardı.

Birinci Kısım’ın etnografik konusu, “kuzey”in bir teritoryaya dönüştürülmesidir. Türk ordusu önceden herhangi bir hattın olmadığı bir yere bir hat çekmişti. Bunun sonucunda yaratılan mekândan bir teritorya yaratmak için, insanları topraklarından ayırmak ve nüfusun bir kısmını önceden yalnızca hayallerinde var olan bir bölgeye taşımak, bu yeni yere ait olmayı öğrenmek ve burayı aidiyetin izleriyle mühürlemek gerekiyordu. Diğer bir ifadeyle, hikâyemiz, Madeleine Reeves’in kışkırtıcı bir şekilde tarif ettiği, “karmaşık, çekişmeli ve genellikle son derece sosyal bir uğraş olan teritoryayı ‘bütün’ hale getirme işi”yle başlar (2014: ayrıca bkz. Aggarwal, 2004). Söz konusu yoktan var edilen *de facto* bir teritorya olunca, o teritoryanın bütün ve ayrı olma hissini nasıl uyandırdığı –yani, Kıbrıs’ın kuzeyinin dünyanın gözünde nasıl ayrı, *de facto* bir mekân olarak algılanmaya başlandığı– sorusu, ilk sorulması gereken sorudur.

Bu soru bizi aynı zamanda algının teritoryalaştırma sürecinde oynadığı role getirir. Teritorya bütünlüğü, eksiksiz olmaya dair bir algıdır, teritoryanın tam olduğu hissidir. Carl Schmitt, *nomos* kavramını tartışırken buna “tikel bir düzenin kuvvet alanı,” demişti (2006: 70). Müteakip üç bölümde, “Kuzey Kıbrıs” olarak bilinen ayrı bir mekânın nasıl ortaya çıktığını ve insan-

ların kendilerini buraya ait hissetmelerine yol açacak, kendi “kuvvet alanına” sahip bir toprak bütünlüğü hissini nasıl uyardığını irdeleyeceğiz. Birinci Bölüm’de, göçmenlerin yerleştirilmesi süreci esnasında gerçekleşen *de facto* teritoryalaşmanın hikâyesi ve bu yeni teritoryanın oraya yerleşenler tarafından yavaş yavaş sahiplenilmesi anlatılıyor. Teritorya bütünlüğü, yani ayrı bir mekân hissi, özellikle Kıbrıslı Türklerin bu toprağı tanımlayan yeni devletten beklentilerinde ortaya çıkmıştı. Devletin onlara ev vermesi, Kıbrıslı Rumlardan geriye kalanları temizlemesi ve yerinden edilmiş insanlara bu yeni yerde bir geçim kaynağı sağlaması bekleniyordu. İkinci Bölüm’de, yol levhalarının dikilmesi, Türkçe isimli dükkânların açılması gibi yöntemlerle peyzajın *de facto* Türkleştirilmesi sonucunda bütün ve ayrı olma hissini nasıl yaratıldığı tarif ediliyor. Son olarak, Üçüncü Bölüm’de, nüfusun şişirilmesine yardımcı olmak amacıyla Türkiye’den insan getirtilmesi şeklindeki demografik mühendislik projesiyle birlikte meydana gelen *de facto* devlet, yani o mekâna ait olma hakkına sahip olanlar tartışılıyor.³

Teritoryalaşma, Türkleşme ve yeni bir devlet yaratma süreçlerine özgü pratikler kendi “kuvvet alanları”nı veya etkilerini yarattılar. Biz bunlara *teritorya etkisi* (*territory*), *egemenlik etkisi* ve *siyasi topluluk* (*polity*) *etkisi* diyoruz ve bu etkilerin *de facto*’yu *de facto* olarak tanımamıza imkân sağladığını ileri sürüyoruz. Başka bir deyişle, “Kuzey Kıbrıs” diye bir varlıktan söz edebiliyoruz, çünkü teritorya etkisi bir toprak bütünlüğü hissi, egemenlik etkisi bir ayrılık, egemen bir halkın kontrol ettiği ayrı bir mekân hissi yaratırken, siyasi topluluk etkisi de Jacques Rancière’in (2004) “duyarlılığın paylaşımı” dediği süreci, devletin içini ve dışını meydana getiriyor. Bu etkilerin “Kuzey Kıbrıs”ı, dünyanın geriye kalanı var olmaması gerektiğini söylediğinde dahi, inatla, ayrı bir halkı olan ayrı bir yer olarak algılanır kıldıklarını düşünüyoruz.

3 David Storey, *teritorya* teriminin kullanımlarını incelediği çalışmasında teritorya kavramının üç “sosyal yaşam ve sosyal iktidar boyutu” bulunduğundan bahseder. Storey’e göre, teritoryanın “toprak gibi maddi bir bileşeni, mekânı kontrol etmeyle veya kontrol etme çabalarıyla alakalı bir işlevsel bileşeni ve halkın sosyal kimliğiyle bağlantılı bir sembolik bileşeni” vardır (2001: 27).

Görüleceği üzere, hikâyemizin bu kısmı diğer devlet inşa hikâyelerine oldukça benzemektedir ve *de facto* devlet inşasının bize genel olarak devlet hakkında neler öğretebileceğine işaret etmektedir. Yine de “sahadaki gerçekler”i, yani oluşum sürecindeki pratikleri ve düzenleri tarif ederken, söz konusu devlet inşa sürecinin düzmeceliğinin unsurlarıyla iç içe geçtiğini göstereceğiz. İncelediğimiz Kuzey Kıbrıs vakasında, Schmitt’in “düzenin düzenlenmesi” dediği süreç, daima bu düzenin potansiyel olarak dağılabileceği bilgisiyle yan yana var olmuştur. Kıbrıs Türk devletinin kurucuları, yeni bir teritorya ortaya çıkmaktayken bile, bunun bir devlet değil, tırnak içinde bir “devlet” olduğunu, bir başka deyişle “gerçek” bir devlet değil, federasyona giden yoldaki bir aşama olduğunu belirtmişlerdi. Dahası, peyzajı Türkleştirerek kendilerini daha algılanır hale getirmeye çalışırken, kendilerinin daha büyük bir “Türk ulusu”nun içerisinde kaybolmaya başladıklarını fark ettiler. Kıbrıslı Türk yöneticiler nüfusu artırmak için yerleşimci olarak Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları ithal ederken, adaya gelen Anadolu Türkleriyle “akrabalık” bağları çözülmeye yüz tutmuştu. Sonuç itibarıyla, devlet inşasının gerçekleştiği zeminin kendisi bile aporetikti. Bu, bir düzen değil, tırnak içinde bir “düzen”di, fakat zaman geçtikçe giderek “gerçek” görünen bir düzen oldu.

İleride göreceğimiz gibi, kuzeyde algılanır, ayrı bir Türk mekânı bulunduğu hissinin oluşmaya başladığı sırada, Kıbrıslı Türkleri dünyanın gözünde görünür kılmayı hedefleyen pratikler ve düzenler, aynı zamanda onları görünmezleştirmeye başlamıştı. Kendilerini dönemin devlet inşa sürecinin merkezindeki *Türkler* olarak görünür kılma çabaları, Türk işgali veya sömürgeleştirme iddialarının gölgesinde kalmalarına neden oldu. Bir yazar bu sürece “Türkiyeleşme” derken (Navaro-Yashin, 2012), bir diğeri de “işgal edilmiş Kıbrıs mekânını bir Türk sömürgesine dönüştürmeyi” hedefleyen bir “ehlileştirme süreci”nden söz eder (Ram, 2015: 27).

Sonraki bölümlerde göstereceğimiz gibi, Türkiye’ye isnat edilen fakat Kıbrıslı Türklere herhangi bir faillik atfetmeyen sö-

mürgeleştirme iddiaları, Kıbrıslı Türklerin bir mekân ve bir teritorya olarak kuzeyi sahiplenirken, kuzeye uyum sağlayıp burada yaşam kurmaya çalışırken başvurdukları çelişkili yöntemleri anlamamızı sağlamamakta, bilakis zorlaştırmaktadır. Dahası, kuzeyi “Türkiyeleşmiş” bir mekân olarak ele alan analizler, Kıbrıslı Türklerin algılanabilme *aporia*’sını meydana getiren koşulları yeniden üretirler. Algılanabilme *aporia*’sı, Kıbrıslı Türklerin kendilerini Türklüğün işaret ve simgeleriyle algılanır hale getirmelerini, yani kendilerini *Türk* olarak görünür kılma- larını, fakat bunu yaparken el çabukluğuyla kendi Türkleşme- lerini bir Türkiyeleşmeye, kendi failliklerini de bir gaipliğe dö- nüştürerek görünmezleşmelerini anlatır.

"Sınır" İnşası

1974 Temmuzunun sonlarında, Mete ve ailesi Girne kıyısına demir atmış bir feribottan inerek valizleriyle birlikte bir çıkarma botuna bindiler. Darbe ve Türkiye'nin askerî müdahalesi gerçekleştiğinde Türkiye'de tatildegdiler. Mete'nin babası gazeteciydi ve yurda dönmek için sabırsızlanıyordu. Limana yaklaştıklarında Girne'yi çevreleyen Beşparmak Dağları yanıyordu. Aile, Girne'de bir otobüse yerleştirildi. Askerî bir araç eşliğinde, adaya dönen diğer Kıbrıslı Türklerle birlikte, dağlardan geçerek Kuzey Lefkoşa'daki evlerine döneceklerdi. Haçlı kalesi Saint Hilarion'un yakınlarından, Kıbrıslı Türklerin dağdaki askerî mevzilerinin içinden geçtiler. On iki yaşındaki Mete ve dokuz yaşındaki erkek kardeşi, İstanbul'da savaşın heyecanını kaçırdıklarını düşünerek ağlamış ve annelerine adaya hep birlikte dönmeleri için baskı yapmışlardı. Şimdi ise, çocuklar, sıra sıra tankların kendi seslerini bastıran gûmbürtülü geçişleri ve helikopterlerin toz bulutları içerisindeki iniş ve kalkışları karşısında sessizleşmişler, savaşın gerçekliğiyle yüzleşince donup kalmışlardı.

Mete, sonraları, aynı feribotta, ya telaşla ailelerini bulma derdine düşmüş ya da savaşa katılmaya heves etmiş birçok Kıbrıslı Türk olduğunu öğrenecekti. Bunlardan biri de bugün dünya-

ca tanınmış bir ressam olan Emin Çizenel'di.¹ Emin, Temmuz 1974'te, adada önce darbe, arkasından Türkiye'nin askerî harekâtı gerçekleştiği esnada, sanat öğrencisi olarak bulunduğu Viyana'dan Kıbrıs'a dönüyordu. Bir gün bizi, Türk askerî birliklerinin gambotlarla 20 Temmuz 1974 günü çıkarma yaptıkları sahili uzaktan gören atölyesine davet etti.

Emin'i, o güne dek kendisinden yalnızca parçalar halinde dinleyebildiğimiz, savaşı hemen takip eden dönemdeki rolüne dair hikâyeyi dinlemek için ziyaret etmiştik. 1964 yılında, Emin ve ailesi, adanın güneyinde, Limasol'un dağlık bölgesinde, üzüm bağlarıyla bilinen köylerini terk etmek ve Emin'in annesinin doğduğu kasabaya sığınmak zorunda kalmışlardı. Emin de diğer Kıbrıslı Türk çocuklar gibi gündüzleri okulda, geceleri silahla nöbette geçirmeye başladı. Liseyi tamamladıktan sonra, Kıbrıs Türk Yönetimi'nin mücahidi olarak bir yıl zorunlu askerlik yaptı. O dönemde, Türkiye, askerliğini bitirmiş genç Kıbrıslı Türklerin Türkiye üniversitelerinde eğitim almalarına olanak sağlayacak "mücahit bursları" vermekteydi. Emin, bugün Mimar Sinan Üniversitesi olarak bilinen ve gıptayla bakılan Türkiye'nin Güzel Sanatlar Akademisi'ne girmeye hak kazanmıştı. O günleri hatırlarken şöyle der: "Akademiye yani sanat okumaya gittiğimde silahı bıraktım ve Türkiye'nin en iyi okuluna gittim. Herkes medeni, Avrupalı, biz de üç gün önce silahı bıraktık.

1974 yazında, Emin, Avusturya'da başladığı, güzel sanatlar alanındaki yüksek lisans eğitimini yeni bitirmişti. Kıbrıs'a dönüş yolunda, İstanbul'a kadar gelebildi. Orada adaya ulaşım imkânlarının hepten iptal edildiğini öğrendi. Mete'nin bindiği feribotla Kıbrıs'a geldiğinde, Lefkoşa'daki erkek kardeşiyle bir araya geldi ve yeni yönetimde iş bakmaya başladı. Bağlantılarını kullanarak önce "dışişleri bakanı" olarak atanmış adamla görüşmeye gitti. "Gittim ve 'ben iş arıyorum, bana yardımcı olun,' dedim. O da bana hangi bölümden mezun olduğumu sordu. Güzel sanatlar deyince, 'Vaay! Tam sana göre bir iş var!' dedi. Beni [o dönem İskân Dairesi'nden sorumlu olan] İsmet Kotak'a

1 Emin Çizenel'le mülakat, 28 Şubat 2014, Girne.

yolladı. Gittim, daha önce telefon ettim. İsmet Kotak, ‘Evet, sana halkla ilişkilerinde tepe yapacak bir iş vereceğiz. Yani bir sanatçı çok heyecanlanabilir.’ ‘Nedir?’ Yani daha bir iş şekli ortada yoktu ki! ‘Göçmen rehabilitasyonu, ama daha önce bu envanter çalışması.’” Envanter, Kıbrıs’ın kuzeyinde kalan bütün Kıbrıs Rum mallarının sayımının ve kaydının yapılması anlamına geliyordu. Envantere evler, evlerin içindeki mobilyalar, atölyeler ve buralardaki alet edevat ve makineler, dükkânlar ve stokları kaydedilecekti.

Aşağıda, Emin’in adaya dönme ve yeni kurumlara dâhil olma hikâyesini, teritorya etkisini, yani bir *de facto* teritorya hissi üreten yeni pratik ve düzenleri incelemek için kullanıyoruz. Savaş sonrası kaostan ilk düzenin nasıl doğduğunu anlamaya çalışıyoruz. Önceden bir bütün olan adanın yeni bir sınırla bölünmesiyle, bir ülkenin sınırlarının çizilmeye başlandığı, oradaki insanların da o toprağa “ait olduklarını” algılamaya başladıkları anları ele alacağız. Carl Schmitt, tartışmalara yol açmış son eserlerinden biri olan *The Nomos of the Earth* [*Yeryüzünün Nomos’u*] adlı kitabında, buna benzer süreçlerden bir *nomos*’un kuruluşu, “bir düzenin düzenlenmesi” olarak bahseder. Schmitt, bir hukuk düzeninin tesisindeki ilk eylemin toprak kazanmak olduğunu,² fakat düzen kurma sürecinin yalnızca toprak elde etmeyi değil, o toprağı insan eliyle ehlileştirmeyi, işlemeyi ve dönüştürmeyi içerdiğini söyler. Schmitt, bu süreci açıklarken, *nomos* kelimesinin kökenine, hem bölmek hem otlatmak anlamına gelen Yunanca *nemein* fiiline döner. Dolayısıyla, *nomos*, yalnızca elde etmekle ilgili olmayıp, toprağın bakımının ve sorumluluğunun üstlenilmesini de içerir. *Nomos*, bir halkın yerleşik hale gelmesiyle, “yeryüzünün bir parçasını tikel bir düzenin kuvvet ala-

2 Schmitt’in bu tarifini kuruluş anlarının şiddetini gizlemeye çalışan “mitik” bir tarif olarak gören birçok eleştirmen vardır (Aravamudan, 2005; Bosteels, 2005; Surin, 2005). “Hukukun arkasındaki gayrihukuki şiddet ilk düzenin dayatılması uğruna sükûnetle göz ardı edildiğinde tarihsel düşünce bir mite dönüşür” (Bosteels, 2005: 302). Bu da akla, bütün kuruluş eylemlerinin, tam da şiddeti hukuka dönüştürmeleri hasebiyle, nihai kertede bir mit gibi görünüp görünmedikleri sorusunu getirir (bkz. Ricoeur, 2010; ayrıca bkz. bu kitabın Beşinci Bölümü).

nına dönüştürmesiyle” ortaya çıkar (2006: 70; ayrıca bkz. Vismann, 1997). Bu itibarla, teritorya, bir bölgenin sınırlarını belirleyen keyfî çizgiler ile toprağın işlenerek sahiplenildiğinin alâmeti olan saban izleri arasındaki ilişkiden doğar.

Söz konusu “kuvvet alanı”na burada teritorya etkisi diyoruz. Bu, bir halkın ait olabileceği ayrı bir yere, bir toprak parçasına sahip olma hissini ifade eder. *De facto* dediğimiz şey ise “Kıbrıs’ın kuzeyindeki *de facto* ülkeyi” tanımamıza yardımcı olan, teritorya etkisidir. Yurt etkisini yaratan “düzenin düzenlenmesi” sürecine de *de facto* teritoryalaştırma diyoruz. Bu süreç, insanları yeni evlere yerleştiren, üretime teşvik eden ve genel olarak bulundukları mekâna ait oldukları hissini veren pratik ve düzenlerden ibarettir.

Gelgelelim, *de facto* teritoryalaştırma süreci düzmece unsurlar da barındırır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, düzmece (*factitious*) mefhumunu kendi yapılışlarına atıfta bulunan “gerçekler” için kullanıyoruz. Bu gerçekler yapılmış, imal edilmiş olmaları dolayısıyla bazen suni, bazen de sahte görünmektedirler. *De facto* teritoryalaştırma sayesinde ortaya çıkan bir teritorya etkisi olduğu gibi, bu sürecin düzmece tarafı aracılığıyla meydana gelen bir “teritorya” etkisi de söz konusudur. Kişinin toprağı işleyip sahiplenmesi mümkündür, fakat aynı kişi o toprağın “koçanlar”ının yani tapularının düzmece olduğu bilgisine de sahip olabilir. Söz konusu koçanlar, kişinin kendi “devlet”inde geçerliliğı olan, fakat tam anlamıyla “gerçek” koçanlar olarak kabul görmeleri mümkün olmayan, gerçekleştirelemeyen koçanlardır. “Sınır” başkalarını dışarıda tutma ve ülkeyi çevreleme bakımından günlük hayatta gerçek görünse de, gerçekleştirilebilir olmadığı bilgisi hep göz önündedir. Yurt, her an, egemen olduğunu iddia eden tanınmış Kıbrıs Cumhuriyeti veya askerî birlikleri olmaksızın herhangi bir sınır hatından söz edemeyeceğimiz Türkiye Cumhuriyeti içinde erime riskiyle karşı karşıyadır.

Yurt etkisi kişiye ait bir toprak hissi yaratırken, “Teritorya” etkisi kişinin asla sahip olamayacağı bir toprak hissi yaratır. Bu iki etki, eş zamanlı olarak varlıklarını sürdürürler; esasında bir

şeyin varlığını aynı anda teslim ve inkâr eden *de facto*'nun ikili doğasını yansıtmaktadırlar. Dolayısıyla, yurtlaşma daima aporetiktir; hem görünür ve algılanır bir yurt yaratır hem de her zaman bu yurdun imkânsızlığını vurgular.

Sınır inşası

Girne bölgesindeki kasaba ve köylerin sahile yakın uzun, düz arazileri vardır. 1974'te buraları limon bahçeleriyle doluydu. Bahçelerin içerisinde tek tük evler bulunsa da, konutların çoğu deniz manzaralı olacak şekilde, dağın eteklerine yapılmıştı. Dolayısıyla, 20 Temmuz şafak vakti, bu köylerde oturan insanların ufukta ağır ağır ilerleyen, tehditkâr, gri savaş gemilerini görmeleri için pencerelerinden dışarı bakmaları yeterliydi. Kısa süre sonra bu gemilerin silahları köylere ateş açmaya başladı. Helikopterler gürültüyle uçmaya, tanklar karaya çıkmaya başlayınca, birçok Kıbrıslı Rum arabalarına, kamyonetlerine, traktörlerine doluşarak engebeli dağ yollarından, bombardımanın olmadığı bir bölge bulmak için güneye doğru kaçtı. Birçoğu yalnızca üzerlerindeki giysilerle, kadınların sıklıkla söylediği gibi “yanlarına bir mendil bile almayarak” kaçabildi. Erkeklerden bazıları daha sonra bölgeye gizlice girip değerli ve kişisel eşyaları kurtarmaya çalışsalar da, Girne’de yaşayan çoğu Kıbrıslı Rum evlerini yirmi dokuz yıl boyunca göremeyecekti.

Emin, deniz kenarındaki iki kasabanın, Lapta (Rumcada Lapithos) ve Alsancak’ın (Rumcada Karavas) envanterini çıkarmakla görevlendirilmişti. Türkiye’nin çıkarma yaptığı sahile çok yakın olan bu kasabalar, 1974’te sert çapışmalara sahne olmuş ve gambotların bombardımanına tutulmuştu. Dolayısıyla, Emin ve dört meslektaşının bölgeye ilk vardıklarında savaş sonrasına ait bir felaket manzarasıyla karşılaşmaları şaşırtıcı değildi: “Hiç kimse yok, ölümler daha kaldırılmamış. Kapılara bam, bam vuruyor, işte içeriye giriyorsun. İnsanlar olduğu gibi eşyalarını bırakmış. Yani en süratle nasıl kaçarsan, ayak-kabılarını bile almadan, çocukların eşyaları, mutfakta yemekler.” Bu korkunç manzaranın ortasında, evlerin büyüklüğünü,

türünü ve halini, içlerinde kalan eşyaları tarif edecekleri formlar doldurmaları bekleniyordu.

Emin'in kullandığı formlar, binaların durumunu tarif etmesini ve içindekileri listelemesini gerektiriyordu. Sanayi bölgelerindeki envanter büyük üretim tesislerini, turistik bölgelerdeki ise lüks otellerin içeriklerini kapsıyordu. İnsan hareketliliği Emin ve ekibi bölgeyi inceledikleri sırada başlamıştı. Lapta'nın 1964 yılında yerlerinden edilmiş Kıbrıslı Türk yerlileri, kendi evleri yok edildiği için eski Kıbrıslı Rum komşularının evlerine yerleşiyorlardı. Bir süre sonra, yönetim esir mübadelesi sonucunda serbest bırakılan güneydeki erkek göçmenlerden bir kısmını Lapta'ya gönderdi. Emin, onlara ev tahsis edecekti. Lapta'nın bu yeni sakinlerini, güneyden gelecek aileleri için evleri hazır etmeleri konusunda teşvik etmeye çalışsa da, tarlalar da hâlâ cesetler vardı ve Yunan ve Kıbrıs Rum askerleri dağlarda saklanmayı sürdürüyordu. Sonuçta, erkekler çareyi, geceleri battaniyelerini alıp kasabanın sinema salonuna gitmekte ve orada yerde, sıra halinde uyumakta buldular. "O zavallı insanlar," diye hatırlar Emin: "Ben bu insanlara hizmet ediyorum ama herkes çıldırmış! Kimisi ailesinden birini kaybetmiş, kimisi çocuklarını sayıklıyor, çoluk çocuk yok, hepsi o tarafta. Böyle geldiler, psikoloji bozuk."

Lapta'ya insanlar yerleşmeye devam ederken, bu arada çoğu yaşlı olan bazı Kıbrıslı Rumlar evlerine sahip çıkmayı sürdürüyorlardı. Bazıları da kasabanın bir mahallesine sığınmışlardı, fakat kısa süre sonra Türk kuvvetleri tarafından kuşatıldılar, 1975 sonunda da tahliye edildiler. Geride kalan, genellikle yaşlı Kıbrıslı Rumlara iyilik ve merhamet gösterildiğine dair bazı bölük pörçük hikâyeler olduğu gibi, bölgedeki Türk askerlerinin ve Kıbrıslı Türk mücahitlerin tecavüz ve zulüm olaylarına karıştıkları da rivayet edilir.

Vazira Zamindar (2007), Pakistan ile Hindistan arasındaki sınırın ortaya çıkışına dair önemli çalışmasında, insanların "ait oldukları" düşünülen yerlere hareketlerinin ve diğerlerinin oralardan ayrılmaları gerektiği algısının keyfi olarak çizilmiş bir sınırın iki tarafındaki mekânı tanımlamaya başladığını

anlatır. Kıbrıs'ta adayı bölen çizginin coğrafi yahut demografik olarak herhangi bir temeli yoktu. Bir tek Lefkoşa, 1956'dan beri bölünmüş durumdaydı. Buradaki büyük Türk nüfusu esasen şehrin kuzeyinde yoğunlaşmıştı. Lefkoşa haricinde, adanın güneyinde yaşayan Kıbrıslı Türklerin nüfusu, ileride “bizim” diye sahiplenecekleri kuzey bölgesindekilere kıyasla daha fazlaydı. 1963-1964 döneminde güneydeki yerlerinden edilmiş yaklaşık on iki bin Kıbrıslı Türk halihazırda kuzeydeydi ve o dönemden beri yetersiz, kalabalık ortamlarda yaşamaya mecbur bırakılmıştı. Bu sayıya 1974 olaylarına dek güneydeki köylerinde kalan 45.000 Kıbrıslı Türk eklendi. Taksim projesinin hayata geçirilmesi ve yaklaşık 115.000 nüfuslu bu azınlığın kuzeye yerleştirilmesi için, toplam Kıbrıs Rum nüfusunun üçte birine tekabül eden, takriben 150.000 Kıbrıslı Rum yerinden edilmişti.

Zamindar, “yeni uluslar ve aralarındaki sınırlar, mülteci rehabilitasyonunun bir planlama aracı olarak kullanılarak mültecilerin bir yönetim kategorisine dönüştürülmesiyle yaratılır,” der (2007: 231). Gerçekten de Kıbrıs'ta kuzeye dair güvenli bölge algısının ve kuzeye kaçışın yarattığı devinimin başkalarını da buraya çektiğini görürüz. Emin'in ailesi, kuzeye, önce güneydeki İngiliz üslerinden³ uçakla Türkiye'nin Adana iline gönderilip, sonra da Emin gibi Mersin'den gemiyle adaya getirilerek 1975 başlarında varmıştı. O aylarda, adanın güneyindeki Kıbrıslı Türkler, Türk askerî hattının kuzeyindeki bölgeye doğru genel bir kaçış halindeydiler. Bazıları kaçakçılara para ödeyip kamyon ve tankerlerin içerisinde kuzeye geçmeye, bazıları da arabalara on, on iki kişi doluşturarak dağlardaki arka yollar üzerinden ulaşmaya çalışıyorlardı. Binlerce insan dağlardan yürüyerek kuzeye geçmeye çalışırken, binlercesi de İngiliz üslerine kaçmışlardı (Bryant, 2012). Dahası, çatışmanın iki “tarafı” arasında savaş esirlerinin mübadelesi, adanın iki “tarafı” arasında gerçekleşmişti. Kıbrıslı Türk esirler güneydeki ev-

3 1960 yılındaki dekolonizasyon süreci sonunda, Birleşik Krallık adada iki ege-men üssü, Ağrotur ve Dikelya'yı elinde tutma hakkını elde etti. Daha fazla bilgi için bkz. Constantinou ve Richmond, 2005.

*Hayat dergisinin kapağı,
"Kıbrıs'ta, Türkler
yeni yuvalarına yerleşiyor",
3 Ekim 1974.*

lerine değil, kuzeye; Kıbrıslı Rum esirler ise, güneye kaçan ailelerinin yanlarına gönderilmişlerdi.

Birçok Kıbrıslı Türk için kuzeye, yani Türk ordusunun savunma hattının ardındaki alana kaçmanın, bilhassa katliam söylentilerinin yayılmasıyla birlikte, Emin'in tabiriyle "içgüdüsel" olduğu anlaşılmaktadır. Kaçışı tetikleyen esas olaylardan biri de çatışmaların erken bir evresi sayılabilecek 14 Ağustos 1974 tarihinde Larnaka ilçesinin Taşkent (Rumcada Toch-ni) köyündeki 89 erkeğin tamamının toplu olarak katledildiği haberi-ydi. Birkaç hafta sonra Kıbrıslı Türkler Muratağa, Atlılar ve Sandallar (Rumcada Maratha, Aloda ve Santalaris) köylerinde toplu mezarlar bulunduğunu duydular. Mezarlarda, aralarında küçük çocukların da bulunduğu, Taşkent katliamıyla aynı gün katledilmiş 126 köylünün cesedine ulaşıldı. Limasol'dan üç kadın ve iki küçük çocuğun, kendilerini Lefkoşa'daki barikatlara götürmek için kiraladıkları bir taksi şoförü tarafından öldürülmeleri gibi münferit olaylar da kuzeye kaçışı tetiklemişti.

Geriyeye dönüp bakıldığında, savaş sonrasındaki ilk aylara hâkim olan kaos düşünülürse, insanların nasıl bir beklentiyle kaçtıklarını anlamak güçtür. Görüştüğümüz bazı kişiler, özellikle büyük toprak sahipleri, ortalık yatışınca geri dönecekleri beklentisiyle kaçtıklarını söylerler. Birçokları için, ilk aylar, ailelerinden ayrı kaldıkları ve neler olacağını bilemedikleri için bir belirsizlik devresiydi. Bu dönemin siyasi projesi güneye kurulacak bir federasyonun parçası olacak ayrı bir Kıbrıs Türk devleti kurmak olsa da, çoğu insanın bunun kendileri açısından ne gibi sonuçlar doğuracağına dair pek bir fikri yoktu. Şubat 1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin ilanı bile belirsizliği gidermeye yetmemişti. Kıbrıs Rum liderleriyle müzakereler sürmekteydi ve insanlar bir federasyonun kurulup kurulmayacağından emin olamıyor, böyle bir federasyon kurulsa dahi kuzeyde kalmaya devam edip etmeyeceklerini bilemiyorlardı.

Ağustos 1975'te imzalanan Viyana Anlaşması, yerinden edilmişliğin geçiciliğine dair algıyı değiştirmeye başladı. Bu anlaşmayla, toplum liderleri ailelerin birleşmesine izin verme konusunda mutabık kaldılar. Birçok Kıbrıslı Türkün gözünde, bu, Yunanistan ile Türkiye arasında nüfus mübadelesi öngören 1923 Lozan Antlaşması'na eş değerdii (Gürel ve Özersay, 2006). Viyana Anlaşması'na göre mübadele gönüllülük esasına dayanacaktı, fakat nihai olarak 135 kişi hariç bütün Kıbrıslı Türkler adanın kuzeyine geçmeyi tercih ettiler. Aşağıda anlatacağımız gibi, aynı dönemde kuzeydeki kurumsallaşma da hız kazanmıştı. Yeni devletin anayasası halkoyuna sunulmuş, ilk parlamento seçimleri düzenlenmişti.

Yavaş yavaş, birçok kişi, bölünmenin kalıcı, en azından uzun vadeli bir durum olduğunu anlamaya başlamıştı. Emin, bölünme yaşandığında adada olmadığı için köyünü son bir kez görme şansından mahrum kalmıştı. Bölünmeyi, "Bıçak gibi kesildi. Ben bundan çok ıstırap duyuyorum. Bizim hayatımız ikiye bölündü," diye anlatır. Yine de Emin, birçok insan açısından yerinden edilmenin kazanımları olduğu gerçeğini anlıyordu. Genellikle göçmenliğin beraberinde getirdiği kayıplardan söz etsek de, Kıbrıs'taki gibi bir bölünme aynı zamanda bir-

Savaş esirleri bir araçla kuzeye varıyor (Özer Hatay'ın arşivinden).

takım kazanımlar üzerine kurulmuştu. Üstelik bunlar yalnızca güvenlik ve özgürlük bakımından kazanımlar değil, aynı zamanda maddi kazanımlardı. Birçoklarının *zafer sarhoşluğu* olarak tabir ettiği bir ortamda, çekilen acılar, yoksunluklar ve intikam arzusu, insanların kendilerini aniden bir bolluk içerisinde bulmuş olmalarının şaşkınlığıyla birleşmişti. Emin'in sözleriyle, “bu tarafta Kıbrıs Türklerinin hiçbir zaman göremeyeceği bir tür oluşumlar oldu. Yani hayal bile edemeyeceği. Dolayısıyla bakmayın siz, hiç kimse hiçbir şeyi beğenmez. Hiç kimse hiçbir şeyi beğenmiyor! Abi, ama daha önce hiçbir bok yoktu ya!”

Enklavlardaki mahrumiyet ve sefaletin ardından kuzeydeki büyüklük, açıklık ve bolluk hissi, güneydeki evlerini terk etmek zorunda kalanların hikâyelerinde de tekrarlanır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Kıbrıslı Türklerin “özgür” olacakları bir yer, bir Kıbrıs Türk mekânı olarak “kuzey”, uzunca bir süredir toplumsal imgelemin parçası haline gelmişti. Çoğu insanın gözünde, gettolarda tutsaklık içerisinde geçen on yılın ardından, kuzeyin görünüşteki büyüklüğü bir özgürlük hissiyle özdeşleşmişti. Adanın kuzeybatısındaki Dillirga (Tylliria) bölgesinde yer alan küçük Alevkaya (Rumcada Alevga) köyünden bir ka-

dın on yıl boyunca sığınmak için gittiği, yakındaki Erenköy’de (Rumcada Kokkina) mahsur kalmıştı. Nafia o günleri bize anlatırken kuzeye nakledilmelerinin akabinde, o ve ailesinin geride bıraktıklarını çok az düşündüklerini söylemişti: “Orada dört beş köyle tek bir küçük köye sığınmıştık. Düşünün, orada on yıl geçirdik. Hepimiz o küçücük yerdeydik. Buraya [kuzeye] gelmek tabii ki hoşumuza gitmişti. Artık özgür olabilirdik.” Bu özgürlük hissi, yerinden olma deneyimini ve yerleşilen yeni bölgeyi tarif etmek için kullanılan tabirlerde de kendini gösteriyordu. Viyana Anlaşması’nın ardından adanın güneyinde kalan son Kıbrıslı Türkleri getiren otobüslere *özgürlük nakliyatı* denmişti. Benzer bir biçimde, dönemin yazılarında, konuşmalarında ve söyleminde, insanlar kuzeyden *kurtarılmış bölge* veya *özgür bölge* olarak söz ediyorlardı.

Bununla birlikte, bu özgürlük yalnızca enklavlardaki durumla tezat oluşturan bir özgürlük değildi. Emin’in de ima ettiği gibi, özgürlük, ilk etapta göçmenlerin iskânına dayanan yeni bir kurumsallaşma deneyimini de içeriyordu.⁴ Göçmenlerin yerleştirilmesi insani bir meseleydi, fakat meselenin teknokratik bir mülkiyet dağıtımı ve iskân planlama boyutu da vardı, ki bu yeni devletin ilk ve en acil icraatlarından biri olarak kullanılıyor ve algılanıyordu. Esasında, Emin’in de yukarıda değindiği İskân ve Rehabilitasyon Dairesi, kurulmakta olan birimler arasında “bakanlık” seviyesinde olan ilk kurumdu. Dahası, ye-

4 Birleşmiş Milletler’in Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişilere İlişkin Kılavuz İlkeleri’ne göre, Kıbrıs’ın bir bölümünde yerinden edilip diğer bölümüne göç etmek zorunda kalan kişiler teknik olarak ülke içinde yerinden edilmiş kişiler (*internally displaced persons* - IDPs) olarak kabul edilmektedirler (UNHCR, 2004: 1). Bununla birlikte, Kıbrıslı Rumlar, büyük ölçüde uyandırdığı düşünülen duygusal akis sebebiyle, kendi yerinden olma deneyimlerini tarif etmek için “mülteci” (*refugee*) terimini tercih etmektedirler (bkz. Hadjiyanni, 2002, Zetter, 1999). Bu nedenle, Kıbrıs’ta yerinden edilmiş kişilerden sıklıkla mülteci olarak bahsedilir. Gelgelelim, “mülteci” teriminin Kıbrıs Türk toplumunun kendi yerinden olmuş üyelerini tarif ederken kullandığı *göçmen* kelimesinin çetrefillliğini yansıtmadığını söylemek gerekir. *Göçmen* terimi her türlü göç sonucu yerinden olmuş birisini tarif edebilirken, *mülteci* kelimesi açık bir şekilde başka bir devletin koruması altında bulunmaya işaret eder. Kıbrıslı Türkler kendi yerinden olma deneyimlerini hiçbir suretle *mülteci* terimiyle tarif etmemektedirler.

ni “devlet”in çelişkileri en açık haliyle iskân sürecinde ortaya çıkacaktı. Bu süreç ise, ilk etapta, el konulan “düşman” mallarının dağıtılmasına ve bunu düzenleyen yasaların yürürlüğe girmesine dayanıyordu. Kıbrıslı Türklerin bu yasaların ardındaki otoriteye riayet etmeleri ve bu yasalardan yararlanmaları sonucunda, bir devlet ve o devletin teritoryası oluşum sürecine girmişti. Kıbrıslı Türklerin yerleşip hayatlarına devam etmeleri *factum*’u sayesinde, *de facto* bir sınır inşa ediliyor ve “onlara ait” bir mekân yaratılıyordu.

Toprağın iskâna açılışı

Hakkı Atun kendini teknokrat olarak tanımlayan ufak tefek, sade bir adamdır. Siyasette on yıllar geçirmiş, *de facto* devletin başkanlığını da üstlenmiştir. Öte yandan, mimarlık ve şehir planlama eğitimi aldığından, ilk görevleri bu alanlarla alakalıydı. 1967 yılında Geçici Türk Yönetimi’nin Planlama ve İnşaat Dairesi’nin müdürü oldu. Söz konusu daire, köylerinden kaçan Kıbrıslı Türklere barınacak yer bulmakla görevliydi. Atun’un ilk icraatı, sömürge yönetiminin adadan çekilirken tahliye ettiği boş bir İngiliz kampını devralarak buradaki depo ve boş evleri yerinden edilmiş kişileri barındırmak için kullanmaktı. 1968 itibarıyla, enklavlara yönelik kuşatma kalkınca, İngiliz üslerinde tedarikten sorumlu bir Kıbrıslı Türkün aracılığıyla bir Kıbrıslı Rum firmasından prefabrik konut satın alma imkânı doğmuştu. Daha sonra Türkiye’den de prefabrik konut ithal edilmeye başlandı. Enklavların içerisine inşaat malzemesi getirmek mümkün olunca da, Planlama ve İnşaat Dairesi kendi konutlarını inşa edebilecek duruma geldi. “Bütün zanaat endüstrisi emrimizdeydi,” der Atun. 1968-1974 döneminde adada, çoğu hâlâ kullanımda olan 3.500 konut inşa edildi.

Bu tecrübesi sayesinde, Atun, 1975 başlarında, İskân ve Rehabilitasyon Dairesi müsteşarlığına getirildi. Daire, Emin gibi kişilerin operasyonlarından sorumluydu. Emin, Ağustos 1974’te adaya varmış ve birkaç hafta sonra Kıbrıs Türk Yönetimi tarafından işe alınıp envanter çalışmasına başlamıştı. Yö-

netimin ilk “kabine”si Ağustos sonunda göreve gelmişti. Emin envanter çalışmasını sürdürürken, yönetim 1 Ekim günü hem kabine üyelerini değiştirdi hem de yeni adını Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi olarak belirledi.⁵ Birkaç ay sonra, 13 Şubat 1975 tarihinde, isim yine değişecek, bu kez Kıbrıs Türk Federe Devleti kurulacaktı. Bu yeni “devlet”in Kıbrıslı Rumlarla müzakere edilmekte olan federasyonun parçası olması düşünülüyordu. Evvelki yapılardan farklı olarak, bu devlet, yalnızca önceki yönetimden değil, aynı zamanda bilhassa solun temsil edildiği sivil toplum örgütlerinden seçilmiş elli üyenin yer alacağı yeni bir Kurucu Meclis’e sahipti. Bu sayede, ilk kez Mustafa Akıncı gibi solcular parlamentoya girebilmiş ve yeni devletin anayasasının yazımında rol alabilmişlerdi. Haziran 1975’te Kıbrıslı Türkler ilk anayasa referandumlarını düzenlediler ve yeni devlete rehberlik edecek kanun metnine neredeyse oy birliğiyle onay verdiler. Yeni filizlenmeye başlayan bir demokrasinin bu ilk icraatı sonrasında, seçim kampanyaları başladı ve seçmenler bir sonraki yılın Haziran ayında yeni parlamentoya kırk üye seçecek ilk çok partili seçimde oylarını kullandılar.

Binlerce Kıbrıslı Türk kuzeye geçmek için mücadele ederken, kurumsallaşma süreci de süratle ilerliyordu. Atun’un sözleriyle: “bir yandan anayasa hazırlanıyor ve seçimlere gidilecek. Seçim ve halk oylaması hazırlanıyor. Siyasi partiler yasası hazırlanıyor. Ve bir yandan göçmenler gelişigüzel yerleştiriliyor.”⁶ Bu yeni doğmuş devletin inşası, Kıbrıslı Türklerin, “içgüdüsel” olarak evlerini terk etseler bile, kuzeye yalnızca korkunun itmesiyle göç etmediklerini gösterir. Bilakis, ilk teritorya hissi, Kıbrıslı Türklerin *bulunmaları gereken* bir yere dönüşmeye başlamış yeni bir bölgenin çekimiyle ortaya çıkmıştı.

5 KKTC parlamentosunun internet sayfasında bu değişimden şöyle bahsedilir: “Sosyal Hayattaki büyük değişikliklerin ardından Siyasi yaşamda da değişikliklerin gereği ortaya çıkınca ‘Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi’ne geçiş yapılır.” “Kıbrıs’ta Eski Yönetimler”, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhuriyet Meclisi, <http://www.cm.gov.nc.tr/gecmisyonetim.aspx>.

6 Hakkı Atun’dan yapılan bu ve diğer alıntılar, adıgeçenle 2 Mart 2014 tarihinde Lefkoşa’da gerçekleştirdiğimiz mülakattandır.

Atun, İskân ve Rehabilitasyon Dairesi müsteşarı olduğunda, envanter çalışması büyük ölçüde tamamlanmıştı, fakat Kıbrıslı Türklerin güneyden kuzeye göçü de süratle devam ediyordu. Sonunda Atun'un sorumluluğundaki daire, 61.500 yerinden edilmiş Kıbrıslı Türke 1974 sonrası dönemde yeterli konut bulma görevini üstlendi. Bu uğurda yeni "devlet" in ilk icraatlarından birisi, bütün "yabancı" mülkün kamulaştırılmasına imkân sağlayacak yasaların geçirilmesi idi. Böylece, söz konusu mülk kolaylıkla dağıtılabilecekti. Atun'un tabiriyle, "Rumdan kalan kaynaklardan bahsediyoruz." Sonuçta, mülkiyetin kamulaştırılması, dağıtılması ve göçmenlerin iskân edilmesi, kuzeyin ayrı bir mekân olarak ortaya çıkmasına neden olan ilk faaliyetlerdi. Kuzey, Atun'un sözleriyle, "Biz artık kuzeydeyiz," varsayımıyla kurulan bir ülkeydi.

Kuzeyin Kıbrıslı Türklerin mekânı olduğu varsayımı iki yöntemle oluştu: İlk olarak, Kıbrıs Rum malları "hâlihazırda terk edilmiş", dolayısıyla el konulmaya müsait olarak değerlendirildi. İkinci olarak, göçmenleri, üretime katılmalarını ve geleceklerini bu yeni yurttan planlamalarını teşvik edecek şekilde iskân etmenin yolları arandı. Bunlar, ilk etapta, çelişkili koşullar meydana getirdi, çünkü Atun gibi yöneticiler göçmenleri yerleştirip onları süratle yeni devlet inşasına katkı sağlayacak şekilde çalışma hayatına dâhil etmeye çabalarken, kuzeyde kalan Kıbrıs Rum mallarının "terk edilmiş" olarak ilan edilmesi birçok insan açısından bu malların gasp edilmeye müsait olduğu anlamına geliyor ve teknokratların planlarını suya düşüren bir ganimet furçasına yol açıyordu. O dönemde, "terk edilmiş" mala el koymak savaşı kazananın hakkı olarak görülüyordu. Ganimet, İslâm'da helal olduğu gibi, Kıbrıs vakası özelinde birçok insan açısından enklavlarda yaşanan yoksunluğun intikamı veya tazminatı olarak da değerlendiriliyordu.⁷ Netice itibarıyla, Atun'un "kaynaklar"dan bahseden teknokratik dilinin ardında, yeni bir mekânın ortaya çıkışına eşlik eden çok daha karmaşık bir süreç vardı.

7 Bu dönemde yaşanan ganimet ve yağmalama olayları hakkında daha fazla bilgi için bkz. Bryant, 2014a.

Zamindar, Hindistan'ın bölünmesiyle ilgili "uzun Taksim" diye adlandırdığı sürece dair etkileyici anlatımında benzer koşullardan söz eder: "Devam eden tartışmalarda bu evlerden önce 'terk edilmiş', sonra da 'boş' evler olarak söz edilir oldu. Evler, daha sonra rehabilitasyon için kullanılabilecekti. Evleri 'boşaltma' sürecine eşlik eden şiddet ise, böylece silinmiş oldu" (2007: loc. 839). Kıbrıs'ta karşımıza çıkan süreç, bütün Kıbrıs Rum ve Ermeni mallarının yalnızca "yasal" devlet kontrolüne girmesinden ibaret değildir. Aynı zamanda, bu malların önceki sahiplerinin izlerinin silinmesine, böylece göçmenler için geçiş sürecinin kolaylaştırılmasına yönelik birtakım çabalar söz konusudur. Atun da özellikle son göçmenler varmadan evvel, köyleri temizlemeye çalıştıklarından bahseder. "Ben harp sonrası bu manzarayı gördüğümde böyle bir harekât olmasaydı diyecek kadar şey ediyorsunuz, duygusal tepki gösteriyorsunuz.."

Güney Asya'da bu süreç bazı kişilerin "tahliye edilmeye niyetliler" (*intending evacuees*) olarak sınıflandırılmasına dayanıyordu. Bunlar, ayrılma niyeti olan, dolayısıyla mallarına el konulabilecek kişilerdi. Kıbrıs'ta "tahliye edilmeye niyetliler", ya çok yaşlı ve hasta oldukları ya da mülklerine sahip çıktıkları için henüz adanın güneyine kaçmayan Kıbrıslı Rumlardı.⁸ Ye-

8 Araştırmamızın ana konusu olmasa da, benzer bir sürecin, farklı bir niyetle adanın güneyinde de yaşandığını belirtmemiz gerekir. Güneydeki Kıbrıslı Türklerin kuzeye kaçmaları, bölünmeyi pekiştireceği düşüncesiyle, bilfiil engelleniyordu. Bu süreçte Kıbrıslı Türkler de "tahliye edilmeye niyetli" olarak sınıflandırılmış, ancak tahliyelerine bilfiil mâni olunmuştu. Bafta (Paphos) yaşayan yaşlı bir çift bize kendilerinin ve çocuklarının evlerinden yaklaşık elli kilometre uzaklıktaki bir geçiş noktasında silah zoruyla iki kez durdurulduklarını anlatmışlardı. Sonunda çocuklarını kaçakçılar aracılığıyla kuzeye yollamak zorunda kalmışlar, kendileri de 1975 Viyana Anlaşması sonrasında kuzeye varabilmişlerdi (25 Eylül 2011 tarihli mülakat, Güzelyurt/Morphou). Limasol yakınlarındaki bir köydeki başka bir aile de günlerce bir barakada hapsediklerini, bu sırada bahçelerinin köylüleri tarafından talan edildiğini anlatmıştı (3 Kasım 2011 tarihli mülakat, Güzelyurt/Morphou). Bir köylünün Larnaka ilçesinden bir meclis temsilcisine yazdığı mektupta aktarılan bir diğer örnek şöyledir: "Artık serbest yürüyemiyoruz. Ne yazık ki bu hak artık sadece gâvur sürüsüne ait. Rumlar kahvehanelerimizden hiçbir suretle ayrılmıyor. Sürekli bizi taciz ediyorlar. Uyuyamaz olduk. Çocuklarımız sokakta oyun oynayamaz oldu. Onların yerine Land Rover'leriyle silahlı gâvur sürüsü dolaşıyor. Kaçmaya çalışan köylülere engel oluyorlar. Yolda buldukları herkesi dövüyorlar. ... Daha geçen gün bizim insanlarımızdan birinin oğlu maalesef traktörüyle kaçma-

ni rejim tarafından yasal olarak bu şekilde sınıflandırılmamış olmalarına karşın, belli başlı olaylar Kıbrıslı Türklerin onların ayrılmalarını beklediklerini, hatta kuzeydeki mülkiyet haklarını kaybettiklerini düşündüklerini gösterir.

Örneğin, Girne bölgesinden yaklaşık altı yüz Kıbrıslı Rum bir yılı aşkın bir süre boyunca yeterli kapasitesi olmayan Dome Hotel’de tutulmuş, lobide ve koridorlarda uyumak zorunda bırakılmıştı. Çoğunlukla otelin sınırlarının ötesine geçmelerine izin verilmiyor, zaten onlar da buna cesaret edemiyorlardı. Ancak, orada kaldıkları süre boyunca, etraflarında olup bitene otelin pencerelerinden tanıklık edebiliyorlardı. Orada kalanlardan birisi, henüz Ağustos 1974’te civardaki Kıbrıs Rum mallarının yağmalandığını gördüklerini yazmıştı:

Karşı tarafta, Andreas ve Fanis Kastellis’in evini yağmalıyorlardı. Onları gördüm. Küçük arabalar oranın yerlisi Türklerle aitti. Yerleşikler [Türkiyeliler] henüz gelmemişti. Ktoridis kardeşlerin sahibi olduğu karşımızdaki berber dükkânının “American” yazılı tabelasını indirdiler ve yerine “Ünal” yazan bir tabela koydular. Ktoridis kardeşlerin yeni “varisi” Kıbrıslı Türk bir kadın kuaförüydü. Mustafa [tanıdık bir polis] kendinden geçmişti, gözleri fıldır fıldır, kendini şehrin kralı gibi hissediyordu. Birçokları balkonlarda volta atıyordu. Bunlar arasında Theocharis Savvas da vardı. Kendi taksisini, Dome’un önünde toprağımızı çalan yabancı hırsızların sürdüğünü görmüştü.⁹

Bize anlatılan başka bir olayda, bir Kıbrıslı Rum kadın fotoğraflarını toplamak için evine yaklaştığında, oraya yerleşen Kıb-

ya çalışırken Rumlar tarafından yakalandı. Traktörünü elinden aldılar ve iki üç kez dayaktan geçirdiler” (KKTC Cumhuriyet Meclisi Arşivleri, Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi Yasama Meclisi Zabıtları, 13 Kasım 1974, s. 21-22). Bu gibi örneklerden ötürü, elbette, güneyde kalmak isteyenler veya kalmayı denemeyi düşünenler bile güneyden ayrılmaya hevesli hale gelmişlerdi.

- 9 Yazar burada “yabancı” ve “hırsız” anlamına gelen kelimelerden oluşan ξένο-ληστής kelimesini kullanıyor. “Yabancı” derken, hem gördükleri insanları artık tanıyamadıklarını hem de bu insanların, özellikle Kıbrıslı Türklerin enklavlara hapsediği dönemde Helenleşmiş olan bu şehre yabancı olduklarını ima etmektedir.

rıslı Türk kadın ona, “Hayır, burası artık bizim evimiz,” demişti. Bu sürecin Güney Asya’yı bölen Taksim sürecine önemli ölçüde benzediğini yinelemek gerekir. Zamindar’ın dediği gibi, “Muhacir kamuoyunda kabul gören bir denkleme göre, Hindu-ların (er ya da geç) ayrılacakları düşünüldüğü için, evlerine rahatlıkla el konulabilirdi” (2007: loc. 1460).

Kıbrıs’ta rahatlıkla el konulabilecek durumda olan, yalnızca evler değildi. Bazı Kıbrıslı Türkler arasında Türkiye’nin askeri zaferinin ardından kuzeyde kalan bütün malların “ganimet” olarak değerlendirilebileceği algısı hâkimdi. Gerçekten de yağmalama bu dönemde neredeyse herkesin katıldığı bir faaliyet gibidir (Bryant, 2010, 2014a). Çoğunlukla, bu, ihtiyaçtan doğan bir durumdu, çünkü insanlar güneydeki evlerinden yanlarına çok az eşya alarak kaçmışlardı ve dahası, yerleştikleri evler de talan edilmişti. Dolayısıyla, birçok insan başka mahallelere ve köylere gidip yatak ve mobilya edinmeye çalışmıştı.

Gelgelelim, bu durum o denli yaygınlaşmıştı ki birçok kişi ya ganimet elde etmiş ya da elde etmek istemişti. Mete, on iki yaşındayken, bölünmeden etkilenmemiş kendi mahallesinden birçok kişinin ganimet turlarından gümüş sofra takımları, mücevher ve masa örtüleriyle döndüklerine tanıklık etmişti. Anlatılan diğer tanıklıklar arasında, kendi köyünden herkesin ganimet toplamak için komşu kasabaya gitmeleri üzerine, bir sabah uyanınca köyde tek başına kaldığını gören bir oğlan çocuğu ve güneye sürülen yaşlı bir Kıbrıslı Rum kadının ellerinden bir valizi zorla çekip almaya çalışan bir adamı gören bir kadın vardır. Yönetim, talanı cezalandırmak için Türk ordusunu devreye sokmuştu. O dönem, birisinin saçları kazıtılmışsa onun *ganimetçi* olduğu herkesçe bilinirdi.¹⁰ Yine de savaşın hemen ar-

10 Kıbrıslı Türk psikanalist Vamık Volkan savaş sonrası dönemde göçmenlerin durumunu değerlendirmek için birçok kez adayı ziyaret etmiş ve şuna dikkat çekmişti: “Yağmalama o kadar yaygındı ki bunu tarif etmek için münasip bir yeni kelime icat edilmişti: *buluntu*. Kuzey Kıbrıs’ı savaştan altı ay sonra ziyaret ettiğimde halen *buluntuya* ilişkin genel bir meşguliyet olduğu göze çarpıyordu, fakat bundan kısa bir süre sonra bu meşguliyet belki yönetimin aldığı tedbirler dolayısıyla veya muhtemelen, insanların rahatlıkla ‘bulabilecekleri’ bir şey kalmadığı için sona ermişti” (1979: 121).

dından oluşan hak görme duygusu “zafer sarhoşluğu”yla birleşince, çok sayıda aşırılık yaşanmış, ganimet uğruna girilen bu aşırılıklar görmezden gelinmişti.¹¹

Andrea Brighenti, Schmitt’in teritoryayı hukuku kuran bir ilişki türü olarak değerlendirmesinden hareketle yazdığı bir makalesinde şöyle der: “Teritorya, belirli bir nesneye dair sahipliği doğallaştırma gibi temel bir işlev görür. Bunu, o nesnenin teritoryanın önceden açıklanmış sahibinin bir mülkü olduğunu alenen ilan ederek yapar” (2006: 75). Yukarıda anlatılan vakalarda da sahip olunan yeni bir teritorya ve ait olunan bir mekân hissi, o mekân içerisindeki nesne ve mülkleri de oradakilere aitmiş gibi doğallaştırır. O halde, ikinci teritorya hissi, teritoryadaki bütün taşınır ve taşınmaz malların oradakiler tarafından el konulabilecek hale getirilerek doğallaştırılmasından doğmuştu.

Atun gibi bürokratlar, “zafer sarhoşluğu”nun eldeki “kaynaklar”ı kullanarak yeni bir devlet inşa etmeye çalışanlar açısından yarattığı zorluklardan bahsederler. Yönetim “ganimet”i kaynak olarak gördüğü için, Türk ordusunu Rum mallarının yağmalanmasını ve acımasızca yok edilmesini engellemek amacıyla devreye sokmuştu. Taşınabilir mallar, Lefkoşa ve Mağusa’da halkın ganimet ambarları olarak bildiği yerlerde toplanmaya başlamıştı. Göçmenler de bu ambarlara ihtiyaçları doğrultusunda başvurabileceklerdi. Ordu, belirli durumlarda, özellikle gecekonducular yeni hükümetin iskân planlarına uymayı reddettiklerinde, mülkiyete ilişkin ihtilafları da çözüme kavuşturmak zorunda kalmıştı. Örneğin, Şubat 1975’te, Federe Devlet’in yeni ihdas edilmiş Kurucu Meclisi’ne yansıyan bir bilgiye göre, askerler izinsiz olarak göçmenlere dağıtılacak evlere yerleşmiş 450 göçmeni mülklerden çıkarmışlardı.¹² Başka bir vakada, güneyde halen saldırı altında bulunan Baftaki bir köyden bazı kişiler,

11 Muhtemelen bu tür aşırılıkların en kötüsü, ganimet peşine düşen Kıbrıslı Türklerin, aralarından birinin daha sonra anlattığı üzere, Paliokythrea köyünde yirmi bir Kıbrıslı Rumu öldürmeleri idi. Bkz. Sevgül Uludağ, “Ölümün Kıyısından Dönenler 3”, *Yeraltı Notları*, 13 Ekim 2004, www.stwing.upenn.edu/~durduran/hamambocu/authors/svg/svg9_13_2004.html.

12 KKTC Cumhuriyet Meclisi Arşivleri, KTFD Kurucu Meclisi Zabıtları, 28 Aralık 1975.

kuzeye geçen izcilerden yeni yönetimin onlara hangi köyü tahsis ettiğini öğrenmişlerdi. Köylülerini ve kendi köylerinin savunmasını bırakarak, dağlardan kuzeye geçip yeni yerlerinde beğendikleri evlere yerleşmişlerdi. Atun'un sözleriyle: "Bir baktık, Yalya'nın bir kısmı, üçte biri en az, en güzel evlere, canını tehlikeye atıp önden kaçıp gelenler yerleşmiş. Bu defa esas direnen, köye sahip çıkanlar bir nevi cezalandırılıyor. Ve haksızlığa uğruyor diyelim. Onun için Bayraktarlık bize yardımcı oluyor. Askerî makam. Otoriteyi başka türlü sağlayamıyoruz. Bir manga askerle süngü taktık ve bütün evleri boşalttık. Ondan sonra kura çekerek evleri dağıttık. Yani böyle süreçler de yaşadık." Bu örnekten de anlaşılacağı gibi, yeni kurulan yönetim, düzeni sağlamakta zorlanıyordu, fakat diğer taraftan yerinden olmuş insanlar bu düzene riayet ediyorlardı. Sonuçta, Yalya köyünün üçte biri, "devletleri"nin onlara tahsis ettiği yeni köyü öğrenip buradaki evlerine sahip çıkmak üzere yola koyulmuştu.

Kabul gören en temel varsayımlardan biri, yeni "devlet"in Kıbrıslı Rumların mallarına el koyma hakkının olduğuydu. Geride kalan Kıbrıslı Rumların Zamindar'ın tabiriyle "tahliye edilmeye niyetli" olmaları gibi, malları da "hâlihazırda terk edilmiş" olarak algılanmıştı. Buna ilaveten, bir de iskânın teknokratik bir planlamaya tabi tutulması söz konusuydu. Amaç, yerlerinden edilmiş kişileri hayatlarına devam etmeleri yönünde teşvik etmektir. İskân Dairesi'nin ilk müdürü İsmet Kotak'ın 1975'te parlamentodaki sorulara cevap verirken vurguladığı gibi, "insan ekmektedir" Mesele, "ev kavgası" değildi. "İnsan ekme" fikri, Schmitt'in *nomos* kavramının en özlü ifadelerinden biri olarak görülebilir. Gerçekten de, ileride göreceğimiz gibi, birçok Kıbrıslı Türk milletvekili "insan ekme"yi yeni "devlet"in ilk ve en önemli ödevi olarak görmekteydi.

İskân düzeni

Atun'un dairesinin "insan ekme" için kullandığı ilk stratejilerden biri, köylerin bütünlüğünü mümkün olduğunca korumaktı. Güneydeki toplulukların kuzeyde, birlikte yerleşti-

rilmesine gayret ediliyordu. Küçük köylerin yerleştirilmesinde İskân Dairesi, bazen iki üç köyü bir araya getirmek suretiyle bunu başarabildi. Bunun ardındaki fikir, açıkça, yerlerinden edilmiş kişilerin kök salmasını teşvik etmektir. Kıbrıslı Rumların ülke içinde yerinden edilmiş kendi nüfusuna yönelik politikaları ise, bunun tam tersiydi. Yerinden olmuş Kıbrıslı Rumlar, kuzeydeki sürecin aksine, bireysel olarak yeniden yerleştirilmekteydi. Bunun sonucunda topluluklar dağıldı. Kuzeye geri dönüş fikrine dayalı siyaset dolayısıyla, köy halkının bir yere birlikte iskân edilmesinin durumun kalıcılığını ima edebileceği düşünülüyordu (bkz. Bryant, 2010; Loizos, 1981, 2008; Zetter, 1985, 1999).

Ezcümle, iskân politikalarının ulusların ve sınırların yaratılmasındaki rolü aşıkârdır. Bununla birlikte, Kıbrıs vakasında açığa çıkan bir diğer husus, meselenin yalnızca insanlara yer ve mülk bulmayla değil, aynı zamanda insanları üretimi sürdürmeye teşvik etmekle ilgili olduğudur. Bir diğer deyişle, mesele, insanları, Schmitt'in mekânı teritoryaya, çizgiyi sınıra dönüştürdüğünü tespit ettiği saban izlerini yapmaya, saban sürmeye teşvik etmektir. Sonraki bölümlerde göreceğimiz gibi, çoğu yerinden olmuş insanın yakın geleceğin belirsizliklerinden ötürü üretime emek harcama konusundaki isteksizliği, üretimi devlet inşasının vazgeçilmez bir unsuru olarak gören yeni devlet siyasetçilerinin karşılaştıkları sorunlardan biriydi. Her hâlükârda, “insan ekme” işi, insanları evlere yerleştirme gibi basit bir süreçten ibaret değildi; insanları emek sarf etmeye, üretken olmaya ve yeni teritoryadaki gelecekleri üzerine düşünmeye başlamaya yöreklendirme işiydi.

Emin gibi bunun farkında olan genç “rehberler” veya diğer bir tabirle “sorun çözücüler” iskânı teşvik edecek stratejiler geliştirdiler. Sorun çözücüler, Türkiye'nin en iyi üniversitelerinde, özellikle planlama gibi teknik alanlarda eğitim görmüş yeni mezun gençlerdi. Tamer Gazioğlu bu rehberlerden biriydi. O da mimarlık ve şehir planlama mezunuydu.¹³ Gazioğlu, ilk aşamada köyün temsilcileriyle birlikte, iskân edilecek yerlerde

13 Tamer Gazioğlu'yla mülakat, 10 Mart 2014, Lefkoşa.

bir köy yaşamı görüntüsü yaratmaya çalıştıklarını anlatır: “Hat-
ta sırf köyler canlansın diye köyün kahvesi kahveciye, bakka-
lı bakkala diye ayrılırdı daha gelmeden önce. Köylü bilirdi, ‘iş-
te bizim Hasan Efendi, misal olarak, kahveciydi, geldiğinde, ka-
sap bizim şey’—onlara özel olarak ayrılırdı, rezerv şeklinde, res-
mi bir şey olmadan, derdik, ‘Burası kahveciye rezerv ettik, kah-
veci gelecek.’” Kahvehane, bakkal, kasap gibi temel köy ku-
rumlarının hemen açılmasıyla birlikte bir normallik hissi olu-
şacağı ve köylülerin üretimi sürdürme konusunda cesaretlene-
ceği umut ediliyordu.

Dördüncü ve Beşinci bölümlerde göreceğimiz gibi, Kıbrıs
Türk yönetiminin ilk etapta uygulamaya koyduğu iskân po-
litikalarına esasen Türkiye kaynaklı sosyal adalet ilkeleri reh-
berlik ediyordu. Dönemin sağ ve sol Kıbrıslı Türk siyasetçile-
ri, Kıbrıs harekâtı emrini veren Türkiye Cumhuriyeti başbaka-
nı ve aynı zamanda bir şair olan Bülent Ecevit’in sosyal demok-
rat hükümetinden etkilenmişlerdi. Kıbrıs’ta Ecevit’e ve onun
siyasetine duyulan hayranlık dolayısıyla, yeni devletin kurulu-
şu aşamasında geçmişin eşitsizliklerinin yeniden üretilmemesi
konusunda genel bir mutabakat bulunuyordu.

Bu sosyal demokrasi tesiri altında, sanayi ve turizm sektörle-
ri devletleştirilmiş, İskân Dairesi de evleri ailenin büyüklüğü-
ne göre ve kurayla tahsis etmeye başlamıştı. Güneydeki bir kö-
yün köylüleri, önceden belirlenmiş bir tarihte yerleştirilecek-
leri köyde toplanıyorlardı. Envanter çalışması sırasında evlere
biri birer numara verilmişti. İnsanların güneyde bıraktıkları malla-
rı dikkate alınmadan kura çekiliyordu. Rehberlerin işlerinden
biri de buydu. Gazioğlu, alelacele hayata geçirilen bu sistemi
şöyle tarif eder:

Mesela bir köyün iskâna açılacağı ve yerleştirileceği kararı ve-
rildikten sonra hemen bizim ekipler, teknisyen, mühendis,
mimar giderdik o köye, yani ekip olarak gidilirdi. Evler tek
tek dolaşıldı. Yapılan neydi? Kaç odalıdır? Hatta daha sonra
kartlar çıkarmıştık: Kaç odalı? Modern mi? Kerpiç mi? gibi fi-
ziki özellikleri, konum özellikleri vs. belirtilirdi ve gelen aile-

ler, bunların arasında kura çekerdik. Mesela biz evleri ayırdık, işte yeni ev, üç yatak odalı. İki yatak odalı, bir yatak odalı, kaç tane ev bu kadar odalı işte. Kerpiç ev, bu kadar odalı. Bunları ayırırdık, kategorize ederdik. Kura çeken aileleri de kategorize ederdik, işte 3 çocuklu, 4 çocuklu, 1 çocuklu, 6 çocuklu, neyse. Genç evli, orta yaşlı, yaşlı şeklinde. Güneyde ne bıraktı, neyin sahibiydi hiç dikkate almadan, ister köyün en fakiri olsun, eğer orta yaşlı biri saydı ve 4 tane 5 tane çocuğu varsaydı modern evden büyük ev alırdı. Yeni evliler işte modern küçük ev alırdı. Tabii şeye göre, dengelemeye çalışırdık bu şartları. Ve o dönemde daha mülkiyet söz konusu değildi, ve en fazla şikâyet eden yaşlılardı.

İş yeri ve toprak tahsisinde de benzer bir yöntem izlenmişti. Kırsal bölgelere yerleştirilen her bir aileye bir ev, bir de tarım arazisi verilirken, kasaba ve şehirlere yerleştirilen ailelere bir ev, bir de dükkân veya ofis verilmekteydi.¹⁴ Atun'un sözleriyle: "Toprak dağıtımı kapsamında toprak reformu da yaptık. Güneyden veya Türkiye'den gelenlere, toprağı olsun ya da olmasın, 1.000 İngiliz sterlini, ki o dönem yaklaşık 36 bin Türk lirası değerindeydi, yıllık gelir elde etmelerine imkân tanıyacak ölçüde kaynak dağıttık. Amaç, o gelire sahip olabilmelerini sağlamaktı." Bu toprak reformunun esas saiki Türkiye olsa da, yeni kurulan hükümet içerisinde bu tarz bir sistemin benimsenmesini destekleyen solcular da vardı. Örneğin, dönemin önde gelen solcularından Özker Özgür, meclis tutanakla-

14 Üçüncü Bölüm'de göreceğimiz gibi, bu dönemde, bir nevi planlı göç kapsamında Kıbrıs'a 25.000 ila 30.000 Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı getirildi. Her aileye bir ev, bir de tarım arazisi verildi. Bu dağıtımın ailelere yapıldığı düşünülürse, takriben 5.000 ila 6.000 evin bu şekilde tahsis edildiği tahmin edilebilir. Ayrıca, KTFD'nin 3/1975 sayılı Vatandaşlık Kanunu'na göre, 1974 savaşında ölen 498 Türk askerinin aileleri ve 18 Ağustos 1974 tarihine kadar Kıbrıs'ta görev yapmış Türk askerleri vatandaş olmaya hak kazanmışlardı. 1974 savaşının gazilerinden bir kısmı Kıbrıs'a dönerek bu kanun uyarınca vatandaşlık kazanmıştı. Ayrıca, Türk Barış Kuvvetleri Gaziler Derneği'nin 1.200 faal üyesinin % 75'inin Kıbrıslı Türklerle evli olduğunu not etmek gerekir. Dolayısıyla, Türkiye gazilerine yaklaşık 500 ilave mülk dağıtıldığı tahmin edilebilir. Gazilerin birçoğu zaten, eşlerinin yerlerinden edilmiş kişiler olması halinde, eşleri dolayısıyla mülk dağıtımından yararlanma hakkına sahip olabilecekti (Hatay, 2007).

rında *kardeş payına* dayalı bir sosyalist bölüşüm sisteminden söz eder.

Bu sistemden çok sayıda yararlananlar olduğu gibi, kayba uğrayan veya kayba uğradığını ileri sürenler de oldu. Gazioğlu şöyle der: “Şu şekilde: gelir yaşlı bir insan, 60 yaşında, 70 yaşında, köyde 2-3 tane evi var, tarlaları var vs, dükkân da onun, ve geldiğinde kiracısı, misal olarak söylüyorum, kiracısına yeni güzel ev verilir, o insana daha mütevazı bir ev verilir. Bunlardan çok şikâyetler olurdu.” Aslında şikâyetler o denli artmıştı ki, birkaç ay sonra hükümet, kuzeydeki malları Kıbrıslı Türklerin güneyde bıraktıkları mallara göre tahsis edecek bir puan sistemi öngören yeni bir yasa geçirdi. Gelgelelim, bu sistemde de nepotizmin, kayırmacılığın ve siyasi saiklerle yapılan da dâhil olmak üzere, envaiçeşit ayrımcılığın yaygın olduğu söyleniyordu.¹⁵ Sistem, bilhassa toprağın değeri bakımından yoruma da açıktı. 1976 yılında Türkiye’den bir gazeteci, “[askerî] harekâtın sonra en fazla tartışılan konu evlerin ve toprağın dağıtımında yaşanan zorluklar olmuştur,” der ve devamında şunları ekler:

Halkla yaptığım görüşmelerde bu konudaki şikâyetlerin yoğunlaştığını gördüm. Kiminle konuştumsa, “Ah efendim, benim güneyde şöyle evlerim, böyle dükkânlarım, arazilerim vardı,” diyerek içini çekiyor. Ben bu taraftaki malları ile yetineni az gördüm. Yönetim Omorfo (Güzelyurt) bölgesinde oturan Türklerle bir anket yapmış ve Rum kesiminde kaç metrekare toprak bıraktıklarını sormuş, ona göre bir değerlendirme yapacaktı. Gelen cevaplardaki toprak metrekaresi hesaplandığında, yetkililerin gözleri yerinden çıkmış, çünkü toplam metrekare Kıbrıs’ın yüzölçümünün 1,5 katı olarak saptanmış (Köklüçınar, 1976: 113-114).

Bu gözlem, yalnızca kişilerin kaybettikleri mülklerinin değerini abartma eğilimine değil, aynı zamanda insanların yerinden edilme deneyimlerinde mülkiyetin oynadığı merkezî role işaret eder.

15 Daha fazla etnografik ayrıntı için bkz. Julie Scott (1998).

Öte yandan, bu deneyimlerin işaret ettiği bir diğer husus şudur: Şayet ülke toprak ile hukuk arasındaki ilişkiyle alakalıysa, bu ilişki tam da bu ilişkiye dair bir çekişmeden doğar. İnsanlar onlara mal tahsis eden otoriteye riayet etmekle kalmamış, aynı zamanda bu malların tahsisine itiraz etmiş, böylece malları sahiplenmişlerdi. Türkçede *sahiplenme*, hem bir şeyin sahibi olduğunu ileri sürmek hem de bir şeyi benimsemek, bir şeyle ilgilenip onu korumak, gözetmek anlamına gelir. Sahip bir şeye hükmeden, onu kullanma hakkını elinde bulunduran maliktir. *Sahiplenme* ise, bir şeyi hükmü altına alıp, gözetip kollama, o şeye sahip çıkma sürecini anlatır. İskân sürecine dair anlatılarda, ilgiyle, kollamayla “sahip çıkma” anlamına rastlarız. Örneğin, Gazioğlu’na göre, o dönem sürmekte olan müzakereler nedeniyle, yerinden olmuş Kıbrıslı Türklerin güneydeki evlerine dönme ihtimali halen mevcuttu, bu da kuzeyde bir gelecek tahayyül etmelerini zorlaştırıyordu: “Bunu gözlemledik iskânda hiçbir insan, ‘Ben nasıl olsa bu evde kalıyorum,’ deyip fırçayı alıp kapıyı pencereyi boyamazdı. Evlerde dökülmeler saçılmalar başladıydı. İnsanlar bilemiyordu ve diyordu, ‘Ben Rumun evine niye harcama yapayım?’ Böyle bir endişe vardı. ‘Paramı cebimde tutayım, yarın belli ne olmaz, politik durum ne olacağı.’ Devamlı o görüşme süreci devam ediyordu. Nolacak? Nolacak? Nolacak?” Gazioğlu bu tavrın yavaşça değişmeye başladığını da söyler: “Zaman geçtikçe ve durum iyileşmeye başladıkça, köyün bir muhtarı, şehrin bir belediye başkanı oldu ve bu kurumsal yapılar ortaya çıkınca, insanlar sisteme sahip çıktılar.

Sistem canlarını sıktığında ise, sistemin düzeltilmesini istediler. Bir başka deyişle, sistem kabul görmüştü.”

Gazioğlu, “sisteme sahip çıktılar,” diyor. Yerel dilde *sahip çıkmak* ile *sahip olmak* arasında karmaşık bir ilişki vardır. Kişi bir şeyin hukuken sahibi olabilir, fakat “gerçek” yahut “meşru” sahibi olabilmesi o şeyi *sahiplenmesini*, ona sahip çıkmasını gerektirir. İlginç olan şudur ki, bunun tersi geçerli değildir: Kişi bir şeyin sahibi olmadan o şeyi *sahiplenebilir*, ona sahip çıkabilir. Gerçekten de *sahip çıktı*, *sahiplendi* ifadeleri, genellikle birilerinin, bakımından sorumlu oldukları bir kişi veya şeyi terk

etmesi üzerine, o kişi veya şeyin bakımını üstlenen şahsı tarif etmek için kullanılır.

Bu, esasında zilyetlik ile aidiyet arasındaki ayrımdır. İlkinde bir mekânda basitçe fiziksel olarak bulunursunuz, ikincisinde o mekânla bir ilişkiye girersiniz. Andrea Brighenti, ikna edici bir şekilde, teritoryanın “zilyetlik ve sahiplik figürleri arasındaki köprü mekanizmasını temsil ettiğini” söyler (2006: 76; vurgu yazara ait). Teritorya, sahipliği, sahip üzerine değil, elde edilen, kullanılan mal, yani zilyetlik üzerine kurar. Ancak, biz bu bağlamdaki anahtar kelimenin *sahiplik* değil, şeyler ile insanlar arasındaki ilişkiyi daha açık ifade eden *aidiyet* olduğunu düşünüyoruz. Bir teritorya bağlamında, mal mülk bir şahsa ait olabilir, fakat bu aidiyet aynı zamanda o şahsın teritoryaya aidiyetine bağlıdır. Söz konusu ikinci aidiyet hissi, “etkileşim için teritoryal bir çerçeve” oluşturur (76-77). Bu çerçeve, hem hegemonik hem de “sınırları içerisinde çatışmaya ve muhalefete bile yer tanıyan kabul görmüş, müşterek” bir çerçevedir (77). Dolayısıyla, bu görüş ışığında, teritoryalaşma, tam da başkalarının sahipliğine saygı duyduğumuz veya karşı çıkabildiğimiz ölçüde sahipliğe talip olabildiğimiz ve itiraz edebildiğimiz bir hegemonik çerçevenin oluşumuyla meydana gelir.

Teritoryalaşma sürecinden böyle bir hegemonik çerçeve çıkması, Kıbrıslı Türk sosyal psikolog ~~W. Volkan~~ Volkan’ın verdiği bir örnekte de görülür. Volkan, 1950’lerden itibaren Amerika Birleşik Devletleri’nde yaşamış, 1960’larda ve 70’lerde adayı birçok kez ziyaret etmişti. Bu ziyaretleri sırasında Gazioğlu’nun dikkat çektiği değişimi o da gözlemlemişti. Önceden gittiği bir köyü tekrar ziyaret eden Volkan şunları söyler: “Üç yıl önce geride bıraktıkları ve hâlâ yasını tuttukları yerlere ruhsal bağlılığını sürdüren bu insanlar artık şu anda yaşadıkları toprağa aşırı derecede bağlıydılar. Kuzeydeki tarlaları sürme konusundaki isteksizlikleri gitmiş, yerine bu tarlaları işleme, hatta fazladan su bulup daha verimli kılma şevki gelmişti. Orada otuzlu yaşlarda görünen beş adam gördüm ve içlerinden birinin bir muhalefet partisinden olduğunu hissettim” (1979: 144). İnsanlar, anılan dönemde, Volkan’ın yorumundan da anlaşılacağı üze-

re, yalnızca tarlalarının verimini artırmakla uğraşmıyor, aynı zamanda yeni devletin siyasetiyle ve siyasi partileriyle içli dışlı hale geliyorlardı.¹⁶

Otoriteye riayet ve itirazın eş zamanlı yaşandığı bu süreçte adanın kuzeyinde ayrı bir teritoryaya veya “memlekete” benzeyen bir şey ortaya çıkmaya başladı. Gelgelelim, teritorya etkisi, ortaya çıkış ânında dahi, *de facto*’ya özgü kuşkuyla iç içeydi: Dünyanın geriye kalanının kuzeydekilerin iddialarını kabul etmediği ve devam eden müzakerelerin statükoyu değiştirebileceği bilgisi varlığını hissettiriyordu. Örneğin, insanlar, kendilerine mülkiyet hakkı veren kâğıt parçaları elde etmelerine ve bu kâğıt parçaları kendi hegemonik çerçeveleri dâhilinde geçerli olmasına rağmen, aynı kâğıt parçalarının kendilerine *de facto* devletlerinin sınırlarının ötesinde gerçekleştirilebilir bir hak tanımadığının farkındaydılar. Teritoryanın zilyetlik ile sahipliği bağlantılandırma kabiliyetinin nihayetinde aporetik olduğu, yarattıklarının bir teritorya değil “teritorya” olduğu bilgisi her daim karşılarındaydı. Üstelik o teritoryanın kendilerini zilyet değil de sahip yapıp yapamayacağı sorusunun cevabı, ancak müzakereyle kararlaştırılmış bir federasyondaki yeni bölgelerinin meşrulaşmasıyla, gelecekte yanıtlanabilecek bir soruydu. İnsanlar gündelik hayatlarında teritorya ve işledikleri toprak kendilerine aitmiş gibi hak talep etmeye, itirazlarını seslendirmeye, planlar yapmaya devam etmekteydiler, fakat teritorya etkisinin üzerinde bir de “teritorya” etkisi, yani koçanlarının dünyanın geriye kalanının gözünde yasa dışı ve sahte olduğunun daimî bilgisi vardı.

Mülkiyet meselesinin ayrılmaz bir parçası olan “teritorya” etkisi gündelik hayatta bir kenara bırakılabiliyordu. Ancak, teritoryaya dair *aporia*’nın sürekli olarak apaçık hissedildiği alanlar da mevcuttu. Bu, özellikle sınırda, teritoryayı tahdit eden, “yurdu” “dışarı”dan ayırıp “içeri”yi “yurtiçi” bir mekân olarak

16 Bununla ilgili olarak, Brighenti şöyle der: “Teritoryaya dair radikal bir ilişkisel kavrayışa yaklaşıldığı anda, Teritorya tam da egemenliği ve hükümeti bir arada tutan unsur olarak görünmeye başlar. Egemenlik ile hükümet arasındaki bağlantı gerçekten de teritoryal ilişkinin en kusursuz halidir” (2006: 78).

doğallaştıran çizgide hissediliyordu (Donnan ve Wilson, 1994, 1999; Malkki, 1995). Geniş bir antropoloji yazını, bize sınırların sosyal pratikler vasıtasıyla düzenli bakıma ve yeniden icat edilmeye gereksinim duyduklarını, bu çizgilerin bölücü çizgiler olmanın yanı sıra, kimliklerin inşa edildiği ve sınandığı temas çizgileri olduklarını göstermiştir (örneğin, Alvarez, 1995; Ballinger, 2003; Bryant, 2010; Darian-Smith 1999; Green, 2010; Paasi, 1998; Pelkmans, 2006; Wilson ve Donnan, 2010). Peki teritoryayı belirleyen ve bir ulusun “yurdunu” tanımlayan sınırın aporetik olması, sınır değil de “sınır” olması ne anlama gelir? Düzmeceliğin başından beri sınır pratiklerinin ayrılmaz bir parçası olduğu durumda ne olur?

Sınırlar ve “sınırlar”

Kıbrıslı Rum dostumuz Maria Hadjipavlou bir gün bize, “O ilk zamanlarda, sık sık karşıya geçerdim,” demişti. 1974’ten hemen sonra Londra’dan adaya bir gazeteci olarak dönmüş, sonra uzunca bir dönem güneydeki Enformasyon Dairesi’nde çalışmıştı. Maria, “sınırı geçme”nin yavaşça hatırı sayılır bir çaba gerektiren bir olaya dönüşmesini şöyle anlatır: “Kuzeydeki Enformasyon Dairesi’nden meslektaşlarımla buluşurdum ve müzakerecilerle görüşmek için kuzeye gelirdim. Yurtdışından, hatta Yunanistan’dan gazeteciler getirdiğim de olmuştu. O günlerde telefonlar da çalışıyordu ve karşı taraftaki Enformasyon Dairesi’ndeki meslektaşlarımı arayabiliyordum. Başlangıçta, daha sonraları olduğu gibi kapalı değildik.”

Savaşın hemen sonrasındaki dönemde, adayı bölen ateşkes hattı nispeten geçirgendi. Kıbrıslı Türkler iki yıl boyunca azar azar bu hattan geçmekte, Kıbrıslı Türk kasaplar kuzeyde terk edilmiş domuzların etlerini İngiliz üsleri aracılığıyla Kıbrıslı Rumlara satmakta, kaçakçılar yoğun bir şekilde çalınmış Kıbrıs Rum mallarının ticaretini yapmaktaydılar. O dönemde babası kaçakçılık ve “antikacılık” yapan birisi, değerli Rum Ortodoks ikonalarını bile Kıbrıslı Rum koleksiyonculara sattıklarını anlatır. Ekseriyetle Kıbrıslı Türklerin güneyde bıraktıkları mülk

olmak üzere, emlak satışına cüret eden araçlar dahi vardı. Kuzeydeki yönetim, o dönem Türkiye’de bulunmayan birtakım malzemeleri, özellikle hastaneler için lazım olan ilaçlar gibi önemli ürünleri güneydeki tedarikçilerden satın almaya devam ediyordu. Kasım 1974’te, bir meclis üyesi, Türkiye’den sigara ithal edilmesine ve “sigaraya harcadığımız paranın yabancılara değil, Anavatan’a gitmesi” istenmesine rağmen, hattın öteki tarafından kaçak olarak getirilen İngiliz sigaraları sayesinde Kıbrıslı Rumların hâlâ para kazanıyor olmasına dikkat çekmiş, yabancı sigaraların yasaklanmasını talep etmişti.¹⁷

Bölünmeyi takip eden on yıllık sürede, adanın güneyiyle olan sınır nispeten geçirgen halini yavaşça yitirip, geçit vermez bir niteliğe büründü. 1980’lere gelindiğinde güneyden kuzeye geçişler izne tabi oldu, ki genellikle de izin verilmiyordu. Resmî bir işi olmadan izin alıp geçenlere ise şüpheyle bakılıyordu.¹⁸ Ateşkes hattının Kıbrıslı Rumlar için bu şekilde gitgide daha geçilmez olmasına ilaveten, *de facto* devlet de John Torpey’nin (1998) “meşru ‘hareket araçları’nın devlet tarafından tekelleştirilmesi” adını verdiği uygulamaları hayata geçirmeye başlamıştı. *De facto* devlet önce kimlik kartı ve pasaport çıkarmaya başladı, sonra bunlar aracılığıyla hem yurtiçi hem yurtdışı hareket imkânlarını sınırlamaya başladı. Örneğin, 1975 itibarıyla, askerlik yaşı gelen erkek vatandaşların Kuzey Kıbrıs’tan çıkabilmeleri askerlik hizmetini tamamlamış olma veya muafiyet elde etme şartına bağlanmıştı.

Devletin ülke sınırlarını belirleme pratikleri, “yurda” kimin girip kimin çıkabileceğinin kontrolünden geçer. Sınırların, hareketliliği kontrol eden (örneğin, Bigo ve Guild, 2005; Soguk, 1999; Torpey, 1999) ve böylece toplulukları ve ağları bölerek çalışma ve ticaret yapma kapasitesine ket vuran (Lubkemann, 2008a, 2008b) bürokratik pratikler sayesinde ortaya çıkışını ele alan geniş bir sosyal bilim literatürü vardır. Bu gibi sınır tes-

17 Fuat Veziroğlu, KKTC Cumhuriyet Meclisi Arşivleri, Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi Meclisi Yasama Meclisi Zabıtları, 20 Kasım 1974, s. 22-23.

18 Kıbrıslı Rum antropolog Yiannis Papadakis (2005), kitabında, 1990’ların başında kuzeyde saha çalışması yapmaya çalıştığında nasıl izlendiğinin ve “uyarıldığının” gülünç ayrıntılarını verir.

pit pratikleri ayrı bir teritorya hissinin, yani teritorya etkisinin oluşumuna yol açsa da, toprak bütünlüğünü meydana getirdiğini düşündüğümüz bütünlük ve ayrılık hissinin başından itibaren kendi şartlılığı dolayısıyla sarsıldığını söylemeliyiz. Bir başka deyişle, sınır, daima halihazırda “sınır”dır.

Bunun örneğini, Kıbrıs Türk sınır polisinin kuzeyin limanlarına varan yabancıların pasaportlarını değil, ekstra bir kâğıt parçasını mühürlemelerinde görebilirsiniz. Bir diğer örnek, Kıbrıslı Türklerin tarihi geçmiş Kıbrıs Cumhuriyeti pasaportlarıyla seyahat etmeyi sürdürmeleri ve bu pasaportların geçerlilik süresinin Kıbrıs Türk yönetimi tarafından, önce 1960 yılında kurulmuş Cemaat Meclisi’nin, daha sonra ileride kurulacak bir federasyonun parçası olacağını kendi ismiyle ilan eden Kıbrıs Türk Federe Devleti’nin mühürleriyle uzatılmasıdır.

Bazı sınır tespit pratikleri yeni yönetimin gelecekteki bir federasyonun parçası olacak bir teritorya inşa ettiğine vurgu yaparken, başka pratikler de o “sınır”ın nereden geçtiğini sorgular nitelikteydi. Adanın kuzeyinde yaşayan Kıbrıslı Türkler ekonomik ambargolara maruz kaldıkları için, yönetim, yabancı sermaye akışı sorununu çözebilmek adına para birimini Kıbrıs lirasından Türk lirasına değiştirmişti.¹⁹ Bölünmeye rağmen, güneydeki hükümet insani bir jest yaparak kuzeye elektrik vermeyi sürdürmüştü.²⁰ İlk yıllarda, telefon hatları ve posta hizmeti alanlarında da güneyin olanaklarından yararlanıldı. Kuzey Kıbrıs’taki telefon sisteminin mevcut sistemden ayrılıp Türkiye’ye ait yeni bir uluslararası kod ve yeni alan koduyla devreye girmesi zaman aldı. Benzer şekilde, postanın güney üzerinden gelmesini engellemek için, Kıbrıslı Türkler zaman içerisinde yeni bir posta kodu benimsediler: “Mersin 10, Tür-

19 Hami devletin para biriminin kullanılması tanınmamış devletlerde sık rastlanan bir durumdur. Buna “dolarizasyon” denir. Örneğin, Dağlık Karabağ’ın para birimi Ermeni dramı, Abhazya ve Güney Osetya’nın para birimi Rus rublesi-dir. Dolarizasyon hakkında daha fazla bilgi için bkz. Yeyati (2003). Banknotun kimlik açısından önemi için bkz. Penrose (2011) ve Unwin ve Hewitt (2001).

20 Aslında güney yirmi yılı aşkın bir süre boyunca, kuzey sahilinde yeterli güçle sahip bir santral inşa edilene kadar kuzeye elektrik sağlamaya devam etti. Kuzey, elektrik arzında “bağımsızlığını” ancak 1995 yılında, fakat bu kez de elektrik kesintilerinin hükmettiği yeni bir düzen pahasına elde edebildi.

kiye.” Birçoklarının gözünde, bu posta kodu hami devlete bağımlılığın en utanç verici alametlerinden biri olmuştu. Kıbrıslı Türklerin adresi, dünyanın gözünde, Türkiye’nin bir vilayetinkiyle aynıydı.

Türk para biriminin, telefon kodlarının ve posta kodunun benimsenmesi Kıbrıslı Türklerin izolasyonunu azaltmaya yönelikti, fakat aynı zamanda kuzeyin Türkiye’nin bir vilayeti gibi görünmesine yol açmıştı. Aralık 1974 gibi erken bir tarihte, Kıbrıs Türk yönetimi bir uçak kiralayıp bir İngiliz şirketinden de personel istihdam ederek Kıbrıs Türk Hava Yolları’nı kurdu. Gelgelelim, kuzeyden veya kuzeye doğrudan uçuş mümkün değildi, halen de mümkün değildir. Sonuç itibarıyla, “ulusal” havayoluna dönüşmesi beklenen Kıbrıs Türk uçakları, ilk andan itibaren, örneğin Londra’ya uçuşlarda İstanbul veya Antalya’dan havalanmış gibi görünebilmek için Türkiye’deki havalimanlarına inmek zorunda kaldılar. Ayrıca, yeni havayolu şirketinin hisselerinin yarısı da Türkiye’nin ulusal havayolu şirketi Türk Hava Yolları’na aitti.

Dahası, Kıbrıslı Türkler, ada içerisindeki sınır giderek geçilmez bir hal alırken, kuzeylerindeki sınırın aniden fazlasıyla geçirgen olmaya başladığını fark ettiler. Anadolu’dan gelen hayvan ve bitkilerin denetimi için yeni bir karantina dairesi kurulmuştu. Buna ilaveten, Mağusa limanındaki bir gemide kolera tespit edilmesi üzerine insanların ne tür karantina tedbirlerine tabi tutulacakları mecliste tartışılmaya başlandı.²¹ Adada daha önce rastlanmayan kuduz hastalığından özellikle çekiniyordu. Dördüncü ve Beşinci Bölümler’de ele alacağımız gibi, kuzeyde kalan Kıbrıs Rum fabrikaları yeniden faaliyete geçmeye başlayınca, Kıbrıslı Türklerin bu fabrikaları yönetecek birikime sahip mühendis ve işçilere olan ihtiyacı da arttı. Kıbrıslı Türkler Türkiye’nin denetiminde eğitim alıyorlardı, fakat bulabildikleri en yakın ve en ucuz kaynaktan işgücü ithal etmeye de başladılar. 1980’lere gelindiğinde, Kıbrıslı Türkler, Anadolu’yla

21 “Sağlık Bakanlığı Açıklama Yaptı: Mağusa’da görülen vaka Kolera değil Bağır-sak Enfeksiyonudur”, *Bozkurt Gazetesi*, 30 Eylül 1977; “Sağlık Bakanlığı Koler-a Salgınına Karşı Geniş Önlemler Aldı”, *Bozkurt Gazetesi*, 26 Ağustos 1977

sahip oldukları deniz hududu üzerinden kontrolsüz bir göç yaşıdığı şikâyetini dillendirmeye başlamışlardı.

Bütün bunlar, insan ekme eylemiyle “tikel bir düzenin kuvvet alanı”nın, yani teritorya etkisinin yaratıldığı koşullarda dahi, o teritoryanın başından beri aporetik olduğunu ve sürekli olarak Türkiye’nin vilayeti/kolonisi gibi tanımlar içerisinde çözüldüğünü göstermektedir. Gündelik hayatta teritorya etkisinin yanı başında daima halihazırda bir “teritorya” etkisi vardı. Bu “teritorya” etkisi, toprağın işlendiği veya mal sahipliğine dair çekişmelerin yaşandığı gündelik pratiklerde gözden kaybolursa da sınırda yeniden belirliyordu. Bu yüzden sınırların denetlenmesi, kimlik kartı talep edilmesi, insanların yer değiştirmesi gibi toprak bütünlüğünün korunmasına işaret eden birçok düzmece unsur sıklıkla sadece suni değil, aynı zamanda sahte görünmeye başlamıştı. Bir sonraki bölümde göreceğimiz gibi, bu “teritorya” etkisine en bariz biçimde, mekâna bir Türkleştirme süreci üzerinden sahip çıkma çabalarında rastlanıyordu.

Sahip Çıkılan Peyzaj

1974 yılında Girne, Beşparmak Dağları'nın gölgesinde, 3.500 nüfuslu küçük bir liman şehriydi. Nüfusun çoğunluğu Kıbrıslı Rumlardan oluşuyordu, fakat 1.000'e yakın Kıbrıslı Türkün yanı sıra, çoğu adanın dekolonizasyonunun ardından burada kalan İngilizlerden müteşekkil yaklaşık 300 Kıbrıslı olmayan nüfus da vardı. Osmanlı ve İngiliz dönemlerinde, limana kayıklar gidip geliyor, uzak sahil köylerinden toplanan, ihraç edilecek harnuplar (keçiboynuzları) buraya yığılıyordu. Şehrin 1920 sonlarından itibaren küçük bir turizm sektörü de vardı. Adalı Costas Catsellis Amerika'dan döndükten sonra, önce küçük Sea View Hotel'i, ardından daha büyük Dome Hotel'i inşa etmişti (Katsellis, 2017). İlki rozbifiyle İngiliz yöneticilere, ikincisi de memleketlerindeki benzer hizmet bulabildikleri, ilaveten de denize nazır bir barı olduğu için İngiliz turistlere hitap ediyordu (Catselli, 1974).

Erdal Andız bugün emekli bir otelci olan cüsseli bir adamdır. Bize, gençliğinde Dome'un savaş sonrasındaki ilk müdürü olarak atandığını öğrenince nasıl hayrete düştüğünü anlatmıştı: "Bu, yıllardır, çocukluğumuzdan beri duyduğumuz, İngilizlerin gittiği, her zaman dolu olduğunu bildiğimiz Dome Hotel'di."¹

1 Erdal Andız'la mülakat, 31 Ağustos 2014, Lefkoşa.

1970'lerden bir kartpostalda Girne'deki Dome Hotel (yazarların koleksiyonundan).

Otel, birçok Kıbrıslı için Avrupa zarafetinin timsaliydi. Müşterileri arasında İngiliz kraliyet ailesinin üyeleri, tiyatrocular ve yazarlar vardı.

Bu zarafet havası 1974'te Türk askerlerinin şehre girip 600 Kıbrıslı Rumu Ağustos 1975'teki Viyana Anlaşması'na kadar otelde esir etmesi üzerine aniden dağılmıştı. Önceki bölümde değindiğimiz gibi, Kıbrıslı Rum esirler etraftaki değişimi otelin balkonlarından gözlemliyorlardı. Birinci Bölüm'de alıntıladığımız kişi yalnızca şehirdeki yağmalamayı değil, peyzajda meydana gelen değişiklikleri de anlatıyordu. Otelin yanında eski limana kadar uzanan kordon boyunca başlangıç noktası olan küçük bir meydan vardı. Yazar, 1974 Ağustosunun başından itibaren "Sea View Hotel'in karşısındaki meydanda kırmızı bayrakların dalgalanmaya başladığını. günün birinde de bir Kemal Atatürk büstünün dikildiğini" söyler (Spyrou, 2004: 217).²

Kısa bir süre sonra otelin müdürlüğüne getirilecek olan Erdal Andız tesadüfen o gün meydandaydı: "Nasıl oldu da ora-

2 Büstün yerini daha sonra, bugün hâlâ orada olan tam boy bir Atatürk heykeli aldı.

Girne'de bir Türk askeri Kıbrıslı Rum bir esiri götürürken.

lardaydım Girne'deydim o günlerde bilmem ama rastgele Atatürk büstünden önce ilk konan heykele, büste Girne'de İstiklal Marşı'yla Türk bayrağı çekilirken orada kısıldım. Hayatımda bundan daha duygusal bir an yaşadığımı hatırlamam. Tüylerim diken diken oldu, gözlerim doldu, ama bir de sol tarafa baktığımda Dome Hotel'in yola bakan bütün balkonlarında Rumları merakla izlerken gördüğümde o da çok tuhaf bir duygu verdi. 'İyi ki onların yerinde değilim,' diye öyle tuhaf çifte bir duygu yaşadım." O zaman on beş yaşında olan bir başka adam, babasıyla törene gittiğini ve olayı balkonlardan seyreden Dome'daki esirleri gördüğünü hatırlar. İngiliz Okulu'ndan tanıdığı bir Kıbrıslı Rum çocuğu görmesine rağmen, onunla göz göze gelmeyi reddetmişti.³ Kendi deyimiyle kazanmış ve sevinçli hissediyordu.

3 İngiliz Okulu, adadaki erkek çocukların, 1960'lardan itibaren de kız çocuklarının gittiği önde gelen okullardan biriydi. 20. yüzyıl başındaki kuruluşundan bu yana, mezunları İngiltere'deki en iyi üniversitelere gitmişti. Kıbrıs'taki liderlerin çoğu da bu okuldan mezundu. 1963-1968 döneminde Kıbrıslı Türkler İngiliz Okulu'na gidememişlerdi, ancak 1968 yılında kuşatmanın sona ermesiyle birlikte, bazı öğrenciler eğitimleri için her gün enklavlardan çıkarak bu okula gitmeye başladılar.

Bu bölümde 1974'ten hemen sonra adanın kuzeyinin ayrı bir "Türk" mekânı olarak görülmesini, duyulmasını, kokmasını ve hissedilmesini sağlayan *de facto* ve düzmece peyzaj değişikliklerini inceliyoruz. Bu, peyzajın bir taraftan "Helensizleştirilmesi", aynı zamanda da "Türkleştirilmesi"ydi. Bu süreci hem gündelik bir pratik hem de siyasi bir eylem olarak ele alıyoruz. Ulus-devlet üzerine yazında çok kez belirtildiği üzere, ulus-devleti diğer devlet türlerinden ayıran egemenliğin "halk"ın elinde olduğu ve "halk" tarafından icra edildiği varsayımıdır (örneğin, Gellner, 1983; Kohn, 2008). Bu açıdan bakıldığında, "ulus, bir devletin üyelerinden oluşan ve o devlet içerisinde egemenliği taşıyan halkı tanımladığı için siyasi bir terime dönüşür" (Penrose, 2002: 284). Geçtiğimiz on yıllarda, çok sayıda çalışma, devletin teritoryasını sorgusuz sualsiz kabul etmek yerine teritoryanın nasıl devlet olmanın bir unsuru haline geldiğini açıklamayı denemiştir (özellikle Branch, 2013; Paasi, 1996, 2009; Penrose, 2002; Storey, 2001; Yiftachel, 2002). Bu soruya verilen yanıtlardan biri, egemenliği taşıyan halkın tanımlanma biçiminin modern çağda teritoryayla ayrılmaz bir şekilde iç içe geçtiğidir. Burada hem "bir grubun toprağa bağlılığının ardındaki duygusal iktidar" hem de kimliğin *teritoryal* tanımı devrededir (Penrose, 2002). Teritoryanın kimlik hissi uyandıran duygusal boyutu genellikle kendini "evinde hissetme"yle açıklanır (Tuan, 1975). Evde olma hissinin ardında ise, yere aşinalığı pekiştiren tarih ve hatıralar (Lowenthal, 1985) ve toplumsal aidiyeti yeniden üreten ve bir teritoryayı vatana dönüştüren mitler (Schöpflin, 1997) vardır. Sonuç itibarıyla, milliyetçiliğin "tikel tatları, kokuları, sesleri ve görüntüleri"nin "kültürel değerleri ve kişisel hatıraları taşıdığı" (Howes ve Classen, 2014: 65) iddia edilir. Böylece, gündelik yahut banal milliyetçiliğin harekete geçirdiği bir "mekânsal sosyalleşme"yle yer millileşir (Paasi, 1999; karşılaştırma için bkz. Billig, 1995).

Peki ülkenin yoktan var edildiği ve kimlik edinmeyi sağlayan duygusal iktidarın sıfırdan yaratıldığı Kuzey Kıbrıs vakası için ne demeli? Kıbrıs Türk toplumunun neredeyse yarısı as-

len “kuzey”e dönüşen mekânda yerleşik olmasına rağmen, neredeyse tamamı uzun süreli yerinden edilme ve enklavlara hap solma tecrübesi yaşamıştı. Dolayısıyla, aslen kuzeyli olanlar da 1974’ten önceki on yıllık süre zarfında bu mekânla yalnızca kısmi bir ilişkiye sahiptilerdi. Üstelik enklavlarda geçirdikleri on yıl boyunca yaşanan değişimler, Kıbrıslı Rumların kuzeyden kaçmaları ve savaşın getirdiği yıkım dolayısıyla, buldukları mekânın bıraktıkları yerle bir ilgisi kalmamıştı. Belki de daha da önemlisi, hiçbiri ileride “Kuzey Kıbrıs” veya basitçe “kuzey” diyecekleri bir mekânı bilmiyor, tanımıyordu. Neticede, “bireysel aktörlerin ve toplulukların teritoryayla sınırlı, belirli mekânsal varlıkların üyeleri olarak sosyalleşmeleri” anlamına gelen bir çeşit “mekânsal sosyalleşme” yeniden inşa edilmeliydi (Paasi, 1999: 4; Yiftachel, 2002).

Bir önceki bölümde yerin “algıda birliğe” dönüşmesini, bir teritorya olarak algılanmasını tartışmıştık (May, 1973: 212; alıntılan Penrose, 2002: 279). Bu bölümde bu maddiyatın yeni, toplumsal bir “ev”in, bir yurdun inşasına nasıl vesile olduğunu inceleyeceğiz. Steven Feld’in tabiriyle, “yer hissedildikçe, hisler yerleşir; yerler anlam ifade ettikçe, anlamlar yeri yer yapar” (2005: 179). Peyzajın “biz”i yansıtan bir yere dönüşmesinin ardında tam da hislerin bu rolünün, yapıcılığının, yere anlam verişinin olduğunu düşünüyoruz. Dolayısıyla, bu bölümde, bir teritoryayı egemen kılan süreci, daha spesifik olarak, bir mekânı “egemen” bir halkın izleri ve tesirleriyle doldurmanın yarattığı egemenlik hissini irdeleyeceğiz.

De facto egemenliğin algılanabilir bir şey olarak ortaya çıkmasının yalnızca toprak bütünlüğünün tesisiyle değil, aynı zamanda bir aidiyetin inşası olan ayrılığın inşasıyla gerçekleştiğini ileri sürüyoruz. Ayrılığın inşası, bir ülkenin makul bir şekilde belirli bir halkın “yurdu” olarak adlandırılabilmesi algısını içerir. Biz buna *egemenlik etkisi* diyoruz. Bu, sosyalleşilen bir mekân algısını, yani kuzeyin Kıbrıslı Türklerin ait olduğu bir yer olduğu hissini anlatır. Egemenlik etkisi mefhumunu Jens Bartelson’un egemenlik kavramı üzerine yazdığı önemli soybilimsel çalışmasından ilhamla ortaya koyuyoruz. Bartel-

son, bu kitabında, egemenlik kavramını teritoryayı anlamadan idrak edemeyeceğimizi söyler. Egemenlik daima bir bölünme çizgisi olarak kavramsallaştırılmıştır: “Egemenlik ve mekân en başından itibaren mantıksal bir karşılıklı bağımlılık içerisinde kavramsallaştırılmışlardır” (Bartelson, 1995: 30). Bartelson’a göre bunun sebebi şudur: “Egemenlik ... [devlete göre] içeride olan ile dışarıda olan arasındaki bölünmeyi, kimlikleri bu bölünmeye dayanan faillerin benimseyecekleri bir siyasi gerçeklikle, yani anlamla donatır” (47). Biz buna ayrılık hissi diyoruz: Bu, ayrı bir mekânda olma hissi, duygusudur ve söz konusu ayrı mekânın ait olunan bir mekân olarak yaratılmasını içerir. Konuyu bu hissin maddiyatı açısından inceliyor, iskânın, yani mekâna “sahip çıkma” sürecinin ne tür bir maddi bağlamda gerçekleştiğini ve peyzajın “bir sahibi” olduğu hissini nasıl yarattığını gösteriyoruz.

Gelgelelim, Kuzey Kıbrıs vakasında karşımıza ilaveten “egemenlik” etkisi de çıkmaktadır. Bu etki, başından itibaren aporetik olan bir “devlet”in muhtelif resmî ve sembolik tezahürlerinden oluşur. “Egemenlik” etkisi, kendi çözülüşünün köklerini içeren veya ısrarla kendi çözülüşünü hatırlatan egemenlik belirtilerinde kendini gösterir. Egemenlik etkisi iskânın maddiyatı bağlamında –örneğin, bir kahvehanede Türk kahvesi içmekle, Rum berber dükkânının adının Türkleştirilmesiyle– ortaya çıkarken, “egemenlik” etkisi, egemen sahnelemelerin maddiyatı bağlamında –bayraklarla, heykellerle, yeni yer isimleriyle– meydana gelir. Egemenliğin bu düzmece sahnelenişi, incelediğimiz dönemde Türk milliyetçiliğinin dışavurumu olan fetişleri, farklılık işaretlerini kullanıma sokmuştu. Düzmece ile fetiş arasındaki ilişkiyi araştırarak, bu sürecin, daha sonra, söz konusu fetişlerin başkalarının tanrıları olduğu hissini uyandırdığını göstereceğiz.

Ayrılığın sembollerinin aynı zamanda Türk sembolleri olduğu bu dönemde birçok insan *de facto* ile düzmece arasındaki farkı tam olarak kavrayamamış olsa da, bu fark ileride önem kazanacak; Kıbrıslı Türklerin –1974’ün hemen ardından kimliklerini sorunsuz bir şekilde formüle etmek amacıyla– Kıbrıs-

lı Rumlardan *Türk olarak* farklılaşmaları, ayrılık hissini gidererek aşındırmaya başlayacaktı. Bu his, ileride değineceğimiz gibi, Kıbrıslı Türklerin egemen fail olma arzularını anlamak açısından çok önemlidir.

Egemenlik etkisi

Türk askerlerinin adaya çıkmalarından yaklaşık iki ay ve 1974 Ağustosunun ortasında, günümüz taksim hattını meydana getiren ve genellikle “ikinci harekât” olarak bilinen müdahaleden de takriben bir ay sonra, adanın kuzeyindeki okullar açılmıştı. Askerlerin dağlarda saklanmayı sürdürdükleri ve bazı yaşlı Kıbrıslı Rumların evlerinden ayrılmayı reddettikleri Lapta’da ise, yeni öğretim yılı ancak 1950’lerde neo-Helenik tarzda inşa edilen büyük Rum okul binasının temizlenmesinden sonra başlayabilmişti. O dönemde dokuz yaşında olan bir kadın, bize, çocukların enklavlardaki eğreti sınıflardan sonra gerçek okul sıralarında oturmaktan duydukları heyecanı anlatmıştı. Benzer bir şekilde, okulların açıldığı gün, Kuzey Lefkoşa’da, aralarında Mete’nin de olduğu yaklaşık iki yüz öğrenci, kapıları açık kalmış evlerin ve sokakta dolanan sahipsiz köpeklerin olduğu boş Kıbrıs Rum mahallelerinden sessizce geçerek yeni inşa edilmiş okul binasına varmışlardı.⁴ Burada geniş sınıflar ve her bir sırasında mikroskop bulunan laboratuvarlar vardı. Okul çalışanları öğrenciler varmadan önce okuldaki Rumca yazıları kaldırmıştı, fakat öğrenciler yine de Rumca kitap ve başka malzemeler bulmuş, daha sonra bunları yakmışlardı.

4 Kaçmak zorunda kalan Kıbrıslı Rumların çoğu, beraberinde ev ya da çiftlik hayvanlarını götüremedi. Çiftlik hayvanlarının büyük çoğunluğu toplanıp devlet tarafından dağıtıldı. Bununla birlikte, birçok kişi, savaş sonrası manzarlardan biri olarak, etrafta serbest dolaşan domuz ve köpeklerden bahseder. Köpeklere ilişkin politikanın ne olduğunu öğrenemesek de, bazı Kıbrıslı Rum çiftlik sahiplerine domuzlarını toplayıp güneye götürmeleri için izin verildiğini, bazı durumlarda ise Kıbrıslı Türklerin topladıkları domuzları İngiliz üsleri aracılığıyla güneye sattıklarını tespit edebildik. Belli ki domuzlar seküler Müslüman Kıbrıslı Türklerin gözünde bile bir kirlilik sebebiydi. Birçok insan ise, başıboş, aç köpeklerden korkar hale gelmişti.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Kıbrıslı Türklerin enklavlarda hapsediğı dönemde, Kıbrıslı Rumların kontrolündeki enklav dışı bölgelerde peyzajı değıştiren süratli bir ekonomik büyüme ve kalkınma yaşanmış, köy ve kasabalar zenginleşmişti (Strong, 1999). Mağusa ve Girne’de turizm altyapısı hızla gelişmiş, Güzelyurt (Morphou) portakal, Lapta limon ihracatına başlamış, küçük ölçekli sanayi işletmeleri de kurulmuştu. İleride Kıbrıslı Türk rehberlerin “modern” diye tasnif edip genç ailelere dağıtacağı evlerin neredeyse tamamı Kıbrıslı Türklerin gettolarda yaşadığı bu dönemde inşa edilmişti. Kıbrıslı Türkler köylerini silahlarla korurken, yeni makinelerle donatılmış fabrikalar ve merkezî havalandırmaya sahip oteller tesis edilmişti. Kıbrıs Türk köylerinde elektrik yokken, Kıbrıs Rum kontrolündeki devlet Maraş’ta (Varosha) milyonerlerin ve Sophia Loren gibi Hollywood yıldızlarının beyaz kumsalda güneşlendikleri lüks tatil yerleri inşa ediyordu.⁵ Dahası, bu dönemde Türklerin görünür olmaması nedeniyle, adanın enklavlar dışındaki büyük bir bölümü Yunan işaret ve sembolleri ve “modern” bir ötekiliğin alametleriyle dolup taşmıştı.

Bir önceki bölümde, Kıbrıslı Türklerin büyük bir zenginlikle karşı karşıya kalmaları sonucunda kıskançlık, arzu ve hınç gibi çelişkili tepkiler verdiklerini ve akabinde bir yağma taşkınlığı yaşandığını, hatta yağmacılığın yaygınlaşması üzerine *buluntu* gibi örtmecelerin ortaya çıktığını anlatmıştık (bkz. Yaşın, 1976). Buna ilaveten, sembolik olarak Kıbrıslı Rumları anımsatan veya kullanılamayacak durumdaki her şeyin yok edilmesi söz konusuydu. Bazıları şahsi değeri olduğunu düşündükleri fotoğraf gibi eşyaları dolapların üzerinde, bavulların veya yatağın altındaki kutuların içerisinde saklamışlardı.⁶ Gelgelelim, birçokları ise bize yerleştikleri evlerde buldukları kişisel eşyaları attıklarını veya yaktıklarını anlattılar. Örneğin, birçok ka-

5 1961 yılında otellerindeki yatak kapasitesi 324 olan Mağusa, 1974’e gelindiğinde turizmdeki artış sonucunda 9.709 yatak kapasitesine ulaşmıştı. Ada genelinde, yatak kapasitesi 1963 yılında 5.249, 1974 yılında 19.192 idi. Bkz. Ekiçi ve Caner, 2018.

6 İnsanların savaşın hemen sonrasındaki dönemde ve devamında objelerle nasıl baş ettiklerine dair daha fazla ayrıntı için bkz. Bryant (2014a).

dın, fotoğrafları, Rumca kitap ve mektupları toplayarak sokakta ya da bahçede yakmıştı.

Daha geniş ölçekte, heykel ve anıtların, kilise ve mezarlıkların ve herhangi bir Rumca yazının tahribatı da söz konusuydu. Yunanca alfabe adanın kuzeyinden süratle silinmişti. Heykel ve anıtlar yıkılmış yahut değiştirilmişti. Çoğu durumda yeni anıtların inşa edilmesi zaman alacaktı. Buna karşın, Kıbrıslı Rumlara dair milliyetçi veya tarihî sembollerin neredeyse ânında yok edilmiş ve hatta silinmiş olması, Öteki'nin görünen peyzaj üzerindeki hak iddiasının da silinmesi anlamına geliyordu.

Kaldı ki, sahadaki “Helensizleştirme” aynı zamanda *de facto* bir “Türkleştirme”ydi. İleride göreceğimiz gibi Türkleştirmeyi teşvik eden resmî politikalar da mevcuttu, ancak *de facto* Türkleştirme sadece devlet politikasının bir unsuru değil, insanların yerleşip hayatlarına devam etme çabalarının da bir parçasıydı. Dükân ve

Çocuklar yerleştikleri bir evin duvarından EOKA B lideri General Grivas'ın fotoğrafını indiriyorlar. Evin Kıbrıslı Rum sahibine ait diğer fotoğraflar ise, hâlâ duvarda (Hayat dergisinden).

kahvehaneler açıldığında, buraların yeni sahipleri Rumca tabelaları kaldırıp yerine Türkçe isimler koymuşlardı. Resmî binaları, dükkânları, hatta evleri süsleyen Yunan bayrakları indirilmiş ve yok edilmişti. Mete'nin dokuz yaşındaki erkek kardeşi, terk edilmiş bir Kıbrıs Rum barikatına tırmanarak oradaki Yunan bayrağı asılmış mavi beyaz renkli direği indirmiş, sonra da direği, Türk bayrağının renkleri olan kırmızı ve beyaza boyamaya çalışmıştı. Önceki bölümde alıntıladığımız iskân dairesi rehberi Tamer Gazioğlu ve sosyal psikolog Vamık Volkan (1979), insanların hemen yerleşmediklerine ve evlerini tamir etmeye hemen başlamadıklarına dikkat çekerler. Gelgelelim, bunun o dönemi yaşamış Kıbrıslı Türklerin hatırlayacağı bir istisnası mevcuttu: Beyaz boyanın yanında durduğu için Yunan bayrağını andıran ve o yıllarda Kıbrıs genelinde yaygın olan mavi panjurlar büyük bir süratle koyu yeşile veya kahverengine boyanmıştı.

Bunun yanı sıra, Gazioğlu'nun köy hayatının alametifarikası olarak gördüğü kahvehane, kasap ve bakkal gibi yerlerin yavaşça açılmaya başlaması da dikkat çekiciydi. Bu dükkânlara ya yeni sahiplerinin ya da yeni sahiplerinin eski köylerinin isimleri veriliyordu. İnsanlar yerleştirildikleri evleri temizliyor, güneyden nakledilen muhtarlar ve belediye başkanları yavaş yavaş görevlerine dönüyorlardı. İlk işleri insanların sokağa yığıldıkları çürümüş yemek ve istenmeyen eşyaları toplayıp yakmaktı. Savaş sonrası peyzajda, domuzlar ve köpekler başıboş dolaşıyor, domuzlar düşmanın "kirliliği"ni anımsatan bir işaret olarak görülüyordu. Bir sene içerisinde, çiftçiler topladıkları ürünlerini çok sayıda Kıbrıslı Türk istihdam eden ve yeni isimler edinen şirketler aracılığıyla satmaya başlamışlardı. Ateşkesi takip eden birkaç ay içerisinde, boş kalan Kıbrıs Rum fabrikaları Türkiye'den gelen uzmanların yardımıyla yeniden canlandı. Beşinci Bölüm'de değineceğimiz gibi, bu fabrikalar yeni devletin ekonomisinin temelini oluşturmuş ve mamul ürünlerin ana kaynaklarından biri olmuştu. Fabrikaların tümüne de yeni isimler verilmiş, ürettikleri mallar da hem Kıbrıs Türk çarşısına hem de Kıbrıslı Türklerle ticaret yapmayı kabul eden belli başlı pazarlara, örneğin Arap ülkelerine sunulmuştu.

Bir başka deyişle, insanlar, Birinci Bölüm’de anlattığımız “sisteme sahip çıkmaya” başladıkları uzun süreçte, sürülmüş tarlaları, bakımı yapılmış bahçeleri, iyi stoklanmış dükkânları, işlek fabrikaları ve okuldan eve koşan çocukları gördükçe yerleştikleri yerlerdeki yeni yaşamın habercisi olan değişimleri algılıyorlardı. Aynı zamanda *de facto* bir “Türkleştirme” olan bu “Helensizleştirme”, hem bir yer inşası hem de Feld’in (2005) deyimiyle bir his inşasıydı. Adanın kuzeyinde ayrı bir halkı olan ayrı bir ülke olduğu hissi, Timothy Mitchell’den (1991) ilhamla söylersek, bu ayrılığı varmış gibi gösteren pratiklerin güçlü, metafiziksel etkisiyle yaratılmıştı.⁷ Şayet Cynthia Weber (1992, 1995) *de jure* egemenliğin müdahale etmeme ilkesine dayandığı konusunda haklıysa, o halde *de facto* egemenliği de bu ilkenin temelindeki “ayrılığı” destekleyen yapılar olarak görebiliriz. Buradaki savımız, egemenlik etkisinin bir yeri kişinin kendi yerine dönüştüren ve böylece “ayrılığın” metafiziksel etkisini üreten gündelik pratiklerden, *sahiplenme* pratiklerinden doğduğudur.⁸

Kıbrıslı Türkler “geçici” evlerinin bahçelerine çiçek ektikçe, bakkal raflarına Türk mallarını dizdikçe, meyveleri devletleştirilmiş fabrikalarda sıkılacak ağaçların bakımını üstlendikçe, okul kütüphanelerini Türkçe kitaplarla doldurdukça, radyoda Türk müziği çaldıkça, işledikleri toprağa gelecek suyla ilgili uyuşmazlıkları çözmeye çalıştıkça, etraflarındaki peyzaj da o denli onlara aitmiş gibi görünüyor, hissediliyor, duyuluyor ve kokuyordu. Bu küçük, gündelik cylemlerin her biri birike-rek bir yere “sahip çıkıldıgı” hissini üretmiş ve bu hissin peyza-

7 “Devlet böyle bir yapısal etki olarak analiz edilmelidir. Yani gerçek bir yapı olarak değil, bu yapıları varmış gibi gösteren pratiklerin güçlü, metafiziksel etkisi olarak incelenmelidir” (Mitchell, 1991: 94).

8 Bu tespit, Finn Stepputat’ın Guatemala’daki toprak çatışmalarını Schmitt’e başvurarak yorumladığı analizle de uyumludur. Stepputat’a göre, “egemenliğin iddia ve icra edildiği bir durum” olarak toprak çatışması, “egemenlik kavramını, devlet ve ülke ile sahip olduğu farz edilen bağlantıdan kurtarır ve egemenliğe belirli bir siyasi veya ahlaki topluluk adına başvuru bir dizi, ayırt edilebilir dışlama, istisnai tedbir ve güç kullanımı pratiği olarak odaklanır” (Stepputat, 2008: 338). Stepputat’ın dikkat çektiği bu pratik destesine biz “ayrılığın üretimi” diyoruz.

Kıbrıslı Türk kadınlar kuzeyde kendilerine tahsis edilen evi temizlerken, diğer aile üyeleri dışarıda bekliyor (*Hayat* dergisinden).

ja da yansımasını sağlayan güçlü bir geri bildirim etkisi yaratmıştı. İleride bu insanların çocukları “kendilerine ait” olduğunu düşündükleri bir peyzajda büyüyeceklerdi.⁹ Bu itibarla, yeri *sahiplenmenin* maddiyatı, halk ile ülke arasındaki ilişkiye bir bağlam verir ve insanlara *aidiyet tasavvur etme* ve bunu *ait olma hakkı* olarak görme imkânı sunar.

Tabii Kıbrıslı Türkler yerleştikleri yere günlük hayatta sahip çıkmanın, o yerde kurdukları sistemi de yavaşça sahiplenmenin yanı sıra, peyzajı “anavatan”la bağlantılı Türklüğün resmî işaretleriyle nakşetme işine de koyuldular. Yer ismi değişiklikleri, büyük bayraklar ve yeni heykeller peyzajın “resmen” Türkleştirilmesi sürecinin unsurlarıydı, fakat aynı zamanda düzmeceydiler. Bunlar, kendi yapılışlarını vurgulayan unsurlardı. Ayrılığın gündelik hayatta üretiminin tersine, peyzajı Türklükle mühürleyen bu ülkeleştirme süreci sahibi olunamayan bir devlete gönderme yapıyordu. Böylece, *de facto*’yla bir-

9 Savaşın sonra ülkeye sahip çıkmaya yarayan maddi eylemleri, yani “sahadaki gerçekleri” tartışan Nomi Stolzenberg, çocukların ve torunların varlığının, sıklıkla, elde edilmiş bir toprağı gayri kanuni olarak tutmaya devam etmenin bir gerekçesi olarak kullanıldığını belirtir ve “sahadaki gerçekler’in en nihai hali, çocuklardır,” der (2009: 38).

likte düzmece de, öngörülemez ve istikrarsız biçimlerde, günlük egemenlik pratiğinin bir parçası haline geldi.

Egemenliğin sahnelenişi

Mete'nin okul arkadaşı Uğur Karagözlü, 2014 yılında, bölünmenin 40. yıldönümünde, harekât sırasında on iki yaşındaki bir çocuk olarak yaşadığı tecrübeleri *Birmingham Press*'e yazmıştı. Aslen Limasollu olan Uğur, harekât günü Lefke'deydi ve on yıl önce bu maden kasabasına göç etmek zorunda kalmış büyükanne ve büyükbabasını ziyaret ediyordu. Türk askerlerinin adaya çıkmasının ardından, Rum kuvvetleri Lefke'ye girmiş ve burayı üç hafta boyunca ellerinde tutmuşlardı. Bu sürecin sonunda ise, bir grup BM askeri evlerine gelerek Rumların ayrıldığını, kasabaya Türk ordusunun girmek üzere olduğunu söylemişlerdi. Uğur bu ânı şöyle anlatır:

Büyükanneimin ilk tepkisi evinin önüne iki Türk bayrağı asmak oldu. Geriye dönüp baktığımda, beni en fazla etkileyen, 1963 yılında Kıbrıslı Rum komşuları tarafından atadan kalma evlerinden atılan ve göçmen –kelimenin tam anlamıyla göçmen– olarak yaşamak zorunda bırakılan bu insanlardır. [Barakalarında] iki yatak, bir masa, birkaç sandalye ve eski bir radyo vardı. Bütün eşyaları bunlardı, fakat gelin görün ki Türk bayrakları da vardı. Ve yalnız değildiler. Bütün kasaba hemen-cecik Türk bayraklarıyla bezenmişti.¹⁰

Uğur'un makalesinin merkezinde, on iki yaşındaki bir çocuğun fakir büyükannesi ve büyükbabasının –ve aslında, belli ki, herkesin– Türk bayraklarını saklaması ve zamanı geldiğinde fora etmesi karşısındaki şaşkınlığı vardır.

Bu gizlenmiş bayrak olgusuna 20. yüzyılın önemli bir kısmı boyunca hem Kıbrıslı Türkler hem Kıbrıslı Rumlar arasında sık rastlanır. Örneğin, tarihçi Nicos Kranidiotis doğduğu Gir-

10 Uğur Karagözlü, "Cyprus: 40 years ago I was liberated", *Birmingham Press*, 14 Ağustos 2014, <http://thebirminghampress.com/2014/08/cyprus-40-years-ago-i-was-liberated/>

ne şehrinin ahalisinin Yunanistan Başbakanı Metaxas'ın 1940 yılında işgalci İtalyan kuvvetleriyle işbirliğini reddetmesi karşısındaki sevincini anlatır. Bu olayın evveliyatında, 1931 yılında hükümete karşı çıkarılan isyan sonucunda İngiliz yönetiminin bayrak ve diğer millî sembolleri yaklaşık on yıl boyunca yasaklaması vardı. Kranidiotis olayı şöyle anlatır: “Her kapıda ve pencerede, esintide gururla dalgalanan bir bayrak vardı. Bu küçük şehir aniden maviye boyanmıştı. Köleleştirilmiş bir halkın özlem ve umutlarının sembolü olan ve güzel kokulu lavantalar eşliğinde, katlanmış bir şekilde çekmecelerde ve sandıklarda bekleyen bu bayraklar, şimdi bir kez daha gündüz gözüyle dalgalanıyordu” (alıntılayan Catselli, 1974: 131). Çok sayıda Kıbrıslının, “anavatanları”nın bayraklarını uygun zamanlarda çıkarmak için ellerinin altında bulundurdıkları anlaşılıyor.

Kıbrıslı Türklerin enklav döneminde kontrol ettikleri her bölgede açıkça sergiledikleri Türk bayrağına uzun süredir bağlı oldukları aşikârdı. Örneğin, söz konusu dönemde, Kıbrıslı Türk savaşçılar Girne'nin tepesindeki, aşağıdan da görünen haçlı kalesi St. Hilarion'a hâkimdiler. Devasa bir Türk bayrağı dikip kalenin kuleleri arasına asarak hem Kıbrıslı Rumlara satıyor hem de oradaki mevcudiyetlerini hatırlatıyorlardı. Türk bayrağına düşkünlüklerini başka biçimlerde de ifade ediyorlardı. Mesela ilk radyo istasyonlarının adı “Bayrak Radyo”, dönemin en popüler müzik gruplarından biri de “Bayrak Kuartet”ti.

Bayrakların fora edilmesi için o dönemde yaşayan Kıbrıslı Türklerin büyük çoğunluğunun askerî bir zafer olarak algıladığı bir olaydan daha uygun bir an yoktu.¹¹ “Anavatan” tarafından “kurtarılmışlardı”, dolayısıyla o ülkenin bayrağı hemen evlerin pencerelerine, sokaklara asılmıştı. Türk bayrakları kısa sürede bütün resmî binalarda, köy meydanlarında, kahvehanelerde ve evlerde görülmeye başladı. Atatürk büst ve heykelleri

11 Mustafa Akıncı bu âna ilişkin yorumlarını bizimle paylaşmıştı: “Kıbrıs Türkü o dönemde – ölümler, vurmalar, kırmalar bir yana– bir de aşağılama, serbest do-laşamama, gibi, gerçi 68'de bitti bu olay ama bir azınlık durumundaydı bunun içinde, ikinci sınıf vatandaş. Dolayısıyla herkes bu 74'ü coşkuyla karşıladı! Yani Kıbrıs Türkünün geneli denebilecek oranda 74'te bu harekâtın olmasını istedi ve destekledi.”

çoğaldı. Bunlar “resmî” işaretler olduğu kadar, zaferin işaretleriydi ve peyzaja toplumun damgasını vurmanın bir yöntemi idi. Amaç, peyzajı görünür bir şekilde Türkleştirmekti.

Robert Hayden, birden fazla ülkede dinî mirasın incelendiği ortak bir çalışmada, önemli dinî mekânların tahakküme dair bir çekişmeye işaret ettiklerinden bahseder ve örneğin, kilise veya camilerin konum ve boyutlarının görünürlüğü artırma amacıyla kullanıldığı durumları ele alır (Hayden ve Walker, 2013; Hayden, 2016).¹² Hayden inşa edilmiş peyzajla bağlantılı olarak, binaların duyulabilirliğini, büyüklüğünü, merkeziliğini veya önemli dinî mekânları köylerin, kasabaların ve şehirlerin merkezlerine yerleştirme eğilimini dikkate alan bir *algılanabilirlik* mefhumu geliştirir (Hayden ve Walker, 2013: 413). Öte yandan, bizim algılanabilirlik mefhumumuz, esasen tahakkümün mimarideki yansımasıyla ilgilenen Hayden ile eş yazarınıninkine kıyasla daha geniştir. Yine de Hayden’in çalışması *algılanabilir olma özelliğinin* peyzajın maddiyatına yansıdığı ve bağlandığı durumlara işaret etmesi bakımından dikkate değerdir.

Birinci Kısım’da yazdığımız girişte de değindiğimiz üzere, Kıbrıslı Türk azınlık toplumunun egemen fail olma arzularını ifade etme biçimlerinden biri de 20. yüzyılın büyük bir bölümü boyunca tekrarlanan *adam yerine konmak* isteğiydi (bkz. Bryant, 2004; Bryant ve Hatay, 2011). Bu, başka bir ifadeyle, bir azınlık grubunun öteki nezdinde *algılanmadığı*, “görülmediği”, saygı görmediği ve siyasi aktör olarak dikkate alınmadığı iddiasıdır. Dolayısıyla, bu azınlık topluluğu egemen failliğini ortaya koymak ve bir siyasi aktör olarak hesaba katılmak için, bilhassa Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu ve bu cumhuriyetin onları da modernleştirip “medenileştirmesi” beklenen reformları sonrasında Türklüğün işaret ve sembollerine tutunmuştu. Bunlar, bölgesinde başat olan güçlü bir “anavatan”ın işaretleri ve sembolleriydi. Bir sanat tarihçisi, Kıbrıs Türk anıtları üzerine yazdığı doktora tezinde, Türk milliyetçiliği sembollerinin görünürlük kazanma mücadelesiyle ilişkisine dair şunları söyler:

12 Bryant, başka bir çalışmasında, Hayden’in argümanının temelini oluşturan antagonistik hoşgörü modelini eleştirel bir biçimde ele almıştı (bkz. Bryant, 2016).

“Bu anıtların özgün sembolik ‘eser’i, siyasi bir formda da olsa, kendi çevrelerinde ve bu çevrenin nakledildiği muhtelif imge-lerde gerçek dışı yahut namevcut rollere itilen Kıbrıs Türk hal-kının gerçekliğini göstermektir” (Adil, 2007: 4).

Kıbrıslı Türklerin enklavlara kapandığı ve Kıbrıslı Rumların onların yokluğunda, onları görmezden gelerek zenginleştikle-ri dönemde, büyük bayraklar Kıbrıslı Türklerin görünürlük ka-zanma yollarından biriydi. 1974 sonrası dönemde ise, bayrak-lar yalnızca resmî politikanın bir parçası olarak değil, aynı za-manda Türklüğün bu en görünür işaretini görmek isteyen Kıb-rıslı Türklerin danışıklığı ve teşvikiyle çoğalmıştı. Türk ordusu-nun “fethettiği” köylerde, genellikle en yüksek noktaya, dolayı-sıyla çoğu köyde kiliselerin çan kulelerine bayraklar dikilmiş-ti. Buna ilaveten, yoksul köylülerin özenle dürerek çekmece ve sandıklarda sakladıkları bayraklar evlere ve sokaklara asılmıştı.

Benzer bir şekilde, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu Mus-tafa Kemal Atatürk yalnızca devlet daireleri ve okullardaki res-mî tasvirlerde yer almıyor, fotoğrafları aynı zamanda çoğu Kıb-rıslı Türkün evini, kahvehaneleri, restoranları ve kulüpleri süs-lüyordu. Bu, bugün de böyledir. Dahası, Atatürk’e gösterilen bu içten saygı Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarına kadar uzan-maktaydı: Daha 1920’lerin başında Kıbrıslı Türklerin Atatürk’e dair gazete kupürlerini ve Atatürk fotoğraflarını duvarlarına as-tıklarını biliyoruz.¹³ Yukarıda alıntıladığımız sanat tarihçisi, te-zinde, adadaki millî sembollerle kendi ilişkisine değindiği pa-sajlara da yer verir. Örneğin, 1950’lerin sonunda, küçük bir ço-cukken, evlerinin oturma odasında, aile fotoğraflarının asılı ol-duğu duvarda dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Ad-nan Menderes’in, Kore’deki Türk askerlerine komutanlık yap-mış iki Türk generalinin ve askerî üniformasıyla Atatürk’ün re-simlerinin de bulunduğunu yazar:

Bu fotoğraf [Atatürk’ün fotoğrafı] öyle bir yerdeydi ki odanın kenarını oluşturan iki duvar resmi kusursuz bir simetri içeri-sinde çerçeveliyordu. Atatürk’ün bakışlarının, odanın neresin-

13 SARC (Kıbrıs Cumhuriyeti Devlet Arşivi), SA1/6658/1912, 20 Şubat 1926.

de durursanız durun sizi takip ettiğini hissediyordunuz. Geriye dönüp bakıldığında, gündelik işler arasında bu tür imgelelerin düzenli birer hatırlatıcı işlevi gördüklerini söyleyebiliriz. Bu imgeler bize ailemizin daha büyük bir Türk ailesinin, kurucusu ve babası Kemal Atatürk olan Türk ulusunun bir parçası olduğunu anımsatıyorlardı. Bu, evde hiçbir zaman açıkça tartışılmayan, bilakis imgelerin varlığı sayesinde üstü kapalı bir biçimde anlaşılması gereken bir husus, bir sembolik aidiyet meselesiydi (Adil, 2007: 54).

Yazar, aynı zamanda, 1960'larda enklavlarda geçen dönemde, "bahsekonu Atatürk figürünün, dağınık Türk yerleşke ve enklavlarında o zamana özgü olduğu düşünülen ihtiyaçları karşılamak için gerekli millî birlik hissini üretmede kullanılan imgelerin önemli bir unsuru" olduğunu ileri sürer (Adil, 2007: 55).

Liderin fotoğraf ve çizimlerinin yanı sıra, huşu uyandıran büst ve heykelleri de vardı. İlk Atatürk büstleri adaya 1950'lerde, öğretmenlerin talebi üzerine, Kıbrıs Türk Kurumlar Federasyonu'nun işbirliğiyle getirtilmişti. Büstlerin adaya gelişiyle ahalî arasında bir heyecan da tezahür etmiş, köy ve kasabalar kendi mahalle meydanlarına veya okul bahçelerine bir büst dikme onuru için yarışmaya başlamışlardı. Heyecan, Ekim 1963'te ilk tam boy Atatürk heykelinin, Lefkoşa'daki Girne Kapısı'nın önüne dikilmek üzere Mağusa Limanı'na varmasıyla doruk noktasına ulaştı. Bu çok beklenen, hazırlıklarına 1959 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilanının hemen akabinde başlanan heykel, Mağusa Limanı'ndan başkent Lefkoşa'ya bir karavanla yavaşça nakledilirken yol boyunca doluşan Kıbrıslı Türkler heykele çiçekler atıyor, onu görebilmek için itişiyorlardı. Başkentte de binlerce Kıbrıslı Türk, yüzlercesi bir gece önceden heykelin dikileceği mekânda çadır kurmak suretiyle heykeli bekliyordu. Tören bittikten sonra bile, kalabalık dağılmamış, insanlar sabaha kadar gözlerinde yaşlarla, heykeli izlemek üzere meydanda kalmışlardı (Sadrazam, 1990: 99).

Buna ilaveten, bazı Kıbrıslı Türkler 1950'lerin sonlarında adaya getirilen orijinal Atatürk büstlerini ne yapıp edip beraberle-

rinde kuzeye taşımışlardı. Baf (Paphos) ilçesindeki Stravrogou-
no ve Vreça gibi köylerin yerlileri, büstleri köy meydanlarındaki
sütunlarından sökerek eşyalarıyla birlikte, yeni köylerine dikil-
mek üzere hattın ötesine taşımışlardı. Larnaka ilçesinden bir si-
yasetçi ve yazar olan İsmail Bozkurt, bir yazısında, 1974 yılında
Kıbrıs Rum kuvvetlerinin kuşatması altındaki köylülerinin Ata-
türk büstüne dair kaygılarını anlatır: “Bir grup genç, kendi gü-
venlikleri kadar, Atatürk büstünün ne olacağının derdine düş-
tüler. Rumların, büstü kırıp dökmelerinin kaygısıyla, büst civa-
rında gizlice nöbet tuttular. Ancak bu çare değildi. Bir gece, ka-
ranlıktan yararlanarak büstü yerinden söküp sakladılar. Bu du-
rumu tüm köylü bildiği halde hiç bilgi sızmadı.”¹⁴ Bozkurt, bu
olaydan birkaç hafta sonra, gençlerin köyü tahliye edeceklerini
ve kuzeye nakledileceklerini anlayınca büstü karşı tarafa geçir-
mek için nasıl sakladıklarını şöyle aktarır: “Kimsenin gönlü Ata-
türk büstünü geride bırakmaya razı değildi. Değildi de, kuzey-
e taşınacak eşyalar BM Barış Gücü yetkililerinin denetiminden
gececekti. Yolda da Rumların denetim yapma olasılığı yüksekti.
Elbirliğiyle büst iyice sarıp sarmalandı ve BM yetkililerinin gö-
zünden kaçacak biçimde köy otobüsüne yerleştirildi.”¹⁵ Netice-
de, Atatürk büstü kuzeyde yerleşecekleri köye kadar köylülerle
birlikte seyahat etti ve burada yeni resmî binalarının karşısındaki
küçük meydana dikildi.

Girne'nin merkezine bir Atatürk büstünün yerleştirilmesini
izlerken gözleri dolan otel müdürü ve genç çocuk gibi, çekme-
celerde saklanan bayraklar gibi, burada da sıradan Kıbrıslı Tür-
kün Türk milliyetçiliğinin belirli sembollerine gösterdiği duy-
gusal bağlılığı görürüz. Sıradan Kıbrıslı Türklerin bu sembol-
lerin yerlerinin değiştirilip sergilenmelerine yönelik pratikleri
kuzeyin “Türkleştirilmesi”nde önemli bir rol oynamıştır.

Birinci Kısım'a girişte söylediğimiz gibi, birçok yazar peyza-
jın bu şekilde Türkleştirilmesini bir tür Türk sömürgeciliği ve-
ya “Türkiyeleşme” olarak görür (Navaro-Yashin, 2012). Hatta,

14 İsmail Bozkurt, “Bir Atatürk büstü öyküsü”, *Haber Kıbrıs*, 8 Ekim 2010, http://haberkibris.com/864cb39d-2010_10_08.html.

15 Bozkurt, “Bir Atatürk büstü öyküsü”

bu görüşü özetleyen kitaplardan birinin başlığı, *Türkiye'nin Suretinde: İşgal Altındaki Kıbrıs'ın Bir Türk Vilayetine Dönüştürülmesi*'dir (Ioannides, 1991). Gelgelelim, yine önceden belirttiğimiz gibi, yalnızca birkaç Kıbrıslı Türk liderin aktif rol oynadığı bir Türk sömürgeciliğinin var olduğu iddiası, konuyu aydınlatmaktan ziyade müphemleştirmektedir. Bu iddialar, sokakları dolduran gizli bayraklar veya Atatürk büstlerini kuzeydeki yeni yurtlarına taşıyabilmek için hayatını tehlikeye atan köylüler gibi olguları açıklayamaz.

Başka bir ifadeyle, Türk sömürgeciliği veya “Türkiyeleşme” iddiası, Kıbrıslı Türklerin mekâna nasıl sahip çıktıklarını ve bu mekânda nasıl yaşadıklarını açıklayamaz. Dahası, bu tür iddialar algılanabilme *aporia*'sının koşullarını yeniden üretirler. Söz konusu koşullarda, Kıbrıslı Türklerin kendilerini *Türk olarak* algılanır ve görünür kılma çabaları, Türkleşmelerinin Türk sömürgeciliğine dönüştürülmesi sebebiyle, onları aynı zamanda görünmez kılmıştır. Böylece, algılanmalarını sağlaması beklenen sembol ve imgeler, görünmezliklerinin kaynağı olmuştur. Kendi tarihlerinin sahnelerinde aktör olmak yerine, figürana dönüşmüşlerdir.

Kimlik sembollerinin bu şekilde görünmezlik kaynağına dönüşmesi önemlidir, çünkü bu semboller üzerinden düzmece kavramını nasıl kullandığımızı ve bu kavramın ne iş gördüğünü açıklıyoruz. Düzmece (*factitious*) kavramı, yapılmış, üretilmiş olandır; bazı anlarda yalnızca insan yapımı veya imal edilmiş, başka anlarda ise “uydurulmuş” veya sahte görünen şeydir. Kavramın bu ikili yönü, fetişle aynı kökeni ve soyu paylaşımlarında da açığa çıkar. William Pietz'in harika bir şekilde gösterdiği gibi, fetişin hem anlam taşıyan hem de ona atfedilen bu anlamın daima ötesine taşan “indirgenemez bir maddiyatı” vardır. Pietz'in sözleriyle, “fetiş, önceden heterojen olan unsurları yeni bir kimlikte bir araya getiren biricik, kökensel bir olayı sabitleyen yahut kayıt altına alan statüsünden ötürü düzenleyici bir iktidara sahiptir” (1985: 7).

Bayraklar genellikle fetiş olarak değerlendirilir. Kuzey Kıbrıs vakasında da bayrakların, Atatürk büstlerinin ve heykellerinin

fetişleşmiş bir havaya sahip olduklarını söylemek mümkündür. Ne de olsa, Kıbrıslı Türklerin bu sembollerin temsil ettiği düşünülen iktidar, fetih, modernlik ve Türklük öğelerini sahiplenmek istedikleri açıktır. Bir yorumcu adada bayrakların kullanımını tartıştığı bir makalesinde şöyle demiştir: “Türk bayrağı âdeta renginin ve içeriğinin icabı olarak Türk karakterini yansıtır. Hafife alınmaması gereken, bariz güçlü bir bayraktır.”¹⁶ Bayraklar, bu bakımdan, birçok farklı değeri şifreleyen “kodlar” olarak düşünülebilir (Orr, 2010: 505). Yukarıda alıntılanığımız Adil de Atatürk’ün dikkatle izleyen bakışlarını, aynı bağlamda, modern Türklüğü başlatan, dağınık enklavlarda bile millî aidiyet hissi yaratmaya muktedir müstesna bir “baba”nın bakışları olarak görmektedir.

Gelgelelim, *fetiş* kelimesinin, diğer kullanımlarından anlaşılacağı üzere, sahte ve aldatıcı anlamına gelebilecek düzmece (*factitious*) kelimesinde içkin ilave bir tarihsel anlamı da vardır. Marx’ın meta fetişizmi mefhumundaki anlam da budur. Bu bağlamda, fetiş, metanın değerinin gerçek kaynağını saklayan bir şeydir. Fetişin bu yönünü, Kıbrıslı Türklerin varlıklarını *Türk olarak* peyzaja damgalamaya çabalarırken, vatandaşı olmadıkları bir devletin sembollerini sahiplenmelerinde de görebiliriz. Elbette anılan dönemde bu sembollerin kullanımı olağan bir şeydi. Ancak, ilerleyen bölümlerde de göstereceğimiz gibi, Kıbrıslı Türkler yarattıkları yeni yerde kendilerini daha kuvvetli bir biçimde “yurtlarındaymış” gibi hissettikçe, bu sembollerin suniliği de ön plana çıkmaya başlamıştı. Söz konusu dönemde bu semboller Kıbrıslı Türklerin görünürlüğünü artırmış ve yerleştikleri toprağı sahiplendikleri hissini pekiştirmiş gibi görünse de, daha sonraki yıllarda, aidiyet hislerinde yaşanan kaymalar sonucunda, aynı semboller suni, sahte ve dayatılmış gibi görünmeye başlayacaktı.

Dahası, Beşinci Bölüm’de tartışacağımız üzere, bu düzmece sembollerin temsil etmeye başladığı “indirgenemez maddiyat”, “en azından şüpheli geçerliliği olan” zilyetlik veya işgal edim-

16 Alper Ali Rıza, “The flag on the mountain”, *Cyprus Mail*, 13 Eylül 2015, <https://cyprus-mail.com/2015/09/13/the-flag-on-the-mountain/>.

lerine işaret eden bir terimin, yani “sahadaki gerçekler”in mad-diyatıydı (Stolzenberg, 2009: 12). Bayrak ve anıt gibi fetişleş-miş semboller, peyzaja “tarihsel bakımdan müstesna bir sos-yal yapı” havası yahut “anavatan”la bağlantılı “yeni bir kimlik” vermelerine rağmen, kendi yapılışlarına dikkat çektikleri ölçü-de daima düzmeceydiler; dolayısıyla bazen imal edilmiş bazen de sahte görünebilmekteydiler. Bu durum, söz konusu sembol-lerin halihazırda, daima peyzajın aleni bir biçimde “Türkleşti-rilmesine” ve yeni bir ülkeye dönüştürülmesi zarureatine vurgu yapmalarından da kaynaklanıyordu. Yapılışlarının vurgulan-masının bir diğer sonucu ise şuydu: Yapılma eylemleri “ulusla-rarası toplum” açısından *fait accompli*, yani oldubitti veya “sa-hadaki gerçek” olarak adlandırıldıkça, bu eylemlerin gayrimeş-ru ve şiddete dayalı olduklarına dikkat çekilmiş oluyordu.

Egemenliğin düzmecelekle sahnelenişine özgü çelişkiler, en bariz bir biçimde Türkleştirmenin emsali olarak gösterilen iki alanda görülmüştü: kiliselerin camiye çevrilmesi ve yer adla-rının değiştirilmesi. Navaro (Navaro-Yashin, 2012) ikinci uy-gulamayı “Türkiyeleşme”nin temel örneklerinden biri olarak görürken, Ram (2015: 28) birincisini “işgal edilmiş bölgenin Türk olarak işaretlenmesinin etkili bir biçimi” olarak değ-erlendirmektedir. Biz ise aşağıda, bu edimlerin illa bir şeye em-sal teşkil edeceklerse algılanabilme *aporia*’sına –Kıbrıslı Türk-lerin varlıklarını bir fail olarak ilan etmelerine yarayan edimler sebebiyle gözden kaybolmaları olgusuna– emsal teşkil ettikle-rini gösteriyoruz.

Peyzaja kazınan isimler

Bir gün, Mete’nin annesi bize daktiloda yazılmış bir yer adla-rı listesi gösterdi. Bazı isimlerin üzeri çizilmiş, bazıları listeye sonradan eklenmişti. “Bunun üzerinde geç vakitlere kadar ça-lıştık,” diyerek iç geçirdi. Listenin İçişleri Bakanlığı’nda sekre-ter olarak çalıştığı dönemden bu yana sakladığı klasörlere kal-dırılarak yeniden dosyalanması gerektiği konusunda ısrarcıydı. Dönemin Girne kaymakamı Ahmet Sami Topcan’la birlik-

te, Haziran 1975'te gerçekleştirilecek ilk meclis seçimlerinden önce bu yeni yer isimleri listesini nasıl telaşla derlediklerini bize anlattı. Kıbrıslı Türklerin yer isimlerini değiştirme konusunda önceden de tecrübeleri vardı. 1958 yılında Kıbrıs Türk Kurumlar Federasyonu Türkçe ismi olmayıp Türk nüfusuna sahip köylerin isimlerinin “Türkçeleştirilmesi” görevini üstlenmişti (Bryant ve Hatay, devam eden çalışma). Meclis tutanaklarında yer ismi değiştirme girişiminin ardında Türkiye'nin bulunduğu ima edilmekteydi.¹⁷ Türkiye hükümeti, benzer yer ismi değişikliklerini Anadolu'nun “bastırılmış” Kürt bölgelerinde de hayata geçirmişti (bkz. Öktem, 2005, 2009). İlk isim listesinde Türk ordusu komutanlarınca yapılan birtakım önerilerin yer aldığı muhakkaktı, fakat listeye Kıbrıslı Türk kaymakam ve muhtarların tavsiyeleri de girmişti.

Kıbrıslı Türk milletvekilleri isim seçimi konusunda aktiftiler. Benimsenecek isimler bulmaları gerektiğini söylüyorlardı.¹⁸ KTFD Kurucu Meclisi 1975 yılının sonlarına doğru isim değişikliklerini gözden geçirmek ve önerilerde bulunmak amacıyla özel bir komite oluşturdu. Öneriler daha sonra Aralık 1975'te meclisin özel bir oturumunda tekrar tartışılacaktı.¹⁹ İsim listesini değerlendirmekle görevli komite üç ilkeye göre hareket etti: 1958'de değiştirilen isimler korunacak; güneydeki köylerin tamamının yeniden yerleştirildiği yerlere, 1958 sonrası isim değişiklikleri dahil olacak şekilde güneydeki köylerin isimleri verilecek;²⁰ halihazırda Türkçe is-

17 KKTC Cumhuriyet Meclisi Arşivleri, KTFD Kurucu Meclisi Zabıtları, 33. Oturum, 23 Mayıs 1975, s. 71.

18 KKTC Cumhuriyet Meclisi Arşivleri, KTFD Kurucu Meclisi Zabıtları, 33. Oturum, 23 Mayıs 1975, s. 66. Meclis üyelerinden biri olan Özker Yaşın'ın verdiği örneklerden biri de Gönyeli köyüne ilişkindi. Kökeni belli olmayan bu köyün ismi ilk olarak 1958 yılında Gönelli'ye, sonra Menderes'e, sonra Harbiye'ye değiştirilse de köy Gönyeli olarak bilinmeye devam etti (s. 69).

19 KKTC Cumhuriyet Meclisi Arşivleri, KTFD Kurucu Meclisi Zabıtları, 79. Oturum, 30 Aralık 1975.

20 Adanın güneyinden gelen temsilciler kuzeyde yerleştirildikleri yerlere eski köylerinin isimlerinin verilmesi konusunda oldukça ısrarcıydılar. Bazı durumlarda eski ismin önüne “yeni” sıfatı eklenmişti (örneğin, Agios Sergios Yeni Boğaziçi'ne, Gialousa Yenierenköy'e dönüştü) (KKTC Cumhuriyet Meclisi Arşivleri, KTFD Kurucu Meclisi Zabıtları, 33'üncü Oturum, 23 Mayıs 1975, s. 69).

mi bulunan belirli köy ve kasabalar bu isimleri muhafaza edeceklerdi.²¹

Listedeki iki yüz isimden onunun üzerinde tekrar düşünülməsi kararlaştırıldı. Ardından, Kurucu Meclis geriye kalan 190 ismin her birini teker teker oyladı. İsimlerin tamamı oy çokluğuyla, birçoğu oy birliğiyle kabul edildi.²² Oylama sırasındaki canlı tartışmadan milletvekillerini esas meşgul eden sorunun isimlerin tutup tutmayacağı veya dönemin önde gelen solcularından Özker Özgür'ün ifadesiyle “orada yaşayan insanların isimleri benimseyip benimsemeyeceği” sorusu olduğu anlaşılmaktadır.²³ *Benimsemek*, sahip çıkmak anlamına gelir. Örneğin, bu süreçte, Özgür, köyün yeni nüfusunun tercih etmesi halinde Osmanlı devrinden kalma isimlerin dahi yeni isimlerle değiştirilmesine karşı değildi.

Bir diğer örnekte, sol partilerden birinin kurucusu olan Burhan Nalbantoğlu, önceki isimlerine fonetik olarak benzeyen yer isimlerine itiraz etmekte, şehirlerin ve tarihî mekânların adlarının da değiştirilmesini savunmaktaydı:

Arkadaşlar, biz köy isimlerini değiştiriyoruz. Yani, kendimize göre Türkleştiriyoruz. İsimleri Türkleştirdiğimize göre de, uydurma ve Rumca yahut da Latince yahut da başka lisanda olan

21 Bu ilkeleri içeren ilk rapor –Kıbrıs Türk Federe Devleti Kurucu Meclisi İdari İşler Komitesinin, “1975 Köy İhtiyar Heyet’leri (Değişiklik) Yasası” ile İlgili Raporu– Mayıs ayındaki oturumda takdim edilmişti. KKTC Cumhuriyet Meclisi Arşivleri, KTFD Kurucu Meclisi Zabıtları, 33’üncü Oturum, 23 Mayıs 1975, s. 64. Söz konusu yasa anılan oturumda oy birliğiyle kabul edildi. Komite isim listesini Aralık ayında tekrar Kurucu Meclis’e sununca, üyeler her bir ismi ayrı ayrı oyladılar. Mecliste oya tabi olan 200 ismin 122’si halihazırda Kıbrıslı Türkler tarafından kullanılan isimlerdi; 33’ü kuzeyde Osmanlı devrinden bu yana kullanılan Türkçe yer adlarıydı; 64’ü 1958 yılında değiştirilmiş olan kuzeydeki köy ve kasaba isimleriydi; 23’ü de yerinden edilmiş köylülerin kuzeydeki yeni yerlerine aktarmada ısrar ettikleri güneydeki köylerin isimleriydi. Kuzeyin kabul ettiği isimlerin dökümü, Kıbrıs’taki her bir köyden köye gerçekleşen yer değiştirmeleri incelediğimiz kapsamlı haritalandırma çalışmamızdan alınmıştır. Bu araştırma için bkz. www.prio-cyprus-displacement.net.

22 KKTC Cumhuriyet Meclisi Arşivleri, KTFD Kurucu Meclisi Zabıtları, 79. Oturum, 30 Aralık 1975.

23 KKTC Cumhuriyet Meclisi Arşivleri, KTFD Kurucu Meclisi Zabıtları, 79. Oturum, 30 Aralık 1975, s. 25.

şeylerden, sözcüklerden sakınmamız icap etmektedir, gerekmektedir. Şimdi biz bir köy ismini Rumcada şöyledir, onu biz bir Türkçe kelimeye benzeterek, benzetme şeklinde değişiklik yaparak eskiyi yadette yönüne mi gidiyoruz?... Eğer biz bunları, tarihteki bu isimleri Türkçeleştireceksek Latin menşeli, Venedik menşeli isimleri de değiştirmemiz lazımdır, ama bunlara gidemiyoruz. Benim kanım şudur ki, eğer bizim ana gayemiz bu isimlerin hepsini Türkçeleştirmekse, Türkçemizde bizim köylerimizin, bizim kasabalarımızın, bizim şehirlerimizin ismine yetecek kadar bol bol kelimeler ve Türkçe isimler vardır.²⁴

Buradan yeni meclisin gerek sol gerek sağ görüşlü milletvekillerinin, yürüttükleri sürecin –her ne kadar Nalbantoğlu “kendimize göre Türkleştirme”den bahsetse de– bir *Türkleştirme* süreci teşkil ettiğinin ayırında olduklarını anlarız. Dahası, tartışmalarının merkezinde, insanların bu isimleri ve isimler üzerinden de yerleri benimsemelerini sağlayacak en iyi yöntemi bulma çabası vardı.

Dolayısıyla, 1974 sonrasındaki yer ismi değişiklikleri için ilk teşvik dışarıdan gelmiş olsa da, Türkleştirme süreci Kıbrıslı Türklerin köylerinde ve mecliste katıldıkları, hem o dönemde hem de daha sonra tepki ve şekil verdikleri bir süreç olmuştur. Savımız şudur: Kendi çaplarında Türkleştirme süreci sayesinde Kıbrıslı Türkler “egemenlik” etkisi dediğimiz etkiyi, yani düzmece unsurlar da barındıran bir ülke sahiplenme hissiyatı yaratmaktaydılar.

“Egemenlik” etkisi, öznenin daima, halihazırda bir ideolojinin ürünü olarak gördüğü nesneye karşı ikinci derece bir duruş sergilediği pratikler içerir. Slavoj Žižek’ten (1989) ilhamla söylersek, özneler yaptıklarının Türkleştirme olduğunun farkındadırlar, *ama yine de yapmaya devam ederler*. Dahası, bir sonraki bölümde daha da net görüleceği gibi, Kıbrıslı Türk devlet kurucuları, yaptıklarının BM Güvenlik Konseyi kararları ve

24 KKTC Cumhuriyet Meclisi Arşivleri, KTFD Kurucu Meclisi Zabıtları, 79. Oturum, 30 Aralık 1975, s. 10.

Avrupa Komisyonu raporlarında açıkça belirtildiği üzere, uluslararası toplum tarafından kınanmakta olduğunun da farkındaydılar. Bir başka deyişle, Türk milliyetçiliğinin sembollerini kullanarak bir ülke üzerinde hâkimiyet sergileme ihtiyaçları veya arzuları ta en baştan beri aporetikti. Žižek’in tarif edeceği gibi, bir “arzumuzun çıkmazı” vakası söz konusuydu (1996: 207). Žižek’e göre arzu doğası gereği imkânsızdır, yani bizim tercih edeceğimiz bir tabirle söylersek, gerçekleştirilemezdir; “bir otorite figürünün bize dayattığı iç ‘kontrol’ü yanıltıcı bir şekilde yanlış tanıdığımız için, yani aslında sadece bir dış zorlamaya boyun eğdiğimiz fikrinden dolayı” bu imkânsızlıkla yüzleşmekten kaçınırsınız (a.g.y.). Mevcut vakada, adanın kuzeyini Türkleştirmenin imkânsızlığı –uluslararası kınama sebebiyle gerçekleştirilemez oluşu– bu pratiğin aynı anda hem bir ideoloji (Türkleştirme) olduğunu açığa çıkarır hem de Türkiyeleşme kisvesine bürünmesini sağlar.

Günümüzde bu meselenin düzmece boyutu, etnografik olarak, birçok Kıbrıslı Türkün bir dilden ötekine geçip hem eski hem yeni yer isimlerini kullanmalarında ortaya çıkar. Elbette bazı isimler, özellikle Kıbrıslı Türklerin köyle önceden bağlantılı olmadıkları yahut eski ismi telaffuz etmede zorlandıkları durumlarda, unutulmuştur. Bazı yeni isimler ise, siyasi sebeplerle günümüzde eski isimleri kullanmayı tercih eden solcular tarafından dahi tercih edilebilmektedir.

Solcu bir eski bürokratin bize söylediği gibi, “Yeni isimlere o kadar alıştık ki artık Omorfo yerine Güzelyurt dediğimi fark ediyorum. Bazen de bir yerin Türkçe adını hatırlıyorum ama ne kadar zorlasam da Rumca adını hatırlayamıyorum.”²⁵

Dil değiştirme muhatabın yaşı, sınıfı ve aksanı gibi faktörlere göre hangi ismin kullanılacağına karar verilmesi akabinde gerçekleşir. Örneğin, yaşlı birisiyle konuşurken Vasilya’yı, yerin önceki isminden bihaber bir gençle konuşurken de Karşıyaka’yı kullanmayı tercih edebilirsiniz. Ama dil değiştirme esasen kişinin “Kıbrıs Sorunu”na dair duruşuna göre kodlanmış siyasi bir celpile çağrılma ânında gerçekleşir. Bu sık rastlanan gün-

25 Solcu bir bürokratla röportaj (ismi saklıdır), 2 Nisan 2014, Lefkoşa.

delik pratik, konuşmacıyı, adlandırmanın ideolojik yönünü ifşa eden bir dizi hesaplama, ya milliyetçilik karşıtı bir duruş sergilemek adına eski isimleri kullanmakta ısrar eden solcular ya da tam tersi gerekçelerle hareket eden sağcılar aracılığıyla çağırır.²⁶

Gelgelelim, günümüzde dil değiştirme, seyirci karşısındaki kaygıya işaret etmektedir. Bu kaygının temelinde, adanın bölünmesinden bu yana geçen kırk yılı aşkın sürede, bir sömürgeleştirme veya “Türkiyeleştirme” eylemi olarak görülen yeni isimlere uluslararası haritalarda yer verilmediği bilgisi vardır.²⁷ “Kendimize göre” Türkleştirmenin her daim barındırdığı bir risk de “sahadaki gerçekler”in gerçekliğini gerçekleştiremektir. Aslında bu tür pratikleri ikinci derece yahut düzmece kılan da daima, halihazırda imkânsız oldukları iddiası karşısında inatla gerçek kalan “sahadaki gerçekler” olarak görülmelelidir. Hem ısrarla belirli bir gerçekliğe işaret ederler hem de bu gerçekliğin başkaları tarafından inkâr edildiği bilgisini taşırlar.

Danilyn Rutherford’a göre, “genel olarak herhangi bir sosyal eylem gibi, egemenlik iddiası da hayalî ötekiler karşısında kendini gösterir; iktidara talip olmaya yönelik her bir çaba muhtelif seyircilerle karşılaşmayı içerir” (2012: 4). Üstelik bu seyirciler genellikle hayalet gibidirler; “sahnede görünmeden bir durumu yeni bir çerçeveye oturtma kabiliyeti”ne sahiptirler (5). Kuzey Kıbrıs vakasında birçok hayalet seyirci vardı: Örneğin, bütün bir askerî-bürokratik kompleksi temsil eder hale gelen “Ankara”, Kıbrıslı Türkleri tanıyabilecek ülkeleri tarif eden “uluslararası toplum” ve basitçe, adayı ziyaret edip sterlinlerini burada harcamak isteyebilecek “yabancılar”

Gerçekten de birkaç sene içerisinde “uluslararası toplum”un itirazlarına rağmen “yabancılar” kuzeye gelmeye başladılar.

26 Navaro-Yashin (2012), Kıbrıslı Türklerin Türkiye’den gelen insanlara karşı bir “yerel bilgi” biçimine başvurmak amacıyla yer isimlerini kullanırken dil değiştirdiklerini gözlemler, ancak bu çok sayıdaki farklı pratikten sadece biridir.

27 Google Maps gibi uluslararası haritalandırma sistemlerinin son yıllarda yeni isimlere yer vermeye başlaması da ayrı bir kaygı kaynağına dönüşmüştür. Rebecca bu konuya yayına hazırlanmakta olan, *Faking the State (Devletmiş Gibi Yapma)* adlı yeni kitabında değiniyor.

Önce adayla evvelden bağlantısı olan İngiliz turistler, ardından 1980’lerde de ıssız bir cennet olarak takdim edilen bu yeri merak eden diğer yabancı ziyaretçiler gelmeye başladı. Öte yandan, Leeds ve Leicester’den gelen turistler bile hiç üzerine düşünmeden Vasilya yerine Karşıyaka adını kullansalar da, bu “gerçekliğin” temelinde Kıbrıslı Türklerin de vâkıf olduğu, “uluslararası toplum”un bu isim değişikliklerini kuzeyi bir işgal bölgesine dönüştüren Türkleştirmenin, yani Türkiyeleşmenin bir sonucu olarak gördüğü bilgisi vardı. Žižek’in anlattığı arzu çıkmazı, açık bir şekilde, kişinin kimle muhatap olduğuna göre hangi yer ismini kullanacağını hesaplayıp, seçtiği o duraksama ânında ortaya çıkan, gerçek ile gerçekleştirilebilir olan arasındaki *aporia* olarak tezahür etmektedir.

Absürt görünen düzmecelik hali içerisinde, gerçek ile gerçekleştirilebilir olan arasındaki *aporia*’nın ortaya çıkışının bu arzu çıkmazından kaynaklandığını düşünüyoruz. Žižek, ideolojinin ifşa edilmesine yönelik yaklaşımları sinik ve ironik olmak üzere ikiye ayırır. Sinik yaklaşım iktidarın temel icbar işlevini açığa çıkarırken, ironik yaklaşım icbarı dahi başka bir şeyi gizleyen bir strateji olarak görür (1996: 205-207). Ancak, mevcut vakada, kitabın geriye kalanından da anlaşılacağı üzere, düzmece olan aporetik olanı absürt olarak gösterir. Albert Camus’ya göre absürt, bulunamayacak bir şeyi arama ihtiyacını açık ettiği ölçüde, insanın anlam arayışına yönelik takınılabilecek hakiki felsefi tavrı ifade eder ([1955] 2012). Kuzey Kıbrıs’ta da Türkleştirme süreci bunun aslında mümkün olmadığı bilindiği bir bağlamda gerçekleşir. Hedef seyirci kitlesi, ister karşı taraftaki Kıbrıslı Rumlar ister uluslararası toplum olsun, bu Türkleştirme faaliyetinin mümkünatını inkâr edecek, süreci bir sömürgeleştirme süreci olarak görecektir.

Bu açıdan bakıldığında, arzu çıkmazının –yani, mevcut vakada, yer ismi değişikliklerinin aporetik doğasının– farkına varıldığı anda, faillik tabiiyete, sahiplenme ideolojiye, Türkleştirme Türkiyeleştirmeye dönüştürülebilir. Kişinin hangi ismi kullanacağına karar vermeye çalıştığı o duraksama ânında, eski ile yeni isimler arasındaki boşluk görünmeye başlar ve seyirci kar-

şısındaki kaygı açığa çıkar. Eski ile yeni isimler arasındaki bu boşlukta ise, *aporia* kendini, failliği yadsıyarak sahnelemenin absürtlüğü olarak gösterir. Bu absürtlük, dinî mirasın gördüğü muamelede kendini iyice belli eder.

Toprağa vurulan mühür

2012 yılının başlarında, uzlaşmaz milliyetçiliğiyle bilinen, dönemin KKTC Cumhurbaşkanı Derviş Eroğlu, Mağusa yakınlarındaki sınır köyü Beyarmudu'nda yeni inşa edilen bir caminin açılış törenine katıldı. Burada yaptığı konuşmada dinî mekânların Kıbrıslı Türklerin algılanmaları bakımından önemini vurguladı. “Özellikle bu sınır köyünde camilerin minarelerinin yükselmesi bizi yakından izleyenlere mesajlar vermektedir. Her cami, her yükselen minare KKTC topraklarına vurulan birer mühürdür,” dedi Eroğlu.²⁸ Mühür benzetmesi, hem silinmezliğe hem de devletin işaretlerine gönderme yapar. Milliyetçi cumhurbaşkanı dinî yapıların KKTC toprağını güvence altına aldığı görüşünü ifade etmiş, gelecekte ne olursa olsun ülkenin Türklüğün işaretleriyle mühürlenmiş kalacağını vurgulamıştı.

Kıbrıs'ta dinî mirasın zaman içerisinde nasıl kullanıldığına baktığımızda, Kıbrıslı Türklerin en az bir yüzyıl boyunca, başta Kıbrıslı Rum komşuları olmak üzere, belirli seyirciler karşısında, dinî mirası kendilerini daha algılanır ve görünür kılmak için kullandıklarını görürüz. Hayden'in (2016) de dikkat çektiği üzere, dinî mekânlar genellikle uzunlukları ve duyulabilirlikleri sayesinde peyzaj üzerinde özel bir hâkimiyet kurarlar. Kıbrıs'ta, İngiliz dönemi boyunca, Hristiyanlar ve Müslümanlar peyzajda görünür bir hâkimiyet kurmak için rekabet etmiş, bunun sonucunda adada bir çan kulesi ve minare inşaatı süreci yaşanmıştı (Hatay, 2011, 2015b). İngiliz idaresinin başlarında, Ortodoks kiliseleri aniden çan kulelerinin sahipliğini el-

28 “Eroğlu: Bu eser KKTC'ye vurulan bir mühür”, *Haber7.com*, 14 Nisan 2012, <http://www.haber7.com/kibris/haber/868928-eroglu-bu-eser-kktcye-vurulan-bir-muhur>.

de etmiş ve bu kuleleri her türlü duyulabilir kamusal ve siyasal amaçlar uğruna kullanmaya başlamışlardı. İngiliz belgelerinde, çanların köylüleri toplamak için çalındığına dair birçok kayda rastlanır. Çanların çalınmasından huzursuz olan Kıbrıs Türk liderlerinin de konuya dair birçok mektubu vardır (bkz. Bryant, 2004).

Bununla birlikte, kendilerini görünür kılmaya çalışan yalnızca Rum Ortodokslar değildi. 1950'lere gelindiğinde, büyükçe Kıbrıs Türk köylerinin çoğunda camilere minare eklenmiş, diğer köylerde ise minare sahibi olma hayalleri kurulmaya başlanmıştı. Şair Taner Baybars, 1940'ların ve 50'lerin Kıbrıs'ındaki yaşama dair anılarında, Vasilya'daki köylülerin minare özlemini etkili bir biçimde anlatır; bir okul arkadaşının sürekli minaresi eklenmiş cami resimleri çizdiğini hatırlar (Baybars, 2006: 32). Sömürge idarecilerinden C. F. Beckingham, 1957 gibi erken bir tarihte, Kıbrıslı Türklerin minareleri bir cemaat sembolü olarak gördüklerini belirtir: "İngiltere'deki kilise kuleleri gibi göze çarpan minareler, köylerini ziyaret edenlere buradaki Türk toplumunun varlığını ilan ettiğini hisseden Müslüman köylüler için bir gurur meselesidir" (1957: 169-170). Beckingham, inşaatın masraflı olmasından dolayı, bazı köylerin prefabrik minareler kullanmayı bile düşündüklerinden bahseder. Aynı dönemde, karma köylerde, sürekli biri diğerinden daha yüksekte olsun diye ilaveler yapılan çan kulesi ile minarenin uzunluğu üzerinden de sıklıkla rekabet edilmekteydi (Hatay, 2015b). Kıbrıslı Türkler, ayrıca, çalan çanlarla da rekabet edebilmek için, 1950'lerde bile ezan sesini megafon vasıtasıyla arttırmaya başlamışlardı (Hatay, 2015a).

Dini mekânların göklerde hâkim pozisyon elde etmek için kullanımı göz önüne alındığında, 1974 sonrası dönemde peyzajın Türklüğünün kiliselerin camilere dönüştürülmesi ve yeni cami ve minarelerin inşa edilmesi yöntemleriyle mühürlenmesi şaşırtıcı değildir.²⁹ İlk etapta, kuzeyde kalan beş yüz Rum

29 Kuzey Kıbrıs'ta 2002 yılına dek yalnızca dokuz cami inşa edilmişti. 2002 yılı sonrasında, Türkiye'deki Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) iktidarı döneminde ise, kırk beş cami inşa edilmiştir. AKP Türkiye'de iktidara geldiğinden

Ortodoks kilisesinin yetmiş yedisi, camisi bulunmayan veya yeni nüfus gözetildiğinde boyutu yetersiz kalan köylerde camiye dönüştürülmüştü.³⁰ Kiliselerin camiye dönüştürülmesiyle binalar korunmuş oluyordu, fakat dönüştürme sürecinde kullanılan yöntemler binanın ikona, haç ve çan gibi bütün Hristiyan sembol ve eserlerden arındırılmasını içeriyordu. Binanın “İslâmlaştırılması” da söz konusuydu. Çan kulesine metal bir külah ve hoparlör yerleştiriliyor, kilisenin zeminine halılar seriliyor ve içeriye Mekke yönüne bakan bir mihrap konuluyordu. Kıbrıslı Türklerin en baştaki köylere yerleştirilme sürecinde yaşanan bu kilise dönüştürme faaliyetini büyük ölçüde dinî vakıflardan sorumlu olan Evkaf Dairesi yürütmekteydi.

Gelgelelim, görünürlük 1980’lerin başında arttı. Köylüler camilere Müslüman bir yapı havası verilebilmesi için uzun minareler eklenmesi gerektiğini dile getirmeye başladılar. Minare inşaatının finansmanından yine dinî mülklerden sorumlu Evkaf Dairesi sorumluydu, fakat talep ve inisiyatif köylülerden gelmişti. Köylülerin camileri görünürlük için kullanmalarına dair güzel bir örneği Mete’ye, Limasol ilçesindeki köyünü terk etmek zorunda kalmış ve yeni köyündeki cami komitesinde görev almış arkadaşı Okan anlatmıştı. 1990’ların ortalarında, Okan, dönemin Kıbrıs Türk lideri Rauf Denktaş’ı ziyaret eden bir heyette yer almıştı. Yerleştikleri eski Kıbrıs Rum köyünde bir cami inşa edilmesi için Denktaş’tan destek isteyeceklerdi:

bu yana cami ve diğer dinî mekân inşaatını teşvik etmiş, Kıbrıs’ta da bu tür faaliyetlere finansman sağlamıştır, ancak Kuzey Kıbrıs’taki yeni cami inşaatının bir diğer sebebi, sınır kapılarının 2003 yılında açılmasıyla birlikte kuzeyi ziyaret eden ve kiliselerinin camilere dönüştürüldüğünü gören Kıbrıslı Rumların duyduğu rahatsızlıktır. Bu dönemde, Kıbrıs Türk köylerinin kiliseden dönüştürülen camiler yerine yeni cami inşa edilmesini talep ettikleri birçok vaka mevcuttur. Öte yandan, yeni cami inşaatları, Evkaf Dairesi’nin adanın yerel dokusuna uymayan, Türkiye’deki cami tasarımlarını kopyalaması sebebiyle tepki de görmüştür. Yerel mimariyi dikkate alan daha sonraki cami inşaatları daha az tepkiyle karşılaşmıştır (Constantinou, Demetriou ve Hatay, 2012).

- 30 Kalan kiliselerden yalnızca birkaçı daha sonra müzeye dönüştürüldü, bazen de müzik okulu veya sanat galerisi gibi farklı amaçlarla kullanıldı. Büyük çoğunluğu ise bakımsızlıktan harap oldu. Hatta birkaçı ahır olarak kullanıldı. En büyük zararı, mezarlıklarla çevrili küçük şapeller gördü. Hem mezarlıklar hem şapeller istisnasız tahrip edildi.

Paşaköy, eski adıyla Assia, camisi. 1980'lerin başında kiliselere minare eklenmesinin örneklerinden biri (Fotoğraf: Rebecca Bryant).

Denктаş'ı ziyaret etmeye gittiğimizde, Ramazan ayının oruç tutulan günleriydi. Denктаş bizi ofisinin kapısında karşıladı ve oturacağımız yerleri gösterdi. Sonra yanımıza oturup, çay kahve isteyip istemediğimizi sordu. Çok düşünmeden kahveye olur dedik. Bunun üzerine Denктаş kahkahayı bastı ve Ramazan'da oruç tutmayan cami komitesi mi olur, diye sordu. Haklıydı, hiçbirimiz dindar değildik, fakat cami inşa edilmesini talep etmemizin sebebi, camiyle köyümüzün daha Türk görünecek olmasıydı. Camiyle, göçmenler olarak daha bir kök salmış hissedecektik.³¹

Okan, bu ziyaretin ardından cami inşaatı için yıllarca beklemleri ve başka siyasetçileri ve Türkiye Büyükelçiliği'ni de ziyaret etmeleri gerektiğini anlatmıştı. Özetle, dinle pek alakaları olmayan köylüler kendi inisiyatifleriyle köylerine minareli bir cami inşa ettirmeye uğraşıyorlardı. Çan kulelerine hoparlör veya minare ekleyerek günde beş kez yüksek sesle ezan okunması da peyzajda işitsel ve görsel bir hâkimiyet sağlıyordu.

31 17 Haziran 2009 tarihli mülakat, Lefkoşa.

Seküler Türkiye devletinin peyzajı “İslâmlaştırma” yoluyla bir “sömürgeleştirme” politikası izlemesini sorgulayan Ram, bunun “işgal edilmiş bölgenin Türk olarak işaretlenmesinin etkili bir biçimi” olduğunu söyler (2015: 28). Bunun Türklüğü imlemenin bir yolu olduğu konusunda hemfikiriz, ancak görüleceği üzere, bu, bir sömürgeleştirmeden ziyade Kıbrıslı Türklerin uzun zamandır süren algılanma arzularının sonucuydu. Bunun bir diğer göstergesi, Evkaf Dairesi’nde uzun süre görev yapmış bir yetkilinin de belirttiği gibi, köylülerin en fazla talep ettikleri şeyin, “Türk” varlığının görünür işareti olarak kabul ettikleri minare olmasıydı. Eski bir Evkaf Dairesi Genel Müdürü’nün bize söylediği gibi, “köylüler daima diğer köyün minaresinden şikâyet ederler, ama sonra bana geldiklerinde kendileri için bir minare isterler.” Minareyi o kadar çok istiyorlardı ki, kiliseye minare eklemenin uygunsuz ve maliyetli olduğu durumlarda, köylüler minare görüntüsü vermek istedikleri kilisenin çan kulesine külâh giydirilmesinde ısrarcı oluyorlardı.

Netice itibarıyla, kiliselerin camiye çevrilmesi, kiliselere minare eklenmesi ve dinî mekânların başka amaçlar için kullanılması, Kıbrıslı Türklerin hem bu kalıntılarla birlikte yaşamının yolunu bulma hem de daha fazla algılanabilir olma çabası olan bir yerel “Türkleştirme”nin sonuçlarıydı. Kökleri İngiliz döneme uzanan ve peyzajı sahiplenme sürecinin bir parçası olan, bir peyzaja Türk mührü vurma çabası söz konusuydu. Gelgelelim, bu, aynı zamanda, kendi yapılış mekanizmalarını açık eden bariz düzmece bir süreçti. Minare eklenmiş bir kilise, aynı zamanda, o minarenin oraya dikilmesinin ardındaki şiddetli sürekli hatırlatan bir yapıdır. Dahası, peyzaja cami ve minare eklemenin geri döndürülemeyen bir yönü de vardır. Sadece sahada bir gerçek değil, dinî mirası koruyan uluslararası insan hakları sözleşmelerine göre kolay kolay değiştirilemeyecek bir gerçek de yaratılmıştır.

Minare eklenmiş bir kilise imgesi, ideolojiyi hem gizleyen hem de ifşa eden düzmeceğin ayrılmaz bir parçası olan absürtlüğün sembolü olarak işlev görebilmektedir. Ne var ki, kilisenin minaresi, Pietz’in tabiriyle “aşılabilir maddiyat”ıyla ora-

da durarak, hem kendi gerçekliğini hem de kendi imkânsızlığını imlemeye devam eder (1985: 7). Bu, daima aporetik tırnak işaretleri içine alınmış bir egemenlik yaratan “egemenlik” etkisidir. Tırnak işaretleri bir şeyin sözde olduğunu, yani bir şeyin olduğunu iddia ettiği veya görüldüğü şey olmadığını anlatırlar. Öte yandan, kitabın girişinde de değindiğimiz gibi, tırnak işaretlerinin katlanarak çoğalma ve neredeyse etraflarındaki her şeyi kuşatma gibi absürt bir eğilimi de vardır. Bir sonraki bölümde göreceğimiz gibi, bu düzmece absürtlüğün en bariz olduğu süreç, bir milletvekilinin “insan ekmektedir,” diyerek tarif ettiği, kuzeydeki nüfusu artırma ve nüfus hareketlerini kontrol etme süreciydi.

“İnsan Ekmekteyiz”

Zehra, Orta Anadolu vilayeti Yozgat’tan Kıbrıs’a geldiğinde kırk iki yaşındaydı.¹ Yozgat’ta iyi bir hayat sürüyorlardı. Tarlalarında yaz aylarında yetiştirdikleri meyve sebzeyi Ankara’daki manavlarda satıyorlardı. Göç etmeden on yıl önce, komşuları arasında bir ses kaydı dolaşmaya başladı. Bu kayıta Kıbrıslı Türk bir kadın ailesinin nasıl öldürüldüğünü anlatıyordu. Zehra, bu kaydı dinleyip Kıbrıs’taki Türkler adına öfke duyduğunu ve üzüldüğünü anlatır. Yine de 1974 yılında genç bir asker olan oğlunun Kıbrıs’taki çatışmada beynine giren bir metal parçası sebebiyle felç olacağını tahmin edemezdi. Ankara’da tedavi olan oğluna iyileştikten sonra Kuzey Kıbrıs sahilinde bir ev verildi. Akabinde, anne babasını dört kardeşiyle birlikte adaya gelmeye ikna etti.

Adaya geldikleri ilk yıllarda, sabahın erken saatlerinde Güzelyurt’a gidiyor ve o dönem Kıbrıs’a gelmiş birçok Türkiye vatandaşları gibi, bütün gün tarlalarda ve portakal bahçelerinde çalışıyorlardı. “Çok acı çektik,” demişti Zehra, on sekiz yaşındaki ikinci oğlunun o tarlalarda kalp yetmezliğinden öldüğünü anlatırken.

1 Mülakat 17 Eylül 2004 tarihinde Rebecca Bryant tarafından gerçekleştirildi. İsmi saklı kalabilmesi için mülakat yeri belirtilmeyecektir.

Kıbrıs'a vardiktan birkaç ay sonra, Zehra ve kocası yönetim-den kendileri için bir ev talep etmişlerdi. Bir ev verildi, fakat orada buldukları tek şey kırık bir ocaktı. Zehra'nın tepkisiz bir şekilde söylediği sözlerle: "Ordu her şeyi aldı. Pencereleri, kapıları bile aldılar."² Her şeylerini bu eve yatırdılar. Yozgat'taki mallarını satarak üçüncü oğullarının düğünlerini yaptılar, altınlarını satarak da iki kızlarını evlendirdiler. Zehra'nın çocukları Türkiye'de, bütün torunları adada doğmuştu. Kış akşamları kilim yapmak için kullandığı dokuma tezgâhını bize gösterirken şöyle demişti: "Kendime sık sık sorarım, acaba Türkiye'de mi kalmalıydık? Tek isteğim, huzur içerisinde yaşamak."

Zehra'nın hikâyesinden Kıbrıs'a varmadan önce ada hakkında, elden ele dolaşan bir kaset haricinde çok az şey bildiği anlaşılır. Türkiye'nin Kıbrıs çatışmasına 1950'lerde siyaseten dâhil olmasıyla birlikte, Kıbrıs Türk liderliği kamuoyunun hareketlenmesinin Türkiye'yi adaya askerî müdahalede bulunmaya iteceğini hesap etmişti. Bu hareketlenme "Anavatan"da yavaşça hem siyasi bir mobilizasyonla, hem de filmler, şarkılar ve Türkiye'nin iç kesimlerine kadar ulaşan kasetler gibi diğer yöntemlerle hayata geçirildi. Buna rağmen, 1974'e gelindiğinde, Kıbrıs çoğu Türkiye vatandaşının aklında olmayan, hakkında çok az şey bilinen bir ülkeydi. Kıbrıs'ın Türkiye köylüsünün hayatından ne kadar uzak olduğu, Türk aktör ve film yapımcısı Yılmaz Erdoğan'ın yüksek gişe hasılatlı filmi *Vizontele*'de (2001) çok iyi anlatılır. Film, Hakkâri'ye ilk televizyonun varmasıyla ve o televizyondan filmin geçtiği köyden bir çocuğun 1974 Kıbrıs savaşında öldüğü haberinin alınmasıyla son bulur.

Bu bölümde *de facto* yönetimin yeni mekânda ortaya çıkmasını sağlayan nüfus hareketi ve denetimi konusuna eğileceğiz. Bu, kuzeyin Türk olmayan nüfustan arındırılmasını ve Türki-

2 Kıbrıs'ta Türk ordusunun kendi ganimetini topladığına dair birçok anlatı vardır. Özellikle fabrikalardaki birtakım teçhizatın sökülüp Türkiye'ye götürüldüğünden bahs olunur. Ayrıca, gerek adada kurulacak olan gerekse Türkiye'deki mevcut ordu evlerine birtakım ganimet eşyanın taşındığı iddiaları da mevcuttur. Öte yandan, Zehra'nın değindiği olay, muhtemelen, Birinci Bölüm'de değindiğimiz, ordunun Kıbrıs Türk yönetiminin talebi üzerine eşyaları alıp "ganimet ambarları"na aktarmasıyla ilgilidir.

ye'den gelen Türklerle iskân edilmesini içeren en bariz Türkleştirme süreciydi. Bu süreç, aynı zamanda, kuzeydeki insanların hayatlarının ve geleceklerinin, yeni ortaya çıkan devletin pratikleriyle (bir sonraki bölümde ele alacağız) doğrudan keşismeye başladığı bir dönemin habercisiydi. Türkiye'den Kuzey Kıbrıs'a gerçekleşen nüfus hareketiyle ilgili olarak son on beş yıllık dönemde birçok çalışma kaleme alındı (örneğin bkz. Hatay, 2005, 2007, 2008; Akçalı, 2007, 2011; Kurtuluş ve Purkis, 2008, 2014; Ramm, 2006; Talat, 2015). Biz, bu sosyal mühendislik projesine dair literatürü özetleyip tartışmayı farklı bir yöne çekeceğiz. Peyzajın ve ülkenin yerelde biçimlendirilmesini ifade eden "egemenlik" etkisini tartıştığımız bir önceki bölümde şöyle demiştik: "Yeri *sahiplenmenin* maddiyatı, halk ile ülke arasındaki ilişkiye bir bağlam verir ve insanlara *aidiyet tasavvur etme* ve bunu *ait olma hakkı* olarak görme imkânı sunar." Bu bölümde, bu ait olma hakkı tasavvurunun nasıl bir *siyasi topluluk etkisi* ürettiğini göstereceğiz. *Siyasi topluluk* etkisi, devlete hangi insanların ait olduklarını, bu devlette kimlerin hak sahibi olduğunu tespit etmemize, dolayısıyla *de facto* devletin kimliğini saptamamıza yardımcı olmaktadır. Bu itibarla, bu bölümde, ait olma hakkının devletin gündelik pratikleri aracılığıyla nasıl hayata geçirildiğini, böylece bir siyasi topluluk etkisinin nasıl tecessüm ettiğini tartışıyoruz. Egemenlik etkisi bir ayrılık hissi üretmiş, bu ayrılık da nüfus hareketleri ve ortaya çıkan *de facto* devletin ayrılmaz bir parçası olan ait olma hakkına sahip olanların tanımlaması süreci üzerinden birer iç ve dış alan meydana getirmiştir.

Egemenliğe dair bütün standart tanımlarda, nüfus kontrolü temel unsurlardan biridir.³ Gelgelelim, Caspersen'in de tespit ettiği gibi, *de facto* devletler nüfusa dair endişe, hatta kaygıdan muzdariptirler (2012: 84). Birçoğunun nüfusu bir milyonun altındadır; tahminen 72.000 nüfusu olan Güney Oset-

3 1933 Montevideo Sözleşmesi'nin ilk maddesinde, devlet olmanın genel şartları, kalıcı bir nüfusa, belirli bir ülkeye, bir hükümete ve başka devletlerle ilişkilere girme kabiliyetine sahip olmak şeklinde kaydedilmektedir. Ayrıca bkz. Crawford (2007: 48 ve devamı), Fowler ve Bunck (1996), Østerud (1997) ve Paul (1999).

ya'dan⁴ 500.000 nüfuslu Transdinyester'e⁵ uzanan bir aralıkta seyretmektedir. Dahası, çoğunun tarihinde self-determinasyon talepleri hasım bir çoğunluğun zulmü altında bulunma iddiasıyla iç içe geçmiştir. Çatışma sırasında *de facto* devletin kendi nüfusunun dışı göç etmesi, çatışma bittiğinde de bilhassa hamî devletten *de facto* devlete göç yaşanması sonucunda *de facto* devletler Caspersen'in tabiriyle bir "demografik kriz"le yüzleşirler (2012: 84 ve devamı; ayrıca bkz. Friedman, 2015). Birçok vakada çatışmanın tarihine bir demografik tehlike (Hatay, 2008) veya demografik tehdit hissi hâkimdir. Başka bir çalışmamızda, Kıbrıs Türk siyasetine şekil veren bir yok olma korkusunun adanın 1878 yılında Osmanlı'dan İngiliz yönetimine geçişine kadar uzanan kökenlerini inceliyoruz (Bryant ve Hatay, devam eden çalışma b).

Çoğunluk toplumundan ayrı bir ülkeye sahip olunduktan sonra, söz konusu demografik tehlike yahut tehdit hissi genellikle ana devleti kontrol eden çoğunluk toplumundan değil, bağımlı olunan hamî devletin daha büyük nüfusunun kaynaklanmaya başlar. Örneğin, 2012'de Abhazya'da gerçekleştirdiğimiz bir saha çalışmasında, çok sayıda sivil toplum lideri ve iş insanı Abhazya'nın sınırdaş hamî devleti Rusya'dan göç nedeniyle bir Abhaz devletine sahip oldukları hissini tehdit altında olduğunu ifade etmişlerdi. Bir sivil toplum lideri bu konuda sık sık şikâyetlerin dile getirildiğini söylemiş ve eklemişti: "Abhazlar çöpçülük veya garsonluk yapmayı değil, ülkeyi yönetmeyi istiyor. Özellikle bu devleti kurmak için uzun süre çarpışan savaşçılar böyle hissediyor."⁶ Bu ve sonraki bölümlerde göreceğimiz gibi, burada *de facto* devlet ve onun düzmece yansıması dediğimiz şeyin temelinde bu "ülkeyi yönetme" arzusu ve fedakârlıklarla kazanılan ülkeyi yönetme hakkı vardır.

4 Bu sayı hükümetin 2010 tahminiydi. Crisis Group'un bir raporuna göre, aynı dönem için daha makul bir tahmin takriben otuz bindir. Bkz. International Crisis Group (2010: 2).

5 2004'te yapılan sayıma göre nüfus 670.000 dolaylarındaydı (International Crisis Group, 2004). Nispeten daha yeni bir tahmine göre, nüfusun 400.000'e kadar gerilemiş olması muhtemeldir (Popescu, 2011: 39).

6 Sokhum'da mülakat, Eylül 2012.

Bu bölümde “bir halkın siyasi ve toplumsal düzeninin mekân-sal olarak görünürlük kazanması”nı inceliyoruz (Schmitt, 2006: 70). Halkın *kendisine ait* yönetilen bir mekâna sahip olmasıyla siyasi topluluk (*polity*) etkisi ortaya çıkar. Su hakkı için mücadele eden çiftçiler gibi, hak talebi, ülkeleşmenin kalbindeki sahiplenme sürecinin en önemli unsurlarından birini teşkil eder. Hannah Arendt’in tabiriyle bu “görünme mekânı” (1958: 198-199), “eyleyen ve konuşan bireylerin ötekilerden farklı, kendi biricik ‘kimlik’lerini sergiledikleri” bir mekândır (Dikeç, 2012: 672). Dolayısıyla, siyasi topluluk (*polity*) etkisi, siyasi yarışma ve çekişme için bir mekân yaratma ve böylece kimin yarışma ve çekişme hakkı olduğunu belirleme sürecinde ortaya çıkar.

Siyasi topluluk etkisi bir grup insanın –“ülkeyi yönetecek” olanların– *ait olma hakkına* sahip oldukları algısı veya hissini yaratır. Jacques Rancière bu farklılaşma haklarına sahip olma hissini “duyarlılığın paylaşımı” olarak adlandırır. Bu paylaşım sayesinde “aynı anda hem paylaşılan ortak bir şey hem de özel paylar oluşturulur” ve “vatandaşlar topluluğunda payı olanlar belirlenir” (2004: 12). Burada Kıbrıslı Türkler açısından siyasi topluluk etkisinin ilk etapta nasıl, onlar için daha büyük bir devletin, Türk ulusunun parçası olma fikrini yerle bir eden insanların hareketleriyle ortaya çıktığını irdeleyeceğiz.

Radhika Mongia’ya göre, göç tarihsel olarak “milliyetin ülkeye kuvvetli bir bağlılık biçiminde ortaya çıkışı”nı tetiklemiştir (1999: 528). Kuzey Kıbrıs’a gerçekleşen göç de farklılığa dair yeni tahayyüllerin yanı sıra, olumsal bir vatana dönüşen Kuzey Kıbrıs’a yönelik yeni bağlılıkların ortaya çıkmasına neden oldu. Buna göçün kontrol altına alınmasına yönelik yeni yasa ve düzenlemelere dair talepler ve hararetli tartışmalar eşlik etti. Mongia’nın dediği gibi, sınırlar, “ülke ve nüfus bakımından sınırları belirlenmiş bir varlık olan ulus mefhumunu temel aldıkları” ölçüde, belirli grupları uzak tutma çabasından doğar (1999: 528). Bu çerçevede, düzmece siyasi topluluk veya “siyasi topluluk” etkisi fikrini de ele alacağız. Bu fikir, düzen ve uyum arasındaki ilişkinin her an parçalanmanın eşiğinde olduğu bir siyasi topluluğu anlatır.

“Kuzeyli” göçmenler

Zehra'nın adaya göç hikâyesi, o dönemde Türkiye'den gelen göçmenlerin iskânı amacıyla oluşturulan planlar bağlamında ele alınabilir. Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin (KTFD) Şubat 1975'teki ilanının hemen ardından, KTFD ile Türkiye Cumhuriyeti arasında imzalanan ilk protokol, otuz bin ila elli bin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşının *tarım iş gücü* olarak adanın kuzeyine nakline dair bir anlaşma içeriyordu. Söz konusu Türkiye vatandaşlarına Kıbrıs Rum malları ve yeni devletin vatandaşlığı verilecekti. Önceki bölümlerde aktardıklarımızdan da anlaşılacağı gibi, bu plan Kıbrıslı Rumların kuzeyden tahliyesiyle paralel olarak hayata geçirilecekti. Hatta, sonrasında yerleşikler olarak adlandırılan bu grubun adaya varması, Kıbrıslı Rumların son tahliyesinden birkaç ay önce gerçekleşmişti.

Protokolün imzalanmasındaki amaç, adadaki Türk nüfusunu artırmak ve atıl durumdaki çok sayıda çiftlik ve fabrikayı tekrar işler hale getirecek yeterlilikte bir iş gücü oluşturmaktır. Atun'un sözleriyle: “Köylerin ve tarım arazilerinin bazıları bakımsız ve boştu. Ve o günün endişesi ve stratejisi, ‘bir an önce buralara doldurmamız lazım’, yarın bir taraftan göçmenler devam eder, Cenevre’de Denктаş ile Kleridis görüşüyor, Denктаş ile Kleridis esir mübadelesi yapıyor, yani boş durulmuyor. Ve ‘bir an önce bunları yerleştirelim, bizim nüfusumuz yetmiyor buralara.’ Birçok boş köy var. Güzelyurt’taki narenciye dere yataklarına atılıyor. Hâlâ gözümün önünde onlar. Hem know-how eksikliği var, bağ bölgelerinden gelen insanlar narenciyeçi olamaz hemen. Zaman lazım.” Netice itibarıyla, ülkeyi hem boşaltma hem de doldurma telaşı vardı. Hem boş duran çiftlikler ve fabrikalarla ilgili bir kaygı hem de dönemin bürokratlarının bize belirttiği gibi, yerel ekonomiyi canlandırma arzusu vardı.

Atun gibi teknokratların iyi hesaplanmış planları Karpaz yarımadası gibi, Kıbrıslı Türklerin yerleşmeye isteksiz olduğu uzak bölgelerde sorunlarla karşılaşılıyordu. Iskân Dairesi köylüleri hem kendi köylüleriyle birlikte, toplu olarak, hem de güneyde bıraktıkları köylere benzer yerlere yeniden yerleştirmeye

çalışıyordu. Gelgelelim, bu çabalar Kıbrıslı Türklerin geride kalan on yıl içerisinde tecrübe ettikleri şehirleşmeyle sıklıkla ters düşüyordu. O dönemde kırsal kesimden birçok insan kasaba ve şehirlere sığınmıştı ve artık köylerde yaşamak istemiyordu. Dönemin İskân Dairesi müdürü İsmet Kotak, Karpaz'ın iskânıyla ilgili olarak şöyle şikâyet etmişti: "Kendi karakteri uygun, güneyde bağcılıkla uğraşan köyü, denemesi yapılmış sultani üzüm yetiştirilmiş bölgelere vermeğe dahi kalktığınızda, yine o kişiler belli merkezlerde toplanmakta ısrarlı, kararlı ve hatta mukavemetçi bir tutum içerisine girmektedirler."⁷ İnsanlar iyi hesaplanmış sosyal mühendislik planlarını boşa çıkarıyorlardı.

Bu mukavemet sonucunda, "Karpaz yarımadasının çoğunluğunun Kıbrıslı Rumlara terk edildiğini görüyoruz," diye yakınmıştı Kotak. Dolayısıyla, mesele yalnızca sosyal mühendislik planlarının boşa çıkarılması değildi. Çatışmaların sona ermesinin ardından yaklaşık on bin Kıbrıslı Rum yarımadaadaki köylerde kalmaya çalışıyordu.⁸ Bu, stratejik bir sorun olarak algılanıyordu, çünkü yarımada Türkiye'nin güneyindeki İskenderiye'ye doğru uzanan uzun bir parmak gibiydi. Daha da önemlisi, bu, Kıbrıslı Rumların yarımadağa dönüşüne izin verilmesi için Kıbrıs Türk yönetimi üzerindeki uluslararası baskıyı artırdığı ölçüde siyasi bir sorundu. Öte yandan, Karpaz'ın orijinal köylülerinin dönüşüne izin verilmesi, yarımadağın esasen bir Kıbrıs Rum bölgesi olarak yeniden yapılandırılması anlamına gelecekti. Sonuç olarak, yönetim, müzakereleri sürdürülen federal devletin parçası olacak ayrı bir etnik bölge talebini koruyabilmek için Karpaz'ın iskânına önem atfediyordu.

Yönetim, öncesinde, yurtdışında, bilhassa Birleşik Krallık'ta yaşayan otuz ila kırk bin Kıbrıslı Türke, kendilerine adaya dönmeleri halinde "özgür Türk bölgesi"ndeki Kıbrıs Rum mallarını vaat ederek bir çağrıda bulunmayı denemişti. Bu teklifi kabul edenler olsa da, sayı yönetimin beklediğinden çok daha dü-

7 KTFD Kurucu Meclisi Zabıtları, 3 Mart 1975.

8 KC hükümet raporlarına göre, 1981 yılına gelindiğinde, sayı taciz ve ayrımcılık sebebiyle bine kadar düşmüştü. Bkz. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Washington D.C. Büyükelçiliği web sayfası, "Enclaved Persons", <http://www.cypriusembassy.net/home/index.php?module=page&tpid=21>.

şüktü. Muhtemelen savaş sonrasında, başka birisinin zorla el konulmuş evine yerleşmek, halihazırda başka ülkelere yerleşmiş olan Kıbrıslı Türklere cazip gelmemişti. Adaya dönenlerden bazıları ise, kendilerine teklif edilen evlerden memnun kalmamış ve yurtdışındaki evlerine geri dönmüşlerdi. İki bölgesel federasyon projesi, ada nüfusunun % 18'inin toprağın % 36'sını elinde tuttuğu şartlarda, bu sebeplerle tehlikeye girmişti. İki bölgelilik projesini koruyabilmek için, sosyal mühendislik şarttı. Kotak bu projeyi “insan ekmekteyiz,” diye tabir ediyordu.

1974 sonunda, Kurucu Meclis durumu ele almak için özel, kapalı bir oturumda bir araya geldi ve üyeler nüfusu iki yüz bine çıkarma konusunda mutabakata vardılar. Nüfus taşıma kararı, Meclis'teki birkaç kişinin böyle bir uygulamanın uluslararası bakımdan potansiyel sorun teşkil edebileceğini belirtmesine karşın, oy birliğiyle kabul edildi. 1974 askerî harekâtına katılanlara vatandaşlık verilmesi kararı halihazırda oy birliğiyle kabul edilmişti.⁹ Meclis kararının akabinde, Türkiye'yle bir anlaşma imzalandı ve yaklaşık otuz bin köylü “tarım iş gücü” ve “mevsimlik iş gücü” kategorileri altında Anadolu'dan adaya nakledilip, boş köylere yerleştirildi.

Nakil hemen başladı. Kafiler 1975 baharının sonuna doğru, güneydeki son Kıbrıslı Türkler kuzeye, kuzeydeki son Kıbrıslı Rumlar güneye nakledilmeden çok önce adaya vardılar. Dönemin iskân rehberlerinden biri, Türkiye'den gelen bir grubu yerleştirilecekleri köye götürdüğünü, fakat Kıbrıslı Rumların hâlâ orada olduğunu anlatır. Başka durumlarda, aceleyle tuhaf kararlar alındığı da olmuştu. Atun'un aktardığı bir örnekte, amirlerinden birisi Türkiye'den gelen ilk grubu Mağusa'nın Maraş (Varosha) bölgesine yerleştirmeyi kararlaştırmıştı. Evvelce Kıbrıslı Rumların bulunduğu ve o dönem, hatta halen büyük bir kısmı Türk ordusu tarafından kordon altına alınmış olan bu bölgenin Kıbrıslı Türkler tarafından “açık Maraş” olarak adlandırılan kısmı Türkiye'den gelenlerin ilk yerleşim yeri olarak seçilmişti. Bu kararı hatırlayan Atun gülerek şöyle de-

9 KKTC Cumhuriyet Meclisi Arşivleri, KTFD Kurucu Meclisi Zabıtları, 28 Şubat 1975.

mişti: “Gelenler Yörüktü! Yani o kadar bir heyecan ve acelecilik vardı ki! Yani biz diyoruz, Limasol ve Baf göçmeni kent-sel bir toplum olarak, yani urbanised, olabildiği için oraya yerleştirelim ve bitirelim, rahatlayalım. Hayır!...Ve bu defa da on-ları dağıttık, bir kısmını Girne’ye, bir kısmı Güzelyurt’a, bir kıs-mı Mağusa.” Gelgelelim, bu ilk karardan sonra, adaya nakledi-len Türkiye vatandaşlarının çoğu Kıbrıslı Türklerin reddettiği, fakat “doldurulması” gereken ve gündelik hayatlarında Kıbrıs-lı Türklerle minimum etkileşime girecekleri uzak ve boş köy-lere yerleştirildiler.

Kıbrıs Sorunu’na ilişkin birçok çalışmada, bu dönemde ada-ya nakledilen söz konusu Türkiye Cumhuriyeti vatandaşların-dan “yerleşikler” olarak söz edilir. Bu ifadeyle hem faillik hem iktidar ima edilir. Konu ele alınırken genellikle envaiçeşit yer-leşimci sömürgecilik vakasıyla, bilhassa işgal altındaki Filistin topraklarındaki İsrailli yerleşimcilerle benzerlikler zikredilir. David Lloyd, İsrail hakkında şöyle yazar: “Yerleşimci sömür-geyi idari sömürge ve kaynak sömürgesinden ayıran şey, yerle-şimcilerin ilk etapta yerli halkın siyaseten ve iktisaden tahak-küm altına alınmasına değil, toprağa kalıcı olarak sahip çıkıl-masına odaklanmalarıdır.” “Yerlilerin toprağının gasbedilme-si”, “açık bir şekilde güdülen, kalıcı bir sömürge nüfusu yerleş-tirme amacı” doğrultusunda zorunludur (2012: 66).¹⁰ Bu de-ğerlendirmelere göre, yerleşimci sömürgeciliğin öne çıkan yön-lerinden birisi, yerleşiklerin bir ülkenin yeniden şekillendiril-mesine aktif olarak katılmalarıdır (ayrıca bkz. Abdo ve Yuval-Davis, 1995; Moran, 2002).

Kıbrıs vakasının farkı, yerleşikler denilen bu insanların Tür-kiye’nin en ücra bölgelerinden gelmeleri ve genellikle Kıbrıs hakkında çok az bilgiye sahip olmalarıydı. Birçoğu Türkiye’nin Karadeniz ve Güneydoğu bölgelerinden gelen, anadilleri Rum-ca veya Kürtçe olan çiftçilerdi. Aralarında Adana’dan, Toros Dağları’ndan gelen göçebe Yörükler de vardı. Türkiye devleti onları her hâlükârda bir yerlere yerleştirmeyi istediği veya bu-

10 Yerli nüfusun yok edilmesini sağlayan istisnai uygulamalara dair birtakım tes-pitler için bkz. Mamdani (2015) ve Wolfe (2006).

na ihtiyaç duyduğu için Kıbrıs'a gönderilmişlerdi. Gerekçe bazı durumlarda baraj projeleri, bazen de devletin göçebeleri yerleşik hale getirme isteğiydi.

Proje bir tür yerleşimci sömürgecilik gibi görünse de, “yerleşik” olarak adlandırılan kişilere, önce Osmanlı sonra Türkiye devletleri tarafından uygulanan nüfus pratiklerine uygun olarak *sürgün* demek daha isabetli olabilir. *Sürgün* Osmanlı ve Türkiye devletlerinin muhalefeti, bazen de bir bölgeyi bütünüyle bastırmak amacıyla başvurmayı tercih ettiği bir pratikti (Babuş, 2006). Türkiye Cumhuriyeti de devlet inşası kapsamında bu yöntemi kullanmıştı. Nüfus mübadelesi yoluyla yerinden olmak, en başından itibaren Türkiye devletinin inşa edilme sürecinin ayrılmaz bir parçasıydı (Chatty, 2010; Clark, 2007; Gingeras, 2011; Hirschon, 2003). Dolayısıyla, “yerleşik” denilen bu kişiler büyük ölçüde Türkiye Cumhuriyeti’nin kalkınma projeleri ile Kıbrıs Türk devlet inşa projesi arasında kapa-pana kısılmış insanlardı.

Bir diğer deyişle, anılan dönemde insanların yerlerinden edilmesinin devlet inşasının asli bir unsuru olduğu sorgulanmıyordu. Kurucu Meclis’te de bunun nasıl gerçekleşmesi gerektiğine dair genel bir mutabakat mevcuttu. 1975 baharında, Kurucu Meclis yeni bir anayasa ve yeni kanunlar yazmakla meşguldü. Bu kanunlar arasında, “Barış Harekâtı”nda çarpışan askerleri de mutlaka içermesi gerektiği hususunda herkesin hemfikir olduğu yeni bir vatandaşlık kanunu da vardı. Meclis’teki tartışmalarda, bazı milletvekilleri tutanaklarda yer almayan bir husustan, nüfusun iki katına çıkarılması gerektiğine dair, görünen o ki örtülü bir mutabakattan bahsetmişlerdi. O dönemde Kurucu Meclis milletvekili olan şair/yazar Özker Yaşın, nüfusu artırmayı gerekli gördüklerine, “bu sayının da 200.000 olması düşünüldüğüne” ve henüz bu sayıya ulaşamadığına göre, 1974 savaşının Türkiyeli gazilerine ve şehit düşen askerlerin eşlerine ve çocuklarına öncelik verilmesi gerektiğini belirtmişti.¹¹

11 KKTC Cumhuriyet Meclisi Arşivleri, KTFD Kurucu Meclisi Zabıtları, 7 Şubat 1975: 39.

Neticede, yeni vatandaşlık kanunu, 1974 savaşında ölen 498 Türk askerinin geniş ailelerine, çoğu Kıbrıs'a gelmeyi tercih etmemiş olmalarına rağmen, KTFD vatandaşlığı alma hakkını verdi (Günsev, 2004: 195-212). Aynı kanun, Türk "Barış Kuvvetleri"nin her rütbeden eski mensuplarına ve 18 Ağustos 1974 tarihinden önce Kıbrıs'ta görev yapmış bütün Türk askerlerine de vatandaş olma hakkını tanıyordu. Bu hüküm sayesinde, bazı subaylar emekliliklerini adada geçirmeyi seçtiler. Bazıları iş kurdu, bazıları devlet işletmelerinde idareci oldu, fakat çoğu adaya kalıcı olarak yerleşmedi. Söz konusu askerî personelin tamamına ev ve diğer "kaynaklar" tahsis edilmişti. Bugün adada birçoğu Kıbrıslı Türklerle evli olan, yaklaşık 1.200 faal üyeye sahip bir Türk Barış Kuvvetleri Gaziler Derneği var.¹²

Yaşın, yukarıda değindiğimiz sözlerini şöyle bitiriyor: "Elbette bundan sonraki mücadelede, bundan sonraki iktisadi savaşta da onlarla birlikte olmaktan büyük bir mutluluk ve sevinç duyacağız." Önceki bölümlerde belirtildiği gibi, savaşın hemen ardından gelen dönem, acil bir devlet inşasının yürütüldüğü bir dönemdi. Bunun temelinde ise, Rum "kaynaklar"ının sahiplenilmesi ve kârlı hale getirilmeye çalışılması vardı. Ana kaynaklar, sanayi ve tarımdı. Mülakat yaptığımız birçok kişinin söylediği gibi hem işletmelerin idaresi için gerekli olan "bilgi birikimi"nden (*know-how*) hem de terk edilen tarla ve bahçeleri değerlendirmeye yetecek el emeğinden yoksun kalınmıştı. Devlet kurucular hem "burayı doldurma" hem de yeni devletin motoru olacak ekonomiyi canlandırma derdindeydiler. Sonuç olarak, Kurucu Meclis fabrikaların işletilmesine yardımcı olacak beyaz yakalı işçi ve teknisyen ile tarlalarda çalışacak amele ihtiyacının farkındaydı.

Beyaz yakalı iş gücü çoğunlukla iletişim ve ulaştırma şebekeleri, elektrik santrali gibi altyapıyı tamir veya inşa etmek için gelen teknisyen ve idarecilerden oluşuyordu. Bazıları kapasite inşası amacıyla, Kıbrıslı Türkleri turizm, tekstil, imalat, tarım ve diğer sektörlerde yönlendirmek ve eğitmek için gelmişti. Ör-

12 Dönemin Türk Göçmenler Derneği başkanı Nuri Çevikel'le mülakat, Eylül 2003.

neğin, Mağusa bölgesindeki o dönemin lüks otellerinden Salamis Bay Hotel'in eski müdürlerinden biri, Kasım 1974'te kurulan Kıbrıs Türk Turizm İşletmeleri'nin, oteli yeniden açabilmek için Ankara Otelcilik Okulu'ndan aşçı, yönetici gibi personeli getirdiğini anlatmıştı. Yıl sonuna gelindiğinde misafir kabul etmeye ve hatta bir yeni yıl partisi düzenlemeye hazır dılar. 1975 yılında KTFD'nin kurulmasıyla birlikte, adada kalan bu ilk beyaz yakalı işçi grubuna vatandaşlık hakkı verilmiş ve ailelerini Kıbrıs'a getirmelerine müsaade edilmişti (Ioannides, 1991: 28-31). Vatandaşlığa geçenlerin birçoğu genellikle Kıbrıslı Türklerle evlenmiş olup, bugün şehirlerde, karışık mahallelerde yaşamaktadırlar.

Zehra'nın Kıbrıs'a gelişi bu programların biraz dışında kalmıştı. Oğlu savaşta ölmeyip yaralandığından "şehit ailesi" sayılmamışlardı. Bununla birlikte, oğluna mülk verilmişti. Ailenin geriye kalanı ise, kendi iradeleriyle, tarım iş gücü olarak gelen çok sayıda Anadolu Türküyle birlikte adaya gelmişlerdi. Söz konusu köylü nüfusun büyük bir kısmı Kıbrıs'a 1975-1977 yılları arasında geldi. Mete'nin konuyla ilgili olarak evvelce yayımladığı araştırmaları, 1974 ile 1981 arasında Türkiye'ye toplam 21.851 vatandaşlık verildiğini, bunun büyük bir bölümünün adaya ilk gelen göçmenlerden oluştuğunu gösteriyor (Hatay, 2005). Öte yandan, yaptığımız mülakatlar, ilk göçmen grubunun sayısının daha fazla olduğuna ve önemli sayıda göçmenin hakkı olmasına rağmen KTFD vatandaşlığı almadan Türkiye'ye döndüğüne işaret ediyor. Görüştüğümüz birçok kişi, Türkiye'ye geri dönmeye karar veren akrabalarının iklime ve tarıma uyum sağlayamadıklarını anlatmıştı. Örneğin, Karadeniz bölgesinden gelen yaşlı bir adamın ilkbaharda ektiği mısır yazın kurumuşt u. İneklere alışmış bir çiftlik sahibi ise, kendini Kıbrıs dağlarında keçilerin peşinden koşarken bulmuştu.

Nitekim, genellikle "yerleşikler" olarak anılan bu grup, belirli bir ideolojik plana, hatta çoğu kez Kıbrıs'ın nerede ve nasıl bir yer olduğu bilgisine sahip değildi. Elbette Kıbrıs'ı bir fırsat olarak görüp, savaş sonrası ekonomiden kazanç sağlamak ama-

cıyla adaya gelenler de vardı.¹³ Bu dönemde değişik vesilelerle adadan haberler yapan Türkiyeli gazeteci Mehmet Ali Birand, daha sonra “tabii bu arada Türkiye’den bol oranda kapkaççı, açığöz iş adamı, ve suçlu akımı da başladı,” diyecekti (Birand, 1979: 87). Gelgelelim, en büyük grup tarım iş gücü olarak gelen insanlardan oluşuyordu.

Yaşın’ın da yukarıda belirttiği gibi, devlet inşa projesi kapsamında ilan edilen amaç, adanın kuzeyindeki etnik Türklerin nüfusunu 200.000’ e çıkarmaktı. Yöneticiler bu sayının hem ellerinde tuttukları toprağın büyüklüğünü makul göstereceğine hem de ekonomik olarak ayakta durabilir hale gelmelerine yardımcı olacağına inanıyorlardı. Kotak’ın “insan ekme” benzetmesi, çabalarının büyüyen bir ekonomi ve devlete vesile olacağı beklentisini ifade eder. Bununla birlikte, Kurucu Meclis tutanaklarında sıklıkla tekrarlanan, örtülü bir varsayım da şuydu: Gelenler de Türktü ve Kıbrıs Türk toplumuyla kolayca bütünleşeceklerdi.

Gerçekten de bu destekli göç planına karşı ilk başta herhangi bir itiraz yoktu. Birçok insan bunun Yaşın’ın “ekonomik savaş” dediği mücadeleyi kazanabilmenin tek yolu olduğunun farkındaydı. Öte yandan, Türkiye köylüsü ile Kıbrıs köylüsü arasındaki farkların herkesin beklediğinden fazla olduğu kısa sürede ortaya çıktı. Yönetim, Türkiye’nin birçok değişik bölgesinden insanların yerleştirilmesi üzerine, tek bir Türk kültürü varsayan milliyetçi ideolojinin sahadaki gerçekliklerle uyuşmadığını çabucak anladı. Hakkı Atun, yönetimin ilk hatasını Kürtlerle

13 Mülakatlarımızın birinde, Kıbrıs’a genç yaşta gelen Yusuf adlı birisi, bazı durumlarda bir köyün Kıbrıs’a nakledilmesi kararlaştırıldığı takdirde, o köyün önde gelenlerinden küçük bir grubun Kıbrıs’ın nasıl bir yer olduğunu görmek amacıyla adayı önden ziyaret ettiğini anlatmıştı. Bu insanlar köylerine kumandayla hareket edip dönebilen evler ve bedava televizyonlar hakkında hikâyelerle dönüyorlardı. Dönebilen ev efsanesinin muhtemelen adanın bazı bölgelerindeki inşaat sınırlamaları dolayısıyla insanların evlerini önce payandalar üzerine yapıp aşağı katı daha sonra inşa etmelerinden kaynaklandığını tahmin ediyoruz. Ayrıca, bir belediye başkanı bize babasının “Boş bavullarla gidip dolu bavullarla döneceğiz,” dediğini, dolayısıyla başta adada kalmaya pek niyetlerinin olmadığını söylemiş, sözlerine şöyle devam etmişti: “Bilakis ne geri dönebildik, ne bavullarımızı doldurabildik, ne de buradaki pozisyonumuzun ne olduğunu anlayabildik” (Ekim 2005 tarihli mülakat).

Karadeniz bölgesinden gelenleri aynı köye yerleştirmeye çalıştıklarında kavradıklarını anlatır.¹⁴ İki grup arasında çıkan arbede sonunda yönetim Karadenizli göçmenleri başka bir yere yerleştirmek zorunda kalmıştı. “O günlerde ‘Bakın, gâvur [Rumlar] göçmen oldu, güneyde ağlar, biz de insanları yerleştiremediğimiz için ağlarık,’ diye şaka yaptığımı hatırlıyorum,” demişti Atun. Bu anlatımda, savaş sonrası manzarayla ve sosyal mühendislik planlarına kolayca uyum göstermeyen insanlarla karşılaşan bir bürokratin soğukkanlılığını koruma çabasını görürüz. Bu planlara tabi olan insanların ise kendi yerel kültürleri, kendi iç hiyerarşileri, kendi hayalleri ve hayal kırıklıkları vardı.

Kıbrıslı Türkler erkenden kıyafet ve görünüm gibi kültürel farklılıkları ön plana çıkararak Türkiyeli göçmenlerin kırsal geçmişine ve eğitimsizliğine tepki göstermeye başladılar. 1976-1977 yıllarında Kuzey Kıbrıs’ta saha çalışması yapan antropolog Sarah Ladbury şöyle der: “Anakaradan gelene savaşmadaki becerisi dolayısıyla saygı duyulsa da, kültürel beceriden (‘masaların ayaklarını kesiyorlar’), sağduyudan (‘iki yıl geçti, hâlâ bisikletlerini sağdan sürüyorlar’) veya Batılı yaşam tarzından (‘şalvar giyiyorlar’) yoksun oluşları saygı uyandırmaz. Anakaradan gelenin dindarlığı dahi etnik sınırların belirlenmesi sürecinde kullanılıyordu (‘okuldan önce cami yapıyorlar’)” (1997: 320-321). Dahası, komşular arasında çıkan kavgalar gibi, Türk göçmenlerin dâhil olduğu bazı münferit suç olayları veya Türkiye’de halihazırda evli olan adamların Kıbrıslı kızlarla da evlenmesi gibi vakalar Kıbrıslı Türkler ile yeni gelen Türkiyeliler arasında bir soğukluğa neden olmuştu. Kıbrıslı Türklerin lideri Dr. Fazıl Küçük, 1978 yılında kaleme aldığı bir dizi makalede, yerleşiklerin “gayriahlâkî davranışlarını” eleştirmiş, Doğu’dan gelenlerin Kıbrıs’ta kalabilecek kadar “medeni” olmadıkları için geri gönderilmeleri gerektiğini yazmıştı: “Bu suretle birçok köylerde ‘Doğu Padişahlığı’ kuruldu. Vazifedeki polisin yüzüne tükürecek kadar terbiye ve medeniyetten uzak olanlar, kötü huylara sahip, medeniyetten mahrum bu insanlar ne kadar erken köylerine [Türkiye’deki] gönderilecek olursa,

14 Hakkı Atun’la mülakat, 2 Mart 2014, Lefkoşa.

hem kendileri istedikleri özgürlüklerine kavuşabilir, hem de adaya yerleşenlerle Kıbrıs Türkü huzur içine girebilir. ...[Türkiye'nin] Batı vilayetlerinden gelenler de bizler kadar üzgündürler olan bitene.”¹⁵ Gelgelelim, bu erken eleştiriler, göçmenlerin genellikle Kıbrıslı Türklerle çok az temaslarının olduğu uzak köylere yerleştirilmeleri dolayısıyla, uzun yıllar siyasetin gündeminden düştü.

İlk iskân politikasına yönelik olarak en yüksek sesle dile getirilen eleştiri, Rum mallarının dağıtımıyla ilgiliydi. Yerleşiklerin çoğunun gelişigüzel boş Rum arazisi ve mülkü aldıkları düşünüldüğü için, Kıbrıslı Türkler hükümetin savaş “ödülleri”ni dağıtma yöntemi karşısında tepkiliydiler. Ladbury, kültürel “ötekiliğin” abartılması ile diğer güdüler arasındaki ilişkiyi şöyle açıklar: “Kıbrıs Türkü ile anakara Türkü arasındaki, deneyimsiz gözlemcinin göremeyeceği farklar, hem kıt olan hem de mevcut şartlarda adaletsizce dağıtılan birtakım kaynaklara münhasıran talip olmayı gerekçelendirmek amacıyla Kıbrıslı Türkler tarafından vurgulanıyor ve abartılıyordu” (1977: 318). Türkiye vatandaşlarıyla farkların kaynaklar üzerinde münhasıran hak iddia etmek amacıyla abartıldığı savına az ileride tekrar değineceğiz. Bu gözlem bizi, çekişme, teritoryalaşma ve bir siyasi topluluğun yaratılması arasındaki bağlantılar hakkında bu bölümün başında dile getirdiğimiz düşünceleri tekrar ele almaya itmektedir.

Türkiye vatandaşlarının Kıbrıslı Türklerle birlikte yerleştirildiği on sekiz köyde, yerleşiklerin bulunduğu mahalle ve evlerin, Kıbrıslı Türklerin tercih ettikleri daha modern evlere kıyasla daha küçük ve daha eski oldukları göze çarpmaktadır.¹⁶ Bazı durumlarda bu tercih çatışmaya sebep olmuştu. Zehra'nın bir ev aldığı köyün yakınındaki bir köyde, belli başlı Rum mal-

15 Fazıl Küçük, “Geri Gönderilmeli”, *Halkın Sesi*, 25 Mayıs 1978, alıntılanan Ramm (2009: 225).

16 Söz konusu on sekiz köyün neredeyse tamamında Türkiye vatandaşları azınlık konumundaydı. Bu köylere ilaveten, önceden tamamıyla Kıbrıslı Rumlara ait olup daha sonra yalnızca Türkiye vatandaşlarının yerleştirildiği yirmi sekiz köy vardı. Ayrıca, Girne ve Güzelyurt'a yerleştirilen az sayıda göçmene kıyasla, Mağusa'ya nispeten daha çok göçmen yerleştirilmişti.

larını kimin alacağı üzerine çıkan bir atışma, yerleşikler ile Kıbrıslı Türkler arasında Türk ordusunun müdahalesiyle durdurulan bir kavgaya sebep vermişti (Ioannides, 1991: 35). Gelgelelim, Kıbrıslı Türklerle birlikte çok az sayıda Türkiye vatandaşı yerleştirildiği için bu türden patlak veren çatışmalar istisnaydı.

Yönetim, ilk aşamada, bu Anadolu köylülerini uluslararası topluma ya evvelce Türkiye'ye göç edip şimdi adaya dönen Kıbrıslılar ya da mevsimlik işçiler olarak takdim etmeyi denedi. Elbette hakikatin ortaya çıkması uzun sürmedi. İskân planı adanın kuzeyinin demografik niteliğini değiştirmeye yönelik bir çaba olarak uluslararası toplum tarafından kınandı. Uluslararası baskıya artan iç muhalefet eklenince, bu devlet destekli göç planı 1970'lerin sonları itibarıyla sona erdi. Bundan sonra göçmenler adaya kendi iradeleriyle gelmeye devam etseler de, bu bir iskân planının parçası olarak gerçekleşmedi. İskân yasasında 1982 yılında yapılan bir değişiklikle, anılan değişiklik tarihinden sonra adaya gelen göçmenlere mülkiyet konusunda tanınacak ayrıcalıklar da ortadan kaldırıldı.¹⁷ Türkiye'de 1980 darbesinin gerçekleşmesi ve yurtdışına çıkışların kısıtlanması da adaya göçün azalmasına neden oldu. Vatandaşlık kazanan göçmenlerin sayısı bir süre boyunca önemli ölçüde azaldı (bkz. Hatay, 2007: Ek 1). Vatandaşlık yasasına 1993 yılında getirilen bir değişiklikle de vatandaş olma hakkı adada en az beş yıl boyunca ikamet etme şartına bağlandı.¹⁸

Söz konusu destekli göçe dair hem popüler hem akademik yazının büyük bir kısmında, yazarlar nüfus transferi-

17 41/1977 sayılı İskân, Topraklandırma, ve Eşdeğer Mal Yasası [ITEM Yasası]. Bu yasada Temmuz 1982'de yapılan bir değişiklikle Türkiye vatandaşlarına mal dağıtımı sona erdi. Bu değişikliğin yürürlüğe girmesinin ardından adaya göç eden Türkiye vatandaşları devletten herhangi bir mülk almadılar; yerel piyasa koşullarında mülk satın almak veya kiralamak durumunda kaldılar.

18 Bu değişiklik uyarınca vatandaşlığa başvuran herkesin vatandaşlığa kabul edilmediğini de belirtmemiz gerekir. Örneğin, Hatay'ın görüştüğü bazı Kürt kökenli göçmenler, Kürt silahlı örgütleri ile Türk devleti arasındaki gerilimler sebebiyle kuzeye gelen birçok Kürt göçmenin KKTC vatandaşlığına kabul edilmediğini iddia etmişlerdi. 1980'lerin başında KKTC vatandaşlığı kazanabilen birçok Kürt göçmenin KKTC seyahat belgelerini, siyasi sığınma başvurusunda bulunmak üzere Birleşik Krallık'a gitmek için kullandıklarını da belirtmek gerekir.

ni Türkiye'nin adanın kuzeyini sömürgeleştirmesinin veya "Türkiyeleştirmesi"nin en bariz edimi olarak tarif ederler. Gelgelelim, şimdiye kadarki incelememizden anlaşılacağı üzere, nüfus transferi öncelikle, "burayı doldurmak" ve iki kesimlilik prensibini muhafaza etmek amacıyla girilen bir Kıbrıs Türk devlet inşası edimiydi. İki kesimlilik tahayyülünün etkilerine ileriki bir bölümde değineceğiz, ancak bu noktada Kurucu Meclis'in kararının oy birliğiyle alındığına dikkat çekmek istiyoruz. Oy birliğinde hem ayrılıkçılık hayalleri kuran daha yaşlı milliyetçi liderler hem de devlet inşasını nihayetinde "barış"ı tesis edecek bir federalizmin parçası olarak gören Mustafa Akıncı gibi daha genç solcu siyasetçiler bir araya gelmişlerdi.

Yeni devletin "insan ekme"ye dayalı sosyal mühendislik projesine sol siyasetin eşit derecede ve hatta hevesle katılmış olduğu gerçeği, en bariz biçimde, uygulamanın Beşinci Bölüm'de ele alacağımız sosyal adalet ilkelerine uygunluğunu gözetmeye çalışmalarından anlaşılır.¹⁹ Sosyal demokrasi ilkeleri etrafında birleşen, dokuz muhalefet milletvekilinden oluşan bir grup, köyleri gezerek gerek güneyden gelen Kıbrıslı Türklerin gerek Türkiye'den yerleştirilen köylülerin iskân sürecini gözlemlemeye başlamıştı. Örneğin, bu grubun üyelerinden Fuat Veziroğlu sürecin yavaşlığından duyduğu hayal kırıklığını şöyle ifade etmişti: "Barış Harekâtı'nda şehit olan askerlerin eşleri, bazıları iki üç yaşlarındaki çocuklarıyla kışlaların karşısındaki okul bahçesinde, bu kış günlerinde ısıtma olmayan teneke barakalarda titreyerek aylardır bekliyorlar. Bu insanlar, bu toprak için kanını dökenlerin eşleri ve çocuklarıdır. Her gün bir futbol topu gibi bir daireden diğerine gönderiliyorlar. Her gün gi-

19 Anılan dönemde mecliste iki muhalefet grubu vardı. İlki, bir önceki Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi Meclisi'nin yaşlı üyelerinden (Fuat Veziroğlu, İsmail Bozkurt, Dr. Burhan Nalbantoğlu) oluşan Özgürlük Grubu; ikincisi, muhtelif sivil toplum örgütleri tarafından Kurucu Meclis'e temsilci olarak seçilen Altılar Grubu'ydü (Alpay Durduran, Özker Özgür, Mustafa Akıncı, Ekrem Ural, Turgut Mustafa, Fatma Sezer). Meclisteki tek kadın olan Fatma Sezer, kısa süre sonra bu iki grubun birleştiğini, anayasa ve temel yasalar gibi konular hakkında "özgürlük, demokrasi ve sosyal adalet" çerçevesinde tek bir muhalefet sesi oluşturulduğunu anlatır. Fatma Azgın, "Takva Filmi ve Siyasi Kirlenme", *Yenidüzen*, 4 Eylül 2016.

dip müracaat ettikleri İskân Dairesi, Başbakanlık, şu veya bu bakanlık bu insanları başlarından savıyorlar.”²⁰ Veziroğlu, devamında, Kıbrıslı Türkler için kan dökenlerin ailelerine yapılan bu muamelenin Türkiye’den adaya yerleşmek için gelen *soydaşlar* arasında kötü bir izlenim uyandırdığını yazar.

Netice itibarıyla, meclis tutanakları, hem sol hem sağ siyasetin Türk olarak algılanan insanların yerleştirilmesi yoluyla kuzeyin Türkleştirilmesi planını benimsediklerini açıkça göstermektedir. Nüfusun artırılması gerektiği konusunda geniş bir mutabakat vardı. Herkes bu nüfus girişini devletin temelini oluşturacak, tamamıyla Türk bir mekân yaratmak amacıyla kullanma konusunda hevesliydi. Teknokratlar ve meclis üyeleri kendi insanların sosyal mühendislik planlarına uymayı reddetmeleri üzerine müzakere masasında ellerinin zayıflayacağını düşünerek panikleyince, ilk transferler aceleyle getirildi. Aksi takdirde, müstakbel federalizm görüşülürken, yeni “Türk” bölgesindeki belirli yerleri meskûn kılmadan elde tutmaya nasıl talip olacaklardı? Nüfusları adanın toplam nüfusunun yalnızca küçük bir yüzdesine tekabül ederse yeni federal devlette eşit olarak temsil edilmeyi nasıl talep edeceklerdi? Gelgelelim, kısa süre sonra, “soydaşlar” müşterek “anavatan”la ilişkileri sarsacak, o anavatan da adadaki “yavru”larının kararlarının sonucuna katlanmak durumunda kalacaktı.

Kendi olmayan öz

“Çocuktum, arkadaşlarımlaydım ve kendi aramızda Romeika (Karadeniz Rumcası) konuşuyorduk.” Adaya çocukken gelen, daha sonra tanınmamış devletin en yüksek dinî görevlerinden birini üstelenecek olan bir adamdı bunu söyleyen. Ailesinin tekinsiz, boş evlere ve viran olmuş bir ortama sahip bu yabancı memleketten nasıl korktuğunu hatırlıyordu. Birçok yerleşik bu dönemde, suretsiz bir düşman olarak tasavvur ettikleri Kıbrıslı Rumların köylerde saklanıp kendilerine saldıracaklarından

20 Veziroğlu, milletvekilleri Ziya Rızık ve Mustafa Akıncı’yla birlikte Mağusa’daki bir pansiyona yaptığı ziyareti anlatmaktadır.

korkuyordu. Adam ve arkadaşları, hatırasına konu olan o gün, yeni köyünün sokağında Romeika konuşarak yürürken başka çocuklarla karşılaşırılar. “İleride Kürtçe konuştuklarını anlayacaktım. Fakat o gün tanımadığımız bir dil konuştuklarını duyunca gâvur olduklarını varsaydık. Hiçbirimiz Türkçe konuşmadığımız için birbirimizle kavga ettik.”

Bu hikâye hem göçmenlerin savaş sonrası ortama yaklaşımlarındaki tereddüdü, hem de Türk devletinin tanımayı reddettiği etnik gruplara mensup olmaları dolayısıyla taşıdıkları marjinalliği gösterir. İskân planı ilk olarak Kıbrıslı Türklerin “burayı doldurmaları”na yardım edecek “soydaşlar”a yönelik bir davetti, ancak gelenlerin Kıbrıslı Türklerin beklediğinden farklı türde Türkler oldukları, hatta birçoğunun Türk olmayıp Laz, Arap, Zaza, Kürt, Türkmen ve Rumca konuşan Karadeniz insanı olduğu çabucak fark edilince hem coğrafi hem sosyo-politik bir marjinalleşme yaşandı. Daha önce anlatıldığı gibi, bu insanların çoğu uzak Karpaz yarımadasını ve Mesarya ovasındaki bazı sınır köylerini “doldurma”ya yardımcı olmuştu. Çok sayıda yerleşik, tarım iş gücü olarak kullanıldı ve ihtiyaca ve mevsime göre adanın değişik bölgelerine gönderildi. Örneğin, ilkbahar başındaki narenciye mevsiminde, yaklaşık her bir istikamette üç saat sürecek bir yolculukla, adanın doğu ucundaki Karpaz yarımadasının dibinden otobüslere doldurulup adanın batı ucundaki Güzelyurt’a götürülüyorlardı. Zehra’nın oğlunun kalbi bu portakal bahçelerinin birinde durmuştu.

1976 sonuna gelindiğinde, ilk yerleşiklerin neredeyse tamamı adaya gelmiş, güneydeki son Kıbrıslı Türklerin kuzeye nakli tamamlanmıştı. Üstelik “tahliye edilmeye niyetli” olarak addedilen az sayıdaki Kıbrıslı Rum ve Maronitin aslında ayrılmaya niyetlerinin olmadığı da artık netleşmişti. 1975 Viyana Anlaşması ailelerin birleşmesi için nüfus transferine imkân tanıdığı gibi, “diğer” tarafta kalmak isteyenlere de birtakım güvenceler sağlıyordu. Çoğunlukla Rumlarla evli olmaları gerekçesiyle güneyde kalmayı seçen Kıbrıslı Türklerin sayısı yalnızca 135 iken, binlerce Kıbrıslı Rum ve Maronit topraklarına sahip çıkmaya çalışmıştı. Ancak yıllar geçtikçe sayıları azalacaktı.

Kıbrıs'ın Maronit yani Maruni toplumu kökleri Lübnan'a dayanan, adaya 7. yüzyılda gelmiş küçük bir Katolik toplumdur. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin 1960 yılında etnik farklılığa göre iktidar paylaşımı öngören bir anayasayla kurulması üzerine, küçük Maronit toplumu –diğer küçük Ermeni, Roman ve Latin toplumlarıyla birlikte– Kıbrıslı Rum veya Kıbrıslı Türk toplumlarına “katılma” tercihinde bulunmak zorunda kalmıştı. Çoğunlukla Müslüman olan Roman toplumu anayasaya göre Kıbrıslı Türk toplumuna dâhil edilirken, küçük Hristiyan toplumları da Kıbrıslı Rum “oldular”

Sonuç itibarıyla, adanın kuzeyinde kalan Kıbrıslı Rumlar gibi Maronitler de tacize, gözetime ve hareket sınırlamalarına tabi tutuldular, fakat genellikle Kıbrıslı Rumların durumu daha kötüydü (Dayıoğlu, 2014). Kuzeyde kalan yaklaşık beş yüz Kıbrıslı Rum 1980'lere gelindiğinde Karpaz yarımadasının ucunda bir enklavda yaşamaya mecbur kalmışlardı. Etrafları, bölgenin müzakerelerde Kıbrıs Rum kurucu devletine verilmesi yönündeki taleplerin önüne geçmek amacıyla oraya yerleştirilen Türkiye vatandaşlarıyla çevriliydi. Yukarıda alıntıladığımız adamın çocukken yerleştirildiği köylerden biri de bu bölgedeydi. Maronitler ise, 12. yüzyıldan beri yurt edindikleri, batıdaki Koruçam (Kormacit) yarımadasındaki köylerde mahsur kalmışlardı.

Gerek Kıbrıslı Rumlar gerek Maronitler mahsur kaldıkları köylerden ayrılmak için izin almak zorundaydılar. İzin almanın Maronitler için genellikle daha kolay olduğu söylenir. Her iki grup adanın güneyinde kalan ailelerini görmekte zorluk yaşıyordu. Dahası, kendi dillerinde eğitim alma imkânının kısıtlı olması sebebiyle, çocuklu aileler sonunda sınırın güneyine geçmeye mecbur kalmışlardı. 1990'ların sonlarına doğru durumları değişmeye başlasa da, en azından yirmi yıllık bir süre boyunca bu küçük toplumlar fiilen doğdukları köylere hapsedilmiş durumdaydılar.

Görüldüğü üzere, yeni ülkenin kuruluşu esnasında bile ya kuzeye davet edilmiş ya da kuzeyde kalmasına izin verilmiş, ama her hâlükârda *de facto* devletin bir parçası olarak algılan-

mayan belli başlı “ötekiler” vardı. Bu Ötekiler devletten tahliye edilmemiş, fakat devlet içerisinde tamamen marjinalleştirilmişlerdi. Çoğu Kıbrıslı Türkün uğramak zorunda kalmadığı iki yarımada, Karpaz’a ve Kormacit’e yerleştirilmiş veya oralarda kalmalarına izin verilmişti. Kıbrıslı Rumların Türkçe konuşan insanlarla –çoğu yukarıda bahsolunan marjinalleştirilmiş gruplardan olan Türkiyeli yerleşiklerle– birlikte yaşadığı tek yer, Karpaz yarımadasıydı. Zaman içerisinde, muhtemelen yerleşiklerin önemli bir kısmının ana dil olarak bir çeşit Rumca konuşmalarının da etkisiyle, ortak bir yaşam tarzı oluştu, ancak ilk yılların büyük zorluklarla geçtiği anlatılır. Gerilim, savaşı tecrübe etmemiş çocukların kaynaşmaya başlamasıyla azalmıştı.

Kıbrıslı Türkler, kuzeyde kalan Kıbrıslı Rumların ve Maronitlerin içinde bulundukları zor durumdan haberdar olmalarına karşın, Dan Rabinowitz’in (2001) “tutsak kalmış toplumlar” dediği bu toplumları esasen artık ve şüpheli olarak görüyorlardı. Felsefeci Giorgio Agamben’in tabiriyle, bu insanlar egemen istisnalar, yani istisnai bir rejime tabi olan kişiler olmuşlardı. Maronitlerin ailelerini görmeleri için güneye geçişlerine, ailelerin de kuzeye geçişlerine izin veriliyordu, fakat bu da onları casusluk şüphesi altında bırakıyor, göz hapsine alınmalarına sebep oluyordu. İki Maronit köyü askerî bölge ilan edilmişti, fakat Maronit mallarına “düşman” Rum mallarının devletleştirilmesine benzer bir şekilde el konulmamıştı. Yine de Maronitler, Karpaz’daki Kıbrıslı Rumlar gibi, siyasi, toplumsal ve coğrafi olarak marjinalleştirilmişti (Dayıoğlu, 2014).

Türkiye’den gelen ilk göçmenlerin bir kısmı Girne bölgesindeki mahallelere ve Mesarya’daki köylere yerleştirilmişti, ancak göçmenler genellikle Kıbrıslı Türk komşularından ayrılmış durumdaydılar. On yıllar boyunca iktidar mevkilerinden ve yeni devletin kaynaklarına, bilhassa gıpta edilen memur kadrolarına erişimden yoksun kalmışlardı. Kuzeyde kalan Hristiyan toplumlar kendi enklavlarında marjinalleşirken, yerleşikler merkezden hem coğrafi hem siyasi bakımdan dışlanmışlardı.²¹ Ku-

21 Mete’nin başka bir çalışmasında gösterdiği gibi (Hatay, 2005), Türkiye’den nakledilen kişiler, genellikle muhafazakâr olmalarına rağmen, her çeşit siyasi

zeyde kalan Hıristiyanlar tutsak ya da artık toplumlarken, yeni yerleşikler Kıbrıslı Türklerin Türk, kuzeyin de bir Türk mekânı olduğu hissini bozmaktaydılar. Gerçekten de Kıbrıslı Türklerin benimsedikleri Türk milliyetçiliğine göre, şalvar giyen okumamış köylüler “geri kalmış” Ötekiyi temsil ediyorlardı. Dr. Küçük, “[Türkiye’nin] batı vilayetlerinden gelenler bu durumdan bizim kadar mutsuzlar,” dediğinde, ekonomiyi canlandırmaya yardımcı olmak için gelen ve “modern” Türk milliyetçiliğinin sembolü olan –muhtemelen beyaz yakalı işçiler ve bazı subaylardan müteşekkil– Batılılaşmış Türkleri kastediyordu. Türk milliyetçiliğinin bu türüne göre, milli benlikteki “gerilik” her daim en önemli ve en tehlikeli Ötekiydi (bkz. Bryant, 2004).

Netice itibarıyla, her iki grup da Julia Kristeva’nın (1982) tanımladığı iğrençleştirilmiş (*abjected*), yakın fakat tahammül edilemez olanın, “ben olmayan ben”in benlikten dışlanması sürecine tabi tutulmuşlardı.²² Coğrafi bakımdan marjinalleştirilmeleri, onları yeni gelişmekte olan devletin görülmeyen, dolayısıyla üzerine düşünülmeyen parçaları haline getiren bir iğrençleştirme idi. Kıbrıslı Rumların ve Maronitlerin enklavlarda yaşamaya zorlanmaları ve hareketlerinin kontrol altına alınması, *de facto* devletin kurulmasını takip eden yirmi yılı aşkın sürede Kıbrıslı Türklerin bu gruplarla karşılaşmaları veya bu gruplar üzerine düşünmeleri ihtimalini ortadan kaldırıyordu. Öte yandan, yerleşikler vatandaşlığa kabul edildiklerinden bütünüyle marjinalleştirilemiyorlardı.

Tersine, yerleşikler kimlik inşa sürecinin dengesini bozmuş, devletin sınırlarına dair yeni bir anlayışı ortaya çıkarmışlardı.

görüğe sahiptiler ve adanın kuzeyinde oluşmaya başlayan, Türkiye’de benimsedikleri görüşe en yakın siyasi partilere yöneliyorlardı. Gelgelelim, 1980’lerde, siyasi süreçlerden dışlanmaları sonucunda, kendi siyasi partilerini kurdular ve siyasi ve etnik olarak ayrılmış grupları dışlanma deneyimi üzerinden bir araya getirdiler. Karpaz’da yaşayan bir Kürt, mülakatımızda (5 Nisan 2008, Lefkoşa) o dönemi şöyle hatırlıyordu: “Türkiye’de Kürt olduğumuz için ayrımcılığa uğruyorduk, burada Türkiyeli olduğumuz için ayrımcılığa uğruyoruz.”

22 Kristeva’ya göre, “İğrenç olanda nesnenin tek bir özelliği bulunur: Ben olana karşı olma özelliği. İğrenç olan..., yani yükünü atmış nesne, kökten dışlanmış ve beni anlamın çoktugü yere doğru çeker” (1982: 1-2).

Gelgelelim, bunun tek sebebi, bazı araştırmacıların iddia ettiği gibi, yerleşiklerin yeni bir Ötekiye dönüşmeleri değildi (örneğin, Akçalı, 2011; Navaro-Yashin, 2006, 2012; Özsağlam, 2003). Kristeva'nın tabiriyle bir "narsisizm krizi"ni temsil etmelerinden kaynaklanan daha karmaşık bir sebep söz konusuydu (1982: 209). Kristeva'ya göre, narsisizm krizi, dil ile ego arasındaki mücadeleden, Kristeva'nın ifadesiyle bir çocuğun hayalî bir baba ile hayalî bir anne arasında yürüttüğü, çocuğun dilde belirebilmesi için annenin iğrençleştirilmesini (*abjected*) gerektiren mücadeleden doğar. Kristeva'dan ilhamla söylersek, Kıbrıslı Türklerin hayalî annenin, yani Anavatanın "gerçek" çocuklarıyla karşılaşması sonucunda, çözümü olmayan bir narsisizm krizine girilmişti. Kaba yahut geri olanın söz konusu hayalî anne üzerinden iğrençleştirilmesi, kendilerinin iğrençleştirildiği hissine veya aslında hiçbir zaman o annenin çocukları olmadıkları hissine ayna tutuyordu.

Ayrı olma hissini *de facto* ülkenin sınırlarını yaratması gibi, içerideki iğrençleşme hissi de siyasi topluluk etkisini yaratmış, yeni devlette kimlerin tüm haklara, bilhassa yeni düzenin kaynaklarına erişim hakkına sahip olacağını sınırları belirlenmişti. Aynı zamanda, Anadolu'lu yerleşikler düzmece farklılık tasarılarını temsil eder olmuştu. Varlıkları, adanın kuzeyinde bir araya gelen insan topluluğunun Türklere ait bir devlet oluşturduğu ve büyük Türk ulusunun bir parçası olduğu fikrini hem temel alıyor hem de dinamitliyordu. Bununla birlikte, yerleşiklerin adada *Türk* olarak varlığı, devletin Türk olduğu yönündeki düzmece fikri dinamitlemekle birlikte, *de facto* devleti güvence altına almak açısından elzemdi.

Sonuç olarak, Anadolu'lu yerleşiklerin adadaki varlığı kendi abes gizliliğini ve açıklığını kendi içerisinde barındıran bir "siyasi topluluk" etkisi yarattı. Bir tarafta, yerleşiklerin iğrençleştirilmesi üzerinden siyasi topluluğun "Kıbrıs'taki Türk siyasi topluluğu" olarak düzmece ifşası; diğer tarafta, yerleşiklerin "ekonomik mücadele" için yardıma koşan "kardeşler" olarak gizlenmeleri söz konusuydu. Dolayısıyla, adadaki varlıkları, herkesin "aynı anadan doğma kardeş" olduğu fikrini dina-

mitliyor, fakat bu fikri tam anlamıyla ortadan kaldıramıyordu, çünkü bu fikrin yeni siyasi toplulukla ortaya çıkan ayrılık hissi üzerinden gerçekleştirilmesi, bu insanların adada Türk olarak bulunmalarına bağlıydı. Örneğin, KTFD'nin yeni vatandaşlık yasası tartışılırken, bir milletvekili şu yorumda bulunmuştu: "Rumlar; biz hükümetiz, Türkler azınlıktadır veya cemaattir kozları içerisinde dirler. Bunu yapmak için de bir tek öne sürdükleri koz, çok oluşlarıdır. Ümit ederim ki, daha önce geçirdiğimiz kanunla, kısa zamanda Rumlarla eşit bir sayıya geliriz, onlara çok yakın bir seviyeye geliriz ve o zaman bizim çok daha kuvvetli olduğumuz da meydana çıkmış olsun."²³ Siyasi topluluk, başından itibaren, bünyesinde bir *aporia* barındırıyordu: Hem Kıbrıslı Türkler hiçbir zaman tam anlamıyla Türk olamayacak Türkler oldukları için, hem de Kıbrıslı Türklerin faillik iddialarının gerçeklik kazanması bu imkânsız kimlik farkına bağlı olduğu için.

"Sahadaki gerçekler"

Danilyn Rutherford'a (2012) göre, egemenlik iddiaları daima bir seyirci karşısında icra edilir. Kıbrıslı Türk devlet kurucularının *de facto* ile *de jure* arasındaki zemini müzakere etmeye çalıştıkları anlarda, sürekli olarak akıllarında Birleşmiş Milletler, Birleşik Devletler, Türk kamuoyu gibi muhtelif seyirciler olduğu açıktır. Dördüncü Bölüm'de göstereceğimiz gibi, önce Kurucu Meclis'te, daha sonra mecliste, gelecekte hukuki komplikasyonlar yaratmadan mülkiyete nasıl el konulacağı ve nasıl bir devlet inşası yürütüleceği konularında son derece teferruatlı tartışmalar yaşanmıştı.

Hukuk Komitesi'nin mülkiyet ve devlet konularındaki ayrıntılı tartışma ve raporlarının aksine, kuzeyin nüfusunu artırma kararında uluslararası seyircilerin bir faktör olarak değerlendirilmemiş olması enteresandır. Nüfus transferine dair bütün tartışma ve talimatların gizli tutulmuş olması, yapıla-

23 KKTC Cumhuriyet Meclisi Arşivleri, KTFD Kurucu Meclisi Zabıtları, Şubat 1975.

nın kabul edilemez olduğunun başından beri bilindiğine, fakat buna rağmen bu adımın hayata geçirildiğine işaret eder. Dahası, yukarıda da vurguladığımız gibi, ideolojik yelpazenin her kanadından siyasi liderler bu fikri hevesle desteklemişlerdi. Hatta o derece hevesliydi ki meclis tutanakları ilan ettikleri hedef olan 200.000 nüfusa (ki bu ilaveten 85.000 kişinin getirilmesi demekti) göndermelerle doludur. Örneğin, Eylül 1975'te bu konudan bağımsız gerçekleşen bir tartışmada, solcu lider Özker Özgür laf arasında "bu devletin sınırları içerisinde iki yüz bin kişi yaşıyor," demiş, hedefi gerçeklikle karıştırmıştı.²⁴

Uluslararası seyirciler nüfus transfer etme kararını belirleyen bir faktör teşkil etmemesine karşın, Kıbrıslı Türk siyasi liderler bu faktörün bir hayli ayırdındaydılar. Böyle bir açmazla karşılaşan birçok insanın yapacağını yaptılar; meseleyi kararttılar ve yalan söylediler. Kuzeydeki yetkililer uzun yıllar boyunca demografik mühendislik iddialarını yanıtlamayı, vatandaşlar arasında doğum yerine göre ayırım yapmadıkları gerekçesiyle reddettiler ve konuya ilişkin veri paylaşmaktan imtina ettiler (Ladbury, 1977: 318-319).²⁵ Bu inkârın iyi bir örneği, KTFD'nin eski Dışişleri Bakanı Vedat Çelik'in 1975 yılında BM Genel Sekreteri Kurt Waldheim'a yazdığı mektubunda dile getirdiği şikâyetlerde görülebilir:

Adanın demografik karakterini önceden planlanmış bir takvim projesi uyarınca değiştirmek amacıyla Türkiye'den Kıbrıs'a Türkiye vatandaşlarının kitlesel olarak göç ettirildiği iddiası, hakikatle bütünüyle çelişmekle birlikte, gerçek olguları da tahrif etmektedir. Mesele, ekonominin acil ihtiyaçlarını karşılamak için vasıflı teknisyenler ve işçilerin "misafir işçi" sıfatıyla geçici olarak Türkiye'den getirtilmesinden ibarettir. Bu

24 KKTC Cumhuriyet Meclisi Arşivleri, KTFD Kurucu Meclisi Zabıtları, 17 Eylül 1975.

25 Alfonso Cuco, "The Demographic Structure of Cyprus, Report of the Committee on Migration, Refugees, and Demography, Parliamentary Assembly", doc. 6589, 27 Nisan 1992. Belgenin tamamına şu adresten erişilebilir: [http://www.moi.gov.cy/moi/pio/pio.nsf/All/20C7614D06858E9FC2256DC200380113/\\$file/cuco%20report.pdf?OpenElement](http://www.moi.gov.cy/moi/pio/pio.nsf/All/20C7614D06858E9FC2256DC200380113/$file/cuco%20report.pdf?OpenElement).

insanlara Kıbrıs vatandaşlığı veya adada daimî ikametgâh verilmesi gibi bir durum söz konusu değildir.²⁶

Çelik, aynı zamanda, 1974 sonrasında Kuzey Kıbrıs'a göç eden insanların çoğunluğunun, gerek İngiliz döneminde Kıbrıslı Rumların sosyal ve ekonomik baskısı, gerek 1963-1974 arasındaki toplumlar arası çatışmalar sebebiyle adayı terk etmek zorunda kalan Kıbrıslı Türklerden oluştuğunu iddia etmişti.

Durumun absürtlüğü şundan kaynaklanıyordu: Herkes Kıbrıs Türk yönetiminin karartmaya ve yalana başvurduğunu biliyor, Kıbrıs Türk yönetimi de herkesin bunu bildiğini biliyordu. Kıbrıs Türk tarafının nüfus transferi iddialarını önemsizleştirme çabalarına rağmen, Türkiye basını dahi konuyu ele almıştı. Örneğin, 1976 yılında, Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş Türkiye gazetelerinde yayımlanan röportajlara sinirlenmiş ve şöyle demişti: "Biz dünyaya karşı 'vallahi Türkiye'den göçmen getirmedim,' derken, bunlar göçmen değil, bunlar [geçici] tarım işçisidir diyoruz. Ama bizim basın ne yapıyor? Kalkıyor göçmenlerin ağzından 'işte ben buraya göçmen olarak geldim de,' diye başlayan beyanatlar alarak güya bizi eleştirecekler diye BM de Rumların kullanımları için onlara belge hazırlıyorlar" (Köklüçınar, 1976: 83).

İlk göç dalgasının boyutunu saklama çabaları, Kıbrıs Türk yetkililerinin konuya dair verdikleri bütün bilgilerin güvenilirliğini sarsmıştı (Ioannides, 1991: 18-23). Hatta, yönetimin kendi halkının gözündeki güvenilirliği de sarsılmıştı (bkz. Bryant, devam eden çalışma). Bilgi verilmeyince, spekülasyon ortaya çıktı. Yönetimin bilgiyi saklamaya bu kadar gayret etmesinin, yerleşiklerin sayısının çok fazla olmasından kaynaklandığı varsayılmaya başlandı. Örneğin, 1992 yılına ait bir çalışmada, muhtelif Kıbrıs Türk siyasi parti liderleri 17.000 ile 60.000 arasında bir yerleşik sayısı vermekteydiler.²⁷

Bu garip karartmayı, herkesin yalan olduğunu bildiği yalanı daha iyi anlamak için, bunun sinik bir Gerçekçilikle temel-

26 U.N. Document A10310, S/11859, 24 Ekim 1975, alıntıl原因 Ioannides (1991: 3).

27 Cuco, "Demographic Structure of Cyprus."

lendirildiğini görmemiz gerekir. Bu Gerçekçiliğe göre, “sahadaki gerçekler”, inkâr edilmeleri veya başka bir şey gibi gösterilmeleri gerekse de, geri döndürülemez bir niteliğe sahiptir. Žižek, çağdaş sinik tavrı şöyle tarif eder: “İdeoloji bütün kartlarını açar, işleyişinin sırrını ifşa eder, ve işlemeye de devam eder” (1996: 200). Kuzey Kıbrıs vakasında, apaçık ortada olan bu garip yalan, halihazırda daima ifşa edilen kurgu, aslında *de facto*’nun aynı anda gizlenmesi ve açık edilmesinden ibarettir. Bu, halihazırda daima kendi varlığının inkârı olan özel bir gerçek türüne işaret eder. Kıbrıslı Türk liderler tam da herkesin yalan olduğunu bildiği yalan sayesinde uluslararası toplumun bu yalana dair hiçbir şey yapamayacağını ifşa etmişlerdir.

İnsan ekme süreci *de facto* siyasi topluluk diyebileceğimiz “tikel bir düzenin kuvvet alanı”nı yaratmış olsa da, bu siyasi topluluk başından itibaren aporetik bir niteliğe sahipti ve düzenli olarak Türkiye’nin vilayeti veya sömürgesi gibi tanımlara indirgeniyordu. İki kesimliliği garanti altına almak ve müzakerelerde elini kuvvetlendirmek amacıyla insan ekme, yani siyasi topluluğu şişirme sürecinde, Kıbrıslı Türkler o siyasi topluluğu tanımlamanın imkânsızlığıyla yüzleşmiş oldular. Bu süreçte siyasi topluluğu tanımlama çabaları, yalnızca imal edilmiş değil, aynı zamanda sahte görünmeye başladı. “Düzenin kendi yapısını korumasına imkân tanıyan [...] tutarsızlıklar ve çatlaklar” başından itibaren “Düzenin düzenlenmesi” sürecinde içkin (Žižek, 1996: 3). Dolayısıyla, Schmitt’in bahsettiği “tikel bir düzenin kuvvet alanı”, kurulduğu andan itibaren düzmece adını verdiğimiz unsurlara dayanıyordu. Kıbrıslı Türklerin bu düzmece unsurları ne derecede gerçek veya uyduruk olarak algıladıkları, büyük ölçüde, kendi yazgılarını *de facto* devlet kurumları aracılığıyla kontrol edebildiklerine ne denli inandıklarıyla alakalıydı.

İKİNCİ KISIM

APORETİK DEVLET SAHNEDE

De facto devlete karşı alınmış BM kararları protesto edilirken (Özer Hatay'ın arşivinden).

Anayasasını yapmış, hür seçimlerini tamamlamış, parlamento-sunu seçmiş, hükümetini de kurmuş. Dünya önünde saygınlık sağlamış. Buna hiç kuşku yok. Fakat henüz bir Devlet değil, sadece ismi Devlet. O devletin başkalarıyla ticaret yapması zor. Ulaşım imkânları kurması zor. Pasaportunu kimse tanımıyor. Ercan hava meydanına yabancı uçaklar inmiyor, limanlarına yabancı gemiler yanaşmıyor. Devletin kendi parası bile yok. Her şey oluyor ama bir çaresi, bir kaçamağı bulunarak. Bir başka deyişle, bu Devlet bir korsan Devlete benziyor. Bu hal daha ne kadar sürer? Elbetteki korsanlığın da bir sonu olmalı (Bil, 1976: 4).

Arkadaşımız Cengiz, 1950'li yıllarda, Kıbrıslı Türklerin ilk gerçek kurumlaşma çabasını yansıtan bir proto-devlet olan Kıbrıs Türk Kurumlar Federasyonu döneminde çocuktu. 1963 yılında toplumlar arası çatışma ailesini yerinden edip komşu köye taşınmaya zorladığında liseye yeni başlamıştı. Sonraki on yılı burada derme çatma bir evde geçireceklerdi. Cengiz, Kıbrıs Türk enklavlarını yöneten devlet içerisindeki devletin savaşçılarından birisi oldu ve 1960'ların sonunda eski mücahitlere verilen mücahit bursundan yararlanarak Türkiye'de üniversiteye

girdi. Türkiye'nin askerî harekâtı gerçekleştiğinde Ankara'da çalışıyordu. Adaya dönebildiğinde, Kıbrıs'ta mekân bütünüyle dönüşmüştü.

Ailesinin, kuzeye geçtikten sonra, enklav tecrübesinden dolayı, yeni evleri, fabrikaları ve otelleri olan kuzeyi devasa bir mekân olarak algıladıklarını anlatır. Burası onlar için Cengiz'in deyimiyle bir "bolluk yeri", "kendi aramızda paylaşırsak bile tüketemeyeceğimiz" bir yerdi. Cengiz, devamında şunları söyler:

Yani diyeceğim şu, bu şekilde yaşayan bir toplum sonra, 1974'ten sonra, neredeyse Kıbrıs'ın yarısına tekabül eden bir bölgede böyle bolluk içinde, paylaşa paylaşa bitiremediği bir alanda, ve kendini yönetmeye başlayan, yani hafif kurumlaşmaya başlayan, ilk defa Kıbrıs Türk toplumu kendini böyle görmeye başladı. Ve tak diye bir devlet kurdu. Esasında bu çok enteresandır. Dünyada devlet kurmak için bağımsızlık savaşı veren gerillalar var. Yani Kürtler, Sandanistalar, Basklar filan. Burada böyle bir şey oldu, bir devlet oldu. Esasında ters mantık çalışıyor burada. Yani bu çok heyecanlı bir durumdu esasında. Ama Kıbrıs'ın konjonktürel durumu çok başka bir şekilde okunduğu için, biz de böyle okuduğumuz için bu böyle çok garip – yani adını koyamadık hiçbir şeyin. 'Ülke' diyorlar, 'ülkemiz'. Ben hiç hazmetmiyorum o lafı, hiç yerine oturtamıyorum. Yani biz onu beceremedik. Hakikaten bilirim. Yani bir kere birlikte hissetmiyoruz ki!

Kıbrıs Türk kurumsallaşmasına dair 1974 öncesindeki yirmi yılda edindiği deneyimlerinden dolayı, Cengiz'in "tak diye bir devlet kurdular," derken, devlet olmaya hazırlıksız yakalandığını kastetmediğini anlıyoruz.

"Tak diye bir devlet kurdular," diyerek, kendi sınırları ve ülkesi olan bağımsız bir devlete sahip olmanın esasında hiçbir zaman gündemde olmadığı gerçeğine işaret etmektedir. Cengiz'in bahsettiği "ters mantık çalıştırma" ve "heyecanlı durum", kuzey ile güneyi yeniden birleştirecek bir federal devlet planı yapılırken dahi kuzeyi bir "ülke" olarak yaratma çabasını anlatır. Gelgelelim, Cengiz "bu lafı hiç hazmedemiyorum, hiç oturta-

mıyorum,” derken, kuzeydeki aidiyet hissinin de en başından beri aporetik oluşuna dikkat çeker. “Ülke” ortaya çıkarken bile, insanlar bağımsız bir devlet beklentisi içerisine giremeyeceklerinin, hatta girmemeleri gerektiğinin fazlasıyla farkındaydılar. Cengiz, Kıbrıs’ta konjonktürün daima farklı okunduğunu söyler. Bu yüzden de “adını koyamadık hiçbir şeyin” tespitiinde bulunur. Bir devlet oldular mı, olmadılar mı? Bir memleket oldular mı, olmadılar mı? İşledikleri toprak onların mı olacaktı, başkasının mı?

İkinci Kısım hiçbir şeyin adını koyamamakla ilgilidir. Biz buna *tanınabilme aporia’sı* diyoruz. Judith Butler’in “birisi yalnızca tanınmış olduğu için değil, aynı zamanda, hatta öncelikli olarak, *tanınabilir* olduğu için ‘vardır,’” gözleminden hareket ediyoruz (Butler, 1997a: 5). Bu kitapta, *tanınabilme* kelimesini bir devlet için kullanırken hem “(hukuken) tanınabilir olma”ya dair bilindik anlamı hem de bunu önceleyen, Butlerci tanınabilme anlamını kastediyoruz. Bu ikinci anlam, *de facto*’nun *factum*’u, yani devlet olma hali yahut bir devletin “gerçekliği” dediğimiz şeye tekabül eder. Gelgelelim, bunu *gerçekleştirebilecek* olan, devleti *gerçek* bir devlet yapacak olan tanınmadır. Bu yüzden ki milliyetçi Türk gazeteci Hikmet Bil bile yukarıdaki alıntıda Kuzey Kıbrıs’ta karşılaştığı varlık için “henüz bir Devlet değildir, sadece adı Devlettir,” tespitinde bulunmaktadır.¹

Tanınabilme *aporia’sı*, bir devletin devlet olma halinde görülebilen *gerçekliği* ile asla gerçekleştirilemeyecek bir varlık, yani Hikmet Bil’in dediği gibi “sadece adının Devlet olduğu” bilgisi arasındaki ayırmadan ortaya çıkar. Gerçekleştirilemez oluşu, onun adlandırılmayacağını da gösterir. Bu, onu temsil etmesi beklenen adı zikredilemeyen ve sansürlenmiş bir devlettir. Butler’in yukarıda değindiğimiz tanınabilmeye dair sözle-

1 Hikmet Bil’in *Hürriyet* gazetesinde çalışan ve 1950’lerin başından itibaren Kıbrıs Sorunu’yla ilgilenen bir gazeteci olduğunu hatırlatmakta fayda vardır. O dönemde kamuoyunu tahrik ederek Kıbrıs’ı Türkiye’nin “millî davası”na dönüştüren gazetecilerden biriydi. Speros Vryonis (2005), Bil’i İstanbul’daki 6-7 Eylül 1955 olayları sırasında Rum mülklerine düzenlenen saldırılardan sorumlu tutar.

ri, adlandırmaya dair bir tartışma bağlamında sarf edilmiştir. Butler şöyle der: “Hitap edilmek, yalnızca halihazırda olduğumuz kişinin tanınmasından ibaret değildir, aynı zamanda verililişle varoluşun tanınmasını mümkün kılan terimin kendisine sahip olmakla ilgilidir. Kişi Öteki’nin hitabına kökten bağlı olması dolayısıyla ‘var olmaya’ başlar” (Butler, 1997a: 5). Butler, isimlerden, bilhassa ırk ve benzeri konulara dayanan hakaretlerden bahsetmektedir ve kelimelerin yaralama gücüyle ilgilidir. Peki adlandırmanın imkânsız olduğu, halihazırda, daima menedildiği bir vaka için ne söylenebilir? Birisi adsız ve adlandırılmaz kaldığında ne olur?

Birinci Kısım’da, “kuzey”in ayrı bir mekân olarak inşasını ve *de facto* bir ülkenin, varlığının inkâr edilmesine yönelik bütün çabalara rağmen algılanabilir bir varlık olarak nasıl ortaya çıktığını ele aldık. İkinci Kısım’da ise, bu mekânda ortaya çıkan pratik ve düzenlerin nasıl bir devlet olma halinin özelliklerine dönüştüğünü göstereceğiz. Bilhassa devletin “nerede” olduğuyla ilgilimiz. Timothy Mitchell buna devlet-toplum sınırı, yahut “devlet ile toplum arasındaki belirsiz fakat güçlü ayrım”ın üretimi demektedir (1991: 85). Konumuz, devletin “yeri”nin veya alanının ortaya çıkmasına yarayan, “insanların, eserlerin, organizmaların ve şeylerin” sahip olduğu “pratik ve düzenler örgüsü”dür (Schatzki, 2002: 123).

İleriki bölümlerde devletin alanını tespit etmemize yardımcı olacak devlet pratiklerini, ekonomi inşa sürecini ve egemenlik ilanını irdeleyeceğiz. Esas muamma, bir varlığa devlet diyebilmemize imkân tanıyacak şeylerin ne olduğu değil, gördüğümüz şeyde, onu tarif etmek için devlet kelimesini kullanamayacak olduğumuzda bile, bir devlet olma halini nasıl tanıyabildiğimiz sorusudur. Kafa karıştıran husus, *de facto* varlıklar için devlet kelimesinin telaffuz edilememesi, ismin aporetik tırnak işaretleri kullanılmak suretiyle (“devlet”) inkâr edilmesidir.

Tanınabilme *aporia*’sı dili boğar, isimden yoksun bırakır, devlet olarak gördüğümüz bir şeyi “devlet”e, bakanlarını “bakanlar”a dönüştürür. *Aporia*, milliyetçi Türk gazeteci Bil’in bile “korsan Devlete benzediğini” söylediği bir şey üretir. El-

bette “korsan devlet” tabiri, tanınmış, egemen devletlerin oluşturduğu Westphalia düzeni dışında kalan varlıkları tarif ederken sık kullanılan tabirlerden birisidir.² Gelgelelim, bu tür devletler genellikle, ilginç bir şekilde, hamileri olan diğer, daha büyük devletlerin kuklaları olarak da takdim edilirler. Altıncı Bölüm’de göreceğimiz gibi, bu “kukla/korsan ikilemi”, Kıbrıslı Türk devlet kurucuları bir tarafta iradesiz, diğer tarafta fazlasıyla, üstelik yanlış türde irade sahibi olarak görülme arasında bir seçime mecbur bırakan tanınabilme *aporia*’sının bir semptomudur (bkz. Ahmed, 2014). Tanınabilme *aporia*’sı, devlet kurucuların kendilerini görünür ve algılanabilir kılabacak eylemler aracılığıyla tanınmayla birlikte gelecek olan egemen faillikten mahrum kalmalarını ifade eder.

Tanınma yerine tanınabilirliğe odaklanarak devlet inşasında seyirci konusuna, özellikle “uluslararası toplum”a değinme şansına da erişiyoruz. Seyircinin insanların zihinlerini meşgul ettiği ve Cengiz’in “konjonktür” dediği durumun “uluslararası toplum” tarafından belirlendiği açıktır. Yine de devlet inşası şöyle ya da böyle gerçekleşecekti, fakat adanın kuzeyinde yaşayan insanlar bu “durumun” etrafından dolaşmanın bir yolunu bulmak zorundaydılar. Bil, “Her şey oluyor ama bir çaresi, bir kaçamağı bulunarak. Bir başka deyişle, bu Devlet bir korsan Devlete benziyor,” demektedir. Dolayısıyla, pratikte, devletin sahnelenişi kendi içerisinde kendi düzmece öğelerini barındırmaktaydı ve böylece uluslararası düzeni “idare eden” yahut bu düzenin “etrafından dolaşan” bir devletin işlevleri hayata geçirilmiş oluyordu.

Uluslararası düzeni “idare etme” taktiklerini ifade eden bu “etrafından dolaşma” tavrı, bizi yine irade meselesiyle –birinin faillığının her adımda kösteklenmesine yol açacak şekilde “yanlış” şeyi isteme veya bir şeyi “yanlış biçimde” isteme meselesiyle– karşı karşıya getirir. Göreceğimiz üzere, bu engellenmiş, eli kolu bağlı irade ve bu iradenin imkânsızlığının teslim

2 Korsanlık, çağdaş egemenlik anlayışımızın ortaya çıkışı bakımından da hem tarihî-hukukî hem de söylemsel önemi haizdir. Bkz. Benton (2010), Mills (2014) ve Thomson (1994).

edilişı, başından itibaren *de facto* devletin parçasıydı. Mustafa Akıncı, kitabın girişinde alıntılaradığımız sözleriyle bunu kas-tetmektedir: “Dönemin solcuları olarak, [Federal] çözümün mümkün olan çözüm olduğuna inanmıştık. Bunun dışındaki diğer çözüm fikirleri, bizim için bir çözüm değildi. Başka alter-natif olmayacağına inanmıştık.” Burada Kıbrıs’taki “konjonk-tür” sebebiyle bağımsızlığı veya tanınmayı beklemenin müm-kün olmadığıнын teslim edilmesi, ulusal ile uluslararası, iç ile dış egemenlik arasındaki alışlageldik ayrımın çökmesine ne-den olur (Dunn, 2009: 224; Kapferer, 2004; Kapferer ve Bertel-son, 2009). “Etrafından dolaşma”, devlet olma halini söylemde reddetme, “mümkün olan”ı, “konjonktür”ü teslim etme; bun-ların bizatihi devletin pratiklerinin ayrılmaz bir parçası olma-sıyla birlikte bu ayrım çöker.

Ortaya çıkan varlığın devlet olmanın bütün özelliklerini bünyesinde barındırmasına ve ilk aşamada *de facto* devlet ola-rak tanımlanmasına rağmen, söz konusu olan bir *devletin* de-ğil, bir “devlet”in *tanınması*ydı. Cengiz “adını koyamadık hiç-bir şeyin,” diyerek, *de facto* ayrı ve devlet olmayı bir inkâr re-toriği içerisinde ifade eden ve dili boğan *aporia*’yı teslim eder. Göreceğimiz gibi, iradenin söylemdeki inkârı, “etrafından dolaşma”nın, yani *de facto* devleti sahnelemeye yönelik günde-lik taktiklerin bir parçası haline gelir. Böylece, “adını koyama-dık hiçbir şeyin,” diyerek hayatın tırnak işaretleri olmaksızın devam edebileceği anlatılır, fakat bu, “öyleymiş gibi” davran-mak zorunda kaldığımız bir hayat olacaktır. Gelgelelim, “öy-leymiş gibi” davranmak, öyleymiş gibi davranmaktan farklıdır. İkincisinde bir şeye inanamama söz konusuyken, ilkinde ise bir şeye inanamamanın görüntüsü vardır. İkincisinde bir devleti imkânsız kılan “konjonktür” kabul edilirken, ilkinde konjonk-türü kabul eder gibi *görünmek* gerektiği kabul edilir. İleride de anlaşılacağı üzere, sahte olan düzmece ile imal edilmiş düzme-ce arasındaki fark, bu ayırımdan kaynaklanır.

De Facto Devlet

1950'lerin ortalarında, Mete'nin annesi her gün surların dışındaki evinden Lefkoşa surlar içindeki, rahibelerin yönettiği Katolik kız lisesi St. Joseph'e gidiyordu. Lefkoşa'daki İngiliz Yüksek Komiseri için kurye olarak görev yapan babası, İngiliz idarecilerin başka kolonilerde de kurduğu türden seçkin bir spor kulübü olan Nicosia Club'da barmen olarak ikinci bir işte çalışarak hem onun hem de iki kız kardeşinin okul harçlarını ödeyebiliyordu. Rahibeler ona Fransızca ve İngilizce öğretmiş, kendisi de diğer öğrencilerle kaynaşarak Rumca öğrenmişti. Dil becerileri mezun olduktan sonra işine yaradı ve yeni kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nde memuriyete girdi. Görevine Döviz Dairesi'nde başladı, ardından süratle evine yakın olduğu için Araç Kayıt Dairesi'ne tayin oldu. Mezuniyetinin hemen ardından evlendi, iki yıl sonra da Mete'yi dünyaya getirdi.

1963 sonunda toplumlar arası çatışmaların başlangıcında yaptığı gözlemleri şu sözlerle paylaşmıştı: "Ertesi gün Rumlar [daireye] gelmedi. Telefon ettim, gittim baktım, bir ya da iki kişi vardı." Bir hafta içerisinde, Kıbrıslı Rum meslektaşları toplanıp bütün daireyi Güney Lefkoşa'ya, "Rum tarafı"na taşımışlardı. Amiriyle konuştu: "Ben de geleyim mi, diye sordum. 'Yok

kiriya Müzeyyen. Telefon numaranız bende var; güvenliyse ben sizi ararım,' dedi. Hiç arayan olmadı."

Onun yerine, KC'de çalışan diğer Kıbrıslı Türk memurlar gibi, süratle, enklavlarda hemen ortaya çıkan ve kısa sürede devlet içerisinde devlete dönüşen kurumsal yapılara dâhil edildi. İlk olarak Hakkı Atun'un çalıştığı İskân Dairesi'nde görevlendirildi. Birkaç ay boyunca yerinden edilmiş insanlara ev ve kıyafet bulunmasına yardımcı oldu. KC'nin kurulmasıyla Kıbrıslı Türkler, Temsilciler Meclisi'ne üye göndermenin yanı sıra, kendi Cemaat Meclislerine sahip olmuşlardı. Silahla korunan gettolarında, Cemaat Meclisi ve Temsilciler Meclisi üyeleri süratle bir tür enklav parlamentosunda bir araya geldiler. Kısa süre sonra, Mete'nin annesi ve teyzelerinden biri burada sekreter olarak çalışmaya başladılar. Annesi 1974 sonrasında, Kıbrıs Türk Yönetimi önce Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi'ne, ardından Şubat 1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti'ne dönüştüğünde de bu kurumdaki görevini sürdürdü. Bu son dönemde İçişleri Bakanlığı'nda da çalıştı. İkinci Bölüm'de ele aldığımız yer ismi değişikliklerine dair tartışmalarda kullanılacak evrak ve haritaları derlemek de görevleri arasındaydı. KTFD'de 1976 yılında gerçekleşen ilk seçimlerin ardından, bu devletin ilk başbakanının sekreteri olarak işe alındı ve bu görevini hükümet değişikliği olana dek, iki yıl boyunca sürdürdü. Sonrasında, Üçüncü Bölüm'de anlattığımız, Zehra ve ailesi gibi işçilerin topladığı portakalları paketlemekle görevli devlet şirketi Cypruvex'te idari bölümde çalışmaya başladı.

Sıradan insanların yeni devletin gelişen yapılarına ihtiyaçları ve beklentileri doğrultusunda, nasıl tamamıyla olağan biçimlerde dâhil edildiklerini göstermesi bakımından bu örneği vermek istedik. Bunlar, devletle yaşamış, bir devlet beklentisi olan, zihinlerinde "devlet fikri" ve devletin nasıl olması gerektiği fikri yer etmiş insanlardır (Abrams, 1988). Bunlar, devletin yapılarının nasıl işlemesi gerektiğine dair fikir sahibi olan ve işlemediklerinde bu yapıları eleştiren insanlardır. Dolayısıyla, konuyla ilgili klasik eserlerden birinin başlığında –"devlete karşı toplum" (Clastres, 1977)– belirtildiği gibi, devlete kar-

şı direnişe odaklanan (bilhassa Scott, 1976, 1985'ten etkilenen yazın; karşılaştırma için bkz. Vincent, 1978) birtakım antropolojik ve sosyolojik çalışmanın öne sürdüğünün aksine, bu insanlar için devlet arzu edilen, normalleştirilmiş bir şeydir, hatta “normal bir hayat” üretmenin temel yollarından birisidir (Jansen, 2014, 2015; Fehérváry, 2002; Greenberg, 2011).

Bu bölümde, devlet meselesini, Timothy Mitchell'in tabiriyle “devlet/toplum sınırı”nı (1991) pratikleriyle meydana getiren bir devlet sahneleme biçimini irdeleyeceğiz. Mitchell'in de belirttiği gibi, bu sınır “iki bağımsız nesne yahut alan arasındaki basit bir sınırdan ibaret olmayıp, bu pratik sahaların da içkin karmaşık bir ayrım”a tekabül eder (1991: 85). Bu sınır, devletin ne olması ve ne yapması gerektiğine dair beklentilerden doğan bir mesele olarak devletin “nerede” olduğunu, bizim deyişimizle devletin yerini tayin eder. Kıbrıslı Türklerin 1974'ün hemen ardından devlet idaresini meydana getiren bir pratik demeti aracılığıyla, bütün maddiyatı, yapıları ve kurumlarıyla bir devleti sahneleme işine nasıl giriştiklerini anlatacağız. Mitchell'in dediği gibi, “bu süreçler, devletin hem toplumdan ayrı bir varlık olduğu hem de apayrı bir yapı, çerçeve, derleme, planlama ve niyet boyutu oluşturduğu etkisini yaratır” (1991: 95).

Devlete maddiyat ve “gerçeklik” kazandırıp, onu toplumdan ayrı gösteren pratikleri benzer şekilde tarif eden yakın tarihli etnografik çalışmaları temel alıyoruz.¹ Buna ilaveten, devlet idaresi pratiklerinin devleti bekleyen ve uman –savaş gibi durumlarda ise, devletin, toplumdan ayrı bir dışsallık olarak (yeniden) yaratılmasını bekleyen ve uman– bir seyirci için icra edildiğini gösteriyoruz. Kuzey Kıbrıs'taki insanlar da göçmenlerin iskânı ve çatışma dolayısıyla işlerini kaybeden memurların istihdamı için bu tür bir dışsallık beklentisi içerisindeydiler. Bu insanların yaptıklarına evvelce “devleti sahnelemek” demiştik. Sahnelemek, J. L. Austin'in (1955) edimsöz edimi (il-

1 “Hükümet taktikleri, neyin devletin yetkisinde olup olmadığı, bir şeyin kamusal mı özel mi olduğu gibi hususların sürekli olarak tanımlanmasını ve yeniden tanımlanmasını mümkün kılar” (Foucault, 1991: 103).

locutionary act) dediğine denk gelir. Bu, aynı anda bir şey yapan bir söyleme biçimidir. Beyan edildiğinde yaratır. Yargıcın bir cezayı açıklaması yahut bir çiftin evlilik yemini etmesi, aynı anda bir şeyin yapılmasına sebep olan söyleme, yani sahneleme örnekleridir. Gelgelelim, bu edimsöz etkisinin ortaya çıkabilmesi için, sözel edimi anlayacak ve bunu icra edenlerin otoritesini kabul edecek bir seyirciye ihtiyaç vardır. Bu edimsözün uluslararası seyirciler karşısında sadeleştirilmesi konusunu Altıncı Bölüm'de ele alacağız. Bu bölümde ise, devletle yaşamaya alışmış, devlet idaresini kabul ederek devletin dışsallığını, yani Mitchell'in (1991) tabiriyle yapısal etkisini yaratan insanların beklentilerini inceleyeceğiz. Devletin Kıbrıslı Türklerin devlet müdahalesi beklentisi sayesinde nasıl bir yapısal etki olarak ortaya çıktığını göreacağız.

Yerli siyasetçilerin ve bürokratların kendilerinin ve başkalarının “devlet”e ait gördükleri işleri yürütmeye başlamalarıyla birlikte, Kuzey Kıbrıs'ta devlet denebilecek bir şey de ortaya çıkmaya başlamıştı. Kıbrıs Türk devlet inşası, devlet-toplum sınırının ortaya çıkışının incelenmesi bakımından özellikle ilgiye değer bir vakadır; yalnızca aporetik doğası nedeniyle değil, aynı zamanda devletin küçüklüğü, devlet kurucuların devlet inşa etme fikriyle “oynadıkları”nı düşünmemize yardımcı olduğu için. Üçüncü Bölüm'de değindiğimiz üzere, *de facto* devletler genellikle küçük devletlerdir. Kıbrıs Türk devletinin nüfusu başlangıçta kuzeydeki yaklaşık altmış bin Kıbrıslı Türkten oluşuyordu; daha sonraları güneyden kaçan veya mübadele edilen elli beş bin Kıbrıslı Türk ile yaklaşık yirmi beş bin Türkiyeli yerleşimin transferiyle takriben 140.000'e ulaşmıştı. Dolayısıyla, devletin küçüklüğü, “devlet etkisi”nin hiçbir zaman Timothy Mitchell'in devlete bir yapı görüntüsü veren “güçlü, metafiziksel etki” seviyesine ulaşmasına izin vermiyordu (1991: 94).

Öte yandan, bu, insanların “devlet” olarak düşündükleri bir şeyi algılamadıkları, bu şeyin içerisinde ve bu şeye karşı eyleme geçmedikleri, böyle bir şeyi özlemedikleri anlamına gelmiyor. Bu bölümde malzememizin çoğunu önce yeni Federe Devlet'in anayasasını yazacak ilk Kurucu Meclis'teki, sonra Federe

Devlet Meclisi'ndeki tartışmaların binlerce sayfadan oluşan tutanakları oluşturmaktadır. Bu malzemeyi etnografya açısından ilginç kılan, kısmen, bahsi geçen kişileri şahsen tanıyor olmamızdır. Bazıları arkadaşlarımız, bazıları da Mete'nin ailesi aracılığıyla tanıdığı insanlardır. Böylece, devlete dair görüş ve söylemlerinin zaman içerisinde nasıl değiştiğini görmemiz mümkün olabiliyor.

Bununla birlikte, herkesin bu insanları biliyor olması veya en azından bu insanlara ulaşabilir konumda olması bizim açımızdan aynı derecede önemli bir ayrıntıdır. Bir başka deyişle, devletin küçüklüğü ve hısım, köy, mahalle ağlarının önemi, devlet kurumlarının dikeyliğini ve kapsayıcılığını başından beri zayıflatan unsurlardı (Ferguson ve Gupta, 2002). Dolayısıyla, bu tutanakları incelerken, onları görüldüğü gibi kabul etmiyor, kitelerin kaderine uzaktan hükmeden elitlerin beyanları olarak değerlendirmiyoruz. Bilakis bu belgeleri okurken, isimlerin ardındaki canlı kişilikleri ön plana çıkarıyor, bu insanların hayatlarındaki ve kariyerlerindeki yönelimleri akılda tutuyoruz.

Anılan dönem bize devletin yapısal etkisinin yalnızca performanstan değil, aynı zamanda bu performansa dair beklentilerden ve beklentileri karşılamayan performansa yönelik eleştirilerden doğduğunu gösterir. Meclis tutanaklarında, milletvekillerinin iyi yönetim ve devlet idaresine dair benimsedikleri normlar ışığındaki performansı öne çıkmaktadır. Burada devletin yapısal etkisini meydana getiren kurumlar ve kurumsal tarihleri yaratan performanslar söz konusudur. Bu süreçte, bir dışsalılığı da sahnelemişler, temsil ettiklerini düşündükleri toplumdan ayrı bir devletin sınırlarını da tayin etmişlerdir.

Elbette devlet inşa zanaatı (*statecraft*) pratiklerini Altıncı Bölüm'de ele aldığımız devlet olma (*statehood*) sorunundan bütünüyle ayırmak mümkün değildir. Devlet olma, yalnızca beklentiye değil, aynı zamanda tasdiğe dayanır; bilhassa dış aktörlerin bir yapıyı devlet olarak görmeye, yani tanımaya istekli olmalarını gerektirir. Jansen (2015) de devletin ne yaptığı, ne yapması gerektiği (*statecraft*) ile devletin ne olduğu, ne olması gerektiği (*statehood*) arasında benzer bir analitik ayrım kurar. Devle-

tin ne yaptığına veya ne yapması gerektiğine ilişkin konuların sıklıkla devletin ne olduğu veya ne olması gerektiği hakkındaki tartışmalara dâhil edildiğini belirtse de, Jansen bu karışıklığı bir kenarda tutarak işleyen bir devlete özlem duyan insanların neye özlem duyduklarını araştırmaya çalışır.

Öte yandan, Jansen'in bu yeni yaklaşımı ortalama vatandaşın gözünde şöyleşmiş “devlet” kategorisine ve bu “devlet”in ne yaptığına veya ne olduğuna odaklanırken, biz halen inşa edilmekte olan kurumlarla ve insanların bu kurumları inşa ederken ne düşündükleriyle ilgileniyoruz. Böylece, devlet inşa zanaatı (*statecraft*) pratiklerinden doğan bir dışsallık olarak devletin *tanınabilirliği* ile devleti *gerçekleştirmenin*, yani devlet olmanın (*statehood*) bütünüyle devlet kurucuların elinde olmadığına dair daimî bir farkındalık arasındaki ayrıma ulaşıyoruz. Örneğin, devlet olmanın veya “gerçek” bir devlete sahip olmanın imkânsızlığı, milletvekillerinin düzenli olarak mevcut devletin potansiyel olarak feshedilmesini planlamalarında görülebilir. Bu potansiyel feshin izleri, mal karşılığında koçan vermeyi reddedilte ve varlıkların *devletleştirilmesi* ile *kamulaştırılması* arasında çizmeye çalıştıkları ince ayrımlarda belirliyordu. Bunun bir diğör örneği, potansiyel bir federal varlığın Kıbrıslı Rumların federasyon fikrini kabul etmelerine bağılı olmasına karşın, milletvekillerinin kendi devletlerinin potansiyel bir federal devletin bir ayağını oluşturacağı yönündeki ısrarıdır. Bu potansiyel, kitabın yazıldığı esnada halen kuvveden fiile çıkarılamamıştır.

Sonuç itibarıyla, görüleceği üzere, Kıbrıslı Türk temsilci ve bürokratlar devleti sahneleme işine gıriştiklerinde, yani devlet gibi davranıp devlet pratiklerini hayata geçirdiklerinde, bu sahnelemelerin düzmeceliğıyle yüzleşmişlerdi. Biz buna “devlet” inşa zanaatı diyoruz. Bu sahneleyişlerde, *de facto* kendini çoğunlukla Rum “kaynaklarının” dağıtılmasını ve bu dağıtım etrafındaki tartışmaları içeren devlet idaresi pratiklerinde belli etmişti. Gelgelelim, düzmecelik, aynı zamanda, devletin farz olunan feshinin her an gerçekleşebileceğinin hissedildiğı, devletmiş gibi yapmaya (“devlet” inşa zanaatı dediğimiz) dair sözlerde, örtmecelerde ve anlarda da ortaya çıkıyordu.

Devletin sahnelenişi

1975 şubat ayında, ateşkesin ilanından yalnızca altı ay sonra, yeni kurulan Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin Kurucu Meclisi, Kuzey Lefkoşa'nın ana meydanına bakan sarı taş bir binada bir araya gelerek, yeni devletin anayasasını yazma işine koyuldu. 1967 yılında kurulan Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi döneminde, Yönetim Meclisi KC meclisine seçilmiş on beş Kıbrıslı Türk üyeden ve Kıbrıs Türk Cemaat Meclisi'nin otuz seçilmiş üyesinden oluşmaktaydı. Kıbrıs Türk Cemaat Meclisi, KC anayasası uyarınca iki toplumun eğitim, kültür ve ahvâl-i şahsiye konularına bakmak üzere etnik kimliğe göre kurulan iki kurumdan biriydi. Her iki meclis de farklı meşrepten milliyetçilere ev sahipliğı yapıyordu. Bu üyeler, toplumun gündemindeki ana konunun Kıbrıslı Rumların Yunanistan'la birleşme taleplerine direnmek olduğı bir dönemde siyasete katılmışlardı.

şubat 1975'te ilk kez toplanan yeni Kurucu Meclis ise, hem Temsilciler hem Cemaat Meclisi'ne hâkim olan milliyetçi liderlerin yanı sıra, sendika ve derneklerin temsilcilerini, dolayısıyla bir muhalefeti de bünyesinde barındırıyordu. Örneğın, Kurucu Meclis'in tek kadın üyesi Fatma Sezer, Eczacılar Birliğı'nin genel sekreteriydi ve bu derneğı mecliste temsil etmek üzere seçilmişti. Buna benzer şekilde, Kıbrıs Türk Öğretmenler Sendikası, Tabipler Birliğı, Mezunlar Birliğı gibi örgütler de mecliste temsilcileriyle yer almışlardı. Bu temsilcilerin birçoğı Türkiye'de eğitim görmüş genç solcularken, ikisi de 1971 yılında kurulan solcu Cumhuriyet Türk Partisi'nin üyeleri idi.

Çoğı adaya yeni dönen bu nispeten genç temsilciler demokratik bir devletin nasıl olması gerektiğine dair kendi fikirlerine sahiptiler ve meclise bu fikirlerle iştirak ettiler. Bir sonraki bölümde bu dönemde ortaya çıkan siyasi muhalefeti uzunca inceliyoruz. Bizim açımızdan ilginç olan, bugün sözde devleti eleştiren solcuların bile o dönemin heyecanını hatırlamalarıdır. Bu kesim için kendi mekânına sahip olmanın "özgürlüğü", aynı zamanda, enklav yönetiminin üç unsurunu anlatan bir kısaltmayla BEY rejimi (Türk ordusunun komutanı yani Bayraktar,

Türkiye'nin büyükelçiliği yani Elçilik ve Kıbrıs Türk yönetiminin kendisi yani Yönetim) adını verdikleri rejimin dayatmalarından azade bir demokratik özgürlüğü anlatıyordu. Örneğin, Fatma'nın bize söylediği gibi, "Bakınız! O güne kadar demokrasi yoktu, bir Denктаş rejimi vardı. İlk defa bir anayasa yapılacak. İlk defa daha değişik bir meclis oluşturuluyor. Yani bizim özlediğimiz tipte."² O dönemde, sol için bile, belirli türde bir siyasete duyulan özlemi gidermenin yolunun "kendilerine ait olan" bir mekân ve devletten geçtiği düşünülüyordu.

Sonuç olarak, sol, yeni devletin anayasasına ilişkin tartışmalara hevesle, yüksek sesle ve ileride göreceğimiz gibi, devletin kuruluşu meselesine yönelik esaslı bir kaygıyla katıldı. Milletvekilleri 1975 başında yeni devletin kuruluşunu tartışmak için bir araya geldiklerinde, etnik kıstaslara göre oluşturulmuş iki kurucu devletin oluşturacağı bir federasyon kurmaya yönelik müzakereler Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Rum liderler arasında devam etmekteydi. O dönemde, Kıbrıslı Rum görüşmeciler iki kesimli federasyona alternatifler sunmaktaydı. Örneğin, iki kurucu devletten değil de, daha fazla kesimden oluşan kantonlara dayalı bir federasyon fikri, bu alternatiflerden biriydi. Gelgelelim, bu devletin gelecekte alacağı şekle dair belirsizliklere rağmen, kuzeyde daireler kuruluyor, yabancı ülkelere temsilciler gönderiliyor, Türkiye'den insanlar naklediliyor ve devlet inşa çalışmaları süratle devam ediyordu.

Mecliste görüşülen anayasa nihayetinde, bir yılı aşkın bir süre sonra, 1976 baharında referandumda kabul edildi. Aynı yılın yazında ise, sıcak çekişmelerin yaşandığı seçimler yapıldı. Yine de bütün bunlar olurken, devlet inşa zanaatı pratikleri sayesinde devlet sahneye çıkarılıyordu. Mete'nin annesinin kariyerinden de anlaşılacağı üzere, yeni devletin üzerine bina edilebileceği kurumlar halihazırda mevcuttu. Bu kurumlar 1974 sonrasında kazanılan "yeni özgürlük sınırları" içerisinde varlıklarını sürdürdüler. Buna rağmen, milletvekillerinin yeni devletin kuruluşu ve temeliyle, bu devleti nasıl "gerçek" ve etkili bir devlet yapabilecekleriyle bilhassa ilgilendiklerini görürüz.

2 Fatma Azgın'la (Sezer) mülakat, 2 Nisan 2014, Lefkoşa.

Bu, yeni varlığa verilen isimden de bu anlaşılmaktadır. Kıbrıs Türk Federe Devleti ismi, Kıbrıslı Rumlarla tekrar bir araya gelinecek bir federal devleti hedefleyen, müzakere edilmiş bir çözüme işaret etmekteydi. Bir başka deyişle, devletin ismi ta en başından bağımsızlık arzusunda olunduğunu inkâr ediyor ve Kıbrıslı Türklerin kendilerini henüz var olmayan bir federal devletin kurucu varlıklarından biri olarak gördüklerini anlatıyordu. Federal devlet, Kıbrıslı Türkler açısından “mümkün olan” devletti, “gerçek” olabilecek tek devletti. Bununla birlikte, “gerçekliğin” de farkına varılmıştı. Örneğin, meclisteki ilk tartışmaların birinde, iş adamı ve milletvekili Ali Süha şöyle demişti: “Toplumumuzun 20 Temmuz Barış Operasyonu sonrasında yeni fırsatlar elde ettiği bir gerçektir. *Adı ne olursa olsun, bu Toplum idaresini kurmuş, Devletini kurmuştur* ve artık bu devletin organlarının, bu devletin fonksiyonlarının düzgün çalışmasını sağlama sürecindedir” (vurgu yazarlara ait).³ “Adı ne olursa olsun”, bu bağlamda, “adının önemi yok”, “adına ne dersek diyelim” anlamlarına da gelebilmektedir. Bu perspektiften bakıldığında, o an yahut gelecekte o devlete hangi ad verilirse verilsin, “gerçek”, halihazırda burada bir idare ve bir devlet bulunduğuydu. Aşağıda göreceğimiz gibi, kurulan idarenin, devletin gerçekliği ile buna isim vermenin imkânsızlığı arasındaki *aporia*, sonunda, yalnızca devlet adı verilebilecek bir şeyin pratik ve düzenleri ile devlet değilmiş gibi davranılmasını gerektiren pratik ve düzenler arasındaki ayrıma yol açacaktı.

Yapı ya da düzen ilk olarak önceki Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi’nin devamı niteliğindeki dairelerde ortaya çıktı. Daireler, vasıflı insanları süratle iskân işlerinde görevlendirmeye başladılar. Dahası, devlet olarak görülebilecek herhangi bir yapı ortaya çıkmadan önce, yerel idareler işlemeye başlamıştı. Türk nüfusun önceden bulunduğu Lefkoşa ve Mağusa Surlar İç mahallesi gibi bölgelerde halihazırda belediyeler mevcuttu. Bilhassa Mağusa örneğinde tecrübe edildiği üzere, belediyeler süratle göçmenlerin iskânına yardımcı olmak için devreye gir-

3 KKTC Cumhuriyet Meclisi Arşivleri, KTFD Kurucu Meclisi Zabıtları, 59. Oturum, 15 Eylül 1975, s. 60.

diler. Göçmenlerin evvelden altyapısı bulunan yerlere geçmeleri, savaş dolayısıyla boşaltılmış ve yıkıma uğramış bölgelere geçişe kıyasla daha kolay olmuştur.

Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi'nin de üyesi olmuş yazar ve şair Özker Yaşın'ın anlatısında, geçiş sürecinin sorunlarını ve yerel hizmetlere yönelik talebi daha iyi anlarız. Kasım 1974 gibi erken bir tarihte, Yasama Meclisi'nde bazı bölgelerdeki göçmenlerin bir nebze de olsa normal hayata dönmeye başladıklarından, ancak apaçık harap haldeki Omorfo'da (Morphou/Güzelyurt) bunun mümkün olamadığından şikâyet eder:

Aradan geçen uzun süreye rağmen bu şehirde diğer kurtarılmış bölgelerde gördüğümüz normal yaşantıya bir türlü gidilemediğini üzüntü ile tespit etmiş bulunuyorum. Omorfo'da şu âna kadar bir belediye teşkilatı kurulamadığı için şehir maalesef pislik içinde yüzmektedir. Omorfo'nun sorumlusu ile çarşı içerisinde uzun süre dolaştım [yazarların notu: sorumlu, muhtemelen bir "rehber", fakat kaymakam da olabilir]. Şehrin içinde insanı rahatsız eden bir kokunun olduğunu gördüm ve sorumlu kişiye "şehir niçin bu şekilde kokuyor?" dediğim zaman aldığım cevap şu olmuştur: "Maalesef, belediyemiz yok. Belediye teşkilatımız yok. Çöpler kaldırılmıyor ve en kötüsü, henüz tahsis edilmemiş birçok evlerdeki buzluklar temizlenmemiştir. Buradaki etlerin kokusu, bu havayı yaratıyor." Belediye teşkilatının bir an önce faaliyete geçmesi gerekmektedir.⁴

Bazı bölgelerde, çöp sorunu dayanılmaz bir hal almıştı. Vamık Volkan da ziyaret ettiği köylerden birinde çöplerin bir sağlık tehdidi oluşturduğunu belirtmişti. Ona göre, bu çöpler Kıbrıslı Türklerin eski Rum evlerine taşınmaları ve istemedikleri şeyleri atmaları sonucunda oluşan döküntülerden meydana geliyordu (Volkan, 1979: 131-132).

Hızla yerel idari yapılar kurulmuş ve kaymakamlıklara bağlanmıştı. Bir köyün bütün olarak yeniden yerleştirildiği du-

4 KKTC Cumhuriyet Meclisi Arşivleri, Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi Meclisi Yasama Meclisi Zabıtları, 9. Oturum, 20 Kasım 1974, s. 10.

rumlarda, mevcut muhtar yeni köyün de muhtarı oluyordu. Bu süreç farklı bölgelerden yerinden edilmiş nüfusların yerleştirildiği köy ve kasabalarda daha karmaşık bir hal alıyordu. Bu gibi yerlerde muhtarlar ve belediye başkanları seçimler düzenlenene kadar geçici olarak atanıyorlardı. Bazı durumlarda ise, kasabalar bütün belediye aygıtıyla birlikte taşınıyordu. Örneğin, Yaşın'ın şikâyetini dillendirdiği Kasım 1974'te, bir önceki bölümde alıntıladığımız, Larnaka ilçesinden temsilci İsmail Bozkurt hemen Yeni İskele adı verilen Trikomo'ya yerleştirilen, kendi bölgesi İskele (Scala) hakkında sorular sormuştu:

Larnaka'nın belediye teşkilatı, belediye meclisi hariç, Yeni İskele'ye aynen taşındı. Belediye dairesi, belediye pazarı çalışmaya başladı. Ancak bugüne kadar bu belediyenin hukuki statüsü saptanamadı. Belediye başkanı ve belediye meclisi üyeleri atanamadı. Bu sadece bir ihmal veya yavaş çalışmanın neticesinden midir, yoksa Yeni İskele'de belediye kurulması düşünülmemekte midir? Eğer düşünülüyorsa bu Belediye ne zaman resmen kurulacaktır? Larnaka'nın varisi olan Yeni İskele'de belediye kurulacaksa –ki kurulması kaçınılmazdır– bu belediyenin hudutlarının şimdiki belediye hudutlarının dışına da taşırılması ve bu suretle Yeni İskele'ye gelişme, kalkınma imkânı verilmesi düşünülmekte midir?⁵

Bozkurt şikâyetine belediyeye şimdiye kadar yalnızca tek bir çöp arabası verildiğini, halbuki en az bir adet daha çöp arabasına, ayrıca et sevkiyatı ve kanalizasyon boşaltımı için ilave araçlara ihtiyaç duyulduğunu söyleyerek devam eder.

Bozkurt'un soruları *de facto* bir durumun hukuki statüsünü ve gelecekte büyüme beklentisiyle köy sınırlarının genişle-

5 KKTC Cumhuriyet Meclisi Arşivleri, Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi Meclisi Yasama Meclisi Zabıtları, 8. Oturum, Larnaka Milletvekili Sayın İsmail Bozkurt'un Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi Başkanlığına 13 Kasım 1974 Tarihli Sorusu, s. 42. Bu sorunun Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi Başkanlığına sorulduğuna dikkat çekmek gerekir. Anılan dönemde, Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi'nin Başkanı denilen kişi Rauf Raif Denktaş'tı. Gelgelelim Denktaş, aynı zamanda, 1973'te seçimle kazandığı Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Muavini unvanını da taşıyordu.

tilmesi imkânını gündeme getirir. Devletin yeri, devletle yaşamaya alışmış insanların ihtiyaçlarının karşılandığı zemin olarak ortaya çıkmaya başlar. İkinci Kısım'ın girişinde, Theodore Schatzki'nin "insanların, eserlerin, organizmaların ve şeylerin" sahip olduğu "pratik ve düzenler örgüsü" olarak tarif ettiği, toplumsal olanın yerinden bahsetmiştik (2002: 123). Bu kitapta da devletleri yerinden edilmiş belediye meclisleri, yerinden edilmiş ve aynı zamanda yağmacı olan köylüler, Kıbrıslı Rumlara ait atılmış eşyalar yığını, çöp arabaları ve çöpçüler, et sevkiyatı yapması gereken yeni kurulmuş bir belediye pazarı, köylülerin yeni köylerine verdikleri yeni isim, sıkışık belediye sınırları algısı, artık bir yasama meclisine ev sahipliği yapan Cemaat Meclisi binası ve yukarıdaki tartışmanın yaşandığı yüce meclis gibi unsurlar içeren toplumsal düzenler olarak görüyoruz. Bu yerler yahut düzenlemeler, *de facto* devletin bazen gerçekten bazen mecazen ortaya çıktığı zemini oluştururlar.

Gelgelelim, devleti yalnızca insan pratikleri etrafında öbeklenmiş insanların ve şeylerin düzenlenişi anlamına gelen bir toplumsal düzen olarak değil, aynı zamanda fiziksel mekânlara nüfuz eden, ülkeyi yaratan ve gündelik hayatlarımızı geçirdiğimiz alanın parçası haline gelen bir etki olarak görüyoruz. Bir başka deyişle, içinden çıkılmayacak derecede birbirine girmiş ilişkilerin yarattığı duygu ile pratiklerin meydana getirdiği devlet etkisi arasındaki ilişkiden söz ediyoruz. Yollardaki çukurlar ve bunları kapatmak için kullanılan sıcak asfaltın kokusu, devrilmiş ağaçlar ve bunları kesmeye gelen ekibin testeresinin gürültüsü, toplanmayan çöpler ve bunları toplamak için gümbürtüyle mahalleye giren çöp kamyonları; bunlar, hayatlarımızın zemininin devletin yeriyle örtüştüğü durumlardan bazılarıdır.

Devletin etkilerinin maddiyatı, su, elektrik, yol gibi altyapıyı araştıran yakın tarihli bir antropoloji literatürüne konu olmuştur (Anand, 2015; Chaflin, 2014; Chu, 2014; Coleman, 2014; Harvey ve Knox, 2012; Schnitzler, 2013; Yarrington, 2015). Bilhassa altyapı, "devlet etkilerinin maddiyatı"nı göstermesi ve "devletin hem varlığını hem yokluğunu hatırlatması" bakımından siyasal antropolojinin ilgisine mazhar olmuştur (Harvey,

2005: 131). Bununla birlikte, devlet, standart devlet ürünlerinin üretimiyle (Dunn, 2008) yahut temsilcilerinin devleti örtmeceyle tarif etmeleri (Jauregui, 2014; Pierce, 2006) veya şahsileştirmeleri (Reeves, 2014) yoluyla da maddiyata kavuşabilir. Her hâlükârda, çöp kamyonlarının ve asfaltın bizde devletin var olduğu izlenimini uyandırdığı ya da maddiyatlarıyla bir devlet etkisi yarattıkları kesindir.

Bu tür fiillerin devletin kanıtı olarak görülmesi de dünyaya dair bir “vizyon”a ve dünyanın “devlet benzeri” olarak görülen düzenlere “ayrılması”na dayanır (Bourdieu, 1999). Gelgelelim, bu literatürün büyük bir kısmı Penelope Harvey’nin şu tespitiyle hemfikir: devlet, “içkin bir dışsallığı (ve bunun beraberinde getirdiği bir eksiklik deneyimi) ve aynı zamanda insanların gündelik hayatında yaygın bir varlığı” olduğu için, yukarıda bahsedilen proje ve ürünler sayesinde maddiyata kavuşabilmektedir (2005: 130). Devletin içsel olarak eksik bir dışsallık olduğu fikri, “devlete karşı toplum” fikrine, yani “biz”im hali hazırda daima dışımızda olan “devlet” fikrine odaklanan daha eski tarihli siyasal antropoloji literatürüne yakın görünür. Öte yandan, biz devlet etkisinin *hem* devletin maddiyatıyla görünmesi *hem de* insanların devletten beklentileri olduğunu gösteriyoruz. Kuzey Kıbrıs vakasında, devleti toplumdan ayırıp devletin “yer”ini üreten devlet etkisi, bir dışsallığın dayatılmasından ziyade bu dışsallığın arzulanmasından, beklenmesinden doğmaktadır.

Akhil Gupta, Hindistan köylülerinin yerel bürokrasiyle tecrübelerinin “yereli aşan hayalî kurumun yereldeki tecessümüyle iç içe geçtiği belli başlı bir devlet yapısı” fikrini kuvvetlendirdiğini anlatır: “Bir başka deyişle, hükümet burada, sıradan insanların hayalinde ve gündelik pratiklerinde inşa edilmektedir” (1995: 389-390). Gupta, Madeleine Reeves’in devletin “şahsileşmesi” dediği, yereldeki yetkililerin uzak ve gayrişahsi bir devleti temsil eder hale geldikleri sürece değinmektedir (2014: 13). Jansen (2015), “şebekeleme” (*gridding*) arzusunda kendini gösteren “devletten umut” fikrine dair etnografya yapılması yönünde bir çağrı yaparak, uzak devlet fikrinin göz-

den geçirilmesine önemli bir katkıda bulunur. Jansen, “şebekeleme” terimini, devletin insanları standart tedbirler üzerinden nasıl “gördüğünü” anlamak için “şebeke” tabirini kullanan James Scott’tan alır (Scott, 1998). *Şebeke* kelimesini bir fiile dönüştürerek, “çok katmanlı, dinamik ve çoğul” bir terim elde etmeye çalışır (2015: 70).

Gelgelelim, *şebekeleme* terimi, mecazi ve betimleyici bir terim olduğu ölçüde, devlet tarafından “zapt edilme”yi ve kişilerin standart aygıtlar aracılığıyla kaydedilebilir hale getirilmelelerini ima eder. Schatzki’nin tabiriyle, “ereksel-duygusal bir yapı” üreten bir devlet idaresi tasvirini daha kullanışlı ve betimlemeye daha elverişli buluyoruz. Bu tasvire göre, devlet idaresi, dışsallığını, hem pratiklerin ürettiği yapının duygusu üzerinden hem de bu pratiklerin belirli ereklere yönlendirilmesi ve silesiyle elde eder.⁶ Erek odaklı faaliyet ve duygunun bu kombinasyonunu vurgulayarak devletin devletliğinin, dışsallığının *halihazırda devletten yapmasını beklediğimiz* şeyle iç içe geçtiğini göstermek mümkün olur.

Devlet etkisinin maddiyattan doğan duygusal boyutu doğrudan erek biliminin konusudur. Çöp toplanıyor, elektrik kabloları döşeniyor, yollar inşa ediliyordu, fakat bunun da ötesinde, bu yönetim pratikleri aracılığıyla, insanlar hem bu devlet içerisinde bugünlerini ve geleceklerini planlayabildikleri ve idame ettirebildikleri için hem de devletin zaten böyle davranmasını bekledikleri için devlete çağrılmaktaydılar. Haliyle Yaşın, Güzelyurt’a gönderilen insanları oraya yerleşmekten ve hayatlarını sürdürmekten alıkoyanın yerel örgütlenmenin eksikliği olduğu sonucuna varmıştı. Birinci Bölüm’de de göçmenlerin devlet yapıları ortaya çıkana dek yerleşmede yaşadıkları belirsizlik ve zorlukları anlatan bir rehberi alıntılamıştık: “Zaman geçtikten ve şeylerimiz oluştuktan sonra, köyün muhtarı oldu, bele-

6 Schatzki ereksel-duygusal yapıyı şöyle tarif eder: “Kabul edilebilir veya tayin edilmiş erekler, bu ereklere yerine getirmek için kabul edilebilir veya emredilmiş projeler, bu projeler kapsamında icra edilecek kabul edilebilir veya tayin edilmiş eylemler –dolayısıyla kabul edilebilir veya emredilmiş erek-proje-eylem kombinasyonları– ve, muhtemelen, kabul edilebilir veya tayin edilmiş duygular, hatta ruh halleri” (2010: loc. 1343).

diyesi oldu, ve bu kurumsal yapılaşma olduktan sonra insanlar ister Kıbrıs Federe Devleti döneminde olsun ister KKTC döneminde olsun kendi yönetimine sahip çıkmaya başladılar. Bunu ‘Cumhuriyetine sahip çıkma’ olarak görmeseler de, sisteme sahip çıktılar. O sistem kendilerini rahatsız edince sistemin düzeltilmesini istediler. Sistem kabul gördü.” Sonuç itibarıyla, devlet yapıları göçmenleri hem yerleşip hayatlarına devam etmeye hem de yeri ve bu yeri düzenleyen düzeni sahiplenmeye teşvik etme gibi iki yönlü bir etkiye sahipti.

Devlet idaresine dair bu anlayışa ve devletin rolüne göçmenlerin iskânının ve yeni ekonominin tesisinin tartışıldığı Kurucu Meclis tutanaklarında oldukça erken rastlarız. Kokan buzdolaplarına dair şikâyetinden birkaç hafta sonra, Özker Yaşın yine meclis kürsüsüne çıkmış ve bu kez de devletin kendi bölgesinde iskân edilmiş köylülere yaptığı yardımdan şikâyet etmişti. Göçmenlerin yerleştirildikleri evlerden genel olarak memnun oldukları bir köyden örnek vermişti: “Yirmi günden beri köyde yaşadıklarına rağmen, köyün yaşantısını canlandıracak, kendi köylerindeki hayatın benzerine yakın bir hayatı kuracak olanağa, sözlerimin başında söylediğim kırtasiyecilik usulleri ve birtakım gecikmeler yüzünden kavuşamıyorlar ve bir bunalım içerisine girmektedirler.” Milletvekili Yaşın köydeki kahvehanede oturup yaşlı bir köylüye durumu hakkında soru sordugundan bahseder. “Şu cevabı verdi: ‘Çok güzel bir eve yerleştik. Evin çok güzel mobilyaları var. Fakat yirmi gündür oturuyoruz, ve ne o güzel ev karnımızı doyuruyor ne mobilyalara bakmakla karnımızı doyuruyor.’ Yakından tanıdığım bu köylünün, köyünde tarlaları, bahçesi ve zeytinlikleri vardı ve çalışmayı seven biri olduğunu yakından biliyorum. Fakat yirmi günden beri o köyde iş bulamamanın bunalımı içindedir,” Yaşın ayrıca, köyde gıda erzağı bulunmuş olsa da, bunun muntazam bir şekilde depolanıp dağıtılmadığı, ve insanların meyveleri toplayıp toplayamayacaklarını bilmeksizin ağaçları sulamaya yanasmamalarından dolayı, meyve ağaçlarının kurumaya başladığı gözlemlerini paylaşır. Sürülebilecek tarlalar mevcuttu, “Fakat adam ben bu tarlayı ekmek istiyorum, ektikten sonra ve mah-

sul çıktıktan sonra, acaba ben bu mahsulün sahibi olacak mıyım, olmayacak mıyım endişesine kapıldığı anda bu işi yapmıyor, gidip kahvehaneye tembel tembel pineklemeğe başlıyor ve köyde doğmasını, gelişmesini istediğimiz hayat maalesef doğmuyor. Geliştirmeyi arzu ettiğimiz köy hayatı ise, gerçekleşmemektedir. Yani bir köye yerleştirme olduktan en çok bir hafta sonra o köydeki hayatı canlandıracak, yani o köye yerleşen insanı tüketici durumdan üretici duruma getirecek tedbir derhal alınmalıdır.”⁷

Yaşın’ın köylülerin travmatik yerinden edilme deneyiminin hemen ardından normal bir köy yaşamı kurmalarını beklemesi ilk bakışta çarpıcıdır. Gelgelelim, bu beklentinin Yaşın’ın toplum ve üretime dair faaliyetleri devletin iziyle ilişkilendirmesinden kaynaklandığı açıktır. Yaşın, bir bakıma, ileride tekrar irdeleme şansı bulacağımız bir fikri ifade eder: “devlet”in akıbetinin belirsizliği, belirsiz bir durum yaratmıştır. Öte yandan, bu, Yaşın’a göre, planlama ve idarenin zayıflığından ve devletin köylüleri üreticilere dönüştürmedeki rolünü akılda tutamaktan kaynaklanmaktadır. Yaşın burada hem devlet-toplum sınırının hem de devlet idaresi pratiğine dair bir kuralın geçici bir tanımını sunar.

O halde “devlet”in bariz bir biçimde insanların ortaya çıktığını söylediği durumlarda ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Eğer köylüler çöplerin toplanması için çöp kamyonlarını bekliyor ve belirli bir arsa tahsis edilene kadar tarlaları sürmeyi reddediyorlarsa, burada, insanların fiilen toplumdan ayrı olarak tanımladıkları, çöp toplayan ve kadastro etütleri yapan yapılara sahip *de facto* bir devlet için açılmış bir mekândan söz edilebilir. Buzdolaplarında çürüyen etlerin ve hendekleri dolduran, toplanmamış meyvelerin açtığı mekânda devlet-toplum sınırı ortaya çıkar. Devlet gibi davranması sonucunda devlet gibi görünen *de facto* devlet de burada devlet idaresi olarak özetlediğimiz pratiklerden, yönetme, yani devleti sahneleme sanat ve pratiğinden doğar.

7 KKTC Cumhuriyet Meclisi Arşivleri, Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi Meclisi Yasama Meclisi Zabıtları, 10. Oturum, 27 Kasım 1974.

Toplumu kurtarmak

Birinci Bölüm’de değindiğimiz gibi, gerek Kıbrıslı Türklerin güneyden kaçışından gerek girişilen yoğun devlet inşa sürecinden anlaşılacağı üzere, savaşın hemen akabindeki dönemde, Kıbrıslı Türkler solcusuyla sağcısıyla, genciyle yaşlısıyla kuzeyde kendi mekânlarını tesis etmeyi “özgürlük”, inşa ettikleri devleti de o özgürlüğün bir nişanesi olarak algılamaktaydılar. Dönemin dili de bunu yansıtmaktadır. Kıbrıslı Türkler kuzeye yaygın bir biçimde *kurtarılmış bölge* veya *özgür Türk bölgesi* demektedirler. Kuzeye geçişlerini *özgürlük yolculuğu* veya *özgürlük göçü*, kuzeye varışlarını *özgürlüğe kavuşmak* olarak adlandırmışlardı. 1975 sonunda güneydeki son Kıbrıslı Türklerin kuzeye getirilmesi ise, *özgürlük nakliyatıydı*.

Kıbrıslı Türklerin bir kısmı, özellikle genç ve eğitimli kesim için, bu özgürlük yalnızca toplum olarak siyasi iradelerini kullanma özgürlüğünü değil, aynı zamanda BEY rejiminin dayatmaları karşısındaki demokratik özgürlüğü temsil etmekteydi. Evvelce alıntılıdığımız Fatma Sezer, Türkiye’deki 1968 neslinin bir temsilcisiydi ve yerleşik rejime muhalefet eden solculardan birisiydi. Sezer, bu dönemi yeni bir başlangıcın heyecanı ile tarif eder: “Başlamıştı güneyden kaçıp gelenler. Benim iki kardeşim, abilerim, Limassol’da kalırlardı. Onların bir an evvel gelmesini istiyordum – bir şey kurulacaktı. *Ve demokrasi gelecekti...* ‘Kurtarılmış bölge’ yalnızca Kıbrıslı Rumlardan kurtarılmış değildi. Türk toplumu olarak kurtulmuştuk! Türk toplumu olarak kurtulmuş ve sol gelmişti.”⁸ Fatma değişim arzusu ve yerleşik rejime muhalefeti vurgulamakla kalmayıp, aynı zamanda rejime kurmakta oldukları demokrasiyle muhalefet ettiklerine dikkat çeker.

Burada bizim ilgimizi çeken husus, sürmekte olan müzakerelere ve bunların beraberinde getirdiği belirsiz geleceğe rağmen, o dönem, ancak bir devlet olarak tarif edilebilecek bir varlığın kuruluşunu kınayan seslerin bulunmamasıdır. Sol daha sonraları, ileride değineceğimiz sebeplerden ötürü devlete

8 Fatma Azgın’la (Sezer) mülakat, 2 Nisan 2014, Lefkoşa.

eleştirel bir yaklaşım sergileyecek olsa da, Fatma'nın ifade ettiği gibi, "O günlerde tabii bütün solcusu da, herkeste, 'aman, bu Türkiye geldi, harekât oldu, bizim çok aleyhimize oldu', hiç öyle düşünmüyorduk. Ben de öyleydim." Bilakis herkes, federe devletin ilanını "kazandığımız özgürlük mücadelesini taçlandıran bir başarı ve Türk toplumunun yıllardır hasretini çektiği mutlu bir karar" olarak takdim eden eski nizamın temsilcilerinden Ziya Rızkî'yla hemfikir gibiydi.⁹

Göreceğimiz üzere, devletin şekline dair hararetli tartışmalar yaşansa da, kimse Kıbrıslı Türklerin "kurtarılmış bölgede" kendi varlıklarını, üstelik Rum malları üzerinde tesis etme haklarını sorgulamıyordu. Hatta, yaklaşık bir yıl süren tartışmalar da, bir devlet inşa zanaatı pratiği olduğunun ayırıcılığında olunan bir anayasa yapım sürecine tanıklık ederiz. Bu, iş adamı Ali Süha'nın bu bölümün başında değindiğimiz sözlerinde de kendini belli eder: Toplum devletini kurmuştu ve "artık bu devletin organlarının, bu devletin fonksiyonlarının düzgün çalışmasını sağlama sürecinde"ydi. 1950'lerdeki ilk devlet inşa tecrübeleriyle birlikte, Kıbrıs Türk siyasi liderliği Türk devlet inşasının ideolojik temelini oluşturan, Durkheim'dan mülhem ilerici bir korporatizmin dilini kullanmıştı (Parla ve Davidson, 2004; Kıbrıs bağlamında bkz. Bryant ve Hatay, devam eden çalışma a). Devletin bedeni içerisinde uyumla çalışan parçalar öngören organik dil, Mustafa Kemal Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) diline de tesir etmiş; CHP ise, Kıbrıslı Türklerin ana muhalefet partisi Cumhuriyetçi Türk Partisi'ne (CTP) emsal teşkil etmişti.

Örneğin, CTP'nin ilk liderlerinden Naci Talat'ın devletin düzgün biçimlerini aktarırken bir devlet adamının davranışlarını benimsemesinde de benzer bir etki görürüz: "Bir devlet yetkileri çeşitli organlar arasında bölünebildiği ve bu organların faaliyetlerinde bir uyum sağlanabildiği müddetçe, iyi bir devlet idaresine doğru gidiş başlar. Biz de yeni bir devlet kurduk. Çok genç bir devletiz ve bu gibi temel konulara gerek-

9 KKTC Cumhuriyet Meclisi Arşivleri, Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi Meclisi Yasama Meclisi Zabıtları, 22. Oturum, 7 Eylül 1974, s. 7.

li önemi vermek zorundayız. Yasama ile yürütme organı, yürütme ile yargı organları uyum içerisinde yürümezse... devlet içerisinde keşmekeş başlar. Devlet tatbikatımızda en üstün bir organ olduğumuzu da unutmamalıyız.”¹⁰ Kurucu Meclis tutanakları bu gibi devlet inşa zanaatını ifade eden tartışmalarla doludur. Meclisin üyeleri devlet görevlilerinin yöntem ve tutumlarıyla ve devletin örgütlenmesi ve işleyişiyle yakından ilgilidiler.

Bu bölümün başında devlet inşa zanaatından, idare sanatı ve pratiği olarak söz ettik, fakat aynı zamanda bunun arkasındaki itici gücün hem devlet gibi davranmak hem de devletin pratiklerini hayata geçirmek anlamına gelen devletin *sahnelenmesi* olduğunu da söyledik. Devlet inşa zanaatı bu her iki anlamıyla kaçınılmaz olarak soyutlamalara ve modellere, bir “devlet fikri”ne dayanır. Meclis tutanaklarını dolduran Atatürk ve ilkelerine sadakat ilanlarından anlaşılacağı üzere, en yakın ve en aşikâr model Türk devletiydi. Yeni devletin neredeyse bütün bürokratları İngiliz idaresi altında eğitim almış olmalarına rağmen, enklav rejiminin doğaçlamaya dayalı ve mükemmellikten uzak idaresine de alışmışlardı. Dahası, bu erken dönemdeki idarede yer almış birçok kişinin bize söylediği gibi, yeni devletin işlemesine yarayacak “bilgi birikimi”nden (*know-how*) yoksundular. Sonuç olarak, Atun’un anlattığına göre, “Altyapı için başka uzmanlar geldi. Yani su işleri için, yollar için, kamu binaları için ve telefon, ulaştırma için. Yani Türkiye’yle işbirliği içinde. Yani onların bin yıllık devlet deneyimi var.” Türkiye’nin “bin yıllık bir devlet deneyimi”ne sahip olduğu fikrine, tarihsel sosyolojide genellikle “devlet geleneği” denilir. Bu kavram, devlet inşa zanaatının kültürel bakımdan spesifik pratiklerine ve devlet idaresi altında yaşamaya alışmış insanların beklentilerine dikkat çeker (örneğin, Pomper, 2012; Türk devlet geleneği hakkında bkz. Heper, 1976, 1985).

Bütün milletvekillerinin üzerinde mutabık kaldığı Kemalist prensiplerin, yeni devlete dair tahayyüllerine temel teşkil etti-

10 KKTC Cumhuriyet Meclisi Arşivleri, KTFD Kurucu Meclisi Zabıtları, 59. Oturum, 15 Eylül 1975.

ği apaçık ortadaydı. Devletin ekonomik kaynakları kontrol etmesi ve ekonomiye müdahale etmesi olarak anlaşılan, Fransız *étatisme* anlayışından türetilmiş *devletçilik* ilkesi bunların başında geliyordu (*étatisme* hakkında bkz. Painter, 2006).¹¹ Devletçilik, çok yıllık planlı kalkınma programlarını hayata geçiren dönemin birçok modernleşen devleti gibi, Türkiye’de Kemalizmin inşa ettiği devletin de temel prensiplerinden birisiydi. Bu bakımdan, referans alınan modeller, Michel Foucault’nun modern devlette politik ekonomi bilgisinin yönetselliğin temeli olduğu gözlemiyle de uyumluydu (2007: 108). Foucault’yu yorumlayanlardan birisinin söylediği gibi, “Nüfusu, mutluluğunu ve refahını garanti altına alarak, düzgün yönetebilmek için, belli bir dille, *ekonomi* diliyle yönetmek şarttır” (Dean, 2010: 28-29).

Önceki bölümde ve Özker Yaşın’ın ifadelerinde gördüğümüz üzere, Kuzey Kıbrıs’ın devlet kurucularının, başından itibaren “insan ekme”nin ve devleti kurmanın bir aracı olarak gördükleri üretimle yakından ilgili oldukları açıktır. Dönemin muvazaf ve müstakbel Kıbrıslı Türk milletvekilleri 1970’lerdeki Bülent Ecevit Türkiye’sinden öğrendikleri sosyal demokrasi ilkelerinden oldukça etkilenmişlerdi. “Demokrasinin artık ekonomik ve sosyal kalkınma mülahazalarına sıkı sıkıya bağlı olduğu düşünülüyordu” (Ciddi, 2009: 40). Kurucu Meclis’te Türkiye üniversitelerinden yeni mezun olmuş genç solcuların yanı sıra, “eski rejim”in temsilcileri de bulunmasına karşın, sosyal demokrasi fikri etrafında şaşırtıcı bir birlik oluşmuştu.

Sonuçta, bu ilkeler, federe devletin anayasasına sosyal adalet ilkeleri olarak yazıldı. Gerçekten de anayasa oldukça ilerici bir belgeydi. İlk maddesi, “Kıbrıs Türk Federe devleti, demokrasi, sosyal adalet ve hukukun üstünlüğü ilkelerine dayanan laik bir Cumhuriyettir” demektedir. Metinde geniş özgürlüklere yer verilmekte, devlet sosyal düzenden sorumlu tutulmaktaydı. 5. maddede belirtildiği gibi, “Devlet, kişinin temel hak ve özgür-

11 Diğer beş ilke milliyetçilik, laiklik, inkılapçılık, halkçılık ve cumhuriyetçilikti. Cumhuriyetçilik önceki monarşi sistemine karşı geliştirilmişken, inkılapçılık da bir radikal modernleşme ihtiyacını tarif etmekteydi.

lüklerini, kişi huzuru, sosyal adalet ve hukuk devleti ilkeleriyle bağdaşmayacak biçimde sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal bütün engelleri kaldırır, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli koşulları hazırlar.” Vatandaşlarının refahını sağlama konusunda devlete birçok sorumluluk yüklenmekteydi. Örneğin, çalışma hakkını düzenleyen maddede, “Devlet, çalışanların insanca yaşaması ve çalışma hayatının kararlılık içinde gelişmesi için, sosyal, ekonomik ve mali tedbirlerle çalışanları korur ve çalışmayı destekler; işsizliği önleyici tedbirleri alır,” denmekteydi.¹²

Aslında yeni devletin temelini oluşturmaları beklenen sosyal adalet ilkesi Kurucu Meclis’in ihdasından, yani genç solcuların meclise girip seslerini duyurmalarından önce de geniş kabul görmüştü. Yaşın’ın boş kalmış köylülere dair şikâyetini dillendirdiği gün, ileride genç solcularla işbirliği yapacak olan “eski nizam” temsilcilerinden Fuat Veziroğlu, eğer hedef sosyal adalet ise, planlamasında çok dikkatli olunması gerektiğini ifade etmişti: “Bu dönem –ki kuruluş dönemi olarak adlandırılır– devlet hayatında en önemli dönemi teşkil etmektedir. Çünkü ancak temelin sağlamlığı nisbetinde devletin bünyesi ve diğer uzuvları da sağlam bir şekilde oluşturulabilir. *Kâğıt üzerinde, ideal devlet sosyal adalete dayalı hukuk devletidir.* Ancak buna fiiliyatta ulaşmak şüphesiz ki kolay değildir, pek zordur, büyük emek ve uzun zaman gerektiren bir meseledir, böyle bir devlete yani *sosyal adalete dayalı bir hukuk devletine ulaşmak*” (vurgu yazarlara ait). Gelgelelim, Veziroğlu’na göre umutlara ve ideallere rağmen o âna kadar pratikte arzulanan seviyeye ulaşılabilmiş değildir:

Hukuka saygılı bir devlet, daha açıkçası bir hukuk devleti kurma havası içinde değil, bir keyfi devlet kurma havası içinde gözükmekteyiz, toplum olarak bu günlerde. Eğer temel atılırken demokratik ilkeler bakımından kendimizi kötü alışkanlıklara kaptırırsak ve halkın da bu kötü alışkanlıklara kapıl-

12 Kıbrıs Türk Federe Devleti Anayasası; www.mahkemeler.net/cgi-bin/anayasa/ktfdana.doc adresinden erişim mümkündür.

masını sağlarsak, ileride bunun zararlarını toplum olarak hepimiz çekeceğiz.¹³

İleriki bölümlerde değineceğimiz gibi, Kıbrıs Türk siyasi yaşamının her yönüne nüfuz eden nepotizm pratikleri düşünüldüğünde, Veziroğlu'nun "kötü alışkanlıklar" a dair gözlemlerinin öngörülü olduğu anlaşılır. Kurucu Meclis'e doğru giden bu dönemde, keyfî bir devletin kurulmakta olduğu endişesi halihazırda mevcuttu. *Keyfî*, o ana bağlı duruma, kısa vadeli taktiklere ve kökenindeki *keyif* kelimesine işaret eder. Dolaısıyla, Veziroğlu'nun vurguladığı "sosyal adalete bağlı anayasal devlet" in kuruluşu yerine, devlet inşası bir oyun gibi oynanmakta ve neticede "keyfî bir devlet" inşa edilmekteydi.

Gerçekten de Yasama Meclisi ve Kurucu Meclis tutanaklarına bakıldığında, temsilcilerin *devlet adamı gibi davranmaları* gerektiği uyarılarına rastlanır. Toplumun küçük olması ve herkesin birbirini tanımasına rağmen, devlet inşasını basit bir oyun gibi görmemeleri gerektiğine, "devletin kuruluşu" sırasındaki davranışlarının ileride gidişatı belirlemek açısından önemli olacağına dikkat çekilir. Devleti sahnelemeye yahut devlet adamı gibi davranarak pratiğe dökmeye dair açık bir niyetin yanı sıra, *kuruluşun* önemini ciddiye almaya yönelik sıklıkla tekrarlanan bir çağrı da vardı. Bunun yeni bir başlangıç, yeni bir dönem olacağı açıktı ve Ecevit'in sosyal demokratik ilkelerinden ve Marksist politik ekonomiden etkilenmiş milletvekilleri kuruluş vesilesiyle demokrasiyi sosyal adaletle bağlantılandırdılar ve dolayısıyla ekonomiyi devletçiliğin merkezine yerleştirdiler.

Bizim ileri sürdüğümüz gibi, şayet devletin yeri bir devlet içerisinde yaşamaya alışmış insanların "doğal" ihtiyaçlarının karşılandığı zemin olarak ortaya çıkıyorsa, o halde devletin kuruluşu da bu ihtiyaçları karşılama kapasitesi olarak kendini belli eder (Foucault, 2007). Bu nedenle, yönetime ilişkin meselelere değinilen binlerce sayfalık meclis tutanağının büyük bir kısmı ekonominin nasıl yönetileceği ve yönetilmesi gerek-

13 KKTC Cumhuriyet Meclisi Arşivleri, Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi Meclisi Yasama Meclisi Zabıtları, 10. Oturum, 27 Kasım 1974, s. 15.

tiği konusuna ayrılmıştır. Bu bölümün başlangıcında alıntılanmış iş adamı Ali Süha, söz konusu konuşmasında, solcu meslektaşlarına cevaben şöyle demişti: “Bir Meclise sahip olmak ve yürütmeyi uygulayacak bir hükümete sahip bulunmak devleti kurmuş manasına sayılmaz. Bu bakımdan devletin rengi de devletin ekonomik şekli veya felsefesi de tespit edilmelidir. Devletin ekonomik felsefesi nedir? Mühim olan budur.”¹⁴ Gerçekten de Türkiye’de Marksist-Leninist felsefeyi öğrenmiş solcu milletvekilleri bu tartışmaları Kıbrıs’a getirmiş, idareye dair gündelik kararların merkezine politik ekonomi felsefesine dair münazaraları yerleştirmişlerdi. Süha da tam bir devletleştirmeden ziyade karına ekonomiyi savunmasına karşın, o dönemki mecliste yapılan çoğu konuşmaya temel teşkil eden sosyal adalet prensiplerini benimsemişti.

Milletvekilleri halka hem özgürlük hem sosyal adalet getirme çabalarının, bir hedefin diğerine engel teşkil ettiği diğer post-kolonyal devletlere bakıldığında sıra dışı bir durum olduğunun da farkındaydılar. Örneğin, Uday Mehta, Hindistan anayasasının yazımına ilişkin çalışmasında, birçok post-kolonyal başkaldırının sömürgecilerin ulusal özgürlük talepleri karşısında sıklıkla dayattıkları şartlara tepki olarak ortaya çıktığına, ancak post-kolonyal dönemin maddi koşullarının ve sosyal adalet talebinin bazı özgürlüklerin post-kolonyal dönemde de hayata geçirilmesini geciktirdiğine dikkat çeker. Mehta’ya göre, Hindistan gibi devletlerde, “ulus ve onun bağımsızlık sonrasındaki özgürlüğü, geleceğe dair bir projeydi” (2007: 17). Toplumsal yükseliş ve ulusal birlik, her daim ufukta, uzak bir yazgı olan bir özgürlüğün gerçekleştirilmesinin koşullarıdır.

Milletvekillerinin büyük bir şevkle hem siyasi özgürlükleri hem de sosyal adaleti tartışıp planlamalarını mümkün kılan, Kıbrıslı Türklerin birden bir bolluğa, Hakkı Atun’un “kaynaklar” diye bahsettiği envaiçeşit Rum malına sahip olmalarıydı. Bu mallar yalnızca evlerden ve arsalardan ibaret değildi. Devlet inşası için aynı derecede önem arz eden, yeni ulusal ekonomi-

14 KKTC Cumhuriyet Meclisi Arşivleri, KTFD Kurucu Meclisi Zabıtları, 59. Oturum, 15 Eylül 1975, s. 60.

nin temelini oluşturabilecek fabrikalar, oteller, atölyeler de bu mallar arasındaydı. Bu kaynakların devlet idaresinin merkezi-ne yerleştirilmesiyle birlikte aporetik devlet sahneye çıkacaktı.

Eşikselliğın yasallaşması

“şimdi düşün, bir harekât oldu, harekâttan sonra dünya kadar tesis elde kaldı!” Mustafa Akıncı, dönemin genç solcularının tutumunu bize bu sözlerle tarif etmişti. Devamında şöyle diyordu:

Konuştuğum 1975, benim 27 yaşında olduğum bir dönem. Gençlerin ruh hali ne olur? Gençlerin ruh hali, bir şey yapmak isteyen, heyecan dolu, işte yıllardır Kıbrışlılar dağınık bir şekilde yaşamış, ilk defa bir araya gelmiş insanlar. Tabii bizim de ODTÜ’den getirdiğımız bir solculuk geleneğı de var, mutlaka daha iyisini, daha güzelini yapmak isteyen ideallerle dolu insanlar. Tabii o dönem o BEY yönetimine olan karşıtlık, genç nesilde var. Yani, kapalı dönemden açık döneme geçiş, o dönemin dikta anlayışından kurtuluş ve daha demokratik bir yapıya kavuşma, ve bir de tabii 74 sonrası ele geçen olanaklarla Kıbrıs Türk toplumunun ekonomik manada ilk defa kendi kendine var etme olanağı olarak gördük.¹⁵

BEY rejimine muhalefete karşın, Kıbrıs Cumhuriyeti’nin 1963’ten sonra bir Kıbrıs Rum devletine dönüşmesinin ve bunun sonucunda iki toplum arasında büyük bir servet eşitsizliğinin meydana gelmesinin, Kıbrışlı Türklerin “dünya kadar tesis”i ele geçirmelerini meşru kıldığına dair genel bir anlayışın hâkim olduğı görölmektedir. Her siyasi görüşten Kıbrışlı Türk lider, bu “kaynaklar”ın kullanımının, toplumlarının ekonomik ve siyasi bir aktör olarak ortaya çıkmasına yardımcı olacağını hayal etmekteydi.

Bu nedenle, siyasi görüşleri ne olursa olsun bütün milletvekilleri vatandaşlarına ekonomik refah sağlayabilecek sosyal demokratik bir devlet rüyasını hayata geçirebilme fırsatını heye-

15 Mustafa Akıncı ile mülakat, 27 Nisan 2015, Lefkoşa.

canla tartıştılar. Ele geçirilen “kaynaklar”ın bu vizyon açısından ne denli merkezî bir yer işgal ettiği, mülklerin dağıtımı, yeni sanayilerin idaresi ve otomobil gibi sahiplenilen malların elden çıkarılması gibi konulara değinen binlerce sayfalık Kurucu Meclis zabıtlarında görülebilir. Gerçekten de 1975’in başında, anayasanın felsefesi etrafındaki uyuşmazlıklar değil, ele geçen yirmi bin arabanın nasıl dağıtılacağı meselesi saatlerce süren tartışmalara konu olmuştu.

Bu dönemde sol siyasete bağlı olup da özel mülkiyete karşı çıkanlar, sahiplenilen fabrika ve atölyelerden “ulusal sanayiler” oluşturarak toplumu bir bütün olarak zenginleştirme fırsatı bulunduğunu öne sürdüler. Örneğin, Mustafa Akıncı, dönemin genç solcular açısından yarattığı heyecanı, yeni bir şeyin inşasına katkı verme hissini şöyle anlatır: “74’ün sonlarına doğru Kıbrıs ODTÜ Mezunları Derneği’nin başkanlığına geldiydim, hatırlarım, ta ki kurucu mecliste yer alalım da ondan sonra da bu dernek, örneğin sanayi kuruluşlarıyla ilgili görüşler ortaya koyardı. Ondan neler yapılabilirle ilgili öneriler geliştirdik. bir etki yaratmaya çalışan kuruluşlardı. Dolayısıyla bir de böyle bir heyecan vardı. Yeni bir dönem...” Bir sonraki bölümde daha uzun ele alacağımız üzere, Kıbrıslı Türklerin elde ettikleri orta ve büyük ölçekli fabrikalar ile kapalı Maraş dışında kalan turistik tesisler, bu genç solcuların gözünde bir tür ilkel sosyalist birikimi, yani sosyalist bir ekonomik model deneyi yürütmeye imkân tanıyan ekonomik zemini teşkil ediyordu.

Sosyal adalet idealini şevkle kovalayan hem solun hem sağıın milletvekilleri, Kurucu Meclis tutanaklarından görüleceği üzere, yaptıklarının potansiyel hukuki sonuçlarının ve müzakerelerle varılacak bir çözümün olası etkisinin fazlasıyla farkındaydılar. Bu, adanın bölünmesinden yalnızca dokuz ay sonra, Nisan 1975’te gerçekleşen bir meclis oturumunda açıkça görülür. Kurucu Meclis, hukuk danışmanlarından birinin yazılmakta olan anayasaya dâhil edilmesini tavsiye ettiği, taşınmaz malların kamulaştırılmasına dair bir maddeyi tartışıyordu. Tavsiye edilen madde, Türkiye anayasasında yer alan ve devletin hangi şartlarda mülkü kamulaştırabileceğini ve böy-

le bir durumda tazminat koşullarının ne olacağını düzenleyen benzer bir maddeye dayandırılıyordu. Türkiye anayasası kamulaştırma bedellerinin mal sahiplerine on yıl içerisinde ödenmesini öngörürken, konuya bakan komitedeki temsilci Ümit Süleyman herhangi bir süre olmadan tazminat ödenmesini öneriyordu. Bunun hem daha pratik hem de KC kanunlarıyla uyumlu olduğunu belirtmesi, federasyonun kurulması halinde kanunların uyumlaştırılması meselesine de kafa yorulduğuna işaret eder.

Tabii Türkiye anayasası kendi vatandaşlarının mallarının kamulaştırılmasından bahsetmekteydi. Kurucu Meclis'te cereyan eden tartışma ise, genişletilecek yollar ve hükümet binaları gibi devletlerinin gelecekteki ihtiyaçları –bir başka deyişle, bu tür bir kuralın normal şartlarda kapsamı beklenen müstakbel devlet inşası faaliyetleri– ile potansiyel olarak kamulaştırılacak olan malların büyük bir kısmının Rum koçanlı mallar olmasından kaynaklanan sıra dışı, eşiksel durum arasında salınmaktaydı. Bu durum, Kıbrıslı Türkler kuzeyi terk eden Kıbrıslı Rumların geride bıraktıkları çeşitli turizm tesislerini, fabrikaları ve atölyeleri devletleştirme ve dolayısıyla *de facto* kamulaştırma sürecinde oldukları için bilhassa önem arz etmekteydi. Solun liderlerinden Özker Özgür, federal devleti kurması beklenen müzakerelerin ortasında olduklarını hatırlatarak, Türkiye anayasasındaki gibi geri ödemeyi on yıllık bir süreye yayan hükmü kaldırmanın Kıbrıslı Rumlara hemen ödeme talep etme imkânı tanıyacağını kaydetmişti: “Beri yanda bir savaş olmuştur bu ülkede. Ve birtakım Rum malları Türk tarafında kalmıştır. Ve federal bir cumhuriyetin federe kanadını oluşturmak çabası içerisindeyiz. Şimdi bu arkadaşların önerdiği gibi bu on yıllık süreyi sıfıra indirirsek ve Federal Cumhuriyet anayasası tartışılırken Rumlar bize, ‘işte sizin kanununuzda var, siz devlet olarak bu malları devletleştiriyorsunuz, kamulaştırıyorsunuz; öyleyse nakden, hemen bize bunun parasını verin’ derlerse ne olacak?” Özgür’ün kaygısı kısmen mali sebeplerden, kısmen de yaptıkları işe bir meşruiyet havası kazandırma derdinden kaynaklanmaktaydı. Ânında tazminat

imkânı tanınır, “kurmakta olduğumuz bu devletin temeline şimdiden bir dinamit oturtmuş olmaz mıyız?” diye soran Özgür, devamında şöyle diyordu:

Ve devlete kamulaştırma işlerinde daha uzun bir süre tanıdığınız takdirde, Rum mallarına el koyarken davranışımıza bir legalite kazandırmış olmaz mıyız? Ve devleti de büyük bir külfetten kurtarmış olmaz mıyız ilerisini düşünerek? ... Bizim bölgemizde kalan Rum mallarına Devletimiz el koyarken, haklı bir durumu olsun ve devlet gelecekte yıkılmadan mali bir buhrana uğramadan davranışlarına legalite kazandırsın diye söylüyorum.¹⁶

Devletin yasallığına ve ekonomik yaşama gücüne dair son cümlede ifade edilen iki kaygı, ekonomik planlamaya ihtiyaç duyarken üretim araçlarının sahipliği sorunuyla karşılaşan milletvekillerinin sürekli dengede tutmaya çalıştıkları kaygılardı.

Özellikle eski nizamın bazı üyeleri bu argümana itiraz ediyorlardı. Örneğin, aslen Baftan bir temsilci olan Şemsi Kâzım şöyle demişti: “Rum malları için bir arkadaşımız burda konuşmuştur. Rum malları ile ilişkiler muhakkak ki Federal Cumhuriyet kurulurken ele alınacak ve bir andlaşmanın esasını teşkil eden bir madde olacaktır. Rumların gelip de burada kalan malları için ‘kamulaştırıldı’ şeklinde Fede Devletten para almaları diye bir şey mevzubahis olacağına ben şahsen inanmıyorum ve öyle bir şey bu maddede öngörülmemektedir.”¹⁷ Öyle görülüyor ki, bu milletvekili için Rum malları meselesi bu maddenin kapsamına girmiyor ve federal devlet için müzakereler sonuçlanana kadar askıya alınmış oluyordu.

Özger Özgür cevaben ilk dikkat çektiği noktayı vurgulamak için söz aldı, fakat bu kez esasında baş düşmanı olarak gördüğü birisinin, BEY rejiminin uzun zamandır liderliğini üstlenmiş Rauf Denктаş’ın sözlerine atıfta bulunuyordu:

16 KKTC Cumhuriyet Meclisi Arşivleri, KTFD Kurucu Meclisi Zabıtları, 13. Oturum, 6 Nisan 1975, s. 13.

17 KKTC Cumhuriyet Meclisi Arşivleri, KTFD Kurucu Meclisi Zabıtları, 13. Oturum, 6 Nisan 1975, s. 24.

Denктаş Bey'in bir görüşü vardır. Der ki: "Bu mecliste, yasa yaparken, Anayasaya madde koyarken, daima bir geçiş dönemi içinde olduğumuzu daima hatırlayın ve Federal Cumhuriyetin çatısı kurulurken, o günlerde bu çatı kurulurken görüşmeleri yürütecek olan arkadaş da hatırd tutun. Ona güçlükler çıkaracak kanunlar, yasalar yapmayın" der. Denктаş Beyin birtakım görüşlerine karşıyım. Ancak bu görüşü paylaşıyorum. Hakikaten çok yerinde bir düşüncedir. Bir geçiş dönemindeyiz. Ve Federal Cumhuriyetin çatısını kurarken o günlerde görüşmeleri yürütecek olan arkadaşla kolaylık sağlamak bakımından yasa yaparken çok dikkatli olmak zorundayız. ... Anlaşmalar olacak, şu olacak bu olacak. Fakat elin oğlu kalkar da, "siz Anayasana böyle bir madde koydunuz, öyleyse verin bakalım arazilerimizin parasını, verin bakalım evlerimizin parasını, verin bakalım fabrikalarımızın parasını" derse ne olacak?¹⁸

Bu alıntıdan anlaşılacağı üzere, herkes devleti kurmak için çabalamasına ve bunu yapmak için Rum "kaynaklar"ının kullanma hakkına sahip oldukları konusunda hemfikir olmasına rağmen, devlet zamansal bakımdan kendi eşikselliliğiyle köstekleniyordu. Bir başka deyişle, sadece bir devlet kurmuyorlar, federal bir devletin güçlü bir parçası olmasını istedikleri bir devlet kuruyorlar ve bunları kendi avantajına kullanabilecek başka bir seyircisi, başka okurları olan yasalar yapmak istiyorlardı.

Anayasayı yazdıkları sırada bile, devlete, ekonomik planlamaya ve uygulamaya ihtiyaç duyan devlet inşa zanaatının (*statcraft*) gerekleri ile "geçiş dönemi"nde oldukları için daima muallakta olan devlet olmanın (*statehood*) muğlaklıkları arasında özel bir kopukluk yaşanmaktaydı. "Geçiş" kelimesi Victor Turner'in (1987) eşiksel olarak tarif ettiği, zamansal bir eşikte asılı kalan geçiş dönemleriyle ilgilidir. Sonuç olarak, bu erken dönemde dahi, devlet inşa zanaatıyla devlet olma birbirlerinden zamansal bir kopuşla ayrılmışlardı. Bir tarafta, günlerin akıp gittiği ve hayatın devlet planlama işleriyle, fabrika mo-

18 KKTC Cumhuriyet Meclisi Arşivleri, KTFD Kurucu Meclisi Zabıtları, 13. Oturum, 6 Nisan 1975, s. 28.

torlarının devinimiyle, portakal satışlarıyla ve –bir sonraki bölümde göreceğimiz gibi– sendika ihtilafları ve grevlerle devam ettiği yönetsimselliğin zamanı vardır. Diğer tarafta ise, bununla eş zamanlı olarak, Kıbrıs Sorunu’nun çözümünü beklerken muallakta kalan zaman, yani devlet olmanın zamanı vardır.¹⁹ Bu ikincisi, “devletleştirme”nin kamulaştırmadan ayrılabilirdiği ve mallara herhangi bir ödeme yapılmadan el konulmasına izin veren taktiklerin tartışılabilirdiği zamandı. İlk zaman *de facto* devletten ve devlet örgütlenmesine ve pratiğine duyulan ihtiyaçtan doğarken, ikinci zaman bu devletin her daim mevcut olan dağılma ihtimalinden, en azından bir başka biçime evrilme olasılığından doğmaktadır.

Burada *de facto*’nun paradoksu dediğimiz püf noktasıyla karşılaşırız: *de facto*, daima halihazırda kendini inkârı içermektedir. Bu inkâr, en bariz halini devlet olmanın düzmeceliğinden almasına rağmen, halihazırda *olmaması gerekirken apaçık var olan* devlet inşa zanaatının maddiyatında kendini gösterir. Devleti kuranların yarattıkları şeyin bir devlet değil de “devlet” olduğunun her daim farkında olduklarını vurgulamak için, daima gizleme unsurları içeren devlet inşa zanaatı pratiklerine “devlet” inşa zanaatı diyoruz. Bu aporetik pozisyonun absürtlüğü bilhassa Rum “kaynaklar”ının “devletleştirilmesi” sürecinde açığa çıkacaktır. Bu süreç, bir sonraki bölümde göreceğimiz gibi, devlet inşa zanaatının o denli ayrılmaz bir parçası olacaktır ki, kaynakların kullanımı üzerinden siyasi uyuşmazlıklar yaşanacaktır. Bu sözde ideolojik uyuşmazlıklar ise, söz konusu “kaynaklar”ın bir şiddetle mülksüzleştirme sürecinden kaynaklandığı gerçeğini gizler hale gelecektir.

19 Bu ayrımın zamansallığı üzerine daha fazla bilgi için bkz. Bryant, devam eden çalışma.

Ganimetin Politik Ekonomisi

“En büyük hikâye o dönemlerden, kapıcısı olduğumuz otelin, bekçisi olduğumuz fabrikanın sahibi olmamız.” Bu sözler, bıyık altından gülerек benzetmeler yapan cüsseli bir adam olan Erdal Andız’a aittir. Mülakatı yaptığımız tarihte Casino İşletmecileri Birliği’nin başkanı olan Andız, 1974 yılında turizm sektöründeki üst düzey yöneticilerdendi. İkinci Bölüm’de, 1974 sonrasında Dome Hotel’in ilk müdürü olduğu dönem hakkındaki sözlerini alıntılamıştık. Andız, daha sonra başka turistik işletmelerde de çalıştı ve bir idareci olarak Rum “kaynaklar”ının Kıbrıs Türk “millî servet”ine dönüştürülmesine bizzat tanıklık etti:

İlk çorbayı üstümüze döktük, ikinciye de döktük, ama üçüncüyü dökmemeyi öğrendik. İlk gittiğimiz fabrikada motoru çaldık. İkincide motoru kırdık, işletemedik. Üçüncüyü işlettik. Ben hatırlarım, boru fabrikasını, ilk kez daha büyük bir boru yapmayı becerdiler, heyecanla sabah saat üçe kadar! Çıktığında o boru nasıl ağlaşıp, nasıl futbol golü atan kaçan gibi sarıldılar birbirlerine.¹

Metal boru fabrikası büyük bir devlet şirketi olan Sanayi Holding’in parçasıydı. Sanayi Holding, savaştan sonra yeni devletin

1 Erdal Andız’la mülakat, 31 Ağustos 2014, Lefkoşa.

eline geçen 58 atölye ve fabrikadan oluşmaktaydı.² Devletin fabrika yönetmesi fikrine karşı çıkan liberal bir azınlık vardı, ancak Kurucu Meclis'in çoğunluğu Türkiye'nin devletçi programını benimsemişti ve Dördüncü Bölüm'de değinilen sosyal adalet ilkelerine dayalı bir ekonomi yaratmanın tek yolunun fabrikaları "devletleştirmek"ten geçtiği konusunda ısrarcıydılar.

Sanayi Holding'de satışlardan sorumlu bir adamın söylediği gibi, "1974'ten sonra Rumlardan kalan irili ufaklı üretim tesislerinin, atölyelerin ve benzeri üretim alanlarının öncelik olarak sahiplenilmesi, koruma altına alınması ve üretime geçirilerek ekonomiye katkı sağlanması düşüncesiyle kuruldu."³ Devrimci Genel İş Sendikası'nın (Dev-İş) bir temsilcisi dönemi daha açık sözlerle tarif eder: "Sanayi Holding dünyada herhangi bir ülkede kurulmamış kadar şanslı bir şirket. Düşünebiliyor musunuz, birilerinin kurduğu fabrikalar, içinde ham maddesiyle, ürünüyle ve satışa hazır bulunmuş ... fabrikalar gerçekten üretmiş ardından üretim esnasında bu ülkede istihdam sorununu nerdeyse hemen hemen çözmüş."⁴ Her iki kişinin de kullandığı dil aslında *şanstan* söz etmektedir. Üretim tesisleri "Rumlardan kalan" tesislerdi. Bu malların nasıl elde edildiğini ifade etmenin en bilindik yolu buydu. Miras da genelde, örneğin *bubamdan kalan* tabirinde olduğu gibi, böyle tarif edilirdi. Dolayısıyla, "Rumlardan kalan" tabiriyle, malın başkası tarafından inşa edildiği teslim edilir, fakat malın zorla terk edildiği gerçeği atlanarak mirasa vurgu yapılır.

Bu bölümde savaşın enkazından doğan ulusal ekonomiyi ve demokratik siyaseti anlatacağız. Adanın bölünmesine kadar, Kıbrıs Türk azınlık toplumunda siyasete Türkiye hükümeti ve ordusuyla bağları olan milliyetçi bir liderlik hâkimdi. 1960'lar-

2 Öte yandan, KTFD Kurucu Meclis tutanaklarında, milletvekili Turgut Mustafa, Sanayi Holding'in "250 fabrikanın sorumluluğunu üstlendiği"nden bahseder (KKTC Cumhuriyet Meclisi Arşivleri, KTFD Kurucu Meclisi Zabıtları, 12. Oturum, 5 Nisan 1975, s. 76).

3 *Sanayi Holding* belgeseli (Lefkoşa: Baraka Kültür Merkezi, 2014). Yapımcılar Mine Balman, Firuzan Nalbantoğlu, Mustafa Batak ve Besim Baysal. Alıntılanan kişi, Ergün Vudalı.

4 *Sanayi Holding* belgeseli. Alıntılanan kişi, Mehmet Seyis.

da Türkiye’de sol hareketin güçlenmesiyle birlikte burada eğitim gören Kıbrıs gençliği de bundan nasibini aldı. 1970’lerde adaya dönen bu genç solcular siyasete girmeye başladılar ve yetiştirildikleri muhafazakâr milliyetçilik ortamının elle tutulur bir alternatifini ilk kez ürettiler. Muhalefet, devlet içerisinde devletin askerî direnişi örgütlediği ve Türkiye’den gelen ekonomik yardımı dağıttığı enklav döneminin zorlu koşullarında iyice zayıflamıştı. Gerçek bir muhalefetin ortaya çıkışı, ancak bölünmeden sonra, Rumlardan kalan “kaynaklar”ın bolluğu içerisinde mümkün olabildi. Birçok sol hareket gibi, Kuzey Kıbrıs solu da mücadelenin yerini devlet, zeminini ekonomi olarak belirledi.⁵ Sonuçta, Kuzey Kıbrıs’ta siyasi rekabet ve çok partili siyaset, devletin ekonomi üzerindeki kontrolüne dair verilen mücadelelerden doğacaktı.

Devletin nasıl bir yeri varsa, siyasetin de hem fiilen hem mecazen bir zemini vardır. Siyasetin fiilî zemini, siyasi mücadelenin ortaya çıkmasına imkân tanıyan maddi temeldir, yani yeni devletin eline geçen ve “millî servet”e dönüşen muhtelif mallardır. En iyi ekonomik modelin ve politikanın ne olduğuna dair, milletvekillerini ilk yıllarda meşgul eden tartışmalarda, ulusal ekonominin temelini oluşturacak “kaynaklar”ın varlığı sorgusuz sualsiz kabul edilmekteydi. Aslında, ileride göreceğimiz gibi, *siyasetin zemini Rum mallarının “kaynaklar”a dönüştüğü anda ortaya çıktı*. “Terk edilen” mallar, üzerine ulusal ekonominin bina edileceği temeli oluşturdular.

Siyasetin mecazi zemini, perspektif çizimindeki figür-zemin ayrımıyla karşılaştırılabilir. Bir resimde büyüklüğün gerçekte iki boyutlu bir şeyi üç boyutluymuş, yani yakın ya da uzakmış gibi algılamamızı sağlamasına benzer bir temsilî hileyle, siyasi ideolojinin perspektifine alan tanınmış ve siyasi mücadelenin temeli tanımlanmıştır. Bu mecazi zemin, milliyetçi eski nizama

5 Sol siyaset açısından devletin gerekliliğine değinen Philip Abrams, Marx’ın ve Marksistlerin “devletin sınıf ilişkilerinin siyasi bir yoğunlaşması olduğunun farkına varmalarının ... beraberinde getirdiği göz kamaştırıcı etkiyle hipnotize olduklarını” söyler. Ona göre, Marksizm, “devletin ‘teori açısından’ gerçek olmadığını bilir, fakat ‘pratik açısından’ gerçek olmasına ihtiyaç duyar” (Abrams, 1988: 72).

karşı solcu bir mücadeleden doğmuştu. Solcu Kıbrıslı Türk liderler, Marksist bir perspektifle, eski nizamın, milliyetçiliği ve çatışmayı kullanarak sosyal ve ekonomik eşitsizlikleri koruduğunu düşünüyorlardı. Siyasi mücadele bu eşitsizlikleri ortadan kaldırmayı hedefliyordu. Gelgelelim, aşağıda, malların sosyal adalete göre dağıtılmasını güvence altına almaya çalışan bu mücadele verilirken siyasetin “gerçek” zemininin, bir diğer ifadeyle “sahadaki gerçekler”in, yani şiddete dayalı bir mülksüzleştirme süreciyle mallara el konulduğu gerçeğinin karartıldığını, gizlendiğini göstereceğiz. Devletin ekonomik temelinin görünmezleşmesi, vatandaşların kurucu bir şiddet eylemine çağrıldığı yerde gerçekleşmekteydi.

Ezcümle, siyasetin zemini, hem siyasi mücadelenin ortaya çıkmasını mümkün kılan koşulları hem de bu mücadelenin şartlarını ve anlamını belirleyen spesifik bir ilgi sahasını kapsar. Etnografik olarak bu bölümde, çok partili siyasetin ganimetin politik ekonomisinden doğuşuna odaklanıyoruz. Bunun iki sebebi vardır. İlk olarak, Kuzey Kıbrıs’taki devlet üzerine yazılanların çoğu milliyetçiliğe ve milliyetçi sağa odaklanmıştır,⁶ ancak Dördüncü Bölüm’de gördüğümüz gibi, sol, gerek devlet idaresine dâhil olma gerek milletvekillerine ve bürokratlara “gerçek” bir devletin temsilcileri gibi davranma çağrısında bulunma konularında sesini duyurmaktaydı. Bir başka deyişle, sol, muhalefet partisi olarak siyasete katılarak devletin dolaylı olarak şekleştirilmesine katkıda bulunmuş, aynı zamanda devlet projesini kendi suretinde biçimlendirmeye çalışmıştır. Dahası, bu dolaylı şekleştirme devlete yön vermek isteyen solcu siyasetçilerin yanı sıra, sol partilere üye olmuş ve böylece yeni devletin geleceğine yatırım yapmış köylerdeki çiftçiler ve fabrikalardaki işçilerin katılımıyla da gerçekleşmekteydi. Gerçekten

6 Çatışma sonrası toplumlarda sıkça rastlandığı gibi, Kuzey Kıbrıs’ta da bizzat milliyetçi yazarlar hatırı sayılır miktarda eser üretmişlerdir. Yine çatışma sonrası toplumlarda rastlandığı üzere, milliyetçi siyasete ve milliyetçi araştırmacılara yönelik eleştiriler literatürde büyük bir yer kaplamaktadır. Örneğin, bkz. An (2006), Kızılyürek (2002, 2016) ve Sonan (2014). Sola odaklanan çalışmalar ise, genellikle ya toplumdaki sol hareketlere dair belgesel niteliğinde ya da solun sağ tarafından bastırılmasına dair betimleyici çalışmalar olmuşlardır.

de adanın kuzeyinde son derece faal bir çok partili siyasal sistemin ortaya çıkışı, sıklıkla devletin *de facto*'luğunu desteklemek için kullanılan göstergelerden, yani devletin devlet olarak tanınması için başvuru ana yollardan biri olmuştur.⁷

İkinci olarak, solun kuzeydeki ekonomi politikalarını ve dağıtım ağlarını şekillendirmede oynadığı aktif rol sayesinde, devletin kuruluş eylemi olarak malları sahiplenmede içkin şiddetin dağıtım biçimleri aracılığıyla gizlenmesi mümkün olabilmişti. Solun kendini sağdan “etik” olarak ayırmak için en başından beri kullandığı söyleme göre, eski nizamın üyeleri *ganimetçiler* yahut *hırsızlardı*. Bununla şiddetli ve kurucu sahiplenme eylemini görünmezleştiren dağıtım sürecinin beraberinde getirdiği düşünülen eşitsizliklere işaret edilmiş olunuyordu. Buna karşılık, eski nizamın bazı üyeleri solcu meslektaşlarının “insan ekme”ye dayalı devlet inşa projesini “evler için verilen bir kavga”ya dönüştürmelerinden şikâyetçiydiler. Bir diğer deyişle, sağın “sahadaki gerçekler”i meşrulaştırma veya mülksüzleştirme üzerine kurulmuş bir devlete meşruiyet kazandırma kaygısı, siyasetin zeminini, yani sağın kaynaklar üzerindeki kontrolünü alaşağı etmeye çalışan solcularla ağız dalaşına dönüşmüştü. Sonuç itibarıyla, “mülksüzleştirerek dağıtım”, solcu siyasetçileri, adanın bölünmesine karşı hayata geçirilebilecek tek barışçıl çözüm olarak gördükleri federal devlet önerisiyle ilişkileri bakımından zor bir durumda bırakacaktı.

7 Sara Friedman (2015, 2020), *de facto* devletlerin “gerçek” bir devlet olduklarını göstermek için demokrasilerinin ne denli sağlam olduğunu ve insan haklarını ne kadar desteklediklerini ortaya koyma konusunda fazlasıyla istekli olduklarını belirtir. Nina Caspersen’e göre, “tanınmamış devletler hukuksuzluk, şiddet ve etno-milliyetçi radikalizm imgeleriyle aralarına mesafe koymaya çabalarlar ve bunun yerine, uluslararası toplum açısından kabul edilebilir, dolayısıyla tanınmaya ‘değer’ olduğu düşünülen bir demokratik ve etkili varlık imgesi vermeye çalışırlar” (2011: 78). Gerçekten de Caspersen’in dikkat çektiği gibi, çok partili demokrasiye gösterilen bu bağlılık, Somaliland örneğinde olduğu gibi, bazı *de facto* varlıklara en azından “ana devlet”lerinden, yani ayrıldıkları devletlerden daha demokratik olduklarını iddia etme şansı verir (2012: 57). Donnacha ó Beacháin’in (2012) gözlemlediği Abhazya’nın çok partili sistemindeki rekabetçiliğin, hatta kakofoninin Freedom House’un –Türkiye’nin “Özgür Olmayan Ülke” statüsünün aksine– “Özgür” olarak kategorize ettiği Kuzey Kıbrıs için de geçerli olduğu açıktır (Freedom House, 2019). Güney Kafkasya’daki *de facto* devletler hakkındaki tartışmaların bir özeti için bkz. Broers, 2013.

Mülksüzleştirme sineması

2000'lerin başında, tamamı adanın bölünmesinden çok sonra doğmuş olan bir grup genç ve eğitilmiş Kıbrıslı Türk, ana akım sol partilerin sulandırılmış olarak gördükleri solculuğunu protesto etmek amacıyla Baraka Kültür Merkezi'ni kurdular. Baraka, tiyatroyu, dansı ve müziği kullanarak Kıbrıs'taki belli başlı sorunları Marksist eleştiriden geçirmeye çalışmaktaydı. 2013 yılında, Türkiye'den gelecek yardım paketlerinin özelleştirme şartına bağlandığı bir dönemde, Sanayi Holding'in yükselişi ve düşüşünü ele alan yaklaşık iki saatlik bir belgesel ürettirler. Çoğunlukla, çalışanlarının adlandırdığı gibi, Holding'de çalışmış kişilerle uzun mülakatlara dayanan belgesel, hem Holding'in 1990'larda özelleştirilmesine yol açan neoliberal iktisadi eleştirmeyi hem de filmin yapıldığı dönemdeki yaygın söylemin aksine, Kıbrıslı Türklerin tembel olmadıklarını, bilakis emeklerinin karşılığını aldıklarında çok çalışabildiklerini göstermeyi hedeflemişti.⁸ Dolayısıyla, film, Kıbrıs Türk devlet inşa sürecindeki önemli bir dönemi belgeliyor ve özellikle kişilerin bir devlet şirketine nasıl bağlanabildiklerini göstermeyi amaçlıyordu.

Filmde Sanayi Holding'i oluşturan endüstrilerin nasıl örgütlendiği, buralarda kimlerin çalıştığı ve fabrikalara savaşın yıkımından sonra nasıl tekrar hayat verildiği hakkında birçok bilgi mevcuttur. Örneğin, bir makine mühendisi, yeni üniversite mezunlarının teoride öğrendiklerini nasıl pratiğe dökmeyi öğrendiklerini anlatmaktadır: "Holding'de çalışan mühendis arkadaşlar veya teknik elemanların % 90'ı daha önce herhangi bir üretimde bulunmuş insanlar değillerdi. Rumdan kalan dokümanlar okundu, Rumdan kalan kataloglar okundu, kendi özel çabalarıyla bir şeyler öğrendiler, ve bu öğrendiklerini hayata getirdiler. Bu çok önemli. Hiçbir know-how olma-

8 Belgesel, dönemin Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın, Türkiye'nin Kıbrıs Türk hükümetini kemer sıkma tedbirleri almaya zorlaması ve Kıbrıslı Türklerin bu zorlama karşısında gösterdikleri direniş bağlamında girdiği bir münakaşanın ertesinde yapılmıştı. Münakaşanın sonucunda Erdoğan, Kıbrıslı Türkleri *besleme* olmakla ("Ülkemizden beslenenlerin bu yola girmesi manidardır") itham etmişti.

dan çok ciddi bir know-how yaratıldı.”⁹ Bu, Kıbrıslı Türklerin ilk kez büyük ölçekli üretime başladıkları ve yalnızca bir ulusal ekonomi yaratmanın değil, aynı zamanda bugünkü anlatılarında Kıbrıs Türk toplumunu büyük ölçüde kendi kendine yeten bir topluma dönüştürdüğü söylenen ürünleri üretmenin hazzını yaşadıkları bir dönemdi.¹⁰ Bu ürünlerin yurtiçinde ve yurtdışında nakliyesinden sorumlu olan bir kişi Fordizmi andıran şu sözleri söylemişti: “Bir disiplin vardı öncelikle. İkincisi de bir legoya benzetmek gerekirse herkesin bir görevi vardı. Ham maddeyi kazana taşıyan bir işçi, makinanın bakımını yapan başka bir işçi, düğmeye basıp üretimi başlatan başka biri, kalite kontrolünü yapan başka biri, muhasebesini yapan, ihracatını yapan, pazarlamasını yapan – bunları birleştirdiğiniz zaman işte ürün ortaya çıkıyor. Dolayısıyla herkes kendi görev bilincindeydi. Bir kişinin işini aksatması söz konusu olmazdı. Bir harmoni içerisinde çalışıldığı için bir üretim olabiliyordu. Ve herkes bu üretimin çöşküsünü yaşıyordu.”¹¹

Bir antropolog için bu tür mülakatlar insanların o dönemi günümüzde nasıl hatırladıklarını göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Gelgelelim, bugünün kaygılarının hafızayı nasıl şekillendirdiğini hesaba kattığımızda dahi, dönemin atmosferini daha iyi kavramamızı sağlayacak ölçüde sık tekrarlanan –örneğin, üretimden duyulan gurur gibi– temaların da var olduğu yadsınamaz. Andız’ın bu bölümün girişinde yer verdiğimiz sözlerine benzer şekilde, filmde konuşan neredeyse herkes üretim sürecinin yarattığı dayanışma, gurur ve heyecan hissini anlatır. Christina Schwenkel de Vietnam’da sosyalist devlet inşasını incelediği çalışmasında, “altyapı inşasında harcanan emeğin ve daha iyi bir gelecek için çalışmanın, sosyalist modernizasyona katılımın hatırasına oldukça duygusal ve dönüştürücü bir nitelik kazandırdığı” bulgusuna ulaşır (Schwenkel, 2018: 115).

Başka bir çalışmamızda dikkat çektiğimiz (Bryant ve Hatay, 2011; ayrıca bkz. Dzenovska ve Arenas, 2012) enklav döne-

9 Sanayi Holding belgeseli. Alıntılanan kişi, makine mühendisi Sümer Kaya.

10 Sanayi Holding belgeseli. Alıntılanan kişi, Sümer Kaya.

11 Sanayi Holding belgeseli. Alıntılanan kişi, Zeki Erkut.

minde görülen dayanışma ruhuna benzer şekilde, 1970'lerin devlet şirketlerinde çalışan kişiler de o dönemi çalışma heyecanı etrafında şekillenen dostlukların olduğu bir dönem olarak hatırlarlar. Kariyerine Sanayi Holding'in bünyesindeki bir kadın çorabı fabrikası olan Serap Çorap'ta işçi olarak başlayan bir kadının söylediği gibi, "Serap Çorap'ta kurduğumuz arkadaşlıklar ve dostluklar, başkalarından mı diyeyim? O dostlukları artık göremiyorum, yani içten."¹² Schwenkel'in çalışmasında da "fabrika bacası", emekli elektrik işçilerinin "hayatlarında, zamanın akışına direnen ve bilfiil dayanışmalarının gerçekliğini yaratan kuvvetli bir duygusal güç olarak kalmıştı" (Schwenkel, 2018: 121; ayrıca bkz. Muehlebach, 2017).

Başkaları da işlerinden duydukları gururu, harcadıkları uzun saatleri ve dönemin heyecanını anlatmıştır. Örneğin, yukarıda alıntıladığımız satış sorumlusu şöyle der: "Mesaiyi gözetmeden çalıştım, diğer arkadaşlar da aynı şekilde çalıştılar. Bizim için önemli olan işin bitmesiydi, saatin bitmesi değildi. 8-5 kavramı yoktu, 8-25 olurdu, geceyarısı olurdu."¹³ Birçokları, benzer şekilde, gönüllü olarak uzun saatler boyunca çalışmış olduklarından bahsettiler. Bu, içten içe, yapılan işi umursamadan sadece mesaiyi bitirmeye çalışan günümüz devlet memuru algısıyla mukayese edilmektedir. Bir mühendisin sözleriyle, "Sanayi Holding'e gitmek ve orada çalışmak bir gönül işiydi. Sanayi Holding'e uçarak giderdik."¹⁴ Çalışma sürecinden alınan hazzı dair ifadelere bütün mülakatlarda rastlanır.

1974'ün hemen sonrasında yeni bir şey yaratma fikrinden duyulan heyecanın başka çağdaş göstergeleri de mevcuttur. Örneğin, bu heyecanı, milletvekillerinin haftanın her günü, gecenin geç saatlerine kadar süren oturumlarda çalıştıkları Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi'nin Yasama Meclisi'nin, daha sonra da KTFD'nin Kurucu Meclisi'nin tutanaklarında görmek müm-

12 *Sanayi Holding* belgeseli. Alıntılanan kişi, fabrika işçisi ve Dev-İş Mağusa bölge temsilcisi İnci Yaşamsal.

13 *Sanayi Holding* belgeseli, alıntılanan kişi, Ergün Vudalı.

14 *Sanayi Holding* belgeseli, alıntılanan kişi, üretim planlama ve kalite kontrol mühendisi Enver Yazgın.

kündür. Dönemin konuşmalarından, demokrasiyi ve sosyal adaleti hayata geçirmenin en iyi yolu hakkında tartışan millet-vekillerinin yeni bir devlet kurmanın heyecanına kapıldıkları anlaşılmaktadır. Hatta, bizim gerçekleştirdiğimiz mülakatlarda da, bugün KKTC'ye eleştirel bakan kişiler bile o dönemin devlet inşa sürecinin heyecanından bahsederler.

Sanayi Holding için en sık kullanılan sözcüklerden biri *sahiplenme*dir. Mesela, o dönem genç bir bürokrat olan birisi, yaptığımız mülakatta şöyle demişti: “Müthiş bir sahiplilik hissi vardı. Sanayi Holding’in çalışmasını, üretmesini istiyorlardı. Bir sahiplenme hissi vardı. Şu an konuşurken bile heyecanlanıyorum.” Üretme arzusunu kamçılayan sahiplilik ve bağlılık hissini anlatmak için *sahiplenme* kelimesini kullanmıştı. Son dönemde altyapı üzerine yapılan etnografik araştırmalar, kolektif olarak sahiplenilmiş maddi varlıkların “katılıma ve sorumluluğa dair daha geniş kapsamlı tartışmalar için bir mecazımürsel işlevi gördüklerine, yani âdeta kolektifin kendisini tanımlamaya yarayan bir anlam yarattıklarına” dikkat çeker (Coleman, 2014: 460). Üstelik, “muhayyilede kolektif bir biçimde devletin ve siyasal topluluğun timsali olarak kurgulanmaları”ndan dolayı da anlam yaratmaktadırlar (461).

Gerek 1974’ü hemen takip eden dönemde gerek günümüzde o döneme dair oluşmuş bulunan kolektif bellekte, Sanayi Holding’in hem devleti hem de siyasal topluluğu temsil ettiği açıktır. Döneme dair anılarda, yeni devlet şirketlerinin çalışanları nasıl yalnızca iş gücüne ve “bilgi birikimi”ne (*know-how*) ihtiyaç duyan hazır bir sanayi sektörünün “mirasçıları” olduklarını ve “millî servet”i işleyen bir ulusal ekonomiye dönüştürmek amacıyla nasıl uzun saatler, büyük bir öz veriyle çalıştıklarını anlatırlar. Baraka belgeselinin yapımcıları filmi de açıkça bir “üretim, dayanışma ve direniş” filmi olarak tarif ederler¹⁵ ve amaçlarının “eskiden ürettiğimizi” ve bilhassa Türkiye kaynaklı neoliberal özelleştirme güçleri tarafından “üretimden ka-

15 “Sanayi Holding Belgeseli Mağusa’da Gösterildi”, 1 Nisan 2014, Baraka Kültür Merkezi websitesi, <https://www.ankaradegillefkosa.org/sanayi-holding-belgeseli-magusadagosterildi/>.

sıtlı olarak koparıldığımızı” göstermek olduğunu söylerler.¹⁶ Bu muhayyilede, erken devlet inşası döneminin üretkenliği siyasal topluluğa dair oldukça temel bir şeyi temsil etmektedir.

Gelgelelim, uyandırdığı bütün ampirik ve etnografik ilgiye rağmen, solcu bir grup tarafından yapılan bu filmin belki de en bariz sömürü biçimlerinden biri olarak düşünülebilecek sömürüye, Sanayi Holding’i mümkün kılan, mülksüzleştirme vasıtasıyla birikim sürecine bir kez olsun değinmediği aşikârdır. Giriş’te alıntıladığımız, kendini devrimci olarak takdim eden Dev-İş sendikasının temsilcisi, “buluntu”dan bahsederken bunu şansa açıklamaktadır: “Dünyada herhangi bir ülkede kurulmamış kadar şanslı bir şirket.” Sözlerine “Birilerinin kurduğu fabrikalar,” diye devam ederek fabrikaları başkalarının kurduğunu teslim etmektedir, fakat bunu yaparken eski komşuların mülksüzleştirilmesinin üstünü anonim “birileri”nden bahsederek örtmektedir.

Netice itibarıyla, yakın tarihli bu filmi, yalnızca önemli bir toplumsal değişimin yaşandığı bir dönemi belgelemesine duyduğumuz ampirik ve etnografik ilgi sebebiyle değil, aynı zamanda solun kuzeyin ekonomisini kuran mülksüzleştirme yoluyla birikim sürecini eleştirme kapasitesine dikkat çekmek için ele alıyoruz. Baraka’nın 1974’ten sonra doğmuş genç kurucuları, selefleri gibi, adanın maruz kaldığı emperyalist sömürgeleştirme sürecine dair oturmuş bir eleştirel bakışa sahiptirler. Ve yine selefleri gibi, onlar da eleştirilerinde, daha doğrusu neoliberalizm öncesi döneme dair nostaljilerinde yeni “ulusal ekonomi”nin temelini oluşturan fabrika, atölye, otel ve diğer kuruluşların Rum sahiplerine yer vermezler. Sol bir eleştirinin, devrimci bir coşkuyla, işçileri zincirlerinden kurtaracak bir mülksüzleştirmenin zorunluluğunu savunacağı da akla gelebilir, fakat böyle bir eleştiri de söz konusu değildir. Sonuç olarak belgesel –amaç o olmamış olsa bile– mülksüzleştirilmiş Rum sahiplerin filmi yapan gençlerin aklından bile geçmediği izlenimi yaratmaktadır.

16 Serkan Soyalan, “Sanayi Holding Belgeseli”, *Yenidüzen*, 26 Şubat 2014, <http://www.yeniduzen.com/sanayi-holding-belgeseli-81181h.htm>.

O halde mülksüzleştirmenin bu şiddetini gizlemeyi mümkün kılan nedir? Şiddetin “şans”a ve “buluntu”ya dönüşmesini mümkün kılan nedir? Kaynağını gizleyecek denli topyekûn bir “sahiplenme”yi mümkün kılan nedir? Siyasete gözden kaybolarak zemin kazandıran bu kurucu mülksüzleştirme bizi Walter Benjamin’in bahsettiği, devletin kanun yapıcı şiddeti hakkındaki tartışmanın merkezine taşır (1996: 240). Paul Ricoeur, Hannah Arendt’in Benjamin’i eleştiren 1969 tarihli bir çalışmasına atıfla, iktidarı kuranın unutulmuş olan, yani “bir arada yaşamamızın bugününü kuranın unutulması” olduğunu söyler (2010: 25). Ricoeur’a göre, unutilan *temeldir*. Yaşanmış bir geçmişin değil, kurucu, dolayısıyla görünmez olanın unutulmasından bahsetmektedir. Ricoeur ilk bakışta, daima üzeri örtülen, gizlenen tahakküm ilişkilerini, yani Bourdieu’nun “sembolik şiddet” dediği şeyi kasteder gibidir (1979).

Bununla birlikte, Ricoeur, kuruluşun temelinin dönem dönem “işaretler” yahut “izler”le ve “bir örtü yaratmakla beraber, kendiliğinden bu asli unsura işaret eden inatçı vekiller”le görünürlük kazandığını söyler (2010: 26). Örneğin, iktidarın fiili kuruluşu bütünüyle açıktayken yaşanan siyasi çalkantılar işaret veya iz sayılabilecektir. Öte yandan, vekil veya örtü denilen şeyler, iktidarı –özellikle de tahakkümü– açıklamaksızın temsil eder gibi görünen açıklamalara tekabül eder. “Tahakkümün iktidarın gerçek temeli olmadığı yönündeki şüphe, iktidara dair gerçek bilgiyi neredeyse hepten tüketir,” der Ricoeur (2010: 27). Bir başka deyişle, tahakküm ilişkilerini açıklayan bir sembolik iktidar teorisi bile niye bu ilişkilere boyun eğdiğimizi bütünüyle açıklayamaz.

Kuzey Kıbrıs özelinde kuruluşun temeli, yani siyasetin zemini oluşturan el konmuş toprak ve fabrikalar, yeni bir devleti mümkün kılan koşullara dönüştükleri anda bütünüyle unutulmuşlardı. “Sahadaki gerçekler” âdeta sihirle siyasetin zeminine dönüştürüldü. Ricoeur’un, iktidarın kuruluşunun “bir arada yaşamamızın bugününü kuranın unutulması”na dayalı olduğu yönündeki tespiti, bunun nasıl gerçekleştiğini daha iyi anlamamızı sağlar. Kıbrıslı Türkler açısından sıfırdan yara-

tilan bir mekânda bir arada yaşama imkânı devletin kendilerine bu yaşamın imkânlarını sunmasına bağlıydı. Diğer taraftan, devletin bu imkânları sunabilmesi, ülkenin ötekilerden temizlenmesine bağlıydı. Dolayısıyla, kanun yapıcı şiddetin sorumluluğundan kurtulmak, devletin unutulmuş temelini, siyasetin zeminini kuran egemen takasın (*sovereign exchange*) önemli bir parçasıdır.

Bu egemen takas, enklav döneminin ölüm siyasetini (Agamben, 1998; Mbembe, 2003; Murray, 2006) bir mağduriyet siyasetine dönüştürdü. Buna göre, mağdur olma iddiası, hem vatandaşlığın (bkz. Yedinci Bölüm) hem de yeni siyasi mücadelelerinin temelini oluşturacak “haklar”ı garantilemekteydi. Dahası, bu “haklar”, bireysel mağduriyeti *de facto* devleti meşrulaştıran toplumsal mağduriyetle takas eden ve hak iddialarının maddi temelini –Kıbrıs Rum mallarını– “servet”e dönüştüren egemen takasla güvence altına alınmıştı.

Solun siyasete girişi de hem “kaynaklar”ı millî servet olarak görünmez kıldı hem de “ev kavgası”nı bir etik mücadelesine dönüştürdü. Mülksüzleştirmenin şiddetinin gizlenmesi, hatta gözden kaybolması, birçok insanın eski nizamın temsilcilerine –mücadeleye öncülük eden ve bunu yaparken bütün muhalefeti bastıran milliyetçi liderlere– karşı hissettiği hınçtan beslenen bir dağıtım siyasetiyle mümkün oldu.

Mülksüzleştirme yoluyla dağıtım

Adanın bölünmesinin üçüncü yıldönümünde, KTFD Cumhurbaşkanlığı, Eğitim Bakanlığı’yla birlikte, *Özgürlüğün III. Yılında KTFD* adlı bir kitap hazırladı. Basım tarihi, 20 Temmuz’a, yani Türkiye’nin askerî harekâtının yıldönümüne denk getirilmişti. Kitapta, parlamentonun işleyişinden mevzuat çalışmalarına, muhtelif bakanlıkların ve onların altındaki dairelerin icraatlarına yeni devletteki gelişmelerin kapsamlı bir özeti sunulmaktadır. Örneğin, Enerji, Tabii Kaynaklar ve Turizm Bakanlığı’nın Jeoloji ve Maden Dairesi başlığı altında şöyle denmekteydi: “KTFD bölgesinin jeolojik haritalarının yapılması için

saha jeolojisi çalışmaları yanında, endüstriyel ham madde, inşaat malzemesi, stabilize malzeme etüde çalışmaları ve çimento hammaddesi araştırmaları sürdürülmektedir.” (Kıbrıs Türk Federe Devleti 1977: 85).

Kitapta ayrıca, iki ana yol inşa projesi için yaklaşık kırk milyon Türk lirası harcadığı, Ercan Havalimanı'nın da 3 Şubat 1975 tarihinde sivil uçuşlara açıldığı belirtilmektedir. Türk Hava Yolları'nın eşit iştirakiyle yeni kurulan Kıbrıs Türk Hava Yolları 1975'te 1.048, 1976'da 1.320 uçuş gerçekleştirmiş, havaalanının açıldığı ay içerisinde Girne limanı da Türkiye'den gelen feribotları ağırlamıştı. Doğudaki Mağusa limanı ile batıdaki daha küçük Gemikonağı limanı halihazırda Eylül 1974'te uluslararası kargo trafiğine açılmışlardı. Yönetim aynı zamanda savaşta yanan ağaçların yerine yenilerini ekiyor, su hatlarını tamir ediyor, telefon hatları çekiyordu. Bu dönemde adayı ziyaret eden gazeteci Keith Kyle, kuzeyde oluşturulan yeni ülkenin “Mağusa limanıyla ülkenin kargo kapasitesinin önemli bir kısmını, turizm endüstrisinin büyük çoğunluğunu (mevcut turist konaklama tesislerinin % 65'i, inşası süren otellerin yatak kapasitesinin % 87'sini), narenciye bahçelerinin % 75'i dâhil olmak üzere tarım ihraç ürünlerinin yarısını ve ülkenin sınai üretiminin neredeyse yarısını içerdiğini” gözlemlemişti (1997: 20).

1974 öncesinde Kıbrıs ekonomisinin en büyük üç sektörü tarım, madencilik ve turizmdi. Sanayi ise, yeni yeni gelişmekte olan dördüncü sektördü. Biraz madencilikte istihdam edilmek, tarımda da az miktarda ticaret yapmak haricinde, enklavlara hapsolmuş Kıbrıslı Türkler bu sektörlerden dışlanmışlardı. 1974'ten sonra uluslararası Cyprus Mines Corporation şirketi Kıbrıs'tan çekildi ve madenlerini sahipsiz bıraktı. Bu da turizm, tarım ve hafif sanayinin ana sektörler olarak ön plana çıkmasına neden oldu. Tarım ve hafif sanayi sektörleri, Kıbrıslı Türklerin evvelce dışlanmış bulundukları paketleme ve nakliye tesislerine erişim kazanmalarıyla gelişmeye başlamıştı.

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulduğu 1960 yılında, Kıbrıs'ı çoğu günlük bölgelere gelen, yalnızca 24.000 turist ziyaret etmişti.

1974'e gelindiğinde ise, plaj turizmi bir hayli gelişmişti. Adanın doğusundaki Mağusa şehri turist kapasitesinin % 54'üne sahipti.¹⁷ Meclis tutanaklarında adaya ulaşımın zorluklarından dolayı savaş sonrası turizmin gelişmesinin zaman alacağını vurgulayan milletvekillerine rastlarız. *Özgürlüğün III. Yılında* adlı kitapta da şöyle denmekteydi: "Bu dönemde, toplumumuz açısından, en önemli konu; bölgemizdeki sanayi tesislerinin korunması, kısa zamanda sahiplendirilmesi ve süratle çalıştırılması idi" (Kıbrıs Türk Federe Devleti, 1977: 117).

Sanayi Holding'i oluşturan fabrika ve atölyeler yeni ekonominin mihenk taşı olacaktı. Önceden Kıbrıslı Rumlara ait olan fabrika ve küçük işletmelere yeni isimler (örneğin, parke üreten Aba Parke Fabrikası ve kozmetik ürünleri üreten Doremi Kozmetik Fabrikası) verildi. Bu bölümün başında alıntıladığımız sendikacı, "bütün yataklar, şilteler, pencereler ve kim bilir daha neler orada yapılıyordu," diyerek ürünlerin çoğunun turizm piyasasına yönelik olduğunu belirtmişti. Otele tefrişat üretenlerin yanı sıra, çikolata, kurabiye ve şeker yapan fabrikalar da vardı. Sepetten kovaya her çeşit plastik ürünü imal eden yedi fabrika, kadın çorabı ve ayakkabı üreten atölyeler, ve traktörden çelik tele muhtelif tarım ve imalat ürünleri yapan tesisler mevcuttu.

Özgürlüğün III. Yılında adlı kitapta, Kıbrıs Türk sanayi sektörünün gelişiminin bilhassa önem arz ettiğine şu sözlerle dikkat çekilir: "Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurucu unsurlarından birisi olmasına rağmen her alanda olduğu gibi ekonomik alanda da Devlet olanaklarından yararlanması engellenmiştir" (Kıbrıs Türk Federe Devleti, 1977: 117). Gelgelelim, devlet inşasına başlayan ilk kadro kısa sürede, sanayiden evvelce dışlanmış olunduğu için toplumun –mülakat yaptığımız herkesin ısrarla İngilizce tabirle *know-how* dedikleri– bilgi birikiminden yoksun olduklarının farkına varmıştı. Bu birikimin en etkili biçimde elde edilmesi için millî sanayinin süratle gelişmekte olduğu Türkiye'den uzmanların getirilmesi gerekmişti. Yüzlerce mühendis ve idareci adaya geldi. Daha sonra, birçokları Kıbrıslı

17 Symeon Matsis'in sunumu, "Reviving Famagusta: From Ghost Town to Eco-City?" konferansı, London School of Economics, 21 Şubat 2014.

Türk kadınlarla evlenerek adaya yerleştiler. Bu uzmanların gelişi, Türkiye'nin bu dönemde Kuzey Kıbrıs'ta sahip olduğu doğrudan nüfuzu dolaylı nüfuzdan ayırt etmeyi zorlaştırmıştı. Dolaylı nüfuz, yalnızca Türkiye'den gelen *know-how* şeklinde değil, Türkiye emsalini öven ve "kaynakların devletleştirilmesi"ni –Dördüncü Bölüm'de değindiğimiz bir milletvekilinin tabiriyle– "ideal devlet"i yaratmanın tek yolu olarak gören milletvekillerinde de tezahür ediyordu.

Bir sonraki bölümde görećeđimiz gibi, sol, elindeki "kaynaklar"ın yeni devletin kurulması için sahiplenilmesi gerektiğini, bunun bir tür ilkel sosyalist birikim olduğunu düşünüyor gibiydi. Gerçekten de *Özgürlüđün III. Yılında* kitabında anlatılan kurumların tamamı kurulurken, adanın kuzeyindeki sol siyaset de bu kurumların içerisinden doğmaktaydı. Bu, sol eski yanlışları düzeltmeye ve Rum "kaynaklar"ını ve devletin dağıtım mekanizmalarını kullanarak iřçi haklarını savunmaya çalışırken gerçekleşti. Devletin ve "ulusal ekonomi"nin başlangıcında bunu görürüz. Genç solcu örgütçüler adaya dönmüş ve sendikalaşmayı teşvik etmişlerdi. Dönemin göze çarpan özelliklerinden biri, genç solcuların yeni "sanayiler"deki işçileri örgütlemesi sonucunda grevlerin yaygınlık kazanmasıydı. Örneđin, Dome Hotel'in 1974'ten sonraki ilk müdürü, oteldeki işçilerin geçici bir müdürü protesto etmek amacıyla otel daha henüz kapılarını açmadan greve gittiklerini anlatır. Sanayi Holding işçileri de bugünden geçmişe baktıklarında daha kısa çalışma saatleri, daha fazla ücret ve çocuk bakımı gibi kolaylıklar için düzenledikleri protestoları hatırlarlar.

Gerçekten de Kıbrıslı Türklerin "ulusal ekonomi"yi kurmaya başladıkları dönem, sendikaların ve işçi eylemlerinin çoğaldığı döneme rastlar. 1974'ten önce de az sayıda sendika mevcuttu. Bunlardan siyaseten en aktif olanı Kıbrıs Türk Öğretmenler Sendikası'ydı (KTÖS). Gelgelelim, solcu liderler yeni örgütleri kısa sürede yönetime yakın olan "sarı sendikalar" ile "devrimci" bir gündemi bulunan "kıızıl sendikalar" olarak ayırdılar. Naci Talat, Kurucu Meclis'te gündeme gelen bir soruya cevaben, solun sarı ve kıızıl sendikacılıktan ne anladığını açık-

lamıştı. Ona göre, sarı sendikacılık “sadece işverenden yana olmak demek değildir. Sarı sendikacılık sadece patroncu olmak değildir.” Daha önemlisi, işçileri bölmeye çalışmasıdır: “Liberal demokrasi kisvesi altında, işçileri bölme, onları siyasi oyunların piyonu haline getirme, köleliğe benzer koşullara mecbur etme girişimleri vardır.”¹⁸

Toplumun küçük oluşunun, dağıtım yöntemlerinin, nepotizm ağlarının ve –gerek sarı gerek kızıl– yüksek sendikalaşma oranının işçilerin “köleliğe benzer koşullar” a mecbur edilmesini aslında bir hayli zorlaştırdığını Yedinci Bölüm’de daha açık bir şekilde göreceğiz. Öte yandan, Naci Talat’ın açıklaması, toplumu ezenler veya ezen olmak isteyenler ile ezilenler diye iki gruba bölen bir sol söylemin ortaya çıkışına işaret eder. Bu yeni söylemde, mağduriyet yalnızca Kıbrıslı Türklerin Kıbrıslı Rumlar tarafından değil, aynı zamanda Kıbrıslı Türklerin eski nizam tarafından mağdur edilmesini anlatıyordu. Dahası, mücadelenin zemini devletin kendisiydi.

O halde, sol, eski nizamın korporatist siyasetinin “liberal demokrasi kisvesi” olduğunu “ifşa” etmekteydi. Gelgelelim, solun eleştirisi politik ekonomiye dayanan bir eleştiri olduğu için, bu görüşe göre, *geçmişin yanlışları yalnızca ekonomi üzerinden düzeltilir, ekonomi de yalnızca elde edilen “kaynaklar” üzerinde inşa edilebilirdi.* Yeni üretim ilişkilerinin yaratılabilmesi için üretim araçlarına, yeni bir üstyapı oluşturulabilmesi için bir altyapıya ihtiyaç vardı. Yeni bir düzen kurmaya dair bu fikirden ötürü, Rum “kaynaklar” ı bir tür ilkel sosyalist birikime dönüştü.

Solun ezen-ezilen söyleminde özetlenen mağduriyet, bu bağlamda, Žižek’in (1989) tabiriyle bir “kapitone noktası”na, yani etnisite temelli mülksüzleştirmenin gerçek koşullarına sosyal demokrasi ideolojisinin raptedildiği noktaya dönüştürülmüştü. Mağduriyet, solun devlet inşası yaklaşımını da belirleyecek olan, esasında birbiriyle çelişen şiddet ve eşitlik, mülksüzleştirme ve dağıtma gibi unsurları birbirine raptetme yöntemi oldu.

18 KKTC Cumhuriyet Meclisi Arşivleri, KTFD Kurucu Meclisi Zabıtları, 60. Oturum, 17 Eylül 1975.

Taklitçilik olarak ideoloji

Kıbrıslı Türklerde solun tarihi kısadır. 1930'ların başlarında, birkaç küçük Kıbrıs Türk işçi ve entelektüel grubu o dönem Rum toplumunda gelişmekte olan işçi hareketine yakınlık duymaya başlamıştı. Ancak, on yıllardır kendini tehdit altında hisseden bir azınlık toplumu olmanın sonucunda, koruyucuları olarak gördükleri Türkiye'deki milliyetçilik kamusal alana hâkim oldu. Dahası, 1950'lerde Kıbrıslı Rum işçi partisi AKEL (Anorthotiko Komma Ergazomenou Laou – Emekçi Halkın İlerici Partisi) adayı Yunanistan'la birleşme mücadelesini destekleyince, bu partiye destek veren Kıbrıslı Türkler de vatan haini olarak görüldüler, hatta içlerinden üçü TMT tarafından öldürüldü. Gerek bu baskı gerek radyoyla temasın bile sınırlı olduğu enklavlardaki tecrit ortamı düşünüldüğünde, içinde bulunulan durumu Türk milliyetçiliğinin şekillendirdiğinden daha farklı değerlendiren bakış açılarına dair çok az tartışma veya bilgi olması şaşırtıcı değildir. Birçok insan enklavlardaki gençliklerinde müziği ve kıyafetiyle 1968 neslini takip ettiklerini ve bu nesilden etkilendiklerini söylemesine rağmen, dünyada olup biteni ideolojik olarak kavrama imkânları çok azdı.

Enklavlardaki iletişimsizlik sebebiyle, silah bırakan veya ilk kez ailelerinin yanından ayrılıp Türkiye'ye okumaya giden çok sayıda Kıbrıslı Türk erkek ve kadın, Türkiye'deki gençlerin takip ettiği entelektüel akım hakkında neredeyse hiçbir şey bilmiyordu. Daha sonraları Türkiye'de öğrenciyken sol siyasette aktif rol alacak birçok kişi, enklavları terk edip Türkiye'nin birçok değişik siyasi görüşe ev sahipliği yapan şehirlerine vardıklarında yaşadıkları kafa karışıklığından bahseder. Bir doktor ve eski sağlık bakanı olan Eşref Vaiz, mülakatımız sırasında, milliyetçilik etkisi altında yetiştirilip de Türkiye'ye vardığında burada milliyetçiliğin alternatiflerinin bulunduğunu fark etmesinden duyduğu büyük şaşkınlığı anlatmıştı. Ankara'ya gelince, birlikte yaşayacağı Kıbrıslı Türkler ondan siyasi pozisyonunu açıklamasını talep etmişlerdi:

Neticede evde günlerce “ben neyim” tartışmasını yaptık. Kimlik bunalımına düştüm. Okula gittim, kamplar, gruplar. Sağ görüşleri olan farklı yerde oturur, solcular farklı yerde, fraksiyonlar, çayhanelerde, orda burda. “Ben neyim” tartışmasında, “Ben komünist olamam” derdim. Komünizm kötüydü. Evdeki arkadaşlar, “O zaman sen milliyetçi faşist olamazsın” derlerdi. “Niçin?” derdim. “Milliyetçi olmanın nesi kötü?” “Kötü! Milliyetçiyse faşist olacaksın. Sağcıysan ülkücüsün. Kafataşçıdır- lar, söyledirler, öyledirler.”¹⁹

Türkiye’deki “abilerin, ablalarının” tesiri altında, genç Kıbrıslı Türk öğrenciler Marksizmi ve sosyalizmi incelemeye ve bunların Kıbrıs’a nasıl uygulanabileceğini tartışmaya başladılar.

Adaya döndüklerinde bu öğrencilerin barınabileceği en uygun yer, Türkiye’deki Cumhuriyet Halk Partisi’ni model alarak 1971 yılında kurulan Cumhuriyetçi Türk Partisi’ydi (CTP). CTP, 1970’lerde sosyal demokrat bir platform işlevi görmekle Türkiye’deki CHP’yi takip ediyordu. Partinin bazı üyeleri ise, Türkiye’deki birtakım fikirleri spesifik olarak Kıbrıs bağlamında nasıl uygulayabilecekleri meselesiyle ilgiliydiler. Ancak, Türkiye’den dönen gençler CTP’ye yönelerek partiyi daha katı bir ideolojik yöne de çekmeye başlamışlardı. Bugün bir iş adamı ve gazete editörü olan Öntaç Düzgün şöyle der: “O dönem çok sığ bir ideoloji vardı ve ezberlenmiş bir elli kelime etrafında dönen ideolojik bir dil vardı.” O ve arkadaşları köylerde Leninizmi ve Stalinizmi öğretmeye çalışmışlardı. 1970’lerin sonuna doğru değişim ve çalkantılar yaşayan Sovyetler Birliği’nde bile Stalinizmin o dönem artık moda olmadığını belirttiğimizde ise, şöyle demişti: “Çünkü Türkiye’de doğrudan kaynaklar yoktu. Zaten bizim nesil İngilizce bilmezdi. Sol yayınları en fazla Lenin ve Stalin ile alakalıydı. Bulgaristan’da ve Sovyetler Birliği’nde çıkan bazı yazılar vardı da onlara ulaşırdık zaman zaman.”²⁰

Neticede, genç solcular, enklavların kapalı ortamında olduğu gibi, dil sorunu sebebiyle, 1970’lerde Sovyetler Birliği’nde ve

19 Öntaç Düzgün, Turhan Kuran ve Eşref Vaiz’le mülakat, 26 Ağustos 2016, Lefkoşa.

20 Öntaç Düzgün’le mülakat, 29 Mart 2013, Lefkoşa.

İngilizce konuşulan dünyada gerçekleşmekte olan büyük tartışmalardan bihaberdiler. Dahası, Türkiye'deki Kıbrıslı Türk solcu öğrenciler kendi yurtlarında ve evlerinde kendi içlerine kapanıp ve çoğunlukla hareketin liderleri tarafından kendileri için seçilen veya önerilen kişilerle, kendi aralarında evlenip enklavdaki disiplin ortamını ilginç bir şekilde yeniden üretiyorlardı.²¹ Türkiye'deki solun "bacı" diyerek cinsiyetsizleştirdiği kadın yoldaşlar da bulunmasına rağmen, hareket bir hayli erkekti. Ana sembollerinden biri, belirli bir şekli olan ve sağın benimsediklerinden ayrılan bir bıyıktı (bkz. Durakbaşı, 1998; Ertürk, 2006).

Özetle, sol hareket, Kıbrıs'ın durumuna dair yeni bir eleştiriyi gündeme getirmesine karşın, hiyerarşik, gayridemokratik ve erildi (Derya, 2007:101-102). İdeolojik bakımdan da Stalinizm dönemine saplanmış bir hareketti. Bugün, o dönem harekete katılmış birçok kişi, geriye baktıklarında, hareketin Kıbrıs'ta solun daha sonraki gidişatına yön verdiğini söyleyebilmektedir. Türkiye'de tıp okuyan ve daha sonra KKTC'de sağlık bakanlığı yapacak olan Ahmet Gülle, sorgulamadan riayet etmenin bir çeşidini bir başkasıyla değiştiren bir yapıdan bahseder:

Kendi demokratik ilkelerini ve yapısını geliştirmemiş, Kıbrıs Türk toplumunun bir parçası olarak, koşullardan aşırı etkilenmiş, düşünceleri, ideolojileri yeterince tartışıp sorgulamadan kabullenmiş ve kendi özel koşullarına uygun doğruları yaratamamış, büyük oranda etkiler altında çalışmalarını sürdürmüştür. Örgütlenme yapısındaki yeterince demokratik olmayan yapılanma biçimi iradenin eksikliği ve örnek modellerin yeterince demokratik olmayan yapısı nedeniyle, tek ideolojiye sahip, tek tip insanlar yetiştirilmeye çalışılmış, farklı düşünenler ya zorlanmış, ya dışlanmış ve atılmıştır (Öncül ve Düzgün, 1999: 212).

Aşağıda da göreceğimiz gibi, tek bir ideolojiye bağlılığın temel sonuçlarından birisi, dönemin devlet inşa sürecinin "ger-

21 Bu gözlemimizi Türkiye'deki sol hareketlere katılmış kişilerle yapmış olduğumuz mülakat ve tartışmalara borçluyuz.

çek” maddi koşulları hakkında söyleyecek çok az şeyi bulunan bir yersiz-yurtsuzlaşmış söylemin ortaya çıkmasıydı. Bu, ganimetin politik ekonomisi üzerine kurulmuş, fakat sosyalist ideallerin gerçekleştirilmesine odaklanan bir söylemdi.

Yersiz-yurtsuzlaşmış derken, betimleyici anlamdan yoksun bırakılmış ve gerçek maddi koşullarla bağı koparılmış bir söylemin yeniden üretilme sürecinde yeni anlamlar kazanmasını kastediyoruz. Alexei Yurchak (2006), Gilles Deleuze ve Felix Guattari’den (1987) hareketle, *yersiz-yurtsuzlaşmayı*, Sovyetler Birliği’nin son dönemindeki buyurgan söylemin anlamdan mahrum bırakılması sonucunda geriye “biçimin hegemonyası”nın kalmasını tarif etmek için kullanır. Bizim incelediğimiz vakada ise, içinde bulunulan maddi koşullarda içkin çelişkileri örttüğü veya sakladığı ölçüde işe yarayan bir yersiz-yurtsuzlaşmış söylemle karşı karşıya geliriz. Bu itibarla Lata Mani’nin verdiği örnek Kuzey Kıbrıs vakasına daha uygundur. Mani, kısmen küreselleşme sebebiyle çökmekte olan bir altyapıya sahip şehirlerde yaşamalarına rağmen, küresel tarzda giyinme, çalışma, davranma arzularına sahip olan Hint orta sınıfını incelediği çalışmasında, küreselleşmenin çözölemeyen çelişkilerinden dolayı, küreselleşmenin başarısının “yersiz-yurtsuzlaşmış bir küresellik söyleminin (küresel olma, küresel hissetme, küresel görünme, küresel hareket etme)” cazibesine dayandığını söyler. Bu yersiz-yurtsuz söylem “kişiyi bu yeni oluş ve aidiyet biçimini sahnelerken karşılaştığı esas maddi gerçekliklerle baş etme yükünden kurtarır” (Mani, 2008: 42).

Bir başka deyişle, 1974 sonrası Kıbrıs Türk sol siyaseti, yeni devletin üzerine inşa edileceği kaynakları sağlayan “ilkel sosyalist birikim”in eleştirisine imkân tanımayan bir emperyalizm ve baskıcı kapitalist zümre eleştirisini gündeme getiriyor, aslında bir anlamda da bu eleştirinin kapanına kısılıyordu. İleride göstereceğimiz gibi, solun sağ olarak gördüğü eski nizam, sahiplenme eylemini devlet inşasının mutad şiddeti kapsamında gören nispeten net bir formüle göre çalışıyordu. Başka bir ifadeyle, Rum mallarının sahiplenilmesinin kanun yapıcı bir şiddet içerdiğini teslim ediyordu. Eski nizamın formülüne göre, bi-

reysel mağduriyet toplumsal mağduriyet kapsamına giriyor, bu da yeni devletin inşasına meşruiyet kazandırıyordu. Bu görüşe göre, federal çözüm müzakereleri Kıbrıs tarihinin Kıbrıslı Türklerin ayrı mekân taleplerini meşru kılıp kılmadığı sorusu etrafında dönmeliydi. Gelgelelim, solun “ev kavgası” gündemi dağıtımdan yararlanmanın bir yolu olan bireysel mağduriyeti Kıbrıs siyasetine dâhil etmişti.

Bu bölümün sonraki iki kısmında göreceğimiz gibi, ganimetin bahsi geçen dönemde “kaynaklar” olarak görünmezleşmesi dört nedenle gerçekleşmişti. İlk olarak, bu “kaynaklar”ın millî şirketler altında değerlendirilmesi, onların aynı anda herkeşe ait olduğu ve kimseye ait olmadığı, akıbetlerinin de potansiyel olarak lağvedilebilecek devletin akıbetine bağlı olduğu anlamına geliyordu. İkinci olarak, bu “kaynaklar” solun gözüne ilk etapta üzerine sosyalist bir modelin inşa edilebileceği bir tür ilkel sosyalist birikim olarak görünmüştü. Öte yandan, üçüncü olarak, bu “kaynaklar” nihayetinde solun toplum içerisinde kendisine bir taban oluşturabilmesinin en önemli aracı haline geldiler. Bu dönemdeki devlet inşasının diğer yönlerinin aksine, solun bu “kaynaklar”a ilişkin muhalif duruşu, bunları kullanmanın meşruiyetiyle değil, nasıl kullanılacakları sorusuyla ilgiliydi. Ve dördüncü olarak, bunun sonucunda, devletin kökenlerinin aksine, bu kaynakların kökenleri ideoloji tarafından gizlendi, örtüldü.

Mülksüzleştirme siyaseti

1976 yazında, yeni devletin ilk seçimlerinin gerçekleşmesiyle birlikte, toplum ilk kez ciddi bir siyasi mücadeleyi tecrübe ediyordu. Tecrübeli siyasi liderlerin ciddi bir muhalefet karşısında duydukları panik, “eski nizam”ın ilk siyasi partisinin kuruluşuna doğrudan katkısı olan Hakkı Atun’un şu sözlerinde görülebilir: “Bakın yeni kurulmuş bir devlet – full demokrasiye geçiyor! Muhalefet iktidardan daha güçlü! Hem böylesine de, esasında o günün koşullarında çok olgun bir toplum olduğumuzu söyleyebilirim, iddia edebilirim. Ve diyorum, sadece İskân Ya-

sasında muhalefet olmadı, HER konuda GÜMBÜR GÜMBÜR muhalefet oluyor!” İlk seçimlerde muhalefet üç partiye bölünmüştü.²² Milliyetçi nizamın yeni kurulmuş partisi Ulusal Birlik Partisi (UBP) oyların yaklaşık % 54’ünü, 40 üyeli meclisteki sandalyelerin de otuzunu kazanmıştı. Bu ilk seçimde bile UBP’nin hegemonyasını mal, iş, hizmet ve mülkiyet hakkı dağıtarak koruduğuna dair suçlamalar vardı (bkz. Sonan, 2014). Müesses nizamın üyeleri bürokraside ve ekonomide böyle bir şeyi kolaylıkla gerçekleştirebilecek konumlara sahiptiler.

Konu hakkında muhalif basında yer alan çok sayıda yayına göre, nizam partisinin ilk seçimde oy elde etmek için başvurduğu ana yöntem, Birinci Bölüm’de Rum taşınabilir mallarının depolandığı “ganimet ambarları”nın kapılarını açmaktı. *Halkın Sesi* gazetesinde, bakan eşlerinin köyleri gezerek köylülere ihtiyaçlarını sordukları ve istenilen malları devlet ambarlarından karşıladıkları iddialarına yer verilmekteydi (Sonan, 2014: 137). Bugün bu iddiaları teyit etmek güçtür, ancak iddiaların yaygınlığına ve kuzeydeki siyasetin daha sonra aldığı şekle bakıldığında, Kuzey Kıbrıs’ta siyasal mücadelenin başından itibaren “kaynaklar”ın dağıtımı üzerine kurulduğu açıktır: Siyaset süratle bu kaynakların nasıl, ne zaman ve kime dağıtılacağı meselesinden ve bu kaynakları adaletsizce dağıtan partilere yönelik suçlamalardan ibaret olacaktı.

Eski nizamın yerleşik mekanizmaları kullanması karşısında, sol da kendi nepotist sistemini kurmaktan geri kalmadı. Sendikaların yönettiği kooperatifler kullanılarak, işçilere kredi sağlayan bir alternatif bankacılık sistemi kuruldu ve işçilerin aylık kredilerden yararlanarak alışveriş yapabildikleri süpermarketler açıldı (Şafaklı, 2003). Dahası, sayıları gittikçe artan sen-

22 En eski muhalefet partisi, genç üniversite mezunlarını bünyesine katan CTP’ydi. Seçimlerde % 13 oyla üçüncü gelmişti. Açık bir şekilde sosyal demokrat siyaset güden ve Ecevit’in CHP’siyle doğrudan bağlantılı olan Halkçı Parti, % 12 oy almıştı. Ana muhalefet seçimden önce yeni kurulmuş olan Toplumcu Kurtuluş Partisi’ydi (TKP). Bu partinin kurucuları arasında, evvelce alıntılıdığımız Mustafa Akıncı, Fatma Sezer ve İsmail Bozkurt gibi Kurucu Meclis’teki ana muhalefet liderleri vardı. Bunlardan bazıları, örneğin Bozkurt, TMT’nin muteber emektarlarındandı.

dikalar her ideolojiden partiyle bağlantılı olarak faaliyet göstermekteydiler ve gerek sol gerek sağ sendikalar bilhassa iş ve işçi “hakki” gibi lütuflar dağıtmanın mekanizmalarına dönüşmüşlerdi.

Dağıtımın ne denli yaygın olduğu Dome Hotel örneğinden anlaşılabilir. Otel kamu sektörünün bir parçası olduğundan, yöneticiler sıklıkla, hükümetin atadığı, kendi partilerini destekleme derdine düşmüş yönetim kurulu üyeleri tarafından seçimlerden önce ekstra personel istihdam etmeye zorlanırlardı. Dome Hotel’e müdürlük yaptığı dönemde Mete’ye on kişiyi işe alması gerekeceği söylenmişti. Mete cevaben, bu kadar personele ihtiyaç duymadığını, bunun akıl almaz bir talep olduğunu belirtti. Talebin önüne geçebilmek için, sol CTP’nin üyesi olan sendika liderine gidip bu istihdamın gerçekleşmesi halinde sağ UBP’nin de kendi adamlarının işe alınmasını isteyeceğini hatırlattı. Üç günlüğüne gittiği zorunlu askerlik hizmetinden döndüğünde on yeni çalışanı otelde buldu. Sendika lideri ona müzakereler yürüttüğünü ve bir çözüm bulunduğunu söyledi: Beş kişi CTP’den, beş kişi UBP’den istihdam edilmişti. Bu, 1970’lerin sonuna gelindiğinde sendikaların işgücünün bütününe yayıldığıнын ve bu sayede gerek sol gerek sağ partilerin seçimler öncesinde iş dağıtmalarına olanak tanındığının yalnızca bir örneğidir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, eski nizamın dağıtımın temelini oluşturan mallara bakışı basitti. Mallara el konulması akabinde, bu malların sahiplenilmesi ve dağıtımına ilişkin sorumluluk devletindi, dolayısıyla mallar hem herkese aitti, hem de kimseye ait değildi. Gelgelelim, yine evvelce dikkat çektiğimiz üzere, solun baskıcı olarak gördüğü eski nizama duyduğu güvensizlik, yolsuzluk ve adaletsizlik söylemlerine yol açmış, bu da dağıtıma dair “hak” fikrini gündeme getirmişti. Devletin başlangıcında bu tartışmanın izleri görülür. Kurucu Meclis’teki tartışmaların büyük bir kısmında adaletsiz ve yozlaşmış mal dağıtımına dair ithamlar ele alınıyordu. Örneğin, Lefkoşa temsilcisi Ekrem Avcıoğlu, düzenli olarak, İskân Dairesi’nde çalışanların dost ve akrabalarına ev ve dükkân dağıttıklarından,

kendi evlerini ganimet ambarlarından eşyalarla doldurduklarından ve en iyi arabalara el koyduklarından şikâyet etmekteydi. Avcıoğlu, en azından böyle dedikoduların dolaşmakta olduğuna dikkat çekiyor, “gerçek” mağdurların, sorumluluklarından ziyade yağmaya odaklanmış bir idarenin saldırıları yüzünden yeniden mağdur edildiklerini vurguluyordu.²³

Mecliste gündeme gelen buna benzer yüzlerce şikâyet siyasetin mağduriyet ve onun giderilmesi üzerinden yapıldığını göstermektedir. *Siyaset, hak iddialarının maddi temeli üzerine kurulmuştu*. Giriş’te belirttiğimiz gibi, siyaset, Rum mallarının “kaynaklar” olarak sahiplenildiği anda ortaya çıkmıştı. Kaynakların görünmezleşmesi ise, siyasetin dağıtımına dair “haklar” (ve “haksızlıklar”) üzerindeki bir mücadele olarak meydana çıktığı anda gerçekleşmişti. Dahası, bu “haklar” bireysel mağduriyet karşılığında *de facto* devleti meşrulaştıran toplumsal mağduriyeti takas eden egemen takasla güvence altına alınıyordu. Burada Benjamin’in “kanun yapıcı şiddet” mefhumunu hatırlamakta yarar var. Benjamin’e göre, bu şiddet “bireyi, en azından hukuki bir özne olarak bütün şiddetten mahrum eder” (1996: 241). Schmitt’in perspektifinden yorumlarsak, bu mahrumiyette, hukuku ve düzeni toprağın sahiplenilmesinde bir araya getiren ve “kurucu bir tarihsel olay – bir meşruiyet eylemi” olan o ilk, unutulmuş, kurucu eylemin izini görebiliriz (Schmitt, 2006: 73). Öte yandan, biz bunun ülkeyi ve toprağı sahiplenmeyi daima halihazırda toplumsal mağduriyet üzerinden meşrulaştıran sağın aleni devletçiliğiyle daima görünür kılınan bir politik ekonomi-egemen takas ilişkisi üzerinden gerçekleştiğini öne sürüyoruz.

Bu sorun önceki bölümde değindiğimiz bir konuya, toplanmayan çöpler meselesine dönersek daha da açıklık kazanacaktır. Psikanalist Vamık Volkan da çöplerin birikmesine tanıklık etmiş, bunun “Rumlarla en ortak bağ” olduğunu belirtmişti. Çöpler genelde köy meydanlarında birikiyordu. “Lefkoşa’daki Türk idaresinden bir yetkili köydeki ihtiyar heyetine çöpü

23 KKTC Cumhuriyet Meclisi Arşivleri, Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi Meclisi Yasama Meclisi Zabıtları, 22. Oturum, 7 Şubat 1975, s. 24.

köylerinde yakmaları için yalvarırken, çöplerin açıkta birikmesinin sıhhi olmadığını ve hastalık yayabileceğini söylerken ben de oradaydım. ‘Kendinizi bu çirkinlikten kurtarmak için sadece bir kibrite ve bir bidon benzine ihtiyacınız var,’ diyordu.” Volkan köylülerin yetkiliye hak verdiğini, ancak “bana çöp yığındaki bazı kırık oyuncakları ve Rumca yazılmış çocuk kitaplarını göstermeyi sürdürdüklerini” belirtir. Volkan, yası tamamlayamama olarak yorumladığı bu olaydan etkilendiğini anlatır ve burada “artık çöpe dönen bu basit aile eşyalarının sahibi Rumların yerini almaktan duyulan suçluluk hissi”nin yaşadığına işaret eder (1979: 131-132). Gelgelelim, İkinci Bölüm’de aktardığımız gibi, Volkan aynı köyü üç yıl sonra ziyaret ettiğinde bu melankolik havanın dağıldığını, köylülerin yas sürecini tamamladıklarını gözlemler.

Dahası, daha önce de gördüğümüz gibi, bazı göçmenler eşyaları yakmaktan veya metruk komşu evlerdeki buzdolaplarını temizlemekten kaçınıyor, bu hizmetlerin “devlet” tarafından sağlanmasını talep ediyorlardı. Bu imtina edişte, Volkan’ın muallak yasa dair bireyci yorumuna ilaveten, ortak bir mağduriyeti, ortak mücadeleyi kollayan ve suçla birey olarak yüzleşmeyi reddeden bir “toplum”un doğuşunu görmenin de mümkün olduğunu düşünüyoruz. Köylüler şunu da diyor olabilirler: “Bundan şahsen ben sorumlu değilim; hepimiz sorumlu yuz. O yüzden bırakalım bu işle devlet ilgileşsin.” Ne de olsa, ayrı bir bölge ve öz yönetim yaratmanın gerekçesi, ortak acıdır.

Siyasetin zemini, Ricoeur’ün tabiriyle unutilan temel, yani “bir arada yaşamamızın bugününü kuranın unutulması” (2010: 25) olgusu bu noktada karşımıza çıkar. Dönemin meclislerinde görev almış insanların da ifade ettiği üzere, toprak ve ülke sahiplenmenin toplumsal mağduriyet üzerinden gerekçelendirilmesi devlet *projesine* yol vermişti. Proje kapsamında, örneğin, malların önce “devletleştirilmesi”ne, sonra dağıtılmasına, bir başka deyişle kurucu şiddet eylemini bir “devlet” eylemine dönüştürmeye özen gösteriliyordu. Bir devletçilik biçiminde gerçekleştirilen bu devlet projesi, süratle, dağıtım biçimlerinin yarattığı hoşnutsuzluktan doğan popülist siyaset duva-

rına toslamıştı. Devlet projesi toplumsal mağduriyetin meşrulaştırdığı ayrı bir mekâna yönelik bir sosyal mühendislik projesinin ürünüydü, ancak popülist siyaset kişileri “şu ya da bu daire”nin mağduru olmaya indirgeyerek devlet projesinin altını oymaktaydı.

Bu proje ilk olarak en açık biçimde muhalefetin çeşitli yolsuzluklarla suçladığı İskân ve Rehabilitasyon Dairesi’nin başındaki İsmet Kotak tarafından Yasama Meclisi’nde dillendirilmişti. Kotak kürsüye çıktı ve kendisini eleştiren Avcıoğlu’na meydan okuyarak, Kotak’ın ailesinden onun konumundan yararlanmış tek bir aile üyesi göstermesini söyledi. Akabinde o dönemde yürütmekte oldukları devlet inşasının ve dolayısıyla sonunda sağ ile sol arasında ortaya çıkacak siyasal farkın vizyonunu ortaya koydu:

Bir savaş geçirildi. Yepyeni bir yurt yapılmaktadır. Biz, Güney’den ve de Kıbrıs dışından insanları ekmekteyiz, yeniden bu topraklara. Buna dikkatinizi çekerim. Aynı anda fabrikaların, aynı anda her türlü menfi propagandaya dıştakinin, turizmin çalışmasını beklemek bir hayaldir. Ancak, köy kesiminde herhangi bir sorunumuz olmadığını, hatta yaklaşık yüzde seksen başarıya ulaştığımızı bilhassa belirtmek isterim ve lütfen uygun köylerimizi, size uygun bölgelerimizdeki köylerimizi ziyaret ediniz, birlikte ziyaret edelim, ve ne gibi hamleler yapıldığını gözler önüne sermeye çalışalım, hatalarımızı bize orada tekrarlıyorsunuz, onları da düzeltme gayreti gösteririz. Biz de düzeltmek için elimizden geleni yaparız. Biz, konuyu bir ev kavgası olarak görmediğimizi tekrar tekrar söylemek isteriz (vurgu yazarlara ait).²⁴

Sözlerinin devamında, Kotak devlet inşası çabasının savaş ortamında karşılaştığı kısıtlardan dem vurur.

Kotak’ın sözlerinde Kıbrıs Türk devlet idaresine özgü sürütüşmelerin kökenini görebiliriz: *De facto* devlet icraatında yeni bir ülkeye insan “ekmek”le uğraşılırken, “ev kavgası” üzerine ku-

24 KKTC Cumhuriyet Meclisi Arşivleri, Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi Meclisi Yasama Meclisi Zabıtları, 22. Oturum, 7 Şubat 1975, s. 58.

rulu bir popülist siyaset ortaya çıkmaktaydı. İnsan ekme işi Nomi Stolzenberg'in geri döndürülemez yeni şartlar olarak tarif ettiği "sahadaki gerçekler"ın, yani mülksüzleştirme siyasetinin meşrulaştırılmasına dayanıyordu: "Sahadaki gerçekler 'geri döndürülemez' dediğimizde, gerçekten de geri döndürülemezliklerini kastetmiyoruz. (Elbette geri döndürülebilirler; [2015'te İsrail'in] Gazze'den çekilme sürecinin açıkça gösterdiği gibi, bunun için yalnızca fiziksel kuvvet yeterlidir.) Buradaki 'geri döndürülemez' normatif bir tabirdir ve siyasal ve ahlâkî 'imkânsızlıklar'a işaret eder. Sahadaki gerçeklerin ardındaki temel fikir de temel gizem de budur" (2009: 22). İnsan ekme işi, yeni bir "normal hissi" yaratma yöntemidir. Zaman geçtikçe ve bu yeni yerlerde çocuklar ve torunlar büyüdükçe, statükoyu geri döndürmek tasavvur edilemez bir hal alır. Sonuç olarak, bir malın başkasının kullanımına verilmesinin yan ürünlerinden biri de "sahadaki gerçekleri değiştirmekten caydıran fikirlerin bir bileşiminin, bir tür 'normatif kuvvet alanı'nın" ortaya çıkmasıdır (24).

"İnsan ekme" işi "sahadaki gerçekler"ın meşruiyetini tesis etmekle ilgiliydi. Solcu partiler ise, eski nizamın hegemonya kurmasına ve siyasetin zeminini oluşturan kaynakları tekeline almasına karşıydılar. Elbette, her iki anlayış da "kaynaklar"ın dağıtımını üzerine kurulmuştu ve Kıbrıslı Türklerin mağduriyeti üzerinden gerekçelendiriliyordu. Ölüm ve mağduriyet devlet olma iddiasına geçerlilik kazandırdığından, gerek devlet inşa zanaatı gerek devlet ile toplum arasındaki sınır mağduriyet üzerinden tanımlanır oldu. Devlet hem mağduriyet giden hem de mağduriyete göre dağıtım yapan bir kurum halini aldı. Dağıtım temelinde bir siyasal mücadelenin ortaya çıkmasıyla birlikte, şiddet mağduriyete, Rum malları "kaynaklar"a dönüştü.

Semptomatik nüve

Sanayi Holding'le ilgili belgeselin çekildiği sırada, merkez sol görüşleriyle bilinen, tanınmış gazeteci Hasan Hastürer şirketin akıbeti hakkında bir köşe yazısı kaleme aldı. Kıbrıslı Türk-

lerin üretkenliğini ve iktisaden hayatta kalma yetisini ellerinden almak suretiyle, onları Türkiye'ye bağımlı kılan bir tarihsel gidişattan bahsediyordu. "Bizim kendi ayaklarımız üzerinde durmamız istenmedi," diyordu. "Kendi kendimize yetersek 'söz dinlemez' olacağımızdan korkuldu." Bağımlılığın ganimet rüşvetiyle yaratıldığını ileri sürüyordu: "1974 sonrası Rum'un ganimeti kaldı. Bu ganimeti hem Kıbrıslı Türkler, hem Türkiye'den gelenler paylaştı."

Birkaç paragraf sonra Hastürer'in yalnızca bireysel ganimetten bahsettiği, Kıbrıslı Türklerin kendi kendilerine yetmesine imkân tanıyacak malları kastetmediği anlaşılır: "Kıbrıs Türkünün kendi ayakları üzerinde durmasına yönelik bir ekonomik yapı kurulabilir miydi? Yüzde yüz kurulabilirdi. Rumdan kalan hafif sanayi alt yapısının çeşitliliği o zaman Türkiye'de yoktu. O üretim ekonomik akılla doğru olarak yapılanıp Türkiye'de pazarlanma sağlansaydı üretken bir toplum mutlaka yaratılırdı."²⁵ Bu sözlerde toplumu uyuşturmak ve nihayetinde yozlaştırmak için kullanılan ganimet ile kendi kendine yetecek bir toplumun inşası için kullanılabilecek yahut kullanılması gereken "Rumdan kalan altyapı" arasında bir ayırım yapıldığını görürüz. Bir başka deyişle, siyaseten mağdur olanları ve edenleri yaratan, adil olmadığı düşünülen bir kaynak dağıtımı ile Rum kaynaklarını "millî servet"e dönüştüren, unutulmuş, görünmezleştirilmiş "sahadaki gerçekler" arasında bir ayırım söz konusudur.

Mülksüzleştirme üzerine bir devlet kurulması, bireysel mağduriyetin yerine, yeni devletin kuruluşunu meşrulaştıran bir toplumsal mağduriyet veren egemen takasla mümkün olabilmektedir. Bununla birlikte, mülksüzleştirmenin görünmezleşmesi, mülksüzleştirmeyi ideolojiyle örten, gizleyen bir parti siyaseti sayesinde gerçekleşmiştir. Bunun bir örneğini Kuruca Meclis'in Eylül 1975'teki bir oturumunda açıkça görürüz. Bu oturumda hükümet danışmanlarından birisi, evvelce çoğu Amerikan hissedarlardan oluşan bir yabancı şirketin sahibi ol-

25 Hasan Hastürer, "Yanarım yanarım, neye yanarım bilir misiniz?" *Kıbrıs Postası*, 20 Ağustos 2010, <http://www.kibrispostasi.com/print.php?col=98&art=8860>.

duğu büyük bir otelin yönetiminde karşılaşılan sorunları anlatıyordu. Danışman, böyle bir oteli yönetecek turizm ve idare “know-how”ına henüz sahip olmadıklarını belirterek, otelin yasal sahipleri Kıbrıslı Rum olmadığından, turizmi desteklemek amacıyla otelin söz konusu şirkete iade edilmesini öneriyordu. CTP liderlerinden Özker Özgür bunun siyasal ve ekonomik hedeflere tamamen ters düştüğünü ifadeyle sert bir şekilde itiraz etti: “Ulusal bir ekonominin kurulmasını beklerken, Anayurdumuza karşı uyguladığı silah ambargosunu henüz kaldırmamış bir ülkenin dev şirketlerine kan ve can pahasına kazanılan otel ve tesislerin devredilme kararının alınması, Anavatan’a karşı hâlâ ambargo uygulayan bir ülkenin büyük şirketlerine iade edilmesi kararının alınması, tüm yurtsever çevrelerde şaşkınlık yaratmış olmalıdır.”²⁶ Dönemin milliyetçi retoriğine göre, ülke, dökülen kandan, şehitlerin toprakla yoğrulmuş kanından doğuyordu (Bryant, 2004: 190-216). Şehit abidelerinde sıkça rastlanan yazıtlardan birinde de “bayrakları bayrak yapan üstündeki kandır, toprak, eğer uğrunda ölen varsa vatandır” deniyordu. Meclisteki tartışma bağlamında kullanılan retorik ise, “şehitlerimizin bize emanet ettikleri tesisler”den dem vurmaktaydı.²⁷

Bu milliyetçi söylem, sonraki on yıllarda betimleyici anlamını yitirip, Yurchak’ın (2006) tabiriyle, “biçimin hegemonyası”na evrilecekti. Sekizinci Bölüm’de açıklayacağımız gibi, milliyetçiler bile bu söylemi sıklıkla stratejik amaçlar uğruna kullanacaktı. Bazı araştırmacılar, bu dönemi incelerken, kan ve şehadet retoriğini milliyetçi lider Rauf Denktaş’ın “kanla alınan masada verilemez,” şeklinde özetlenebilecek pozisyonuyla ilişkilendirirler. Ancak, dönemin meclis tutanakları ve gazetelelerine bakıldığında, bu retorik yalnızca eski nizama özgü olmadığı, kendini sol ilan eden kesimler arasında da bir tür ilkel sosyalist birikimi, “ulusal ekonomi”yi ve “kan ve can paha-

26 KKTC Cumhuriyet Meclisi Arşivleri, KTFD Kurucu Meclisi Zabıtları, 59. Oturum, 15 Eylül 1975, s. 11.

27 KKTC Cumhuriyet Meclisi Arşivleri, KTFD Kurucu Meclisi Zabıtları, 57 Oturum, 5 Eylül 1975.

sına”, “Mücahidin ve Mehmetçiğin kanıyla” elde edilmiş “toplum malı”nı tarif etmek için yaygın bir biçimde kullanıldığı görülür. Kayda değer olan, bu dönem “sahadaki gerçekler”i ifade etmek için sıkça başvurulmuş, kan ve topraktan, can kaybindan, toprak kazanmaktan dem vuran ölüm siyaseti söylemi değildir. Kayda değer olan, Özgür’ün bunu halihazırda siyasal mücadeleye zemin oluşturan bir ulusal ekonomi meselesi olarak takdim etmesidir.

İlginçtir, “ulusal ekonomi” iddialarının zayıf bir temeli olduğuna “sağ” olarak nitelendirilen bazı eski nizam temsilcileri dikkat çekmişlerdi. Bunlardan biri de Özgür’ün “kent soyulu” diye adlandırdığı iş adamı Ali Süha’ydı.²⁸ Başka bir parti lideri de benzer bir argümanı dillendirince, Süha diğer milletvekillerinin atıfta bulunduğu Marksist “üretimin gerçek koşulları” mefhumunun karşısına askerî fethin Gerçekçiliğiyle çıkmıştı: “Arkadaşlar, sayın Fuat Veziroğlu arkadaşımızın dediği temel sanayi var mı acaba? Yani, bu toplum oturdu da planlamak suretiyle bir endüstri, bir sanayi mi kurdu? Yoksa hasbeler ordu buradan geçecekken ansızın burdan geçti, sana beş-on fabrika bıraktı ve sen bu beş-on fabrikayı sanki milli endüstriymiş gibi takdim ediyorsun ve bu milli endüstri özel sektöre devredilebiliyor endişesi içerisinde feryat ediyorsun.”²⁹ Süha’nın solcu meslektaşları Süha gibi üyeleri işçi haklarına engel olmakla ve “ulusal ekonomi”yi özelleştirmeye mahvetmekle suçluyorlardı. Süha ise, cevaben, “ulusal sanayi”nin ganimet olduğunu ifşa etmeye çalışıyordu.

Üstelik Süha bunu birtakım sorularla yapıyordu. Slavoj Žižek’in “dile getirilmemesi gerekenleri kelimelere dökme itkisi”ni harekete geçirmeleri sebebiyle “edepsiz” diye adlandıracağı sorular (1989: 179). Süha’nın rakiplerinin doğrudan solcu devlet inşa çabasını ve özellikle bunun sonradan federa-

28 Türkçede *burjuva* kelimesi de kullanılmasına rağmen, Özgür yabancı dillerden ödünç kelimeler almak yerine anlamı karşılayan öz Türkçe kelimeler bulma konusunda ısrarcıydı. KKTÇ Cumhuriyet Meclisi Arşivleri, KTFD Kurucu Meclisi Zabıtları, 13. Oturum, 6 Nisan 1975, s. 94.

29 KKTÇ Cumhuriyet Meclisi Arşivleri, KTFD Kurucu Meclisi Zabıtları, 12. Oturum, 4 Nisan 1975, s. 98.

lizmle irtibatlandırılmasını hedef alan bu meydan okumayı yanıtsız bırakmaları dikkat çekicidir. Gördüğümüz gibi, sağ, toplumun Kıbrıslı Rumlar tarafından mağdur edilmesini yeni devletin üzerine kurulacağı malların sahiplenilmesi için bir gerekçe olarak benimserken, sol bu şiddet karşısında daha karışık bir yaklaşım geliştirecekti. Sonuç itibarıyla, sağın hep göz önünde tutmayı tercih ettiği kurucu şiddet, sol tarafından, eski Başbakan Ferdi Sabit Soyer'in dediği gibi, "bu anayasal düzenin demokratik gelişimine katkı sağlayacak" çabalar kapsamına alınacaktı.³⁰

Žižek, "düzenin yapısının kendini muhafaza etmesine imkân tanıyan tutarsızlıklar ve bölünmeler"i tartıştığı bir çalışmasında, ideoloji eleştirisinin amacını "resmî, kamusal ideolojik metnin aynı anda hem reddettiği hen de sorunsuz işleyişi için muhtaç olduğu semptomatik nüveyi bulup çıkarmak" olarak tanımlar. Devamında, "üç ana politik-ideolojik duruş"un böylesi bir "teslim edilmemiş ve kaçınılmaz takviye"ye ihtiyaç duyduğunu söyler: "'Sağ' hukuki düzeni temellendirmesi beklenen ilkel bir şiddet eylemi mitine düşkünlüğünü saklamakta zorlanır; 'merkez' insanın özündeki bencillige güvenir 'sol', Nietzsche'den itibaren birçok eleştirmenin isabetle tespit ettiği üzere, hınç duygusuyla oynar ve intikam vaat eder ('Artık sıra bize geldi')" (Žižek, 1996: 3). Žižek'in bu saptamasını Kuzey Kıbrıs vakasına uygularsak, sağın şiddete düşkünlüğü ilk bakışta siyasal düzeni kuran egemen takasla örtüşür gibi görünmektedir. Şüphesiz, Kuzey Kıbrıs'taki sağ, *kuruluşla* fazlasıyla ilgiliydi fakat, yukarıda gösterdiğimiz gibi, sol da öyleydi.

Kıbrıs'ta çok partili siyasetin gelişmesiyle birlikte, sağın şiddet çağrısı, malların ve ayrıcalıkların kendi hegemonyasını korumaktan başka bir amaç gözetmeksizin keyfî bir biçimde dağıtılması şeklinde tecelli edecekti. Sol ise, "yanlışları düzeltme"yi, bu keyfî dağıtımı cezalandırmayı hedefleyecekti. Öte yandan, siyasetin zemini için verilen bu mücadele, "sa-

30 Eski Başbakan Ferdi Sabit Soyer'le mülakat, 4 Nisan 2014. Soyer bu tabire solun anti-demokratik BEY rejiminin üstesinden gelmek için 1974 sonrası dönemde yeni demokratik fırsatları nasıl kullandığını anlatmak için başvurur.

hadaki gerçekler”i –devletin Kıbrıslı Rumların mülksüzleştirilmesi üzerine kurulmasını– gizleyecek, örtecek, unutturacak ve görünmezleştirecekti. Böylece ortaya çıkan ideolojik farklılıklar, Ricoeur’ün (2010) tabiriyle iktidarı örten vekillere veya Žižek’in “resmî olarak birbirinin karşısı olan ve birbirini dışlayan tutumların tekinsiz suç ortaklıklarını açığa vurmalarını” sağlayan iktidar semptomlarına dönüşürler (1996: 3; ayrıca bkz. Abrams, 1988). Bu bölümde solun “anayasal düzenin demokratik gelişimine katkı”ısı dediğı uğraşın, kendi yapısı içerisinde şiddet çağrısını barındıran bir çatlağı nasıl gizlediğini gösterdik. Bir sonraki bölümde, önceden gerçekleşmiş bir takım üzerine kurulacak bir federal devlet talebinde ortaya çıkan “tekinsiz suç ortaklığı”nı inceleyeceğiz.

Federalizm Fetişi

Onu en net şekilde, güneydeki Larnaka şehrinden başkent Lefkoşa'ya doğru arabayla seyahat ederken görürsünüz: Beşparmak Dağları'na dört futbol sahası büyüklüğünde nakşedilmiş *de facto* KKTC'nin *de facto* bayrağı tam karşınızdadır. Yakın zamana dek dünyanın en büyük bayrağıydı, hatta bazıları uzaydan bile görülebildiğini iddia ediyordu.¹ Uzaydan olmasa da ateşkes hattının güneyinden görülebildiği açıktır. Bayrak, yapıldığı 1987 yılından itibaren on yılı aşkın bir süre boyunca, hattın öteki tarafındaki Kıbrıslı Rumları yalnızca gündüz saatlerinde rahatsız ediyordu. Fakat 2001'de bazı hevesli Kıbrıs Türk milliyetçileri bir dernek kurup para toplayarak bayrağın geceleri aydınlatılmasını sağladılar.² 2003 yılından bu yana, bayrak her akşam bir ışık şovuyla aydınlanır; önce kararıp gözden kaybolur, sonra yavaş yavaş, sırasıyla Türk bayrağının yıldızı ve ayı, akabinde de KKTC bayrağının üst ve alt çizgileri meydana çıkar.

- 1 2007'de birinciliği, Filipinler'in desteklediği, Masada yakınındaki çöldeki İsrail bayrağı aldı (Ken Jennings, "You Can See Northern Cyprus's Flag from Space", *Condé Nast Traveler*, 26 Mart 2018, <https://www.cntraveler.com/story/you-can-see-northern-cyprusflag-from-space>).
- 2 KKTC Beşparmak Dağları Bayrağı Işıklandırma Derneği websitesi, <http://www.kktcbayrak.org>.

Beşparmak Dağları'ndaki KKTC bayrağı (Fotoğraf: Burçin Keleşzade).

Güneyin ana İngilizce gazetesindeki yorumculardan biri bir makalesinde, “Aslında Beşparmaklar’daki bayrak Lefkoşa semalarına fazla hâkimdir,” demiş ve eklemişti: “Neticede gerçekleştiremediği bir devletin varlığını ileri süren ve bir bayrak olarak başarısızlığa mahkûm olan basit bir protesto bayrağından söz ediyoruz.”³ Bu yoruma göre, protesto, varlığını inkâr eden bir dünya karşısındaki varoluş iddiası ve esasında gerçekleştirilemeyen bir “sahadaki gerçek”tir. Makaleye yapılan yorumlardan birinde, “kendi bölgesini işaretlemek için sokak lambasının dibine işeyen bir köpek gibi,” deniyordu. Bunun da ötesinde, bir arkadaşımızın dikkat çektiği gibi, bayrak, birçok Kıbrıslı Türk için “tanınmamışlık kompleksinin dışavurumu”na dönüşmüştü. Başarıyla başarısızlığa uğrayan, başarısızken başarıya ulaşan bir semboldü.

Bu başarılı başarısızlığın abesürtlüğünü kullanarak, devle-

3 Alper, Ali Rıza, “The Flag on the Mountain”, *Cyprus Mail*, 13 Eylül 2015, <https://cyprus-mail.com/2015/09/13/the-flag-on-the-mountain/>.

tin nihai sahnelenişine, egemen failliğin nihai eylemine, yani devletin ilanına giriş yapıyoruz. Dağdaki bayrak KTFD Meclisi'nin egemen devleti oy birliğiyle ilan etmesinden dört yıl sonra meydana çıkmıştı. Bayrağın da bu egemenliğin sembolü olması bekleniyordu. İdeal koşullarda devletin ilanı bir edimsöz edimidir. Birisinin ismini vereceği bir çocuğu doğurması gibidir. İlan edimi, aslında, egemenliğin temel sahnelenişlerinden birisidir. Burada birisinin kendini adlandırma ve bu adı başkalarına tanıtmaya kapasitesi ortaya çıkar. Judith Butler'e göre, adlandırma yetisi egemen iktidarın en asli eylemlerinden biridir; "söyleneni söylendiği anda yapma" yetisidir (Butler, 1997: 16). Kuzey Kıbrıs vakasında ilginç olan, 1983 yılında "egemen" KKTC'nin ilan edilişinden itibaren devlet inşası yahut devletin varlığı ve gerçekliği üzerine değil de, ilanın, isimlendirmenin anlamı üzerine bir tartışma yaşanmasıdır.

Sorunun en açık şekilde görünür olduğu örneklerden biri de dev bayrağın başarılı başarısızlığıyla ilgilidir. Bayrağın aydınlatılmasından birkaç yıl sonra, bir arkadaşımız bayrağın ışık şovunu filme almaya karar verdi ve ska müziğinin eşlik ettiği bir dakikalık ironik bir video çekti. Bu YouTube videosunun açıklamasında, yapımcı şu soruyu sorar: "Dünyanın en büyük bayrağı, varlığın mı, yokluğun mu simgesi?" Videoda bayrak karanlığa gömülmüş bir şehrin arka planında yanıp sönerken gösterilir ve şöyle denir: "KKTC'de sık sık elektrik kesintileri yaşanırken, gösteriş olsun diye geceleri de aydınlatılan KKTC bayrağı... İşte KKTC'nin trajikomik hikâyesi."⁴

İkinci Bölüm'de değindiğimiz, minare eklenen kilise gibi, ısrarla gösterilen bu bayrakla ilgili de bir absürtlük vardır. Sorunun büyük bir kısmı, bayrağın, varlığını inkâr eden bir seyirci kitlesine yöneltilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bu da bayrağı, yukarıda alıntıladığımız yorumcunun belirttiği gibi "başarısızlığa mahkûm ... bir protesto bayrağı" yapmaktadır. Bayrak başarısızlığa mahkûmdur, çünkü bir bayraktan beklendiği ölçüde etkili bir sembol olamamaktadır. Bayrağın simge-

4 "KKTC Bayrak / TRNC Flag", https://www.youtube.com/watch?v=AgB_oJ_D4as.

lemedeki başarısızlığı, vatandaşların varlığın mı, yokluğun mu simgesi olduğuna karar verememelerinden de anlaşılır. Yukarıdaki yorumcu, sözlerinin devamında şöyle der: “Bayrağa Kıbrıslı Türklerin temsil edildikleri ve yönetimine bütünüyle katılacakları federal bir Kıbrıs’ta yer olmayacaktır.” Bu sözlerden de anlaşılacağı gibi, bayrak, Kıbrıslı Türklerin varlığını ortaya koysa bile, aynı zamanda başkalarının onları görmeyi veya hesaba katmayı reddettiklerini hatırlatmaktadır.⁵

Bayrağın başarılı başarısızlığı, KKTC’nin ilanının başarısız edimselliğine dair bir tartışmayı açmamıza ve egemenliğin özü itibarıyla sosyal doğasını irdelememize (Biersteker ve Weber, 1996: 1), devletlerin nasıl olur da “Ötekinin hitabına temel bir bağımlılık”tan dolayı da var olabildiklerini incelememize imkân tanır (Butler, 1997: 5). Bu durum, KKTC’nin 1983’teki ilanının hemen ardından uluslararası toplum tarafından kınanmasında ve devamında adının telaffuz edilemeyip sansüre tabi tutulmasında açığa çıkar. KKTC ismi örneğinde, ismin yalnızca aporetik tırnak işaretleri içine alınması (“Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti” yahut “KKTC”) değil, aynı zamanda ismin herhangi bir biçimde zikredilişinin de –kendi kendine ilan edilmiş ve tanınmamış olduğu vurgulanmak suretiyle– defaatle reddedilmesi söz konusudur. Dağdaki bayrak bu redde meydan okur ve bugüne dek hiçbir devletin değiştirmeye yanaşmadığı bir sahadaki gerçeği öne sürer. Bayrak ısrarcıdır, hatta birçoklarına göre fazla ısrarcıdır. Görünme konusunda o denli ısrarcıdır ki her gün bir ışık şovu bile yapar. Öte yandan, arkadaşımızın tanınmamışlık kompleksi tespitinde işaret edildiği gibi, bayrak hem varlığa hem de bu varlığın inkârına dikkat çeker.

Bu kitabın Giriş Bölümü’nde, Ralph Ellison’un “fazla görünür olmak, aslında kişiyi daha da görünmez kılar,” sözüne atıfta bulunmuştuk ([1947] 1995: ii). Ellison, “temas ettiğim insanların gözlerinin garip bir temayülü” olduğundan bahseder. Ona göre, insanların “iç gözleri” vardır: “gerçekliğe baktıkları fiziksel gözler aracılığıyla bakan iç gözler” (3). Fiziksel gözler

5 Alper, Ali Rıza, “The Flag on the Mountain”, *Cyprus Mail*, 13 Eylül 2015, <https://cyprus-mail.com/2015/09/13/the-flag-on-the-mountain/>.

seni görürken, “iç gözler” seni inkâr eder. Ellison, “bazen görülmemenin iyi bir şey olduğunu” söyler, “fakat bu genelde sınırları fazlasıyla tahrip eden bir durumdur” (3). Üstelik “kendini gerçek dünyada var olduğuna, bütün seslerin ve ızdırabın bir parçası olduğuna ikna etme ihtiyacıyla yanıp tutuşursun, ve yumruklarıyla vurup, lanet okuyup, küfredip seni tanımalarını istersin. Heyhat, nadiren başarırın” (4). Bayrak da dünyaya yumruklarını sallayarak, Kıbrıslı Türklerin birçok bakımdan tanınamamalarına dikkat çekebildiği ölçüde onları görünür kılmayı başarır. “Uluslararası toplum”un fiziksel gözleri görür, ancak iç gözleri görmeyi reddeder.

Algılanabilme *aporia*’sının bir örneği olan minareli kilise alanında, “uluslararası toplum”un fiziksel gözlerinin bir tür yanlış tanımaya sebep olduğunu, peyzajdaki bu “mühürler”i “Türkiyeleşme” olarak gördüğünü söyleyebiliriz. Öte yandan, bayrak, İkinci Kısım’ın girişinde “Kıbrıslı Türkleri görünür ve algılanabilir kılan eylemlerin yine onları tanınmayla birlikte gelecek egemen faillikten mahrum bırakması”nı anlatan tanınabilme *aporia*’sını temsil eder. Bayrak bunu, başkalarına “devlet” gibi görünen bir devlet olma iddiasını simgeleyerek yapar.

Netice itibarıyla, bayrağın başarılı başarısızlığı şöyle açıklanabilir: Devletin sembolü olmak yerine, çatışmalar bağlamında Statüko adı verilen durumun simgesi haline gelmiştir.⁶ Statüko genel olarak “mevcut, süregelen durum” anlamına gelse de, çatışmalar bağlamında meşru olmayan ve değişmesi *gereken* ancak değişime direnen birtakım “sahadaki gerçekler”e işaret eder. Statüko’yu açıklayan İngilizce Wikipedia maddesi bile statükonun, dünyanın geçici olması yönündeki ısrarına rağmen, alternatif çözümlerin yokluğu sebebiyle belirsiz bir süre boyunca varlığını korumasına işaret etmek amacıyla bir başka *de facto* devlet örneği olan Tayvan’a değinir: “Örneğin, Tayvan’ın siyasi statüsü özünde bir egemen devlet olmakla Çin’in egemen olmayan bir bölgesi olmak arasında salınır. Geline aşamada taraflar ne bağımsızlık ilanını ne de adanın kuvvet

6 Çatışmalar bağlamındaki anlamını gündelik kullanımdaki anlamından ayırt etmek amacıyla, kitap boyunca Statüko’yu büyük harfle yazacağız.

kullanarak Çin'e dâhil edilmesini ideal çözüm olarak görmektelerdir. Dolayısıyla bu vakada “statüko taraftarı” olmak, genel olarak “bekle gör” seçeneğini tercih etmek anlamına gelir.⁷ Bununla birlikte, “bekle gör”e ilaveten, çatışma durumlarındaki Statüko “sonuna kadar beklemeye çalışmak” olarak da tarif edilebilir. İkinci Kısım'ın girişinde alıntıladığımız Hikmet Bil'in dediği gibi: “Korsanlığın sona ermesi gerektiği açıktır.”

O halde çatışma durumlarında Statüko ayak diremeyi, inatçı bir durağanlığı kapsayan ikinci bir anlam kazanır. Müzakerecilerin çatışmanın taraflarından birini ya da ötekini “uzlaşmaz”, yani Statüko'yu geride bırakma konusunda isteksiz olarak tarif etmesi de bu inatçılığı anlatır. Ayak direme ise, Statüko tabirinin ortaya çıkardığı “çok sayıda psikolojik ve sosyal etki”nin (Stolzenberg, 2009: 9) önemli bir parçasını teşkil eden bir reddediş türüdür (McGranahan, 2016; Simpson, 2014). Bu, *de facto* devletin, kendisine dayatılan ambargo ve izolasyonlara rağmen pes etmeyi veya boyun eğmeyi reddedişidir. Kuzey Kıbrıs vakasında, bu, Kıbrıslı Türklerin güneydeki evlerine dönmeyi reddedişi ve ayrı bir mekânda birlikte kalma konusundaki ısrarı olarak tecelli eder. Bayrak, bu bakımdan da Statüko'nun simgesi olarak görülebilir.

Statüko, bir tabir olarak, bazı çatışmaların inatçı çözümsüzlüğünü açıklamaya çalışırken “hem bariz hem de anlaşılması ve kelimelere dökülmesi zor” bir durumu tarif etmede kayda değer mesafe katetmemizi sağlar (Stolzenberg, 2009: 9). Gelgelelim, *de facto* terimi gibi, Statüko da bir paradoks içerir. Statüko değişime direnmektedir, ancak tarif ettiği gayrimeşru “süregelen durum”un değişmesi *şarttır*. Statüko'nun kalıcı bir çözüme giden yolda geçici bir durum olduğu varsayılabilir, herkes geçici durumun sonsuza dek sürebileceğini de kabul etmektedir.

Bu noktada da bayrak iyi bir örnektir. Bayrak, Statüko gibi, anormaldir –anormal derecede büyük, anormal derecede ıgneleyicidir– ve sürekli olarak *normalleşme* ihtiyacına, insanlara “normal” bir devlet ve normal bir hayat bahşedecek koşullara

7 “Status quo”, https://en.wikipedia.org/wiki/Status_quo.

işaret eder. İnsanların çoğu müzakereler sonucunda bir çözümü ulaşılması halinde dağdaki bayrağın kaldırılması gerekeceğinin bilincinde gibidir. Öte yandan, böylesi bir çözümde, normalleşme onlara, normal boyutlarda da olsa, uluslararası toplumun “iç gözleri”nin “göreceği” bir bayrak verecektir. Normalleşme onlara telaffuz edilebilecek bir ad ve bir devletin simgesi olabilecek bir bayrak verecektir.

İleriki sayfalarda, KKTC’nin 1983 yılındaki ilanına odaklanarak Statüko’yu, normalleşmeyi ve tanınabilme *aporia*’sını irdeleyeceğiz. Özellikle adlandırılabilme meselesine, adı söylenebilen bir devlete –ve dolayısıyla göndere çekilebilen bir bayrağa– sahip olma meselesine eğileceğiz. Bu tartışma çerçevesinde, kısaca uluslararası hukuka ve Stef Jansen’in (2009) tabiriyle “gündelik jeopolitiğe” değineceğiz. Amacımız, Kıbrıslı Türk liderlerin âdeti olduğu üzere, uluslararası hukukun ince ayrıntıları çözümllemek değil, uluslararası hukukun, tanınma siyasetinin ve “uluslararası toplum”un hegemonik gerçekçiliğinin siyasal arzularının sahnelenişinde yol açtıkları çelişkileri incelemektir.

Bu vesileyle şimdiye dek genellikle tırnak işaretleri içerisinde takdim ettiğimiz uluslararası toplum fikrini de irdeleyeceğiz. Bunu yapmamızın sebebi, ileride de göstereceğimiz gibi, uluslararası toplumun göndergesi olmayan bir terim olmasıdır. “Bu terimin ne anlama geldiği hususunda genel bir mutabakatı yansıtan bir anlayış mevcut değildir. Bununla birlikte, uluslararası toplumun bir failliği, dünyada eyleme kabiliyeti bulunduğu varsayılmaktadır” (Brown, 2001: 87). Terimin herhangi bir göndergesinin bulunmaması, gündelik hayatta bir tesirinin olmadığı anlamına gelmez. Gerçekten de “uluslararası toplum” devlet olma iddialarının hem seyircisi hem hakemi konumundadır. “Uluslararası toplum”, tamamıyla çelişkili bir biçimde, hem dağdaki bayrağın asla kabul edilmeyeceğini söyleyen hegemonik gerçekçiliği hem de bununla ilgili herhangi bir icraatta bulunmayı reddeden *realpolitik* Gerçekçiliği temsil eder.

İlan ve isimlendirme

Her Aralık ayında, Kuzey Kıbrıs'taki muhtelif kurum ve kuruluşlar bir sonraki yıl için ajandalar hazırlatıp üyelerine, müşterilerine ve destekçilerine dağıtırlar. Birçoklarının randevularının takibi için cep telefonlarını kullandıkları bir çağda bile, ajandalar popüler bir yeni yıl hediyesi olabilmektedir. Ajanda bastırma geleneğini sürdüren kurumlardan birisi de binlerce üyesi ve bir o kadar da destekçisi bulunan, dolayısıyla takvim ve ajandaları adanın kuzeyindeki çok sayıda eve giren Kıbrıs Türk Öğretmenler Sendikası'dır (KTÖS).

KTÖS, 2017 yılının yaklaşmakta olduğu bir sırada, ajanda hazırlatma faaliyetini fırsat bilerek bir alternatif tarihyazımına girişince manşetlere taşınmıştı. Ajandanın kenar çizgileri içerisinde yer alan bu tarih, resmî takvimlerde yer alan anma günlerinden ziyade bir önceki bölümde değindiğimiz solcu cinayetlerine değiniyor, resmî tatillerle ilgili de alternatif yorumlarda bulunuyordu. Bu resmî tatillerden birisi de KKTC'nin kuruluşunun yıldönümüydü. Kitabın önceki bölümlerine konu olan devlet Kıbrıs Türk Federe Devleti'ydi (KTFD). KTFD, 1975 başındaki ilanından 1983 yılında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne (KKTC) dönüşümüne dek sekiz yıldan biraz daha uzun bir süre boyunca varlığını sürdürmüştü. KKTC'nin ilanı bir self-determinasyon eylemi olarak tasarlanmıştı, ancak yeni devletin Birleşmiş Milletler tarafından süratle kınanması ve Türkiye dışında hiçbir devlet tarafından tanınmaması, self-determinasyonun güdük kalmasına neden olmuştu.

KTÖS ajandasının KKTC'nin ilanına değinen kısmında şunlar yazmaktaydı: "Türkiye'de 12 Eylül Askeri Darbesi'nin generalleriyle anlaşılan Rauf Denktaş toplumsal varlığımızı tehlikeye atan ve tüm uluslararası ilişkilerimizi yok eden hamleyi yaptı. KKTC ilan edildi. Resmi Tatil." Ajanda hemen kamuoyunda tartışma yaratmış, bazı kesimler sendikaya üye olan öğretmenlere taraflarını belli etmeleri, ya sendikayla aralarına mesafe koymaları ya da sendikanın açıklamasını desteklemeleri için çağrıda bulunmuşlardı.

Sendikadan derhal açıklama talep edenlerden biri de, kitabın yazıldığı dönemde dışişleri bakanlığı yapan uluslararası ilişkiler profesörü Kudret Özersay'dı. Özersay, Facebook sayfasında, "Yeni nesillere vereceğiniz eğitimde, kendi devletlerini kendi varlıklarını tehlikeye sokan bir yapı olarak görmelerini sağlayarak mı toplumsal varlığımıza sahip çıkmalarını isteyeceğiz?" diye soruyordu.⁸ Özersay, bir başka ifadeyle, devletin maaş verdiği öğretmenlerin sendikasının devleti nasıl olur da yük görebildiklerini sorguluyordu.

Ajanda ve ona gösterilen tepkiler, KKTC'nin ilanından bu yana devletin devlet olduğunu ilan ettiği temel edimsöz edimi olan isimlendirme etrafında dönen bir tartışmaya işaret eder. KKTC'nin ilanına dek, "Kıbrıs Türk Federe Devleti" adı, bir federasyonun kurucu devleti olan bir devlet kurulduğunu göstermekteydi. İlginç olan, KKTC'nin ilan edildiği andan itibaren, liderlerin ayrılıkçı olmadıklarını güçlü bir şekilde vurgulamalarıydı. Federasyona daima açıldılar. Sonuç itibarıyla, KTFD "devlet" gibi yapan bir devlet, yani uluslararası toplumla münasebetlerinde *de facto*'luğunu kabullenmiş bir devlet gibi davranırken, KKTC lağvedilmesi muhtemel bir bağımsızlık ve egemenlik varsayımı üzerine temellendirilmiş bir sözde devlet oldu.

Bu, bir bakıma, Jean Baudrillard'ın simülasyon ile dissimülasyon arasında yaptığı ayrıma benzer: "Dissimülasyon, yani gizleme, sahip olunan şeye sahip değilmiş gibi yapmaktır. Simülasyon, yani taklit, sahip olunmayan şeyin sahibiymiş gibi yapmaktır. İlki varlığa, ikincisi yokluğa işaret eder" (1981: 3). Kuzey Kıbrıs vakasında da, Kıbrıs Türk devlet kurucularının KTFD'yi gizlemek amacıyla kullandıklarını, inşa ettikleri bir devlet değil de "devlet"miş gibi yaptıklarını söyleyebiliriz. KKTC'ye geçiş ise, bir taklit gibi görünür. Tanınmamışlığın ellerinden aldıkları devlet olma haline sahipmiş gibi yaparlar. Gelgelelim, Baudrillard'ın vurguladığı üzere, mesele bu kadar basit değildir, çünkü "taklit sadece numara yapmak değildir." Hasta numarası yaparsam, Baudrillard'a göre, kendimde o hastalığın

8 Kudret Özersay'ın Facebook sayfası, 29 Aralık 2016.

semtomlarını yeniden üretirim ve böylece “gerçek’ ile ‘yalan’, ‘gerçek’ ile ‘hayal’ arasındaki farkı” ortadan kaldırma riskiyle karşılaşırım (1981: 3). Bir başka deyişle, devlet taklidi yapmak, devlet olmanın semptomlarını da üretir.

Simülasyona değinerek politik teoride devletin doğasına dair son otuz yıldır sürmekte olan bir tartışmaya girmiş oluyoruz. Bu tartışmada egemen ulus-devletlerin “gerçek” yapılar olmayıp “edimsel olarak sahnelenen pratiklerin ontolojik etkileri” (Weber, 1998: 78) veya “bu gibi yapıları varmış gibi gösteren pratiklerin güçlü, metafiziksel etkisi” (Mitchell, 1991: 94; ayrıca bkz. Biersteker ve Weber, 1996; Walker, 1993) oldukları ile ri sürölür. Örneğin, Cynthia Weber (1995), devletin daima, sınır ve ülke bütünlüğü üretebilmek için içişlerine müdahale etmeme ilkesine dayanan bir simülasyon olduğunu iddia eder. Sonraki bir makalesinde, Judith Butler’in edimsellik tartışmalarından ilhamla, devletin toplumsal cinsiyetin şekillendirdiği edimlerle üretildiğini göstermeye çalışır (Weber 1998). Peki devlet halihazırda bir simülasyonsa, bir taklitse, bu bize numara yapan, sözde devlet hakkında ne söyler? Sözde devlet, simülasyon ve edimsellik teorilerinin devletin inşasına uygulanabilirliği konusunda bize ne anlatır?

Özersay’ın KTÖS’ün ajandasına yaptığı yoruma, Facebook’taki bir takipçisi şu cevabı vermişti: “KKTC’nin 1983 yılında kurulması, dünyaya kapılarımızı kapattığımız gündü.” Buna benzer tepkiler süratle artmıştı. Çoğu yoruma göre, sendikanın sözde bağımsızlığa dair olumsuz değerlendirmesi esasında isabetli bir değerlendirmeydi. Bir yorumcu, “Türkiye’ye tamamıyla bağımlı kılınmış, dünyadan tamamıyla koparılmış, hem nitelik hem nicelik olarak yok olmaya doğru giden bir toplumdan söz ediyoruz. ... Bu paradigmanın başlangıcı KKTC denilen kurumun kurulmasıydı,” diyordu.

KKTC’nin ilanının Kıbrıslı Türkleri izole etmeye ve Türkiye’ye daha bağımlı kılmaya yaradığı yönündeki günümüzdeki inanç, ilanın gerçekleştiği dönemdeki tartışmalarla büyük bir tezat içerisindedir. *De facto* bağımsızlığın ilanı öncesinde, bağımsızlığın ne getirip getirmeyeceği hususunda yerel basın-

da ve toplum içerisinde geniş çaplı tartışmalar yaşanmıştı. Bağımsızlık hamlesine gösterilen destek büyüktü, ancak bağımsızlık ve egemenlik ilanına bunun ayrılıkçılık olmadığı, Kıbrıslı Türklerin federasyon çözümüne halen açık oldukları gibi eş zamanlı şerhler düşülüyordu. Bu, kalıcı bir *belirsizlik* haline yol açtı. Bu belirsizlik hali KTFD döneminde de vardı, fakat 1983'ten sonra yeni boyutlar kazandı. Türkiye'deki eğitiminden 1974 yılında dönen bir öğretmen olan Ahmet, bu belirsizlik haliyle ilgili bize şunları söylemişti:

Pat diye cumhuriyet kurulduğu zaman yani, kendi adıma söyleyeyim, "Artık burası bizim mi? Şimdi önümüzü böyle mi görmemiz lazım?" bir hissiyata kapılıyor insan. Demek bu Kıbrıs ikiye bölündü ve alışıldı, artık mesaj budur. Bu ada ikiye bölünmüş. Çünkü söylemler de öyleydi, yani o coşkulu meclis konuşmaları filan. Ve bunun ilelebet sürmeyeceği çünkü Kıbrıs'ın uluslararası durumu ve onu koruyan o sistemin böyle bir yaptırımın ilelebet sonuna kadar gitmeyeceğine dair bir şey var. Yani yine belirsiz bir durum esasında!

Ahmet, "Kıbrıs'ın uluslararası durumu ve onu koruyan o sistem" ifadesiyle genellikle uluslararası toplum dediğimiz, o tanımlanmamış varlığa işaret eder. Ahmet'e göre, bu sistem nedeniyle, devlet ilan etme gibi cüretkâr bir eylem, bilhassa bu devletin dünyadaki statüsüne dair bir başka belirsiz durum yaratmıştı. Hatta, belirsizlik dilin yetersiz kaldığı noktalarda da iş başındaydı: "Anayasada böyle bir şey varmış – yani bu devletin tekrar federal bir Kıbrıs cumhuriyetine açık olacağı söyleniyordu. Dolayısıyla hiç kimse KKTC'nin kalıcı – yani aldık, bitirdik ve şey ettik, burada bir devlet kuruyoruz, yürüyemeyeceğini biliyordu esasında."

Gerçekten de yeni sözde cumhuriyet bir Birleşmiş Milletler'in Güvenlik Konseyi kararıyla süratle kınanmıştı. Karar, "bütün devletleri Kıbrıs Cumhuriyeti'nin egemenliğine, bağımsızlığına, ülke bütünlüğüne ve bağlantısızlığına saygı duymaya" çağırıyor ve KKTC'nin Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran anlaşmaları lağveden bir ayrılıkçı hareket sonucunda ortaya çıktığına işaret

ediyordu.⁹ Bu nedenle, dönemin Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş, BM Güvenlik Konseyi önünde KKTC'nin ilanını savunduğu konuşmasında, 1960 ve sonrasında vuku bulan olayları anlatmış, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin iktidarın paylaşıldığı iki toplumlu bir devlet olarak kurulmasına karşın sonrasında tamamıyla bir Kıbrıs Rum devletine dönüşmesini ele almıştı. Denktaş, Güvenlik Konseyi'nin adanın kuzeyindeki gelişmelerden duyduğu endişeye atıfta bulunarak heyecanla şunları söylemişti: “Umarım iki toplumlu bir hükümetin bir tarafının yirmi yıldır öteki tarafın bütün haklarını gasbedip geri vermemesinden ve geri vermeye niyetli olmamasından da aynı derecede endişe duyuyorsunuzdur, çünkü sizden Kıbrıs'ın meşru hükümeti olduklarına dair bütün bu teyitleri almaktadırlar.”¹⁰

Denktaş, Britanya'da yetişmiş bir savcıydı ve etrafında uluslararası hukukun inceliklerini tartışmaya hazır avukatlar vardı. Bu ekibin sürekli tekrar ettiği en güçlü argümanlarından birisi, KC hükümetinin kendisinin *de facto* olduğu, anayasal düzen hilafına varlığını sürdürdüğü, her hâlükârda bu hükümetin tanınmasının “uluslararası toplum”un keyfî ve siyasi saiklerle tanınma bahşetmesinin bir başka örneğini teşkil ettiğiydi. Denktaş, aynı konuşmasında şöyle diyordu: “Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni geçersiz kabul ettiğinizi söylüyorsunuz. Çin'i otuz yıl yok saydınız, Doğu Almanya'yı yirmi beş yıl yok saydınız. Ne önemi var. Bugün aramızdalar, ve kendilerini saygıyla selamlıyorum.”¹¹ Bir diğer ifadeyle, Denktaş ve ekibi kurdukları devletin meşruiyetini savunan hukuki argümanlarını Kıbrıs Cumhuriyeti anayasasının lağvedilmesine dayandırıyorlardı, fakat Denktaş *realpolitik*'e de dikkat çekerek siyasi tanınmanın her hâlükârda bir muhakeme ve çıkar meselesi olduğunu da belirtmekten geri durmuyordu.

9 BM Güvenlik Konseyi'nin 541 sayılı Kararı, 18 Kasım 1983, 4'üncü paragraf; BM Güvenlik Konseyi'nin 550 sayılı Kararı, 11 Mayıs 1984, 6'ncı paragraf; online erişim: [https://undocs.org/S/RES/541\(1983\)](https://undocs.org/S/RES/541(1983)); [https://undocs.org/S/RES/550\(1984\)](https://undocs.org/S/RES/550(1984)).

10 “Mr. R. R. Denktash Addressing the U.N. Security Council on Nov/1983”, <https://www.youtube.com/watch?v=Couo4LeSP88>

11 “Mr. R. R. Denktash Addressing the U.N. Security Council on Nov/1983”

Kıbrıslı Türk hukukçular da ısrarla KKTC'nin siyaseten tanınmamasının onu "yasa dışı" kılmadığını savunmaktaydılar. Denктаş'ın danışmanlarından uluslararası hukukçu Zaim Necatigil, KKTC'nin ilanından iki yıl önce *International and Comparative Law Review* dergisinde yayımlanan bir makalesinde, şu argümanı ileri sürmekteydi: "İlk başlarda, muhtelif ülkelerdeki yargı makamları, genellikle, kendi Devletlerinin *de jure* ya da *de facto* tanımadıkları bir hükümetin veya Devletin var olmadığı görüşünü benimsemişlerdi. Bugünlerde bu görüş isabetli bir şekilde neredeyse tamamen terk edilmiştir. *De facto* ve *de jure* tanınma, giderek, mahkemelerin değerlendirmeleri gereken konularla bir ilgisi bulunmayan siyasi mülahazalar tarafından belirlenmektedir" (Nedjati, 1981: 411). Kıbrıslı Türk liderler ve hukukçular bu hususları defaatle vurgulayacaklar: Tanınma onları yasa dışı kılmıyor, yok saymıyordu. Tanınma konusu nihai kertede "siyasi mülahazalar tarafından belirlenmekte" idi.

KKTC'yi diğer yasa dışı rejimlerle mukayese eden karşılaştırmalı hukuk uzmanı Yael Ronen bu konuda yukarıdaki görüşe katılır. Ronen'e göre, BM kararları ışığında tanımama yükümlülüğü 1960 anlaşmalarının ihlalinden, hatta ayrılıkçılıktan kaynaklanır gibi görünse de, bu anlaşmaların ihlali, "gerçekleşmişse bile, evrensel bir tanımama yükümlülüğüne yol açmamaktadır" (Ronen, 2011: 66). Ronen, Türkiye'nin –kendisini, Yunanistan'ı ve Birleşik Krallık'ı KC'nin anayasal düzeninin garantörleri olarak belirleyen 1960 Garanti Anlaşması altındaki yükümlülüklerini yerine getiriyor olmasına karşın– kuvvet kullanmasının yasa dışı olduğu sonucuna varır. "Garanti Anlaşması'nın garantör güçlere nüfusun yalnızca bir kısmı adına müdahale etme hakkı tanıdığı açık değildir," der (66). Kaldı ki, anlaşma buna cevaz verse bile, "BM Şartı'nın kuvvet kullanımının yasaklanmasına dair emredici hükmünü geçersiz kılamaz" (67). Ronen, devamında, Garanti Anlaşması'nın, kuvvet kullanımına rıza gösterildiğini ima etse bile, bu rızanın ileriki bir tarihte geri çekilmesini yasaklamadığına dikkat çeker.

Ronen'in değindiği emredici yasak, "bir ülkenin yasa dışı bir kuvvet kullanımıyla meşru bir biçimde ele geçirilemeyeceğine

dair yerleşik ilke”dir (2). Bu ilke, uluslararası hukukta *jus cogens*, yani emredici kurallar olarak bilinen ve bütün devletlerin birbirlerine karşı tanıyıp uygulamak yükümlülüğünde oldukları (*obligatio erga omnes*) sınırlanamaz normlardan birisidir. Bununla birlikte, emredici kurallar, bağlayıcı olmalarının yanı sıra, özleri ve kaynakları itibarıyla tartışmalı yönleriyle kötü bir şöhrete sahiptirler (Schmidt, 2016). Bir yorumcu, “bir emredici kuralın varlığını tayin etmenin, önemini değerlendirmenin veya içeriğini belirlemenin yöntemleri hususunda akademik bir mutabakat mevcut değildir,” diyerek, bu normların pratikten türetilişlerini tarif eder (Bassiouni, 1996: 67). Özetle, nasıl emredici kurallar uluslararası hukuk pratiğinden doğuyorsa, herkesin birbirine karşı sahip olduğu yükümlülüklerin (*obligatio erga omnes*) uygulanması da “uluslararası toplum”un böylesi bir normun gerçekten ihlal edildiği yönündeki yorumuna dayanacaktır. Birleşmiş Milletler bütün devletlere KKTC’yi tanımama çağrısı yaparken bu türden bir yükümlülüğe müracaat ediyordu.

Aşağıda göstereceğimiz gibi, normların şekillendirilebildiğini ve sıklıkla keyfî bir biçimde uygulanabildiklerini anlayan kurnaz Kıbrıslı Türk hukukçular kendi müphem statülerini kendi yarattıkları duruma değil, uluslararası sistemin normları arasında kalmış olmalarına bağlıyorlardı. Tanınma pratiklerini inceleyen bir yazarın belirttiği gibi, devletlerin ya da hükümetlerin tanınmasının “büyük ölçüde uluslararası aktörlerin normatif yargıları”na bağlı olduğunun farkındaydılar. Tanınmanın “*realpolitik*’e kıyasla daha ilkeli kriterlere göre belirlenmesi” mümkün ve gerekli olsa bile, “hukuki ve ahlâkî kriterler tanınma pratiklerini yalnızca şekillendirebilirler, en iyi ihtimalle de sınırlandırabilirler; bu pratiklere ancak nadiren hükmedebilirler” (Sloane, 2002: 114). Denktaş bu yüzden Çin ve Doğu Almanya gibi devletlerin değişen statülerine atıfta bulunmuş ve yine bu nedenle Kıbrıslı Türklerin haklarını “gasbeden” KC’nin *de facto*’luğuna işaret etmişti.

Kıbrıslı Türk liderler, bir taraftan, kendi güvenli alanlarını ilan etmelerinin bir meşru müdafaa meselesi olduğunu,

KC'nin de iki toplumlu bir cumhuriyet olarak kurulması sebebiyle bütün adanın tek meşru hükümeti olmadığı ve olamayacağını mütemadiyen savunuyorlardı. Bu argümanlar kendi ayrı devletlerini meşrulaştırmaya çalıştıkları izlenimini verir. Öte yandan, aynı liderler düzenli olarak federasyon, yani uluslararası toplumun kabul edeceği bir çözüm arzularını gündeme getirmekteydiler. Örneğin, Denктаş, BM'deki konuşmasında, "Biz ayrılmıyoruz. ŞAYET iki toplumlu bir federal sistem kurma şansı bize tanınacaksa, biz bağımsız Kıbrıs devletinden, Kıbrıs Cumhuriyeti'nden ayrılmıyoruz. Fakat haklarımı gasb edenler Kıbrıs'ın meşru hükümeti oldukları konusundaki ısrarlarını sürdürdükleri takdirde, Kıbrıs'ın kuzeyindeki devlette onlar kadar meşru, onlar kadar bağlantısız, onlar kadar egemen olacağız, fakat federal bir sistem altında birliği yeniden tesis etmek üzere kapıyı her zaman sonuna kadar açık tutacağız" (vurgu orijinal eserde).¹² Bu yaklaşıma göre, nihai amaç, yalnızca iki eşit ortak arasında kurulabilecek türden bir federasyondur.

Denктаş'ın ifadelerindeki olumsuzluk açıktır. Kıbrıslı Türkler ayrılıkçı değil, federasyoncudurlar, fakat "haklarını gasb edenler" yüzünden ayrılmak zorunda kalabilirler. Denктаş'ın konuşmasında BM'nin bütün ulusları saygı duymaya davet ettiği KC devletinin dört unsurundan üçüne (egemenlik, bağımsızlık, bağlantısızlık) değinip ülke bütünlüğüne değinmemesi tesadüf değildir. Denктаş meşru, bağlantısız ve bağımsız olacaklarını söylüyordu, fakat ülke/toprak meselesi müzakere edilecek bir federal çözümün temeli olarak muallakta bırakılıyordu.

Denктаş'ın ve dönemin diğer sağcı Kıbrıslı Türk liderlerinin federasyonla esasında ilgilenmedikleri, bunu müzakerelerin başarısızlığa uğraması halinde tanınmaya giden yolda bir basamak olarak gördükleri kuvvetle muhtemeldi (bkz. Kızılyürek, 2005: 65-89). Bu görüş, Denктаş'ın yaklaşık kırk yıl boyunca sürdürdüğü, iki toplumu birbirinden daha fazla ayıracak düzenlemeler öngören ve mutasavver federasyonun neredeyse bir konfederasyona benzemesine yol açan müzakerelerle de doğru-

12 "Mr. R. R. Denktash Addressing the U.N. Security Council on Nov/1983"

lanmıştı. Bu yaklaşım, bağımsızlık ilanını Kıbrıslı Rumları çözüme zorlamanın bir aracı, dolayısıyla federasyona giden yolda bir basamak olarak gören solcuların yaklaşımına zıttı.

Her iki durumda da müstakbel bir federasyon fikrinin Statüko'nun inatçılığından, *de facto* durumu değiştiren “sahadaki gerçekler”den uzaklaşma bakımından oynadığı önemli rolü görürüz. Statüko daha inatçı ve kalıcı bir hal aldığı anda bile içinde bulunulan durumun geçiciliğini beyan etmek mümkündür. Hukuk danışmanı Necatigil'in bize de söylediği gibi: “Tanınma çok da mühim bir şey değildir. Bazen zilyetlik, sahiplik kadar iyidir.” Dağdaki bayrak örneğine dönecek olursak, bu bayrağın da tam olarak bu fikri beyan ettiği açıktır. Zilyetlik, sahiplik kadar iyidir ve Necatigil'in muhtemelen söylemek istediği gibi, zilyetlik en az sahiplik kadar “etkili”dir. Ne de olsa, bayrak kendisini oradan kaldıracabilecek birilerine meydan okumaktadır, fakat bugüne kadar kimse buna teşebbüs etmemiştir.

Ayrılıkçıların federasyona bağlılıklarını bildirerek federasyoncu olabilmeleri gibi, federasyoncular da ayrılıkçı olabilmektedirler. Nitekim iki kurucu devlete sahip bir federasyon fikri, kuzeyi ayrı bir mekân olarak yaratan şiddetli bir taksim eylemi üzerine inşa edilmiştir. İleride göreceğimiz gibi, federalizm, hem ayrılıkçıları hem federasyoncuları, taksimin –Statüko'nun– gerçekliğini, şiddetini inkâr ederek kabul etmelerine imkân tanıdığı için nihayetinde bir fetişe dönüşecekti. Dağdaki bayrağın birçok Kıbrıslı Türkte rahatsızlık yaratmasının sebebi, bir Statüko simgesi olarak mütemadiyen onlara sahiplik olmaksızın zilyetlik kazandıran bir şiddeti hatırlatmasıdır.

Devlet ve statü

Kuzey Kıbrıs'ı ziyaret eden birisi, güneydeki hayatın dinamik hızına göre farklı bir ortama girdiğinin farkına varmadan edemez. Yanlış anlaşılmasın. Ekonomi durağan olabilir, fakat Kuzey Kıbrıs ne uyuşuk ne de kasvetlidir. Aslında, enklavlar da yaşamanın getirdiği gerilim ve sefaletten kurtulmanın ya-

rattığı büyük bir rahatlama hissi ve insanların kendi toplumlarında başarılı olma konusundaki kararlılığı vardır. Küçük bir toplum olunmasına ve (Lefkoşa'nın Türk kesimindeki) mahkemeler haricinde her şeyi baştan yapmak zorunda kalınmasına rağmen, görevinin başında bir hükümet aygıtı, Türkiye'deki askerî yönetim döneminde bile sorunsuz ilerleyen, canlı bir çok partili siyasi ortam ve makul ölçüde basın özgürlüğü mevcuttur. Kasım 1983'te bağımsızlığın ilan edilmesinin de halktan büyük destek gördüğüne şüphe yoktur.¹³

O dönem Kıbrıs'ta bulunan tecrübeli Ortadoğu muhabiri Keith Kyle'ın bu sözleri, adanın kuzeyindeki devlet inşasının görelî başarısına ve 1980'lerin başında askerî rejim Türkiye'de serbest düşüncüyü ve muhalefeti bastırırken, çok partili siyaseti ve özgür basını korumayı becermiş bu devletin ayrılık hissinde işaret eder. KKTC'nin ilanının ne denli popüler olduğunu da hatırlatır. İlan kararı aylar süren garazlı tartışmaların ardından meclisten oy birliğiyle geçmişti.

Gerçekten de meclis, ilanı şevkle ve birlik duygusuyla ayakta oylamıştı. Oylamanın tamamlandığı haberinin duyulmasıyla birlikte, meclis binasının etrafındaki sokaklarda kendiliğinden bir kalabalık toplanmaya başlamıştı. Oylama akşam yapılmıştı. Ertesi sabah, 15 Kasım günü, yukarıda bahsettiğimiz ajandayı basan öğretmenler sendikasının gazetesi *Söz*, Kıbrıslı Rum muhataplarına yeni devleti tanımaları çağrısında bulunan uzun bir makale yayımladı. Manşette, "Günaydın Kuzey Kıbrıs Cumhuriyeti! Uzun ömürler diler ve de Kıbrıs Cumhuriyetleri birliğinin habercisi olarak seni karşılıyoruz! Merhaba Güney Kıbrıs, Küçük kardeşin dün gece dünya'ya geldi, seni saygıyla selamlıyor! Merhaba dünya emekçi halkları bizi aranızda alır mısınız? Emekçi Rum halkı uzat elini de elimiz havada kalmasın!" deniyordu.¹⁴ Gazete, öğretmenler sendikasının "Kıbrıs Cumhuriyetleri Birliği'nin oluşmasına katkı vermek üzere" Kıbrıslı

13 Keith Kyle, "The Economic Consequences of 1974", https://web.archive.org/web/20130529113801/http://www.cyprusconflict.net:80/economic_conseq_of_1974%20-%20kyle.html, erişim: 6 Mayıs 2017.

14 *Söz*, 15 Kasım 1983.

Rumlara KKTC'yi tanıma çağrısında bulunan bildirisine de yer veriyordu.¹⁵

KKTC'nin Birleşmiş Milletler tarafından süratle kınanması ve bağımsızlık ilanının kınamaya yol açacağı habercisi olan evvelki tehditler dikkate alınır, günümüz okuru, Ahmet'in bahsettiği "meclisteki sevinçli konuşmalar"ı yahut Kıbrıslı Rumlara tanıma çağrısı yapanların kendi kendini kandırdıklarını düşünecektir. Türkiye KKTC'yi yirmi dört saat içinde tanımasına rağmen, tanımaya dair ilk sinyaller yalnızca Bangladeş ve Malezya'dan gelmiş, BM kararları bunları da hemen ortadan kaldırmıştı. Ahmet, ilandan önceki tartışmaların doğruladığı bir tespitte bulunmuştu: "Yani aldık, bitirdik ve şey ettik, burada bir devlet kuruyoruz, herkes yürüyemeyeceğini biliyordu esasında." O halde ne olacağını zannediyorlardı? Eğer ilanı destekleyenlerin büyük çoğunluğu hemen uluslararası kınamayla karşı karşıya kalacaklarını biliyor idiyse, tam olarak neyi amaçlıyorlardı?

İlanın gerçekleştiği siyasi konjonktür moral bozucuydu. İlanla dair retoriğin büyük bir kısmı buna işaret eder. 1980'lerinde başında, KC, Yunanistan'la işbirliği içerisinde Kıbrıs Sorunu'nu müzakere masasından uluslararası düzeye taşımaya başladı. Bunun sonucunda, 1983 yılında adadaki bütün "işgalci kuvvetler"in çekilmesi çağrısında bulunan BM Güvenlik Konseyi kararı çıktı. O dönem, bu hamle, çoğu Kıbrıslı Türkün gözünde, Kıbrıslı Rumların bütün adanın hükümeti olarak tanınmayı kullanarak müzakere masasındaki ortaklarının elini zorlamaya çalıştıkları şeklinde yorumlandı (Billuroğlu, 2012: 69-70).

KTFD Meclisi bu atmosfer içerisinde, müzakerelerin yaklaşık on yıldır hiçbir yere varmadığı bir ortamda, 1983 yazı boyunca görüştüğü, Kıbrıslı Türklerin self-determinasyon hakkını destekleyen bir kararı kabul etti. Bunun akabinde ise, bağımsızlık ilanının yakın olup olmadığı üzerine aylar süren tartışma ve spekülasyonlar yaşandı. Gerçekten de Denktaş 1983 Ekim ayında New York'taki görüşmeler sonrasında adaya dön-

15 "Dün Bir Bildiri Yayınlayan KTÖS: Rumlar Duygusallığı Bir Kenara İtip Kurulan Cumhuriyeti Tanımlıdır", Söz, 15 Kasım 1983, s. 1, 3.

düğünde kendisini Kuzey Lefkoşa'nın ana meydanında on binlerce kişi bekliyordu. 51 dernek ve örgüt de iki bölge, iki toplumlu federasyon tezini desteklediklerini hatırlatan, ancak bağımsız bir devletin hemen ilan edilmesi gerektiğini vurgulayan bir beyannameyi takdim ettiler.¹⁶ Birçok gazete makalesinde toplumdaki heyecan anlatılıyordu. Halkın “Kuzey Kıbrıs Devleti’ni ilan etmedeki gecikmelere artık katlanmayacağı” ifadesi ediliyordu.¹⁷

Kamuoyundaki hevese rağmen, egemen bir devlet ilan etmenin gerçek anlamını sorgulayanlar da vardı. Dahası, Denktaş'ın New York'tan dönüşünde kendisini “Bağımsız devlet isteriz!” nidalarıyla karşılayan kalabalıklara, “Bağımsızız. Devletimizin çatısı altında da bağımsızız. Anayasa’da bir Cumhuriyet olduğumuz yazılıdır. Bu durumda yeni bir isim koymak gerekmektedir,” gibi bir muğlak karşılık vermesi duruma bir açıklık getirmiyordu.¹⁸ Bu kafa karıştırıcı açıklama öncesinde bile, basında, geçen yaz ilan edilen self-determinasyon hakkında dolayı bağımsızlığın ve self-determinasyonun ne anlama geldiğine ilişkin birçok tartışma yer almıştı. Gelgelelim, bunu takip eden tartışma, bağımsızlık ilanının gerçekte ne değiştireceği sorusu etrafında yoğunlaşmıştı. Devlete “yeni bir isim koymak” gerçekte ne anlama geliyordu?

Meclisteki oylama öncesinde, tartışma büyük ölçüde bağımsız olmanın ne anlama geldiği üzerineydi. Bu tartışmada bağımsızlık ilanının kaçınılmaz görüldüğü noktada mütemadiyen iki tema gündeme gelmekteydi. İlki, bizim egemen faillik dediğimiz konuydu. İkincisi de –kaçınılmaz olarak birincisiyle bağlantılı şekilde– devletin bir statü olarak görülmesi meselesiydi. Egemen faillik meselesi, yalnızca self-determinasyon hakkını savunan milliyetçi beyanatlarda değil, aynı zamanda, hatta daha açık bir biçimde, dünyaya sırf yasa dışı bir işgal al-

16 “Denktaş Döndü! Mitinge Katılım Düşük Düzeyde Oldu”, Söz, 15 Ekim 1983, s. 3.

17 Erdal Andız, “Oyalanmaya Gerek Yok!” Söz, 15 Kasım 1983.

18 “Denktaş Döndü! Mitinge Katılım Düşük Düzeyde Oldu”, Söz, 15 Ekim 1983, s. 1.

tında olmadıklarını, aslında Türkiye’den bağımsız olduklarını göstermek isteyen sol çevrelerin tartışmalarında mütemadiyen tezahür ediyordu. Statü olarak devlet meselesi ise, Kıbrıslı Rum ortaklarıyla siyasi eşitliği sağlayabilmek amacıyla kaçınılmaz olarak egemen, bağımsız bir devlet ihtiyacına yol açtığı düşünülen, evvelce değindiğimiz kurumsallaşmanın tarihsel gidişatıyla ilgiliydi.

Sağ, siyaseten, ekseriyetle Kıbrıslı Rumlardan bağımsızlığın ilanı olarak gördükleri bir fikir, yani ayrılıkçılık etrafında birleşmişti. Aralarında bağımsızlık ilanını, hami devletlerinden daha bağımsız olmanın bir yolu olarak görenler olduğu gibi, nihayet *taksim* rüyasını gerçekleştirmenin veya adadaki ayrı bölgelerini “Anavatan”la birleştirmenin bir yolu olarak görenler de vardı. Yine de sağ açısından bu ayrım ikinci plandaydı. Artık bekleme halindeki bir federe devlet değil, ne olduğunu ilan etme cüreti gösteren “gerçek” bir devlet olduklarını beyan etmenin heyecanı ağır basıyordu. Sağ açısından KC’nin kurucu toplumu olarak eşitlikte ısrarcı olmak, işgal rejiminin basit bir kuklası olarak görülmemek ve müzakere masasında eşit ortak muamelesi görmek önemliydi.¹⁹

Nitekim Denktaş, KKTC’nin ilanı sonrasında BM Güvenlik Konseyi önünde yaptığı konuşmasında, egemen devlet olma ihtiyaçlarını Kıbrıslı Rumların Kıbrıslı Türkleri öyle görmeyi reddetmelerine dayandırıyor. “Devletimizi ilan etmenin, müzakere sürecinde yardımcı olacağına inanıyoruz. Çünkü bu, bugüne kadar inkâr edilen, dikkate alınmayan, komik bulunan veya müzakerelerde unutulmuş eşitliğimizin gerçekliğini vurgulayacak.”²⁰ Denktaş’ın –hâlihazırda gerçekleştiğini ima ettiği– bir devlete “sahip olmak” ile bir devleti “ilan etmek” arasında yaptığı üstü kapalı ayrım dikkat çekicidir. Eğer önceden “devlet” gibi sundukları devletlerini gizlemeye çalışıyor idiyse, devleti ilan etmek, *ona bir isim koymak*, onları algılanabi-

19 Bkz. Rauf Denktaş’ın BM Genel Sekreteri’ne mektubu, 15 Kasım 1983, A38/586/S/16148 ekinde, Proceedings of the General Assembly 38th Session, 1983-84, https://library.un.org/sites/library.un.org/files/itp/a38-parti_1.pdf.

20 “Denktaş: Kişiliğimizi koruma kararımız değiştirilemez”, *Bozkurt*, 19 Kasım 1983, s. 1.

lir kılmaya, uluslararası topluma “Biz buradayız,” demeye matuf bir eylemdi.

Dolayısıyla, devletlerine isim verme eylemi, bir egemen faillik eylemi olma amacı taşıyordu. Oysa, self-determinasyonun güçlü destekçilerinden kabul edilen bir adamın yukarıdaki cümlesi bile devletin alacağı nihai şekle dair bir müphemlik içerir. Bu cümlede KKTC’nin ilanı Kıbrıslı Türkleri müzakeresinin masasında fail kılmanın bir yöntemi olarak ortaya çıkar. Sonuç Bölümünde ileri süreceğimiz gibi, Kıbrıslı Türklerin “devlet” olma sürecinde takip ettikleri dengesiz ve belirsiz yol bize şunu gösterir: Devlet günümüz dünyasında siyasi arzuları gerçekleştirmenin tek biçimi olarak görülebilir, fakat bu, devletten ve onun egemenliğinden bahsedenlerin her zaman egemen bir devlete sahip olmayı hedefledikleri anlamına gelmez.

Bunu solun egemen faillik hedefinin nasıl gerçekleştirileceği konusunda yaşadığı bölünmede görürüz. Solun özellikle CTP’nin öncülük ettiği önemli bir kısmı, egemen kişiliği elde etmenin tek yolunun uluslararası kabul edilebilirliği haiz bir federasyon çözümünden geçtiğini düşünmekteydi. Sosyaldemokrat Toplumcu Kurtuluş Partisi’nin lideri Alpay Durduran, 1983 Mayıs ayında kabul edilen BM Güvenlik Konseyi kararının hemen ertesinde, CTP yayın organına verdiği bir röportajda şöyle demişti: “Self-determinasyon hakkı toplumun kendi kaderini etkileyecek kararlar alması demektir ve genel bir kavramdır. Sadece ve sadece devlet ilanı ile sınırlandırılmaz. Toplum self-determinasyon hakkını nasıl kullanabilir? Bir demokratik ortamda bir demokratik toplum içinde kullanabilir.”²¹ Böylece, Durduran Kıbrıslı Türklerin aradığı egemen failliği kazanmanın daha gerçekleştirilebilir, başka yolları bulunduğunu ifade eder.

Durduran, sözlerinin devamında, bazı siyasi liderlerin umduğunun aksine, uluslararası toplumun isteklerine karşı gelmenin Kıbrıslı Türkleri temenni ettikleri gibi daha tanınabilir kılmayacağını, aksine onları egemen failler olarak tanına-

21 “Alpay Durduran Türk Politikasının Tartışılmasını İstedi”, *Yenidüzen*, 31 Mayıs 1983, s. 2.

maz hale getirdiğini belirtir. Durduran'a göre, geçmişte, ayrı bir devlet arzusuna karşı konulduğu ve federasyona bağlı kaldığı için, Birleşmiş Milletler'i KC hükümetinin olmasa da KC devletinin meşru olduğuna ikna etmek mümkün olabilmişti. Bir başka deyişle, Kıbrıslı Türkler, kendi devletlerine "devlet" muamelesi yaparak, istemedikleri bu konuma KC'deki Kıbrıslı Rum ortaklarının eylemleri yüzünden itildiklerini gösterebilmişlerdi. Gelgelelim, Kıbrıslı Türklerin gerici siyaseti, "bizi yine bir yönetim, Rum yönetimini ise Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Hükümeti haline getirdi," diyordu Durduran.²² Bu görüşe göre, "gerçek" bir devlet talebi ayrılıkçı gündemi açığa çıkarmış ve Kıbrıslı Türkleri KC'nin eşit ortağı olmak yerine "korsan" ya da "kukla" bir devleti yöneten ayrılıkçılar konumuna itmişti. Burada önemli olan, ki bu ileride döneceğimiz bir konudur, *dissimülasyonun, yani gizlemenin –yani devlete "devlet" muamelesi yapmanın– bir tür faillige dönüşmesidir.*

Ancak, solun diğer mensupları için "kukla" statüsünden kurtulup gerçek bağımsızlık kazanmanın tek yolu bağımsızlık ilanından geçmekteydi. Bu görüş, öğretmenler sendikasının gazetesi Söz'de en güçlü biçimde temsil ediliyordu. Gazete, o dönemde, Kıbrıslı Türklerin Türkiye'ye bağımlılığı sebebiyle aktör olarak silinmelerini en sert şekilde eleştiren yazarları bir araya getirmişti. Yazarlardan biri olan Sabahattin İsmail şöyle yazmıştı: "Kaldı ki Rum tarafı bir Devlet olarak tanındığı, biz asi bir toplum olarak görüldüğümüz sürece, Rum tarafının bizimle bir anlaşma yapmaya da pek ihtiyacı yoktur. Buna paralel olarak diyoruz ki bir anlaşma olmadığı sürece ve biz fakirleşmeye devam ettikçe, siyasi yönden yalnızlaşmamız sürdükçe, Kuzey Kıbrıs Türkiye'ye ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel yönden daha bağımlı hale gelecektir. Oysa biz Kıbrıs Türk halkı olarak bağımsızlığımızı korumak zorundayız. Bunun için Rumları masaya oturmaya zorlayacak tek yol, ayrı devlet ilanıdır." ²³ Solun eşitlik vurgusu sağın büyük bir kesiminde yankı

22 "Alpay Durduran Türk Politikasının Tartışılmasını İstedi."

23 Sabahattin İsmail, "Özgür'ün Değerlendirmesi Üzerine", Söz, 15 Kasım 1983. İlginç bir ayrıntı: 15 Kasım 1983 tarihli Söz gazetesinin iki farklı versiyonu ol-

bulsa da, onları diğer bağımsızlık ilanı destekçilerinden ayıran Türkiye'ye bağımlılıktan kurtulma arzusuyla.

Aynı gazetede yazan B. Mahmudoğlu isimli yazar, devleti ilan etmenin arzu edilen algılanabilirliği kazandırmayacağı görüşündeydi. Kendi siyasi iradelerinin olduğunu, yani kukla devlet olmadıklarını da göstermek zorundaydılar: “Şimdiye dek üç kez tabela değişti ama dünya bizi adamdan saymadı. Türkiye'ye tam bağımlı olduğumuz gerçeğini biz ne kadar bilmezlikten gelirse gelelim, kukla ve göstermelik bir devlet olduğumuzu ne kadar inkâr edersek edelim, demagoji ile ne kadar kapatmağa çalışırsak çalışalım, bir deve kuşu kadar orta yerdeyiz, ve dünya bunun farkında.” Bu yazara göre, Türkiye'yle sağlıklı bir ilişki tesis etmenin tek yöntemi “bağımsızlığımızı açık yüreklilikle talep etmek”ten geçmektedir. Hami devletin parasını boşa harcamak yerine, bu parayı Kıbrıslı Türklerin kendi ayakları üzerinde durmasına imkân tanıyacak sağlıklı bir ekonomi kurmak için kullanmak gerekmektedir. Dolayısıyla, Kıbrıslı Türklerin failliğinin olası kaynağına işaret ederken, şimdiye kadarki çabaların yeterince ikna edici olmadığını belirtmektedir. Ona göre, bağımsızlık arzusu samimi bir biçimde gösterilirse, Ankara, “*Kıbrıs Türk halkının statüsüz, ne olduğunu kendi de bilmeyen devletsiz bir yığın insan durumunda kalmasında ısrar etmez*” (vurgu yazarlara ait).²⁴

“Ne olduğunu kendi de bilmeyen devletsiz bir yığın insan durumunda kalma” fikri, Ralph Ellison'un dikkat çektiği, başkaları sizi görmeyi reddettiğinde kendi varlığınıza dahi şüphe duyma halini güçlü bir biçimde yansıtır: Ellison'un tabiriyle: “Başka insanların zihninin yarattığı bir hayalet olup olmadığını merak edersin. Kendini gerçek dünyada var olduğunu konusunda ikna etme ihtiyacıyla yanıp tutuşursun” (1995: 3). Gelgelelim, Kıbrıslı Türkler için devlet algılanabilir olmanın ötesinde, tanınabilir olmakla, yani statü kazanmak-

duğu anlaşılmaktadır. Bunların birinde bağımsızlık ilanı manşetten verilmektedir. Dolayısıyla, meclisteki oylamanın olayları yakından takip eden gazeteler için bile bir sürpriz teşkil ettiği söylenebilir.

24 B. Mahmudoğlu, “Gerçeğe Sığınarak: Önce Türkiye Onaylamalı”, *Söz*, 17 Ekim 1983, s. 3.

la ilgiliydi. Mahmudoğlu'nun "statü" tabiri, İsmail'in her kimseden Kıbrıslı Türkün bir eşitlik saplantısı bulunduğu, ancak kimsenin de bunun ne anlama geldiği konusunda bir fikri olmadığı tespitiyle açıklık kazanır. Farklı eşitlik ifadelerini inceleyen İsmail, şöyle der: "Eşitliğin somut anlamı STATÜ-DEKİ EŞİKLİK'dir, yani Kıbrıs Türk Toplumu bir azınlık değil, adadaki iki ana toplumdan biridir. Ve Kıbrıs Rumlarının olduğu kadar bizim de ayrı devlet kurma hakkımız vardır. Ve bu hak da tanınmalıdır."²⁵ Aynı gazetedeki bir başka yorumcunun ifadeleriyle: "Bu 'sağcılık' değil 'solculuk' değil, halkın en temel insanlık meselesidir. İnsanca yaşayabilmek için

Halklar için kendi kendini yönetebilmek demek en başta DEVLET'e sahip olmaktır."²⁶ Böylece, devlet, Kıbrıslı Türklerle statü kazandıracak, onları "ne olduğunu kendi de bilmeyen devletsiz bir yığın insan" olmaktan çıkarıp, "insan gibi yaşayabilen" bir halka dönüştürecek. Yukarıda alıntıladığımız bütün yazarlar, devletin "tamı tamına statü"yü temsil ettiğini, "sahip olanın dünyada ilerlemesine ve geçinmesine yarayan" bir şey olduğunu kabul eder gibidirler (Constantinou, 2004: 1). Gerçekten de devletin İngilizcedeki karşılığı olan *state* kelimesi, "istasyon, pozisyon, yer, durma biçimi, tutum, düzen, düzenleme, koşul" anlamlarını içeren Latince *status* kelimesinden gelmektedir.

Öte yandan, insan gibi bir yaşama sahip olabilmelerinin koşulu, direnirken ve "devlet" kurarken başvurulacak şiddet ve bu şiddet, onları dünya tarafından tanınabilmekten alıkoyuyor, uluslararası toplum tarafından "terk edilmişliğe" mahkûm ediyordu (Agamben, 1998). Kıbrıslı Türklerin adam yerine konma isteğiyle bir varoluş mücadelesi uğruna silahlanmalarını daha önce ele almıştık. Ancak, 1983 yılına gelindiğinde, devlet aracılığıyla statü kazanma ve algılanabilir olma çabası, aynı zamanda tanınabilmelerine engel olmaktaydı. Varoluş mücade-

25 Sabahattin İsmail, "Nasıl bir eşitlik", *Söz*, 8 Ekim 1983. İsmail'in bu dönemde solcuyken, milliyetçiliğin yükseldiği 1990'larda sağa kaydığını ve daha sonra da ultra-milliyetçi *Volkan* gazetesi için köşe yazarlığı yaptığını belirtelim.

26 Raif Denктаş, "Sadede Gelelim Beyler", *Söz*, 19 Ağustos 1983, s. 1-2.

si, “sahadaki gerçekler”i ve isimsiz bir Statüko’yu yaratarak var olma mücadelesinin altını oymuştu.

Algılanabilirlik, tanınabilirlik ve “uluslararası toplum”

Tanınma olmadan devlet olur mu, olmaz mı? Kimse seni görmezken var olduğunu iddia edebilir misin? İlginç bir şekilde, devlet ilan etmenin anlamına dair kamuoyunda sürmekte olan tartışmaların büyük bir kısmına bu gibi sorular hükmediyordu. Bir köşe yazarı, “Bağımsız Devlet! Bağımsız Devlet!” diye haykırıyordu.

Sanki bağımsız değilmişiz gibi, sanki elimizden ayağımızdan tutan varmış gibi. ... Aslında biz görüntüsel olarak bağımsız bir devlete sahibiz. K.T. F. Devleti, kendi yasama birimi, yürütme birimi ve yargı birimi ile koskoca bir güç. Bir gerçek.

Ben yine de görüntüsel diyorum. Neden? Çünkü bu ulus “Ben bir bağımsız devlet kurdum” deyip de işin içinden çıkmaz. Kurduğu devleti diğerlerine tanıtmaması gerekir... Tanıtması gerekir ki bağımsız devlet olduğu belli olsun.²⁷

Bir tarafta, Kıbrıslı Türklerin bütün kurumlarıyla “koskoca bir güç” olduğu “gerçeği”, yani bir diğer ifadeyle, devlet olmanın tanınabilirliği var. Diğer tarafta, bu gerçeğin görüntüsel olduğu tespiti var.

Yazar burada devletin bir simülasyon olduğuna işaret eder gibidir. Bu, elbette, Baudrillard’ın (1981), bir eksikliği temsil eden simülasyon mefhumuna benzemez. Görüntü bir “heyula” anlamına da gelebilir, ancak yazarın musallat olan bir şeyi ima ettiğini de söyleyemeyiz (Derrida, 1994; karşılaştırma için bkz. Navaro-Yashin, 2012). Yazar, daha çok, başkalarının görmeyi reddettiği, Ralph Ellison’un “Görülmeyen Adam”ına benzeyen bir şey sunmaktadır. “Başka insanların zihninin yarattığı bir hayalet olup olmadığını merak edersen,” der Ellison. “Sirklerdeki küçük performanslarda zaman zaman gördüğünüz vü-

27 Erol Erinçer, “Yine Bağımsızlık”, Söz, 15 Ekim 1983.

cutsuz kafalar gibi, etrafım karşısındakini yamuk gösteren sert aynalarla çevrilmiş gibidir. Bana yaklaştıklarında, yalnızca çevremi, kendilerini veya hayallerinde yarattıkları şeyleri görürler. Ben hariç her şeyi ama her şeyi görürler” ([1947] 1995: 3). Kimsenin sizi tanımadığı veya varlığınızı teslim etmediği partilerdeki görünmezlik hissi gibi, hayallere veya hayaletlere yapılan atıflarda, gerçek ile gerçekleştirilebilir olanın arasındaki boşlukta bir *gerçekleştirici*, sizi bilen, gören ve görünür kılan birisi olduğunu anlarız. Bu, Butler’ın tabiriyle (1997a: 5), “Öteki’nin hitabına kökten bağlılık”tır. Kuzey Kıbrıs vakasındaki *gerçekleştirici* ya da öteki, “dünya” ya da farklı durumlarda zikredilen diğer adıyla, bir partideki kalabalık gibi tanımlanmamış bir aktör topluluğundan oluşan ve birisinin gerçekliğini ya da görüntüsellliğini belirleme gibi gizemli bir güce sahip olan “uluslararası toplum”dur.

“Uluslararası toplum”u tanımlamaya çalışan uluslararası hukuk ve uluslararası ilişkiler literatüründe bile, analistin bu varlığı kuşatamamasından kaynaklanan belirgin bir hüsrana rastlanır. Örneğin, bir uluslararası hukukçu bu konudaki çaresizliği şöyle ifade eder: “Hukukçular uluslararası toplumun bir bütün olarak ‘medeni dünya’ya, ‘insanlığın vicdanı’na, ahlâka ve kamu politikalarına, ‘temel insani değerler’e tekabül ettiğini ve bir devletten ‘daha kapsayıcı’ olduğunu ileri sürmüşlerdir. Her bir ilave gönderge hukuki analizin bu nihai göndergesinin anlamını havada bırakır. Çoğu kez, müstehcenlikte olduğu gibi, hukukçu uluslararası toplumu gördüğümüzde tanıyacağımızı varsayar” (Conklin, 2012: 135-136). Terimin uluslararası ilişkiler disiplinindeki durumu da farklı değildir: “Günümüzde uluslararası toplum, uluslararası siyasete dair bütün tartışmalarda karşımıza çıkar. Kural olarak, normatif, teleolojik ve siyasi bakımdan yüklü bir terimdir. Dahası, ‘uluslararası toplum harekete geçti, hissediyor, inanıyor, müdahale ediyor; yapabilir, yapamaz’ gibi tabirlere dair rastgele bir internet aramasıyla da teyit edilebileceği gibi, uluslararası topluma neredeyse eksiksiz bir faillik atfedilmektedir” (Roschin, 2016: 179). *Foreign Policy* dergisi bir sayısında farklı disiplinlerden çeşitli uzman-

lara bu terim hakkındaki fikirlerini sorduğunda, birisi, “eksik kalmış bir küresel çoğunluktan ve örgütlü yönetici elitlerden oluşan sahte bir toplum” demişti (Bello, 2002: 41).

Kafa karışıklığının büyük bir kısmı terimin “jenerik bir uluslararası devletler toplumuna mı, yoksa ‘Uluslararası Toplum’ denilen üniter bir aktöre mi” atıfta bulunduğunu ayırt edememekten kaynaklanır (Ellis, 2009: 9). Terim, bir taraftan, “devletlerin kolektif ahlâkî ve etik fikirlerini” (Ellis, 2009: 10) veya “uluslararası hukuk temelinde, büyük ölçüde uluslararası kuruluşlar tarafından üstlenilen müşterek evrensel değerleri” (De Guevara ve Kuhn, 2011: 136; Kovach, 2003) temsil eder. Bu değerler bireysel aktörler tarafından uygulanmalıdır. Devletlerin bu değerlere kendi öz çıkarları pahasına sahip çıkacaklarının da garantisi yoktur. Gerçekten de “kavram genellikle, ima edilen ‘evrensel norm’ dizisi üzerinde herkesin mutabakatı olmadığı için, evvela bu normları yaratmak için kullanılır” (De Guevara ve Kuhn, 2011: 139).

Diğer taraftan, Uluslararası Toplum şöyleşmiş bir tasarımdır. “Terimin ne anlama geldiği hususunda genel bir mutabakatı yansıtan bir anlayış mevcut değildir. Bununla birlikte, uluslararası toplumun bir failliği, dünyada eyleme kabiliyeti bulunduğu varsayılmaktadır” (Brown, 2001: 87). “Uluslararası Toplum” a atıf bir devletler topluluğunu tarif etse bile, “paradoks, aktörlerin hukuken ve yapısal olarak parçası olmayı sürdürdükleri ‘uluslararası toplum’ dan yalnızca ahlâkî manada dışlanabilmelerinden kaynaklanmaktadır” (De Guevara ve Kuhn, 2011: 137). De Guevara ve Kuhn, Westphalia sistemine uygun bir kapsayıcı dışlamadan söz etmektedirler. Hükümetlerin değil, devletlerin tanındığı veya tanınmış devletlerin yaptırımlara tabi tutulduğu “haydut” veya “başarısız” devlet vakalarına özellikle dikkat çekerler. “Haydut” devletler, devlet statülerini ve egemenliklerini korudukları oranda bir parçası olmayı sürdürdükleri uluslararası sistemin sınırlarında var olurlar (Beck ve Greschewski, 2009).

Tanınmamış devletler bahis konusu olduğunda, yukarıda söz edilen kapsayıcı dışlamacılığın başka bir şekilde işlediğini

de görürüz. Tanınmamış devletler kendilerini, şeyleşmiş ahlâkî aktör olan “Uluslararası Toplum”un bir parçası olarak görmekte-
tedirler, ancak “uluslararası toplum”dan, yani devletler topluluğundan dışlanmışlardır. Uluslararası Toplum, devletin içine doğduğu ve içerisinde Uluslararası Hukuk Kişiliği kazanmaya çalıştığı “dünya”yı temsil eder. Uluslararası Hukuk Kişisi, “uluslararası devletler topluluğu”nda “hak sahibi”dir (Bartelson, 2013: 114).²⁸ Dünyaya gelen çocuğun, yani ilan edilen devletin *gerçekliğinin gerçekleştirilebilir olması*, yani uluslararası toplumun telaffuz edebileceği bir isim kazanması, Uluslararası Hukuk Kişiliği sayesinde olur. O an gelene kadar isim ya tırnak işaretleri içerisinde kalacak ya da önüne *sözde*, *sahte* gibi sıfatlar eklenecektir. Giriş’te belirttiğimiz gibi, tırnak işaretleri *aporia*’yı tanımlar. Dahası, bu işaretler ismin ardındaki varlığın hayalet gibi, bir görüntü gibi, sahte ve her an kaybolacakmış gibi görünmesine neden olur. Gerçeklik kazanmak, hayal-
letten kişiye dönüşmek Uluslararası Hukuk Kişiliği kazanmakla mümkündür.

Bu Kişiliğin kazanılmasının önündeki engel ise, uluslararası düzenin hegemonik gerçekliğini belirleyen emredici kurallar isimli ilkeler dizisidir. Giriş’te belirttiğimiz gibi, biz hegemonya anlayışımızı James Scott’un şu tespitinden ödünç alıyoruz: “Hegemonyaya dair daha mütevazı bir perspektiften konuşacak olursak, bir tahakküm sisteminin temel işlevinin tam da neyin gerçekçi olup olmadığını belirlemek, belirli hedef ve ölçemlerin imkânsızlığını, boş hayallerden ve hüsnükuruntudan ibaret olduklarını belletmek olduğunu söyleyebiliriz” (1985: 326). İkinci Kısım’ın girişinde söylediğimiz gibi, *de facto* devletleri başka rejimlerin kuklası veya uluslararası düzenin dışındaki korsanlar olarak yaftalamak bir irade meselesine, Scott’un açısından söylersek “gerçekçi olmayan” bir şeye yönelik arzu-
ya işaret eder. Sara Ahmed, belirli kişilerin, özellikle kadınların inatçılığa varacak ölçüde iradeli olduklarından bahsedilmesinin ne anlama geldiğini sorguladığı başarılı incelemesinde

28 Charlotte Epstein’in ifadesiyle, “Tanınma, bir ülkedeki nüfusu yöneten varlığın uluslararası kişiliğini tayin eden zorunlu ve nihai eylemdir” (2018: 867).

şöyle der: “İrade üzerinden düşünmek, kuvvet hakkında farklı bir biçimde düşünmeye davettir. Kuvvet, *birisinin istemenizi istediği şeyi istememenizin sonuçlarını katlanılmaz kılma* biçiminde vuku bulabilir” (2014: loc. 1246; vurgu orijinal eserde). Scott’un hegemonya tanımıyla birlikte düşünüldüğünde, bu tanımlardaki hegemonyanın otosansürle, arzuların inkârıyla, hatta bu arzuların arzulandığının inkârıyla gerçekleştiğini görürüz. Hegemonya, bu arzuların gerçekçi olmadıklarına, boş hayallerden ibaret olduklarına, dolayısıyla gerçekleştirilemeyeceklerine hükmeder.

Ezcümle, Kıbrıslı Türklerin “konjonktürel durumu”nu veya onlar açısından neyin “mümkün olduğunu” belirleyen hegemonik gerçekçilik, bazı rüyaların imkânsız görünmesini sağlar ve yanlış türde bir irade sahibi olmanın sonuçlarını katlanılmaz kılar. Scott, hegemonyayı, Althusser’in bahsettiğine benzer bir şekilde, bir polis tarafından çağrılmak gibi herhangi bir düşünceye mahal vermeyen, otomatik bir tepki olarak görmez. Çağrıya cevap vermekte tereddüt edebileceğimizi, direnmek isteyebileceğimizi, fakat bunun imkânsızlığını her hâlükârda idrak edeceğimizi söyler. Böylece, çağrıldığında dönüp bakmak, hegemonyanın tezahüründen ziyade icra edilmesidir, zaman içerisinde tekrarlanan bir itaat biçimidir (Butler, 1997b: 106-131; Butler, 1990). Gerçekliği kuran bir “gerçekliğe” itaatin icra edilmesi söz konusudur. Tıpkı Uluslararası Toplum’un var sayılan iradesine itaatin bu şeyleşmiş Uluslararası Toplum’u yaratması gibi.²⁹

Peki polis sizi çağırmasa ne olur? Hakikaten polisin sizi çağırmayı, görmeyi reddettiği, maskaralıklarınızı görüp müdahale etmeyi reddettiği durumda ne olur? Yine Ralph Ellison’a dönmekte yarar var. Ona göre, “bazen görülmemek iyi bir şeydir.”

29 Jens Bartelson, erken dönem çalışmalarının birinde, siyasal bilgiye dair araştırmaların “devletin içinde olan ile devletin dışında olanın ayırt edilmesi”ni anlamaya odaklanması gerektiğini savunmuştu (1995: 51). Sonraki eserinde bunu bir adım öteye taşır: “Belki de egemenlik kavramının temel ideolojik işlevi siyasal otoriteye dair belirli iddiaları meşrulaştırmaktan ziyade, bu iddiaların anlamlı bulunacağı bir uluslararası sistemi meşrulaştırmaktır” (2014: 63; ayrıca bkz. Biersteker ve Weber, 1996).

Bu, Dokuzuncu Bölüm’de değindiğimiz, istisnai olmanın hazırla, dünya düzeninin gözünden kaçma ihtimaliyle ilgilidir. Gelgelelim, Ellison şunu da söyler: “Bu genelde sınırları fazlasıyla tahrip eden bir durumdur. Kendini gerçek dünyada var olduğun konusunda ikna etme ihtiyacıyla yanıp tutuşursun” ([1947] 1995: 2). Hikmet Bil’in İkinci Kısım’a girişte alıntılarımız sözlerindeki gibi, “Korsanlığın sona ermesi gerektiği açıktır” ve Üçüncü Kısım’da da göreceğimiz gibi, korsan/kukla ikilemi “normalleşme” arzusunu üretmektedir. Dolayısıyla, Butler’in, Althusser’in resmettiği çağrılma, celp sahnesinin yalnızca icbarla ilgili olmadığı, aynı zamanda “garip bir aşk sahnesi” olduğu yönündeki tespiti anlamlıdır. Bu, öznenin “tutkuyla, devlet tarafından azarlanarak tanınmanın peşine düşmesi” sayesinde kendini bulması sürecidir (1997b: 128-129). Devletin azarlarken tanınması, iyi niyetli bir efendinin bazı hayallerin peşinden koşmamanın daha hayırlı olacağını, aksi takdirde boş hayallerin peşinden koşulacağını söylemesi gibidir.

Butler, Althusser ve aslında hegemonya üzerine yazan bütün teorisyenlerin “devlet”le, itaat ederek ürettiğimiz bu şeyleşmiş soyutlamayla ilgilendikleri aşikârdır. Bununla birlikte, tanınmamış devlet vakalarından anlaşılacağı üzere, “devlet”, bizi azarlayarak tanınması için tutkuyla peşine düştüğümüz bir hegemonik iktidardan fazlasıdır. Şeyleşmiş Devlet nasıl poliste ve onun çağırmasında vücut buluyorsa, şeyleşmiş Uluslararası Toplum’un da BM karar tasarılarının kınamalarında veya bir devletin ismini tırnak işaretleri içine alan diplomatlarda vücut bulduğu söylenebilir. Benzer bir şekilde, Mustafa Akıncı “federasyonun mümkün olan çözüm olduğuna inanmıştık... Başka bir alternatif olamayacağına inanmıştık,” derken; Ahmet, “yani aldık, bitirdik ve şey ettik, burada bir devlet kuruyoruz, herkes yürüyemeyeceğini biliyordu esasında,” derken; Denktaş BM’ye ayrılıkçı olmadıklarını beyan ederken, hepsi aslında Ahmet’in tabiriyle “Kıbrıs’ın uluslararası durumu ve onu koruyan o sistemi”ne işaret etmektedirler. Hedeflerinin ve özlemlerinin “imkânsızlığını, boş hayallerden ve hüsnükuruntudan ibaret olduklarını” kabullenmeye zorlandıklarını anlatmakta-

dırlar. Onlara statü kazandırmasını bekledikleri devletin, adını bile telaffuz edemedikleri bir Statüko'ya dönüşmesine dikkat çekmektedirler.

Anormal devletin normalleşmesi

Avrupa Parlamentosu'nda KC'yi temsil eden bir üye, 2009 yılında Avrupa Komisyonu'na dağdaki bayrakla ilgili bir soru önergesi sundu. Önergede, Komisyon'a bayraktan ve Kıbrıslı Rumların bayrakla ilgili hassasiyetlerinden haberdar olup olmadığı; “Kıbrıs halkını, özellikle Kıbrıslı Rumlara karşı benzerine rastlanmayacak günlük bir provokasyon teşkil eden” ve “Türk istilasının beraberinde getirdiği trajik olayları ve Kıbrıs'ın kuzey kısmında devam eden köleliği anımsatan, böylece iki toplum arasında güven artırıcı bir iklim yaratacak çabaları hezimete uğratan” bu bayrakla ilgili nasıl bir girişimde bulunacağı sorulmuştu. Bayrağın “Kıbrıs'ın işgal altındaki topraklarını Türkleştirmeye yönelik Türk teşebbüslerinin bir parçası olan hasmane bir eylem” teşkil ettiği söyleniyordu.³⁰

Dönemin komiserlerinden Olli Rehn cevabında, Komisyon'un Kıbrıslı Rumların hassasiyetlerinin farkında olduğunu ve “Kıbrıs Türk toplumunun durumun iyileştirilmesine yönelik her türlü inisiyatifini memnuniyetle karşılayacağını” belirtmişti. Rehn, sonuç olarak, “meselenin bir kez daha Kıbrıs Sorunu'na süratle çözüm bulunmasının acil gerekliliğini açığa çıkardığını” ifade ediyordu.³¹

Bu soru önergesinde ve ona verilen cevapta muallak bir zamansallığa dair birçok sorun kendini belli eder. Çözüm denilen sihirli değnek sayesinde, dağdaki dev bayrağın insanları kışkırtmadığı ve simgesi olduğu şiddetin karşısında adaletin te-

30 Parliamentary questions E-5053/2009, 22 October 2009, written question by Antigoni Papadopoulou (S&D) to the Commission, Subject: Turkish flag on Mount Pentadaktylos, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=WQ&reference=E-2009-5053&language=EN>.

31 Parliamentary questions E5053/2009, 27 January 2010, Answer given by Mr. Rehn on behalf of the Commission, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getAllAnswers.do?reference=E-2009-5053&language=EN>.

celli edeceği yeni bir dönemin başlayacağı fikri hâkimdir. Soruda ve cevapta, bayrağın, bir devletin sembolü olarak başarısız olmasına karşın, sürekli olarak taksimin şiddetini hatırlatan Statüko simgesi olarak gayet etkili olduğu fikri saklıdır. Hatta, bayrak, Statüko'nun simgesi olduğu ölçüde, Statüko'yu insanların yüzüne vurmaktaki ısrarıyla şiddeti yoğunlaştırmakta ve simgelemektedir. Gerek sorudaki bıkkınlık hissinden gerek cevaptaki azarlayıcı havadan anlaşılacağı üzere, bayrak ısrarla Statüko'yu simgeleyerek zamansal bir "sıkışmışlığa" (Hage, 2009), inatçı bir durağanlığa, değişmesi gereken fakat değişmeyen bir duruma işaret eder.

Bir sonraki bölümde daha iyi anlaşılacağı gibi, bayrağın başarılı başarısızlığı Kıbrıslı Türkler açısından bir diğer *aporia*'yı, gerçekleştirilememiş veya gerçekleştirilemeyecek devleti, tam anlamıyla devlet olamayan devleti temsil eder. Bayrağın gece çekilen görüntüsü (elektrik kesintileriyle karanlığa gömülmüş bir şehrin arka planında duran aydınlatılmış bayrak) bunu komik bir biçimde gösterir. Yedinci Bölüm'de, Kıbrıslı Türklerin devletlerinin başarısızlıklarına dair şikâyetlerini ele alacağız. Geleceğin belirsizliği ve planlamanın yokluğunun nasıl da devlete yeterince benzeyen bir varlığın yokluğuna yol açtığını irdedeleyeceğiz. Mustafa Akıncı'nın bir gazeteye verdiği demeçte belirttiği gibi, "Bir türlü kurumsallaşamadık. Kurumsallaşamayan o yapı kendi içerisinde çürüdükçe çürüdü."³² Gerçekten de en azından son yirmi yıllık süreçte, Kıbrıslı Türklerin şikâyet etmeleri sık rastlanan bir duruma dönüştü. Bir sağ sendika liderinin sözleri bu tür şikâyetlere örnek verilebilir: "Biz kurtuluş kavgası verdik ama kuruluş kavgası veremedik. ...[Bu yüzden] barışı bekleyen bir topluma dönüştük."³³

Çözüm olarak da bilinen "barış"ın, zamanın normal seyrine, bayrakların normal boyutuna döneceği bir normalleşme sürecini getirmesi beklenir. Gelgelelim, "barış" 1960'lardan bu ya-

32 "Çıkar ilişkileri geleceği kurmayı olumsuz etkiledi", *Haber Kıbrıs*, 11 Haziran 2012, <https://haberkibris.com/-cikar-iliskileri-gelecegi-kurmayi-olumsuz-etkiledi-2012-06-11.html>

33 Sağ sivil toplum lideriyle mülakat, 17 Mayıs 2012, Lefkoşa, Kıbrıs.

na federasyon olarak tahayyül edilmiş ve anlaşılmıştır, çünkü Uluslararası Toplum'un tasdiklediği “kabul edilebilir”, “gerçekçi”, “gerçekleştirilebilir” çözüm budur. Bağımsızlık hayallerinin hüs-nükuruntu olduğu, “gerçekçi olmadığı” her daim söylenegeldi. Gerçi birçok kişi, uluslararası toplumun zaman içerisinde iki toplumlu müzakerelerden usanıp, sonunda Kıbrıs Türk devletini tanıyacağı yönünde gerçekçi bir biçimde spekülasyon yapmaktan da geri durmadı. Sonuç itibarıyla, federasyon figürü devlet arzularını kapsayan ve yoğunlaştıran bir figür olarak fetişleşti.

İkinci Bölüm'de bayrakların birçok olay ve sembolü özgün bir kimlikte bir araya getiren fetişleşmiş bir yönü olduğuna değinmiştik. Kuzey Kıbrıs vakasına gelince, başarısız bayrak, devleti değil, Statüko'yu temsil ederken, federasyon figürü de devlet arzusunu yoğunlaştırmak suretiyle fetişleşir (Aretxaga, 2000; Taussig, 1992). Žižek'e göre, “fetişist, kendi özel dünyasına dalıp giden bir hayalperest değildir. Gerçekliğin derin tesirinden kurtulmak için tutunabileceği bir fetiş olduğuundan, gerçekleri olduğu gibi kabul edebilen kusursuz bir gerçekçidir” (2009: 65). Mevcut vakada, “gerçekçilik”, *de facto* devletin vatandaşlarının ve devlet kurucularının dünya tarafından tanınmayacaklarını kabul ederken, “gerçekliğin derin tesirinden kurtulmalarını” sağlayan bir federal çözümle tanınacakları umudunu taşımalarını ifade edecektir.

Ancak, şimdiye kadar yazdıklarımızdan anlaşılabacağı gibi, federal çözüm figürü aslında daha büyük bir rol oynamaktadır. Bunun ipuçlarını Baudrillard'ın fetişe dair son dönem çalışmalarında görürüz. Baudrillard, “soyut bir protez” olduğunu söylediği fetiş simülasyondan ayrı tutar. “Kendi başına anlamsızdır, fakat her şeyin, gerçekleşemeyen her şeyin yerine geçer,” der (Baudrillard ve Noailles, 2007: 16). Gerçekten de federalizm, şiddet ile ülkenin devleti kuran imkânsız mübadelesine ışık tutan bu tür bir soyut proteze dönüşür.³⁴ Federalizm, bu imkânsız mübadeleyi gerçekleştirmenin her daim gerçekleştiri-

34 Bu, Wendy Brown'un “fetişin ‘Biliyorum, fakat yine de...’ yapısı” dediği şeydir (2010: 114).

lemeyen, münferit yöntemidir; gerçekleştirilmesi gereken ancak gerçekleştirilemeyen çözümdür.

Federalizm, diğer fetişleştirilmiş objeler gibi, hem bir “gerçeklik” –bir “gerçek” devlet ihtimali– hem de “normalleşme”yi temsil etmek durumunda olan bir semboldür. Federasyon, başka koşullarda adanın bölünmesinin meşrulaştırılması olarak görülecek bir durumu tek “barışçıl” çözüm haline getiren “gerçekleştirilebilir” çözümdü. Bayrağı dağdan silecek olan federal çözüm, diğer taraftan Statüko’yu bir devlete dönüştürecek, Kıbrıslı Türklere eşit statü kazandıracak ve zilyetliğin şiddetini sahipliğin meşruiyetine dönüştürecekti. İlginç bir şekilde, Federalizm = Barış denklemi, Federalizm = Bölünme çelişkisine saplanacaktı. Barış = Federalizm = Bölünme şeklindeki bu çelişkili formül, Žižek’in tabiriyle “arzu çıkmazı”nı anlatmak için kullanılabilir. Devletin kurulduğu gerçek zemin, bu çıkmazın ürünü olan gerçeklikti. Bir sonraki bölümde göreceğimiz gibi, bunun arkasında da mağduriyete dayalı dağıtımın ganimet siyasetine yedirilmesi vardı.

ÜÇÜNCÜ KISIM

APORETİK UYRUK

Şubat 1975'in başlarında, Ercan Havalimanı geçici olarak sivil uçuşlara açıldı. Bunu takip eden otuz beş yıl boyunca, Kıbrıs'ın kuzeyine ticari sefer düzenleyen ana şirket, Türk Hava Yolları (THY) ile Kıbrıs Türk Cemaat Meclisi Konsolide Fonu'nun eşit iştiraki olarak kurulan Kıbrıs Türk Hava Yolları (KTHY) olacaktı. KTHY'nin % 50'si THY'ye ait olsa da, Kıbrıslı Türkler KTHY'yi "ulusal havayolu" olarak görmekteydiler. KTHY, ambargo ve izolasyonlara rağmen, doğrudan olmasa da bir Türkiye havalimanına uğramak kaydıyla, Birleşik Krallık'taki ve diğer Avrupa ülkelerindeki havalimanlarına sefer düzenleyebiliyordu. Böylece, Kıbrıslı Türklere ait havayolu şirketinin ismini taşıyan uçaklar dünyanın büyük başkentlerine inebiliyordu. 2005 yılında, Türk Hava Yolları'nın kısmen özelleştirilmesi akabinde, KTHY'nin hisseleri Kıbrıs Türk hükümetine satıldı. KTHY, ilk kez bütünüyle Kıbrıslı Türklerin sahibi olduğu bir teşebbüse dönüşmüştü. Ancak, Kuzey Kıbrıs'a uçmaya başlayan yeni, özel havayolu şirketleri rekabeti kızıştırmıştı. Üstelik birçok Kıbrıslı Türk yurtdışına adanın güneyindeki Larnaka Havalimanı üzerinden gitmeyi tercih etmeye başlamıştı. KTHY beş yıl içerisinde iflas etti. Bu, yalnızca yeni, rekabetçi ortamın değil, aynı zamanda şirketin gere-

ğinden fazla çalışanı istihdam etmesinin ve kötü yönetilmesi-
nin sonucuydu.

KTHY'nin iflası toplumu yaraladı ve birçok insanın çaresiz-
lik hissini artırdı. Biz de KTHY'yi, 1990'larda güneyle sınır ha-
len kapalıyken ve kuzeye varan güzergâhlar kısıtlyken olduk-
ça faal olduğu sıralarda sıklıkla kullanıyorduk. Sonuç Bölü-
mü'nde değineceğimiz 2003 yılı protestoları neticesinde Kıb-
rısılı Türk liderler sınır kapılarını açmaya karar verdiler ve böy-
lece yeni bir toplumsal, ekonomik ve siyasal ortam yaratmış ol-
dular (Bryant, 2010; Hatay, 2007). 1990'lar ise, nispeten izo-
lasyonun hâkim olduğu bir dönemdi. Gerçi, Dokuzuncu Bö-
lüm'de açıklayacağımız gibi, bu kendi içerisinde haz barındı-
ran bir istisnai durumdu. Bu, turist broşürlerinin adanın kuzey-
yini halen “el değmemiş bir cennet” olarak takdim edebildikle-
ri bir dönemdi. Ayrıca, kuzeyin akrabalıklara ve tanışıklığa da-
yalı kendine özgü sistemi bir samimiyet hissi yaratıyordu. Üste-
lik bu samimiyet Kıbrıslı Türklerin tek havayolu olan KTHY'de
de bariz bir biçimde hissediliyordu. Londra'ya veya İstanbul'a
giden uçağa binmek, neredeyse eve gitmek için kullanılan köy
otobüsüne binmek gibiydi.

KTHY'ye dair bu algıya yalnızca bizim sahip olmadığımızı bi-
liyorduk. Yine de 2017 yılında Mete'nin Facebook'taki yaklaşık
beş bin arkadaşına KTHY'yle ilgili neleri özlediklerini sorarak
teorimizi test etmek istedik.¹ Süratle gelen yaklaşık iki yüz adet
yanıt KTHY algımızı doğruladı. Bir arkadaşın tabiriyle, “KKTC
neyse, KTHY de oydu. Her şeye rağmen bizimdi.” Yanıtlarda
en çok ifade edilen his, “bizim olan” bir şeyin kaybedildiği his-
siydi. Bir arkadaş, “Hatalarına, yanlışlarına rağmen, bizim ol-
masını özlüyorum,” demiş, bir diğeri “Kıbrıslı olmasını, bizim
olmasını” özlediğinden bahsetmişti.

Bazı arkadaşlar konunun kapsamını genişlettiler. Önemli bir
siyasetçinin annesi KTHY'yi şu sözlerle tasvir etmişti: “Her şe-

1 Elbette böylesi bir anketin sistematik bir temsiliyet sağlayacağını iddia etmiyo-
ruz. Yine de beş bin kişinin kuzeydeki vatandaş nüfusun yaklaşık % 3,5'ine te-
kabül ettiğini hatırlatalım. Dahası, iki saat içerisinde gelen iki yüzün üzerinde-
ki yanıt, toplumsal cinsiyete göre dengeli, yaş grubu, sosyo-ekonomik durum
ve siyasi görüş bakımından da oldukça çeşitli bir dağılıma sahipti.

yini özlüyorum. Elim, ayağım, enerjim, nefesim, kanatlarım gibiydi. Dünyada geçerli olan kimliğimdi. Ailemdi, ve sorunum olduğunda çözüm buluyorlardı. Güvendiklerim onlardı. Gülüyorlar, beni de güldürüyorlardı. Bu yüzden onu iflasa sürükleyenleri asla unutmayacağım ve affetmeyeceğim.” Bir arkadaşımız da herkesin hemfikir olduğu şu tespitte bulunmuştu: “En çok özlediğim, beni vatanıma bağladığı, vatanımla bir köprü olduğu hissidir.” Bazıları uçuş görevlilerinin tanıdık olduğunu ya da uçaktaki anonsların Kıbrıs şivesiyle yapılmasını anarken, bazıları da servis edilen hellimli sandviçleri ve Coca Cola’nın Kıbrıs Türk imitasyonu olan Bixi Cola’yı hatırlıyordu. Bazıları ekstra bir ücret ödemek zorunda kalmadan fazla bagajla seyahat edebilmeyi özlüyordu. Türkiye’de üniversite öğrenciliği yapmış birisi, “zamanında havalimanına gelememiş bir öğrencinin sınavına yetişebilmesi için, bütün yolcular uçağa binmiş ve kapılar kapanmış olmasına rağmen, ‘Sınava yetişmesi gereken bir öğrenci var,’ diyerek uçak kapılarını açan, hatta uçak merdivenini yeniden uçağa yaklaştıran hassas insanlar”ı özlüyordu. Sonuç itibarıyla, çoğunun özlediği, tanışıklık, hatta ailevi bir yakınlık hissi, “bizim olma” hissiydi. Önceki bölümlerde bu hissin *sahiplenmekle, sahip çıkmakla* başladığını anlatmıştık. İleriki bölümlerde ise, bu hissin pratikte istisnai olmaktan, uluslararası düzen içerisinde bir şekilde *idare etmekten* kaynaklandığını göstereceğiz.

Birinci Kısım *algılanabilme aporia’sı*, İkinci Kısım *tanınabilme aporia’sını* ele almıştı. Üçüncü Kısım ise, *faillik aporia’sına*, birisinin faillğine ket vurulduğu ölçüde faal fail olabilmesi olgusuna eğilecektir. Önceki bölümler erken devlet inşa dönemine odaklanarak *de facto* devletin düzmece unsurlarını tarif etmişti. Üçüncü Kısım Kıbrıslı Türklerin hem vatandaş hem uyruk olarak bu devletle nasıl yaşadıklarını, mücadele ettiklerini ve bu devleti nasıl manipüle ettiklerini irdeleyecektir. Dolaısıyla, bu kısımda *de facto* devletle birlikte yaşamının zaman içerisindeki etkileri incelenecektir. Etnografik çalışmanın odağını ise, 1990’lı yıllar, daha doğrusu adanın bölünmesini takip eden yaklaşık yirmi yıllık süre oluşturmaktadır.

Devlet inşasının başından beri birer parçası olan algılanabilme ve tanınabilme *aporia*’ları nihayetinde uluslararası düzeni “idare etme” yöntemlerine kaynaklık etmişlerdi. Yedinci Bölüm’de mağduriyeti temel alan dağıtım mekanizmalarının “hak” kazanmanın temel aracına dönüşmelerinin yanı sıra, mağduriyeti aynı zamanda bir tür zoraki faillığe dönüştürdüklerini de göstereceğiz. Yeni devletin mağdur vatandaşları bireysel mağduriyetlerinin yerine devletin mağduriyetini koydukça failleşmekteydiler. Aynı anda hem devletin varlığını meşrulaştırıyor, hem de taviz vermeyi, güneydeki evlerine dönmeyi reddettikleri gerçeğini gizliyorlardı. Gelgelelim, mağduriyet retorigi onları aktif faillerden ziyade pasif kurbanlara dönüştürmekteydi. Mağdur oldukları ölçüde, “kurtarılmayı” bekleyen kişilere dönüştüler. Sekizinci Bölüm’de, vatandaşın mağduriyet aracılığıyla faillik kazanması paradoksunun, hamiyle, yani “anavatan” Türkiye’yle ilişkileri şekillendirdiğini ileri sürüyoruz. Dokuzuncu Bölüm’de ise, çaresizliğin bir tür faillığe dönüşme, iktidarsızlığın gizli bir iktidar içirme imkânlarını irdeliyoruz.

İnsanların “idare ettikleri” bir mekânın yaratılması sayesinde, mahrem bir mekân, bir yer hissi ortaya çıkmıştı. KTHY’yle ilgili sorumuza verilen birçok yanıttan anlaşılacağı gibi, insanlar KTHY’yi çarpıklıkları ve istisnai hali dolayısıyla seviyorlardı. Ön sıralarda sigara içebilmek, ekstra bagaj hakkı elde edebilmek, bir öğrencinin uçağa yetişebilmesi için kalkışı geciktirmek gibi örnekler, hellimli sandviçlerle, Kıbrıs şivesiyle anons yapan uçuş görevlileriyle birlikte anılıyor ve yanıt verenlerden birisinin söylediği gibi, “bize bizden birisi olduğu hissi”ni veriyordu. KTHY, Kıbrıslı Türklerin ilk ve tek uluslararası kuruluşu, *de facto* devletin göklerdeki temsilcisi olarak istisnai ve kusurlu olmasından kaynaklanan bir yakınlık hissine sahipti. Bir akademisyen-siyasetçinin “don kardeşliği” adını verdiği bu kusurlu bağıllık hali, ileriki bölümlerde göreceğimiz gibi, istisnayı hazza, çaresizliği faillığe dönüştürebilmektedir.

Mağdur ve Vatandaş

“İnsanlar torpil kullanmadan iş bulabileceklerine inanmıyorlar.” Genç bir siyasi parti lideri bir gün bize böyle demişti. Çay içiyor, simit yiyorduk. Bunların her ikisi de adaya Türkiye’den ithal edilmiş ürünlerdi. Bu genç adamın üyesi olduğu sol parti Türk kimliğinden ziyade Kıbrıslılığı vurgulasa da, parti üyeleri Türkiye’de eğitim görmekte, Türkiye tesislerinde tatil yapmakta, Türk müziği dinlemekte ve Türk yemeği ve içkisinden, bilhassa rakıdan keyif almaktadırlar. Kıbrıslı Türkler arasındaki yozlaşmaya, Türkiye’nin ada üzerinde artan nüfuzuna ve sağın iktidarda kalabilmek için Türkiye’yi kullanmasına dair şikâyetleri dinlerken Türk çayı içiyor olmak, geriye dönüp baktığımızda komik bir ayrıntı olarak gözüküyor.

Arkadaşımız sözlerine şöyle devam etmişti: “Bir gün kızına iş bulmam için yardım etmemi isteyen bir adamdan telefon geldi.” Söz konusu genç kadının münhal pozisyonundaki iki öğretmenlik kadrosundan birine talip olduğu, bu amaçla bir sınavı girdiği anlaşılıyordu. Arkadaşımız, partisinin nepotizmin hâkim olduğu bir düzeni reforma tabi tutma çabalarına atıfla, “Yeni bir sistem kurmayı denedik, fakat kimse bunun işe yaradığına inanmıyor,” diyordu. Esasında kendi partisi de bu düzeni diğer partiler gibi kullanmıştı. Yine de birçok insan adada

nepotizmin yaygınlaşmasından ilk iktidar partisini sorumlu tutuyordu. Dahası, bu partinin sürekli olarak Türkiye tarafından desteklendiğini düşünüyorlardı. Arkadaşımız kendisini arayan adama yeni sistemde sınavda en yüksek puanı alan iki kişinin işe alınacağını, elinden gelen bir şey olmadığını açıklamıştı.

Gelgelelim, birkaç gün sonra adam arkadaşımızı tekrar aradı: “Mutluluktan uçuyordu. ‘Sizi bu pazar günü köyümüze bekliyoruz. Sizin adınıza bir kuzu kurban edeceğiz,’ dedi. Ben de, ‘Noldu?’ diye sordum. ‘Ne olduğunu biliyorsunuz! Kızım işe alındı,’ dedi.” Arkadaşımız genç kadının sınavının nasıl geçtiğini sorunca, babası kızının sınavda ikinci geldiğini söyledi. “Bunun üzerine, ben de ona ‘Kızınız bu yüzden işe alınmış!’ dedim. Adam güldü ve ‘İşe böyle girilemeyeceğini herkes bilir!’ dedi.”

Arkadaşımızın nepotizmin yaygınlığına dair serzenişi ve yalnızca nepotizm aracılığıyla işlerin halledilebileceğine dair yaygın bir inanış olduğu tespiti pek de sıra dışı değildir. Gerçekten de Kıbrıslı Türkler sıklıkla yolsuzluktan, yozlaşmadan ve basit şeyler için bile araya birilerini sokmanın gerekliliğinden şikâyet ederler. Kıbrıslı Türkler pasaport başvurusu yahut koçan devir işlemlerini hızlandırma, sosyal güvenlik yardımlarından yararlanma veya daha basitinden düzgün sağlık hizmeti alma gibi pek çok konuda günlük hayatta sık sık bir eş dost ağını devreye sokmak durumundadırlar. Kamu sektöründe kendileri veya bir yakınları için bir iş pozisyonu elde edebilmek, kayırmacılığa ve parti mensubiyetine dayalı ilişkilerin dikkatlice hesaplanmasını gerektirir. Kadroların dağıtılması genellikle bir seçimin hemen sonrasında gerçekleştiğinden, kazanacak ata oynamak veya seçenekleri iyi değerlendirmek önem kazanır. Çocuklarına devlette iş garantilemek isteyen kişilerin sıklıkla parti değiştirmeleri az rastlanan bir durum değildir.

Kıbrıslı Türkler bu sistemden şikâyet etseler de bu sistemin yeniden üretilmesinde kilit bir role sahiptirler. Hatta, bir bakıma daha iyisini bulamayacaklarını düşünür gibidirler. Daniel Jordan Smith, Nijerya’daki yolsuzluğu tarif ederken benzer söylemlere işaret eder: “İnsanlar yolsuzluğu ve bunun doğurduğu sonuçları sıklıkla kınayıp gayriahlâkî ve toplumsal olarak

yıkıcı bulurlar, fakat aynı zamanda yolsuzluğu kolaylaştıran, teşvik eden, hatta yücelten, görünürde çelişkili davranışlar sergilerler” (Smith, 2007: loc. 255). Ancak, burada “yolsuzluk”la kastedilen, Nijerya devletinde yaygın olduğu anlaşılan rüşvet, haraç, dolandırıcılık ve sömürüden ziyade bir “takas etiğinin hâkim olduğu bir ahlâk ekonomisi”dir (loc. 1093). Smith’e göre, Nijerya’da yolsuzluğun bu denli yaygınlaşmasının temelinde böyle bir etik vardır. “Nijerya’da en aşağı kesimler hariç toplumun bütün katmanları kamu kaynaklarının gayriresmî özel ağlar üzerinden biriktirilip dağıtılmasından medet ummakta ve bir ölçüde yararlanmaktadırlar” (loc. 1152).

Kuzey Kıbrıs’ta gayriresmî ağlar, devlete erişmek veya devlet içerisinde yol bulmak için kullanılan bir kestirmeden ibaret değildirler. Bunun da ötesinde, devletin kendisi, bir dizi gayriresmî özel ağ olarak hayata geçmektedir (ayrıca bkz. Witsoe, 2011). Kamu kaynaklarının dağıtımından düşen payı elde etmek için bu ağların kullanılması şarttır. Ama, buna ilaveten, bu ağlar devletin yüzüdür. Bir devlet dairesine gidildiğinde veya partiler ve adaylar hakkında bir karar vermek gerektiğinde, ilk önce bir şekilde bağlantılı olunan kişiler aranır. Kişisel münasebetler, hizmet almanın anahtarıdır. Ayrıca, kayırmacılığa ve dağıtıma dair bölünmeler siyasi partilere de yerleşmiş durumdadır. Arkadaşımızın hikâyesi nepotizmden şikâyeti içerdiği gibi bir alt metne de sahiptir. Bu alt metin, Türkiye’ye yakın sağ bir rejim tarafından hayata geçirilen yozlaşmış bir sistemi kendi partisinin düzeltmeye çalıştığı iddiasıdır.

Bu noktada Kuzey Kıbrıs ile diğer nepotist yönetim sistemleri arasındaki temel farkla karşılaşırız. Adanın kuzeyinde ortaya çıkan devlet, başından beri, iç işleyişine sıklıkla müdahalelerde bulunan kendisinden büyük bir haminin –literatürde “hami devlet” (*patron state*) olarak adlandırılan devletin– müvekkilidir. Hami devletler, korumak istedikleri tanınmamış varlığa askerî, diplomatik ve mali yardım sağlayan himayeci güçlerdir. Ermenistan’ın Dağlık Karabağ’ın hamisi olması, Rusya’nın Transdinyester, Güney Osetya ve Abhazya’daki ayrılıkçı devletleri desteklemesi gibi, Türkiye de Kıbrıs’ın kuzeyinde-

ki devletin destekçisi ve vasisi olmuştur. Bu rolü kapsamında adaya, Kıbrıslı Türkleri koruma iddiasıyla 25 bin asker yerleştirmiş ve kuzeydeki devlete her yıl yüz milyonlarca dolar ekonomik yardım yapmıştır.¹ Bununla birlikte, bir sonraki bölümde göreceğimiz gibi, haminin koruyucu kanatlarının yavaş yavaş boğucu hale gelmeye başladığı hissi yaygınlaşacaktı. Bu bölümde, Türkiye devletinin himayesinin devlete hâkim olmaya başlayan yerel bir kayırmacı sisteme kendini nasıl yerleştirdiğini inceleyeceğiz.

Bu bölümün hikâyesi “hak sahibi olma hakkı”nı (Arendt, 1968: 267-302) taşıyan, bununla beraber siyasi iradesini hayata geçirme kabiliyetini sorgulayan *de facto* vatandaştır. Bu ve bir sonraki bölümde, Kıbrıslı Türklerin faillikleriyle veya faillikten yoksun kalmalarıyla ilgili olarak sıklıkla gündeme getirdikleri *siyasi irade* mefhumu, Kıbrıslı Türkleri *de facto* devletin hem vatan-dışı hem de uyruğu olan siyasi aktörler olarak anlamamıza yardımcı olacak. “Siyasi irade” mefhumu, serbest ve adil seçimler gerçekleştirmek bakımından demokrasiyi, dünyada eylemde bulunma kapasitesi olarak da failliği temsil eder. *De facto* uyruğu ve onun failliğini sonraki bölümlerde ele alacağız. Burada ise, *de facto* devlette demokrasinin gereklerine odaklanacağız.

Nepotizm, uyrukların *de facto* devlette, “kaynaklar”ın mağduriyete göre dağıtımını aracılığıyla çağrıldıkları celp işlevini görür. Toplumun büyüklüğü önemlidir. Kişisel bağlantılar otorite-

1 Yardımın miktarı ve koşulları, bilhassa hibe ile kredi arasındaki denge bakımından zaman içerisinde değişiklik arz etmiştir. Miktarlardaki değişiklik zaman zaman Türk lirasının diğer para birimleri karşısındaki değer kaybından da kaynaklanmıştır. Örneğin, 2009 yılında Türkiye hükümeti KKTC'ye 270 milyon TL hibe, 658 milyon TL kredi olmak üzere toplam 928 milyon TL (600 milyon dolar) yardım sağlamıştır. 2010 yılında miktar artmış, hibeler 421, krediler 636 milyon TL'ye ulaşmış, bunlara ilaveten 37 milyon TL'lik teşvik kredisiyle toplam yardım miktarı 1 milyar 96 milyon TL'yi (720 milyon dolar) bulmuştur (“Türkiye 12 Yılda 6 Katrilyon Verdi”, *Star Kıbrıs*, 12 Eylül 2010, www.starkibris.net/index.asp?haberID=70087). 2018 yılında Türkiye ile KKTC hükümetleri arasında imzalanan protokol, 1,05 milyar TL'si (187 milyon dolar) hibe, geriye kalanı krediden oluşan 2,187 milyar TL'lik (390 milyon dolar) bir yardım paketi öngörüyordu (Sefa Karahasan, “Türkiye'den KKTC'ye 2 milyar 187 milyon TL'lik yardım”, *T24*, 4 Haziran 2018, <https://t24.com.tr/haber/turkiyeden-kktcye-2-milyar-187-milyon-tlik-yardim,643549>).

teyi tesis etme çabalarına ket vurur. Louis Althusser'in meşhur örneğinde olduğu gibi, sokaktaki bir polisin "Hey sen!" çağrısına dönüp bakan vatandaş tahakkümü meşrulaştıran bir ideolojiye celbedilmiştir (1971). Gelgelelim, Kuzey Kıbrıs'ta bir polisin birisini böyle çağırdığını hayal etmek ne kadar güçse, sokaktaki bir Kıbrıslı Türkün de böyle bir çağrıya ciddiyetle cevap vereceğini hayal etmek en az o kadar güçtür. Polis, Türk ordusunun komuta yapısına bağlı olduğu ölçüde otoriteye sahiptir.² Bununla birlikte, tutuklulara verilen kebaplar, tutuklama yerine yapılan uyarılar, görmezden gelmeler çokça anlatılır.³

Gayriresmî "Hey sen!" çağrısı, Althusser'in bahsettiği anlamda bir "celbedilme" hissinden ziyade muhtemelen merak uyandıracak, hatta hakaret gibi algılanacaktır. Kıbrıslı Türkleri "celbetmesi" daha muhtemel tabirlerden birisi, daha kişisel olan "Be gardaş" tabiridir. Bu, her gün duyabileceğiniz bir tabirdir ve muhatabı kültürel yakınlık, eşitlikçilik ve ahlâkî yükümlülük çağrışımlarıyla "celbeder" Kuzey Kıbrıs'ta "vatandaş" aynı zamanda "gardaş"tır. Bu, hem bariz bir şekilde toplum duygusunu çağrıştıran hem de mülkiyet ve siyasetle belirli türden ilişkilerin biçimlendirdiği bir tabirdir. Siyaset, mülkiyetin "kardeşçe" paylaşılması veya 1974'ü hemen takip eden dönemde bir sol siyasetçinin söylediği gibi, *kardeş payı* üzerinden işlemektedir. Öte yandan, bu kardeşçe bölüşüm, hem yeni politik ekonominin kaynağı hem de devletin ideolojik temeli olan bir mağduriyetle meşrulaştırılmıştı.

Sonuç olarak, malların dağıtılmasının yalnızca nepotist düzenden bir beklenti olmadığını, aynı zamanda *de facto vatan-daşın ortaya çıkışını sağlayan temel unsur olduğunu* iddia ediyor-

-
- 2 Polisın Türk ordusunun kontrolünde olması KKTC Anayasası'nın 117. maddesine dayanır. Ayrıca, genellikle Koordinasyon Komitesi adıyla bilinen KKTC Güvenlik Kurulu, cumhurbaşkanı ve başbakan gibi seçilmiş yetkililerin yanı sıra ordu mensupları gibi atanmış üyelerden oluşur. Kararları, "Bakanlar Kurulunca öncelikle dikkate alınır."
 - 3 Kıbrıslıların kişisel bağlantıları kullanarak birtakım ayrıcalık ve istisnalardan genellikle yararlanabildikleri doğrudur, fakat bu, Kuzey Kıbrıs'ta polis şiddeti olmadığı anlamına gelmez. Gelgelelim, bu şiddet neredeyse istisnasız bir biçimde göçmenler üzerinde uygulanmaktadır. Bkz. Kıbrıs Türk İnsan Hakları Vakfı'nca hazırlanan *İşkence İddiaları ile İlgili Rapor*, <http://www.ktihv.org>.

ruz. Kuzey Kıbrıs bağlamında, *de facto* vatandaş, spesifik olarak mağduriyete, taksime ve enklavlaşmaya dayanan bir haklar kümesinin taşıyıcısı olarak görünür. *De facto* devlet nasıl yerinden edilme ve iskân sürecinden doğduysa, *de facto* vatandaş da siyasalın anlamını tanımlayan dağıtım ağlarından doğmuştur.

“Kardeş payı”

1974 sonrasını konuştuğumuz bir arkadaşımız şu şakayı yapmıştı: “Rumlar, ne yazık ki geride bütün evlerin standart tip olduğu sosyal konutlar bırakmadılar. Herkes gettodaki hayata, oradaki eşitliğe alışmıştı. Herkes maaşını devletten alıyordu, herkes aynı şartlarda yaşıyordu. 1974’ten sonra bütün o devlet kontrolündeki evlerle birlikte her şey herkese serbest oldu. ‘O niye o evi aldı da ben bunu aldım?’ soruları başladı. 74’ten sonraki siyaset buradan başladı.”⁴

Arkadaşımız 1974 yılında on altı yaşındaydı, fakat küçük bir tüccar olan babası onu da işe dâhil etmişti. Dolayısıyla, savaştan sonra ne tür alışverişler yapıldığını kendi gözleriyle görmüştü. Hatırı sayılır mülke sahip geleneksel elitlerden oluşan küçük bir grubun mevkilerini korurken, sıradan vatandaşların devlete bağımlı hale geldiği enklav hayatının geçirdiği dönüşüme tanıklık etmişti. “İnsanlar maaşlarını devletten almaya alışmışlardı. Bu eşitlik fikrine alışmışlardı.” 1974 sonrasında ise, “Aniden herkes ne kapabilirse kapmaya çalışıyordu. Belli başlı malları ithal etme izni almış çok küçük bir tüccar grubu vardı. Birisi çakmak ithal ederek zengin olmuştu. Dünyanın plastik çakmaktan kazanılan ilk serveti! Birisi yorgandan, bir başkası Pyrex’ten zengin olmuştu. İthalat izni Ticaret Dairesi’nden alındığından, insanlar hükümete yakın olanların zenginleştiğini varsaymaya başladılar.”

İsmet Kotak’ın ideolojik olarak “insan ekme” olarak tarif ettiği süreç, hayıflandığı “ev kavgası”na dönüşmüştü. Arkadaşımızın sözleriyle: “Düşünün. Limasol’un en zengin adamları

4 Bir iş adamıyla mülakat, 30 Ağustos 2014, Girne. Bu bölümdeki diğer alıntılar da bu mülakattandır.

rından Orhan Kâhya gibi birini alın. Ve düşünün ki birden bu adam için çalışan birisi mal zengini olmuş.” Güneydeki mallarının karşılığını alamadığını bildiren çok sayıda Kıbrıslı Türkün şikâyetleri sonucunda, orijinal sistemde değişiklikler yapılmıştı. 1977 yılında meclis durumu nasıl iyileştirebileceğine dair uzun bir tartışmaya girdi ve bu sürecin sonunda İskân, Topraklandırma ve Eşdeğer Mal Yasası, halk arasındaki adıyla ITEM Yasası ortaya çıktı. Yasa, malların tek taraflı “takas”ını öngörüyordu. Yasa uyarınca kurulan komisyonlar vatandaşların güneyde bıraktıkları malların değeri ile kuzeyde kendilerine verilen veya potansiyel olarak verilebilecek malların değerini hesaplayacaktı. Güneydeki yerlerinden olan Kıbrıslı Türkler güneydeki mallarından feragat ederek, güneydeki topraklarının koçanları karşılığında kuzeyde aynı değerde mala sahip olacaklardı. Söz konusu takas tek taraflıydı, çünkü yalnızca adanın kuzeyinde uygulanıyor ve güneye göç etmek zorunda kalmış Kıbrıslı Rum mal sahipleri tarafından yasadışı addediliyordu. Sonuç olarak, Kıbrıs Türk devleti giderek büyük bir emlak şirketine benzemeye başladı. Diğer taraftan, Kıbrıslı Türk liderler, yaklaşık otuz yıl boyunca, adanın yeniden birleşmesine yönelik müzakerelerde, malların karşılıklı olarak takas edilmesi konusunda ısrarcı olacaklardı.

Zaman içerisinde çokça toprak alışverişi yapmış bir iş adamı olan arkadaşımız, ITEM’in yarattığı sistemle ilgili şu yorumları yapmıştı:

Öyle bir sistem yarattılar ki, *it was too perfect* (kusursuzdu). Paket sistemi. Açık olacak, kimin müracaat ettiği açık olacak, herkesinki bir-bir bakılacak... Her şey şeffaf olacak. Kimin başvurduğu şeffaf olacak. Herkesin durumu, malı, malının değeri teker teker incelenecek. Öyle bir sistem yaratıldı ki, mesele müracaat edecen puan alsın, asılacak ortada, herkes görecektir ne puan aldığını. Şimdi bakmayın! Sistem tamamdı, uygulamalarında sorunlar oldu.

Arkadaşımız sistemin kurallarının “perfect” yani kusursuz olduğu ve şeffaflığı teşvik ettiği konusunda ısrarcıdır. Gelge-

lelim, sistem beklenenden çok daha yavaş işliyordu: “Bu sisteme başvurduğunuzda, mallardan oluşan bir paket ilan edilir, üzerinden altı ay geçer, iskân dairesine gidersiniz ve bana malları gösterin dersiniz. Kim gezdirecek seni? Zaman ister ama herkes malları öğrenir, görür. Aynı zamanda, Rum tarafında bir malın bir milyon sterline satıldığını duyarsınız, ve aynı mal bu tarafta on bin liraya satılır. Malya’da bir bağ bırakmışsınızdır, Girne’de bir arsa almışsınızdır ve Malya’daki bağın değeri Girne’dekinin beş katı fazladır.” Ironik bir biçimde, güneydeki malların fiyatları, kuzeydeki malları değer kaybeden Kıbrıslı Rum göçmenlerin yarattığı talep sebebiyle artmıştı. Bu da Kıbrıslı Türk göçmenlerin takas yoluyla daha fazla mal talep etmelerine neden oluyordu. Kıbrıs’ın kuzeyinde yeni yeni doğmakta olan parti siyaseti bağlamında, halkın malların dağıtımına dair kaygıları, oy toplanabilecek en önemli konu olarak ortaya çıkıyordu.

Siyasetçiler vatandaşlara “hak” verme konusunda birbirleriyle yarışırken, yolsuzluk suçlamaları da havada uçuşuyordu. Örneğin, sağın kıdemli siyasetçilerinden, eski Cumhurbaşkanı Derviş Eroğlu, mal elde etme sürecini hızlandıracak bir DBT sistemi önermişti. İş adamı arkadaşımızın sözleriyle: “Bu arada ne oldu? DBT sistemi geldi: Değerlendirme Belgesiyle Taşınmaz Mal. Sistem şuydu: Gidiyorsun, eğer puanın varsa sana bir arsa kiralyorlar, ve oraya yerleşiyorsun. Bir başka deyişle, sistemin etrafından dolaşıyorsun. Aniden, Başbakanlık, Iskân Dairesi, partiler, hepsi ‘Acelem var,’ diyen insanlarla doldu. Hesap kitap yaptılar ve talebi karşılayabilmek için on üç paket arsa daha açıklamak zorunda kaldılar.” Yeni çok partili sistemde, siyasi mücadele halka ne kadar “kaynağın” ne kadar süratle dağıtılabileceği üzerinden yürütülmektedir.

Kıbrıslı Türklerin güneyde yaklaşık 500.000 dönüm araziyi geride bırakmak zorunda kaldıkları, kuzeyde ise toplamda 1,5 milyon dönüm arazi elde ettikleri düşünülürse, “kaynaklar”ın talebi haydi haydi karşılaması beklenirdi. Halbuki öyle olmadı. Uzun zamandır kabul gören ilke, çatışmada hayatlarını kaybedenlerin ailelerine mal dağıtımında öncelik verilmesi yönün-

deydi. Öte yandan, güneyde mal kaybetmeyip çatışmadan etkilenenler de maddi tazminat talep etmeye başlamışlardı. Güneyde bırakılan mallar karşılığında alınan puanlara ilaveten, eski mücahitler de tazminat talep etmeye başladılar ve bunun sonucunda mücahitlerin çatışmada hizmet verdikleri yılları hesaba katan yeni bir puan sistemi geliştirildi. Böylece, Lefkoşa’da doğup büyümüş, yerinden edilmemiş ve orijinal Türk malı sahibi olan birisi, bir Rum evi ya da arsasını almasına yarayacak puanları kazanabilir hale geldi.

En azından bir kişi “kaynaklar”ın bol, fakat sonsuz olmadığıнын farkındaydı. Hakkı Atun durumu şu sözlerle anlatır: “Kaynaklar azalıyordu. Hatta bir ara mücahitler –ki herkes 7’den 70’e mücahitti– ‘mücahitlere hak verilsin,’ dendi. İş en iyi bilen kişi olarak, ‘yaa elimizdeki kaynak eşdeğerciye yetecek mi bilmiyoruz, tam bir hesap yapamıyoruz, bu nerden çıktı?’ Denктаş Bey ‘haklısın Hakkı,’ diyor, ama ondan sonra baskı gelince kabul ediyor!” Atun, sistemin adaletsizliğini kısa vadeli siyasi kazanç arzusuna bağlamaktadır.⁵

Bu sistemde vatandaş, mağduriyeti sebebiyle “kaynaklar” üzerinde hakkı olan birisi olarak ortaya çıkar. “Halk” ise kaynakların dağıtımında adalet talep eden kitledir. Friedrich Engels başta olmak üzere çok sayıda siyasal düşünür, modern devleti anlamanın temel düğüm noktalarından birisinin mülkiyet olduğunu söyleyegelmiştir. Mülkiyet, bireyin devletle olan ilişkisini temsil eder. Farazi bir toplumsal sözleşmede, can ve mal güvenliğimizi canımızın istediğini yapma hakkımızdan feragat ederek garantileriz. Liberal, demokratik bir ulus-devlette, birey siyasi iradesini egemen bir takas yoluyla sahneler. Şiddete başvurup canının istediğine el koyma hakkından feragat ederken, iradesini bir vatandaş olarak yeniden kazanır. Partha Chatterjee’nin belirttiği gibi, “Mülkiyet sivil toplumda yaşayan bireyler arasındaki ilişkileri hukuk yoluyla düzenlemenin kavramsal adıdır” (2004: 74).

Kuzey Kıbrıs’ta ortaya çıkan siyasi toplulukta ise, kişiler vatandaşlık haklarını birey değil, mağdur oldukları ölçüde kazan-

5 Hakkı Atun’la mülakat, 2 Mart 2014, Lefkoşa.

mişlardı. Devlet, Kıbrıslı Türklerin hem bireysel hem toplumsal mağduriyetinden doğmuş, meşruiyetini buradan devşirmişti. Aynı bir ülke yaratmak toplumsal mağduriyetle meşrulaştırılırken, mülkiyet, kaybedilen ve uğrunda savaşılan şey olduğu ölçüde hem bireysel mağduriyeti temsil ediyor, hem de bu mağduriyetin giderilmesinin aracı haline geliyordu. Dolayısıyla, “hepimiz acı çektik,” diyen bir söylem ile bireysel mağduriyet temelinde, genellikle başkalarını mağdur etme pahasına “haklar”ı hayata geçirmeye yönelik çabalar arasında ilginç bir çelişki ortaya çıkıyordu. Mülkiyet üzerinden yürütülen mücadeleler, toplumsal ile bireysel mağduriyet arasındaki gerilimin yaşandığı bir alana dönüşmüştü. Bu, aynı zamanda, Kıbrıslı Türklerin devletlerini inşa ederken vatandaşa dönüştükleri alandı.

Vatandaşlık süreci büyük ölçüde mülkiyet rejimi sayesinde gerçekleşti. Bu, mülkiyet rejiminin kendi başlarına uydurdıkları, el yordamıyla yarattıkları, kullandıkça can verdikleri bir rejim sayesinde. Tanınmış devletlerde bireyler ile devlet arasındaki ilişki bir mülkiyet rejimi aracılığıyla tesis edilebilmektedir, çünkü hakların mülkiyet vasıtasıyla güvence altına alınabilmesi aynı zamanda egemen ülkeyi tanımlamaya ve devletin sınırlarını belirlemeye yardımcı olmaktadır. Gelgelelim, *de facto* devlette, vatandaşlar, mülkiyet rejimlerinin, kendi devletlerinin “sınırları” içerisinde işlese bile dünya tarafından –en azından *henüz*– meşru bir mülkiyet rejimi olarak tanınmadığının farkındadırlar. Aslında *de facto* devleti en açık biçimde çözülme noktasına iten mesele, mülkiyet meselesidir.

Önceki bölümlerde de gördüğümüz gibi, Kıbrıslı Türkler *de facto* devletleri kurulduğundan beri koçanlarının müzakerele- rin akıbetine bağlı zamansal bir sınırı olduğunun farkındalardı. Kaldı ki bu müzakereler 1974’ten bu yana adanın kuzeyinde var olan sistemi de içermeye oldukça müsait iki kesimli bir federasyonu hedefliyordu. Öte yandan, ayrı bir devlet olma iddiasını korumanın –ve dolayısıyla bu devlet içerisinde edinilen malları elde tutmanın– yolu biyopolitikanın en temel unsurlarından biri olan nüfus idaresinden geçiyordu. Basit bir şekilde

ifade edersek, devletin egemenlik ve ÷lke iddiasını koruyabilmesi vatandaşların oldukları yerde kalmalarına, en azından g÷neye dönmemelerine baēlıydı. Kıbrıslı Türk liderler, dñnyaya karşı yapılacak propagandada ve Kıbrıslı Rumlarla müzakere-lerde, adanın g÷neyinde çok az sayıda Kıbrıslı Türk kalmış olmasını Kıbrıslı Türklerin ge÷mişte maēdur edilmiş olmaları-nın ve günümüzde güvenlik kaygıları taşıdıklarının kanıtı ola-rak sunabileceklerdi. Bir başka deyişle, birçok teşvike raēmen Kıbrıslı Türklerin g÷neydeki köylerine dönmeyi mütemadiyen reddetmeleri ayrı bir mekâna ihtiyaç duyduklarının kanıtı ol-muştu.

İş adamı arkadaşımız m÷lkiyet meselesine dair konuřtuēu-muz bir gün bu duruma da deēinmiřti:

Bir de bizim en büyük korku o zaman, “Aman o yanda 5-10.000 kişi kalsın.” Çünkü biz bugün eēer devamız varsa Güney’de-ki b÷tün göçmenlerin taşınmasıdır bizim için önemli unsur. Yani Allah muhafazadır, bir şey olaydı da elli bin göçmenin yir-mi bini “yok biz gitmeyik” deseydi...ve 10-15.000 Türk kalsay-dı, durum çok deēiřik olabilirdi, yani çok farklı bir durum or-taya çıkabilirdi. İki bölgeyi şeyimiz patlamış olacaktı, yani tor-banın dibinden deleceydik. Çünkü Makarios iki bölgeyi fede-rasyon kabul etmek istemezdi, kantonal isterdi. Her hafta da köy köy gezerdi, “hade gelin, evleriniz durur, köyleriniz du-rur” derdi.

Arkadaşımız, bu yorumu, Kıbrıs Türk liderlerinin, konunun uluslararası hukuki boyutu hakkındaki çekincelerine raēmen 1977 yılında neden yeni bir m÷lkiyet yasası yazmaya meyil-li olduklarını açıklamaya çalışırken yapmıştı. Bu yorum, Kıb-rıslı Türklerin Kıbrıs Rum mallarını çocuklarına bırakmalarına imkân tanıyacak bir yasayı, doğrudan Kıbrıslı Türklerin ku-zeyde kalarak egemenlik iddialarını koruyabilmelerine baēla-maktadır.

Buradan şunu anlarız: Eēer Kıbrıslı Türk vatandaşlar “hak sahibi olma hakkı”na sahipseler, bu hakkın kaynaēı hukuk deēil, maēduriyettir. Kıbrıslı Türklere yeni devletlerinde hak ve

mülkiyet kazandıran, hukukun kendisi değil, mağduriyetleriydi. Bu durumu karşılayacak kanunlar yazılmasına karşın, Kıbrıslı Türkler başka vatandaşlara kıyasla kanunun düzmeceliğinin, yani başka bir devlet tarafından kabul görmeyeceğinin ve *ancak onlar kuzeyde kaldıkça varlığını koruyabileceğinin* daha fazla ayırdındaydılar.

Dolayısıyla mağduriyetin iki işlevi olduğu söylenebilir. Mağduriyet önce devlete bağımlılık üretir. Taksim hattını geçtiğinizde hiçbir şeyiniz yoktur ve elindekileri paylaşması için devlete muhtaçsınızdır. Öte yandan, devlet de kendi meşruiyeti için sizin mağduriyetinizi kullanır. Kuzeyde devam eden varlığınız toplumsal mağduriyetin göstergesidir ve devletin varlığını muhafaza eder. Bu itibarla, devletin kuzeyde kalmanız için size mülkiyet teşviki sunmasına izin vererek, aynı anda hem Rum mallarına el konulmasına iştirak etmiş hem de bu sorumluluktan kaçmış olursunuz. Sonuç itibarıyla, düzeni meşrulaştıran, sizin mağduriyetinizdir, kuzeyde kaldığınız gerçeğidir.

Nitekim, Kıbrıs'ın kuzeyinde bir mağdur devletin ortaya çıktığı söylenebilir. Mağduriyet, ganimete dayalı politik ekonomide temel değere dönüşmüştü. Mağduriyet siyaseti hem fiziksel hem duygusal acı ve kayıpların üzerine kurulur. Göçmenlere “kaynak” dağıtılması, göçmen olmayıp yine de acı çeken diğer kesimlerin taleplerine yol açmıştı. Şehit aileleri, eski mücahitler ve topraksız köylüler de ödüllendirilmeyi istiyordu. Gerçekten de 1974 öncesindeki on yıl içerisinde herkes bir şekilde acı çekmişti. Hükümet de her bir acı çeşidini puanla, mülkiyete ve mevkiye dönüştürmenin yöntemlerini bir şekilde bulmuştu. Tahmin edileceği üzere, bu yolsuzluğa ve rekabete açık bir sistemdi. Her bir işleme kişisel ilişkilerin sirayet ettiği küçük bir toplumda, siyaset ve hükümetin işleyişi kısa sürede devlet kaynaklarının dağıtımına dayalı bir nepotizmden ibaret oldu. Sosyal demokratik ideallerin yaygınlığı, gelişmiş bir eşitlikçilik anlayışı ve kapitalizmin sınırlı nüfuzu bir araya gelince, devlet kadroları ve siyasi iltimas önemli bir “servet” haline gelmişti.

Yurttaş ve gardaş

Rebecca, ABD'deki pozisyonundan izinle ayrılıp Kuzey Kıbrıs'ta misafir öğretim üyesi olarak ders vermeye başladıktan sonra 2012 yılında Londra'da yeni bir göreve başlamaya hazırlanıyordu. Kıbrıs'ta ders verdiği süre boyunca, üniversite devlete onun adına düzenli olarak sosyal sigorta ve ihtiyat sandığı ödemeleri yapmıştı. Görevinden istifa etmesi üzerine, ihtiyat sandığında biriken parayı çekme hakkına sahipti. Üstelik yurtdışında yeni bir işe başlayacağı için, bu parayı hemen çekme hakkı da vardı. Gelgelelim, üniversitenin insan kaynaklarından sorumlu idarecisi ona parayı almanın aylar sürebileceğini, ilgili bakanlığın neredeyse iflas etmiş olduğunu, dolayısıyla ödemeleri geciktirmeye çalıştığını söylemişti. Söz konusu idareci, "Onlara yurtdışı bir banka hesap numarası verin, eninde sonunda parayı size yollarlar," demişti.

Rebecca'nın çalıştığı üniversite yeni bir üniversiteydi ve muhtemelen o âna kadar üniversiteden ayrılan öğretim üyeleri Kıbrıslı Türk değil, yabancıydı. Rebecca, bu yüzden, önceden sistemi test etmiş kişilerin sistemin "gerçekte" nasıl işlediğine dair pek fikirleri olmayabileceğinden şüphelenmişti. Bunun üzerine Mete'yi de işin içine katarak bürokrasinin peşine düştü. Bundan sonra yaşananlar, kâğıt üzerinde yasal bir hak olarak görülen şeyin hayata geçirilebilmesi için birtakım engellerin bir dizi nepotist edimle aşılmasından ibaretti.

Lefkoşa'daki Sosyal Sigortalar Dairesi nispeten modern görünümlü bir binadadır, fakat içerisi diğer devlet dairelerine benzer. Burada da sıra sıra dizilmiş sıkışık ahşap masalar, sararan dosya yığınları ve yapacak çok bir işi yokmuş gibi görünen çok sayıda personel vardı. Esasında daireye ne zaman gelinmesi gerektiği de net değildi, çünkü personel genellikle çocuklarını okula bıraktıktan sonra mesaiye başlamakta, öğle yemeği için mola vermekte ve çocuklarını okuldan almak için işten erken bir saatte ayrılmaktaydı. Bizim daireye gittiğimiz gün, resepsiyon görevlisi olduğu anlaşılan bir kadın, masasında herhangi bir dosya bulunmadığından olsa gerek, tırnaklarına oje sür-

mekle meşguldü. Bir cam panelin arkasında oturuyordu, fakat paneli görmezden gelip odaya girmek de pek tabii mümkündü. Kendisine daireye gelme sebebimizi açıklayınca, arkasındaki, üzeri dosyalarla dolup taşmış masaya işaret etti. “Dosyanıza o bakıyor, ama o da bugün mesaiyi bitirdi,” dedi. Saat sabah 11 civarıydı.

Mete, Kıbrıs’ta bürokrasinin işleyişine dair, odadaki herkesin duyabileceği cinsten yüksek sesli şikâyetlerini dile getirmeye başladı. Bir köşede sohbet eden birkaç çalışan kâğıt yığınlarının üzerinden kafalarını kaldırıp bizim bulunduğumuz tarafa baktılsa da Mete’nin serzenişleri üzerinde pek durmadılar. Sekreter bir sonraki gün gelmemizi tavsiye etti. Biz de öyle yaptık. Dosyamıza bakan kadının o gün aslında ofiste olduğunu, sadece bir süreliğine dışarıya çıktığını öğrendik. Mete, bu sefer, “O halde Kemal Bey’le konuşalım,” dedi ve merdivenleri tırmanmaya başladık.

Tertipli bir ofiste çalışan ve masasında tek bir telefon olan bir sekreter Kemal Bey’in huzuruna girişi kolluyordu. Mete sekretere adını verdi ve birkaç saniye sonra tablalı kapı açıldı. Kemal Bey bizi tebessümle karşıladı. Mete’nin omzuna hafifçe vurarak “Napan Mete?” dedi. En az aşağı kattaki kalabalık oda kadar büyük olan bir ofise girdik. Burada yıpranmış ahşap masalar yerine, konforlu deri koltuklar, oryantal tarzda bir makine halısı, üstü siyah deri kaplamalı büyük bir çalışma masası gibi bir yönetici ofisine uygun mobilyalar vardı. Kemal Bey bize kahve ikram etti. Mete’nin gazeteci babasının ve iş adamı kardeşinin hatırlarını sordu. Tanıdıkları insanlardan konuştular, mevcut hükümetten şikâyet ettiler ve sonunda bizim meselemize geldiler. Mete, “Hakkımız olmayan bir şey istemiyoruz,” dedi.

Kemal Bey ahizeyi kaldırdı ve dosyayı istedi. Dosya birden masasında belirdi. Dairenin mali sorunlarından bahsetti. İflas etmiş Lefkoşa Belediyesi kendi faturalarını ödemek için dairesinin kaynaklarından yararlanmış ve halen aldığı parayı geri vermemişti. Mütevazı bir gülümsemeyle, “Türkiye’nin devreye girmesini bekliyoruz,” dedi ve ekledi. “Oradan bir kaynak alır almaz kendi ödemelerimizi yapmaya başlayacağız.” Mete

yakında ÷lkeden ayrılacağımızı açıkladı. Kemal Bey de elinden geleni yapacağını söyledi. Takriben bir hafta içerisinde para hesabımıza yatmıştı.

Rebecca, şişmiş bürokrasisiyle bilinen Mısır'da çalıştığı yıllardan işsizliği en azından görünürde azaltmaya çalışan hükümetlerin kamu kurumlarına gereğinden fazla personel almasına aşınaydı (Wahba, 2002). Mısırlı arkadaşları o dönem aylık yaklaşık 300 Mısır lirası, yani takriben 100 ABD doları olan maaşlarının düşüklüğünden şikâyet ediyorlardı. Çoğu başka işlerden ekstra para kazanmaya, devletteki kadrolarını da güvence sağladığı dşncesiyle muhafaza etmeye çalışıyordu. Kuzey Kıbrıs'ta da benzer şekilde, devlet çalışanlarının ilave iş almaları, özellikle öğretmenlerin ve doktorların öğleden sonra ve akşam saatlerinde özel ders vermeleri ve kliniklerinde hasta görmeleri sık rastlanan bir durumdur. Yine Mısır'da olduğu gibi, ikinci işin gelirinin devletteki işe göre daha yüksek olması, doktorları devlet hastanesinde mümkün olduğunca az vakit harcamaya, öğretmenleri de daha az ders yükü almaya teşvik ediyordu. Öte yandan, Mısır'ın aksine, Kuzey Kıbrıs'taki memur maaşları oldukça yüksektir. 2018 yılında aylık brüt maaşlar en düşük 3.581, en yüksek 17.305 Türk lirasıydı.⁶ çok sayıda yüksek maaşlı devlet memuru olgusu adanın kuzeyinde olduğu gibi güneyde de mevcuttur. Güney Kıbrıs 2013'te girdiği mali kriz sonucunda, kemer sıkma politikası doğrultusunda memur maaşları ve sosyal yardımlarda kesintiye gitmişti.

Aslında şişmiş devlet bürokrasisine, tembel bürokratlara ve sistemin hoyratça suistimal edilmesine ilişkin hikyelere birçok post-kolonyal ÷lkede rastlanır (Anders, 2010; Lodge, Stirton ve Moloney, 2015). Ancak Kuzey Kıbrıs vakasını sıra dışı kılan faktörler vardır: parti siyaseti, Kıbrışlı Türklerin tabiriyle *kazanılmış haklar* ve başka bir ÷lkenin himayesi gibi.

Yukarıda mal dağıtımını tartıştığımız bölümlerde belirttiğimiz gibi, birçok insan, göçmenlerin kuzeye yerleştirilme şeklinden ve yönetime yakın kişilerin kayırılarak –arkadaşımızın

6 “Maaşlara % 12,11 artış gelecek”, *Kıbrıs Gazetesi*, 9 Temmuz 2018, <https://www.kibrisgazetesi.com/haber/maaslara-yuzde-1211-artis-gelecek/45594>.

ima ettiği gibi– Pyrex veya akmak kralı olmalarından rahat-sızlık duymaktaydı. Üstelik mal dağıtımına dair reform sü-re-ci yavaş işliyor, bu da toplumdaki öfkenin büyümesine yol açı-yordu. Bu itibarla, öfkenin gerçek bir toplumsal sınamaya dö-nüştüğü ilk siyasi dönüm noktasının 1981 yılında ortaya ık-tığı hususunda birçokları hemfikirdir. Zaman içerisinde sosya-listlikten sağa kayan bir arkadaşımızın açıkladığı gibi, nepotist sistem, Denktaş'ın Toplumcu Kurtuluş Partisi (TKP) adlı güçlü bir siyasi rakibi bastırmaya kalkışmasıyla kök salmıştı:

Bunların hepsi genç, parlak insanlardı ve çoğunun TMT [Türk Mukavemet Teşkilatı] geçmişı vardı. Denktaş kazanacaklarını anladı, çünkü insanlar öfkeliydi! Ben askerdim ve bütün asker-ler, hepimiz TKP'ye oy vereceğimiz için bizim oy kullanmamı-za izin vermediler. O zaman UBP [Ulusal Birlik Partisi] üyesi olmanın ne anlama geldiğini biliyor musun? Apo diye bir o-cuk vardı. Eniştesi, dayısı, bir şeyi belediye başkanıydı Kara-va'nın. “Be dost, be dost, nasıl bu kadar zenginsin da UBP'ci değilsin?” derdi bana. UBP'ci olmak, 81'de, yani hırsız, avan-tör, mafya, anlatabildim mi?

Cumhurbaşkanı Denktaş, bu ciddi siyasi meydan okuma karşısında, devlet kadrolarına yönelik bütün atama ve azil yet-kilerini kendi uhdesine aldı. Süratle üç bin yeni iş yarattı ve se-çimi % 50'nin biraz üzerinde oy alarak kazandı.

Arkadaşımızın ifadesiyle, “Öfke vardı ve bu öfkeyi yatıştır-mak için, o zaman en büyük mesele neydi? ocuğuna iş bul-mak. Denktaş 3.000 kişiye iş verince, öfke dağıldı.” 150.000'den az nüfusu olan bir devlette, 3.000 ciddi bir sayıdır. “Bu işi böy-le öğrenmiş olduk. 1981'den bugüne, ne zaman bir aday oy ta-lep etse, herkesin ilk istediği iştir.”

Gerçekten de günümüz Kuzey Kıbrısı'nda seçim dönemleri işe alımların yapıldığı, bayındırlık işlerinin tamamlandığı dö-nemler olmayı sürdürmektedir. Çoğu insan, yalnızca seçim ön-cesinde yoldaki çukurların kapatılacağını, yolların asfaltlana-cağını, sokak lambalarının tamir edileceğini kabullenmiş gibi-dir. Aileler ve seçim çevreleri genellikle belirli adayların belir-

li ilçe ve mahalleleri kazanmalarını sağlamak için blok halinde oy kullanırlar. Genelde iyi yollara ve kaldırımlara sahip köylerin belirli partilerle yakın olduğu ve seçim öncesinde çocuklar için iş imkânlarının peşi sıra belirdiği varsayılır. Girne’de yaşayan bir mimar arkadaşımız kendi köyünün “ilginç bir laboratuvar” olduğundan bahseder. “Seçim dönemlerinde insanlar ailelere göre bölünür. Akşam yemekleri, lobi faaliyetleri, herkese bir iş vardır. İnanılır gibi değil!”

İnanılır olsun ya da olmasın, bu, tipik bir durumdur. Kendi yaşadığımız köyde bir yaz mevsimini bir hafta susuz kalarak geçirmiştik. Bu, bir belediye seçiminin hemen ardından yaşanmıştı. Seçim öncesinde de zamanlamayı avantaja çevirip belediye başkanından yolumuzun tamir edilmesini istemiştik. Tami-rata başladılar, fakat seçimin hemen sonrasında para kalmadığı için işi yarım ve tozlu bir kaos içerisinde bıraktılar. Su kesintisinin olduğu dönemde, çoban komşumuz Elham küçük motosikletiyle, sürüsüyle birlikte bizim oradan geçiyordu. Köyümüz 1974 öncesinde karma bir köydü ve Elham köyün köklü Kıbrıslı Türk ailelerinden birindendi. Bağlantıları güçlüydü. Elham’a susuz kalmış olmamızdan yakındık ve belediyenin kabahati dağıtım şebekesindeki bir arızaya bulduğundan bahsettik. Elham güldü ve durumu şöyle açıkladı:

Öyle derler, ama dağıtımdan sorumlu çocuğun yerine seçimden bir ay önce başka bir çocuğu aldılar. Amcasının oğluydu, ama yine de siyasi sebeplerden yerine başkasını aldılar. Tabii ki ne yapması gerektiğini bilmiyor. Sistemin nasıl çalıştığını görebilmesi için diğerini en azından bir süreliğine işte tutmalıydılar.

Elham’ın verdiği bilginin doğruluğu bir kenara, bu durum nepotist sistemin herkesin şikâyetçi olduğu, fakat nasıl çare bulacağını bilemediği bir yönüne işaret eder: Parti siyaseti, memuriyette liyakate dair her şeyin altını oymuştu. 1980’lerde genç bir bürokrat olan bir başka arkadaşımız, 1981’de Denktaş’ın seçimi kazanması için işe alınan üç bin kişinin vasıflarına katiben bakılmaksızın işe alındıklarını anlatmıştı. Ancak zama-

nı geldiğinde terfi edememişlerdi. Bu şekilde terfi edemeyenlerin birçoğu muhalefet partilerine katıldılar. Böylece muhalefet iktidar olduğunda, terfi ettirilmemelerinin “adaletsizliği” gidebilecekti. Bu uğurda, 1980’lerin sonuna gelindiğinde, çok sayıda eski bürokrat erken emekliliğe sevk edilmişti.

Dahası, 1980’lerin başında, üç ana siyasi parti *müşavir* sistemine kapı açan üçlü kararnameler imzalıyorlardı. *Müşavir*, evvelce üst düzey bir bürokratik mevkide bulunan, ancak partisinin iktidardan düşmesiyle bu mevkiyi kaybeden kişiydi. Bu *müşavir*lerin önceki görevlerindeki maaşı gerçek bir mevkiye sahip olmaksızın aynı şekilde almalarına imkân tanınıyordu. Sistem, uzun süredir iktidarda olan UBP’nin hükümeti devrettiği 1994 yılına kadar faal hale gelmedi. Faal hale geldiğinde ise, *müşavirlik* Kuzey Kıbrıs kamu kesiminin en çok arzu edilen mevkisi oldu.⁷ Örneğin, bir tanıdığımız 1995-2016 yılları arasında *müşavirdi*. Üst düzey bir bürokratin maaşını alıyor, aynı zamanda kendi şirketini yönetiyordu. Elli beş yaşında memuriyetten emekli olunca, 100.000 avroluk emekli ikramiyesinin yanı sıra ayda yaklaşık 2.500 avro değerinde emekli maaşı almaya başladı (ayrıca bkz. Barışsever, 2007). Ezcümle, bu sistemde, günümüzde en yüksek memur maaşını alanların, uzun yıllardır herhangi bir kamu görevinde çalışmamış olmasına imkân tanınıyordu.

Bu gibi uygulamaların çoğalması sonucunda, bugün neredeyse herkes devlet kadrolarının, konumlarıyla hiçbir şekilde alakadar olmayan, durumu sadece idare etmeye çalışan niteliksiz insanlarla doldurulduğundan şikâyet eder. Bir üst düzey idarecinin sözleriyle:

Kıbrıs’ta İngiliz İdaresi’nde yetişmiş bürokratlar vardı ve bu bürokratlar işlerini yapıyordu. Bu insanların bir meslek ahlâ-

7 Bu konu hakkında daha fazla bilgi için bkz. Barışsever (2007). Sisteme dair mi-zahi, İngilizce bir girizgâh niteliğindeki bir video için, Kıbrıslı Türk yapımcı ve komedyen Mehmet Ekin Vaiz’in *müşavirlik* sistemini Kuzey Kıbrıs’taki yabancı öğrencilere açıklamaya çalıştığı programa bakılabilir: “Everyone wants to be a *müşavir*!” *Neydi Olacağı* online program, yapımcı Mehmet Ekin Vaiz, <https://www.facebook.com/neydiolacagi/videos/everybody-wants-to-bemüşavir-/1580296825567629/>.

kı, bir ciddiyeti vardı. 1994'te üçlü kararnameyi imzaladık ve daire müdürleri bile siyaseten atanmaya başladılar. Böylece, kamu sektörü siyasallaştı. Bugün devlette çalışan sekiz bin kişi varsa, bunun altı bini UBP'li, iki bini CTP'lidir. CTP iktidara geldiğinde, UBP'liler uyur. UBP iktidara geldiğinde, CTP'liler uyur.⁸

Sivil toplum çalışmalarında aktif olan eski bir öğretmen'in sözleriyle:

Aslında o günlerde [bürokrasi siyasallaşmadan önce] devlet daireleri oldukça iyi durumdaydı. Önceki devrin bürokratları iyi idarecilerdi, kim olduğuna, nereden geldiğine bakmadan işlerini düzgün yaparlardı. Siyasi ortam bu insanları yavaşça eledi. Her şey kimi tanıdığınla, kiminle akraba olduğunla ilgili olmaya başladı. Hastaneye gittiğinde birini tanımyorsan muayene bile olamazsın. Kayırmacı ilişkiler devreye girince, her şey klikleştı. Bu partinin adamları, şu partinin idarecileri, üçlü kararnameler derken her şey mahvoldu!⁹

Devletin yozlaşmasına dair bu resim olağan dışı değildir. Ne-potist devletin bilfiil yozlaştığına dair değerlendirmeler yaygındır. Hatta, bazıları devletin adını da kelime oyunuyla değiştirmeyi uygun bulmuştur: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti değil, Kuzey Kıbrıs Torpil Cumhuriyeti.

Geçtiğimiz yıllarda, özellikle Hindistan'da ve Afrika'nın belirli kesimlerinde yozlaşmış yönetim pratikleri ile demokrasi iddiası arasındaki ilişkiyi inceleyen az da olsa bir antropoloji literatürü oluşmuştur. Etnografik çalışmalar genellikle katı kast ve sınıf hiyerarşileri bulunan post-kolonyal devletlere odaklanmaktadır. Buralarda tanıdık insanlardan oluşan ağlar veya Chatterjee'nin (2004) tabiriyle "para-legal" bağlantılar kullanılarak oyunun kuralları daha adil bir hale getirilmeye ve işler halledilmeye çalışılır (Smith, 2007; Witsoe, 2011). Chatterjee sivil toplum ile siyasal toplum arasında kullanışlı bir ayrım ya-

8 Eski bir bürokrat ve müşavirle mülakat, 14 Mayıs 2012, Lefkoşa.

9 Sivil toplumda aktif emekli öğretmenle mülakat, 27 Nisan 2012, Lefkoşa.

par. Sivil toplum insan hakları ideallerinin hâkim olduğu seçkin bir hukuk alanıyken, siyasal toplum insanların devleti ağlar ve çeşitli bağlantılar dolayısıyla fiilen tecrübe ettikleri alandır. Hindistan'ı incelemiş bir antropolog, bu ayrımın “devlet-toplum’ ve ‘iyi yönetim’ yaklaşımları gibi baskın sosyal bilim çerçevelerini sarstığından” bahseder (Witsoe, 2011: 75). Hatırlanacak olursa, Timothy Mitchell, modern siyasetin esasında devlet ile toplum arasına bir çizgi çekmekten ibaret olduğunu gözlemlemişti (1991: 95). Öte yandan, eğer Chatterjee ve Witsoe haklıysa, post-kolonyal siyaset bu çizginin bulanıklaşmasından ibarettir.

Yukarıda aktardıklarımızdan da anlaşılacağı üzere, Kuzey Kıbrıs'taki devlet-toplum sınırı son derece bulanıktır. Gelgelelim, Kuzey Kıbrıs'ta, Hindistan veya Nijerya'nın aksine, hiyerarşiye dayalı davranışların veya yükselen yıldızların pek hoş görülmediği, oldukça eşitlikçi bir toplum vardır (Yunanistan'la benzerlikler için bkz. Herzfeld, 1985). Bu bakımdan gündelik sosyal etkileşimler Türkiye'deki etkileşime kıyasla önemli farklar barındırır. Türkiye'de toplumsal yaşama şekil veren yaş ve statü hiyerarşileri Kıbrıs Türk toplumu açısından da önemli olsa bile, bu önem tanıdıklar ve ailevi bağlar sayesinde körelir. Hatta, Türkiye'deki sosyal ilişkilerin bir hayli hiyerarşik doğası, zaman zaman Türkiyeli kişilerle Kıbrıslı Türkler arasında –bazı örnekleri adada yaşanan– uyuşmazlıklara da sebep vermiştir. Bunun küçük bir örneğini adadaki üniversitelerden birine dekan olarak atanan ve bu vesileyle ilk kez Kıbrıs'a gelen Türkiyeli bir profesör anlatmıştı. İlk başta sosyal ilişkilerdeki eşitlikçiliği yadırgadığını, hatta saygısızlık olarak algıladığını söylemişti. “Binaya giriyorum ve girişteki görevliler beni görmelerine rağmen ayağa kalkmıyor! Alışmak bir hayli zaman almıştı.”

Kıbrıslı Türkler ile Türkiyelilerin sosyal ilişkiler bakımından yaşadıkları sürtüşmeye bir sonraki bölümde değineceğiz. Bu sürtüşme, diğer sosyal ilişkilere bir bağlam kazandırmakla beraber, kendi bağlamına da ihtiyaç duymaktadır. Başka çalışmalarımızda belirttiğimiz gibi (Bryant ve Hatay, 2011), adadaki enklav dönemi, savaşın getirdiği dayanışmayla birlikte, eşitlik-

çilik idealinin en güçlü biçimde hayata geçtiği dönemdi. Gelgelelim, bu havaya bazen kaba bir tanışıklık halinde, gayriresmî dilin kullanımında ve yükselen yıldızları aşağıya çekme eğiliminde de rastlanır. Hukukçu, sol parti lideri ve eski Başbakan Tufan Erhürman buna *don kardeşliği* adını vermiştir.¹⁰ Bu tabir, birisinin sıra dışı bir başarı elde etmesi, örneğin bir ödül alması, terfi alması, iyi bir işe girmesi veya basında yer alması halinde, insanların bu başarıyı “Ben onun bizim mahallede donunan gezdiği günleri bilirim,” diyerek küçümsemesini anlatır. Tabir, eşitliği tesis etmeye ve kendi denklerinin ötesinde bir başarı elde etme iddiasını dizginlemeye yarar.

Eşitlikçiliğin bir diğer yönü, parti siyasetinin sebep olduğu derin ayrışmalara rağmen, neredeyse her durumda kişisel ilişkilerin ideolojik ve parti bazlı farklılıkları gölgede bırakmasıdır. Aileler çoğu kez kendi içlerinde bölünmüş durumdadır. Ebeveynler ve çocuklar farklı partilere oy verirler. Fakat bu farklılıklar aile ve grup dayanışması için de kullanılabilir. Örneğin, genç bir sol parti üyesi, ebeveynlerinin eski bir TMT lideri olan amcasını veya annesinin sınıf arkadaşı olan bir parti liderinin eşini araması üzerine hapishaneden çıkarılabilir veya iş bulabilir. Üstelik, önceki bölümlerde de zikrettiğimiz üzere, partiler arasındaki farklılıklar, Kıbrıs Sorunu –geçmişin yorumlanması ve geleceğin tahayyül edilmesi– ve dolayısıyla Türkiye’yle ilişkiler konusu haricinde silikleşir.

De facto devletin ideolojik temelinde mağduriyet, pratikteki işleyişinde nepotizm hâkim olsa da, paylaşılan tecrübeler ve “kardeşlik” hissi devlete duygusal bir yakınlık havası da kazandırır. Michael Herzfeld’in (1997) kültürel yakınlık kavramı yerindedir. “Biz” duygusu kendi aramızda keyfine vardığımız, fakat yabancıların üzerine konuşmasını istemediğimiz tarihsel ve sembolik niteliklerimizden doğar. Buna benzer bir kültürel yakınlık Kuzey Kıbrıs’ta da vardır. Fakat buradaki “kardeşliği”, “don kardeşliği” türünden bir *sosyal* yakınlık olarak görmek

10 Tufan Erhürman, “Don Kardeşliği ve Haset”, *Adres*, 24 Ağustos 2014, yazarın blogundan da erişilebilir: <http://www.tufanerhurman.com/don-kardesligi-ve-haset/>

daha doğru olacaktır. Bu tabir, şefkatli bir biçimde, ortak bir geçmişimizin, paylaştığımız tecrübelerin olduğunu, fakat aynı zamanda “birbirimizin kirli çamaşırlarını bildiğimizi” ima eder. *De facto* devlet de bu şekilde tecrübe edilir: Devlet, kardeşçe bir yakınlık göstererek topluma şekil verdiği gibi, toplumun tecrübeleriyle de şekillenir. Birisi tanıdıkların ağlarını kullanarak hedefe ulaştığında, devlete de sahip çıkmış olur.

Mağduriyetin ömrü

Manşette “Hakkımı istiyorum” yazıyordu. Altındaki hikâye, mal puanları bir hayli birikmiş K.E. adlı birisine aitti. Babası adanın güneyindeki Poli’de (Polis tis Chrysochou) toprak sahibiydi. Ailenin kuzeye yerleşmesiyle birlikte, baba eşdeğer mal hakkını dört oğluna paylaştırdı. Üçü puanları kullanarak kuzeyin farklı bölgelerinde Rum malları aldılar. Artık yaşlı bir adam olan dördüncü çocuk ise, uzun yıllar boyunca elinde tuttuğu puanlarını bu kitabı yazdığımız sırada adanın kuzeyinde deniz kenarındaki bir kasabadan arazi almak için kullanmaya çalışıyordu. Birkaç yıl öncesine kadar Lefkoşa’daki sosyal konut apartmanlarında yaşıyordu, fakat karısı hastalanıp merdivenleri çıkamaz hale gelince aynı sahil kasabasında oğullarının onlar için yaptığı bir eve taşındılar. İşte şimdi bu kasabadan uygun bir eşdeğer mal bulmaya çalışıyordu. Yurtdışında yaşayan ve çalışan oğlu adaya dönmeyi düşünüyor, baba da oğlunun dönmesine yardımcı olmak için kendi evini inşa etmek istiyordu.

K.E. babasından kalan 250.000 puanın yanı sıra 300.000 mücahit puanı kazandığını da iddia ediyordu. Kendi sözleriyle, “Ben aynı zamanda da 1958 gazisiyim ama ‘vatana can feda’ mantalitesi ile zamanında kendimi gazi yazdırmadım. Öte yandan [1974’teki] 1’inci ve 2’nci barış harekâtına da katılmış biriyim. Bu ülkeye bu kadar hizmet yapmış biri olarak hakkım olan puanımın karşılığında bir arazi talep ettim, yıllardır alamadım.”¹¹ Adanın bölünmesinden kırk yılı aşkın bir sü-

11 Duygu Alan, *Havadis*, 7 Eylül 2014, s. 5.

re sonra bile yaşı bir Kıbrıslı Türkün mülkiyet olarak gördüğü “haklı”nı araması ve bir gazetenin K.E.’nin “adaletsizlik” dediği bu hikâyeyi yayımlamayı uygun bulması, giderilmemiş mağduriyet retoriklerinin halen geçerli olan cazibesine ve devletin başka kazançlar uğruna kişisel fedakârlıkta bulunulan bir mübadele alanı olduğu görüşüne işaret etmektedir.

Günün birinde, Rebecca bir arkadaşının evine kahve içmek için uğradığında, arkadaşı K.E.’yle ilgili haberin yayımlandığı gazeteyi masaya bırakmak üzereydi. Oya, adanın güneyinden kuzeye yerleşen göçmenlerdendi. 1974’te Türkiye’de üniversite eğitimi görmekteydi. Adaya eğitimini tamamladıktan sonra dönmüştü. Babası adaya dönüşünden birkaç yıl önce ölmüştü, annesi ise hastaydı. Dolayısıyla mülkiyet hakkını talep etme işi Oya’ya kalmıştı. Farklı vesilelerle Rebecca’ya, sol görüşlere sahip olduğu için yeterli tazminat almakta yaşadığı güçlüklerden bahsetmişti. Buna rağmen haberde bahsi geçen K.E.’ye sempati duymuyor, bilakis hak iddiasına itiraz ediyordu. K.E.’yi şahsen tanımamasına rağmen Rebecca’ya haberin ayrıntılı bir tersten okumasını sunmuştu. Oya’ya göre, K.E.’nin mağduriyeti anlatığı kadar kötü olamazdı.

Oya’nın K.E.’nin hikâyesine dair sunduğu alternatif tarih, hikâyedeki ayrıntılara tamamıyla ters düşüyordu. Oya, mülkiyet tazminatı şeklinde bir adaletin hak olarak talep edilmesini kabul ediyordu etmesine, fakat hemen akabinde “herkesin” anlaması gereken tarihsel ipuçlarına işaret ediyordu. Örneğin K.E., en geç 1958’den başlayıp 1970’ler boyunca devam eden yirmi yıllık bir süre zarfında vatana yapılan hizmetlerden bahsediyordu. Gelgelelim, Oya’ya göre, bu hizmetlerin belirli siyaset biçimleri ve buna eşlik eden bir dağıtımla ilişkili olduklarını “herkes bilir” Dolayısıyla, 1958 yılında gazi olmak demek, haksızlığa uğramış adamın o dönemde TMT üyesi olduğu anlamına gelir. Yaralanmış olması ise, o dönemde aktif olarak çatışmalarda yer aldığını gösterir. Bu, aynı zamanda, Türkiye’nin askerî harekâtının her iki aşamasında da görev aldığına göre 1974’te muhtemelen otuzlu yaşlarının başında olduğuna dellettir. Şayet öyleyse, çatışmalardaki aktif rolü hesaba katılırsa,

o halde TMT'nin evrildiği daimî orduda da bir rütbe sahibi olması muhtemeldir.

Dahası, 1974 sonrasında, TMT büyük ölçüde iktidar partisi UBP'yle bağıntılı olmuştu. Gerçi birçok eski TMT üyesi muhalefet partilerine de katılmıştı. 1950'lerde TMT'ye katılan birçok kişi bunun ailelerini korumanın tek yolu olduğuna inanmış, ancak TMT daha sonra tutsak bir nüfus üzerinde hegemonya tesis etmenin bir aracına dönüşmüştü. 1974 sonrasında, BEY sisteminin çöküşüyle birlikte, UBP çatısı altında toplanan eski TMT üyeleri aynı zamanda Rauf Denktaş'a ve onun bağlı olduğu Türk milliyetçiliğine yakın duran kişilerdi. Sonuçta, iktidar partisi "TMT ruhu"yla ilişkilendirilir oldu. "TMT ruhu", esasında, Denktaş'ın 1950'lerde ve 60'larda TMT'yi kullanarak oluşturduğu şiddet tekeli anlatan bir tabirdi.¹²

Oya, K.E.'nin iktidar partisiyle olası ilişkisinin başkentte sosyal konutlara erişim manasına geldiğini ileri sürmüştü. Bunun doğruluğunu tespit edebilecek durumda değildi. Gelgelelim, başkalarının kullandığı ağlara dair spekülasyon ve bu ağların kullanımına engel olmak üzere başvurulmuş stratejiler nepotist sistemin işleyişindeki önemli unsurlardan biridir. Oya, K.E. için, "hükümet sosyal konut koçanlarını 1990'larda dağıttı, dolayısıyla o kadar da zor durumda olamaz," diyordu. Güneyde bıraktığı mallardan ötürü hakkı neyse onu alması gerektiğini kabul etse de, K.E.'nin acı çektiği fikrine itirazı vardı. Özetle, adamın Kuzey Kıbrıs'taki mevcut sistem bağlamındaki adalet arayışını anlamak mümkündü, fakat şikâyet ettiği sistem tarafından tamamıyla yokluğa itilmiş olmasının düşük ihtimal olduğunu da bilmek gerekirdi. Haber, K.E.'nin adalet arayışının son yıllardaki muhtelif hükümet değişiklikleri arasında sıkışmasını anlatıyordu. Bu, Oya'nın tabiriyle, "kimin götünü yalayacağını bilememe" haliydi.

12 Navaro-Yashin (2012), 1990'ların sonlarında hegemonik bir konuma erişen bir "TMT ruhu"ndan bahseder. Bu, Denktaş'ın Türk ordusuyla itilafının solu marjinalleştirmeye çalıştığı bir dönemdi. Navaro-Yashin, bu itilafı kuşatan söylemi betimlemektedir. Öte yandan, hegemonya iddialarının topyekûn kabul edilmeden incelenmesi gerektiği Sekizinci Bölüm'de daha net bir biçimde anlaşılacaktır.

Burada dikkat çekmemiz gereken birkaç husus vardır. Öncelikle, bu bölümün girişindeki alıntıda da ifade edildiği gibi, ganimet ekonomisi bugün yalnızca sonradan ortaya çıkan artçı şoklar biçiminde değil, düpedüz nepotist bir dağıtım siyaseti olarak varlığını sürdürmektedir. Dolayısıyla, dağıtım 1974'te ne kadar önemliyse, bugün de o kadar önemlidir ve dağıtılanın illa mal olması şart değildir. İkinci olarak, parti siyaseti ideolojik farklardan ziyade nepotist blokların gruplaşması olarak ortaya çıkmıştır. Partilerin ideolojik eğilimleri de dil ve söylemleri de başka kaynaklardan, bilhassa Türkiye'deki siyasetin dilinden ödünç alınmıştır. Fiiliyattaki parti siyaseti ise, kazanılan, verilen, takas edilen torpillerden ibarettir. Bu yüzden yukarıda alıntıladığımız emekli öğretmen, "Kayırmacı ilişkiler devreye girince, her şey klikleşti. Bu partinin adamları, şu partinin idarecileri, üçlü kararnameler derken her şey mahvoldu!" demektedir. K.E. de işini görebilmek için her çeşit parti bağlantısını kullanmaya hazır görünüyordu.

Neticede, K.E.'nin şikâyetinde, vatandaşın "hakları" ile nepotizm pratikleri iç içe geçmiştir. Meşru hak talebi nepotist sistemin boşluklarına düştüyse, bu, hükümetler değiştikçe hangi nepotist ağı kullanacağını bilememesinden kaynaklanmaktadır. Bu yüzden Kıbrıs Türk halkına seslenir ve Philip Abrams'ın (1988) tabiriyle "hakkını" verecek bir "ideal devlet fikri"nin diline sığır. Bu hak ise, mağduriyetin ve mağduriyetin tazminatının hesaplanmasından doğar. Hakkını alamıyorsa, bunun sebebi, devletin fiiliyatta geçirdiği dönüşümdür.

Yine de bunun yalnızca nepotizmin hükmettiği bir parti sistemine dair bir şikâyet olduğunu söylemek mümkün değildir. Kıbrıslı Türklerin olaya bakışının da bundan ibaret olduğunu söyleyemeyiz. Ashında, Dokuzuncu Bölüm'de göreceğimiz gibi, Kıbrıslı Türkler, Rebecca'nın arkadaşı Oya'nın yaptığı gibi, büyük bir gururla, yerel bilgilerini kullanarak diğer Kıbrıslı Türklerin taktik ve stratejilerini tersten okumalarla ifşa ederler. Bu yerel bilgi ise, Kıbrıslı Türklerin kendi devletlerinin kurumlarıyla kurdukları yakın temaslarla oluşur. Bu, düpedüz "don kardeşliği"dir. Bu kardeşliği, yalnızca şahsen tanıdıkla-

nı insanları değil, belki de hiçbir zaman tanımayacakları –gerçi onları tanıyan arkadaş veya akrabaları aracılığıyla, bir iki telefon görüşmesi sonunda kolaylıkla tanışabilecekleri– insanları da açıklamak için devreye sokarlar. Dolayısıyla, “don kardeşliği” yalnızca mahallelerdeki ve geniş ailelerdeki sosyal bağların, yani tanışıklığın getirdiği bir eşitlikçilikten ibaret değildir. Benedict Anderson’dan ilhamla söylersek, aynı zamanda, toplumun tahayyül edilmiş biçimidir. Kuzey Kıbrıs’ta toplum, 1974 sonrasında belirli bir teritoryada ve hem mağduriyet tecrübelemesine hem sosyal bağlara vücut vermiş bir dizi kurumda temerküz etmiş bir sosyal yakınlık biçimidir. Devlet ve toplumun iç içe geçtiği mekân, herkesin kirli çamaşırının yakından bilindiği, fakat ifşa edilmeyeceğine inandığı mekândır.

Muğlak Bir Tahakküm

Girne'nin batısına giden sahil yolu üzerinde Cratos isimli dev bir otel ve kumarhane kompleksi vardır. Adı gariptir, çünkü Yunancada *devlet* demektir. Aslında kompleks yat limanı, çok sayıda restoranı, barı ve diskosuyla o denli büyüktür ki, neredeyse küçük bir prenslik gibidir. Türkiye yatırımlarının umutla adaya yöneldiği bir dönemde inşa edilmişti. Cratos'un turist kaynağı büyük ölçüde bir Türkiyeli seçkin alt grubudur: kış aylarında haftasonu kumarcıları; yaz aylarında ise, tenleri hali hazırda bronzlaşmış olup adada daha fazla bronzlaşmayı hedefleyen, el ve cilt bakımı yaptırmış erkekler ve saçını sarıya boyatmış kadınlar. Bu müşteriler havaalanında kısa elbiseli bir grup genç kadın tarafından karşılanarak limuzinlerle otele götürülürler. Orada birkaç gün boyunca, yerli nüfusla hiçbir temas kurma ihtiyacı duymadan, bütünüyle Türkiyeli personelin çalıştığı bir Türkiye otelinde, Türkiyeli şeflerin pişirdiği Türk yemeklerini yerler, Türkiyeli sanatçıların programlarını izlerler.

Oteldeki, İstanbul'un iyi muhitlerinde bulabileceğiniz türden tipik bir kebab restoranına akşam yemeği daveti aldığımızda, otel açılalı neredeyse on yıl olmuştu. Oteldeki İtalyan restoranının adanın en iyisi olduğunu ve otelin kulüplerinde Türk pop yıldızlarının sahneye çıktığını yıllardır duymaktaydık.

Gelgelelim, yemeğe gittiğimiz akşam, otel fazlasıyla sakın ve boştu. Kış ortasında işlerin yavaşlamış olabileceğini düşündük, fakat arkadaşlarımız otelin cazibesini yitirdiğinden emindiler.

Otelin otoparkı garip bir biçimde binanın altında ve limanın karşısındaydı. Arabadan inerken Mete'nin liseden arkadaşı Cermal yarım daire şeklinde dizilmiş restoranlara işaret etti. "Bak ama, yerin üstünde ne kadar izin verildiği belliydi. Kaç katlı bina yapabilecekleri de belliydi. Ama garasakal ne yaptı? Yerin altına da inşaat yaptı."

Garasakal terimi, Kıbrıs Türk dağarcığında tarih ve anlam bakımından zengin bir içeriğe sahiptir. Terim, ilk olarak, 1950'li yıllarda TMT'yi eğitmek ve örgütlemek için adaya gizlice gönderilen Türkiye yetkililerine ve subaylarına yakıştırılmıştı. Kıbrıslı Türklerin hoş görmediği ve etrafından dolaşmaya çalıştığı buyurgan ve hiyerarşik bir tavrı anlatıyordu. 1974 sonrasında ise, adaya turist, öğretmen, teknisyen olarak gelip de art niyetli bir muzaferane edayla küçümseyici bir tutum benimseyen Türkiyelilere atfedilir oldu. Türkiyeli turistlerle fiyat pazarlığı yapmayı reddeden yerli esnafın nankörlükle suçlandırılmasına ("Biz sizi kurtardık, siz bize bir indirim bile yapmıyorsunuz") dair hikâyeler yayılmaya başladı. Üçüncü Bölüm'de ele aldığımız demografik mühendislik planı doğrultusunda adaya getirilen Türkiye köylüsüne *fellah* ya da *çingene* gibi kelimeler uygun görülürken, *garasakal* tabiri kıskançlık ve hınç duyguları içeriyordu. Bir bakıma "onlar"ın bazı konularda "biz"den daha iyi oldukları teslim ediliyor, fakat bu nedenle bir buyurganlığa maruz kalınmasına itiraz ediliyordu. Dolayısıyla, birisi modern, iyi inşa edilmiş bir bina gördüğünde "Garasakallar bu işi iyi bilir," diyebiliyordu. Öte yandan, birisi o akşam gittiğimiz otel gibi sırf gösterişten ibaret, içi boş bir şey gördüğünde de hayata geçirilemeyen abartılı iddialar için "Garasakal işi," diyebilirdi.

Rebecca'nın çocukluğunda da buna benzer, zengin içerikli bir terim vardı. "Yankee", Rebecca'nın etrafındaki ABD'li Güneyliler tarafından, esasında hınçla karışık hayranlık duyulan aşırı bir entelektüalizmi, küçümseyici tavrı ve ahlâkî yozlaşma-

yı tarif etmek için kullanılıyordu. Asimile edilebilecek yabancıların aksine, Yankeeler konuşma tarzınızla dalga geçen, değerlerinizi ve yaşam tarzınızı değiştirmeyi kafaya koymuş kişilerdi. Kıbrıslı Türklerin de Türkiye seçkinleri tarafından bir tür Akdeniz köylüsü gibi görüldükleri olmuştur. “Tatlı” bulunan Kıbrıs ağzının ardında bir taşralılığın yattığı düşünülmüştür. Kıbrıslı Türklerin bunu kabullenmesi bir hayli zor olmuştur, çünkü adanın kuzeyindeki eğitim seviyesi Türkiye ortalamasının üzerindedir. Bazı Kıbrıslı Türkler kendi aralarında Kıbrıs ağzıyla, Türkiye’den gelenlerle de bir çeşit İstanbul Türkçesiyle konuşmayı tercih ederler. Daha öncesinde, eski elitlerin birçoğu Kıbrıs ağzını kullanmayı bütünüyle bırakmışlardı. Bugün ise bazıları, özellikle gençler, meydan okurcasına, yalnızca, giderek metalaşan bir Kıbrıs ağzıyla hatta argosuyla konuşurlar. Popüler televizyon programlarında aksanlı konuşmaya yer verilir, pazarlama amaçlarıyla da Kıbrıs ağzı bolca kullanılır.

Kıbrıslı Türklerin Türkiye’nin kültürel, ekonomik ve siyasi tahakkümünü tecrübe ettikleri tek gündelik alan dil değildir. Türkiye ordusu, kırk yılı aşkın bir süredir, adada 25.000 askerden oluşan bir kuvvet muhafaza etmiştir. Bu, adadaki yerli Kıbrıslı Türk nüfusunun takriben beşte birine tekabül etmektedir. Günümüzde, 60.000 KKTC vatandaşı ya Türkiye’de doğmuştur, ya da Türkiye’de doğmuş ebeveynlere sahiptir. Buna ilave-ten, göçmen, işçi ve eğitim istatistiklerine dayandırılan tahminlere göre, adada yaşayan, eğitim gören ve çalışan Türkiyeli nüfusu yaklaşık 120.000’dir. Adanın kuzeyindeki Kıbrıs kökenli nüfus ise, kabaca 150.000’dir (Hatay, 2017). Türkiye’de Kuzey Kıbrıs’ın bir çeşit uzak bir vilayet olduğu yönündeki yaygın algı ve Türk siyasetinin paternalist doğası göz önüne alındığında, Kıbrıslı Türklerin yaşam tarzlarının tehdit altında olduğunu hissetmeleri şaşırtıcı değildir.

Öte yandan, bu his, Kıbrıslı Türklerin Türkiye’yi tamamıyla reddettikleri anlamına gelmemektedir. Yukarıda belirttiğimiz gibi, Türkiye’ye karşı tutumlarda hayranlık ve kıskançlık barındıran bir çeşit hınç duygusu da vardır. Arkadaşlarımızla Cratos Hotel’e gittiğimiz akşam, Antep mutfağından göz dolduran ye-

mekler yedik, Roman müziği çalan müzisyenleri dinledik. Konu bir şekilde *garasakallara* geldi. Cemal, karısı da “onlar”dan olduğundan konuya hâkimdi. Karısının hijyen takıntısıyla sık sık dalga geçiyor, bunun bir çeşit “garasakal hastalığı” olduğunu söylüyordu. Karısı bu yoruma itiraz etmemiştir.

“Bir araya geldiklerinde, kavga etmeye hazırlanan horozlar gibidirler,” diyordu Cemal. Ona göre, “garasakal kültürü”nde, garasakallar hemen hiyerarşideki yerlerini belirlemeye çalışırlardı.

Gece ilerledikçe ve yeterince rakı içildikçe, müzisyenler muhtemelen hepimizin gözünde İstanbul Boğazi’ndaki gecele-
rin görüntüsünü canlandıran bir parça çalmaya başladılar. Kad-
dehini kaldırıp pencereden dışarıya, limana bakan Cemal, iç
geçirerek, “İstanbul’da olduğumu görür gibiyim,” demiştir.

Rebecca gülerken, “Bütün gece Türkiyelilere lanet okudun,
şimdi İstanbul’u özölüyorsun!” dedi.

Cemal kafasını sallayarak yapma bir ciddiyetle öne eğildi ve
şöyle cevap verdi: “Biz Türkiye’yi severik, Türkiyelileri değil!”

Bizi güldüren bu yorum, kısmen yanıltıcıdır. Kıbrıslı Türk-
ler uzun bir süre boyunca taklit etmeye özendikleri “modern”
bir Türkiye imgesiyle yaşadılar (Hatay ve Bryant, 2008). Bu, sa-
rışın aktrisleri ve jilet gibi aktörleriyle Türk filmlerinin Türki-
yesi’ydi. Bu, 1940’larda ve 50’lerde adaya gelmiş ve kadınların
başörtülerinden kurtulmalarının İslâm’a karşı olmadığını ısrar-
la vurgulamış Türkiyeli öğretmenlerin Türkiyesi’ydi. Bu, Türk
sanat musikisinin, ışıltılı kadın kıyafetleri giyen bir erkek olan
şâşaalı şarkıcı Zeki Müren’in Türkiyesi, 1970’lerde bikinile-
ri ve sivri çizmeleriyle müzik dünyasını sarsan sarışın diva Aj-
da Pekkan gibi Türk pop yıldızlarının Türkiyesi’ydi. Bu, mili-
tan bir modernleşmeci devlet projesinin ve bu projeye şahısla-
rında vücut vermiş kişilerin Türkiyesi olduğu gibi, 1960’ların
küresel mayasıyla Türk gibi bıyık bırakmak dâhil olmak üze-
re Türk gibi yoğrulmaya imkân tanıyan sol hareketlerin Türki-
yesi’ydi. Bu, İstanbul meyhanelerinin, Kıbrıslı öğrencilerin gir-
mek istediği üniversitelerin Türkiyesi olduğu gibi, sosyal hiye-
rarşilerin ve Kemalist küçümsemenin Türkiyesi’ydi. Bu çeliş-

kiler ışığında Cemal'in sözlerini Kıbrıslıların Türkiye imajını ve tecrübelerini sevdikleri, fakat bu imaj ve tecrübeyi yaratan insanlarla etkileşimlerinde hüsrana uğradıkları şeklinde yorumlamamız gerekir.

Cemal, başka bir vesileyle şu yorumunu da paylaşmıştı: "Türkiye'den gelen insanlarla yaşadığımız sorun, Kıbrıslı Rumlarla yaşadığımız sorunla aynıdır: Bizi hiçbir zaman adam yerine koymadılar." *Adam yerine konmak*, Kıbrıslı Türklerin 1960'lardaki mücadelesinin nedeni olarak da karşımıza çıkmıştı. Cemal'e göre, "Hem Kıbrıslı Rumların hem Türkiye'nin çifte kuşatılmışlığı altındayız." Çifte kuşatılmışlık fikri Kıbrıslı Türkler arasında en geç 1990'lardan beri yaygın olan bir fikirdir. Bu fikir bazen hem Kıbrıslı Rumların hem Türkiye'nin gardiyanlık ettiği bir "açık hava hapishanesi" olarak da ifade edilir. Aslında bu, tanınmamış devletlerin vatandaşlarının sıklıkla karşılaştığı müşterek bir sorundur. "Ana devlet" tarafından da ima sıkıştırılırlar, "hami devlet" tarafından da genellikle ezilirler. Türkçeye de geçmiş bir Afrika deyiminde söylendiği gibi, filler dans edince çimenler ezilir. Türkiye ve Rusya gibi devletler kendi işlerine bakarken müvekkil devletlerin vatandaşları hep ayak altında kalmış gibidirler.

Gerek adam yerine konmama şikâyetiyle gerek çifte kuşatılmışlık fikriyle anlatılmak istenen şudur: Kıbrıslı Türkler eksiksiz bir siyasi özne olmayı, siyasi iradelerini bütünüyle hayata geçirmeyi istemektedirler, fakat bunu başaramamaktadırlar. 1950'lerde ve 60'larda Kıbrıslı Türkler Yunan milliyetçiliği tarafından gayrimedeni barbarlar olarak resmedilmekteydiler (Bryant, 2004: 238-240). 1974 sonrasında ise, Kıbrıs Rum resmî propagandası tarafından Türkiye'nin kuklaları veya kurbanları olarak resmedildiler. İlk tasvirde saygı gösterilmeye layık görülmezken, ikinci tasvirde var olmayı dahi hak etmezler ve kendi seslerini duyuramaz hale gelirler. Üstelik 1974'ten sonra Türkiyelilerin de kendilerini "adam yerine koymadığını" görünce bir hayal kırıklığı daha yaşarlar. Bu tasvirde de kahraman Türk ordusu tarafından kurtarılan ve Türkiye'nin mali yardımlarıyla desteklenmek zorunda olan edilgen kurban konumundadır-

lar. Türkiye devletiyle münasebetlerinde, karşılarında, zaman zaman küçük görmeye meyleden bir paternalizm bulmuşlardır.

Netice itibarıyla, burada Kıbrıs Türk failliğini, Kıbrıslı Türklerin siyasi iradesini kullanan bir özne olma kabiliyetini (veya bundan mahrum kalmalarını) ele almak amacıyla “adam yerine konma” fikrine dönüyoruz. Aslına bakılırsa, Türkiye’nin adadaki varlığını bir hegemonya olarak görmek, Kıbrıslı Türklerin de bunun karşısında James Scott’un (1985) tabiriyle “güçsüzlerin silahları”nı kullanma stratejisine başvurdıklarını söylemek kolaydır, fakat biz biraz farklı bir sav geliştireceğiz. Kıbrıslı Türklerin sıkça başvurduğu hegemonya ve karşı hegemonya söylemlerinin “Kıbrıslı Türk” kategorisinin bir üyesi olmanın aslında bir faillik kaynağına dönüştüğü gerçeğini örten stratejiler olduğunu ileri süreceğiz. Kıbrıslı Türklerin toplumsal mağduriyeti mevcut durumu meşrulaştırdığı gibi, bir eylem kaynağına da dönüşmektedir. Bir arkadaşımızın söylediği gibi, “Kıbrıslı Türk olmayı meslek haline getirdik.” Ya da Kıbrıslı Türklerin günlük dilde, galiz bir nükteyle söyledikleri gibi “hem ağlarık hem sikerik.” Her iki ifadede de faillik vardır, fakat bu, kendini fail olamama şeklinde saklayan bir failliktir. *De facto* uyruk işte böyle meydana gelir.

Hamilik ve paternalizm

Kıbrıslı Türk şair, yazar ve bir defaya mahsus parlamenter Özer Yaşın, 1970’lerin sonlarında yazdığı bir romanında dönemin meselelerinin iç yüzünü dolaylı olarak kavramamıza yardımcı olur. *Kıbrıslı Kâzım* (1977) adlı roman, seçim kaybeden ve onu reddeden seçmenleri terk edip küskünlük içerisinde İstanbul’a giden bir parlamenterin mizahi, yarı-otobiyografik hikâyesini anlatır. Roman, hayal kırıklığına uğramış milletvekilinin Lefkoşa’dan Türkiye’ye gidecek bir uçağa bindiği esnada başlar. Havalimanının salonunda beklerken, bir kadının çığlığı duyulur. Kadın herkesin duymasını istercesine bağırmaktadır: “Biz geldik ve sizi kurtardık, askerlerimiz sizin için kan döktüler, ne cüretle benim valizimi tartarsınız?”

Yaşın'ın tarifine göre, yaşlı ve başörtülü olan kadın birkaç büyük bohçayla seyahat etmektedir. Kadın veryansın etmeye devam eder ve Kıbrıslı Türkleri gâvur ve Rum piçi olarak nitelendirir. Ürkmüş havayolu personeli ne yapacağını bilemez, fakat Özkan isimli eğitilmiş bir Kıbrıslı Türk oturduğu yerden sa- kince, "İslâm'ın beş şartını bilir misiniz?" diye sorar.

Bohçalarını toplayan kadın şaşırır, "Tabii ki biliyorum!" der. Özkan aynı sakinlikle, "Bildiğinizi sanmıyorum," der ve bir Müslümanın ilk görevinin yapılan bir iyiliği başkasının yüzü- ne vurmamak olduğunu söyler. Bir diğer görev, misafirperver- lik karşısında şükran duymaktır. Yaşlı kadının öfkesi tam din- mek üzereyken, uzun boylu bir Türk subayı ne olup bittiği- ni anlamak için olay yerine yaklaşır. Onun varlığından cesaret alan kadın, Kıbrıslıların nankörlüğüyle ilgili feryadına devam etmeye başlar. Fakat subay kadına tepeden bakarak sert bir şe- kilde, "Ayıp ediyorsun, teyze," der. Sözlerinin devamında kadı- na Kıbrıslı Türklerle kardeş olduklarını, onlara saygı gösterme- si gerektiğini hatırlatır.

Bu hikâyenin daha yakından incelenmeye değer yönleri var- dır. İlki, Türkiye vatandaşlarının o dönemki gündelik mûna- sebetlere nüfuz edecek kadar yaygın olan hak görme duygu- sudur. 1970'lerin sonunda genç veya yetişkin olan her Kıbrıs- lı Türkün Türkiye'den gelenlerin özel muamele beklentilerine, Türkiye ordusunun Kıbrıslı Türkleri "kurtarmasından" yarar sağlama çabalarına dair bir anısı mutlaka olmuştur. Alışveriş- lerde özel indirim taleplerinden tutun da kuzeyin onlara ait ol- duğuna dair muhtelif tepkiye tanıklık edilmiştir. O dönem otel müdürlüğü yapmış birisi, otelinde kalan bir gemi kaptanının bir gün lobiye girip barın arkasına geçerek mekânın sahibi gi- bi eline bir viski şişesi alıp içmeye başladığını anlatmıştı. Kap- tan duruma itiraz eden otel müdürünü iki kez yumruklamış, sonunda polis tarafından otelden uzaklaştırılmıştı. 1990'ların başında gerçekleşen ve romandaki olayı anımsatan bir vakada ise, bir arkadaşımız kendisi ve ailesinin Ercan Havalimanı'nda- ki bir yolcu kabul gişesinde beklerken yaşadıklarını anlatmış- tı. Bagaj kurallarının esnek olduğu bir dönemdi ve Kıbrıs Türk

Hava Yolları çalışanları yolculara genellikle fazla bagaj hakkı tanıyorlardı. “Türkiyeli birisinin normalde izin verilenden de fazla bagajı vardı. Kendisine ekstra bir ücret ödemesi gerekeceği söylendi. Adam deliye döndü. Bağırıp çağırmaya başladı: ‘Biz sizi 1974’te kurtardık, siz ne cüretle benden ekstra bagaj için ücret talep edersiniz!’”

Bu tür hikâyelerin o dönemde adayı ziyaret eden Türkiye vatandaşları tarafından da doğrulandığını görürüz. 1970’lerde gençliğinde gördüklerini aktaran birisi, daha sonra karşı karşıya kaldıkları hınçtan bahseder:

Maalesef başlangıçta bazı olumsuzluklar yaşadık. Biz de onlara habire “Biz sizi kurtardık,” dedik. Yani siz bize borçlusunuz. Bunları yaşadık, söyledik. Bakkalda, hediyelik eşya satan marketlerdeki bu konuşmalar hep oldu. Çünkü Kıbrıs halkı pazarlık nedir bilmedikleri için, bir de Akdeniz ülkelerinde öğlen tatilleri bu ülkede de uygulandığı için, biz yani Türkiye’den gelenler bunu yadırgadılar. Ya 12 ile 16 arası dükkân kapalı olur mu? İşyeri kapatılır mı? Onlar derdi, “işte biz böyleiz kapatıyoruz.” Biz kızardık, “sizi biz kurtardık. Bize bu şekilde davranamazsınız. Karnınızı biz doyuruyoruz,” gibisinden laflar ederdik. Bu tip şeyler maalesef söylendi (Kurtuluş ve Purkis, 2014: 100).

Bu durumu aktaran göçmen, bu ilk tavrı ve buna karşı verilen tepkileri bir tür kültürel çatışma olarak görür. Ona göre, Türkiye vatandaşları, karşılaştıkları “Akdeniz ülkesi”ne hüsrana ve öfkeyle tepki veriyorlardı.

Ancak, bu tavrın toplumun her düzeyindeki etkileşime nüfuz ettiğini söylemek mümkündür. Gemi kaptanının saldırısına maruz kalan otel müdürü, Türkiye Büyükelçiliği’ndeki bir görevliyle 1974’ün hemen ardından girdiği bahsi anlatmıştı. “O dönemde elçilik söver sayar Kıbrıslıya, gene eskisi gibi, zeytinler kaldı ağaçlarda, harnuplar kaldı ağaçlarda, Kıbrıslı tembel membel. Ben elçilikte bir adamla tartıştım, ‘Kıbrıs Türkü tembel değil. Lidere ve yönetene ihtiyacı var. Yönetirsen çok çalışkandır Kıbrıslı. Ben 24 saat içinde kalkınma ordusu kurarım,’

dedim. ‘Bok kurarsın!’ dedi.” Eski otel müdürü hikâyesinin devamında gururla kuzeydeki bahçelerden harnup ve zeytin toplayacak küçük bir gönüllü ordusu kurduğunu anlatır. Büyükelçilik çalışanına yukarıdaki göçmenin aktardığı türden bir kültürel yanılğının varlığını kanıtlamaya kararlıydı.

Yaşın’ın hikâyesindeki kadının başörtüsü vardır. Dolayısıyla, dindar olduğu ima edilir. Aynı zamanda, ülkeden çok sayıda bavulla ayrılmaya çalışmaktadır. Bu, o dönemde sık rastlanan bir durumdur. Esasında, savaşı takip eden ilk yıllarda, ganimete dayalı bir savaş sonrası ekonomisi gelişmişti ve adanın nispeten açık ekonomisinden yararlanılarak ithal edilen ve dönemin iktisaden kapalı Türkiye’sinde bulunmayan mallar bir bavul ticaretine dönüşmüştü. Bu, büyük ölçüde, 1970’lerin sonlarında, 1980’lerin başlarında ortaya çıkan, suistimale açık, kayıt dışı bir ekonomiydi.

“O dönem gelenlerin hepsi üçkâğıtçıydı,” demişti otel müdürü. Gerçekten de, örneğin, savaş sonrası kargaşayı fırsat bilecek olmayan arsaları satmaya çalışan insanlara dair birçok hikâye duyuluyordu. Mete, askerî harekâtın başlamasından sadece üç gün sonra Kıbrıs’taki satılık arazilere dair İstanbul’da bir reklam gördüğünü hatırlar. Bununla birlikte, kârlı bavul ticaretinde Türkiye vatandaşlarıyla ortaklık yapan Kıbrıslı Türklerden de söz ediliyordu. Bir arkadaşımıza göre, Kıbrıslı Türklerin çoğu üniversite eğitimlerinin masraflarını bu şekilde karşılamışlardı. Bavullarını sigara kartonlarıyla, kotlarla, Pyrex cam eşyalarla, İngiliz markası iç çamaşırılarıyla doldurup bunları özel yollarla Türkiye’de satıyorlardı. Mete’nin arkadaşlarından Uğur, bu dönem hakkında Facebook sayfasında bir yorum paylaşmıştı. Ona göre, bavul ticareti yapanların da müşterilerinin de çoğu “Beyaz Türkler”di. Bu terim, geleneksel kıyafetler giyen dindar ve Doğulu “Siyah Türkler”in aksine, çoğunlukla ülkenin batısında yaşayan Batılı, seküler Türkleri tarif etmek için 1990’larda icat edilen bir terimdi.

Karşıyakada Avrupa mallarına aç bir Beyaz Türkler ordusu vardı ve hemen yanıt verdik bu açlığa. Kaldırımlar silme Mora bat-

taniyesi doldu, mağazalarda papatyalı payrex, Kema oyun kâğıtları, Pifco elektrikli ev aletleri ve Nescafe sattık. Arada tabii burada bir matbaada bastırılmış Nescafe gold blend ambalaj kâğıtlarını tüccar bir arkadaşın evinde kavanozlara yapıştırdık ve sattık. Haspolatta bir odada şampuan yapıp Alberto Balsam diye sattık. vs. vs. vs. O döneme ait ilginç bir gözlemim de var. Sadece bir lahmacuncu vardı. Dikkat ediyorum da o dönemde Girne'ye yerleştirilen Türkler genelde hep beyaz Türklerdi. Örnek Asya Orhon, Güven butik, butik missmen ve Zeki Butik ile annesi Mürüvvet Hanım. Mürüvvet hanım da bizden St Michael iççamaşırılarımızın etiketlerini satın alır ve Türkiye malı kazakların üzerine diker ve satardı. Mutlu bir dönemdi bu esnaf için.

Bu anlatıda bazı tüccarların aynı zamanda kandırıkçı olduklarına ve bazı Kıbrıslı Türklerin de bu tür girişimlere bilfiil katıldıklarına dikkat çekmek gerekir.

Yaşın'ın romanında, ağır bohçalarıyla avaz avaz bağırان kadın, centilmence fakat otoriteyle hareket eden ve yaşlı kadının Kıbrıslı Türk “kardeşleri”ne yönelttiği kindar iftiraları düzelden uzun boylu, yakışıklı bir subay tarafından durdurulmuştu. Elbette buradaki “kardeşlik”, bir önceki bölümde devleti oluşturduğunu söylediğimiz eşitlikçi, nepotist pratiklerin işaret ettiği “gardaşlık”tan farklıdır. Bu farkın, Kıbrıslı Türklerin telaffuz ettiği haliyle, özel bir kültürel yakınlık tonuna sahip olan *gardaş* ile *garasakalların* konuşma şeklini anımsatan “düzgün” Türkçe haliyle *kardeş* arasındaki fark olduğu söylenebilir. Subay aynı “anne”den, “Anavatan”dan doğmuş çocuklar olmaksızın kaynaklanan bir “kardeşlikten” söz eder. Bunun anlamı, Yaşın'ın romanının son sayfalarına doğru iyice belirginleşir. Karakter, Ankara'ya giderek Kıbrıs'ta şehit olan ilk Türk subayının mezarını ziyaret eder. Orada ölü subaya, millî vazife bilinci olmayan ve Kıbrıslı Türklerin modern Türklük imajına uymayan “dolandırıcılarla” ve “geri kalmış” köylülerle dolup taşmış adanın geldiği durumundan dert yanar.

Aslında Yaşın'ın havalimanı hikâyesindeki en önemli karakter Özkan'dır. Bu mağrur Kıbrıslı Türk kendisine *gâvur* deme-

ye cüret etmiş kadının cehaletini açığa çıkarır. Karakter, uçağını beklerken sessizce kitap okumasından ve kadına kontrollü bir biçimde karşılık vermesinden anlaşılacağı üzere, kültürlü ve eğitilmiş olmasının yanı sıra, aynı zamanda Müslüman kimliğini de gururla taşıyan birisidir. Kadına verdiği yanıtın *gâvur* olmakla itham edilen birçok Kıbrıslı Türkün benzer durumlarda vermeyi hayal ettiği yanıt olduğu düşünülebilir. Karakter, *gâvurluk* suçlamasına, kendisini suçlayanı daha Müslüman olduğunu göstererek cevap verir.

Gelgelelim, bu faillik iddiasının herkesten uzun olan ve Kıbrıslı Türklerin “kardeşlik” meselesini otoritesiyle sonuca bağlayan subayın müdahalesiyle kesintiye uğramış olması önemlidir. Sonuçta, hikâye, Kemalist bir subayın zapt edilemeyen bir köylü kadını Kıbrıslı Türklerin mağduriyeti üzerinden discipline etmesini anlatır. Kadın Kıbrıslı Türkleri nankör olmakla suçlarken, subay aile için yapılan fedakârlığın karşılığında bir şey beklenmeksizin yapıldığını ima eder. Öte yandan, her iki durumda da Kıbrıslı Türkler edilgen kurbanlar olmaya mahkûmdurlar. Ya kurtarılmalarına rağmen nankörlük yapan, ya da “büyük ağabeylerinin” kanatları altında korunan kurbanlar olarak tasvir edilirler. 1974 sonrasındaki bu erken dönemde, mağduriyet meselesi ve kimlik sorunları Kıbrıslı Türklerin Türkiye vatandaşları, yetkilileri ve devletiyle temaslarının ayrılmaz bir parçası olmuştur.

Bu hikâyeden anlaşılacağı üzere, mağduriyet ve “kurtarılmama” retoriği, Kıbrıslı Türklerin uzun zamandır yürüttüğü “adam yerine konma” mücadelesiyle doğrudan çelişiyordu. Yaşlı kadın Kıbrıslıları kindar bir şekilde nankörlükle suçlarken, Özkan hodri meydan diyerek hiyerarşiyi düzeltmeye yönelik bir hamle yapmıştı. Gelgelelim, subayın müdahalesi Kıbrıslı Türkleri paternalist bir tutumla “kardeş” olarak kabul ederek bir kez daha hiyerarşiyi tesis etmişti. Gerçekten de Kıbrıslı Türkler kısa bir süre içerisinde Türkiye hükümetinin ve çoğu “Beyaz Türk”ün kendilerine yönelik tavrının paternalist olduğunu fark edeceklerdi. Henüz tam büyümemiş ve siyasi yetişkinlerin sorumluluklarını üstlenmeye hazır olmayan çocuklar ola-

rak görölüyorlardı. Netice itibarıyla, mağduriyet sayesinde siyasi özne olurken bu arada failliklerinden oldular. Kendi tarihlerinin sahnesinde figüranlığa zorlandılar.

“Baba gibi davranan bir anne”

Rebecca, 1990’ların ortalarında bir gün, Kuzey Kıbrıs’a dönmek üzere İstanbul Havalimanı’nda yolcu kabul sırasında bekliyordu. Daha önce değindiğimiz, KKTC’nin ulusal havayolu şirketi ve Kıbrıslı Türklerin gurur kaynağı Kıbrıs Türk Hava Yolları (KTHY) seferiyle seyahat edecekti. Birçok kez bu seferle seyahat etmişti, fakat bu kez sırada beklerken gidiş ekranındaki havayolu kodlarını daha dikkatlice inceleme fırsatı buldu. Türk Hava Yolları’nın üç harfli Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü kodu şirketin kısaltması olan THY iken, KTHY’nin kodu şirketin adıyla herhangi bir bağlantısı olmayan KYV idi. Yolcu kabulünde sıra kendisine gelince, gişedeki genç kadına bunun ne anlama geldiğini sordu.

Ercan’daki yer personelinin tamamı Kıbrıslı Türklerden oluşuyordu. İstanbul’daki bu becerikli genç kadın ise Türkiyeliydi. Kadın hafif tebessüm ederek cevapladı: “Ah tabii, KYV, Kıbrıs Yavru Vatan demek.”

Kıbrıs Yavru Vatan. Kuzey Kıbrıs’ın “yavru vatan”, Anadolu’nun “anavatan” olduğu fikri Türkiye’de yaygındı, fakat Rebecca bunun havayolu kodu gibi resmî bir ortama işlendiğini ilk kez görüyordu. Kıbrıslı Türkler, Türkiye’deki sıradan insanın gözünde Kuzey Kıbrıs’ın güneşli bir haftasonu tatili için ziyaret edilebilecek bir vilayet olarak görüldüğünün ve birçoklarının adaya düzenlenen seferlerin iç değil de dış hatlar terminalinden gerçekleştiğini fark edince şaşırıldığının ayırdındadırlar. Üstelik ada, muhtelif dergi ve televizyon programlarında, güzel kumarhanelerin, kötü üniversitelerin ve çok sayıda gece kulübünün bulunduğu bir yer olarak takdim edilmektedir. Bu üçü de Kuzey Kıbrıs’ın ambargoların baskısını hissetmeye başlayıp buna bir çözüm bulmaya çalıştığı 1990’larda serpilmiş “sektörler”dir (bkz. Dokuzuncu Bölüm). Bu şöhretli “sek-

törler” nedeniyle, 1990’larda, “yavru vatan” retoriği masum bir bebeği değil de şımarık ve biraz da dejenere bir genci çağrıştırmaya başlamıştı.

Bu aile dilinin manası Kıbrıslı Türkler için de zaman içerisinde değişmeye başladı. 1950’lerde anavatan-yavruvatan retoriği, annenin çocuklarını koruyacağı beklentisiyle birçok Kıbrıslı Türk açısından bir güven hissi yaratmış olsa da, kırk yıl sonra bu dilin çocuklaştırmacı sonuçları karşısında çoğu Kıbrıslı Türkün tüyleri diken diken oluyordu. Birçok Kıbrıslı Türkten 1974 yılında Türkiye ordusunun nihayet adaya varması üzerine sevinç gözyaşları döktüklerini ve kızlarını Türk askerlerle evlendirmeye hevesle razı geldiklerini duyabilirsiniz. Gelgelelim, bu karşılaşmanın akabinde Türk devleti ve toplumunun imajından ziyade gerçekliğine derinden aşına oldular.

Türkiye’nin Kıbrıs’taki varlığı uluslararası toplum tarafından sıklıkla “işgalci güç” veya “istilacı” olarak tarif edilir. Kıbrıslı Türkler ise bazen bir “koruyucu” ve “kurtarıcı”dan bazen de bir “sömürgeci”den bahsederler. Gündelik dilde ilişki genellikle “et ve tırnak” olarak tabir edilir. Bu, doğal, zorunlu ve ayrılık öngörmeyen bir ilişkidir. Uluslararası ilişkiler literatüründe bu ilişkiden genellikle hami devlet-müvekkil devlet ilişkisi olarak söz edilir. Literatür ilişkinin sıklıkla çelişkilere gebe olduğunu teslim etse de, pratikte bu çelişkiler nadiren tartışılır.

Türkiye-Kuzey Kıbrıs ilişkisinin bütün müphemiyetini ortadan kaldıracak tek bir tarif mümkün olmasa da, biz bu ilişkiyi hem ailevi hem de yabancı yönlerini vurgulamak adına paternal bir himaye olarak tanımlıyoruz (ayrıca bkz. Bryant ve Yakinthou, 2012). Uluslararası ilişkilerde himaye altındaki devlete protektora (*protectorate*) denir. Bu, askerî koruma, dış ilişkilerde destek ve bazı durumlarda ekonomik katkı karşılığında özerkliğini belirli derecelerde daha büyük bir devlete devreden küçük ve zayıf bir devleti tarif eder. Uluslararası ilişkilerde birçok protektora vakası vardır: Örneğin, Porto Riko ve Guam ABD’nin himayesindeki protektoralarken, Bosna Hersek Birleşmiş Milletler’in protektorası olarak addedilebilir. Öte yandan, Türkiye ile Kuzey Kıbrıs arasındaki himaye ilişkisinin öne çı-

kan bir özelliği, Kuzey Kıbrıs'ın *de facto* bir protektora olmasından dolayı, ilişkinin resmî bir statüye kavuşturulmaması ve yalnızca ekonomik ve diğer protokoller üzerinden muvakkaten düzenlenmesidir. Aslında Türkiye Kuzey Kıbrıs'ın hamisi gibi davranırken aynı zamanda Kuzey Kıbrıs'ın bağımsızlığını ve özerkliğini tanıma iddiasındadır.

Geçtiğimiz yirmi yıl içerisinde, uluslararası ilişkiler literatürünün kayda değer bir bölümünde devletler arasındaki ilişkilerin hiyerarşik, egemenliğin de genellikle kısmi olduğu, devletlerin özerkliğinin hem siyaseten hem iktisaden sıklıkla ihlal edildiği vurgulanmıştır (örneğin, Ashley, 1988; Fowler ve Bunck, 1996; James, 1992; Osterud, 1997; Simpson, 2004; Thomson, 1995). Esasında devletlerin bilhassa güvenlik, ekonomi ve uluslararası ilişkiler alanlarındaki yetkilerini farklı derecelerde başka kuvvetlere devrettikleri bir hiyerarşik ilişkiler silsilesinden söz edebiliriz (Lak, 2003). Bu silsilede farklı bağımlılık düzeyleri mevcuttur. En tepede, Lake'in sözleriyle, “hâkim devletin ekonomi ve güvenlik politikası üzerindeki hâkimiyetinin madun devlet halkı tarafından aşağı yukarı meşru olarak görüldüğü” emperyal ilişki vardır (2008: 294).

Şüphesiz, Kuzey Kıbrıs ile Türkiye arasındaki ilişki de özellikle güvenlik ve ekonomi bakımından zaman içerisinde farklı derecelerde bağımlılığa tanıklık etmiştir. Resmî olarak Türkiye KKTC'nin varlığını tanıyan tek devlet olmasına rağmen, fiiliyatta, birçok Kıbrıslı Türkün teslim edeceği gibi, Türkiye vatandaşları ve Türkiye hükümeti KKTC ayrı bir devletmiş gibi davranmamaktadırlar. Türkiye ordusunun kuzeydeki hatırı sayılır askerî varlığına ilaveten, Kuzey Kıbrıs, Türk lirasını resmî para birimi olarak kullanmaktadır ve bu cihetle Türkiye ekonomisine doğrudan bağlıdır. Bu, tanınmamış devletlerde sık rastlanan ve “dolarizasyon” olarak bilinen bir olgudur (Yeyati, 2003).¹ Dahası, mevcut KKTC anayasasına göre polis adadaki Türkiye ordusunun kontrolündedir ve Türkiye'nin kuzeye gönderdiği yıllık yardım paketleri kaynakların dağıtım

1 Örneğin, Dağlık Karabağ'da Ermeni dramı, Abhazya ve Güney Osetya'da Rus rublesi kullanılmaktadır.

mı konusunda Türkiye'ye belirli taleplerde bulunma imkânı tanımaktadır. Ayrıca, genellikle Koordinasyon Komitesi olarak anılan KKTC Güvenlik Kurulu, cumhurbaşkanı, başbakan, seçimle göreve gelmiş yetkililer ve ordu mensupları gibi seçilmemiş üyelerden oluşmaktadır ve kararları "Bakanlar Kurulunca öncelikle dikkate alınır."² Kıbrıslı Türkler dış ilişkilerinde de büyük ölçüde Türkiye'ye bağımlıdırlar. Adadaki ihtilafa dair herhangi bir müstakbel çözümün, Kıbrıslı Türklerin hami devletini de memnun edecek bir çözüm olması beklenmektedir.

Biz burada himaye ilişkisinin *ailevi* görünen yönünün mevcut tahakküm ve otorite ilişkisi açısından bir müphemlik yarattığını ve bu ilişkiyi yönetmeyi zorlaştırdığını ileri sürüyoruz. İlişkinin bu yönü babacan (*paternal*) olmakla pederşahi (*pater-nalistic*) olmak arasında salınmaktadır. Birçok müzakere ekibinde görev almış birisi mülakatımızda şöyle demişti:

Sonuçta ortaya tanınmamış ama *semi-acknowledged* dediğimiz, uluslararası alanda kısmen kabul görmüş, üstünde bir baskı olmayan ama uluslararası anlaşmalardan, finans sisteminden yararlanamayan hatta direk uçuşlara açık olmayan ve dolayısıyla Türkiye'ye aşırı bağımlı bir yapı çıktı. Örneğin, Asker buradadır. Ambargoları kırmak için en iyi yollardan biri, üniversiteleri kurmaktır, üniversiteler kuruldu, öğrencilerin çoğu Türkiye'den geliyor. En yakın ülke Türkiye olduğu için, turistlerin önemli bir bölümü Türkiye'den. Burada özellikle tarım ve turizm gibi sektörlerde ucuz işgücüne dayalı bir ekonomik sistem kurduk ve bunun için gereken işgücü kaynağı yine Türkiye'ydi. Evlilikler de eğitim de Türkiye'den. Belki de en önemli şey, televizyon, şarkılar, bütün kültürel faaliyetler Türkiye'den. Bu ilişkiye artık gelin kaynana ilişkisi mi, yoksa ana kız ilişkisi diyelim, ortada olan çok yönlü bir ilişkidir.³

2 KKTC Anayasası, 111'inci madde, erişim için bkz. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Mahkemeleri, <http://www.mahkemeler.net/cgi-bin/anayasa.aspx>.

3 Müzakerelerde muhtelif konulardan sorumlu komitelerde görev almış bir iş adamıyla mülakat, 8 Ağustos 2012, Lefkoşa, Kıbrıs.

2012 yılında, Rebecca, Kıbrıslı Türklerin Türkiye algısı hakkında gazetecilerle ve sivil toplum temsilcileriyle otuz mülakat gerçekleştirdi (Bryant ve Yakinthou, 2012). Görüştüğü kişilerden Türkiye'nin adaya müdahalesine en eleştirel bakanlar bile, Kıbrıslı Türklerin Türkiye'yle bir "akrabalık" ilişkisi algıladıklarını, Türkiyelilere yakınlık duyduklarını ve Türkiye'yi bir hami olarak gördüklerini teslim etmişlerdi.⁴ Solcu bir gazetecinin ifadesiyle, "Bu ilişkinin sosyal, psikolojik yanı var. Yani bir samimi yanı var. Bu samimi yanı bir sevgiyle ilgilidir." Akrabalık ilişkisinden dolayı, Türkiye'nin Kıbrıslı Türkleri koruması ve onların işlerine müdahale etmesi "doğal" algılanmaktadır. Türkiye, iyi bir anne gibi, uzun bir süre boyunca Kuzey Kıbrıs'a "bakmıştır", onu korumuş, ona tavsiyelerde bulunmuş, harçlık vermiş ve zaman zaman paylamak için müdahale etmiştir. Her ebeveyn-çocuk ilişkisinde olduğu gibi, bu ilişkide de Kıbrıslı Türklerin özerkliklerini kabul ettirmek için mücadele etmeleri gerekmektedir. Türkiye'nin Lefkoşa Büyükelçiliği'ne Türkiye'den gelecek mali yardımın dağıtılması konusunda yardımcı olan, Kıbrıslı Türklerin de üyesi olduğu Yardım Heyeti'nde uzun yıllar görev yapmış bir iş kadınının ifadesiyle, "Anne-çocuk, baba-çocuk ilişkisi beni rahatsız ediyor. Artık çocuk olmak istemiyorum; büyümek istiyorum."

Ailevi ilişkilere ve bunun getirdiği yükümlülöklere yapılan gönderme, sosyolog Pierre Bourdieu'nun tabiriyle bir "örtme-

4 On yıllardır yapılmakta olan anketlerde, Kıbrıslı Türklerin adadaki Türk ordusunun varlığını ve Türkiye'nin garantörlüğünü destekledikleri görölmektedir. Bağımsız anket şirketlerinin 2016 yılında gerçekleştirdikleri bir ankette, katılımcıların % 89,4'ü adadaki Türk ordusunun varlığını sürdürmesi fikrini desteklemiş, % 88,8'i Türkiye'nin garantörlüğünün devam etmesini istemiştir (Evie Andreou, "Polls Highlight Extent of Opposite Views on Guarantees, Settlers, and Troops", *Cyprus Mail*, 28 Aralık 2016, <https://cyprus-mail.com/old/2016/12/28/polls-highlight-extent-opposite-viewsguarantees-settlers-troops/>). *Cyprus 2015* adlı iki toplumlu proje kapsamında yapılan, yıllara yayılan anketler, Kıbrıslı Türklerin belirli şartlar altında Türk askerinin çekilmesini ve garantörlük sisteminin kaldırılmasını kabul edebileceklerini göstermektedir, fakat 2010'da yapılan bir ankette ordunun çekilmesine destek % 31, garantörlüğün kaldırılmasına destek ise % 25 seviyesinde kalmıştır ("Poll Findings: Cyprus", 10 Aralık 2010, <https://www.interpeace.org/2010/12/poll-findingscyprus/>).

ce” örneğidir. Bu, tahakküm ilişkilerini yanlış tanımaya veya inkâr etmeye yol açar (1977: 191). Bourdieu’ya göre, örtmece, herkesin olağanüstü çaba sarf etmesini, yani bütün grubun suç ortaklığını gerektirir. “Toplumsal simyanın kaynağı olan inkâr işi, büyü gibi, kolektif bir meşgaledir” (195). “Açık tahakkümün yanlış tanınmış, ‘toplumsal olarak tanınmış’ tahakküme, yani meşru otoriteye dönüştürülmesini sağlar” (192; vurgu orijinal eserde).

Kuzey Kıbrıs perspektifinden bakıldığında, örtmece, iki devlet –daha doğrusu, bir devlet ile devlete benzer bir varlık– arasındaki ilişkinin ailevi ilişki kisvesine bürünmesiyle gerçekleşir. Böylece, solcu gazetecinin söylediği gibi, Kıbrıslı Türkler “Türkiye’yi bir güvence, destekleyici ve koruyucu olarak görürler.” Buradaki “meşru otorite” pederşahi bir tahakkümden kaynaklanmaktadır. İlişki, tarihsel olarak, Kıbrıslı Türklerin “çaresizliklerini” ve koruyucu bir “anne”ye duydukları ihtiyacı ön plana çıkarmalarından doğmuştur ve Kıbrıslı Türklerin tarihin ötesine taşan mağduriyeti, “mağdur toplum” kimlikleri sayesinde meşruiyet kazanmayı sürdürmektedir.

Gelgelelim, bu yanlış tanımanın sürdürülebilmesi için çeşitli “kanıtlara” ihtiyaç duyulmuştur. Örneğin, Kıbrıslı Türklerin “Rum tohumu” değil, Türk ailesinin mensubu olduklarını kanıtlamaları, minnettarlık ve şükran duygularını tören, konuşma benzeri sembolik kanallarla uygun biçimlerde dışavurmaları beklenmiştir. Ailevi hislerin bu şekilde ifade edilmesi karşılığında, “anneleri” onları korumayı ve beslemeyi sürdürmüştür. Aslında bu örtmece, bir başka örtmeceye dayanmaktadır. Bu diğer örtmece, bireylerin eylemlerini, soyut olarak “devlet” olarak adlandırdığımız yapının pratiklerinden ayrı tutmamıza yarayan örtmecedir. Bu soyut, ideal “devlet”in temsilcilerinden beklediğimiz birtakım uygun davranışlar vardır. Örneğin, ceplerini doldurup yolsuzluğa bulaşan kişilerin normal şartlarda “görevlerini suistimal ettikleri” kabul edilir. Nijerya vakasını inceleyen Stephen Pierce’in belirttiği gibi, devlet bir soyutlama ve ideal olarak görüldüğü takdirde, “bireysel faaliyetler de yerel-üstü ve yansız olarak yeniden tanımlanmış olur” (2006: 908). Bu ört-

mecenin varlığını sürdürebilmesi, kendini soyut devletin temsilcileri ve idarecileri olarak takdim eden kişilere bağlıdır.

Özker Yaşın'ın havalimanı hikâyesinde de bu örtmecenin farklı bir biçimde ortaya çıktığını görürüz. Burada da bireyler kendilerini devletin temsilcileri olarak görürler (bkz. Reeves, 2014). Tartışmaya müdahale eden subay, askerî bir kılıkta, “devlet”in temsilcisi olarak müdahale eder. Onun gözünde, Kıbrıslı Türkler soyut olarak aynı “anne”den, ortak anavatanından doğmuş “kardeşler”dir. Gelgelelim, aynı hikâyede “kendi” devletin Kıbrıslılar için yaptıklarını esas alarak asılsız iddialarda bulunan bir yaşlı kadın da vardır. Bu örnekte, devletin örtmecesini ortadan kalkar. Yaşlı kadın askerlerin döktükleri kanın kendisine ekstra bagaj hakkı kazandırdığı konusunda ısrar ettikçe, artık “müphemleşmiş” veya “yanlış tanınmış” bir durumdan söz edilemez. Kıbrıslı Türkler açısından, kadının nankörlük suçlamaları devletin müphemliğini ortadan kaldırır ve soyut “anne” yanılışmasını dağıtır. Artık o annenin yerinde, bohçalarının ağırlığından feryat figan şikâyet eden yaşlı, başörtülü bir kadın vardır. Benzer bir şekilde, Türk ordusunun Kıbrıslı Türkleri “kurtardığını” hatırlatarak indirim talep eden veya viski şişelerine el koymayı kendine hak gören Türkiyeli müşterilerle karşılaştığında, biçare çocuklarıyla büyük bir özveriyle ilgilenen soyut anne yanılışmasının yerini, sözde “kardeşleri”ne kibirli bir şekilde davranan çıkarıcı kişiler alır.

Öte yandan, bağımlılık ilişkisinin meşruiyeti ve devamlılığı, aile kurgusunun korunmasına bağlıdır. Türkiye'nin adaya yaptığı askerî müdahalenin, Türkiye'nin adadaki süregelen askerî varlığının ve kuzeye yaptığı ekonomik yardımların temelinde de bu kurgu vardır. Dahası, Kıbrıslı Türklerin tarih ötesi mağduriyetlerini koruyabilmeleri ve kendilerini, onlar için güvenli bir alan yaratan kahraman bir anne tarafından “kurtarılmışlardı” yok olmanın eşiğine gelecek bir toplum olarak gösterebilmeleri, bu kurgu sayesinde. Elbette, hem Cemal'in hem de yukarıda değindiğimiz gazetecinin belirttiği gibi, çoğu Kıbrıslı Türk Türkiye'ye bir yakınlık duyar ve –niye böyle olduğunu açıkça ifade etmese de– kendini bir bakıma Türk olarak görür.

Sonuç itibarıyla, Yaşın'ın hikâyesinde, halkının onurunu savunan, fakat son sözü Türk devletinin temsilcisine bırakan kültür-lü ve eğitilmiş Özkan'da vücut bulmuş bir çelişki ortaya çıkar.

Cemal'in "biz Türkiye'yi severik, Türkiyelileri değil," nüktesine dönecek olursak, burada da işaret edilen husus, müphem "aile" idealini korumanın tek yolunun, ideal devleti –yani, koruyucu anneyi– devleti temsil ettiğini iddia eden kişilerden ayrı tutmak olduğudur. Dolayısıyla, adadaki "çocuklarına" bakan koruyucu "anne" örtmecesinin iç yüzü ifşa edildiğinde dahi, bu ilişkinin sembolik düzeyde muhafaza edilmesi, birtakım insanların "kardeş" yerine *garasakal* ve *fellah* olarak kategorize edilmesi sayesinde mümkün olabilmektedir. Bunun bir diğer vechesi, kültürel yakınlığı anımsatan *gardeş* ile "garasakal dili"nin soğukluğunu yansıtan *kardeş* arasındaki ayırımdır.

İlişkide aile dili korunsa da, zaman içerisinde bazı değişiklikler olabileceğini, ilişkinin babacan (*paternal*) bir halden daha pederşahi (*paternalistic*) bir noktaya kayabileceğini görüyoruz. Günlük dille söylersek, anaçlık babalığa yol vermektedir. Kıbrıslı Türkler ilişkideki "çocuk" konumlarını muhafaza etse-ler bile, bağımlılığın yukarıda değindiğimiz dereceleri, Türkiye'nin şefkatli, koruyucu bir "anne" olmasıyla sert, cezalandırıcı bir "baba" olması arasındaki farkla açıklanabilir hale gelmektedir. İlişkinin gerildiği zamanlarda, bazıları "Babalık yapan bir anamız var," demişti. Bu gibi anlarda, ilişki, müphemliğinden sıyrılmanın, sembolik bir tahakküm ilişkisi olduğunu açık etmenin eşiğindedir.

James Scott ve Bourdieu gibilerinin dikkat çektiği üzere, resmî bir bağımlılık ilişkisinin sınırları içerisinde, sahte methiye düzme, ayak sürüme, hasadı olduğundan bol gösterme gibi tekniklerle çeşitli stratejiler geliştirmek mümkündür. Kuzey Kıbrıs'ta, bu, çoğunlukla, Özkan örneğinde olduğu gibi, doğru dili kullanmakla, doğru jestleri yapmakla olur. Türklüğün mübalağayla ilan edilmesi, Türk bayraklarının dalgalandırılması, Türkiye'deki bütün resmî tatillerin kutlanması, Türkiye diplomatlarının ve gazetecilerinin müsrifçe ağırlanması, Bourdieu'nun tabiriyle, "takas yoluyla yaratılan ve korunan" "ahlâkî"

veya “duygusal” yükümlölükleri muhafaza etmenin yöntemleridir (1977: 191). Kuzey Kıbrıs vakasında, “çocuğun” şükranı, anneliğe özgü ahlâkî ve duygusal yükümlölüğü yaratır. Dahası, minnettarlık, hem duygusal hem de çıkarıcı saiklerle, hem sistemi muhafaza etmeye yönelik bir suç ortaklığıyla hem de sistemi bilinçli bir biçimde manipüle etme niyetiyle ifade edilebilir.

Bu ilişkinin muhafaza edilmesi işini on yıllar boyunca en iyi yürüten isim, Türkiye genelinde ve Kıbrıs’taki bazı kesimlerin gözünde “baba” statüsüne erişmiş olan Rauf Denktaş’tı. Kıbrıs tarihinin en tartışmalı figürlerinden olan Denktaş, Kıbrıslı Türklerde bazen yoğun bir sevgi, bazen yoğun bir nefret, sıklıkla da her iki duyguyu aynı anda uyandırabiliyordu. Hem Türkiye’ye, en azından Türk devleti idealine sıkı sıkıya bağlıydı hem de azılı bağımsızlığıyla biliniyordu. Keldi, tombuldu ve birçoklarının gözünde –siyasi hasımlarını insafsızca ezmesine karşın– *babacandı*. 1975-2005 arasında önce Kıbrıs Türk Federe Devleti’nin, ardından KKTC’nin cumhurbaşkanı olarak, bütün muhalefet gruplarını başarıyla alt etti ve Türkiye’nin müdahale çabalarını ustaca manipüle etti. Bize göre, en iyi becerdiği şey, kendisi müşfik fakat sert baba rolünü oynarken, Türkiye’nin kollayıcı, yardımsever, anaç “annelik” rolünü korumaktı.

Baba Denktaş dönemi

1934 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi, olağanüstü bir toplantıda yapılan oylamayla savaş kahramanı ve devrimci lider Mustafa Kemal’e onursal Atatürk soyadını verdi. Ata, hem baba hem cet anlamına geldiği için, Atatürk yalnızca kurucu bir baba değil, aynı zamanda halkı dünyaya getiren, Adem-vâri ilk ve öz Türktü. Kıbrıs Türk toplumunun tartışmalı eski lideri Rauf Raif Denktaş’ın Türkiye’de “Babatürk” olarak bilinmesi, Türkiye’de ona ne denli saygı duyulduğunu göstermektedir.

Gelgelelim, *baba* kelimesi, Mustafa Kemal’e gösterilen saygıdan önemli ölçüde farklı olan bir duygusal sıcaklık ve aşinalık hissiyle yüklüdür. Atatürk’ün halkına örnek oluşundaki mesafe Denktaş’ta yoktu. Denktaş nüktedanlığıyla, fotoğrafçılık sev-

dasıyla ve korumalarla gezmeyi reddetmesiyle, insanlarla kahvehanelerde ve restoranlarda haşır neşir olmasıyla tanınıyordu. Bununla birlikte, Denктаş toplumunun güçlü ve zayıf yönlerini de çok iyi tahlil etmiş birisiydi. Tek parti “demokrasi”si kurmuş Atatürk’ün aksine, Denктаş, kuruluşunda kritik bir rol üstlendiği *de facto* devletin doğum ânında bile kendini çok partili siyasetin cadı kazanına atmıştı. Dahası, yarattığı kült, ismine hakaret edilmesi hapisle cezalandırılacak derecede kanun hükmünde olan Atatürk’ün aksine, Denктаş, Kıbrıs Türk toplumunun belirli kesimlerinin, özellikle solun yoğun nefretini üzerine çekmekle birlikte, alaya ve galiz kınamalara da konu olmuştur.

Kıbrıslı Türklerin cüsseli cumhurbaşkanı Türkiye’de bir *dava adamı* olarak bilinmekteydi. Kıbrıs Rum saldırganlığına karşı boyun eğmeyen direnişisiyle ve sarsılmaz Türk milliyetçiliğiyle methediliyordu. Sonraları bir Türkiye büyükelçisinin söyleyeceği gibi, “Kıbrıslı Türkleri hep iki kategoriye ayırıyorduk: Denктаş Bey ve diğerleri” (İnanç, 2008: 57). 2012 yılındaki ölümünün ardından Kuzey Kıbrıs’ta elemle, matemle anılmıştı. Cenaze töreninde on binler sokakları doldurmuştu. Öte yandan, medyada toplum üzerindeki tesirinin daha ölçülü ve dengeli bir muhasebesini sunmaya çalışanlar da olmuştu. Türkiye’de ise, Kıbrıslı Türklerin “babası” olduğuna mükerreren atıfta bulunan, istisnasız hürmetkâr bir anlatım vardı. Müteveffanın onuruna düzenlenen özel bir TBMM oturumunda, meclis başkan yardımcısı onu şu sözlerle tarif etmişti: “Bir milli kahraman, büyük bir Türk lideridir yiğit bir vatan evladıdır Türk dünyasının yiğit lideri[ydi].” “Baba Denктаş”, “bilge dedeliği”yle bilinmekteydi.⁵

Aynı oturumda, aslen Girit kökenli aileden gelen İzmir milletvekili Emine Tarhan, çocukluğunda Denктаş’a duyduğu hayranlığı ve kendi vatanlarını, adalarını yitirmiş bir aile olarak onun davasına duydukları yakınlığı anlatmıştı:

5 Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurul Tutanağı, 24. Dönem, 2. Yılma Yılı, 52. Birleşim, 17 Ocak 2012, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_g_sd.birlesim_baslangic?P4=21103&P5=B&PAGE1=1&PAGE2=101.

Rauf Denktaş'ın cenaze töreni, 2012. Kadınlar, "Babatürk Denktaş, seni asla unutmayacağız" ve "Baba Denktaş, mekânın cennet olsun" pankartları taşıyorlar (Fotoğraf: Rebecca Bryant).

"Düşmana direnen koca bir adam var," derlerdi, namı diğer "Toros." Hem Toros hem Beşparmak Dağları gibi koskoca bir adam ama sevimli, sempatik, insan mı insandı, baba mı baba, bizim babamız gibiydi çocuklarına düşkün. Bu koca Türk hep direndi. Mücadele etti. "Doğum günün ne zaman?" diye soranlara "19 Mayıs" [Türk Kurtuluş Savaşı'nın başlangıç günü olarak kabul edilen tarih] diyen en büyük Türk [Atatürk] gibi eminim Rauf Denktaş da "Doğum günün ne gün?" diye soranlara "20 Temmuz," [Türkiye'nin adaya askerî müdahalesinin başladığı tarih] diyecekti.⁶

6 A.g.y.

Lefkoşa sokakları Rauf Denktaş'ın fotoğraflarını taşıyan kalabalıklarla dolup taşmıştı. Rauf Denktaş'ın cenaze töreni, 2012 (Fotoğraf: Rebecca Bryant).

Tarhan, Denktaş'ın da Atatürk gibi yeni bir "dünya"nın başlangıcında "doğduğunu" ima eder. "Baba mı baba, bizim babamız gibiydi çocuklarına düşkün," diye tarif ettiği bu adamın, çocuklarını imha ateşinden kurtarıp yeni bir devletin güvenli limanına ulaştırdığını anlatır.

Denktaş'ın Kıbrıslı Türk çocuk-vatandaşların babası olduğuna dair ifadeler, Türkiye'de sık sık kullanılsa da, adada bu denli yaygın değildi. Bunun iki sebebi olduğunu söyleyebiliriz. İlk olarak, Kıbrıs Türk toplumunun eşitlikçi yapısı gereği liderlere bile bu şekilde saygı gösterilmez. İkinci sebep, adadaki siyasetin çekişmeli doğasından kaynaklanmaktadır. Denktaş iktidarda kalabilmek için çok partili seçimlerle cebelleşmek durumundaydı. Başka vakalarda ataerkil sembolizmin totalitarizm özlemiyle ilişkilendirilmesi mümkündür. Öte yandan, Denktaş, Kıbrıs Türk toplumunda kendini milletin babası olarak takdim ederek iktidarda kalamayacağını farkındaydı.

Ataerkil sembolizmin Kıbrıs'ın kuzeyinde duygusal tesir yaratmasının imkânsızlığının, adadaki mevcut ataerkil aile ilişkilerinin sıra dışı doğasından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Siyase-

tin erkeklerin hâkimiyetinde olduğuna ve belirli sosyal mekânlarda eş-sosyalliğin norm olarak kabul gördüğüne şüphe yoktur. Bununla birlikte, aile içi ilişkilerin ve babanın rolünün Türkiye'deki nispeten geleneksel ataerkil aile yapısına kıyasla oldukça rahat olduğu aşikârdır (Kıbrıs Türk aile hukuku hakkında bkz. Anderson, 1959). Aile içerisinde, büyük ölçüde, kadınların evin ve çocukların sorumluluğunu üstlenmeleri bakımından halen toplumsal cinsiyete dayalı bir iş bölümü vardır. Yine de kadınlar uzun zamandır yükseköğretime girmekte, ev haricinde çalışıp meslek sahibi olmaktadır. Üstelik aile içerisindeki kararlar da daha demokratiktir. Bütün fertlerin aile için kişisel fedakârlıklar yapmaları beklenir, ancak karar alma sürecinde ebeveynlerin yanı sıra çocuklar da söz alır. Sonuç itibarıyla, Kıbrıslı Türkler arasındaki ataerkil ilişkiler, erkek aile reisinin eril tahakkümünden ziyade, genel bir ataerkil sistem içerisinde erkeklerin eril ayrıcalıklardan yararlanmaları şeklinde cereyan eder.

Gerçekten de çocuk-vatandaşların bakımını üstlenmiş پدرşahi bir baba retoriği Kıbrıs Türk toplumu gibi bir toplumda “hava atmak” olarak görülecektir. İlginç biçimde, “Baba Denктаş” retoriği Kıbrıs'ın kuzeyinde yer etmemiş, fakat “yavru vatan” ve çocuklarının temsilcisini tarif etmek için sıkça kullanıldığı Türkiye'de hatırı sayılır derecede kabul görmüştür. Benzer bir şekilde, 1974 sonrasında, Denктаş'ın temsil ettiği Türk milliyetçiliğinin Kıbrıs Türk toplumuyla da garip bir ilişkisi olmuştur. Türk milliyetçiliğinin seküler idealleri hem sağda hem solda kabul görmüştür. Diğer taraftan, bayrakları, törenleri, katı fikirleri ve üslubuyla milliyetçilik pratiği, kendini kültürel anlamda Türk olarak algılayan, fakat bunu kanıtlamak zorunda olmayı zül sayan bir gruba ters gelmiştir. Neticede, enklavlardayken Türk bayrağını el üstünde tutan ve coşkuyla kutladığı millî törenlere binlerle katılan Kıbrıs Türk toplumu, daha sonraları, “yeterince Türk olmadıkları” yönündeki iddiaları ve bayrak sallanan millî törenleri Türklüklerini kanıtlama ritüellerine dönüştüren yaklaşımı esefle karşılamıştır.

Gâvur ve Rum tohumu gibi nitelemeler, algılanan bir farklılığa işaret etmekteydi. Mülakat yaptığımız kişilerden birisi de bir

kültürel çatışmaya, düzeltilmesi gereken bir tür kültürel kirlilik yahut yozlaşmaya değinmişti. Bizzat Denктаş'ın Kıbrıslı Türklerin yeterince Türk olmadığı hususunda ısrarcı olduğu biliniyordu. Eski danışmanlarından birisinin bize söylediğı gibi: "Denктаş'la bir konuşmamız sırasında kendisi bana 'Türk olacaksınız,' demişti. Ben de ona, 'Efendim, biz zaten Türküz,' demiştim. O da cevaben, 'Daha da Türk olacaksınız,' demişti."⁷ Denктаş Kıbrıslı Türklerin bir bakıma gerek doğuştan gerek dil ve din bakımından Türk olduklarını kabul etse de, aynı zamanda Türکه dönüşmeleri, bir başka deyişle Türk milliyetçiliğıyle yoğrulmaları gerektiğini düşünüyordu. "Türکه dönüşmek", millî bir uyruk olarak disipline edilmek demekti. Disipline girmek ise, Kıbrıslı Türklerin karşı koyduğu ataerkil bir aile anlayışına dayanan yabancı bir iktidar modeline biat etmeyi gerektiriyordu. "Türk olmak" ile "Türکه dönüşmek" arasındaki boşlukta bir kez daha *de facto* ile düzmece arasındaki ayrım ortaya çıkacaktı.

Türk milliyetçiliğı başlangıcından bu yana hiyerarşik bir niteliğe sahipti. Eğitimli, Batılı bir elitin kitlelerin karanlık hayatlarına ışık getireceğı bir "aydınlanma" modeliydi (Bryant, 2004; Mardin, 1991). Aynı zamanda, Devlet Baba'nın ataerkil aile reisinin sorumluluklarını devraldığı pederşahi bir iktidar modeliydi. Aslında, birçok çalışmada tespit edildiğı üzere, ataerkil aile yapısı Türkiye Cumhuriyeti'nin doğumu sırasında yeni devlete aktarılmıştı (Arat, 1998; Delaney, 1995; Durakbaşı, 1998; Kandiyoti, 1991, 1997, 1998). Lynn Hunt'a (1992) göre, Fransız Devrimi babanın hâkimiyetini alaşağı edip yerine ulusun koruyucu kanatları altında bir kardeşler birliğı tesis etmişti. Türk modelinde ise, Devlet Baba yaramaz çocuk-vatandaşlarını disipline etmeyi sürdürüyordu.

Kuzey Kıbrıs'ta ortaya çıkan model farklıydı. Kardeşler birliğı Anavatan'dan ayrıdır. Disiplinden sorumlu Baba (Devlet) ise, Kıbrıslı Türklerin kendi babaları değil, otoritesi onların rızasına dayanan bir nevi üvey babadır. Bir başka ifadeyle, Türkiye'nin adadaki varlığı Kıbrıs Türk mağduriyeti esas alınarak kurulmuş ayrı bir Kıbrıs Türk devletine dayandığı ölçüde, Tür-

7 Eski bir cumhurbaşkanı danışmanıyla mülakat, 23 Nisan 2012, Lefkoşa, Kıbrıs.

kiye devleti de bu ayrı varlığı, kendi kontrolü altında *olmaması gereken* bir varlık olarak tanınmalıdır. “Devlet Baba” kendi babaları değildir. Bununla birlikte, 1974’ten sonra Türkiye vatandaşlarının hayatını derinden etkileyen hükümet değişiklikleri ve darbelerin Kuzey Kıbrıs’taki yansımaları nispeten az olmuştur. Bu itibarla, Türkiye’deki Devlet Baba’nın, Kıbrıslı Türkler açısından iktidar sahibi olan, ancak otoritesi rızaya, en azından riayete dayanan bir “üvey baba” olduğu söylenebilir.⁸ Bu tespit, arkadaşımızın “biz Türkiye’yi severik, Türkiyelileri değil,” ifadesine ve kendini adalı çocuklarını disipline etmek zorunda olan üvey babanın temsilcileri olarak öne atan *garasakallara* duyulan hınca yeni bir anlam kazandırır.

Denktaş’ın cenazesinde her yaştan Kıbrıslı olduğu gibi, Türkiye’den insanlar da vardı. Bazıları cenazenin düzenlendiği sırada adada tatil yapıyorlardı. Gördüklerimiz arasında, yukarıda bahsettiğimiz *garasakal* tanımına uyan, Kıbrıslı Türklere yüksek sesle cenaze usullerine dair ders veren, ellili yaşlarında gösterişli bir kadın da bulunuyordu. Üzerine yapışan İspanyol paçalı bir pantolon, bol bir beyaz bluz ve geniş kenarlı beyaz bir şapka giymişti. Aynı yaşlarda, beyaz bir yaz elbisesi giymiş arkadaşısı ona yetişmekte zorlanıyordu. İkisi tabutu daha iyi görebilmek için itişen kalabalığın içerisinde topuklu ayakkabılarıyla yollarını bulmaya çalışıyorlardı. Ağır makyaj yapmışlardı. Saçları kuaförde özenle hazırlanmış gibiydi. Dar pantolonlu kadın, arkadaşını yönlendirirken ve güya onunla konuşurken yüksek sesle, aslında Kıbrıslı Türklere ders vermeye çalıştığını belli ederek, “Ayyy, buradakiler bilmiyor mu bunu? Siyah, Müslümanların giydiği bir renk değildir ki. Müslümanlar cenazelere giderken beyaz giyinirler. Bu alışkanlığı herhalde Rumlardan öğrendi bunlar,” demişti. Çoğu Kıbrıslının cenazeye koyu renk kıyafetle katıldığı doğrudu, fakat Şubat ayıydı ve insanlar bu mevsimde genelde koyu renkli kışlık kıyafetler giyi-

8 Benzer bir şekilde, şair Mehmet Yaşın (2000) Kıbrıslı Türklerin (ve diğer marjinal dilleri olan kesimlerin) dilinin, tercihe şayan İstanbul Türkçesiyle ilişkisini tanımlarken “üvey ana dili” fikrini geliştirir. “Üvey ana” fikri, aynı zamanda, kişinin “ana dili”ndeki duygusal yakınlığı barındırmayan bir dilin disipline edici etkisini çağrıştırmayı amaçlar.

yorlardı. Bazıları nutuk çeken kadına dönüp baksa da kimse rahatsız olmuş gözüküyordu. Ne de olsa, bu, çoğu *garasakal*-dan beklenen pederşahi bir davranıştı.

Bu kadınlar Denктаş'a büyük bir saygı besleyen, onu "gerçek bir Türk" ve "milletin muteber bir evladı" olarak gören insanlardandı. Gerçekten de Denктаş "Kıbrıs Türk davası"nın Türkiye'deki en güçlü sözcüsüydü. Kıbrıslı Türklerin maruz kaldıkları adaletsizlikler karşısında herkesin sempatisini ve öfkesini uyandırabiliyordu. Anaç ilişkiyi canlı tutmanın çocuk-vatandaşların Türklüğünü sürekli vurgulamaktan ve "anne"ye duyulan şükranı göstermekten geçtiğini biliyordu. Bu amaçla, 1990'larda adadaki çatışmada hayatını kaybedenlerin anıldığı Şehitler Haftası'nı "Şükran Haftası" olarak değiştirmişti. Böylece, kayıp hissi, Türkiye tarafından kurtarılmaya duyulan "şükran" a dönüşmüştü. Bu hafta vesilesiyle, Türkiyeli diplomatlar, siyasetçiler ve komutanlar çeşitli tören ve etkinliklere katılmak üzere adaya davet edilirdi. Öte yandan, "şükran" kampanyasının bir diğer amacı da Kıbrıslı Türklere medya aracılığıyla mütemadiyen kendi ölüm ve acılarını, akabinde de Türk askerleri tarafından kurtarılışlarını hatırlatmaktı. Denктаş her fırsatta Türkiye'yi de ziyaret ediyordu. Üniversitelerde konuşmalar yapıp fahri payelerle onurlandırılıyor, İzmir ve Konya'da yerel etkinliklere katılıyor ve şerefine düzenlenen yemeklerde büyük Türk ulusuna methiyeler düzerek Kıbrıs Türk çıkarlarının Türk "millî davası" olarak korunmasını garantiliyordu.

Kıbrıs Türk toplumunun ve çıkarlarının korunmasının bir "millî dava" olarak muhafaza edilmesini sağlama çabasının Kuzey Kıbrıs'taki hayat açısından uzun vadeli sonuçları olan iki önemli etkisi olmuştu. Öncelikle "korunma", "güvenlik" demekti. Adada konuşlanmış yaklaşık 25.000 asker vardı. Dolaşısıyla, Kuzey Kıbrıs'a dair meselelerde öncelikli sözün daima komutanlara ait olması bekleniyordu. Kaldı ki, Türkiye'nin çalkantılı tarihine ve peşi sıra yaşanan askerî darbe geçmişine bakıldığında, oyunu ordu üzerine kurmak kazançlı bir hamle idi. Sivil hükümetler gelip geçiciydi, fakat "millî dava" fikrinin korunması amacıyla ordunun sadakatini sağlanmasıyla, Kıb-

rıs Türk “çıkarlarının” korunmasının da güvence altına alınacağı varsayılıyordu.

Görüştüğümüz sivil toplum liderlerinden biri, aynı zamanda yirmi beş yıl boyunca Denктаş’ın emri altında çalışmış emekli bir bürokrattı. Memuriyetine Ekonomi Bakanlığı’nda başlamış, zaman içerisinde üst düzey bir bürokrat olmuştu. Mülakatımızda, kendini “Türkiye’yle görüşmeleri ve ekonomi politikalarını yakından takip edebilen birisi,” olarak tarif etmişti. Bu görüşmelerde Türkiyeli idarecilerin mali yardımı çoğunlukla ekonomik reform paketleriyle ilişkilendirdiğini gözlemlemişti. Türkiye ekonomisi liberalleştikçe, Kıbrıs Türk ekonomisinin de liberalleşmesini bekliyorlar ve sıklıkla kamu kesiminin reforma tabi tutulmasını ve millî sektörlerin özelleştirilmesini talep ediyorlardı. Öte yandan, bu durum, emekli bürokratımızın gözlemlediği gibi, ordunun rolüne atıfta bulunan “millî dava” ideolojisiyle çelişiyordu: “AKP öncesinde KKTC ile Türkiye arasında olan ilişkileri daha çok asker şekillendiriyordu diyebilirim. Kıbrıs’tan ekonomik ve mali açıdan gelen talepleri asker her zaman onaylamıştır. Yani Türkiye hükümetleriyle birtakım anlaşmalar oluyordu, Türkiye bize yardım ederken yine bazı şartları koyuyordu ama araya asker girdiği zaman her şey yumuşuyordu. Yani bize istediğimiz mali destek asker araya girince her zaman veriliyordu..”⁹

Birçok emekli bürokrattan duyduğumuz ve Kıbrıslı Türklerin büyük ölçüde farkında oldukları durum şuydu: Kıbrıs Türk toplumunun statüsünü Türk “millî davası” olarak sabitleyen “Türkiye’ye şükran” kampanyası, aynı zamanda Denктаş’ın Türkiye’deki gerçek iktidarla, yani orduyla ilişkilerini pekiştirmesini ve Kıbrıslı Türklerin liberalleşme yönündeki “reform”ları uygulamamalarına rağmen mali yardım almayı sürdürmelerini sağlamıştı. Bir başka üst düzey idarecinin sözleriyle, “Buradaki siyasetler Türkiye’nin gururunu okşayarak Türkiye’den para alma yoluna gidiyor... *Bizimkiler elli yıldır iktidardadır ve Türkiye’ye yalan söyleme konusunda masters degree’leri vardır.* Yani özelleştirmeler olacak dendi, ama hiçbir ku-

9 Emekli KKTC bürokratu ve mali müsteşarıyla mülakat, 10 Mayıs 2012, Lefkoşa, Kıbrıs.

rum doğru dürüst özelleştirilmedi. İstihdam sorunu çözülecek dendi, ama hâlâ partizanca işe alınmalar devam ediyor. Yani, Türkiye'nin burada yapmak istediği şeyler bir şekilde engelleniyor" [vurgu yazarlara ait].¹⁰ Kıbrıslı Türk siyasetçilerin para almak için Türkiye'nin gururunu nasıl okşayacaklarını bilmeleri ve Türkiye'ye yalan söyleme alanında ihtisas yapmış olmaları kanaatleri Kıbrıs Türk toplumunda yaygın bir biçimde paylaşılmaktadır. Bu, toplum lideri Denктаş, Türkiye'de "adam yerine konan" bir "dava adamı" olarak saygı gördüğü müddetçe nadiren sorun teşkil eden bir durumdu.

Mamafih, "Türkiye'ye şükran" kampanyasının ikinci önemli etkisi, Kıbrıslı Türklerin edilgen kurbanlar olmaları üzerinden kurulmuş bir sistemin egemen aktör olma arzusuyla çelişmesiydi. Dahası, Denктаş Kıbrıs Türk siyasetinin Türkiye'deki tek "güvenilir" temsilcisine, Denктаş'ın "Türkiye'ye şükran" siyasetinin eleştirilmesi ise bir tür vatan hainliğine dönüşüyordu. Gerçekten de bu dönemde sağın iktidarını korumak için başvurduğu stratejilerden birinin, belli başlı Türkiye bürokratlarını ve komutanlarını Türkiye'nin mali yardımı olmazsa solun iktidara gelebileceği ve bunun "millî dava"ya darbe vurabileceği konusunda ikna etmek olduğu herkesçe biliniyordu. Sağ, iktidarını korumak için Türkiye'den gelecek ekonomik kaynaklara erişimi tekeli altında tutmakla suçlayan solun soygun retoriğini kullanmaya başlamasının önemli sebeplerinden biri de budur.

Netice itibarıyla, kurtuluş siyaseti, Kıbrıslı Türkleri hem faileştiriyor hem de iktidarsızlaştırıyordu; hem Anne'nin ilgisi- nin sürdürülmesini teşvik ediyor hem de pederşahi müdahalelerin bahanesi oluyordu. "Türke dönüşmek" de ritüellere uymanın ve şükran duymanın bir sonucuydu. Birisi "gerçekte", yani doğuştan Türk olabilirdi, fakat Türke dönüşmek düzmece şükran ve sadakat gösterileriyle, yani (Üvey) Devlet Baba'ya riayetle mümkün oluyordu. İlişkinin düzmece doğası, sadece anavatan- dan ayrı kalmış ada Türkleri olduklarına inanan insanların bile şükran törenlerinin tahakküm ilişkisini ailevi bir ilişki olarak örtmek için gerekli olduğunu teslim etmelerinden anlaşılabilir.

10 Emekli KKTC idarecisiyle mülakat, 3 Mayıs 2012, Lefkoşa, Kıbrıs.

Üstelik bu sadakat ve aile ilişkisi Kıbrıslı Türklerin geçmişteki mağduriyetlerine ve mağdur statülerinin korunmasına bağlıydı. Dolayısıyla, “adam yerine konma”, Türk olarak haysiyetlerini koruma ve saygı görme mücadeleleri ile Kıbrıslı Türk, yani mağdur edilmiş bir grup kimliğini korumaları arasında bir çelişki meydana geliyordu. Türkiye’de “kurtarıldıkları” ölçüde Türk olarak biliniyorlardı. Denктаş bu çelişkiyi gidermenin ve saygı görmenin yolunu aynı anda hem Türklüğü hem de süregiden bir mücadeleyi vurgulamakta bulmuştu. Bunu çocuk-vatandaşlarına yol gösteren bir “baba” olarak yapabiliyordu. Gelgelelim, çoğu Kıbrıslı Türk, Denктаş’ın adanın kültürel bağlamı ile “anavatan”ın kültürel bağlamı arasında salınma kabiliyetini sergileyemiyordu. *Türke dönüşmek*, Kıbrıslı Türklerin gördüğü, anladığı ve çoğu zaman taklit ettiği düşünce, davranış ve konuşma biçimlerini –bunlara uyum gösterme gerekliliğinin bir tür tahakküm olduğunun ayırında olmalarına rağmen– benimsemelerini gerektiriyordu. Bu yüzden tahakküme direniş, çoğu kez İstanbul Türkçesi konuşmayı veya hiyerarşik sosyal ilişki biçimlerine uymayı reddetme şeklinde vücut buluyordu.

Öte yandan, bu şekilde Türke dönüşmeyi reddeden Kıbrıslı Türklerin elinde kalan, Türk olarak mücadelelerini vurgulamaktı, ki bu hikâye de Türkiye tarafından “kurtarılmaları”yla sonlanıyordu. “Kurtarıldıkları” ölçüde uyruk olmanın getirdiği kırılğan konum, failliklerinin mecburen pasif bir biçimde yardım almalarına bağlı olmasına neden oluyordu. Kendi tarihlerinin sahnesinde figürandılar. “Baba Denктаş” döneminde, bu çocuk-vatandaşların vesayeti, çocuklar ile onlara çek yazan, fakat mesafesini koruyan Üvey Baba arasında arabuluculuk yapan, “gerçek bir Türk” ve bir “dava adamı” olan babacan bir figüre gönül rahatlığıyla devredilebilirdi. Ancak, istediklerini elde etmek için boşanmış ebeveynlerini manipüle eden çocuklar gibi, “Kıbrıslı Türklük” de –her hâlükârda “millî dava” olarak korunması gereken yaramaz üvey evlat olarak– toplumun hayatta kalabilmesi adına oynanabilen bir role ve uygulanabilen bir stratejiye dönüşecekti.

Taklit ve Gizleme Siyaseti

Eskinin ihtişamlı Dome Hotel'i günümüzün yorgun bir tesisi-
dir. Bir zamanlar lüksün zirvesi addedilmekteydi. Yıllarca İngi-
liz lordlarını ve meşhur aktrisleri ağırlamıştı. 1990'ların ortala-
rında Mete müdürlüğünü yaptığı sırada bile Kıbrıs'ın kuzeyinde-
ki en büyük ve en kârlı otellerden biriydi. 1975 sonunda burada
esir tutulan Kıbrıslı Rumların güneye gönderilmelerinin ardın-
dan, otel Evkaf'ın idaresine verilmişti. Evkaf'ın kontrolünde olup
da Kıbrıslı Rumların sahibi olduğu başka turistik tesisler de var-
dı, fakat bunların hiçbiri Dome kadar meşhur ya da kârlı değildi.

Mete, bir Evkaf çalışanı olarak otelde önce yiyecek içecek
bölümünde, sonra müdür yardımcısı, son üç yılında da müdür
olarak görev yaptı. Otel personeli büyük ölçüde sendikalıydı ve
iyi maaş almaktaydı. Dolayısıyla, Türkiye vatandaşlarının daha
düşük maaşla çalıştıkları diğer otellerin aksine, burada Kıbrıs-
lılar çalışıyordu. Personelin büyük bir kısmı Mete'nin müdür-
lüğe başladığı sırada halihazırda yaklaşık yirmi yıldır otelde gö-
rev yapmıştı. Buna rağmen adadaki siyasi ve iktisadi yaşamın
her düzeyine sinmiş olan nepotist sistemden dolayı personelin
idaresi zor bir meşgaleydi.

Örneğin, oldukça çekişmeli seyreden bir genel seçim sıra-
sında, belboylardan biri Mete'ye gelerek ona seçim gününe ka-

dar akşamları çalışamayacağını, çünkü partisi için oy toplaması gerektiğini söylemişti. Belboy, aynı zamanda Girne dışındaki bir köyün muhtarıydı ve şahsen kendisine bağlı otuza yakın seçmen vardı. Bu da onun dönemin iktidar partisi Ulusal Birlik Partisi'nin (UBP) önemli bir delegesi olduğu anlamına geliyordu.

Mete cevaben, "Seçim olması beni ilgilendirmiyor. Vardiya-larına her zaman olduğu gibi devam edeceksin. Eğer sana bu ayrıcalığı tanırsam, herkes aynısını ister," demişti.

Belboy, kendinden emin gülerek şu tehdidi savurdu: "Mete Bey, sonunda benim dediğim olacak, o yüzden şimdiden kabul etsen iyi olur."

Ertesi sabah Mete ofise geldiğinde hemen Evkaf'ın yönetim kurulu başkanından bir telefon aldı. Başkan, "Mete, senin o Hasan var ya, ona bu aralar biraz esneklik tanı yahu," diyordu. Mete bu kez de olumsuz yanıt vererek telefonu kapattı.

Bir saat sonra bölgenin milletvekili aradı ve tehditkâr bir üslupla aynı talepte bulundu: Milletvekili durumu "Bizim Hasan'a senin ona ihtiyaç duyduğundan daha fazla ihtiyacımız var," diye açıklamaya çalıştı, fakat boşunaydı.

Öğleden sonra telefon son kez çaldı. Hattın diğer ucunda, dönemin Başbakanı ve UBP Genel Başkanı Derviş Eroğlu vardı. Eroğlu'nun eşi, Mete'nin annesinin kuzeniydi. Bu, Kıbrıs'ta yakın kabul edilen bir akrabalık bağıdır. Eroğlu, samimi bir şekilde, "Metecim, bu Hasan problemini napacayık?" diye sordu.

Mete, "Ne demek istiyorsunuz, başbakanım?" diye karşılık verdi ve ekledi: "Bir belboy ne zaman çalışıp çalışmayacağına kendi başına karar verirse disiplini ve otoriteyi nasıl sağlayacağım?"

Başbakanın cevabı kısıydı: "Mete, sen iyi idarecisin, idare et."

İdare kelimesinin Türkçede birtakım yan anlamları olduğu bilinir. Tutumluluk ve kemer sıkma anlamları olduğu gibi yönetim, makam, hatta manipülatif bir çekip çevirme anlamları da vardır. İdareci ise üst düzey bir yöneticiden bir evin kâhyasına çeşitli rolleri kapsayabilmekte, bazen de hoşgörülü, anlayışlı anlamına gelebilmektedir. İdare etmek fiili, her bakımdan

yönetmeyi, fakat aynı zamanda günü kurtarmayı da anlatır. Birisine nasıl olduğunu sorduğunuzda aldığınız “İdare ediyoruz,” yanıtında olduğu gibi.

Önceki bölümde, ideal devleti ve kurumlarını fiiliyatta aslında bizzat o kurumların kendisi olan, hata yapabilecek kişilerden ayrı tutma eğilimine değinmiştik. Başbakan Mete’ye iyi bir idareci olduğunu ve idare etmesini söylediğinde de benzer bir örtmece devrededir. Mete bir idareci, bir yöneticiydi, dolayısıyla başbakanın söylediği gibi –birçok bakımdan idare etmenin kurumsal manasına tamamıyla ters düşecek şekilde– idare edebilmesi, günü kurtarabilmesi gerekirdi. Michel de Certeau’dan (1984) ilhamla söylersek, iyi idareci olmak, de Certeau’nun “stratejiler” adını verdiği alanın konusudur. Stratejiler, dünyayı şekillendiren kurumsal pozisyonlardaki kişiler tarafından kullanılır. Günü kurtarmak maksadıyla “idare etmek” ise, de Certeau’nun “taktikler” dediği alana mahsustur. Taktikler, kişilerin bu kurumsal yapılarla günlük hayattaki temaslarında, bu yapıları “idare etmek” için başvurdukları yöntemlerdir.

Gelgelelim, de Certeau’nun taktiklerin stratejileri alt edemeyeceği yönündeki tespitin aksine, başbakanın “idare et,” sözü –yani, bir idareciye kendi idare stratejisinin etrafından dolanmasını söyleyen söz–idare kurumlarının veya yapılarının düzmece görünmesine neden olmaktadır. Başbakan aslında “Biliyoruz, işinde iyisin, ama burada işler gerçekte böyle yürütülür,” demekti ve “günü kurtarma” pratiğinin gerçek, *de facto* kurum olduğunu ima ediyordu. İdare stratejileri ise, düzensizlik karşısında bir düzen tesis etmeye yönelik stratejilerdi. Bir başka deyişle, de Certeau stratejilerin kurumsal oldukları için taktiklerden önce geldiğini, taktiklerin stratejilere göre belirlendiğini varsayıyordu. Halbuki bu örnekte, devlet dâhil olmak üzere kurumların stratejileri, gündelik taktiklerin dokusuna uydurulmaya çalışılıyordu.

Bu bölümde *de facto* uyruğun faillliğini tartışmaya devam edeceğiz. Bu failliğin aporetik doğasını burada *dis/simülasyon*, yani hem taklit (simülasyon) hem gizleme (dissimülasyon) olarak tarif ediyoruz. Buna gündelik dilde *mış gibi yapmak* da de-

nir. Bu, dünyada gerçek etkiler yaratabilen, fakat aynı zamanda böyle etkiler *yaratmaması gereken* bir failliktir. Simülasyonun sahip olunmayan bir şeyin sahibiymiş gibi yapmak (örneğin, bir devlete sahipmiş gibi yapmak ya da bir hastalığı varmış gibi yapmak) olduğunu, yani aslında taklit olduğunu evvelce söylemiştik. Simülasyon *mış gibi yapmaksa*, simülasyonun bir grup egzersizi olduğu durumlarda bu riya bizim suç ortağı olmamızı gerektirebilir. Lisa Wedeen'in (1999) Suriye'deki Hafız Esad kültü üzerine yaptığı çarpıcı çalışmada gösterdiği gibi, kült aksesuarlarını sergileyerek ve kült ritüellerine katılarak kült inanıyormuş gibi yapmak, statükoyu bozmak istemeyen sıradan insanların o kült inanmasalar bile kültün yeniden üretimine ortak olmaları anlamına gelir. Aksesuar sergileyenlerin rahat bırakılacağı varsayılır. Dolayısıyla, polis tarafından taciz edilmek için Esad'ın fotoğrafını duvarına asan birisi, inanma takli-diyle kültün iktidarını teslim etmiş olur. Buna karşılık, dissimülasyon gizlemeyi, aktif bir biçimde bir kurgu yaratmayı gerektirir. İran şahının danışmanlarının, şah Tahran'ın gecekondu bölgelerinden geçerken buralardaki halkın sefaletini gizlemek için renkli panolar diktikleri anlatılır. Bu, dissimülasyona örnektir.

Ancak, bu örnekte bile taklit ile gizleme arasında bir geçişkenlik olduğu görülür. Biz buna *dis/simülasyon* diyoruz. Eğer bu örnek doğruysa, şahın danışmanları halkın sefaletini bir *dis/simülasyona* başvurup saklıyorlar demektir, çünkü burada İran şahının halkın sefaletini aslında bilip, bilmek istememesi söz konusudur. Şah kendini kandırmaya çalışıyordur. Bu *dis/simülasyon* da keza Esad rejiminin yarattığı kurgulara benzemektedir. Hafız Esad'ın milletinin en önde gelen eczacısı olduğu gibi, en büyük lider ve millî bir baba figürü olduğu iddiasıyla sözde bir kült yaratılmıştır. Kimse bu iddialara inanmasa da, inanıyormuş gibi yapmadıkları takdirde bunun acı sonuçları olabileceğine inanıyorlardı. Sonuç itibarıyla, bu dissimülasyonun gerçekte gizlediği ve bu dissimülasyonu *dis/simülasyon* yapan, Suriye cumhurbaşkanının kaba kuvvetiydi. Panolardaki güler yüzü bir ordu dolusu sivil polisi ve bednam hapisane şebekesini *gizlermiş gibi yapıyordu*. Bu örnekte basit bir dissimülasyon,

yani gizleme, yani sahip olunan şeye sahip değilmiş gibi yapmak yerine, dis/simülasyon, yani *gizlermiş gibi yapmak* vardır: Birilerinin diktatörün iktidarını sevecen bir babanın iktidarıyla örtermiş gibi yapması vardır – hiç kimse bu örtmeceye gerçekte inanmasa bile.

Mete'nin durumunda da, kendisinden istenen bir dissimülasyona, gizlemeye başvurması değildi. Hasan'ın akşamları çalışmamasına izin verip bunu kendi kararıymış veya bir idare stratejisiymiş gibi takdim etmesi istenmiyordu. Ne de olsa, başbakan kimsenin buna inanmayacağını ve herkesin gerçekte ne olduğunu tahmin edeceğini biliyordu. Mete'den istenen, bir dis/simülasyona, yani gizlermiş gibi yapma yöntemine başvurmaya idi. Tepki gösterirmiş gibi yapacak, fakat eninde sonunda boyun eğmesi gerektiğini bilecek, herkesin de boyun eğmesi gerektiğini bildiğini bilecekti. Bu örnekte “idare etme” Mete'nin hem suç ortağı hem de riyakâr olmasını, suç ortaklığını başka bir şeymiş gibi sunup saklamasını gerektiriyordu.

Mete'nin durumu Kıbrıs'ta, hatta Akdeniz'in birçok bölgesinde erkeklerin tutuştuğu kavgalardaki dis/simülasyona benzer. İki erkek arasındaki tartışma fiziksel kavga noktasına ulaştığında, olağan senaryoda, erkeklerin ayağa kalkmaları ve yumruklaşacak noktaya gelmiş gibi yapmaları beklenir, fakat ortamdaki diğer erkekler tarafından zapt edilirler. Bazı antropologlar bu şablonun kan davalarından kaynaklandığını ileri sürmüşlerdir. Gerçek bir kavganın karşılıklı zarar bakımından uzun vadeli sonuçlar doğurması muhtemeldir, fakat kavgaya tutuşacakmış gibi yapmak –kavga etmeye istekli olduğunu gösterip başkaları tarafından tutulmak– kişinin karşılıklı zarar şablonuna esir düşmeden haysiyetini korumasına olanak tanır. Gelgelim, bu eylem bir dissimülasyondan, yani kavgaya tutuşacakmış gibi yapmaktan fazlasıdır. Bu, erkekler yumruklaşacakmış gibi ayağa kalktıklarında zapt edileceklerinden emin oldukları ve aynı zamanda durmaksızın “Tutmayın beni!” diye bağıracakları için bir dis/simülasyondur. Mete'nin de nihayetinde elinin kolunun bağlı olduğunu söyleyebilmesi için biraz direniyormuş gibi yapması bekleniyordu.

Kıbrıslı Türklerin temel “idare etme” stratejilerinden biri, aşağıda göstereceğimiz gibi, zapt edilmektir. Böylece, faillik, faillikten eser yokmuş gibi gizlenir. Kıbrıslı Türklerin faillikten yoksunluğunun fazlasıyla gerçek olan yönleri vardır. İzolasyon ve ambargolar altında yaşamaktadırlar, Türkiye devletine bağımlıdırlar ve mevcut durumdan çıkmaları için Kıbrıslı Rum ortaklarıyla müzakere ederek bir çözüm bulmaya muhtaçtırlar. Bununla birlikte, sürekli bir müdahaleye ya da engele maruz kalmamış olsalar, devleti daha iyi yönetecekmiş, çevreye dair uluslararası anlaşmaları daha iyi uygulayacakmış ve kamu sektörünü reforma tabi tutacakmış gibi yapmaları, bir tür dis/simülasyondur. Herkes günü kurtarmaya çalıştıklarını bilirken idarecilikle meşgulmüş gibi yapmaktadırlar.

“Saklı cennet” ve “açık hava hapishanesi”

Mete'nin inatçı bir belboyla mücadele ettiği sırada, Rebecca da ilk kez Kıbrıs'a geliyordu. 1993 yazının sonuydu. Adayı bölen sınır kapılarının Kıbrıslılara açılmasına halen on yıl vardı. Yabancıların güneyden kuzeye geçişleri ise, Lefkoşa'daki tek bir kapıdan mümkün olabiliyordu. O dönemde, Kıbrıs Rum sınır kontrol noktasında sinek avlayan cüsseli polisler kuzeye geçen herkesi yakın takibe alıyor ve öğleden sonra 5'ten evvel güneye geri dönülmesini telkin ediyorlardı. Bu, turistlerin adanın kuzeyindeki otellerde kalmasını engellemeyi amaçlayan keyfî bir kuraldı. Ne de olsa, KC hükûmetine göre Yeşil Hat'tın kuzeyinde kalan bütün turistik tesisler işgal altındaki Rum mallarıydı. Güneyi ziyaret eden veya orada yaşayan herkese, kuzeyin, Türk askerlerinin serbestçe dolaştığı, Kıbrıslı Türklerin ezildiği ve silah ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi yasa dışı faaliyetlerin ana geçim kaynağı olduğu, işgal altındaki, tehlikeli bir bölge olduğu anlatılıyordu. Rebecca'nın kuzeye seyahatlerinden haberdar olan birçok yabancı, oraya yalnız gitmekten sakınıyor, Rebecca'nın kendilerine refakat etmelerini istiyorlardı. Rebecca'nın Kıbrıslı Rum komşuları, “[Kıbrıslı Türklerin] yeterli yiyecekleri var mı? Türk ordusu her yerde mi? Karşıya geç-

mekten korkmuyor musun?” gibi sorular soruyorlardı. Paradoksal bir biçimde, kuzeyin, askerî bir yönetim altında bulunduğu algısına rağmen, küresel düzenden dışlanmışlığı bölgeye “hukuk dışı” bir görüntü de veriyordu. Tecrit ve istisnai durum, hukuksuzluğu çağırıyordu.¹ Bütün bunlar Lefkoşa’daki ara bölgeden yapılan o uzun yürüyüşe bir tehlike ve macera havası veriyordu.

“Karşı tarafa” varıldığında, elbette benzer hasır sandalyeler üzerinde pinekleyen ve benzer fincanlardan aynı kahveyi içen benzer cüsseli polislerle karşılaşılırdı. Fincanların üzerinde yazılı olan kahve markası ve polislerin isimliklerindeki adlar farklıydı. Arabalar daha eski, binalar daha bir kırık döküktü ve hayat daha yavaş akıyordu. Çoğu ziyaretçi açısından en çarpıcı fark ise, tanınmamış bir devletin uluslararası medyada ve “ana devlet”in resmî propagandasında takdim edilişi ile buradaki gerçek hayatın banallığı arasındaki farktı.

Bu dönemde kuzeyi ziyaret eden yabancılar, tecritten dolayı burasının “dünyayla bağlarının kopmuş”, dolayısıyla “terk edilmiş”, istisnai bir mekân olduğuna dikkat çekерlerdi. Aslında, bu siyasal “kara delik”, “uluslararası toplum”un dışladığı bu istisnai mekân Agamben’in istisnanın kural olduğu kamp tanımına birebir uymaktadır (1998, 2005). Gelgelelim, aşağıda açıklayacağımız üzere, *istisnadan haz almak* da mümkündür. Terk edilmenin de hem yalnız bırakılmak hem salıverilmek, serbest kalmak anlamına gelen ikili bir karakteri olduğunu vurgulamak gerekir. Kıbrıslı Türklerin söz konusu dönemin tecridini her iki anlamda da tecrübe ettiklerini söyleyebiliriz.

O dönemde kuzeyde yaşayanların dünyayla bağlarının kop-

1 Gerçekten de tanınmamış devletleri inceleyen literatür son zamanlara kadar bu varlıkları “suç ve yarı-suç örgütleri üzerine kurulmuş” “kara delikler” olarak nitelemişti (Kolossoff ve O’Loughlin, 1999: 152). Erişilemeyeceği varsayılan bu varlıklar içerisinde, elitlerin, uyuşturucu ve silah satma (örneğin, King, 2001) veya çatışma ortamını istismar ederek muhtaç bir nüfustan şantaj yoluyla imtiyazlar elde etme (Lynch, 2007) yoluyla statüye ve paraya kavuştukları ileri sürülür. Başka eserlerde (örneğin, Caspersen, 2012) daha karmaşık bir tablo resmedilmeye başlanmış ve bu tür devletlerin çatışma sonrasında ticareti ve seyahati zorlaştıran izolasyonlar nedeniyle kayıt dışı ekonomiler kurmaya yöneldikleri anlatılmıştır.

tuğunu hissettikleri doğrudur. Kuzey, sistemin ve standartların kendine özgü bir biçimde geliştiği korunaklı bir alan gibiydi. “Donmuş çatışma” kuzeyi zaman ve mekân bakımından uluslararası sistemin dışında dondurmuştu. Sonuçta, adayı ziyaret edenler sıklıkla kuzeyin “zamanda donduğu”ndan bahsederlerdi. Bu, aynı zaman diliminde, aynı devirde bulunmama hali, yani bir çeşit allokronidir. Johannes Fabian (2014: 25) buna “muasırılığın esirgenmesi” der. Dünyadan “kopmuş” olmak, adanın kuzeyini “el değmemiş” ve “saf”, yani “bakir” kılmıştır.

El değmemiş, bakir, yabani, ilkel imgesi turizm pazarlaması için biçilmiş kaftandı. Karpaz yarımadasını anlatan bir turist broşürü bölgenin zamanda donmuş olmasının onu “vahşi ve güzel” yaptığından dem vuruyordu. O dönem, Kıbrıs Türk turizm acenteleri ve KKTC Tanıtma Ofisi Kuzey Kıbrıs’ı gerçekten “farklı” kılan istisnailiği metalaştırmayı öğrenmişti. 1980’lerde ve 90’larda, Kıbrıs’ın kuzeyi henüz “keşfedilmemiş” bir “saklı cennet”, kitle turizmiyle bozulmamış, “el değmemiş bir cevher” gibi turizm sloganlarıyla takdim ediliyordu. Pazarlama, ambargoları ve izolasyonları “cennet”e, istisnailiği hazza dönüştürmüştü. Gerçekten de istisnailiğin metalaştırılması güçlü bir yer inşasına dönüştü. Kuzeyi ayrı bir varlık yapan tanınmamışlığıydı. Böylece, devlet olamayan bir devletin, yer olamayan bir yerin paradoksu ortaya çıktı. Tanınmamış devletler istisnai olmaları sebebiyle bir “yer”e dönüşürler. Ortama uyum sağlamadıkları ve yitip gitmedikleri için jeopolitik sahnesinde inatla kendi gerçek yerlerini korurlar.

Adanın kuzeyinin haritalarda ve turizm broşürlerinde “görülebilir” istisnai bir mekân olarak tasviri, yalnızca uluslararası turizm piyasasına “satılmıyordu.” Turist acenteleri kuzeyin istisnai bir mekân olduğu fikrini “satın aldıkça”, bu mekân Kıbrıslı Türklerin gözünde de nesneleşmeye başlıyordu. “Kuzey Kıbrıs” markası acenteler tarafından satıldıkça ve buna dair simgeler ve semboller Londra ve Washington’da görülmeye başlandıkça, adanın kuzeyinden samimi ve tanıdık bir mekân

Yalnızca kuzeyin şehirlerini ve turistik bölgelerini gösteren kesilmiş bir Kıbrıs haritası (kitabın 21. sayfasındaki haritayla karşılaştırabilirsiniz).

olarak bahsetmek daha bir mümkün oluyordu.² Jean ve John Comaroff'un kültürün metalaşması hakkındaki sözlerini anımsayalım: “Kültür üreticileri aynı zamanda bu kültürün tüketicileridir. Kendi kimliklerini sahnelerken kendi kendilerini görürler, duyarlar, dinlerler. Böylece, kendi öznelliklerini nesneleştirmiş olurlar. Kendi öznelliklerini tanırlar, kavrarlar, evcilleştirirler, bu öznellik üzerinde çalışırlar, bu öznellikle eylemde bulunurlar” (2009: loc 373). Kuzey Kıbrıs vakasında ise, satılan ayrı bir kültür fikri değil, bir “yer” fikriydi, vahşi bir güzelliğin mekânı olan kuzeyin tecrit edilmiş olmasının hazzına varma fikriydi.

Bu dönemde, radyoda Kıbrıs halk ezgileri çalıyor, Kıbrıslı Türkler Karpaz yarımadası gibi uzak bölgelerin vahşi güzelliğini keşfetmeye başlıyorlardı. Popüler yazarların ve sanatçıların Kıbrıs şivesini kullanmaya başlamalarıyla ve yerelciliğe, yerel yemeklere, yerel müziğe, orijinal yer isimlerinin kullanımına daha çok vurgu yapılmasıyla, Kıbrıslılık kimliğinin metalaş-

2 “Kuzey Kıbrıs” markası o denli yaygın kullanılır olmuştu ki Mete’den kahvehaneler üzerine bir makale yazmasını isteyen bir turizm dergisi, makededeki bütün “Kıbrıs” ifadelerini “Kuzey Kıbrıs” olarak değiştirmişti. Sonuçta, makalenin yayımlanmış versiyonunda “Osmanlı’nın Kuzey Kıbrıs’ı fethi”nden söz ediliyordu. Turizm ve devlet propagandasının bu dönemde nasıl iç içe geçtiği bu örnekten anlaşılabilir.

ma süreci de yavaş yavaş gerçekleşmeye başladı. Bu yerelcilik, kısmen, bu dönem artmakta olan, Türkiyeli işçi göçüne tepki olarak gelişmişti. Buna ilaveten, müzakerelerde ilerleme sağlanamaması sağ partilere desteğin artmasına yol açmış, ekonomik liberalleşme istisnailikten haz duyabilecek satın alma gücüne sahip büyüyen bir orta sınıf yaratmıştı.

1980'lerin sonlarına doğru, Sanayi Holding parçalanmış ve özelleştirilmişti. 1987'ye gelindiğinde, Sanayi Holding bünyesindeki şirketlerin ekseriyeti Türkiye'deki neoliberal özelleştirme trendine uygun olarak satılmıştı. Türkiye piyasasının 1980'lerde dışa açılmasıyla birlikte bavul ticareti de sönmüştü. Öte yandan, gerek Sanayi Holding'in gerek bavul ticaretinin yerini Londra'da yetişmiş bir Kıbrıslı Türk iş adamı olan Asil Nadir almıştı. Nadir, 1980'lerde dünyanın en zengin insanları arasına girmiş ve servetinin önemli bir bölümünü memleketine aktarmıştı. Servetinin ve iktidarının zirvesindeyken, adadaki otel ve sanayi şirketlerini satın almış, turizmi tek başına artırmış ve *Telegraph* tarzındaki gazetecilik ve basım yöntemlerini kuzeye getirmişti. "Asil etkisi" yeni bir servet, yeni bir orta sınıf ve kuzeyin gelişmekte olduğu, yakında güneydeki komşusunun ekonomi seviyesine erişeceği, hatta onu aşacağı algısını yaratmıştı. Kıbrıslı Türkler ilk kez memuriyeti bırakıp Nadir'in özel şirketlerinde çalışmaya başlamışlardı. Bu iyimserlikle, Nadir'in devletlerini tanıtacağı beklentisine dahi girmişlerdi.

Arkadaşımız Emin şöyle diyordu: "Size söyleyeyim, 90'lı yıllarda bu toplum ilk defa bir toplum olma hissiyatını ve heyecanını birlikte hissederek ve birlikte paylaşarak bir hareketlenme gösterdi. Ondan sonra bitti. Sen de hatırlarsın [1990'lar] o dönemi, sergilerde izdiham olurdu, işte paneller, birtakım toplantılar, insanlar resim alırdı. Yani birlikte toplum, birlikte bir şey paylaşarak ortak bir yerde bir şey hissetmeye çalışıyordu." Emin'in bahsettiği dönem, uluslararası baskının hafiflediği ve günü kurtarmaya yönelik "idare" stratejilerinin birçok insanın rahat bir yaşam sürmesini sağladığı, bir tür "normalleşme" gibi görünen kısa bir andı.

Emin, sözlerine şöyle devam etmişti: “Sonra bitti. Ben onu her zaman anlatırım, böyle bir dönemi yaşadık biz.” Aslında Emin’in tarif ettiği ve tecridin birçok bakımdan enklav devrine benzeyen bir dayanışma duygusu yarattığı (bkz. Hatay ve Bryant, 2008), “saklı cennet” anlatılarının istisnailiğin hazzını tarif ettiği bu dönemde, haz sağlam bir temelden yoksundu. 1990 yılında, KC halihazırda bütün ada adına Avrupa Birliği (AB) üyeliğine başvurmuştu. Kıbrıslı Türk liderliğinin, anayasal ortakları olmaksızın KC’nin AB’ye katılamayacağı yönündeki itirazlarına rağmen, 1993 yılında AB Kıbrıs’ın başvurusunu onaylamıştı. 1995 yılında KC’nin AB’yle katılım öncesi diyaloga başlaması, adanın kuzeyinde sert bir tepkiye yol açmıştı. Rebecca’nın araştırma yaptığı dönemde, kamuoyunda kayda değer bir öfke vardı ve dönemin sağcı siyasi liderleri KC’nin bu hamlesinin Kıbrıslı Türkleri Türkiye’yle birleşmeye iteceği tehdidinde bulunmaya başlamışlardı. Gelgelelim, bu hengâmede bile olup bitene bir türlü inanamama hali vardı. Uluslararası hukukun böylesi bir hak ihlaline cevaz vermeyeceği düşünülüyordu.³

Bu siyasi gelişmelerin yanı sıra, Kıbrıslı Türklerin adanın kuzeyinde geliştirdikleri, uluslararası düzeni iktisaden “idare etme” yöntemlerinin de sağlam bir zemin üzerine bina edilmediği giderek ortaya çıkmaktaydı. 1991 yılında Asil Nadir, Londra’da başlatılan yasal bir süreçle, kendi çok uluslu şirketi Polly Peck’ten para çalmakla suçlanmıştı. İki yıl sonra, uluslararası hukukun siyasi ve hukuki izolasyon nedeniyle erişemediği Kuzey Kıbrıs’a firar etti. 1990’ların ortasına gelindiğinde, hamisinin iktisaden daha bağımsız olması için baskı yaptığı Kuzey Kıbrıs, Türkiye’deki üniversitelere giremeyen ve eski Sovyet coğrafyasından gelecek öğrencilere yönelik olarak açılan üniversitelerle yüksek öğretim “sektörü”nü geliştirmeye başladı. Aynı zamanda, kumarhane, özel bankalar ve gece kulüplerine (gerçekte fuhuş yapılan mekânlar) dayalı kayıt dışı ekonomi büyüdü. Eski Sovyetler Birliği ülkelerinden kadın ticare-

3 KC’nin AB’ye katılım süreci ve bu sürecin toplumlar arası ilişkiler üzerindeki etkisi hakkında bkz. Tocci (2002).

ti gece kulübü sayısını artırırken,⁴ Türkiye'deki kumarhanelerin 1998 yılında yasaklanması kuzeydeki kumarhanelerin çoğalmasına neden oldu.

Netice itibarıyla, bu dönem istisnailiğin ticaretini yapan bir ekonominin geliştiği ve kuzeyin sıra dışı bir rantçı devlet türüne dönüştüğü bir dönemdi. Rantçı devlet coğrafi konumu veya doğal kaynaklarından gelir kazanan ve bunları genellikle ülke dışına satan bir devlet türüdür. Rantçı devlet, "iş-ödül nedenselliğinde bir kırılmayı temsil eder. Rantçının elde ettiği gelir ve servet çalışmanın eseri değil, şans veya koşulların sonucudur" (Yates, 1996: 21, ayrıca bkz. Kuru, 2014). Öte yandan, Kuzey Kıbrıs'taki "rant", bir kaynağın değil, istisnailiğin, "normal" devletlerin dâhil olduğu düzenin dışında olmanın sömürülmesine dayanıyordu. "Uluslararası toplum"un kuzeyi görmeyi reddetmesi, hesap verebilirliğin olmadığı bir ortama işaret ediyordu. Uyulması gereken çevre ya da ticaret anlaşmaları veya insan hakları normları yoktu.⁵ Kıbrıs Türk yönetimi, kısmen kendi meşru "devlet" statüsünü kanıtlamak amacıyla, son yıllarda insan hakları normlarını uygulamaya yönelik olarak önemli ilerleme kaydetmiş olsa da,⁶ ambargo ve izolasyon-

4 Türkiye'deki durum için bkz. Gülcür ve İlkaracan (2002).

5 Ralph Ellison'un tabiriyle, "Sorumluluk görünmezliğinin bir parçasıdır. Fakat kime karşı sorumlu olabilirim? Hele siz beni görmeyi reddederken niye sorumlu olayım ki? ... Sorumluluk tanınmaya bağlıdır. Tanınma ise, bir çeşit anlaşmadır" ([1947] 1995: 14).

6 Meşruiyeti çok partili siyaset ve uluslararası insan hakları normlarının tatbiki üzerinden gösterme çabası, tanınmamış devletlerin sık başvurdukları bir stratejidir. Bu konu hakkında yapılan araştırmaların çoğu, demokrasi ve insan haklarının bu şekilde kullanımının uluslararası topluma yönelik, tanınma amacı güden, oportünist bir çaba olduğunu ileri sürer. Tanınmamış devletler, "uluslararası standartları kendi ülkelerinde uygulayarak ve demokrasi ve insan haklarını –en azından sözde– destekleyerek, zaman içerisinde *de jure* tanınmayla ödüllendirilmeyi ummuşlardır" (Blakkisrud ve Kolstø, 2011: 182; ayrıca, Blakkisrud ve Kolstø, 2012; Ó Beacháin, Comai ve Tsurtsumia-Zurabashvili, 2016). Hatta, bir yazara göre, Transdinyester devlet inşa süreci "yerel arzuların bir ifadesi olduğu kadar, uluslararası toplumun bir ürünü"dür (Isachenko, 2009a: 100). Bu literatüre göre, devleti sahneleme ve devlet olma görüntüsü üretme yönündeki çabalar, kendiliğinden, devlet etkisi yaratma arzusundan değil, uluslararası toplum gözünde meşruiyet kazanmaya yönelik işlevsel bir çabadan doğar. Bizim analizimiz, daha ziyade, Sara Friedman'ın (2020) yakın dönemde yaptığı analizle örtüşüyor. Friedman'a göre, insan hakları normları-

lar, Kuzey Kıbrıs'ın uluslararası düzen harici konumuyla birleşince, "idare etmek" çoğu zaman kuzeyin bu arada kalmış konumundan yararlanmak anlamına geliyordu.

İstisnailiğe dayalı ekonominin ve yaşam tarzının sağlam bir temelden yoksun oluşu, yalnızca Asil Nadir'in Birleşik Krallık'tan kaçmasıyla değil, aynı dönemde gerçekleşen başka olaylarla da açığa çıkmıştı. Avrupa Birliği Adalet Divanı, 1994 yılında aldığı bir kararla, KKTC mührü taşıyan ürünlerin Avrupa'ya ihracatını yasaklayınca, Kıbrıs Türk ürünlerinin, bilhassa narinciye'nin pazarı ciddi ölçüde daraldı. Aynı dönemde, yerinden edilmiş bir Kıbrıslı Rum Titina Loizidou mülkiyet davasını Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne taşıdı. Mahkeme ise, 1996 yılında davalı konumundaki Türkiye'nin hak ihlalinde bulunduğunu tespit eden bir karar aldı. KC, 1998 yılında AB'ye katılım için tarih aldı. İki yıl sonra, Kuzey Kıbrıs, büyük bir banka krizi yaşadı. Bunu Türkiye ekonomisinin çöktüğü, kuzeyi de tesiri altına alan dev bir ekonomik kriz izledi. İzolasyon, işte bu dönemde, bir haz biçimi olmaktan çıkıp, hapsediciliğiyle dikkat çekmeye başladı.

Emin, bu dönemi, Kıbrıslı Türklerin kendi durumlarını dünyanın geri kalanıyla kıyaslamaya başladıkları bir dönem olarak tarif eder: "Tabii giderek, bu ganimet furyası oturduktan sonra, insanlar böyle doydu, şöyle kustu, veya ne bileyim, şişmanladı –Kıbrıs'ın bütününden bahsetmem– İnsanlar anlamaya başladı. 'Ne oluyor? Ada gidiyor elimizden!' Bir sürü şeyler oluyor ediyor ama en temelde biz bir şeyleri kaçırıyoruz. Onu fark ettiler."

Sonuç itibarıyla, 1990'ların sonunda, Kuzey Kıbrıs'ın istisnailiğin hazzına varılan bir "saklı cennet" olarak metalaştırılmasının yanı sıra, büyük ölçüde sol bir siyasi söylem tarafından bir *açık hava hapishanesi*, Agamben'in tabiriyle bir "kamp" olarak tasvir edilmesi de söz konusuydu. Bu metafor, açık bir şekilde, Kıbrıslı Türklerin hareket serbestisinden yoksun olmalarına gönderme yapıyordu. Sekizinci Bölüm'de alıntılıdığımız

nın tek taraflı olarak uygulanması, tanınmamış yönetimlerin, devletlerini "tanınabilir" hale getirme çabalarını yansıtan bir nevi egemenlik özlemidir.

arkadaşımızın dediği gibi, Kıbrıslı Türkler “hem Kıbrıslı Rumların hem Türkiye’nin çifte kuşatılmışlığı” altındaydı. Yael Navaro, bu metafora dair farklı bir yorumda bulunur. “Açık hava hapishanesi” metaforunun Kıbrıslı Türklerin güneye geçmelerini engelleyen “ilan edilmemiş bir sıkıyönetim”e atıfta bulunduğunu ileri sürer (Navaro-Yashin, 2005). Ona göre metafor, terk edilmişliği değil, Kıbrıslı Türklerin kendilerini “rejimin yöneticileri ve askerler tarafından içeride tutulmaya çalışılan mahkûmlar olarak hissetmeleri”ni anlatmaktadır (2005: 111). Bu metaforla, “mücahitler ve yönetim tarafından halk üzerinde bir terör havasının hâkim kılınması”ndan doğan bir duygu ifade edilmektedir (2012: loc. 1132).

1990’lar, adanın kuzeyinde ve güneyinde milliyetçiliğin yükselişte olduğu bir dönemdi. Örneğin, sınırda yaşanan çatışmalarda iki Kıbrıslı Rum ölmüştü. Kuzeyde, bir muhalif gazeteci faili meçhul cinayete kurban gitmiş; KC’nin AB’ye kabul edilecek olması tepkilere yol açmış; ve Türkiye’nin Güneydoğu Anadolu’daki Kürt silahlı gruplarla düşük yoğunluklu savaşının etkileri hissedilir olmuştu. Bununla birlikte, 1990’ların ortasında, sağın bölündüğü bir esnada, sol, kısa bir süreliğine de olsa iktidara gelmişti. Açık hava hapishanesi metaforu, sol tarafından artan siyasi tansiyonu ifade etmek için kullanılmış olsa da, halkın ağzında daha geniş bir anlama sahipti. İstisna ve izolasyon halinde kalındığı sürece, Emin’in belirttiği gibi, “bir şeylerin kaçırıldığı” hissi yaygınlaşıyordu ve metafor, genel itibarıyla bu hisse tercüman oluyordu. Bu his, bu dönemde genellikle Lefkoşa’daki ara bölgede tertiplenen, fakat sıklıkla “öteki taraf”a gezileri de içeren, iki toplumlu barış inşası atölyelerine katılan binlerce Kıbrıslı Türk açısından bilhassa geçerliydi. Gelişmekte olan Kıbrıs Rum ekonomisi ve AB üyeliğine doğru yol alan, işleyen bir devletle yapılan mukayeseler, 1960’larda olduğu gibi, kapana kısılmış ve dünyadan kopmuş olma duygusunu iyice güçlendirdi.

Bu dönemde, birçok Kıbrıslı Türk adaya gelen misafirlerini Lefkoşa’nın merkezindeki Saray Otel’in terasına götürürdü. Buradan kuzeyin kiremitli çatılarının ötesinde, şehrin iktisaden

büyüyen güney kısmının, “Rum tarafı”nın gökdelenleri izlenirdi. Başkaları eski şehrin surlarının dikenli tellerle çevrili burçlarından birisine giderek aşağıdaki trafik çemberine ve karşı taraftaki telefon dairesi binalarına bakarlardı. 1990’larda buraya sık sık giden bir arkadaşın söylediği gibi: “Arabalara, o yeni arabalara, ve temiz kaldırımlara, trafik çemberindeki dekorasyona bakardık.” Yiğitler Burcu adlı bu noktadan ve sınırların kapalı olduğu dönemdeki popülerliğinden Navaro (Navaro-Yashin, 2012) da bahseder. Velakin, mukayesenin beraberinde getirdiği hayranlık duygusundan ve hayallerden bahsetmez. Onun yerine, “açık hava hapishanesi”nde olmaktan söz eden muhataplarının buradan ayrılma arzusunda olmamalarını sorgular.

Kıbrıslı Türklerin istisnailiğinin maddi koşullarına odaklanırsak, Navaro’nun etnografik malzemesini farklı yorumlamak mümkün olur. Navaro, kuzeyde büyüyen genç Kıbrıslı Türklerin çoğunun kapana kısılmış hissetmelerine rağmen güneye geçme konusunda mütereddit olduklarından bahseder. Örneğin, Olgun isimli bir genç iki toplumlu toplantılar için karşı tarafa geçmektedir, fakat “şikâyet ettiği esaret ve hapis halini yaratan rejimin bölgesine [kuzeye] geri geldiğinde bir rahatlama” da hissetmektedir (2005: 117). Navaro bu durumu bir yanlış bilinç türü olarak tarif eder: “Yapay, fakat gittikçe kalıcılaştan bir siyasi gerçeklik, öznelere bilinçli bir şekilde ortaya koydukları dünyalar üzerinde görünenden daha derin bir tesir bırakır” (2005: 117). Bu tarife göre, “siyasi gerçeklik” tam anlamıyla hegemoniktir ve ortaya çıkan gerçekliğin farklı bir biçimde tasvirine imkân tanımamaktadır.

Kuzeyin hem “açık hava hapishanesi” hem “saklı cennet” olarak tasvir edilişindeki çelişki, konuya farklı bir açıdan bakmamızı sağlar. Güneye geçişte rahatsızlık duyan, yalnızca birleşik bir adayı tecrübe etmemiş genç insanlar değildi. Güneyde büyümüş insanlar bile, 1990’lara gelindiğinde, ortamın değiştiğini teslim ediyorlardı. Federasyoncu siyasi duruşuyla bilinen önemli sol siyasetçilerden birisi, gayriresmî bir akşam yemeğinde bize şöyle demişti: “Eğer bana ‘Hade Larnaka’ya gidelim ve balık yiyelim,’ derseniz, ben size, ‘Yok, gelin Girne’ye

gidelim,' derim. Yurt, mekân artık Kıbrıs olmaktan çıktı. Yarımlaştı." Gerçi bu söz 2000'lerde söylenmişti, fakat başka örnekler de mevcuttur. 1990'larda Rauf Denktaş tarafından birçok kez mahkemeye verilen ve mütemadiyen ölüm tehditleri alan muhalif gazeteci Şener Levent, çocukluğunun Lefkoşa'sının bölünmesinin ardından "Rum tarafı"na geçmenin yabancı bir ülkeye geçmeye benzediği hissinden bahsetmişti: "Yabancılık duygusundan kurtulamıyordum bir türlü" (Levent, 1995: 147-148). Levent, 1980'lerdeki iki toplumlu buluşmalarda da hi böyle hissetmekten duyduğu pişmanlığı anlatır.

Hayatlarının büyük bir kısmını barış için mücadele ederek geçirmiş bu nispeten yaşlı figürler şunu göstermektedir: Navaro'nun gençleri tesiri altına aldığını söylediği "yanlış bilince" neden olan "yapay, fakat gittikçe kalıcılaşan siyasi gerçekliğin" (Navaro-Yashin, 2005) kökleri oldukça derindedir. Bu gerçekliğin Denktaş'ın durmaksızın Rum tehdidinden dem vuran ve milliyetçilik ve Türklük dersleri veren televizyon nutuklarından başka kaynakları da vardır. Ne de olsa, Navaro'nun da tespit ettiği gibi, çoğu insan için Denktaş'ın sesi bir fon gürültüsünden ibaretti. Üstelik, bir önceki bölümde değindiğimiz gibi, Kıbrıslı Türklerin cüsseli cumhurbaşkanı sıklıkla müstehcen şakalara bile konu olabilmekteydi. O halde, aynı zamanda bir "saklı cennet" olabilen bir "açık hava hapishanesi"ni ve kalma arzusunu gizleyen bir kaçma arzusunun dışavurumlarını nasıl yorumlamalıyız?

"Gıbrıs'da bir şey olmaz"

Bougainville Adası'ndaki ayrılıkçı isyanı konu alan, 1999 yılında yapılmış belgesel *Hindistan Cevizi Devrimi*, Bougainville'lilerin Papua Yeni Gine'nin uyguladığı sekiz yıllık abluka karşısındaki hünerlerini anlatır. Bougainville'liler kendi kendilerine yeter hale gelmiş, geleneksel tıbbi canlandırmış, eski bir bakır madenindeki materyalleri yeniden kullanıma sokarak bir hidroelektrik jeneratör inşa etmiş ve yakıt için hindistan cevizi yağı damıtmışlardı. Devrimin ilk lideri Francis Ona filmde izolas-

yonun yararlarından bahseder: “Abluka devam etseydi iyi olurdu diye düşünüyorum. Çünkü o zaman daha fazla şey öğrenir ve yakın geleceğe doğru ilerleme kaydederdik. Yeni şeyler oluşur, yeni fikirler gelişirdi.”⁷

Kuzey Kıbrıs'ın uluslararası terk edilmişliğini orada yaşayanların bir kamp veya hapisane olarak tecrübe ettikleri bir jeopolitik “kara delik” olarak tarif etmiştik. Buna bir tür enklav demek daha isabetli olacaktır. İnsan coğrafyası bakımından bu, tecrit edilmiş, “terk edilmiş” bir mekân olabileceği gibi, seçilmiş bir mekân olarak da görülebilir.⁸ Limasol'daki evini terk etmek zorunda kalan bir kadın yerinden edilme deneyimiyle ilgili olarak şöyle demişti: “Biz buraya kendi özgür irademizle geldik, ama tabii canımızdan korktuğumuz için de.”⁹ Bu “mahpus mekânlar” (Jefferson, Turner ve Jensen, 2019) belirli sosyolojik özelliklere sahiptirler. Bu özelliklerden birisi de daha önce bahsettiğimiz, tecrit ve dayanışmanın, yoksunluk ve hazzın bir arada olduğu paradoksal halidir.

Örneğin, Kıbrıslı Türklerin 1960'lardaki enklav dönemine dair en berrak hatırladıkları şey –paradoksal bir biçimde, günümüzde, hayatlarının en zor dönemi olarak hatırladıkları bir döneme dair nostalji şeklinde zuhur eden– dayanışma duygusudur (bkz. Hatay ve Bryant, 2008). Kıbrıslı Türk emektar gazeteci Ahmet Tolgay, 2009 yılında yazdığı bir makalesinde bu paradoksu şöyle özetler: “Eğer bana ‘Hayatının dönmek istediğin bir dönemi var mı?’ diye sorarlarsa, hiç tereddütsüz ‘1964 ile 1974 arasındaki on yıllık dönem’ derim. Elbette, bu dönem Kıbrıs Türk halkının tarihindeki en acı dolu yıllardır. Güzel

7 Dom Rotheroe'nun yönettiği *Coconut Revolution (Hindistan Cevizi Devrimi)* adlı belgesel film (Stampede Films, 2000).

8 Enklavların sosyolojisini daha ayrıntılı bir biçimde ele aldığımız çalışmalar için bkz. Bryant ve Hatay (2011) ve Bryant (2014b). Enklavlara dair daha erken bir çalışma için bkz. Gringauz (1949, 1950) ve Douglas (1993). Bu kitabın hazırlanmakta olduğu sırada yayımlanan bir derlemede bu mekânlar “sıkışmışlık” (*stuckness*) benzetmesiyle ele alınır (Jefferson, Turner ve Jensen, 2019).

9 Rebecca, Kıbrıslı Türklerin yerinden olma deneyimleri ve iskâna dair tutumları üzerine bir çalışmada, mülakat yaptığı insanların sık sık zorunlu olan bir şeyi aynı zamanda bir seçim gibi algıladıklarını belirten ifadelerine rastlamıştı. Bkz. Bryant, 2012, s. 51.

ve büyüleyici olan, bu adaletsiz ve merhametsiz tutsaklığı reddeden toplumsal dayanışmaydı.” Tolgay, kimsenin bir başkasının üstünde olmadığı, herkesin aynı maaşı aldığı enklav döneminin eşitliğini, “havuzlu villalar, pahalı arabalar, lüks tatiller ve sınırsız tüketim”le dolu sonraki dönemle kıyaslar.

Yukarıda, “terk edilmişliğin” haz üretebileceğine değinmiştik. Üstelik bunu başka vakalarda da görmek mümkündür.¹⁰ Öte yandan, Kıbrıslı Türklerin içine düştükleri istisna hali Kuzey Kıbrıs’ta aynı zamanda Statüko olarak bilinmektedir. Bu “ne barış, ne savaş” hali, daha önce de tarif ettiğimiz, *değişmesi gereken fakat değişemeyen* inatçı bir durağanlığa işaret eder. Ancak, bu durumun değişmiyor oluşu, değişmesi gerektiği yönündeki anlayışın normatif sonuçlarını değiştirmez. Bu sonuçlardan birisi de şu an duyulan hazzın aynı zamanda *duyulmaması gereken* bir haz olduğudur. Dolayısıyla, istisnailiğin hazzının Jacques Lacan’ın *jouissance* mefhumuna emsal teşkil ettiğini söyleyebiliriz. Bu, “örtülü”, zevk vermeyen, hazza varamayan bir hazdır (Lacan, 1962-62: 112).

Kıbrıslı Türkler adanın kuzeyinde gelişen istisnailiğe dayalı rantçı ekonominin Statüko’nun inatçı durağanlığından, ortadan kaldırılamayan, çözüme kavuşturulamayan “sahadaki gerçekler”den doğduğunun ve normal olmadığının genellikle farkındadırlar. 1990’larda, özellikle kuzeydeki mülkiyet rejimini kınayan uluslararası hukuk kararlarının alınması ve KKTC’nin diğer, “normal” devletlerle mukayese edilmesi sonucunda, farklı siyasi görüşler benimsemiş birçok Kıbrıslı Türk kendi devletinin *ganimetin*, yani lağvedilmesi gereken fakat lağvedilemeyen “sahadaki gerçekler”in çürük temeli üzerine kurulduğunu teslim etmeye başlamıştı.

Sağdan bir sivil toplum lideri, bir gün kahve içerken bize “Bu ganimet kültürü bizi yozlaştırdı,” demiş ve eklemişti: “Buraya yerleşirken herkesin eline birşeyler geçti, herkes bir şeyler kap-

10 Bazı yazarlar, “birçok post-modern tanınmamış devletin anormal statülerinin beraberinde getirdiği muğlak siyasi ve ekonomik ortamı, fazlasıyla romantikleştirilmiş bağımsız devlet seçeneğine kıyasla daha çekici bulduklarını” dahi iddia etmişlerdir (Harvey ve Stansfield, 2010: 16).

manın peşine koştu ama bu işin 40 sene süreceği kimsenin aklına gelmedi. Sonuçta ganimet ganimettir, eninde sonunda ne yaparsan yap bitecektir. Biz kurtuluş kavgası verdik ama kuruluş kavgası veremedik.”¹¹ Buradaki kuruluşla, yalnızca Statüko’nun inatçı durağanlığına ve bunun ürettiği istisnailiğe dayanmayan sürdürülebilir, “normal” bir ekonominin kuruluşu kastedilmektedir.

Mustafa Akıncı’yla cumhurbaşkanı seçilmeden önce yaptığımız ve evvelce alıntılıdığımız mülakatta da bu bağlantı ortaya çıkar. 2015 yılındaki mülakat, ganimete ve malların dağıtımına dair dönemin tavrını yansıttığı gibi, 1990’larda gelişen rantçı ekonomi üzerine düşünmeye de imkân tanır. Akıncı konuya, önemli konular etrafında sinerji yaratmanın zorluğundan bahisle değinmiş ve “beni sokmayan yılan bin yaşa” tabirine uygun genel bir sinik tavırdan söz etmişti.

Bu sinik tavrın nedeninin ne olabileceğini sorduğumuzda, Akıncı bunun da kökeninin ganimete dayalı istisnai ekonomide aranabileceğine işaret etmişti:

Bunun [sinik tavrın] sosyoekonomik nedenleri var. İyi araştırmak lazım ama çıplak gözle görünen 74’ten sonra gelişen olaylar içerisinde ganimetçi bir yapı, önce ambarlar doluydu, o malların dağıtımına başladık. O mallar bitti, gayrimenkuller dağıtıldı. O bitti, krediler geldi gündeme. O bitti, iş vaatleri geldi gündeme. O kadar ileriye gittik ki kurultay istihdamları da var!... Yani bu yapı dejenere etmez mi bir toplumu? Eder. Bir de noldu? Hep vizyon, “Ya, bir şey olmaz Kıbrıs’ta, ve böyle gider bu iş.” Bunu 40 yıldır, 50 yıldır yaşayarak onu da gördük. Madem öyle, ben de dümenimi kurayım, günümü kurtarayım yaklaşımları geldi. O yüzden öyle bir toplumsal, hoş olmayan bir yapı çıktı ortaya.¹²

Bizim analizimize göre, bahsekonu dağıtım nepotist devletin temelini oluşturan, ölüm siyasetine dayalı bir takas biçimi olarak özel anlam kazanır. Gelgelelim, bunun 1990’larda rant-

11 Sağ sivil toplum lideriyle mülakat, 15 Eylül 2014, Lefkoşa.

12 Mustafa Akıncı’yla mülakat, 27 Nisan 2015, Lefkoşa.

çı bir ekonomiye dönüşmesi sonucunda, Akıncı'nın analizinde de ifade ettiği, genel bir toplumsal yozlaşma hissi yavaşça ortaya çıkmıştır.

O halde, adanın kuzeyinde gelişen ekonomik sistemin istisnailikten doğduğunu, fakat bu ekonomiye mahsus “idare etme” stratejisinin “Gıbrıs’da bir şey olmaz,” inancına dayandığını söyleyebiliriz. Buradaki “bir şey olmaz”, devletin tanınması veya adanın bölünmüşlüğüne getirilecek bir çözüm gibi, gelecekteki olumlu değişim ihtimallerini hedef alır. Statüko’nun inatçılığını tarif eder, değişmesi gereken fakat değişmeyen, değişmeyen bir durumun sıkışmışlığını (Hage, 2009) vurgular. Bu, Kıbrıslı Türklerin olup biten üzerinde bir kontrolleri olmadığına, kararların onlara sorulmaksızın alındığına dikkat çeken bir “gerçekçilik” beyanıdır. Birçok durumda neden günü kurtarmaya, “idare etmeye” çalıştıklarının kısa açıklaması, bu beyandır.

James Scott’un “neyin gerçekçi olup olmadığını belirlemek, belirli hedef ve özelemlerin imkânsızlığını belletmek” olarak tarif ettiği hegemonik gerçekçilik, Kıbrıslı Türkler açısından “Gıbrıs’da bir şey olmaz,” tabirinde vücut bulur. Bu gündelik “gerçekçilik” ibaresi, hem Kuzey Kıbrıs’ın asla tanınmayacağı bilgisini hem de belki tanınabileceğine dair bir umut nüvesini içerir. Hem ambargo ve izolasyonlar karşısındaki protestolara dair bir anlayışı hem de “korsan devletler”in sıklıkla bu tür cezalandırıcı tedbirlere maruz kaldıklarına dair “gerçekçi” bir bilgiyi yansıtır. Hem adanın bölünmesinin son bulacağı bir çeşit çözüme dair umudu hem de bunun hiçbir zaman gerçekleşmeyeceğine dair kuşkuyu taşır. Hem sistemi değiştirmeye yönelik arzulara hem de mevcut şartlarda herhangi bir değişim olmayacağına dair “gerçekçi” bilgiye tercüman olur.

Arzu, iktidarın engelleriyle –bu vakada, örneğin, uluslararası sistemin iktidarıyla, “büyük güçlerin” kudretli çıkarlarıyla ve Türk devletinin “devletliliği”yle– karşılaştığında, bu “gerçekçilik” hegemonik bir hal alır. Bu gibi koşullarda, “idare etme” taktiklerinin hedefi, bir çeşit dis/simülasyon olmalarına rağmen, “gerçekçi” düzeni ortadan kaldırmak değildir. Müca-

hit puanlarıyla aldığı Rum malını satan çiftçi, omuz silkip “Napayım?” diyebilir. Bu, “İzolasyon altında, para kazanmak için başka napayım?” demektir. Bu, aynı zamanda, “Sistem buysa, herkes nasiplenirken, ben niye nasiplenmeyeyim?” demektir. Dolayısıyla, çiftçi, içinde yaşadığı sistemin tanınmayacağını, ıslah edilmeyeceğini, izolasyonların tesirinden kurtarılmayacağını kabul eder (“Gıbrıs’da bir şey olmaz”) ve aslında, hegemonik dünya düzeni böyleyse, içinde bulunduğu durumun da böyle olması gerektiğini kabul eder.

Bununla birlikte, çiftçi, Ernst Renan’ın “günlük plebisit” (2018) dediği pratiğe iştirak ederek, esasında yok etmeye muktedir olduğu bir düzeni devam ettirmek için eylemleriyle oy vermiş olur. Daha önceki bölümlerde de dikkat çektiğimiz üzere, Kuzey Kıbrıs’ta gerçekleşen egemen takas, devletin meşruiyetini Kıbrıslı Türklerin canları, kanları ve mağduriyeti üzerine kurmuştur. Kıbrıslı Türkler güneydeki evlerine rahatlıkla dönebilecek durumdadırlar, fakat sırf kuzeyde kalarak kendilerini koruyan ayrı bir devleti meşrulaştırmaktadırlar. Dolayısıyla, Kıbrıs Türk devleti mağduriyetle meşrulaşır, fakat iktidarını bir reddediştten devşirir. Kıbrıslı Türkler oldukları yerde dururlar, ayak direrler. İşler ne kadar kötüleşirse kötüleşsin, kılmıdamazlar. Rum malından kazanç elde eden çiftçi omuz silkip “Napayım?” dediğinde, reddedişini çaresizlik kinayesiyle gizliyordur.

Esad’ın posterlerdeki güler yüzünün gizlermiş gibi yaptığı kaba kuvvet gibi, Kıbrıs Türk devletinin temelinde de, Kıbrıslı Türklerin çaresizlik olarak gizlermiş gibi yaptıkları bir *reddediş* vardır. İçinde bulunduğu ortama açık hava hapishanesi deyip de buradan ayrılmakta tereddüt eden genç ile “Napayım?” diyen çiftçi, bir tür dis/simülasyona başvururlar. Çiftçinin bu dünyada bir Kıbrıslı Türk olmayı çaresizlik olarak takdim ederken aslında yok etmeyi reddettiği sistemdeki yerleşik menfaatlerini saklamaya çalıştığı herkesin malumudur.

Vaclav Havel, “yöneten ile yönetilen arasındaki çizgi, *de facto* olarak her bir kişinin içinden geçer,” demişti (1986: 53). Havel’e göre, vatandaşlar, iktidarın hem uyruğu hem de failidir-

ler. Hem rejim tarafından disipline edilirler hem de onun yeniden üretimine ortak olurlar. Gerek Havel gerek Wedeen (1999) kişilerin baskıcı rejimlerin yeniden üretimine iştirak etmelerine neden olan işaretleri yeniden üretmelerine odaklanırlar. Her iki yazarın varsayımı, sıradan vatandaşların rejimi değiştirmeyi tercih ettikleri, fakat değişimi nasıl sağlayacaklarını göremedikleri için *mış gibi yaparak* günü kurtarma, yani Kıbrıslı Türklerin tabiriyle “idare etme” taktiklerine başvurdıkları yönündedir. Herhangi bir seçim şansı bulunmadığı için *mış gibi yapmak*, rejimin vatandaşların gözündeki iktidarını yeniden üretir. İnsanlar kendi arzularına ters düşen eylemlerde bulundukça rejimi yeniden üretme suçuna ortak olurlar.

Mamafih, Kıbrıslı Türkün durumu, herhangi bir seçim şansı bulunmadığı için *mış gibi yapmaktan* ziyade, *herhangi bir seçim şansı yokmuş gibi yapmaktır*. Reddediş ânı, çaresizlik olarak gizlenir ve istisnailik bir “idare etme” stratejisine dönüşür. 1990’ların rantçı ekonomisi, Kıbrıs Türk istisnacılığı üzerine kurulmuş ve “Gıbrıs’da bir şey olmaz,” düşüncesiyle meşrulaştırılmıştı. Bu, çaresizliği, istisnailiği ve hazzı bir araya getiren bir düşünceydi.

İdeolojiyi gizlermiş gibi yapmak

Bu bölümün başında Mete’yi küstahça tehdit eden belboy, koyu destekçisi olduğu partiye her zaman sadık değildi. Bu olaydan yalnızca birkaç yıl önce, partiyle arası açılmıştı. Parti köyüne bazı hizmetleri getirmeyi reddedince kendisine bağlı seçmen kitlesi karşısında rezil olmuştu. Bir gün partiden iki bakan otele geldi. Mete onları karşılariken belboy aniden ortaya çıkıp “Hırsızlar! Sizi gidi hırsızlar! Bu seçimi kazanacağınızı zannedersiniz!” diye bağırıyordu.

Mete şok olmuştu, fakat bakanlar durumu normal karşılamış, mahcup görünüp Hasan’ı sükûnete davet etmişlerdi. Belboy, onları hırsızlıkla suçlayarak aslında dönemin tanınmış sol söylemine müracaat ediyordu. 1980’lerde şekillenen bu söylemin temel fikri, iktidar partisinin hırsızlardan oluştuğu, yoz-

laşmış olduğu ve iktidara gelmek için torpil ve rüşvet dağıttığıydı. İktidar partisi ise, bu suçlamalara cevaben, solcu rakiplerini “hain” ve “Rumcu” olarak adlandırmaya başlamıştı. “Rumcu”luk suçlaması, solun o dönem giderek daha güçlü bir şekilde Kıbrıs Sorunu’na acil çözüm talep eden söylemine ve ana muhalefet partisi CTP ile Kıbrıs Rum Komünist Partisi AKEL arasındaki artan işbirliğine atıfta bulunuyordu. Denktaş’ın eski danışmanlarından birinin söylediği gibi: “1974’ten sonra burada bir statüko oluştu. CTP’ye, solculara Rumcu ve komünist demeye alıştık. Bir tarafta Denktaş’a sövenler vardı, diğer tarafta onu övenler. Hepsinin de bu memlekette yaşam köşecikleri oldu. Buradaki statüko hem sağa hem sola yarar.”¹³ Bu danışmanın kullandığı “yaşam köşecikleri” tabiri, hem konforlu ve tanıdık havayı hem de göz önünde olmayan, bir köşeye saklanmış bir şeyi ima eder. Esasında siyasi bölünme retoriğinin kendisi yaşam köşeciği oluşturmanın yöntemlerinden birisidir. Denktaş’a sövmek de, onu övmek de “yaşam köşeciği” oluşturmaya vesile oluyordu.

Söz konusu danışmanın söylediklerinden, siyasi retoriğin herkesin işine yarayan bir Statüko’nun üstünü örtmeye yaradığını ve kutuplaşmanın cumhurbaşkanı olarak görevde olduğu sırada Denktaş’ın etrafında şekillendiğini anlarız. Sekizinci Bölüm’de gösterdiğimiz gibi, Denktaş bayraklar, resmi geçitler, millî törenler ve “büyük Türk ulusu”na sadakati temsil eden diğer gösterilerle adaya Türk milliyetçiliğinin dayatılmasının sembolüydü. Gelgelelim, aynı bölümde vurguladığımız üzere, Denktaş bu retoriğe inanıp bunu kullanırken, aynı zamanda Kıbrıslı Türklerin buna inanacak ölçüde “Türk olmadıkları”nın da farkındaydı.

Anılan dönemde Avrupa Birliği iktisaden yükselişteydi ve Sovyetler Birliği çökmüştü. Bunun sonucunda, Avrupa’daki diğer sol partiler gibi, kuzeydeki solun ana partisi CTP de bu dönemde birtakım liberal değişimler geçirdi. Bir arkadaşımızın belirttiği gibi: “Tabii ki bu dönemde Sovyetler Birliği dağıldı ve

13 Cumhurbaşkanı Denktaş’ın eski danışmanlarından Erdal Andız’la mülakat, 15 Mayıs 2012, Lefkoşa.

kendine komünist diyen bir parti barış sloganıyla yeni bir taban buldu.” Barış sloganı denilen şey, “normalleşme”ye getirip Kıbrıslı Türkleri istisnailikten kurtarabilecek tek çözümün federal bir çözüm olduğu fikriydi.

Ancak, Denктаş’ın danışmanının ima ettiği gibi, bu sloganın her ne kadar yerel siyasi tartışmalarda umut aşılayan bir yönü olsa da, insanlar çoğunlukla barışa ulaşmanın tek yolunun şimdiye kadar hiçbir yere varmayan müzakerelerden geçtiğini anlamışlardı.

Gerek sağın gerek solun ideolojik dili *de facto* durumla, yani “sahadaki gerçekler”e dayanan Statüko’yla garip bir ilişki içerisindeydi. Denктаş’ın danışmanının yukarıda işaret ettiği gibi, sağın da solun da retorığı yoğun bir kutuplaşma sergilemenin yanı sıra *örtmece*yle siyaset yapmaya, bir başka ifadeyle Statüko’nun yapısını gizlemeye vesile oluyordu. Danışmanın Václav Havel’in şu görüşüyle hemfikir olacağını tahmin edebiliriz. Havel’e göre, ideoloji “insanlara bir kimlik, onur ve ahlâk yanılsaması kazandırırken, aynı zamanda bunlarla vedalaşmalarını kolaylaştırır. İnsanlar ‘düşkünlük’lerini, değersizleşmelerini ve statükoya uyum sağlamalarını ideoloji denilen örtünün ardına saklarlar” (1986: 43).

Havel’in ideolojinin sosyal işlevine dair bu ziyadesiyle sinik çıkarımı, bazı insanların, örneğin, Türkiye’nin Kıbrıslı Türklerin anavatanı olduğuna veya dünya işçilerinin birleşmesi gerektiğine gerçekten inanmadıkları anlamına gelmez. Yine de Havel, bu gibi sloganların dillendirilmesinin insanlara, gerçek durumlarını ifade etmenin onur kırıcı olacağı bağlamlarda hayatlarına devam etme imkânı tanıyabileceğini teslim etmiş olur. Havel, dükkânında “Dünyanın İşçileri, Birleşin” sloganını sergileyen bir manav örneğini verir. Bu slogan, hem itaat ettiğinin göstergesi hem de muhbirleri uzakta tutacak bir çeşit tılsımdır. Dahası, manav bu sloganı sergileyerek korkusunu dışavurmanın utancından kurtulmuş olur. Havel’in sözleriyle: “Slogan iktidarın aşağılığını saklarken, aynı zamanda manava itaat etmenin aşağılığını kendinden saklaması imkânı tanır” (1986: 42).

Böylece, manav, danışmanın söylediği gibi, kendine bir “ya-

şam köşeciği” yaratmış olur. Burada, ideolojinin zırhı altında kendini güvende hissedebilir. Danışmana göre de sağın ve solun ideolojileri bu “yaşam köşecikleri”ni koruyan zırhlardır. Bununla birlikte, danışman ile Havel’in şüphesiz ayrı düşeceği bir husus da vardır. Havel’e göre, ideoloji bir yalanın içinde yaşamak olsa da, muhalifler “hakikatin içinde yaşayanlar”dır. Bizim danışmana göre ise, herkes “idare eder” ve “statüko hem sağa hem sola yarar”

Statüko’yu, bazen “donmuş bir çatışma”, tanınmamış bir devlet veya basitçe “Kıbrıs Sorunu” olarak ifade edilen Kıbrıslı Türklerin istisnailiği olarak anlamak mümkündür. Aslında, “Gıbrıs’da bir şey olmaz,” diyen hegemonik gerçekçiliğin sebebi, çözülmemiş ve görünürde çözülmesi mümkün olmayan Kıbrıs Sorunu’dur. Daha evvel alıntılıdığımız sağ sivil toplum lideri şöyle demişti: “Biz de burada barış olacak diye bekleyen bir toplum haline geldik” Bu durumda, Kıbrıs Sorunu, Kıbrıslı Türklerin “idare etme” taktiklerini hem açıklar hem de meşrulaştırır. Bir örnek vermek gerekirse; Mete, Dome Hotel’de çalışmaya başladığında, lobideki tuvaletlerin kirli olduğunu fark etmiş, bunun üzerine işini ihmal eden temizlik görevlisini paylamıştı. Görevli ihmalkârlığına dair yaptığı uzun açıklamada, konuyu eninde sonunda henüz çözüme kavuşmamış Kıbrıs Sorunu’na getirmişti. Benzer bir şekilde, Kıbrıslı Türkler Türkiye’yi “idare ederken”, kendilerini Türkiye’ye bağımlı kılan fakat Türkiye’nin parçası yapmayan istisnai durumlarını kullanırlar. Bu taktiğin temelinde de Türkiye’nin adadaki varlığını hem açıklayan hem de meşrulaştıran çözümsüz Kıbrıs Sorunu vardır.

Danışmanın gözlemi, Statüko’nun artığını, hazzına varılamayacak bir hazzı açığa çıkarır. Bu, “büyük Öteki”ye, yani Kuzey Kıbrıs’ı “tanıyacak” makama, yani “uluslararası toplum”a göre imkânsız bir hazzdır. Bu analizin mevcut vakaya ne denli uygun olduğu, Žižek’in Alexei Yurchak’ın buyurgan söylem mefhumuna dair yürüttüğü tartışmadan anlaşılır. Buyurgan söylem, insanların bazı durumlarda ciddiye almadan tekrarlamak mecburiyetinde hissettikleri, ideolojinin “kütük dili”dir. Žižek bunu şöyle açıklar:

Aslolan görüntüdür: Şayet bu, ortadan kaldırılacak olursa –eğer birisi kamuya açık bir biçimde bariz hakikati, kralın çıplak olduğunu (hâkim ideolojiyi kimsenin ciddiye almadığını) ilan edecek olursa– bütün sistem bir bakıma çökmüş olur. Neden? Başka bir şekilde ifade edecek olursak: Eğer herkes kralın çıplak olduğunu biliyorsa ve eğer herkes herkesin bunu böyle bildiğini biliyorsa, görüntüyü her ne pahasına olursa olsun korumaya neden olan fail kimdir? Buna verilecek tek bir tutarlı cevap vardır: *büyük Öteki*. Cehalet içerisinde muhafaza edilmesi gereken, büyük Ötekidir (1989: 198).

Mevcut vakaya uyarlayarak söylersek, Statüko’yu korumak için özel bir görüntü şarttır.

Yurchak, geç Sovyet sosyalizmini konu alan kendi çalışmasında, buyurgan söylemin edimsel anlamını tanımanın önemi-ne değinir. “Normal” bir insan topluluğunu (*svoi*) anlamdan mahrum bırakılmış bir edim yaratır. Bu, buyurgan söylemi ciddiye almamış, fakat yine de bu söylemin gereklerini yerine getirmek gerektiğini anlamış bir topluluktur. Bu söylemi ciddiye alanlar, ister buna inanan “aktivistler” ister buna karşı çıkan “muhalifler” olsunlar, günü kurtarmaya, idare etmeye çalışan, sıradan, “normal” vatandaşlar (*svoi*) olamazlar. Elbette normal vatandaşın da “sosyalist sistemin aleni ya da örtülü bir biçimde merkezinde yer alan birçok değere kişisel yakınlık duyması pekâlâ mümkündür” (2006: 115).

Kuzey Kıbrıs vakasında, özgürlük ve tutsaklık, vatanperverlik ve muhalefet söylemlerinin *anlamdan* ziyade *sinyal* vermek, edimin ötesinde anlam aramayan, performansı performans olarak gören bir topluluk yaratmak amacıyla kullanıldığını görürüz. Bununla birlikte, normal bir topluluğun birlikteliği ile Statüko’ya özgü sosyallik arasında bir fark vardır. Çoğu insan *statükocu* olduğunu kabul etmez. Bu yakıştırmayı reddedebileceklerini bilirler, çünkü nihayetinde Statüko’yu değiştirme imkânına sahip olmadıklarını bilirler. Böyle bir durumda, herkesin “gerçekte” hiçbir şeyin değişmeyeceğini bilmesine karşın, miliyetçi bir sadakat veya sömürgecilik karşıtı bir muhalefet gö-

rüntüsü veren edimler sahnelenir. Bu da herkesin sadece idare etmeye çalıştığını bildiği durumu, yani Statüko'nun sosyalliğini yaratır.

Taksimi “idare etmek”

Herhangi bir günde, Kuzey Kıbrıs'ın herhangi bir sokağında, standart Türkçeden ilginç sapmalar içeren bir dizi selamlaşma duyabilirsiniz: Selamlaşmayı başlatan kişi, lafza bakıldığında “Ne yapıyorsun?” demek olup, aslında “Nasılsın?” anlamına gelen şu soruyu Kıbrıs ağzıyla sorar: *Napan?* Bu soruya Kıbrıs'ta verilen standart yanıt, Türkiye'den birisinin vereceği türden, mesela “İyiyim, sağol” veya “Çok şükür, iyiyim” gibi bir yanıt değildir. Bu soruya Kıbrıslının cevabı, “Ne yapabilirim?” ya da “Ne yapmalıyım?” anlamına gelen şu ifadedir: *Napayım?* Bu cevap mutlaka bir miktar tevekkülle, boş vermişlikle söylenir ve içinde bulunulan duruma dair yapılacak pek bir şey olmadığını ima eder.

Buna verilen cevap ise, “Elden ne gelir?” anlamına gelen şu tabirdir: *Napacan?* Muhatap, bu cevapla, bir *gardaşlık* ortamına dâhil edilir. Cevap, yalnızca bir *gardaşın* sezgisel olarak anlayacağı düşünülen bir koşullar bütününe işaret eder. Cevabın içindeki “Elden ne gelir?” aslında “Bir Kıbrıslı Türk olarak elimden ne gelir?” demektir. Bir siyasi parti liderinin annesi, bize spesifik bir siyasi çıkmazdan bahsettiği sırada bu durumu şöyle özetlemişti: “Her hâlükârda, kimse yapması gerekenin ne olduğunu bilmek istemez. Çünkü zor olacağını bilirler. Tek bildiğimiz şey, ‘*napan, napayım, napacan*’dır.” İnsanlar birtakım zorluklar içermesi muhtemel bir çözüm bulmak yerine, “idare etmeyi”, günü kurtarmayı tercih etmektedirler.

Kıbrıslı Türklerin hem “saklı cennet” hem “açık hava hapisanesi” olan istisnai mekânlarının çelişkilerine dönecek olursak, bu istisnailiği tarif etmenin her iki yolunun Statüko'yu gizlediği açık olsa da, bu çelişkilerin edimsel olarak devreye sokulması “idare edilebilir olanın taksimi” diyebileceğimiz bir duruma işaret eder. Bu, *gardaşların* birbirlerini tanıdıkları bir

mekândır, dolayısıyla Kuzey Kıbrıs'ın istisnai bir mekân olarak yarattığı duygusal yakınlığı belirler. Üçüncü Bölüm'de değindiğimiz gibi, siyaset felsefecisi Jacques Rancière duygusal deneyimimiz bağlamında kimin devlete dâhil edileceğini, kimin devletin ayrıcalıklarından yararlanacağını tayin etme biçimimizi duyarlılığın paylaşımı veya taksimi olarak betimler (2010: 502-507). Rancière'den hareketle gözlemimiz şudur: Kuzey Kıbrıs'ın istisnai mekânında da dünyayı paylaştıran ve kimlerin bu dünyaya katılmaya hakkı olduğunu belirleyen, bir başka deyişle *gardaşlığın* yakınlığını tanımlayan özel bir *dispositif*, bir düzenek, “duyarlılık ve eğilimlerden ibaret bir ilişkisel ortam” vardır (Panagia, 2018: 28).

Gardaşlık düzeneği, örneğin, Türkiye'deki adabımuâşerete ters düşecek şekilde, birbirine *sen* diye hitap eden Kıbrıslı Türkler arasındaki sosyal etkileşimin rahat doğasında görülebilir. Oyunun kurallarını bildikleri için birbirleriyle münasebetleri teklifsizdir. Bu düzenek, omuz silkip *Napayım?* demek gibi, edimlerin karşılıklı olarak tanınmasıyla ortaya çıkar ve sonunda bir dünyayı anlamlandırma yordamına dönüşür. Düzeneğin varlığı, dili konuşup bürokratik formaliteleri anlayabilen, fakat bu dünyanın ayrıcalıklarından dışlanan Türkiyelilerle ilişkilerdeki tezatta iyice kendini belli eder. Bir Türkiyeli göçmenin bazı araştırmacılara söylediği gibi: “Mesela, devlet dairesine varırsın, o gider işini yapar çıkar kısa pantolonla, sen resmî halinle kravatınla kapının önünde beklersin. Sıranı beklersin. Çünkü onun bir akrabası vardır, bir dayısı vardır, bir yeğeni vardır” (Kurtuluş ve Purkis, 2014: 97). Böyle bir durumda, Kıbrıslı Türkler yabancılar karşısında bir devlet bürokrasisinden beklenen formaliteleri sahnelerler, fakat sistemin içerisindekiler için sistemin etrafından dolaşmanın yolları her zaman mevcuttur.

Biz yine de bu “idare etme” yönteminin bir taktiğin ötesinde olduğunu ileri sürüyoruz. “İdare edilebilir olanın taksimi”, neyin görünebilir, duyulabilir ve müşterek olduğunu tanımlar. Bir gün, tanınmış bir iş adamı olan arkadaşlarımızdan birisi, kızını okula götürmek için karşı tarafa geçecekti, fakat sınır kapısında kimlik kartını unuttuğunu fark etti. Bu, 2003 yılında,

kuzeyde iktidar olan milliyetçi hükümetin Kıbrıslı Rum muhaptaplarıyla yeterince müzakere etmeyi reddetmesi üzerine başlayan kitlesel protestoların ardından, kapıların açılmasını takip eden dönemde gerçekleşmişti. Bu döneme Sonuç Bölümü'nde değineceğiz. Rebecca'nın başka çalışmalarında da (2010) anlattığı gibi, bu, birkaç yıl içerisinde “yeni bir normal”e dönüşen hızlı bir değişim dönemi idi. Kapıların açılmasından kısa bir süre sonra, birçok Kıbrıslı Türk aile çocuklarını adanın güneyindeki, onları yabancı üniversitelere daha iyi hazırlayabileceğini düşündükleri uluslararası okullara göndermeye başlamıştı. Çoğu ebeveyn çocuklarını Ledra Palas sınır kapısında bırakıyor, çocuklar da ara bölgeden yürüyerek güneyde onları bekleyen otobüse gidiyordu. Arkadaşımız ise, nispeten küçük yaştaki kızına ara bölgeden geçerken eşlik etmeyi tercih ediyor ve onu karşı taraftaki otobüse kendisi bindiriyordu.

Kimlik kartını unuttuğunu fark etmiş, fakat 1970'lerde Türkiye'nin Karadeniz bölgesinden adaya gelen yerleşiklerin çocuğu olan genç polisle karşılaşana kadar bu sorunun üzerinde pek durmamıştı. Genç polis, şaşırtıcı bir şekilde, sınırı geçmesine izin vermiyordu.

Arkadaşımız ismini vererek hayretle sordu: “Kim olduğumu bilmiyor musun? Buradan kaç kere kimliksiz geçtim. Sen kimsin de bana geçemeyeceğimi söylüyorsun?”

Genç polis geri adım atmamış ve şöyle demişti: “Beyefendi, burası sınırdır. Canınızın çektiği gibi gidip gelemesiniz.”

Arkadaşımız öfkelenmişti. Daha sonra genç polisi amirlerine şikâyet etti. Genç polis durumu “idare etmediği” için azarlandı. Bu hikâyede önemli olan, yalnızca arkadaşımızın tanınma beklentisi değil, aynı zamanda –Üçüncü Bölüm'de değindiğimiz gibi– *de facto* devlet nezdinde iğrenleştirilmiş bir gruba mensup olan birisinin durumu “idare etmeyi” inatla reddetmesi üzerine duyduğu öfkedir. Bu örnekte, *idare etmenin* manası değişir. Buradaki idare etme, istisnailiğin engellerinin etrafından dolaşma yöntemi değil, istisnailiğinin sınırları içerisinde “idare edilebilen” bir mekânı tanımlama yöntemidir. Bulunduğu mevkiyi hak etmeyen memur “günü kurtarmak” anlamında “idare eder-

ken”, standartları yükseltmeyi isteyenlere veya hesap verebilirlik talep edenlere sıklıkla “idare et” denirken, yukarıdaki örnekteki “idare edilme” talebi aynı zamanda görmezden gelinme, kayırılma talebidir.

Arkadaşımız bize bu hikâyeyi anlattığında, bir başka tanınmamış devletin, *de facto* Abhazya Cumhuriyeti’nin sınırında yaşadığımız tecrübe hatırıma gelmişti. Oraya, çoğu bölgede akrabaları olan, Türkiyeli Abhaz kökenli bir grupla, bir araştırma gezisi bağlamında gitmiştik. Soçi’deki Rus sınır kontrol noktasındaki meşakkatli saatlerin ardından, Abhazya’ya girişte pasaportlarımızı görmeyi dahi talep etmeyen, sadece grupta kaç kişinin akrabalarını görmeye geldiğini merak eden ve Türkçe konuşan bir sınır polisi tarafından karşılanmıştık. Grubumuzdaki kişilerin polisin bu alicenap jestine verdikleri tepkiler kayda değerdi. Abhazya’yı ilk kez ziyaret etmekte olan yaşlı bir adam, polisin jestinden rahatsız olmuş ve “Bu ne biçim devlet?” diye söylenmişti. Halbuki grubun geriye kalanı gülmüş, alkış koparmış, polise bir çırpıda akrabalarının isimlerini saymaya başlamıştı. Polis ise, duyduğu aile isimleri hakkındaki kibar yorumlarda bulunmuştu.

Elbette sınır formalitelerinin uygulanmasında ısrarcı olmak da bu formaliteleri görmezden gelmek de egemenlik iddiasının ortaya konulma biçimleridir. Görmezden gelme, istisnaların bile bir istisna tayin edebileceklerini gösterir. Tanınmış devletlerin sınır polisleri de tanıdıkları insanlarla şakalaşıp, onlara dostane davranıp pasaportlarına sorgusuz sualsiz mühür vurabilirler. Gelgelelim, kimseden pasaport talep edilmemesi grubun büyük bir kısmında şaşkınlık yaratmıştı. Hatta polisin bu denli rahat davranması, Abhazya’yı ilk kez ziyaret eden bazı grup üyelerini endişelendirmişti. Ülkeden ayrılırken ülkeye girişlerine dair herhangi bir kayıt bulunmamasını nasıl açıklayacaklarını düşünüyorlardı. Başka grup üyeleri ise hiç oralı değildi. Bu cümle kendi başına yeterli bir açıklamaymış gibi, “Artık Abhazya’dayız,” diyorlardı.

Başka bir tanınmamış devletteki tecrübemizden dolayı bu açıklama bize sezgisel olarak anlamlı geliyordu. KKTC’de de

Egemenlikte ısrar edilince: Lefkoşa'nın güneyinden gelirken Ledra Palas geçiş noktasında görünen levhalar (Fotoğraf: Rebecca Bryant).

insanlar, her türlü garipliği ve düzensizliği açıklayabilirmiş gibi “Burası KKTC!” diyorlardı. “Artık Abhazya’dayız,” veya “Burası KKTC!” demek, düzensizliğin norm olduğu ve insanların bir devletin ne olması gerektiğine dair beklentilerini askıya almaları gerektiği bir yere gelindiğini şakayla karışık ilan etmektir. Öte yandan, bu, aynı zamanda, burada bir duygusal yakınlığın bulunduğunu, düzensizliğe suç ortağı olunduğunu bildirmektir. Şaka yapar gibi “Artık Abhazya’dayız,” dendiğinde, egemen bir istisnanın terk edilmişliği, aynı zamanda bir kendini şımartma, göz yumma anlamı kazanır. Bir başka deyişle, istisnadan haz da alınmalıdır.

Gerçekten de Abhazya’daki polisin jestini ve arkadaşımızın öfkesini, bu duygusal istisnailiğin, bu terk edilmişliğe davetin yankıları olarak okuyabiliriz. Eğer istisnailik –tek olmayan “sınır”– bu ülkeleri jeopolitik mekânda birer yer olarak mimliyorsa, o halde “biz” de bir sınırla değil de bir “sınır”la, bürokrasi gibi şeylerin doğaçlamaya konu olabileceği bir mekânda yaşamasını bilen insanlar oluruz. Abhazyalı polis “şahsında” devleti

temsil ettiği ölçüde (Reeves, 2014), aynı zamanda devleti şahsileştirmiş; bizi “gerçek” bir devletten olabilecek beklentilerimizi terk etmeye davet ederek, devlete suç ortaklığının samimi havasını kazandırmıştır.

Bu bölümün başındaki hikâyeye dönelim. Başbakan Mete’ye “Sen iyi idarecisin, idare et,” dediğinde, Mete’nin belirli bir *aisthe-sis*’e, yani bir sağduyuya sahip olduğunu, belirli duyarlılık ve eğilimlerin ağır bastığı bir ortamın, bir düzeneğin parçası olduğunu varsayıyordu. Bu, bir dayanışma, bir *gardaşlık* çağrısıydı ve istisnailiğin mekânı Kuzey Kıbrıs’a bir yakınlık, tanıdıklık ve danışıklık atfediyordu.

Bunun üzerine Mete durumu “idare etti” Belboyu istifa etmek zorunda bıraktı. Başbakana “Hasan’ın otuz oyu varsa, benim de yüz oyum var. Hangisi sizin için daha önemli?” diye sordu.

Mete aslında rest çekti. Fakat, durumu “idare etmesi” aynı zamanda bir dis/simülasyondur, çünkü başbakana restini yumuşatan bir akrabalık bağı söz konusuydu. Dışarıdan bakan birisi Mete’nin başbakana ağzının payını verdiğini düşünebilir, fakat Mete bunu siyasetçinin elinin kolunun bağlı olduğunu bilerek yapmıştı.

De facto faillik, idare edilebilir olanın taksimi aracılığıyla tanımlanabilir. Bu, istisnailiğin hükmettiği bir taksimdir. Bu bölümde zikrettiğimiz selamlaşma silsilesi *Napan? Napayım? Napacan?* çaresizliğin o sıcak aşinalığını anlatır. İstisnailik, devlet idaresi ve toplum olma, “idare edilebilir olma” kavramında kesişir ve belirli bir düzeneğe şekil verir, Kıbrıs’ın kuzeyinde bir “yaşam köşeciği” yaratır. Bu istisnai mekân içerisinde, çaresizlik faillik olur, hegemonyanın eli kolu bağlanır, ve yakınlığın sınırları mağlubiyet bildiren bir omuz silkme hareketiyle çizilir.

Aporia'nın Absürtlüğü

2004 yılının başlarında, Kuzey Lefkoşa'nın sokakları pankartlarla dolup taşmış, müzikle coşmuştu. On binlerce Kıbrıslı, Birleşmiş Milletler'in adayı yeniden birleştirmeyi amaçlayan planını desteklemek amacıyla cumhurbaşkanlığı sarayının yakınındaki meydan ve parkta toplanmıştı. Plan, kısa süre sonra Kıbrıs'ın her iki tarafında düzenlenecek referandumlarda oynanacaktı. Kuzeyde her yaştan ve her partiden insan, Kıbrıslı Türklerin gündelik hayatta sık sık İngilizceden ödünç kelimeler aldıklarının nişanesi olan *Yes be annem* sloganı altında birleşmişti. Kampanya sırasında sıkça kullanılan bir diğer popüler slogan, önceki bölümlerde değindiğimiz, devleti statü olarak görme temayülünü yansıtan *Bu memleketin efendisi olacağız* idi. *Efendi* olmak bir şeyin sahibi ya da zilyeti olmanın ötesinde, *efendi* olarak tanınmak ve bundan dolayı itibar görmek anlamına geliyordu.

Miting, Bu Memleket Bizim Platformu tarafından düzenlenmişti. Bu, Türkiye'nin gerçek ve algılanan müdahalelerine karşı yerel kimlik hassasiyetlerine hitap eden bir gruptu. Platform, sol partilerden doğmuştu, ancak gösterilerde yer alan ortaklarından birisi, çoğunlukla gazeteci ve iş insanlarının oluşturduğu Ortak Vizyon isimli bir hareketti. Bu grubun gösterile-

re katılımı siyaseten önemli bir çark edişin habercisiydi ve seçmenler üzerinde bir hayli etkiliydi. Gerçekten de hareketin önde gelenleri arasında geçmişte bağımsız devlet fikrini tutkuyla desteklemiş insanlar da vardı.

Bunlardan birisi yayıncı ve medyatik kişilik Doğan Harman'dı. Aşırı sağ ona, çark edip adanın birleşmesini savunmaya başladığı için "Fırıldak Doğan" lakabını takmıştı. Kıbrıslı adıyla çıkardığı gazete, bir tutam Kemalist milliyetçilik ve zaman zaman aşırı sola kayıp kendini sağda bulmasına sebep olan bir miktar Leninizm sosuyla bezeli bir yerel kimlik popülizmiyle harmanlanmıştı. Komik bir şekilde, gösterilerden yalnızca birkaç ay önce, gazetesinin başlığının hemen altında "Biz küçük Türkiyeyiz" vecizesi yer alıyordu. Gösterilerden yalnızca iki yıl önce, aynı gazete, birleşmeyi destekleyen birçok önde gelen kamu figürünün "yüzde kaç Türk olduklarını" ilan etmelerini ve –birleşmeyi desteklemeleri için ABD yönetiminden mali destek aldıkları ithamıyla– "gerçek kimliklerini" açıklamalarını talep eden bir manşetle yayımlanmıştı.¹ BM'nin planı, planın sponsoru olan BM Genel Sekreteri'yle anılır olmuş, dolayısıyla bu dönem de tarihe Annan Planı dönemi olarak geçmişti. Harman, özel bir televizyon kanalında sunduğu popüler programda ve gazetesindeki köşe yazılarında, mitinglerin rüzgârını arkasına alarak Statüko ve Statüko'yu destekleyenler aleyhinde atıp tutuyordu. Üstelik Kıbrıs Türk siyasi dağarcığına *statükocu* diye yeni bir tabir kazandıran, bizzat Harman'ın kendisiydi.

Bu bölümün girişinde bahsettiğimiz gösteri sırasında, bir sendikacı sahneye çıkarak Harman'ın lügatini kullanmış, BM planına karşı çıkıp her şeyin olduğu gibi kalmasını isteyenlerin *statükocular* olduğunu ileri sürmüştü.

Kalabalık içinde, Mete'nin babasının arkadaşı olan eski gazetecilerden birisi, Mete'ye dönüp alaycı bir gülümsemeyle "Ma kimdir be bu statükocular?" diye sormuş ve eklemişti: "Orada yanındaki Ticaret Odası başkanıdır, o pankartı tutan da inşa-

1 Sabahattin İsmail, "İşbirlikçilerin parçalanması ve sonuçları", *Türk Solu*, 24 Kasım 2003, <http://www.turksolu.com.tr/44/ismail44.html>.

at müteahhitleri birliği başkanıdır. Onun yanındaki Mehmet'in muhtemelen bin dönüm Rum malı vardır."

Yaşlı adamın dikkat çekmeye çalıştığı, statüko olarak anladığımız durumu yeniden üretmekle fazlasıyla meşgul olmuş insanların Statüko'yu yok edecek bir çözümü uzun zamandır destekleyen insanlarla güçlerini birleştirmelerinin ironisi, hatta absürtlüğüydü. Harman'ın *Statüko* adını verdiği kitabında, bizim de önceki bölümlerde belirttiğimize benzer şekilde, Statüko'yu "Kıbrıs Sorunu'nun siyasi çözümsüzlüğü" olarak anlamak mümkündür (Harman, 2006: 19). Bu, kabul edilemez olan, fakat savaşa kıyasla tercih edilen, zamansal ve siyasal bir sıkışmışlığı, ilerleyememe durumunu anlatır. Bu, girişte alıntıladığımız bir eski bürokratin "halktan ulus olmaya doğru yükselirken, arada bir yerde asılı kaldık," dediği durumdur. Bir başka ifadeyle, Statüko *aporia*'yla yaşama tecrübesini tanımlar. Statükocu olarak yaftalanan kişiler de bu inatçı durağanlıktan menfaat elde etmekle suçlanan kişilerdi.

Harman'ın çark edişi, solcu bir milliyetçilikten barışı desteklemeye varışı, gazete makalelerini derlediği ve kendisinin ve geniş okur kitlesinin bu terime verdiği öneme istinaden *Statüko* adıyla 2006 yılında yayımladığı 560 sayfalık kitabında iyice görünür bir hal alır. Burada yaptığı uzun açıklamalar, Kıbrıs Türk kamuoyunun bu dönemde geçirdiği dönüşümü de değerlendirmeye yardımcı olur. Yaklaşık otuz yıl boyunca milliyetçi siyasetçileri göreve getiren bir toplum, "hainler"le ve "Rumcular"la ilişkilendirilen bir planı desteklemek amacıyla sokaklara dökülmüştü. Aslında, milliyetçi partiler yükselişteydi. 1993 seçiminde oyların % 60'ını toplamışlardı. 1998 seçiminde bu oran % 70'e kadar çıkmıştı. 2000 yılında Denktaş'ın kazandığı cumhurbaşkanlığı seçimi çekişmeli ve şaibeli geçmiş olsa da, rakibi bir başka milliyetçi lider olan Derviş Eroğlu'ydü.² Diğer bir ifadeyle, bu çark ediş, mil-

2 O dönem oylarını artırmak için çırpınan solun ana partileri, Türkiye'yi adada sonradan vatandaşlık kazanmış Türkiye vatandaşlarını Truva atı gibi kullanarak seçimlere müdahale etmekle suçluyorlardı. Gelgelelim, Mete'nin dönemin oy verme kalıplarını incelediği çalışması, nüfusun % 25'ine tekabül eden Türkiye kökenli vatandaşların Kıbrıs kökenli vatandaşlara oldukça benzer eğilim-

liyetçi siyasetin güç kazandığı, yaklaşık on yıllık bir dönemi takip ediyordu.

Adada yaşanan ittifak değişikliklerinin “anavatanlar”daki değişim rüzgârları gibi konjonktürel sebepleri de vardı. Ağustos 1999’da İstanbul otuz binin üzerinde kişinin hayatına mal olan büyük bir depremle sarsılmıştı. İstanbul’un yardımına Yunan kurtarma ekipleri gelmiş, kısa bir süre sonra Kuzey Ege’deki adalar nispeten küçük bir depremle sarsılınca Türk kurtarma ekipleri yardım için mukabele etmişti. Bunu “deprem diplomasisi” olarak anılan bir dönem takip etti. Gazeteler Ege’deki Sisam (Samos) adasında sirtaki oynayan Dışişleri Bakanları İsmail Cem ve Yiorgos Papandreou’nun fotoğraflarıyla süslenmişti.

Aynı dönemde İstanbul’daki bir turizm fuarına katılan Mete, konferans merkezinin ilk kez birbirine dolanmış Türk ve Yunan bayraklarıyla süslendiğini görmüştü. Mete, nispeten solcu bir meslektaşının konferans odasına yüzünde büyük bir tebessüm ve yakasında aynı birbirine dolanmış bayrakların rozetiyle döndüğünü görmüştü. Şakacılığıyla bilinen bu arkadaş, milliyetçi meslektaşlarına bu şekilde ilişiyordu. Bunlardan biri Türkiyeli ev sahiplerini rahatsız edebileceğini düşündüğü bu rozeti hemen çıkarmasını talep etmişti. Şakacı arkadaş tam rozeti çıkaracakken, Türkiye’nin turizm bakanı selamlaşmak için bulundukları yere gelmişti. Yakasında aynı rozet vardı. Mete’nin milliyetçi meslektaşlarının bu değişimi kavramaları biraz zaman almıştı. Aynı dönemde İstanbul’u ziyaret eden Kıbrıslı Türkler de ana caddelerdeki mağazaların hoparlörlerinden çıkan buzuki sesini duyduklarında ve Yunan yemeği servis eden yeni restoranların açıldığını gördüklerinde bir hayli şaşırmışlardı. Ataları Anadolu’ya 1923 Türkiye-Yunanistan nüfus mübadelesiyle gelen insanlar aniden dernekler kurmaya ve kökenleri hakkında daha açık konuşmaya başlamışlardı. Ne var ki, bu yumuşama Kıbrıs’ta hiç hissedilmemişti. Burada süregiden “anavatana şükran” kampanyaları kaçınılmaz olarak Kıb-

lerle oy kullandıklarını, dolayısıyla milliyetçi partilerin yükselişinden sorumlu olamayacaklarını gösterir (Hatay, 2007).

rıslı Rumların zulmünden Türkiye tarafından “kurtarılma” mesajını yinelemeyi gerektiriyordu.

Mete’nin Türkiye’yi ziyaret ettiği yıl içerisinde Kuzey Kıbrıs’ta birçok insanın birikimlerine mal olan bir bankacılık krizi meydana geldi. Bunun üzerinden bir sene geçmeden, Türk lirasının aşırı değer kaybı ve akabinde Türkiye’nin 2001 mali krizi yaşandı. Bu krizin ardından ılımlı siyasetçi Abdullah Gül’ün liderliğindeki Adalet ve Kalkınma Partisi Türkiye’deki Kasım 2002 genel seçimlerinde büyük bir zafer kazandı. AKP, güçlü bir Avrupa yanlısı gündemle ve geniş çaplı bir reform programıyla iktidara geldi.

1990’larda Kıbrıslı Türkleri daha milliyetçi bir pozisyona iten önemli gelişmelerden birisi, Kıbrıslı Rum komşularının Kıbrıslı Türk ortaklarına danışmaksızın, adanın tek meşru hükümeti olma iddiasıyla AB’ye katılım müzakereleri başlatmadaki ısrarıydı. Kıbrıslı Türk liderlerin itirazlarına rağmen, Kıbrıs Cumhuriyeti’nin nispeten güçlü bir ekonomiye ve istikrarlı bir yapıya sahip olması ve her hâlükârda KKTC’nin Türkiye’nin kukla yönetimi olduğu yönündeki yaygın inanç, AB’yi katılım müzakerelerini başlatmaya, hatta KC’ye katılım tarihi –1 Mayıs 2004– vermeye itmişti. Bülent Ecevit ve sol bir geçmişten gelen diğer Türkiyeli liderler AB’yi emperyalizmin aracı olarak görmeye meyilliydiler. Denktaş ve diğer Kıbrıslı Türk liderler ise, KC’nin Türkiye’den önce AB üyesi olmaması gerektiğini beyan etmişlerdi. Ancak, mali krizler ve Türkiye’deki ani yönetim değişikliği, rüzgârın güçlü bir biçimde farklı bir yönde esmesine neden olmuştu. Kendini koyu milliyetçi ilan eden kişiler bile aniden Türk-Yunan dostluğunun sembollerini üzerlerinde taşıyabilir hale gelmişlerdi.

Böylesi bir ekonomik ve siyasi ortamda, 2002’nin sonlarına doğru, Birleşmiş Milletler’in KC’nin 2004’te AB’ye katılımı öncesinde adayı yeniden birleştirecek bir federal çözüme temel teşkil edecek bir plan hazırladığı haberi duyuldu. Kıbrıslı Türkler AB içerisinde daha zengin ve daha istikrarlı bir gelecek hayaliyle sokaklara dökülerek liderlerini bu planı müzakere etmeye çağırdılar. Dahası, AB, Türkiye ve Yunanistan’da-

ki liderler de plana destek beyan etmişlerdi. AKP'nin Türkiye ordusunun siyaset üzerindeki tesirini dizginlemeye yönelik çabaları sonucunda, Kıbrıs Türk milliyetçi liderliğinin sivil hükümet karşısında ordunun desteğini kazanmak amacıyla "millî dava" söylemini şişirmeye yönelik geleneksel taktikleri işlemeye başladı.

Kıbrıslı Türk liderler üzerlerindeki baskıyı azaltmak amacıyla 23 Nisan 2003 tarihinde aniden Kıbrıs'taki "sınır"ı açmaya karar verdiler. Bu tarihten önceki 29 yıl boyunca kuzey ile güney arasındaki geçişler ciddi kısıtlamalar altındaydı. Kapıların açılması adanın her iki tarafında siyasetin parametrelerini değiştirecekti. Rebecca bu açılımın özellikle Annan Planı referandumu bağlamındaki etkilerini başka bir etnografik çalışmasında ayrıntısıyla ele almıştı (Bryant, 2010; ayrıca bkz. Dikomitis, 2012). Kitabımızın bu son bölümünde, bizi ilgilendiren husus, söz konusu bağlamda önceki genel seçimlerde yalnızca % 30 oy kazanabilen, barış aktivistlerinden ve federasyon destekçilerinden müteşekkil küçük bir grubun kendilerini ansızın büyük bir umut yaratan ve adanın geleceğini değiştirmeye talip olan bir hareketin öncüsü konumunda bulmasıdır.

Bu dönüşüm en iyi, bu grubun değiştirmeyi istediğini söylediği o inatçı durağanlık, yani Statüko üzerinden anlaşılabilir. Doğan Harman o dönemki yazılarında özellikle Statüko'yu devletin statü olarak görülmesi meselesiyle ilişkilendirerek bizim bu kitapta tartıştığımız birçok temayı bir araya getirmiştir. Altıncı Bölüm'de değindiğimiz gibi, tanınmamış bir devletin vatandaşları olarak tecrübe edilen statüsüzlük, bir yorumcunun tabiriyle, "dünya bizi adamdan saymadı," şikâyetinin ortaya çıkmasına, "Kıbrıs Türk halkının statüsüz, ne olduğunu kendi de bilmeyen devletsiz bir yığın insan durumunda kalması"na neden oluyordu.³ Aynı bölümde yer verdiğimiz bir başka yorumcu, "Eşitliğin somut anlamı, Kıbrıs Türk Toplumunun bir azınlık değil, adadaki iki ana toplumdans birisi olduğunu anlatan statü eşitliğidir," diyordu. Daha en başta, ku-

3 B. Mahmudoğlu, "Gerçeğe Sığınarak: Önce Türkiye Onaylamalı", *Söz*, 15 Ekim 1983, s. 3.

rumlara ihtiyacı doğuran, azınlık statüsünün reddedilmesi ve statü eşitliğinde ısrarcı olunmasıydı.

Harman, eşit statüye, dolayısıyla egemen faillğe sahip olunan bir devlet anlayışı ile hasret duyulan egemenliğe değil de toprağa dayalı bir ulus-devlet anlayışını esas alan statüsüz Statüko'yu karşılaştırır:

Biz neden direnmiş ve neden savaşmıştık? Fiziksel varlığımızı korumak, insan olmanın bize verdiği tam hakları hayata geçirmek için değil mi? Eşitliğimiz, egemenliğimiz, self determinasyon hakkımız bu mücadelenin temel hedefleri değil miydi?

Bugün bazı çıkarıcılar çıkıp bize başka şeyler söylüyorlar. Biz toprak için savaştık diye yırtınıyorlar. Biz toprak için savaşmadık. Hedef şaşırtmasınlar.

Biz toprak için savaşmadık. Biz Ulusal varlığımızı korumak ve eşit bir varlık olmanın bize verdiği hakları hayata geçirmek için savaştık. Bugün yapacağımız barış da bunun devamı olacaktır (Harman, 2006: 45).

Harman açıkça egemen faillik arzusundan bahsetmektedir. Egemenlikten söz eder, ama açık bir şekilde bunun toprakla bağlantısını koparır. Israrla toprak için savaşılmadığını vurgular ve “fetih zihniyeti”ni kınar: “1974 yılında halkımız topraklarını bırakıp kuzeye geldiler. Eşitliğimizi, egemenliğimizi ve self-determinasyon hakkımızı hayata geçirebileceğimiz bir özgürlük alanı yaratılmış olduğu için geldiler. Esas olan toprak değil, budur!” (45). Harman, “özgürlük alanı” ile toprağa dayalı ulus-devlet arasında kesin bir ayırım yapar.

Bu ayırım, egemenlik kavramına özgü birtakım tuzaklara ve geleneksel kavramdan farklı bir egemenlik anlayışına işaret eder. Hendrik Spruyt, devlet egemenliğine dair bir soybilim çalışmasında, egemenliği teleolojik olarak ele alır: “Egemenlik kavramı, siyasi otoriteyi ülkesel bir münhasırlık ilkesi üzerine inşa ederek, uluslararası sistemin yapısını değiştirmiştir,” der (1994: 3). Jens Bartelson, kısmen bu görüşe cevaben, egemenliğin kolay kolay analize tabi tutulamayan bir fetiş olabileceğine dikkat çeker. Bartelson'a göre, “belki de egemenlik kavramı-

nın temel ideolojik işlevi siyasal otoriteye dair belirli iddiaları meşrulaştırmaktan ziyade, bu iddiaların anlamlı bulunacağı bir uluslararası sistemi meşrulaştırmaktır” (Bartelson, 2014: 63).

Egemenliğe Schmitt-Agamben penceresinden bakarsak, Uluslararası Toplum’un egemenliğinin terk etme, istisna belirleme, bir “haydut” ya da “korsan devlet” meydana getirme eylemiyle tesis edildiği açıktır. Bartelson da egemen devletlerin aksine, Uluslararası Toplum’un *bir egemen olarak* ortaya çıkışının bu eylemle gerçekleştiğini ileri sürer. Daha önce de vurguladığımız gibi, mesele, egemen failliği *gerçekleştirmek* için bir *gerçekleştiriciye* ihtiyaç duyulmasıdır. Bu durumdaki gerçekleştirci, sizi görececek, varlığınızı teslim edecek ve sizi bir Hukuk Kişisi olarak tanıyacak olan Uluslararası Toplum’dur. Bartelson, Uluslararası Toplum’un statüsünü yalnızca bu gerçekleştirme fonksiyonuna duyulan ihtiyaç dolayısıyla kazandığını ortaya koyar. Önceki bir metafordan hareketle söylersek: Herkes tarafından görmezden gelindiğiniz bir partide kendinizi, ancak o partiye gitmeniz halinde görünmez hissedebilirsiniz.

Elbette yaklaşık bir yüzyıldır partiye gitmekten başka çaremizin olmadığı iddia edilebilir. Partiye gitmemek, kusursuz bir tecride çekilmek demektir. Peki partiye gitmek istiyorsanız, hatta bunun şehirdeki tek parti olduğunu düşünüyorsanız, fakat koşullar gereği yanlış kıyafeti giymiş olmanızdan dolayı partidekiler sizi görmezden geliyorsa? Harman’ın işaret ettiği, buna benzer bir durumdur. Ona göre, nihayet, bunca yıl sonra, Kıbrıslı Türkler hep peşinden koştukları egemen failliğe Annan Planı sayesinde kavuşacaklardı. Harman, Kıbrıslı Türklerin kuzeyde toplandıktan sonra ne istediklerini sorar ve yanıtlar:

Dünyanın egemenliğimizi ve eşitliğimizi tanımasını istedik. Şimdi böyle bir fırsat doğuyor. Şimdi eşitliğimizi ve egemenliğimizi dünyanın tanıması için bir fırsat ortaya çıktı. Annan Planı, bu fırsatın masaya konmuş şeklidir. Hiç kimsenin evinden yerinden olmasını istemeyiz. Kimsenin göç etmesini gözyaşı dökmesini istemeyiz. Ama eşitliğimiz ve egemenliğimiz adına toprak tavizi verilmesi gerekiyorsa o taviz verile-

cektir. Hiç kimse bize toprağı tutalım, egemenlikten vazgeçelim diyemez.

Evet, biz toprak için savaşmadık. Milletin ve devletin yaşamında toprak önemlidir. Ama milletin ve devletin egemenliğinden ve kültürel bütünlüğümüz ve milli kimliğimizin korunmasından daha önemli değildir (2006: 45-46).

Toprak ile egemenliğin karşı karşıya getirildiğı bu değerkendirme, toprağı dayalı bir ulus-devlet sahibi olmaya zorlanmanın Kıbrıslı Türklerin egemen failliğine engel teşkil ettiğı belirtilmektedir. Uluslararası sistem bağlamında, Kıbrıslı Türklerin egemen fail olma arzularını gerçekleştirmelerinin tek yolu, gerçekleştirilemeyecek bir biçime mahkûm edilmişti. Statü isteyip Statüko'ya, devlet olamayan bir devlete sahip olmaktan doğan bir duruma mecbur bırakılmışlardı.

Siyaset teorisindeki genel varsayım, bir devletin devlet olabilmesi için egemen olması gerektiğidir. Peki egemenlik, devletlerin kurucu ögesi değil de, devlette içkin bir ögeyse? Modern devlet, egemen olmaktan ziyade, (kolektif) faillik olarak anlaşılabilcek bir egemenliğı hayata geçirmenin bir aracı olamaz mı? Halkın iradesi gerçekleşebileceğı bir biçime ihtiyaç duyar. Bu biçim, modern devlet olagelmıştır. Bu yüzden bu kitapta devlet ile egemenliğı birbirinden ayıran bir yaklaşımı tercih ediyor, buradan hareketle de ulus-devletin ne ölçüde bir egemen faillik aracı olabileceğini, bu failliğin modern devlet denilen spesifik kurum aracılığıyla gerçekleştirilebilir görünmesinin ne anlama geldiğini sorguluyoruz.

Egemenliğı toprağı dayalı ulus-devletten ayırmak, egemenliğı bir kapasite, kurumlarda hayat bulmuş bir faillik biçimi olarak görmemize yardımcı olur. *De facto* egemenlik ise, kısıtlanmış bir kapasitedir. Uluslararası düzende günü kurtarmaya, bu düzeni "idare etmeye" dayalı bir failliktir. Bu senaryoda tam egemen faillik sahneleyebilecek bir devlet mevcut olmayabilir, fakat *de facto* devletlerin anormal, istisnai tarafı da zaten *de facto*'nun paradoksudur. Devletin varlığını teslim ederken inkâr etmek, bu *de facto* varlıkları daha en başından aporetik kılmak-

tadır. Bir devletin aporetik olmasının anlamını irdelerken, *de facto*'nun *factum*'unu oluşturan pratik ve düzenlerin, bir başka deyişle devlet “gerçeği”nin, *de facto*'da içkin düzmecelikle, yani bir devletin kendi yapılış koşullarını vurgulayan öğelerle yan yana veya tezat oluşturarak var olabileceğini ileri sürdük. Düzmece olan, sallanan bayraklarda, camiye dönüştürülen kiliselerde ortaya çıkar. Gelgelelim, düzmeceliğin özünde devletin lağvedilme potansiyeline dair yerleşik bir farkındalık vardır. Sonuç olarak, düzmece olan, devletin “gerçekliği”ni dağıtmaya her daim adaydır.

Düzmecelik hali, gerçek ile gerçekleştirilebilir olan arasındaki *aporia*'nın en net görülebildiği yerdir. Düzmece olan bazen sahte görünebilir, ki bu da devletin sorgulanmasına yol açar. Ancak, düzmece olan başka zamanlarda yalnızca yapılmış, inşa edilmiş olarak görünür, ki bu da devlete inanmamıza vesile olur. Düzmece olan yalnızca göçmen işçi olarak gizlenen yerleşiklerde veya “kaynak” olarak gizlenen el konulmuş mülkiyet-te tezahür etmez. Žižek'ten hareketle söylersek, esas düzmecelik, bu kitaba konu *de facto* devlet kurucuları ve vatandaşlarının yaptıklarının ideolojik olduğunu anlamaları ve buna rağmen yaptıklarını yapmaya devam etmeleridir. Yaptıklarının uluslararası toplum tarafından tasvip edilmeyeceğini anlarlar ve bunun üzerine uluslararası düzenin “etrafından dolaşabilecekleri”, durumu “idare edebilecekleri” bir yol ararlar. Böylece, yapılan şey aynı anda inkâr edilebilir, faillik çaresizlik olarak gizlenebilir. “Napayım?” cevabı, “Gıbrıs'da hiçbir şey olmaz,” denilen bir durumu “idare etme”nin her derde deva yöntemidir. Fakat, evvelce de belirttiğimiz gibi, bu hegemonik bir düzene karşı ayak diremenin ötesinde bir şeydir. Bu aslında, kabul edilemez bir iradeyi kabul edilebilir bir inkâr olarak saklayacak şekilde, o hegemonik düzenin kabullenilmesi, hatta arzulanmasıdır.

Çaresizliği, reddedişi ve failliği harekete geçirmek için kullanmak abes görülebilir. Gerçekten de Kıbrıslı Türkler bu çabanın absürtlüğüne yani abesliğine değinirler. Kitabı yazmayı bitirmek üzere olduğumuz sırada, bir arkadaşımız Facebook'ta müzakerelerin durması hakkında şu yorumu yapmıştı:

Rum mallarının üzerine inşa edilmiş lüks villalarda yaşayan, hatta “yatırım” olsun diye bunlardan iki üç tane daha satın alan, garajlarında bir, iki, hatta üç yeni lüks araba park edili duran, her yıl en az iki üç kez yurtdışında tatil yapan, hafta sonu eğlencesinden asla vazgeçmeyen ve bütün bunları Türkiye’nin doğrudan ya da dolaylı ödediği maaşlarla yapan bir toplumun üyelerinden bir toplum iradesi ve direnişi nasıl beklenebilir? Daha da absürt olan, sosyal medyada devrim ya da gösteri çağrılarını “like”layan da bu insanlar olmalarıdır. Sorry arkadaşlar ama bu insan profiliyle bu ülkeden bir bok olmaz.

Arkadaşımız bu durumun abesliğinden bahsetse de, ideolojinin –devrimi sosyal medyada “like”lamanın– Statüko’yu yeniden üretmeye yaramasını ifşa etme yaklaşımı siniktir. İkinci Bölüm’de iktidarın bayağı, baskıcı işlevini açık etmeye çalışan kişinin sinik, baskıyı dahi başka bir şeyi gizleyen bir strateji olarak gören kişinin ise ironik bir yaklaşım sergilediğinden söz etmiştik (Žižek, 1996). Örneğin, ironik kişi, Kuzey Kıbrıs’ta günümüz Türkiye hükümetine karşı dile getirilen tepkilerin çoğunun, esasında “Türkiye’nin başına gelen”e dair yakınmalarına da yardımcı olan bir Kemalist sekülerizmi saklayan bir tahakküm ve baskı diliyle ifade edildiğine dikkat çekebilir.

Arkadaşımızın tarif ettiği duruma dönecek olursak, bu ifşatın yalnızca sinik bir yaklaşımın ürünü olmadığını, aynı zamanda herkesin sözde ideolojilerinin düzmece olduğunu ve statükoya yaradığını bildiği, fakat yine de bu ideolojileri benimsediği bir durumla karşı karşıya olduğumuzu anlarız. Minareli kilise veya dağdaki devasa bayrak örneklerinde olduğu gibi, düzmece olan abes olanı, absürt olanı sergiler, açık eder. Absürdizm felsefesi kendi *aporia*’sı üzerine kurulmuştur: Albert Camus insanın anlam arayışı karşısındaki gerçek felsefi tavrın absürtlük olduğunu düşünüyordu. Absürtlük, anlama çabasındaki ve bulunamayacak bir şeyi arama mecburiyetindeki boşluğu açığa çıkarır. Camus ve ondan önce Søren Ki-

erkegaard bu temel aporetik durumla baş edebilmenin üç yolunu bulmuştu: intihar, iman ya da absürt olanı kabullenme. Kuzey Kıbrıs örneğinde, intihar, devletin ya “ana devlet”le birleşerek ya da “hami”nin ilhakı sonucunda lağvedilişi olarak görülebilir. “İman”, federal çözüme olan inançtır, bilinmeyen bir geleceğe doğru inançla sıçramaktır. Tanrı’ya inanma kabiliyeti nasıl varoluşsal bir *aporia*’nın boşluğunu dolduruyorsa, federal çözüm de imkânsız mümkün kılan mistik ve fetişist unsurlar kazanır.

Son seçenek, absürt olanı kabul etmektir. Bu, Camus’ya göre, nihilizm içerir. “Absürt, umudun tersidir” (1955: 24). Dolayısıyla, devlet umuduna dair çalışmaların (özellikle Jansen, 2014) veya umut ve bekleyiş hakkındaki gelişmekte olan literatürün (örneğin Auyero, 2012; Bloch, 1986; Crapanzano, 2003; Hage, 2009; Miyazaki, 2004) aksine, biz Kıbrıslı Türklerin son yıllarda, psikoloji ilminin dilinden ödünçle kullanmaya başladıkları “öğrenilmiş çaresizlik” perspektifini öneriyoruz. Bu, kapa kısılmış bir farenin veya Camus’nun örneğindeki, bir kayayı sürekli olarak bir tepeye çıkarmaya mahkûm olan Sisifos’un çaresizliğidir.

Gelgelelim, bir laboratuvar faresinin aksine, Sisifos bir kandırıkçıydı. Kimse ölmesin diye Ölüm’ü zincire vurmuş, ardından ölümünden sonra dünyaya geri dönmesine izin verilmesine tanrıları razı etmişti. Dolayısıyla, Sisifos “etrafından dolaşma”nın ustasıydı. Ceza olarak kayayı sürekli tepeye doğru itmek zorunda kalması, daima özgürlüğün eşiğinde olan, fakat ona asla erişemeyen bir hayata mahkûm edilmesi anlamına geliyordu. İnsan, Sisifos’un yeni itme ve döndürme stratejileri, yeni yörüngeler denediğini hayal edebiliyor. *Çaresizlik*, iktidarsızlıktan ziyade çözümsüzlüğü, hüsrânı anlatır. Son bir itişin, son bir gayretin kayayı geri dönüşü olmayan noktaya taşıyacağı ihtimali azıcık da olsa daima mevcuttur. Bu ihtimal zerreciğini ona inanmadan dahi korumak mümkündür.

Devleti ve onun egemenliğini gerçekleştirmek bir bakıma daima imkânsız olsa da, *de facto* devletlerdeki hayat bize bu imkânsızlıkla birlikte, *aporia*’nın bilincinde, tanımlı gereği olma-

ması gereken fakat yok olamayan bir durumda yaşamanın ne anlama geldiğini gösterir. Öte yandan, bu kitap boyunca, Kıbrıslı Türklerin çözümsüzlük karşısında idare etmek, yani kayanın öteki tarafa yuvarlanacağı umudunu olmasa da, ihtimalini korumak için her türlü yönteme başvurdıklarını gördük. Omuz silkmek tam da bir yenilgiye işaret etmez. “Gıbrıs’da bir şey olmaz,” demek de bir şeylerin halen olabileceği ihtimalini hiçbir zaman bütünüyle dışlamaz.

KIBRIS TÜRK KURUMLARI

<i>Kuruluş tarihi</i>	<i>Adı</i>
8 Nisan 1943	Kıbrıs Adası Türk Azınlığı Kurumu (KATAK)
23 Nisan 1944	Kıbrıs Millî Türk Halk Partisi (KMTHP); gazeteci ve siyasetçi Dr. Fazıl Küçük liderliğinde
1949	KMTHP, KATAK'la birleşir. Kıbrıs Millî Türk Birliği kurulur.
8 Eylül 1949	Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu (KTKF)
16 Ağustos 1960	Kıbrıs Cumhuriyeti Türk Cemaat Meclisi
21 Aralık 1963	Kıbrıs Türk Genel Komitesi
27 Aralık 1967	Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi
21 Nisan 1971	Kıbrıs Türk Yönetimi
1 Ekim 1974	Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi
13 Şubat 1975	Kıbrıs Türk Federe Devleti (KTFD)
15 Kasım 1983	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)

Arşivler

Millî Arşiv ve Araştırma Merkezi

Kıbrıs Cumhuriyeti Devlet Arşivi

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhuriyet Meclisi Arşivleri

Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi Yasama Meclisi Zabıtları

Kıbrıs Türk Federe Devleti Kurucu Meclisi Zabıtları

İkincil Kaynaklar

Aalberts, Tanja (2018), "Misrecognition in Legal Practice: The Aporia of the Family of Nations", *Review of International Studies* 44(5): 863-881.

Abdo, Nahla ve Nira Yuval-Davis (1995), "Palestine, Israel and the Zionist Settler Project", *Unsettling Settler Societies*, der. D. Stasiulis ve N. Yuval-Davis, s. 291-322, Londra: Sage.

Abrams, Philip (1988), "Notes on the Difficulty of Studying the State (1977)", *Journal of Historical Sociology* 1(1): 58-89.

Adamides, Constantinos ve Costas Constantinou (2012), "Comfortable Conflict and (Il)liberal Peace in Cyprus", *Hybrid Forms of Peace: From Everyday Agency to Post-Liberalism*, der. O. Richmond ve M. Mitchell, s. 242-259, New York: Palgrave Macmillan.

Adil, Mehmet (2007), "Visibility 600 Metres: Reflections on the National Monument of the Turkish Republic of Northern Cyprus", yayımlanmamış doktora tezi, Faculty of Creative Arts, University of Wollongong, Australia.

Agamben, Giorgio (1998), *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*, çev. Daniel Heller-Roazen, Stanford: Stanford University Press.

— (2005), *State of Exception*, çev. Kevin Attell, Chicago: University of Chicago Press.

- Aggarwal, Ravina (2004), *Beyond Lines of Control: Performance and Politics on the Disputed Borders of Ladakh, India*, Durham, NC: Duke University Press.
- Ahmed, Sara (2014), *Willful Subjects*, Durham, NC: Duke University Press.
- Akçalı, Emel (2007), "The Other Cypriots and Their Cyprus Questions", *Cyprus Review* 19(2): 57-82.
- (2011), "Getting Real on Fluctuating National Identities: Insights from Northern Cyprus", *Antipode* 43(5): 1725-1747.
- Althusser, Louis (1971), "Ideology and Ideological State Apparatuses: Notes Towards an Investigation", *Lenin and Philosophy and Other Essays*, çev. Ben Brewster, New York: Monthly Review Press, s. 127-188.
- Alvarez, Robert Jr. (1995), "The Mexican-U.S. Border: The Making of an Anthropology of Borderlands", *Annual Review of Anthropology* 24: 447-470.
- An, Ahmet (2006), *Kıbrıslı Türklerin Siyasal Tarihi (1930-1960)*, Lefkoşa: Özyay Matbaacılık.
- Anand, Nikhil (2015), "Leaky States: Water Audits, Ignorance, and the Politics of Infrastructure", *Public Culture* 27(2): 305-330.
- Anders, Gerhard (2010), *In the Shadow of Good Governance: An Ethnography of Civil Service Reform in Africa*, Leiden: Brill.
- Anderson, J.N.D. (1959), "The Family Law of Turkish Cypriots", *Die Welt des Islams* 5: 161-187.
- Arat, Zehra F. (1998), "Educating the Daughters of the Republic", *Deconstructing Images of "The Turkish Woman"*, der. Z.F. Arat, s. 157-180, New York: St. Martin's.
- Aravamudan, Srinivas (2005), "Carl Schmitt's *The Nomos of the Earth*: Four Corollaries", *South Atlantic Quarterly* 104(2): 227-236.
- Arendt, Hannah (1958), *The Human Condition*, Chicago: University of Chicago Press.
- (1968), *The Origins of Totalitarianism*, New York: Harcourt Brace.
- (1969), "On Violence", *Crises of the Republic*, s. 83-163, Harmondsworth: Penguin.
- Aretxaga, Begoña (2000), "A Fictional Reality: Paramilitary Death Squads and the Construction of State Terror in Spain", *Death Squad: The Anthropology of State Terror*, der. J.A. Sluka, s. 46-69, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Ashley, Richard K. (1988), "Untying the Sovereign State: A Double Reading of the Anarchy Problematique", *Millennium-Journal of International Studies* 17(2): 227-262.
- Asmussen, Jan (2008), *Cyprus at War: Diplomacy and Conflict During the 1974 Crisis*, Londra: I.B. Tauris.
- Attalides, Michael (2009), *Cyprus: Nationalism and International Politics*, Mannheim: Peleus.
- Austin, J.L. (1962), *How to Do Things with Words: The William James Lectures Delivered at Harvard University in 1955*, Oxford: Oxford University Press.
- Auyero, Javier (2012), *Patients of the State: The Politics of Waiting in Argentina*, Durham, NC: Duke University Press.

- Babuş, Fikret (2006), *Osmanlı'dan Günümüze Etnik-Sosyal Politikalar Çerçevesinde Göç ve İskan Siyaseti ve Uygulamaları*, İstanbul: Ozan Yayıncılık.
- Ballinger, Pamela (2003), *History in Exile: Memory and Identity at the Borders of the Balkans*, Princeton: Princeton University Press.
- Barkin, J. Samuel ve Bruce Cronin (1994), "The State and the Nation: Changing Norms and the Rules of Sovereignty in International Relations", *International Organization* 48(1): 107-130.
- Barışsever, Mehmet (2007), *Müşavirin Not Defteri*, Lefkoşa: Mavi Basın Yayın.
- Bartelson, Jens (1995), *A Genealogy of Sovereignty*, Cambridge: Cambridge University Press.
- (2013), "Three Concepts of Recognition", *International Theory* 5: 107-129.
- (2014), *Sovereignty as Symbolic Form*, Londra: Routledge.
- Bassiouni, M. Cherif (1996), "International Crimes: Jus Cogens and Obligatio Erga Omnes", *Law and Contemporary Problems* 59(4): 63-74.
- Baudrillard, Jean (1981), *Simulacra and Simulation*, çev. Sheila Faria Glaser, Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Baudrillard, J. ve E. Noailles (2007), *Exiles from Dialogue*, Cambridge: Polity.
- Baybars, Taner (1970 [2006]), *Plucked in a Far-Off Land: Images in Self Biography*, Nicosia: Moufflon.
- Beck, Martin ve Johannes Gerschewski (2009), "On the Fringes of the International Community: The Making and Survival of 'Rogue States,'" *Security and Peace* 27(2): 84-90.
- Beckingham, C.F. (1957), "The Turks of Cyprus", *Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland* 87(2): 167-174.
- Bello, Walter (2002), "Battling Barbarism", *Foreign Policy* 132: 41-42.
- Benjamin, Walter (1996), "Critique of Violence", *Walter Benjamin: Selected Writings, Cilt 1: 1913-1926*, der. M. Bullock ve M.W. Jennings, s. 236-252, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Benton, Lauren (2010), *A Search for Sovereignty: Law and Geography in European Empires, 1400-1900*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Biersteker, Thomas J. ve Cynthia Weber (1996), "The Social Construction of State Sovereignty", *State Sovereignty as Social Construct*, der. T.J. Biersteker ve C. Weber, s. 1-21, Cambridge: Cambridge University Press.
- Bigo, Didier ve Elspeth Guild (2005), *Controlling Frontiers: Free Movement into and Within Europe*, Farnham, UK: Ashgate.
- Bil, Hikmet (1976), *Kıbrıs Olayı ve İçyüzü*, İstanbul: İtimat Kitabevi.
- Billig, Michael (1995), *Banal Nationalism*, Londra: Sage.
- Billuroğlu, Ahmet (2012), *KKTC'nin İlanının Perde Gerisi: Kripto Geldi mi?*, Lefkoşa: Söylem Yayınları.
- Birand, Mehmet Ali (1979), *Diyet: Türkiye ve Kıbrıs Üzerine Pazarlıklar*, İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Blakkisrud, Helge ve Pål Kolstø (2011), "From Secessionist Conflict Toward a Functioning State: Processes of State- and Nation-Building in Transnistria", *Post-Soviet Affairs* 27(2): 178-210.

- (2012), “Dynamics of de Facto Statehood: The South Caucasian de Facto States Between Secession and Sovereignty”, *Southeast European and Black Sea Studies* 12(2): 281-298.
- Bloch, Ernst (1986), *The Principle of Hope*, Londra: Blackwell.
- Bosteels, Bruno (2005), “The Obscure Subject: Sovereignty and Geopolitics in Carl Schmitt’s *The Nomos of the Earth*”, *South Atlantic Quarterly* 104(2): 295-304.
- Bourdieu, Pierre (1999 [1977]), *Outline of a Theory of Practice*, Cambridge: Cambridge University Press.
- (1979), *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*, çev. Richard Nice, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Branch, Jordan (2013), *The Cartographic State: Maps, Territory, and the Origins of Sovereignty*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Brighenti, Andrea (2006), “On Territory as Relationship and Law as Territory”, *Canadian Journal of Law and Society* 21(2): 65-86.
- Broers, Laurence (2013), “Recognising Politics in Unrecognised States: 20 Years of Enquiry into the De Facto States of the South Caucasus”, *Caucasus Survey* 1(1): 59-74.
- Brown, Chris (2001), “Moral Agency and International Society”, *Ethics and International Affairs* 15(2): 87-98.
- Brown, Wendy (2010), *Walled States, Waning Sovereignty*, New York: Zone.
- Bryant, Rebecca (2004), *Imagining the Modern: The Cultures of Nationalism in Cyprus*, Londra: I.B. Tauris.
- (2010), *The Past in Pieces: Belonging in the New Cyprus*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- (2012), *Displacement in Cyprus-Consequences of Civil and Military Strife, Report 2: Life Stories: Turkish Cypriot Community*, Nicosia: PRIO Cyprus Centre.
- (2014a), “History’s Remainders: Time and Objects After Conflict”, *American Ethnologist* 41(4): 681-697.
- (2014b), “Living with Liminality: De Facto States on the Threshold of the Global”, *Brown Journal of World Affairs* 20(2): 125-143.
- (2016), “Introduction: Everyday Coexistence in the Post-Ottoman Space”, *Post-Ottoman Coexistence: Sharing Space in the Shadow of Conflict*, der. R. Bryant (Oxford: Berghahn Books), s. 1-38.
- Devam eden çalışma, *Faking the State: On Pirates, Puppets, and Other Unbecoming Subjects*.
- Bryant, Rebecca ve Mete Hatay (2011), “Guns and Guitars: Simulating Sovereignty in a State of Siege”, *American Ethnologist* 38(4): 631-649.
- Devam eden çalışma (a), “Simulating the State: Mimicry and Proto-State Formation”
- Devam eden çalışma (b), “The Leftover Community: Demography and Anxiety in a Society Under Siege”
- Bryant, Rebecca ve Madeleine Reeves (2020), “Introduction: Enacting Sovereign Agency”, *Sovereignty Beyond the State: Political Desires in Exceptional Places*, der. R. Bryant ve M. Reeves, Ithaca, NY: Cornell University Press.

- Bryant, Rebecca ve Christalla Yakinthou (2012), *Cypriot Perceptions of Turkey*, Istanbul: Turkish Economic and Social Studies Foundation.
- Butler, Judith (1990), *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*, New York: Routledge.
- (1997a), *Excitable Speech: A Politics of the Performative*, New York: Routledge.
- (1997b), *The Psychic Life of Power: Theories in Subjection*, Stanford, CA: Stanford University Press.
- Byman, Daniel ve Charles King (2012), "The Mystery of Phantom States", *The Washington Quarterly* 35(3): 43-57.
- Camus, Albert, (1955 [2012]), *The Myth of Sisyphus: And Other Essays*, çev. Justin O'Brien, New York: Random House.
- Caspersen, Nina (2011), "States Without Sovereignty: Imitating Democratic Statehood", *Unrecognized States in the International System*, der. N. Caspersen ve G. Stansfield, s. 73-89, Abingdon, OX: Routledge.
- (2012), *Unrecognized States*, Cambridge: Polity.
- Catselli, Rina (1974), *Kyrenia: A Historical Study*, Kyrenia: Kyrenia Flower Show.
- Cattellino, Jessica R. (2008), *High Stakes: Florida Seminole Gaming and Sovereignty*, Durham, NC: Duke University Press.
- Chafin, Brenda (2014), "Public Things, Excremental Politics, and the Infrastructure of Bare Life in Ghana's City of Tema", *American Ethnologist* 41(1): 92-109.
- Chatterjee, Partha (2004), *The Politics of the Governed: Reflections on Popular Politics in Most of the World*, New York: Columbia University Press.
- Chatty, Dawn (2010), *Displacement and Dispossession in the Modern Middle East*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Chu, Julie Y. (2014), "When Infrastructures Attack: The Workings of Disrepair in China", *American Ethnologist* 41(2): 351-367.
- Ciddi, Sinan (2009), *Kemalism in Turkish Politics: The Republican People's Party, Secularism and Nationalism*, New York: Routledge.
- Clark, Bruce (2007), *Twice a Stranger: How Mass Expulsion Forged Modern Greece and Turkey*, Londra: Granta.
- Clastres, Pierre (1977), *Society Against the State: The Leader as Servant and the Human Uses of Power Among the Indians of the Americas*, New York: Urizen.
- Coleman, Leo (2014), "Infrastructure and Interpretation: Meters, Dams, and State Imagination in Scotland and India", *American Ethnologist* 41(3): 457-472.
- Comaroff, Jean ve John L. Comaroff (1991), *Of Revelation and Revolution, Cilt 1: Christianity, Colonialism, and Consciousness in South Africa*, Chicago: University of Chicago Press.
- (2009), *Ethnicity, Inc*, Chicago: University of Chicago Press (Kindle edition).
- Conklin, William E. (2012), "The Exclusionary Boundary of the Early Modern International Community", *Nordic Journal of International Law* 81: 133-173.
- Constantinou, Costas M. (2004), *States of Political Discourse: Words, Regimes, Seditions*, New York: Routledge.
- (2008), "On the Cypriot States of Exception", *International Political Sociology* 2(2): 145-164.

- Constantinou, Costas M.; Olga Demetriou ve Mete Hatay (2012), "Conflicts and Uses of Cultural Heritage in Cyprus", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* 14(2): 177-198.
- Constantinou, Costas M. ve Oliver P. Richmond (2005), "The Long Mile of Empire: Power, Legitimation and the U.K. Bases in Cyprus", *Mediterranean Politics* 10(1): 65-84.
- Constantinou, Costas M., ve Giorgos Kykkou Skordis (2011), *The Third Motherland*, belgesel, Nicosia.
- Corbridge, Stuart; Glyn Williams; Manoj Srivastava ve René Veron (der.) (2009), *Seeing the State: Governance and Governmentality in India*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Cornell, Svante E. (2002a, *Autonomy and Conflict: Extraterritoriality and Separatism in the South Caucasus-Cases in Georgia*, Uppsala, Sweden: Uppsala University Department of Peace and Conflict Research.
- (2002b, "Autonomy as a Source of Conflict: Caucasian Conflicts in Theoretical Perspective", *World Politics* 54(2): 245-276.
- Crapanzano, Vincent (2003), "Reflections on Hope as a Category of Social and Psychological Analysis", *Cultural Anthropology* 18(1): 3-32.
- Crawford, James R. (2007), 2. baskı, *The Creation of States in International Law*, New York: Oxford University Press.
- Darian-Smith, Eve (1999), *Bridging Divides: The Channel Tunnel and English Legal Identity in the New Europe*, Berkeley: University of California Press.
- Dayıoğlu, Ali (2014), *Kuzey Kıbrıs'ın Ötekileri: Rumlar, Maruniler, Romanlar, Aleviler, Kürtler*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Dean, Mitchell (2010), *Governmentality: Power and Rule in Modern Society*, 2. baskı, New York: Sage.
- De Certeau, Michel (1984), *The Practice of Everyday Life*, çev. Steven Randall, Berkeley: University of California Press.
- De Guevara, Berit Bliesemann ve Florian P. Kuhn (2011), "The International Community Needs to Act: Loose Use and Empty Signalling of a Hackneyed Concept", *International Peacekeeping* 18(2): 135-151.
- Delaney, Carol (1995), "Father State, Motherland, and the Birth of Modern Turkey", *Naturalizing Power: Essays in Feminist Cultural Analysis*, der. S. Yanagisako ve C. Delaney, s. 177-199, New York: Routledge.
- Deleuze, Gilles ve Félix Guattari (1987), *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*, çev. ve önsöz Brian Massumi, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Derrida, Jacques (1993), *Aporias*, çev. Thomas Dutoit, Stanford: Stanford University Press.
- (1994), *Spectres of Marx: The State of Debt, the Work of Mourning, and the New International*, çev. Peggy Kamuf, New York: Routledge.
- Derya, Doğuş (2007), "Living on the Margins of the 'Turk' and the 'Cypriot': The Cyprioturk as a Subject of Ambiguity", yayımlanmamış doktora tezi, Department of Sociology, Boğaziçi University.
- Diez, Thomas ve Nathalie Tocci (der.) (2009), *Cyprus at the Crossroads*, Manchester: Manchester University Press.

- Dikeç, Mustafa (2012), "Space as a Mode of Political Thinking", *Geoforum* 43: 669-676.
- Dikomitis, Lisa (2012), *Cyprus and Its Places of Desire: Cultures of Displacement Among Greek and Turkish Cypriot Refugees*, Londra: I.B. Tauris.
- Donnan, Hastings ve Thomas M. Wilson (der.) (1994), *Border Approaches: Anthropological Perspectives on Frontiers*, Lanham, MD: Rowman and Littlefield.
- (1999), *Borders: Frontiers of Identity, Nation, and State*, Oxford: Berg.
- Douglas, Mary (1993), *In the Wilderness: The Doctrine of Defilement in the Book of Numbers*, New York: Oxford University Press.
- Droushiotis, Makarios (2008), "Zurich: From Curse to Blessing in Disguise", *Cyprian Mail*, 1 Ekim.
- Dunn, Elizabeth Cullen (2008), "Postsocialist Spores: Disease, Bodies, and the State in the Republic of Georgia", *American Ethnologist* 35(2): 243-258.
- (2018), *No Path Home: Humanitarian Camps and the Grief of Displacement*, Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Dunn, Kevin C. (2009), "Environmental Security, Spatial Preservation, and State Sovereignty in Central Africa", *The State of Sovereignty: Territories, Laws, Populations*, der. D. Howland ve L. White, s. 222-242, Bloomington: Indiana University Press.
- Durakbaşı, Ayşe (1998), "Kemalism as Identity Politics in Turkey", *Deconstructing Images of "The Turkish Woman"*, der. Z.F. Arat, s. 139-155, New York: St. Martin's.
- Dzenovska, Dace ve Iván Arenas (2012), "Don't Fence Me In: Barricade Sociality and Political Struggles in Mexico and Latvia", *Comparative Studies in Society and History* 54(3): 644-578.
- Ekici, Tufan ve Gizem Caner (2018), *Sector Analysis in North Cyprus: Tourism*, PRIO Cyprus Centre Report 4, Nicosia: PRIO Cyprus Centre.
- Ellis, David C. (2009), "On the Possibility of 'International Community'", *International Studies Review* 11(1): 1-26.
- Ellison, Ralph (1995 [1947]), *Invisible Man*, New York: Vintage.
- Epstein, Charlotte (2018), "The Productive Force of the Negative and the Desire for Recognition: Lessons from Hegel and Lacan", *Review of International Studies* 44(5): 805-828.
- Epstein, Charlotte, Thomas Lindemann ve Ole Jacob Sending (2018), "Frustrated Sovereigns: The Agency That Makes the World Go Around", *Review of International Studies* 44(5): 787-804.
- Erdoğan, Yılmaz (2001), *Vizontele*, İstanbul: BKM.
- Ertürk, Yakın (2006), "Turkey's Modern Paradoxes: Identity Politics, Women's Agency, and Universal Rights", *Global Feminism: Transnational Women's Activism, Organizing, and Human Rights*, der. M.M. Ferre ve A.M. Tripp, s. 79-109, New York: New York University Press.
- Fabian, Johannes (1983), *Time and the Other*, New York: Columbia University Press.
- Faustmann, Hubert (1999), *Divide and Quit? British Colonial Policy in Cyprus 1878-1960*, MA TEO (Ebook).

- Fehérváry, Krisztina (2002), "American Kitchens, Luxury Bathrooms, and the Search for a 'Normal' Life in Postsocialist Hungary", *Ethnos* 67(3): 369-400.
- Feld, Steven (2005), "Places Sensed, Senses Placed: Toward a Sensuous Epistemology of Environments", *Empire of the Senses: The Sensual Culture Reader*, der. D. Howes, s. 179-191, Oxford: Berg.
- Ferguson, James ve Akhil Gupta (2002), "Spatializing States: Toward an Ethnography of Neoliberal Governmentality", *American Ethnologist* 29(4): 981-1002.
- Fosshagen, Kjetil (1999), "'We Don't Exist': Negotiations of History and Identity in a Turkish Cypriot Town", yüksek lisans tezi, Department of Anthropology, University of Bergen.
- Foucault, Michel (1991), "Governmentality", *The Foucault Effect: Studies in Governmentality*, der. Graham Burchell, Colin Gordon ve Peter Miller, s. 87-104, Chicago: University of Chicago Press.
- (2007), *Security, Territory, Population: Lectures at the Collège de France, 1977-1978*, der. Michel Senellart, çev. Graham Burchell, New York: Picador.
- Fowler, Michael Ross ve Julie Maria Bunck (1996), "What Constitutes the Sovereign State?", *Review of International Studies* 22(4): 381-404.
- Freedom House (2019), *Democracy in Retreat: Freedom in the World 2019*, Washington, DC: Freedom House, çevrimiçi erişim: https://freedomhouse.org/sites/default/files/Feb2019_FH_FITW_2019_Report_ForWebcompressed.pdf.
- Freeman, Michael (1999), "The Right to Self-Determination in International Politics: Six Theories in Search of a Policy", *Review of International Studies* 25(3): 355-370.
- Friedman, Sara L. (2015), *Exceptional States: Chinese Immigrants and Taiwanese Sovereignty*, Berkeley: University of California Press.
- (2020), "Aspirational Sovereignty and Human Rights Advocacy: Audience, Recognition, and the Reach of the Taiwan State", *Sovereign Beyond the State: Political Desires in Exceptional Places*, der. Rebecca Bryant ve Madeleine Reeves, Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Gellner, Ernest (1983), *Nations and Nationalism*, Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Gingeras, Ryan (2011), *Sorrowful Shores: Violence, Ethnicity, and the End of the Ottoman Empire, 1912-1923*, Oxford: Oxford University Press.
- Grant, Bruce (2009), *The Captive and the Gift: Cultural Histories of Sovereignty in Russia and the Caucasus*, Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Green, Sarah F. (2010), "Performing Border in the Aegean", *Journal of Cultural Economy* 3(2): 261-278.
- Greenberg, Jessica (2011), "On the Road to Normal: Negotiating Agency and State Sovereignty in Postsocialist Serbia", *American Anthropologist* 113(1): 88-100.
- Gringauz, Samuel (1949), "The Ghetto as an Experiment of Jewish Social Organization (Three Years of Kovno Ghetto)", *Jewish Social Studies* 11(1): 3-20.
- (1950), "Some Methodological Problems in the Study of the Ghetto", *Jewish Social Studies* 12(1): 65-72.
- Gülcür, Leyla ve Pınar İlkaracan (2002), "The 'Natasha' Experience: Migrant Sex Workers from the Former Soviet Union and Eastern Europe in Turkey", *Women's Studies International Forum* 25(4): 411-421.

- Günsev, Mesud (2004), *20 Temmuz 1974: Şafak Vakti Kıbrıs*, İstanbul: Alfa.
- Gupta, Akhil (1995), "Blurred Boundaries: The Discourse of Corruption, the Culture of Politics, and the Imagined State", *American Ethnologist* 22(2): 375-402.
- Gürel, Ayla ve Kudret Özersay (2006), *The Politics of Property in Cyprus: Conflicting Appeals to "Bizonality" and "Human Rights" by the Two Cypriot Communities*, PRIO Cyprus Centre Report, 3, Nicosia: PRIO Cyprus Centre.
- Gürel, Ayla; Fiona Mullen ve Harry Tzimitras (2013), *The Cyprus Hydrocarbons Issue: Context, Positions and Future Scenarios*, PRIO Report 1, Nicosia: PRIO Cyprus Centre.
- Hadjipavlou, Maria (2010), *Women and Change in Cyprus: Feminism, Gender and Conflict*, Londra: I.B. Tauris.
- Hadjiyanni, Tasoula (2002), *The Making of a Refugee: Children Adopting Refugee Identity in Cyprus*, Westport, CT: Praeger.
- Hage, Ghassan (2009), "Waiting Out the Crisis: On Stuckness and Governmentality", *Waiting*, der. Ghassan Hage, s. 97-106, Carlton, Australia: University of Melbourne Press.
- Harman, Doğan (2006), *Statüko*, Lefkoşa: Kıbrıslı Yayınları.
- Harvey, James ve Gareth Stansfield (2010), "Theorizing Unrecognized States: Sovereignty, Secessionism, and Political Economy", *Unrecognized States in the International System*, der. N. Caspersen ve G. Stansfield, s. 11-26, Londra: Routledge.
- Harvey, Penelope (2005), "The Materiality of State Effects: An Ethnography of a Road in the Peruvian Andes", *State Formation: Anthropological Explorations*, der. C. Krohn-Hansen ve K. Nustad, s. 216-247, Cambridge: Pluto.
- Harvey, Penelope ve Hannah Knox (2012), "The Enchantments of Infrastructure", *Mobilities* 7(4): 521-536.
- Hatay, Mete (2005), *Beyond Numbers: An Inquiry into the Political Integration of the Turkish "Settlers" in Northern Cyprus*, PRIO Report 4/2005, Oslo: International Peace Research Institute.
- (2007), *Is the Turkish Cypriot Population Shrinking? An Overview of the Ethno-Demography of Cyprus in the Light of the Preliminary Results of the 2006 Turkish-Cypriot Census*, PRIO Report 2/2007, Oslo: International Peace Research Institute.
- (2008), "The Problem of Pigeons: Orientalism, Xenophobia, and a Rhetoric of the 'Local' in North Cyprus", *Cyprus Review* 20(2): 145-172.
- (2011), "Coexistence or Domination? The Minaret and Belltower in Historical Perspective", "Shared Spaces and Their Dissolution: Practices of Coexistence in Cyprus and Elsewhere" konferansında yapılan sunum, Lefkoşa, Kıbrıs.
- (2015a), "'Kısın Yahu Bu Hoparlörlerin Sesini': Kıbrıs'ta Geçmişten Günümüze Ezan Meselesi", *Poli/Havadis*, 13 Eylül.
- (2015b), "Gökyüzündeki Rekabet: Çan Kuleleri ve Minareler", *Poli/Havadis*, 20 Eylül.
- (2016), "Federal Kıbrıs'taki 'Kripto Taksim' Paradoksu", *Poli/Havadis*, 18 Eylül.
- (2017), *Population and Politics in North Cyprus: An Overview of the Ethno-Demography of North Cyprus in the Light of the 2011 Census*, PRIO Cyprus Centre Report 2/2017, Nicosia: PRIO/Friedrich Ebert Stiftung.

- Hatay, Mete ve Rebecca Bryant (2008), "The Jasmine Scent of Nicosia: On Returns, Revolutions, and the Longing for Forbidden Pasts", *Journal of Modern Greek Studies* 26(2): 423-449.
- Havel, Václav (1986), "The Power of the Powerless", çev. P. Wilson, *Living in Truth: Twenty-Two Essays Published on the Occasion of the Award of the Erasmus Prize to Václav Havel*, der. Jan Vladislav, Londra: Faber & Faber.
- Hayden, Robert (2016), "Intersecting Religioscapes in Post-Ottoman Spaces: Trajectories of Change, Competition and Sharing of Religious Spaces", *Shared Spaces and Their Dissolution: Practices of Coexistence in the Post-Ottoman Sphere*, der. Rebecca Bryant, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Hayden, Robert M. ve Timothy D. Walker (2013), "Intersecting Religioscapes: A Comparative Approach to Trajectories of Change, Scale, and Competitive Sharing of Religious Spaces", *Journal of the American Academy of Religion* 81(2): 399-426.
- Heper, Metin (1976), "Political Modernization as Reflected in Bureaucratic Change: The Turkish Bureaucracy and a 'Historical Bureaucratic Empire' Tradition", *International Journal of Middle East Studies* 7: 507-21.
- (1985), *The State Tradition in Turkey*, Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Herzfeld, Michael (1985), *The Poetics of Manhood: Contest and Identity in a Cretan Mountain Village*, Princeton: Princeton University Press.
- (1997), *Cultural Intimacy: Social Poetics in the Nation-State*, New York: Routledge.
- Hirschon, Renée (2003), "'Unmixing' Peoples in the Aegean Region", *Crossing the Aegean: An Appraisal of the 1923 Compulsory Population Exchange Between Greece and Turkey*, der. R. Hirschon, s. 3-12, Oxford: Berghahn.
- Holland, Robert (1999), *Britain and the Revolt in Cyprus, 1955-1959*, Oxford: Clarendon.
- Howes, David ve Constance Classen (2014), *Ways of Sensing: Understanding the Senses in Society*, New York: Routledge.
- Howland, Douglas ve Luise White (2009), "Introduction: Sovereignty and the Study of States", *The State of Sovereignty: Territories, Laws, Populations*, der. D. Howland ve L. White, s. 1-19, Bloomington: Indiana University Press.
- Hunt, Lynn (1992), *The Family Romance of the French Revolution*, Berkeley: University of California Press.
- Inanç, Gül (2008), *Türk Diplomasisinde Kıbrıs, 1970-1991: Büyükelçiler Anlatıyor*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- International Crisis Group (2004), *Moldova: Regional Tensions over Transnistria*, Europe Report No. 157.
- (2010), *South Ossetia: The Burden of Recognition*, Europe Report No. 205.
- Ioannides, P. Christos (1991), *In Turkey's Image: The Transformation of Occupied Cyprus into a Turkish Province*, New York: Aristide D. Caratsas.
- Irigaray, Luce (1985), *This Sex Which Is Not One*, çev. Catherine Porter, Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Isachenko, Daria (2012), *The Making of Informal States: Statebuilding in Northern Cyprus and Transdniestria*, New York: Palgrave Macmillan.

- Ismail, Salwa (2006), *Political Life in Cairo's New Quarters: Encountering the Everyday State*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Jackson, Robert (1990), *Quasi-States: Sovereignty, International Relations, and the Third World*, Cambridge: Cambridge University Press.
- (2007), *Sovereignty: Evolution of an Idea*, Cambridge: Polity Press.
- James, Alan (1992), "The Equality of States: Contemporary Manifestations of an Ancient Doctrine", *Review of International Studies* 18(4): 377-391.
- Janeja, Manpreet K. ve Andreas Bandak (der.) (2018), *Ethnographies of Waiting: Doubt, Hope and Uncertainty*, Londra: Bloomsbury.
- Jansen, Stef (2009), "After the Red Passport: Towards an Anthropology of the Everyday Geopolitics of Entrapment in the EU's 'Immediate Outside,'" *Journal of the Royal Anthropological Institute* 15(4): 815-832.
- (2014), "Hope For/Against the State: Gridding in a Besieged Sarajevo Suburb", *Ethnos* 79(2): 238-260.
- (2015), *Yearnings in the Meantime: "Normal Lives" and the State in a Sarajevo Apartment Complex*, Oxford: Berghahn.
- Jauregui, Beatrice (2014), "Provisional Agency in India: Jugaad and Legitimation of Corruption", *American Ethnologist* 41(1): 76-91.
- Jefferson, Andrew, Simon Turner ve Steffen Jensen (2019), "Introduction: On Stuckness and Sites of Confinement", *Ethnos* 84(1): 1-13.
- Kalmo, Hent ve Quentin Skinner (der.) (2010), *Sovereignty in Fragments: The Past, Present and Future of a Contested Concept*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Kandiyoti, Deniz (1991), "End of Empire: Islam, Nationalism, and Women in Turkey", *Women, Islam, and the State*, der. D. Kandiyoti, s. 22-47, Philadelphia: Temple University Press.
- (1997), "Gendering the Modern: On Missing Dimensions in the Study of Turkish Modernity", *Rethinking Modernity and National Identity in Turkey*, der. S. Bozdoğan ve R. Kasaba, s. 113-132, Seattle: University of Washington Press.
- (1998), "Some Awkward Questions on Women and Modernity in Turkey", *Re-making Women: Feminism and Modernity in the Middle East*, der. L. Abu-Lughod, s. 270-287, Kahire: American University in Cairo Press.
- Kapferer, Bruce (der.) (2004), *State, Sovereignty, War: Civil Violence in Emerging Global Realities*, Oxford: Berghahn.
- Kapferer, Bruce ve Bjørn Enge Bertelson (der.) (2009), *Crisis of the State: War and Social Upheaval*, Oxford: Berghahn.
- Katsellis, Rina (2017), *Kyrenia's Legend: The Life and Times of Costas Katsellis*, çev. Irena Joannides, Nicosia: Armida.
- Katsiaounis, Rolandos (1996), *Labour, Society and Politics in Cyprus During the Second Half of the Nineteenth Century*, Nicosia: Cyprus Research Centre.
- Ker-Lindsay, James (2005), *EU Accession and UN Peacemaking in Cyprus*, Londra: Palgrave Macmillan.
- (2012), *The Foreign Policy of Counter Secession: Preventing the Recognition of Contested States*, Oxford: Oxford University Press.

- Keser, Ulvi (2007), *Kıbrıs'ta Yeraltı Faaliyetleri ve Türk Mukavemet Teşkilatı (1950-1963)*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- (2012), "1958-1963 Mücadele Sürecinde Kıbrıs'ta Basın ve Nacak Gazetesi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* XII 24: 305-348.
- Kıbrıs Türk Federe Devleti (1977), *Özgürlüğün III, Yılında KTFD*, Lefkoşa: KTFD Devlet Matbaası.
- Killoran, Moira (1994), "Pirate State, Poet Nation: The Poetic Struggle over 'the Past' in North Cyprus", yayımlanmamış doktora tezi, Department of Anthropology, University of Texas, Austin.
- King, Charles (2001), "The Benefits of Ethnic War: Understanding Eurasia's Unrecognized States", *World Politics* 53 (Temmuz): 524-552.
- King, Russell ve Sarah Ladbury (1982), "The Cultural Construction of Political Reality: Greek and Turkish Cyprus Since 1974", *Anthropological Quarterly* 55(1): 1-16.
- Kızılyürek, Niyazi (2002), *Milliyetçilik Kısılcığında Kıbrıs*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- (2005), *Doğmamış Bir Devletin Tarihi: Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- (2016), *Bir Hınç ve Şiddet Tarihi: Kıbrıs'ta Statü Kavgası ve Etnik Çatışma*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kohn, Hans (2008 [1944]), *The Idea of Nationalism: A Study in Its Origins and Background*, yeni önsöz Craig Calhoun, New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.
- Köklüçınar, Engin (1976), *Ağlayan ve Gülen Kıbrıs*, İstanbul: Yenigün.
- Kolossov, Vladimir ve John O'Loughlin (1999), "Pseudo-States as Harbingers of a New Geopolitics: The Example of the Transdnestr Moldovan Republic (TMR)", *Boundaries, Territory and Postmodernity*, der. D. Newman, s. 151-176, Londra: Frank Cass.
- Kolstø, Pål (2000), *Political Construction Sites: Nation-Building in Russia and the Post-Soviet States*, Boulder, CO: Westview.
- (2006), "The Sustainability and Future of Unrecognized Quasi-States", *Journal of Peace Research* 43(6): 723-740.
- Kolstø, Pål ve Helge Blakkisrud (2008), "Living with Non-Recognition: State- and Nation-Building in South Caucasian Quasi-States", *Europe-Asia Studies* 60(3): 483-509.
- Kovach, Karen (2003), "The International Community as Moral Agent", *Journal of Military Ethics* 2(2): 99-106.
- Krasner, Stephen D. (1999), *Sovereignty: Organized Hypocrisy*, Princeton: Princeton University Press.
- Kristeva, Julia (1982), *The Powers of Horror: An Essay on Abjection*, çev. Leon S. Roudiez, New York: Columbia University Press.
- Kurtuluş, Hatice ve Semra Purkis (2008), "Türkiye'den Kuzey Kıbrıs'a göç dalgaları: Lefkoşa'nın dışlanmış göçmen-enformel emekçileri", *Toplum ve Bilim* 112: 60-101.
- (2014), *Kuzey Kıbrıs'ta Türkiyeli Göçmenler*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

- Kuru, Ahmet T. (2014), "Authoritarianism and Democracy in Muslim Countries: Rentier States and Regional Diffusion", *Political Science Quarterly* 129(3): 399-427.
- Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhuriyet Meclisi (tarih yok), *Kıbrıs'ta eski yönetimler*, www.cm.gov.nc.tr/GecmisYonetim.aspx, çevrimiçi erişim: 19 Ocak 2011.
- Kyle, Keith (1997), *Cyprus: In Search of Peace*, Minority Rights Group International Report 97/3, Londra: Minority Rights Group.
- Kyngaert, Cedric ve Sven Sobrie (2011), "Recognition of States: International Law or Realpolitik? The Practice of Recognition in the Wake of Kosovo, South Ossetia, and Abkhazia", *Leiden Journal of International Law* 24: 467-490.
- Kyris, George (2015), *The Europeanisation of Contested Statehood: The EU in Northern Cyprus*, Farnham, UK: Ashgate.
- Ladbury, Sarah (1977), "The Turkish Cypriots: Ethnic Relations in London and Cyprus", *Between Two Cultures: Migrants and Minorities in Britain*, der. J.L. Watson, s. 301-331, Oxford: Blackwell.
- Lacan, Jacques (1962-63), *The Seminar of Jacques Lacan: Book X: Anxiety*, çev. Cormac Gallagher, yayımlanmamış el yazması, çevrimiçi erişim: <http://www.lacani-nireland.com/web/translations/seminars/>
- Lake, David (2003), "The New Sovereignty in International Relations", *International Studies Review* 5(3): 303-323.
- (2008), "The New American Empire?", *International Studies Perspectives* 9(3): 281-289.
- Levent, Şener (1995), *Mersin 10 Turkey*, Lefkoşa: Işık Kitabevi.
- Lloyd, David (2012), "Settler Colonialism and the State of Exception: The Case of Palestine/Israel", *Settler Colonial Studies* 2(1): 59-80.
- Lodge, Martin; Lindsay Stirton ve Kim Moloney (2015), "Whitehall in the Caribbean? The Legacy of Colonial Administration for Post-Colonial Democratic Development", *Commonwealth & Comparative Politics* 53(1): 8-28.
- Loizides, Neophytos (2016), *Designing Peace: Cyprus and Institutional Innovations in Divided Societies*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Loizos, Peter (1981), *The Heart Grown Bitter*, Cambridge: Cambridge University Press.
- (2008), *Iron in the Soul: Displacement, Livelihood, and Health in Cyprus*, New York: Berghahn.
- Lombard, Luisa Nicolaysen (2012), "Raiding Sovereignty in Central African Borderlands", doktora tezi, Department of Anthropology, Duke University, Durham, NC.
- Lowenthal, David (1985), *The Past Is a Foreign Country*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Lubkemann, Stephen C. (2008a), *Culture in Chaos: An Anthropology of the Social Condition in War*, Chicago: University of Chicago Press.
- (2008b), "Involuntary Immobility: On a Theoretical Invisibility in Forced Migration Studies", *Journal of Refugee Studies* 21(4): 454-475.
- Lynch, Dov (2004), *Engaging Eurasia's Separatist States: Unresolved Conflicts and de Facto States*, Washington, DC: U.S. Institute of Peace Press.

- (2007), “De Facto ‘States’ Around the Black Sea: The Importance of Fear”, *Southeast European and Black Sea Studies* 7(3): 483-496.
- Lyons, Bayard (2007), “Narratives of Suffering, Dynamics of Space and Practices of Intergenerational Memory in Turkish Cyprus”, yayımlanmamış doktora tezi, University of California, Los Angeles.
- Malkki, Liisa (1995), *Purity and Exile: Violence, Memory and Cosmology Among Hutu Refugees in Tanzania*, Chicago: University of Chicago Press.
- Mamdani, Mahmood (2015), “Settler Colonialism: Then and Now”, *Critical Inquiry* 41(3): 596-614.
- Mani, Lata (2008), “The Phantom of Globality and the Delirium of Excess”, *Economic and Political Weekly* 43(39): 41-47.
- Mardin, Şerif (1991), *Din ve İdeoloji*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Markell, Patchen (2003), *Bound by Recognition*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Markides, Diana Weston (2001), *Cyprus 1957-1963-From Colonial Conflict to Constitutional Crisis: The Key Role of the Municipal Issue*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- May, Joseph A. (1973), *Kant’s Concept of Geography and Its Relation to Geographical Thought*, Toronto: University of Toronto Press.
- Mbembe, Achille (2003), “Necropolitics”, çev. L. Meintjes, *Public Culture* 15(1): 1-40.
- McConnell, Fiona (2009), “De Facto, Displaced, Tacit: The Sovereign Articulations of the Tibetan Government-in-Exile”, *Political Geography* 28: 343-352.
- (2016), *Rehearsing the State: The Political Practices of the Tibetan Government-in-Exile*, Oxford: John Wiley & Sons.
- McGranahan, Carole (2016), “Theorizing Refusal: An Introduction”, *Cultural Anthropology* 31(3): 319-325.
- Meadwell, Hudson (1999), “Secession, States and International Society”, *Review of International Studies* 25(3): 371-387.
- Mehta, Uday S. (2007), “Indian Constitutionalism: The Articulation of a Political Vision”, *From the Colonial to the Postcolonial: India and Pakistan in Transition*, der. D. Chakrabarty, R. Majumdar ve A. Sartori, s. 13-30, Oxford: Oxford University Press.
- Mills, Robert Elliott (2014), “The Pirate and the Sovereign: Negative Identification and the Constitutive Rhetoric of the Nation-State”, *Rhetoric and Public Affairs* 17(1): 105-136.
- Mitchell, Timothy (1990), “Everyday Metaphors of Power”, *Theory and Society* 19(5): 545-577.
- (1991), “The Limits of the State: Beyond Statist Approaches and Their Critics”, *American Political Science Review* 85(1): 77-96.
- Miyazaki, Hirokazu (2004), *The Method of Hope: Anthropology, Philosophy and Fijian Knowledge*, Stanford: Stanford University Press.
- Mongia, Radhika Viyas (1999), “Race, Nationality, Mobility: A History of the Passport”, *Public Culture* 11(3): 527-556.

- Moran, Anthony (2002), "As Australia Decolonizes: Indigenizing Settler Nationalism and the Challenges of Settler/Indigenous Relations", *Ethnic and Racial Studies* 25(6): 1013-1042.
- Muehlebach, Andrea (2012), *The Moral Neoliberal: Welfare and Citizenship in Italy*, Chicago: University of Chicago Press.
- Murray, Stuart J. (2006), "Thanatopolitics: On the Use of Death for Mobilizing Political Life", *Polygraph* 18: 191-215.
- Navaro-Yashin, Yael (2006), "De-Ethnicizing the Ethnography of Cyprus: Political and Social Conflict Between Turkish-Cypriots and Settlers from Turkey", *Divided Cyprus: Modernity and an Island in Conflict*, der. Y. Papadakis, N. Peristianis ve G. Welz, s. 84-99, Bloomington: Indiana University Press.
- (2012), *The Make-Believe Space: Affective Geography in a Postwar Polity*, Durham, NC: Duke University Press.
- Nedjati, Zaim M. (1981), "Acts of Unrecognised Governments", *International and Comparative Law Review* 30(2): 388-415.
- Nevzat, Altay (2005), *Nationalism Amongst the Turks of Cyprus: The First Wave*, doktora tezi, Faculty of Humanities, Department of History, University of Oulu, Finland.
- Ó Beacháin, Donnacha (2012), "The Dynamics of Electoral Politics in Abkhazia", *Communist and Post-Communist Studies* 45: 165-74.
- Ó Beacháin, Donnacha, Giorgio Comai ve Ann Tsurtsunia-Zurabashvili (2016), "The Secret Lives of Unrecognised States: Internal Dynamics, External Relations, and Counterrecognition Strategies", *Small Wars and Insurgencies* 27(3): 440-466.
- Öktem, Kerem (2005), "Reconstructing Geographies of Nationalism: Nation, Space and Discourse in Twentieth Century Turkey", yayımlanmamış doktora tezi, School of Geography, University of Oxford.
- (2009), "The Nation's Imprint: Demographic Engineering and the Change of Toponyms in Republican Turkey", *European Journal of Turkish Studies*, Thematic Issue 7(7).
- Öncül, Tamer ve Öntaş Düzgün (1999), *Kıbrıs Türk Yüksek Öğrenim Hareketleri 1960-1981*, Lefkoşa: Naci Talat Vakfı Yayınları.
- Orr, Graeme (2010), "A Fetishised Gift: The Legal Status of Flags", *Griffith Law Review* 19(3): 504-526.
- Østerud, Øyrind (1997), "The Narrow Gate: Entry to the Club of Sovereign States", *Review of International Studies* 23: 167-184.
- Özmkas, Utku (2020), "Sınırları Olmayan Teritorya", *ETHOS: Dialogues in Philosophy and Social Sciences*, Ocak 2020, 13(1), 127-134.
- Özsağlam, Muhittin Tolga (2003), "Kuzey Kıbrıs'ta Milliyetçi Akımlar Üzerine Düşünceler", *Kıbrıs'ın Turuncusu*, der. M. Hasgüler ve Ü. İnacı, s. 219-228, Ankara: Anka Yayınları.
- Paasi, Anssi (1996), *Territories, Boundaries and Consciousness: The Changing Geographies of the Finnish-Russian Border*, New York: J. Wiley & Sons.
- (1998), "Boundaries as Social Processes: Territoriality in the World of Flows", *Geopolitics* 3(1): 69-88.

- (1999), “Nationalizing Everyday Life: Individual and Collective Identities as Practice and Discourse”, *Geography Research Forum* 19: 4-21.
- (2009), “Bounded Spaces in a ‘Borderless World’? Border Studies, Power, and the Anatomy of Territory”, *Journal of Power* 2(2): 213-234.
- Painter, Joe (2006), “Prosaic Geographies of Stateness”, *Political Geography* 25: 752-774.
- Panagia, Davide (2018), *Rancière’s Sentiments*, Durham, NC: Duke University Press.
- Pancyprian Bar Association (Πανκύπριος Δικηγόρικός Σύλλογος) (2013), Ο περί της Διαδικασίας Τυποποίησης των Γεωγραφικών Τοπωνυμίων της Κυπριακής Δημοκρατίας Νόμος του 1998 (66(I)/1998) (The Procedure for the Standardization of Geographical Names of the Republic of Cyprus Law 1998 (66(I)/1998), çevrimiçi erişim: http://www.cylaw.org/nomoi/enop/non-ind/1998_1_66/full.html
- Papadakis, Yiannis (2005), *Echoes from the Dead Zone: Across the Cyprus Divide*, Londra: I.B. Tauris.
- Parla, Taha ve Andrew Davison (2004), *Corporatist Ideology in Kemalist Turkey: Progress or Order?*, Syracuse, NY: Syracuse University Press.
- Patrick, Richard A. (1976), *Political Geography and the Cyprus Conflict: 1963-1971*, der. James H. Bate ve Richard Preston, Waterloo: University of Waterloo (Department of Geography, Publication Series No. 4).
- Paul, Darel (1999), “Sovereignty, Survival and the Westphalian Blind Alley in International Relations”, *Review of International Studies* 25(2): 217-231.
- Pegg, Scott (1998), *International Society and the de Facto State*, Aldershot, UK: Ashgate.
- Pelkmans, Mathijs (2006), *Defending the Border: Identity, Religion and Modernity in the Republic of Georgia*, Ithaca, NY: Cornell University Press.
- (2013), “The Affect Effect”, *Anthropology of This Century* 7 (Mayıs 2013), çevrimiçi erişim: <http://aotcpres.com/articles/affect-effect/>
- Penrose, Jan (2002), “Nations, States and Homelands: Territory and Territoriality in Nationalist Thought”, *Nations and Nationalism* 8(3): 277-297.
- (2011), “Designing the Nation: Banknotes, Banal Nationalism and Alternative Conceptions of the State”, *Political Geography* 30: 429-440.
- Pierce, Steven (2006), “Looking Like a State: Colonialism and the Discourse of Corruption in Nigeria”, *Comparative Studies in Society and History* 48(4): 887-914.
- Pietz, William (1985), “The Problem of the Fetish I”, *RES: Anthropology and Aesthetics* 9: 5-17.
- Plümer, Aytuğ (2008), *Kıbrıs Ekonomi Tarihi: Sarsıntılı Bir Devrin Anatomisi (1960-1974)*, Lefkoşa: Rüstem Kitabevi.
- Pomper, Philip (2012), “The Evolution of the Russian Tradition of State Power”, *History and Theory* 51: 60-88.
- Popescu, Nicu (2011), *EU Foreign Policy and Post-Soviet Conflicts: Stealth Intervention*, New York: Routledge.
- Rabinowitz, Dan (2001), “The Palestinian Citizens of Israel, the Concept of Trapped Minority and the Discourse of Transnationalism in Anthropology”, *Ethnic and Racial Studies* 24(1): 64-85.

- Ram, Moriel (2015), "Colonial Conquests and the Politics of Normalization: The Case of the Golan Heights and Northern Cyprus", *Political Geography* 47(1): 21-32.
- Ramm, Christoph (2006), "Assessing Transnational Renegotiation in the Post-1974 Cypriot Community: 'Cyprus Donkeys', 'Black Beards', and the 'EU Carrot'", *Southeast European and Black Sea Studies* 6(4): 523-542.
- (2009), *Turkish Cypriots, Turkish "Settlers" and (Trans)National Identities Between Turkish Nationalism, Cypriotism and Europe*, yayımlanmamış doktora tezi, Faculty of Social Sciences, Ruhr-Universität Bochum.
- Rancière, Jacques (2004), *The Politics of Aesthetics: The Distribution of the Sensible*, çev. ve önsöz Gabriel Rockhill, New York: Continuum.
- Rappas, Alexis (2014), *Cyprus in the 1930s: British Colonial Rule and the Roots of the Cyprus Conflict*, Londra: I.B. Tauris.
- Reeves, Madeleine (2014), *Border Work: Spatial Lives of the State in Rural Central Asia*, Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Reeves, Madeleine; Johan Rasanayagam ve Judith Beier (der.) (2014), *Ethnographies of the State in Central Asia: Performing Politics*, Bloomington: Indiana University Press.
- Renan, Ernst (2018), "What is a Nation? (Qu'est-ce qu'une nation? 1882)", *What Is a Nation? and Other Political Writings*, çev. ve der. M.F.N. Giglioli, s. 247-263, New York: Columbia University Press.
- Richmond, Oliver P. (2002), "States of Sovereignty, Sovereign States, and Ethnic Claims for International Status", *Review of International Studies* 28(2): 381-402.
- Ricoeur, Paul (2005), *The Course of Recognition*, çev. David Pellauer, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- (2010), "Power and Violence", çev. L. Jones, *Theory, Culture and Society* 27(5): 18-36.
- Ronen, Yael (2011), *Transition from Illegal Regimes under International Law*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Roschin, Evgeny (2016), "The Hague Conferences and 'International Community': A Politics of Conceptual Innovation", *Review of International Studies* 43(1): 177-198.
- Rutherford, Danilyn (2012), *Laughing at Leviathan: Sovereignty and Audience in West Papua*, Chicago: University of Chicago Press (Kindle edition).
- Sadrazam, Halil (1990), *Kıbrıs'ta Varoluş Mücadelemiz, Şehitlerimiz ve Anıtlarımız*, Ankara: Türkiye Şehitlikleri İmar Vakfı Yayınları.
- Şafaklı, Okan (2003), "KKTC'de Kooperatiflerin Finansmanı Üzerine Bir Çalışma", *Yönetim ve Ekonomi* 10(2): 175-189.
- Sant Cassia, Paul (2005), *Bodies of Evidence: Burial, Memory and the Recovery of Missing Persons in Cyprus*, Oxford: Berghahn.
- Schatzki, Theodore R. (2002), *The Site of the Social: A Philosophical Account of the Constitution of Social Life and Change*, University Park: Pennsylvania State University Press.
- (2010), *The Timespace of Human Activity: On Performance, Society, and History as Indeterminate Teleological Events*, Lanham, MD: Lexington Books (Kindle edition).

- Schmidt, Dennis R. (2016), "Peremptory Law, Global Order, and the Normative Boundaries of a Pluralistic World", *International Theory* 8(2): 262-296.
- Schmitt, Carl (2006), *The Nomos of the Earth in the International Law of the Jus Publicum Europeum*, New York: Telos.
- Schnitzler, Antina von (2013), "Traveling Technologies: Infrastructure, Ethical Regimes, and the Materiality of Politics in South Africa", *Cultural Anthropology* 28(4): 670-693.
- Schöpfli, George (1997), "The Function of Myths and a Taxonomy of Myths", *Myths and Nationhood*, der. G. Hosking ve G. Schöpfli, s. 19-35, Londra: Hurst & Co.
- Schwenkel, Christina (2017), "Spectacular Infrastructure and Its Breakdown in Socialist Vietnam", *American Ethnologist* 42(3): 520-534.
- Scott, James C. (1976), *The Moral Economy of the Peasant: Subsistence and Rebellion in Southeast Asia*, New Haven: Yale University Press.
- (1985), *Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance*, New Haven: Yale University Press.
- Scott, Julie (1995), "Identity, Visibility, and Legitimacy in Tourism Development in North Cyprus", yayımlanmamış doktora tezi, University of Kent, Canterbury.
- (1998), "Property Values: Ownership, Legitimacy and Land Markets in Northern Cyprus", *Property Relations: Renewing the Anthropological Tradition*, der. C. Hann, s. 142-159, Cambridge: Cambridge University Press.
- Simpson, Audra (2014), *Mohawk Interruptus: Political Life Across the Borders of Settler States*, Durham, NC: Duke University Press.
- Simpson, Gerry (2004), *Great Powers and Outlaw States: Unequal Sovereigns in the International Legal Order*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Skoutaris, Nikos (2011), *The Cyprus Issue: The Four Freedoms in a Member State Under Siege*, Oxford: Hart.
- Sloane, Robert D. (2002), "The Changing Face of Recognition in International Law: A Case Study of Tibet", *Emory International Law Review* 16(1): 107-186.
- Smith, Daniel Jordan (2007), *A Culture of Corruption: Everyday Deception and Popular Discontent in Nigeria*, Princeton: Princeton University Press (Kindle edition).
- Soğuk, Nevzat (1999), *States and Strangers: Refugees and Displacements of Statecraft*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Sonan, Sertaç (2014), "In the Grip of Political Clientelism: The Post-1974 Turkish Cypriot Politics and the Politico-Economic Foundations of Pro-Taksim Consensus", yayımlanmamış doktora tezi, Faculty of Social Sciences, University of Duisburg-Essen, Germany.
- Spruyt, Hendrik (1994), *The Sovereign State and Its Competitors*, Princeton: Princeton University Press.
- Spyrou, Stella (2004), "Εγκλειστοί στο "Dome" στην Κερύνεια, ο πατέρας μου και άλλοι, 1974-75", *Η Κερύνεια Μας*, s. 211-224, Nicosia: Kyrenia Municipality.
- Stepputat, Finn (2008), "Forced Migration, Land, and Sovereignty", *Government and Opposition* 43(2): 337-357.
- Stolzenberg, Nomi M. (2009), *Facts on the Ground*, University of Southern California Law School Legal Working Paper Series, Paper 45.

- Storey, David (2001), *Territories: The Claiming of Space*, Harlow: Prentice-Hall/Pearson Education.
- Strange, Susan (1999), "The Westfailure System", *Review of International Studies* 25(3): 345-354.
- Strong, Paul (1999), "The Economic Consequences of Ethno-Nationalism in Cyprus: The Development of Two Siege Economies After 1963 and 1974", yayımlanmamış doktora tezi, Economic History, London School of Economics, University of London.
- Surin, Kenneth (2005), "World Ordering", *South Atlantic Quarterly* 104(2): 185-197.
- Talat, Ayşenur (2015), "Multi-Dimensionality of Migration: The Case of Post-1974 Immigrants in the Bahçeli Village in the Northern Part of Cyprus", yayımlanmamış doktora tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
- Taussig, Michael (1992), *The Nervous System*, New York: Routledge.
- Thomson, Janice E. (1994), *Mercenaries, Pirates, and Sovereigns: State-Building and Extraterritorial Violence in Early Modern Europe*, Princeton: Princeton University Press.
- (1995), "State Sovereignty in International Relations: Bridging the Gap Between Theory and Empirical Research", *International Studies Quarterly* 39: 213-33.
- Thrift, Nigel J. (2000), "It's the Little Things", *Geopolitical Traditions: A Century of Geopolitical Thought*, der. D. Atkinson ve K. Dodds, s. 380-387, New York: Routledge.
- Tocci, Natalie (2002), "Cyprus and the European Union Accession Process: Inspiration for Peace or Incentive for Crisis", *Turkish Studies* 3(2): 104-138.
- Tolgay, Ahmet (2009), "Unutulmayan Yıllar", *Kıbrıs Gazetesi*, 31 Mayıs.
- Torpey, John (1998), "Coming and Going: On the State Monopolization of the Legitimate 'Means of Movement'", *Sociological Theory* 16:3: 239-259.
- (1999), *The Invention of the Passport: Surveillance, Citizenship and the State*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Trimikliniotis, Nicos ve Corina Demetriou (2011), "Labour Integration of Migrant Workers in Cyprus: A Critical Appraisal", *Precarious Migrant Labour Across Europe*, der. M. Pajnik ve G. Campani, s. 75-96, Ljubljana: Mirovni Institut.
- Tuan, Yi-Fu (1975), "Geopiety: A Theme in Man's Attachment to Nature and to Place", *Geographies of the Mind*, der. D. Lowenthal ve M. Bowden, s. 11-39, New York: Oxford University Press.
- Turner, Victor (1987), *Betwixt and Between: Patterns of Masculine and Feminine Initiation*, La Salle, IL: Open Court.
- United Nations (1975), *United Nations Resolution 367 (1974), Adopted by the Security Council on 12 March 1975*, çevrimiçi erişim: <http://www.un.int/cyprus/scr367.htm>
- (1983), *United Nations Resolution 541 (1983), Adopted by the Security Council on 18 November 1983*, çevrimiçi erişim: <http://www.un.int/cyprus/scr541.htm>
- United Nations Humanitarian Relief Agency (2004), *Guiding Principles on Internal Displacement*, çevrimiçi erişim: <https://cms.emergency.unhcr.org/docu>

- ments/1982/44794/UN%2C+Guiding+Principles+on+Internal+Displacement%2C+1998/47806967-dd92-4d67-ad47-578aa8b5d11f
- United States Department of State (2019), *2018 Country Report on Human Rights Practices: Cyprus*, <https://www.state.gov/reports/2018-country-reports-on-humanrights-practices/cyprus/>
- Unwin, T. ve V. Hewitt (2001), "Banknotes and National Identity in Central and Eastern Europe", *Political Geography* 20: 1005-1028.
- Varnava, Andrekos; Nicholas Coureas ve Marina Elia (der.) (2009), *The Minorities of Cyprus: Development Patterns and the Identity of the Internal-Exclusion*, Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.
- Vincent, Joan (1978), "Political Anthropology: Manipulative Strategies", *Annual Review of Anthropology* 7: 175-194.
- Vismann, Cornelia (1997), "Starting from Scratch: Concepts of Order in No Man's Land", *War, Violence and the Modern Condition*, der. Bernd Hüppauf, s. 46-64, Berlin: Walter de Gruyter.
- Volkan, Vamik D. (1979), *Cyprus-War and Adaptation: A Psychoanalytic History of Two Ethnic Groups in Conflict*, Charlottesville: University of Virginia Press.
- Vryonis, Speros (2005), *The Mechanism of Catastrophe: The Turkish Pogrom of September 6-7, 1955, and the Destruction of the Greek Community of Istanbul*, New York: Greekworks.
- Wahba, Jacklin (2002), "Labor Mobility in Egypt: Are the 1990s any Different from the 1980s?", *The Egyptian Labor Market in an Era of Reform*, der. R. Assaad, s. 258-286, Kahire: American University in Cairo Press.
- Walker, R.B.J. (1993), *Inside/Outside: International Relations as Political Theory*, New York: Cambridge University Press.
- (1996), "Space/Time/Sovereignty", der. Mark E. Denham ve Mark Owen Lombardi, *Perspectives on Third-World Sovereignty: The Postmodern Paradox*, New York: St. Martin's Press.
- (2010), *After the Globe, Before the World*, New York: Routledge.
- Weber, Cynthia (1992), "Reconsidering Statehood: Examining the Sovereignty/Intervention Boundary", *Review of International Studies* 18(3): 199-216.
- (1995), *Simulating Sovereignty: Intervention, the State, and Symbolic Exchange*, Cambridge: Cambridge University Press.
- (1998), "Performative States", *Millennium-Journal of International Studies* 27(1): 77-95.
- Weber, Lynn ve Lori Peek (der.) (2012), *Displaced: Life in the Katrina Diaspora*, Austin, TX: University of Texas Press.
- Wedeer, Lisa (1999), *Ambiguities of Domination: Politics, Rhetoric, and Symbols in Contemporary Syria*, Chicago: University of Chicago Press.
- Wilson, Alice (2016), *Sovereignty in Exile: A Saharan Liberation Movement Governs*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Wilson, Alice ve Fiona McConnell (2015), "Constructing Legitimacy without Legality in Long Term Exile: Comparing Western Sahara and Tibet", *Geoforum* 66: 203-214.
- Wilson, Thomas M. ve Hastings Donnan (der.) (2010), *Border Identities: Nation and State at International Frontiers*, Cambridge: Cambridge University Press.

- Witsoe, Jeffrey (2011), "Corruption as Power: Caste and the Political Imagination of the Post-colonial State", *American Ethnologist* 38(1): 73-85.
- Wolfe, Patrick (2006), "Settler Colonialism and the Elimination of the Native", *Journal of Genocide Research* 8(4): 387-409.
- Yarrington, Landon (2015), "The Paved and the Unpaved: Toward a Political Economy of Infrastructure, Mobility, and Urbanization in Haiti", *Economic Anthropology* 2: 185-204.
- Yaşın, Mehmet (der.) (2000), *Step-Mothertongue: From Nationalism to Multiculturalism-Literatures of Cyprus, Greece and Turkey*, Londra: Middlesex University Press.
- Yaşın, Özker (1976), *Girne'den Yol Bağladık*, İstanbul: İtimat Kitabevi.
- (1977), *Kıbrıslı Kâzım*, İstanbul: Yücel.
- Yates, Douglas A. (1996), *The Rentier State in Africa: Oil Rent Dependency and Neocolonialism in the Republic of Gabon*, Asmara, Eritrea: Africa World Press.
- Yeyati, Eduardo (2003), *Dollarization*, Cambridge, MA: MIT Press.
- Yiftachel, Oren (2002), "Territory as the Kernel of the Nation: Space, Time and Nationalism in Israel/Palestine", *Geopolitics* 7(2): 215-248.
- Yurchak, Alexei (2006), *Everything Was Forever, Until It Was No More*, Princeton: Princeton University Press.
- Zamindar, Vazira Fazila-Yacoobali (2007), *The Long Partition and the Making of Modern South Asia: Refugees, Boundaries, Histories*, New York: Columbia University Press.
- Zetter, Roger (1985), "Rehousing the Greek-Cypriot Refugees from 1974: Dependency, Assimilation, Politicisation", *Cyprus in Transition: 1960-1985*, der. John T.A. Koumoulides, s. 106-125, Londra: Triglyph.
- (1999), "Reconceptualizing the Myth of Return: Continuity and Transition Amongst the Greek-Cypriot Refugees of 1974", *Journal of Refugee Studies* 12(1): 1-22.
- Žižek, Slavoj (1989), *The Sublime Object of Ideology*, Londra: Verso.
- (1996), *The Indivisible Remainder: On Schelling and Related Matters*, Londra: Verso.

- Abhazy 11, 13, 55, 97, 138, 205, 275, 312, 358, 359
- absürdizm 371
- absürtlük 11, 128, 235, 371
- açık hava hapishanesi 303, 334, 341-344, 349, 355
- adam yerine konmak* 115, 303
- Adana 75, 143
- Agamben, Giorgio 155, 212, 256, 335, 341, 368
- Ağrotur 62, 75
- AKEL (*Anorthotiko Komma Ergazomenou Laou* - Emekçi Halkın İlerici Partisi) 217, 351
- Akıncı, Mustafa 10, 23-25, 32-36, 38-44, 53, 64, 81, 114, 151, 152, 170, 194, 195, 222, 262, 264, 347, 348
- Alevkaya/Alevga 78
- algılanabilme *aporia*'sı 54, 64, 68, 119, 121, 237, 271
- allokroni 336
- Alsancak/Karavas 73
- Althusser, Louis 59, 261, 262, 277
- altyapı 37, 108, 145, 180, 182, 189, 207, 209, 216, 220, 228
- ambargo 27, 47, 97, 229, 238, 269, 310, 313, 334, 336, 340, 348
- Anadolu 33, 67, 98, 122, 135, 142, 146, 150, 157, 310, 342, 364
- Anastasiades, Nicos 23, 43
- anavatan 33, 34, 39, 96, 112, 114, 115, 121, 136, 152, 157, 229, 252, 272, 308, 310, 311, 316, 323, 327, 328, 352, 364
- Anderson, Benedict 298, 322
- Andız, Erdal 10, 101, 102, 201, 207, 351
- Ankara 33, 38, 126, 135, 146, 166, 217, 255, 308
- Annan Planı 362, 366, 368
- aporetik devlet 26, 32, 40, 45, 48, 50, 53, 59, 194
- aporia* 26, 44, 48, 54, 64, 68, 94, 119, 121, 127, 128, 158, 167-170, 179, 237, 239, 260, 264, 271, 272, 363, 370-372
- ayrıca bkz. algılanabilme aporia'sı*
- Ara Zaman 46
- Arabahmet Sokağı 19
- Arendt, Hannah 139, 211, 276
- Atatürk, Mustafa Kemal 33, 102, 103, 114, 116-120, 188, 189, 318-321
- Atilla Hattı 64

Atun, Hakkı 10, 80-83, 86, 87, 90,
140, 142, 147, 148, 172, 189, 193,
221, 281
Austin, J. L. 173
Avcioglu, Ekrem 223, 224, 226
Avrupa Birliği 24, 57, 339, 341, 342,
351, 365
Avrupa Birliği Adalet Divanı 341
Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
341
Avrupa Komisyonu 125, 263
Avrupa Parlamentosu 263

Babatürk 318, 320
Baf/Paphos 83, 86, 118, 143, 197
Baraka Kültür Merkezi 202, 206,
209
Bartelson, Jens 11, 28, 41, 105, 106,
260, 261, 367, 368
Baudrillard, Jean 241, 257, 265
Baybars, Taner 129
Bayraktar Meydanı 19
belirsizlik 24, 45, 46, 48, 60, 65, 77,
88, 178, 184, 186, 243, 264
benimsemek 92
Benjamin, Walter 211, 224
Beşparmak Dağları 69, 101, 233, 234,
320
Bil, Hikmet 167, 238, 262
Birleşmiş Milletler (BM) 36, 79, 113,
118, 124, 158-160, 164, 240, 243-
247, 250, 252-254, 262, 311, 362,
364, 365
Barış Gücü 36, 118
Güvenlik Konseyi 124, 243, 244,
250, 252, 253
Bougainville Adası 344
Bourdieu, Pierre 211, 314, 315, 317
Bozkurt, İsmail 118, 151, 181, 222
Brighenti, Andrea 86, 93, 94
Brown, Wendy 239, 259, 265
Bu Memleket Bizim Platformu 361
Bulut 85, 108, 210, 211
Burcu, Barış 25
Butler, Judith 167, 168, 235, 236, 242,
258, 261, 262

Camus, Albert 127, 371, 372
Caspersen, Nina 27, 46, 137, 138,
205, 335
Catsellis, Costas 101
Cattellino, Jessica 52
Celp 125, 262, 276
Cemaat Meclisi 38, 97, 172, 177, 182,
269, 375
Cenktepe/Akropolis 19
Chatterjee, Partha 281, 291, 292
Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) 188,
218, 222
Cumhuriyetçi Türk Partisi (CTP)
188, 218, 222, 223, 229, 253,
291, 351
cunta (Yunanistan'daki cunta
hükümeti) 39
Cyprus 2015 314
Cypruvex 172

çan kuleleri 116, 128, 131
Çelik, Vedat 159, 160
çifte kuşatılmışlık 303
Çizenel, Emin 10, 70

Dağlık Karabağ 97, 275, 312
Davos 23-25
Dayton Anlaşması 46
DBT (Değerlendirme Belgesiyle
Taşınmaz Mal Yasası) 280
de Certeau, Michel 331
de facto 13, 14, 16, 23, 26, 27, 30-33,
40-42, 44-54, 56, 59, 60, 63, 65-
67, 71-73, 80, 94, 96, 104, 106,
109, 111, 112, 136-138, 154, 156-
158, 161, 167, 168, 170, 174,
176, 181, 182, 186, 196, 199,
205, 212, 224, 233, 237, 238,
241, 244-246, 248, 260, 265, 271,
272, 276-278, 282, 312, 319, 323,
331, 349, 352, 357, 358, 369,
370, 372
de facto'nun paradoksu 199, 369
Değirmenlik/Kythrea 20, 86
Deleuze, Gilles ve Guattari, Felix 220
demografi 75, 150, 159
demografik kriz 138

- demografik mühendislik 66, 159, 300
- demografik tehdit 138
- Denktaş, Rauf Raif 34, 130, 131, 140, 160, 178, 181, 197, 198, 229, 240, 244-247, 250-252, 262, 281, 288, 289, 296, 318-328, 344, 351, 352, 363, 365
- Derrida, Jacques 26, 257
- destekli göç 147, 150
- Dev-İş (Devrimci Genel İş Sendikası) 202, 208, 210
- devlet etkisi 174, 182-184, 340
- devlet içinde devlet 14, 37
- devlet inşası 11, 14, 27, 39, 45, 48, 50, 55, 57, 59, 65, 67, 82, 88, 144, 145, 151, 158, 169, 174, 188, 192, 196, 207, 210, 214, 216, 220, 221, 226, 235, 249
- de facto* devlet inşası 16, 27, 50, 67
- devlet olma 26, 30, 32, 41, 42, 44, 46, 50, 104, 137, 166-168, 170, 175, 176, 198, 199, 227, 237, 239, 241, 242, 252, 253, 255, 257, 282, 312, 340
- devlet olmayı bekleyen devletler 46
- düzenek 356, 360
- dis/simülasyon 331-334, 348, 349, 360
- dissimülasyon 241, 254, 331-333
- dolarizasyon 97, 312
- donmuş çatışma 49, 55, 336
- Druşotis, Makarios 36
- Durduran, Alpay 151, 253, 254
- duyarlılığın paylaşımı 66, 139, 356
- Dünya Ekonomi Forumu 23
- Düzgün, Öntaç 10, 218, 219
- düzmece 50, 51, 54, 55, 67, 72, 95, 99, 104, 106, 112, 113, 119-121, 124-127, 132, 133, 138, 139, 157, 161, 169, 170, 176, 199, 271, 284, 323, 327, 331, 370, 371
- Ecevit, Bülent 89, 190, 192, 222, 365
- edimsellik 29, 236, 242, 354, 355
- egemenlik 11, 13, 14, 26-30, 41, 42, 45, 49, 51, 52, 57, 58, 66, 94, 104-107, 111, 113, 121, 124, 126, 133, 137, 158, 168-170, 235, 236, 241, 243, 247, 253, 259, 261, 283, 312, 341, 358, 359, 367-369, 372
- Westphalia egemenlik anlayışı 28, 169, 259
- egemenlik etkisi 66, 105, 106, 111, 137
- “egemenlik” etkisi 106, 124, 133, 137
- egemenlik kaygısı 26
- Ellison, Ralph 47, 236, 237, 255, 257, 261, 262, 340
- emredici kural 246, 260
- Enformasyon Dairesi (Kıbrıs Cumhuriyeti) 64, 95
- Engels, Friedrich 281
- enklav dönemi 14, 57, 114, 203, 212, 292, 345, 346
- enklavlar 14, 16, 35-38, 65, 78-80, 82, 84, 103, 105, 107, 108, 116, 117, 120, 155, 156, 165, 172, 213, 217, 218, 248, 322, 345
- enklavlaşma 278
- gettolar 36, 78, 108, 172
- EOKA (*Ethniki Organosis Kyprion Agoniston* - Kıbrıslı Savaşçıların Milli Örgütü) 33, 39, 109
- Epstein, Charlotte 53, 260
- Ercan Havalimanı 213, 269, 305
- Erdogan, Recep Tayyip 206
- Erdogan, Yılmaz 136
- Erenköy/Kokkina 20, 79
- Erhürman, Tufan 10, 293
- Eroğlu, Derviş 128, 280, 330, 363
- Esad, Hafız 332, 349
- eşiksellik 17, 46, 198
- Evkaf 130, 132, 329, 330
- Fabian, Johannes 336
- Facebook 241, 242, 270, 307, 370
- factum* 50, 80, 167, 370
- faillik 53, 54, 56, 67, 68, 127, 128, 143, 158, 169, 239, 253-255, 258, 259, 271, 272, 276, 304, 309, 310, 328, 331, 332, 334, 360, 369, 370
- egemen faillik 14, 25, 53, 54, 64, 115, 169, 235, 237, 251, 253, 367-369
- faillik *aporia*'sı 54, 271

- faillik *aporia*'sı 54, 271
 tanınabilme *aporia*'sı 271
 federalizm 151, 152, 248, 265, 266
 federasyon 15, 26, 34, 39-43, 64, 67,
 77, 81, 94, 97, 117, 122, 142, 165,
 176, 178, 196, 241, 243, 247, 248,
 251, 253, 254, 262, 265, 266, 282,
 283, 343, 366, 375
 Feld, Steven 105, 111
fellah 300, 317
 fetiş 106, 119-121, 248, 265, 266,
 367, 372
 fetişizm 120
 meta fetişizmi 120
 Friedman, Sara 26, 138, 205, 340

 ganimet 59, 82, 85, 86, 136, 204, 220,
 221, 228, 230, 266, 284, 297, 307,
 341, 346, 347
 ganimet ambarları 86, 136, 222,
 224
 ganimetçi 85, 205, 347
 Garanti Anlaşması (1960) 39, 245
 gardaş/gardaşlık 277, 308, 317, 355,
 356, 360
 Gazioglu, Tamer 10, 88, 89, 91-93,
 110
 gerçek 26, 29-32, 37, 42-44, 46, 48-
 51, 53-55, 59, 60, 67, 72, 77, 92,
 107, 111, 112, 116, 120, 121, 126,
 127, 132, 151, 157, 160, 165-167,
 176, 178, 179, 199, 202-205, 211,
 216, 220, 224, 227, 228, 230, 232,
 234, 236, 237, 242, 248, 251, 252,
 254, 255, 257, 258, 262, 266, 272,
 284, 288, 290, 304, 325, 326, 328,
 331-336, 352, 360-362, 370, 371
 gerçekçilik 42, 43, 53, 239, 260, 261,
 265, 348
 Gerçekçilik 44, 160, 161, 230, 239
 hegemonik gerçekçilik 42-44, 48,
 53, 55, 64, 239, 260, 261, 343,
 348, 353
 gerçekleştirilebilir olan 43
 gerçeklik 31, 32, 41-43, 48, 49, 54, 55,
 69, 106, 116, 126, 127, 133, 147,
 158, 159, 167, 173, 179, 208, 220,
 235, 236, 248, 252, 258, 260, 261,
 265, 266, 311, 343, 344, 370
 Girne 20, 63, 69, 70, 73, 84, 101-103,
 108, 114, 117, 118, 121, 143, 149,
 155, 213, 278, 280, 289, 299, 308,
 330, 337, 343
 göçmen 56, 58, 66, 71, 74, 77, 79, 81-
 83, 85, 86, 113, 131, 140, 143, 145,
 146, 148-150, 153, 155, 160, 173,
 179, 180, 184, 185, 225, 277, 280,
 283, 284, 287, 295, 301, 306, 307,
 356, 370
 görünme mekânı 139
 görünmezleşme/görünmezlik 47,
 56, 68, 119, 204, 221, 224, 228,
 258
 gündelik jeopolitik 42
 Gupta, Akhil 175, 183
 Gülle, Ahmet 219
 Güney Osetya 97, 275, 312

 Halkçı Parti 222
 Harman, Doğan 362, 363, 366-368
 Harvey, Penelope 182, 183
 Hastürer, Hasan 227, 228
 Havel, Vaclav 349, 350, 352, 353
Hayat dergisi 76, 109, 112
 Hayden, Robert 115, 128
 hegemonya 43, 222, 227, 231, 260-
 262, 296, 304, 360
 biçimin hegemonyası 220, 229
 Herzfeld, Michael 292, 293
 Hindistan 38, 39, 74, 83, 183, 193,
 291, 292

 Irigaray, Luce 64

 idare edilebilir olanın taksimi 355,
 356, 360
 iki kesimlilik 151, 161
 informel devlet 27
 insan hakları 132, 205, 292, 340, 341
 İskân, Topraklandırma ve Eşdeğer Mal
 Yasası (İTEM) 150, 279
 İskân ve Rehabilitasyon Dairesi 79, 80,
 82, 226
 İskele 181

İsmail, Sabahattin 254, 256
istisnailiğin hazzı 339, 341, 346

Jansen, Stef 46, 173, 175, 176, 183,
184, 239, 372
jouissance 346

kardeş/kardeşlik 69, 70, 84, 91, 110,
135, 157, 171, 187, 249, 272, 277,
286, 293, 294, 297, 298, 305, 308,
309, 316, 317, 323

Karpaz 140, 141, 153-156, 336, 337

karşı hegemonya 304

Kâzım, Şemsi 197

Kemalizm 190

Kıbrıs Cumhuriyeti 19, 20, 23, 24,
29, 35-37, 40, 43, 55, 58, 64, 72,
97, 117, 141, 154, 171, 181, 194,
213, 214, 243, 244, 247, 249, 254,
365, 375

Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi 37, 177,
375

Kıbrıs şivesi 271, 272, 337

Kıbrıs Türk Federe Devleti (KTFD)
39, 77, 81, 90, 97, 122, 123, 140,
145, 146, 158, 159, 172, 177, 179,
190, 191, 202, 208, 212-214, 235,
240, 241, 243, 250, 318, 375

Kıbrıs Türk Genel Komitesi 37, 375

Kıbrıs Türk Hava Yolları 98, 213, 269,
310

Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu
(KTKF) 34, 375

Kıbrıs Türk Öğretmenler Sendikası
(KTÖS) 177, 215, 240, 242, 250

Kıbrıs Türk Turizm İşletmeleri
Derneği 146

Kıbrıs Türk Yönetimi 38, 70, 80, 81,
84, 89, 97, 98, 136, 141, 151, 160,
172, 178-181, 208, 340, 375

Kierkegaard, Søren 371

korsan devlet 165, 168, 169, 348,
368

Kotak, İsmet 70, 71, 87, 141, 142,
147, 226, 278

Kranidiotis, Nicos 113, 114

Kristeva, Julia 156, 157

kukla 25, 46, 47, 54, 169, 252, 254,
255, 260, 262, 303, 365

kumarhaneler 310, 340

Kurucu Meclis 39, 81, 86, 122-124,
142, 144, 145, 147, 151, 158, 174,
177, 185, 189-192, 195, 196, 202,
208, 215, 222, 223, 228, 230

kuvvet alanı (Schmitt) 65, 66, 72, 99,
161, 227

Küçük, Fazıl 36, 148, 375

Kürtçe 143, 153

Kürtler 147, 166

Kyle, Keith 213, 249

Lacan, Jacques 64, 346

Ladbury, Sarah 57, 148, 149, 159

Lake, David 312

Lapta/Lapithos 73, 74, 107, 108

Larnaka 76, 83, 118, 181, 233, 343
Larnaka Havalimanı 269

Lefke 113

Lefkoşa 31, 38, 57, 69, 70, 75, 76, 81,
86, 107, 117, 156, 171, 177, 179,
202, 223, 224, 233, 234, 249, 251,
281, 285, 286, 294, 304, 314, 321,
334, 335, 342, 344, 359, 361

Limasol 36, 70, 76, 83, 113, 130, 143,
278, 345

Loizidou, Titina 341

Lynch, Dov 27, 41, 335

mağdur devleti 284

Mağusa 86, 98, 108, 117, 128, 142,
143, 146, 149, 152, 179, 208, 213,
214

Mahmudoglu, B. 255, 256

mahpus mekânlar 345

Makarios (Cumhurbaşkanı ve
Başepiskopos) 35, 36, 39, 283

Mani, Lata 220

Maraş/Varosha 108, 142

açık Maraş 142

kapalı Maraş 195

Markell, Patchen 53

Marx, Karl 120, 203

Marksizm 203, 218

McConnell, Fiona 29, 46

mekân-zamansal hapsolmuşluk 46
mekânsal sosyalleşme 104, 105
Mersin 75, 97
Mesarya ovası 153
meta fetişizmi 120
ayrıca bkz. fetişizm
Metaxas, Ioannis 114
Mısır 287
millî dava 167, 325-328, 366
milliyetçilik 33, 34, 44, 57, 58, 104,
126, 128, 190, 203, 204, 217, 256,
322, 342, 344, 362, 363
banal milliyetçilik 104
Türk milliyetçiliği 33, 106, 115,
118, 125, 156, 217, 296, 319,
322, 323, 351
Yunan milliyetçiliği 33, 34, 303
minareler 128-130
Mitchell, Timothy 28, 50, 111, 168,
173, 174, 242, 292
Mongia, Radhika 139
muasırlığın esirgenmesi 336
Muratağa, Atlılar ve Sandallar
(Maratha, Aloda ve Santalaris) 76
mücahit 36, 38, 70, 74, 165, 281, 284,
294, 342, 348
mücahit bursları 38, 70
mücahit puanları 294
mülteci 46, 75, 79
müşavir 290, 291
Nadir, Asil 338, 339, 341
Polly Peck 339
Nalbantoğlu, Burhan 123, 124, 151,
202
Naldöven, Filiz 11, 63
narsisizm krizi 157
Navaro-Yashin, Yael 45, 48, 51, 67,
118, 121, 157, 257, 296, 342-344
Necatigil, Zaim 10, 245, 248
nepotizm 91, 192, 216, 273-276, 284,
293, 297
Nijerya 274, 275, 292, 315
nomos 65, 71, 87
normalleşme 45, 238, 239, 262, 264,
266, 338, 352

Ó Beacháin, Donnacha 205
obligatio erga omnes 246
oldubitti 49, 121
Omorfo/Güzelyurt/Morphou 83, 91,
108, 125, 135, 140, 143, 149, 153,
180, 184
Orta Doğu Teknik Üniversitesi
(ODTÜ) 38, 194, 195
Ortak Vizyon 361
Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi 81, 84,
151, 172, 179-181, 208, 375
öğrenilmiş çaresizlik 372
ölüm siyaseti 212, 230, 347
örtmece 108, 176, 183, 315-317, 331,
333, 352
özeleştirme 206, 209, 230, 326, 338
Özersay, Kudret 77, 241, 242
Özgür, Özker 90, 123, 151, 159, 196,
229
Pakistan 38, 74
Paliokythrea 86
Papadakis, Yiannis 55, 57, 58, 96
paternalizm 304
Patrick, Richard A. 36
Pietz, William 119, 132
proto-devlet 34, 165
Radcliffe, Lord Cyril 39
Rancière, Jacques 66, 139, 356
realpolitik 44, 239, 244, 246
reddediş 59, 176, 238, 349, 350, 370
Reeves, Madeleine 10, 29, 52, 65, 183,
316, 360
Rehn, Olli 263
Renan, Ernst 349
Ricoeur, Paul 71, 211, 225, 232
Romeika 152, 153
Ronen, Yael 245
Rum Ortodoks Kilisesi 34
Rutherford, Danilyn 126, 158
sahadaki gerçekler 40, 49, 67, 112,
121, 126, 158, 161, 204, 205, 211,
227, 228, 230, 237, 248, 257, 346,
352

- sahiplenme 72, 92, 111, 112, 120, 124, 127, 132, 137, 139, 185, 205, 209, 211, 220, 224, 225, 271
- Sanayi Holding 201, 202, 206, 208-210, 214, 215, 227, 338
- Saray Otel 342
- Schatzki, Theodore 50, 168, 182, 184
- Schmitt, Carl 65, 67, 71, 86-88, 111, 139, 161, 224, 368
- Schwenkel, Christina 207, 208
- Scott, James 43, 57, 91, 173, 184, 260, 261, 304, 317, 348
- self-determinasyon 28, 41, 138, 240, 250, 251, 253, 367
- seyirci 42, 126-128, 158, 159, 169, 173, 174, 198, 235, 239
- sıkışmışlık 264, 345, 348, 363
- sınır 15, 26, 27, 29, 30, 40, 43, 47, 48, 55, 57, 59, 63-65, 71, 72, 74, 75, 80, 84, 88, 94-99, 105, 128, 130, 138, 139, 147, 148, 153, 154, 156, 157, 159, 166, 168, 173-175, 178, 181, 182, 186, 217, 227, 242, 270, 282, 292, 334, 342, 343, 356-360
- aporetik sınır 43, 48
- de facto* sınır 30
- “sınır” 47, 64, 72, 93, 95, 97, 282, 359, 366
- sınır tespit pratikleri 97
- simülasyon 28, 241, 242, 257, 265, 331-334, 348, 349, 360
- Sisifos 372
- siyasi irade 52, 187, 255, 276, 281, 303, 304
- siyasi topluluk 139, 149, 157, 158, 161, 281
- siyasi topluluk etkisi 66, 137, 139, 157
- “siyasi topluluk” etkisi 139, 157
- Smith, Daniel Jordan 274, 275, 291
- Sovyetler Birliği 218, 220, 339, 351
- Söz gazetesi 249, 254, 256
- statüko 49, 94, 227, 237, 238, 332, 351-353, 363, 371
- Statüko 237-239, 248, 257, 263-266, 346-348, 351-355, 362, 363, 366, 367, 369, 371
- statükocu 354, 362, 363
- Stolzenberg, Nomi 49, 112, 121, 227, 238
- Storey, David 66, 104
- Süha, Ali 179, 188, 193, 230
- Süleyman, Ümit 196
- sürgün 45, 46, 144
- şebekleme 183, 184
- şeyleşme/şeyleştirme 28, 176, 204, 259-262
- tahakküm 43, 115, 143, 211, 260, 277, 301, 313, 315, 322, 327, 328, 371
- sembolik tahakküm 317
- tahliye edilmeye niyetliler 83
- taksim 11, 232, 248, 252, 264, 284, 356, 360
- Güney Asya’da taksim 39, 83, 85
- Kıbrıs’ta taksim 38, 39, 56, 63, 64, 75, 107, 159, 278, 355
- Talat, Naci 188, 215, 216
- tanınabilme *aporia*’sı 54, 167-169, 237, 239, 271
- Tanıtma Ofisi 336
- Taşkent/Tochni 76
- Temel Kurallar 37
- teritorya 29, 40, 42, 65, 66-68, 71, 72, 80, 81, 86, 88, 92-95, 97, 99, 104-106, 149, 298
- teritorya etkisi 66, 71, 72, 94, 97, 99
- “teritorya” etkisi 72, 94, 99
- teritoryalaşma 66, 93, 149
- teritoryaya dair *aporia* 94
- terk edilmişlik 256, 342, 345, 346, 359
- Tolgay, Ahmet 345, 346
- Topcan, Ahmet Sami 121
- Toplumcu Kurtuluş Partisi (TKP) 222, 253, 288
- Transdinyester 55, 138, 275, 340
- Turner, Victor 198, 345
- Türk Hava Yolları 98, 213, 269, 310
- Türk lirası 90, 97, 213, 276, 287, 312, 365

Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) 34,
37, 217, 222, 288, 293, 295, 296,
300
TMT ruhu 296
Türkiyeleşme 67, 68, 118, 119, 121,
125, 127, 237
Türkleşme/Türkleştirme 20, 66, 68,
99, 109, 111, 115, 119, 121, 124-
127, 132, 137, 263
de facto Türkleştirme 109
Helensizleştirme olarak 109, 111
"kendi çapında" Türkleştirme 124
Türkten Türke kampanyası 35
Ulusal Birlik Partisi (UBP) 222, 223,
288, 290, 291, 296, 330
Uluslararası Hukuk Kişiliği 47, 260
uluslararası toplum 32, 41, 43, 56, 64,
121, 125-127, 150, 161, 169, 205,
236, 237, 239, 241, 243, 244, 246,
247, 253, 256-262, 265, 311, 335,
340, 353, 368, 370
üçlü kararname 290, 291, 297
Vaiz, Eşref 10, 217, 218
Vaiz, Mehmet Ekin 290
var olma mücadelesi 25, 52, 257
varlık 11, 24-27, 29-32, 37, 39, 41-48,
51, 53, 54, 57, 60, 64, 66, 72, 73,
94, 105, 112, 117, 120, 121, 129,
132, 139, 157, 161, 167-170, 173,
176, 178, 179, 182, 183, 187, 188,
191, 203, 205, 209, 234-237, 240,
241, 243, 244, 246, 255, 258, 260,
264, 272, 275, 284, 297, 304, 305,
307, 311, 312, 314-316, 323, 324,
335, 336, 353, 356, 367-369
varoluş mücadelesi 25, 256
Vasilya/Karşıyaka 125, 127, 129, 307
Venizelos Meydanı 19
Veziroğlu, Fuat 151, 152, 191, 192,
230
Victoria Street 19

Viyana Anlaşması (1975) 77, 79, 83,
102, 153
Volkan, Vamık 57, 85, 93, 110, 180,
224, 225
Waldheim, Kurt 159
Weber, Cynthia 11, 28, 29, 41, 46,
111, 236, 242, 261
Wedeen, Lisa 11, 332, 350
yanlış tanıma 237, 315
Yaşın, Mehmet 324
Yaşın, Özker 108, 122, 144, 145, 147,
180, 181, 184-186, 190, 191, 304,
305, 307, 308, 316
Yavru Vatan 310
Yeni İskele/Trikomo 181
yer adları/isimleri 19, 20, 34, 56, 58,
106, 121-123, 125, 126, 337
1958 yılında yapılan değişiklikler
19, 20, 122, 123
1975 yılında yapılan değişiklikler
122
yerinden edilme/olma 10, 35, 59, 77,
79, 91, 105, 144, 186, 278, 281,
345, 368
yerinden edilmiş/olmuş kişiler 15,
66, 75, 77, 79, 80, 82, 87, 88,
92, 123, 172, 181, 182, 341
yerleşikler 140, 143, 146, 148-150,
153, 155-157, 160, 357, 370
yerleşimci sömürgecilik 143, 144
yersiz-yurtsuzlaşma 220
yolsuzluk 223, 226, 274, 275, 280,
284, 315
ayrıca bkz. nepotizm
Yönetim Meclisi 38, 177
Yunanistan 33, 34, 39, 77, 95, 14, 177,
217, 245, 250, 292, 364, 365
Yurchak, Alexei 220, 229, 353, 354
Zamindar, Vazira 74, 75, 83, 85, 87
Žižek, Slavoj 124, 125, 127, 161, 216,
230-232, 265, 266, 353, 370, 371

“Devlete benzeyen ama tam ne olduğu belirsiz oluşumların çoğaldığı bir dünyada, Kıbrıs’ın kuzeyinin sunduğu örnek, bir devletin gerçekten ne olduğunu anlamak isteyenlere yararlı olan bir dizi ders sunuyor. Kavrayışlı ve orijinal bir kitap olan Askıdaki Egemenlik’in yazarları bu dersleri, olağanüstü bir özel deneyim yelpazesi, belgesel deliller ve etnografik gözlemler bütününden ustalıkla süzüp, bize sunuyorlar”.

Michael Herzfeld, Harvard Üniversitesi

Askıdaki Egemenlik, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti örneğinden hareketle, devlete benzeyen, devlet gibi davranan ama uluslararası planda tanınmayan, yok varsayılan *de facto* devlet vakasını ele alıyor. Kitap, Rebecca Bryant ve Mete Hatay’ın Kıbrıs’ta yirmi yıldan uzun süredir yürüttükleri etnografi ve arşiv araştırmalarının bir ürünü. Yazarlar, hukuken değil ama fiilen var olan diğer devletler gibi, KKTC’nin de belli bir statüye dayanıp, gerçek devletmiş gibi bir dizi kamu hizmetini yerine getirmesini, seçimler düzenlemesini ama aynı zamanda tanınmamanın fiilî devletin yurttaşlarında yarattığı “hiçbir zaman gerçek devlet olamayacağı” inancını nasıl beslediğini inceliyorlar.

Askıdaki Egemenlik, KKTC’nin ortaya çıkış sürecini ve Kıbrıs Türklerinin bu süreçte sergiledikleri farklı direniş ve varoluş stratejilerini zengin bir etnografik ve tarihi bilgiyle mercek altına alırken, bir devletin ortaya çıkışı, oluşumu ve egemenlik konularıyla ilgilenenlere son derece değerli bir kaynak sunuyor. ■

